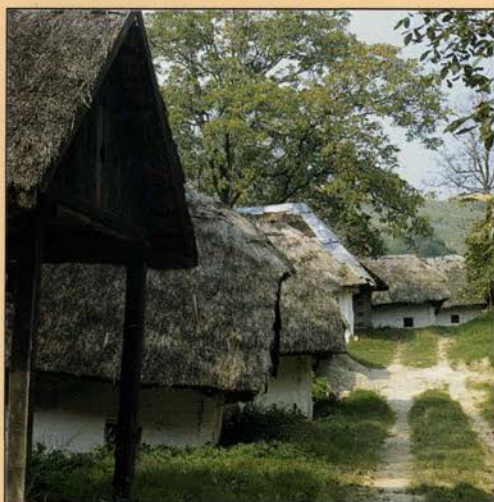

VS

Varstvo Spomenikov

Revija za teorijo in prakso
spomeniškega varstva

Izdaja/Issued: Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino

Uredniški odbor/Editorial board: mag. Breda Mihelič, dr. Iva Curk, Zvezda Koželj, Ivan Bogovčič

Zanj/Its representative: Stanislav Mrvič

Urednica/Editor: Jerneja Batič

Naslov uredništva/Adress of the editorial office: Uprava RS za kulturno dediščino, Plečnikov trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel. 061 126 13 21, fax. 061 125 94 51

Prevod/Translation: AMIDAS d.o.o.

Zemljevidi/Maps: Geodetski zavod Slovenije, Geodetska uprava Republike Slovenije

Oblikovanje/Design: Ranko Novak

Tehnični urednik/Technical editor: Jernej Hudolin

DTP: Mojca Višner

Fotoliti/Fotolits: Atelje Villa, Ilirska Bistrica

Tisk/Printed by: Gepard 1, Koper

Organizacija tiska/Organisation of print: Korotan Ljubljana d.o.o.

Naslovnica/Cover page: Sveti Tomaž - Hj' Tomasz

Za pomoč pri urejanju poročil s področja arheologije, se najlepše zahvaljujemo prof. dr. Bojanu Djuriću.

Revijo sofinancira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije z dne 7.1.1997 šteje publikacija med proizvode, od katerih se plačuje 5 % davek od prometa.

VS

Varstvo
Spomenikov

Revija za teorijo in prakso
spomeniškega varstva

Kazalo

<i>Jelka Pirkovič</i>	
Ali so spomeniki drobiž v igri med političnimi strankami? <i>Are monuments pawns in the game between political parties?</i>	7
<i>Gojko Zupan</i>	
Fabijanijeva arhitektura dekliškega liceja <i>Fabiani's architecture of the girl's lycee</i>	13
<i>Jedrč Vodopivec</i>	
Restavriranje vezave poznogotskega rokopisa: Antifonar iz Kranja <i>Restoration of bindings on late gothic manuscripts: The Kranj Antiphonary</i>	26
<i>Eva Lešnik</i>	
Restavriranje flamske tapiserije Odisej reši Telemahu življenje <i>Restoration of the Flemish tapestry – Odysseus Saving Telemachus' Life</i>	36
<i>Ivo Nemec</i>	
Pigmenti in materiali poslikav v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom <i>Pigments and materials of the decorations in the Church of St. Primus above Kamnik</i>	41
<i>Anka Novak</i>	
Rasingerjev – Čošeljnov dom, Podkoren 63 <i>The Rasinger-Čošelj House, Podkoren 63</i>	46
<i>Branko Mušič</i>	
Geofizika in varovanje arheološke kulturne dediščine <i>Geophysics and protection of the archaeological heritage</i>	59
<i>Iva Mikl Curk</i>	
K zakonitostim kontinuitete v razvoju naselij in krajine <i>On the principles of continuity in the development of settlements and the land</i>	73
<i>Alenka Kolšek</i>	
Konservatorski program prenove zdraviliškega parka v Rimskih toplicah <i>Conservation programme for renewal of the health Spa park at Rimske Toplice</i>	83
<i>Maja Črepinšek</i>	
Trendi preoblikovanja trgov v starih mestnih jedrih <i>Trends of transforming squares in historic town centres</i>	97
<i>Zvezdana Koželj</i>	
Problematika stanja in varovanja ljudskega stavbarstva v Sloveniji <i>The current situation and protection of vernacular architecture in Slovenia</i>	103
<i>Zvezdana Koželj</i>	
Ljudsko stavbarstvo – njegova vloga v delovanju Projektne skupine za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe-Jadran <i>Vernacular architecture - its role in the operations of the Project Group for Historical Towns in the Alp-Adriatic Working Community</i>	118
Stoletove nagrade in priznanje v letu 1994	126
Stoletove nagrade in priznanje v letu 1995	130
Ob 70-letnici prof. Jožeta Curka	134
Ob 70-letnici prof. dr. Naceta Šumija	136
V spomin Janez Gojkovič	139
Poročila o konservatorskih delih na posameznih objektih kulturne dediščine	140
Novo gradivo v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani	224

Jelka Pirkovič

Ali so spomeniki drobiž v igri med političnimi strankami?

Povzetek

Ob spremembah pri delovanju države je bil maja 1995 sprejet zakon o delitvi pristojnosti med državno upravo in na novo organizirano lokalno samoupravo. Zakonodajalec je slednji odvzel skoraj vse pristojnosti. Ena redkih izjem je bistvena za varovanje dediščine. Tako tudi nove občine, tako kot prejšnje, ki so opravljale tudi vlogo države, lahko sprejemajo akte o razglasitvah kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti.

Avtorica analizira ureditev registriranja oziroma razglašanja spomenikov v drugih evropskih državah. Ugotavlja, da je povsod v veljavi načelo, da je pravica in dolžnost države določati, kaj ima status kulturnih spomenikov. Tudi analiza dosedanjega razglašanja, kot je potekalo po slovenskih občinah od leta 1981 dalje, kaže, da lokalna raven ne more zagotavljati enakega varstva za vse zvrsti dediščine na vseh območjih države.

Na novo sprejeta zakonska ureditev je še en dokaz za to, kakšen je odnos države in javnosti nasploh do varstva spomenikov; odločitve se sprejemajo brez sodelovanja stroke in na podlagi nevarstvenih argumentov.

Are monuments pawns in the game between political parties?

Abstract

Along with the changes in the functioning of the state as a whole, in May 1995 a law was passed on the allocation of competence and jurisdiction between the state administration and the newly organised system of local self-government. The legislators removed from local authorities virtually all jurisdiction. One rare exception to this has been vital for the protection of our heritage. In this way the new municipalities, like the old ones which performed the role of the state, can pass acts on the designation of cultural monuments and natural sites of special interest.

The author analyses the system of registration and designation of monuments in other European countries. She establishes that there is a universally observed principle of the right and duty of the state to the designations to date, as performed in Slovene municipalities since 1981, also shows that on the local level it is not possible to guarantee the same degree of protection for all types of heritage in all regions of the country.

The newly passed legislation is further proof of the kind of relationship the state and the public as a whole have towards protection of monuments; decisions are taken without consulting experts and on the basis of considerations not connected to conservation.

30. maja je bil, po zapletih z zakonom o lokalni samoupravi in po odločilnem vetu Državnega sveta, objavljen zakon o prevzemu državnih funkcij, ki so jih do 31. 12. 1994 opravljali organi občin. Zakon je skoraj vse oblastvene oziroma upravne naloge nekdanjih občin prenesel na nove upravne enote, torej na državne organe. Le peščica nalog je ostala v pristojnosti novih občin. Občine in širša javnost se upravičeno pritožujejo nad še enim dokazom, kako si slovenska koalicija predstavlja lokalno samoupravo. Občinam so ostale oskubljene pristojnosti, in, kar je še slabše, minimalni finančni viri. Tako bomo namesto lokalne samouprave dobili njeno karikaturu.

Osebnostno naklonjena razvoju lokalne samouprave v smeri, kot jo je načrtal Svet Evrope. Kljub temu moram javno povzdigniti glas proti omenjenemu zakonu v delu, ki zadeva prenos pristojnosti od države na nove občine na področju varstva kulturne dediščine. Zakon namreč določa, da bo odslej lokalna samouprava sprejemala odločitve o tem, kaj so kulturni spomeniki, da je torej v njeni pristojnosti razglašanje nepremičnin in premičnih predmetov za kulturne spomenike. Državi ostaja samo razglašanje kulturnih spomenikov velikega oziroma izjemnega pomena.

Če pogledamo ureditev v drugih evropskih državah, lahko ugotovimo, da je povsod v veljavi načelo, da ima država oziroma njeni organi pravico in dolžnost določati, na katere konkretne nepremičnine in premične predmete se nanaša varstvo, kot ga v splošnem določa zakon. Odločitve o varstvu imajo dve obliki. Prva je razglasitev kot pravni akt, to je odlok oziroma odločba, ki ga izda oblast (v Španiji na primer kralj, v Grčiji predsednik republike, na Češkem predsednik vlade), pristojni minister ali državna uprava, ki je zadolžena za varstvo kulturne dediščine. Druga oblika je seznam oziroma inventar, ki je javno objavljen in ki nima narave pravnega akta, temveč je "le" strokovna ugotovitev pristojne državne strokovne službe. Takšna ureditev je v veljavi na Bavarskem, v Franciji in na Nizozemskem.

Precej evropskih zakonodaj tudi deli kulturno dediščino glede na njen pomen na dve kategoriji. Prvo kategorijo sestavljajo spomeniki, ki so pomembni za vso državo, oziroma ki so nacionalnega pomena. V drugo kategorijo sodijo spomeniki, katerih ohranjanje je sicer pomembno, vendar zanje po eni strani ne velja tako strog režim kot za prvo kategorijo, po drugi pa tudi ne tako široke ugodnosti pri izvajanju varstva. Navadno so za "razglašanje" in za dovoljevanje posegov v prvo in drugo kategorijo spomenikov pristojna različna telesa. Skoraj v vseh primerih so to vseeno državne oblasti, enkrat na ravni osrednje, vladne službe, drugič na ravni regionalne državne uprave. Samo na Nizozemskem je v veljavi ureditev, ki omogoča, da spomenike lokalnega pomena "razglašajo" občinski sveti, to je organi lokalne samouprave, na predlog občinskih spomeniških komisij. Te komisije tudi dajejo soglasja k posegom v takšne "spomenike lokalnega pomena". Samo po sebi se razume, da tovrstni spomeniki ne morejo biti deležni državne podpore, ki je namenjena zgolj "nacionalno pomembnim spomenikom". Lastniki lokalnih spomenikov se pač lahko potegujejo le za subvencije iz občinskih blagajn.

Enotno kategorijo varstva za vse spomenike poznajo le tri države, to je Italija, Avstrija in Nemčija oziroma posamezne zvezne dežele ZRN. Italijanski primer ni vreden posnemanja, ker je sila zapleten in sorazmerno neučinkovit. Avstrija ima

dvojni sistem pravnega varstva. Za vse "javne" spomenike, to je nepremičnine in njihove dele, ki so v lasti države, verskih skupnosti in drugih oseb javnega prava, velja varstvo "ex lege", torej že po zakonu in zanje ni potrebno sprejemati posamičnih pravnih aktov o zavarovanju. Velja ocena, da je tako potencialno zavarovanih od štiristo tisoč do štiristopetdeset tisoč objektov. Za nepremičnine in premične predmete v zasebni lasti se šteje, da pridobijo status spomenikov šele potem, ko je to potrjeno z odločbo zveznega urada za spomeniško varstvo. Na tak način je bilo do leta 1989 zavarovanih 4.631 posameznih objektov v zasebni lasti. V nekaterih nemških zveznih deželah velja zakonsko varstvo na podlagi konkretnih pravnih aktov (po oceni je število tako zavarovanih spomenikov bilo leta 1989 okrog 500.000), v drugih pa le z uvrstitvijo na seznam spomenikov (kar se nanaša na približno 370.000 spomenikov).

Tudi v Sloveniji smo do leta 1981, to je do uveljavitve sedanjega zakona o naravni in kulturni dediščini, poznali mešanico ex lege zavarovanja in zavarovanja z odločbami, ki so jih izdajali zavodi za spomeniško varstvo. Prav tako je bila uveljavljena kategorizacija spomenikov. Pod vplivom zagovornikov "avstrijsko - nemške varstvene teorije" je stroka prepričala zakonodajalca, da je opustil eksplicitno kategorizacijo, češ da je škodljiva za tiste spomenike, ki niso uvrščeni v najvišjo kategorijo. Posredno sedanji zakon dopušča razvrščanje po pomenu v razponu od dediščine kot najširšega pojma, preko spomenikov do tako imenovanih spomenikov velikega in izjemnega pomena. Dediščina ni razglašena s konkretnimi pravnimi akti in se varuje le v procesu planiranja, spomenike razglašajo občine z odloki, spomenike velikega in izjemnega pomena pa naj bi razglašal parlament z zakonom. V skoraj petnajstletnem obdobju, odkar obstaja takšna možnost, parlament ni obravnaval, kaj šele sprejel odločitve o zavarovanju niti enega kulturnega spomenika.

V uvodu omenjeni zakon o delitvi funkcij med državo in lokalno samoupravo je tako v popolnem nasprotju s strokovnimi argumenti in s prakso v evropskih državah, s katerimi se tako radi primerjamo. Na našem področju je prenesel bistveno državno pristojnost na lokalno raven. Ta "pogruntavščina" diši po našem nekdanjem iznajditeljstvu na področju socialističnega samoupravljanja, ki v praksi seveda ni bilo uspešno. Če bo takšna ureditev obveljala, bomo spet edini na svetu, ki bomo odločitev o tem, kaj so spomeniki in kaj niso, prepustili presoji lokalne samouprave. Ko so v Franciji pred leti pripravljali projekt postopne decentralizacije in krepitev lokalne ravni, so se za področje spomeniškega varstva zavestno odločili, da ohranijo centralni oziroma državni način izvajanja varstva, kamor seveda sodi vpisovanje na "spomeniške sezname". Njihova utemeljitev je bila v kratkem naslednja: res da je lokalna samouprava najbližje terenu, vendar je ta raven tudi najbolj odvisna od trenutnih, vsakdanjih interesov. Če je pri posegih v prostor in pri urbanističnem urejanju običajno, da od zamisli do realizacije preteče od treh do deset let, mora biti veljavnost ukrepov pri obnovi in ohranjanju dediščine naravnana na obdobje tridesetih do petdesetih let. Vsaka napačna odločitev ima lahko nepopravljive posledice. Občinska samouprava pač lahko zagotovi le vključevanje dediščine v kratkoročno urejanje, medtem ko mora ostati država porok za njeno dolgoročno varovanje.

Pregled dosedanjega varovanja na ravni prejšnjih občin v Sloveniji, ki so do pred

kratkim imele državne pristojnosti, ni spodbuden. Res da je bilo v obdobju od leta 1981 do konca leta 1994 sprejetih 196 občinskih odlokov, ki so formalno zavarovali približno 2.800 kulturnih spomenikov in 500 naravnih znamenitosti in sicer od skupnega ocenjenega števila 10.000 enot nepremične dediščine, ki po strokovnih merilih zaslužijo status spomenikov oziroma znamenitosti. Nekoliko podrobnejša analiza pokaže tudi senčne plati takšnih zavarovanj. Občine Radlje ob Dravi, Slovenske Konjice, Dravograd in Pesnica med 21. 1. 1981 in 31. 12. 1994 niso sprejele niti enega odloka o razglasitvi. Slednji občini sta sicer v decembru 1994 izdali pravna akta o začasni razglasitvi, ki velja do decembra 1995. Petnajst občin je sprejelo le po en do največ tri odloke o razglasitvi posamičnih spomenikov oziroma znamenitosti, največkrat le za spomenike NOB oziroma za mestna jedra v sedežih občin. Tako na primer občina Trbovlje varuje le spominsko hišo na Čebinah, občina Radovljica le mestno jedro Radovljice in Rikljijevo vilo na Bledu, občina Logatec le dva drevoreda itd. Značilen primer je občina Novo mesto. Njena občinska skupščina je leta 1985 sprejela odlok o razglasitvi, vendar ga potem kratko malo niso hoteli objaviti v uradnem glasilu in s tem ni postal veljaven vse do novih volitev in do prihoda nove občinske garniture, ki je ponovila postopek razglašanja. V celoti gledano, sta kolikor toliko popolne razglasitve sprejeli le dve tretjini nekdanjih občin, z njimi je bolj ali manj enakomerno pokrita le tretjina slovenskega ozemlja in slaba tretjina vsega, kar bi veljalo zavarovati in tako ohraniti prihodnjim rodovom.

Če pogledamo, kje je pomanjkanje zakonskega varstva najbolj boleče, potem moramo ugotoviti, da vrsta pomembnih stavb, cerkva, gradov in dvorcev, mestnih in drugih naselbinskih jeder, ni zavarovanih. Naj naštejemo le nekaj najpomembnejših: samostan Žiče, cerkev sv. Vida v Dravogradu, grad Lož, Stari grad nad Kamnikom, cerkev sv. Ane v Tunjicah, Plečnikova cerkev v Stranjah, samostan Velesovo, cerkev sv. Nikolaja v Mačah, cerkev sv. Štefana v Predosljah, mestno jedro Kostanjevice, grad Šrajbarski turn, cerkev Žalostne matere božje v Leskovcu, mestno jedro Metlike, cerkve Tri fare v Rosalnicah, grad Kamen v Begunjah, дворец Grimšče pri Bledu, cerkvi sv. Janeza Krstnika v Bohinju in v Mirni na Dolenjskem, samostan Bistra, grad Tabor v Vipavi, trško jedro Kobarida... Nekaj je takih, ki so sicer zavarovani, vendar s starimi odločbami. V to skupino sodijo samostan Jurklošter, cerkev sv. Martina v Laškem, Plečnikova Lectorija v Ljubljani in Vurnikova Zadružna hranilica v Ljubljani, cerkev sv. Primoža nad Kamnikom (v resnici nad Črno pri Kamniku), grad Brdo pri Lukovici, Blejski grad itd. Zakon iz leta 1981 je namreč omejil veljavnost takšnih odločb le na dobo dveh let. Čeprav je ta rok že zdavnaj minil, občine niso poskrbele za sprejem novih zavarovanj. Izjemno slabo so z razglasitvami "pokrite" najbolj ogrožene zvrsti kulturne dediščine, tako na primer etnološka in tehniška dediščina, stavbna dediščina 20. stoletja in kulturne krajine, za varstvo katerih se posebej zavzemata UNESCO in Svet Evrope. Tako takšni objekti tako rekoč vsak dan izginjajo izpred naših oči.

Da je država tako zlahka prenesla glavno breme varstva na ramena novih občin, je sporno tudi iz dveh formalnih stališč, iz mednarodnopravnega in ustavnega. Slovenija je namreč podpisnica oziroma pravna naslednica vrste mednarodnih konvencij, ki neposredno zavezujejo državo, da uredi različna vprašanja varstva v

skladu z mednarodnimi standardi. Konvencije namreč zavezujejo državo kot subjekt mednarodnega prava, da mora svoje notranje pravo prilagoditi temu, da bo v vsakdanjem življenju možno izvajati načela konvencij. Pri tem je logično, da si mora država pridržati pravico do osnovnih vzvodov, z drugimi besedami, do zakonodajnih, izvršilno oblastnih in nadzornih ukrepov, brez katerih ni mogoče pred mednarodno skupnostjo in pred lastnimi državljani prevzeti odgovornosti za varstvo dediščine.

Podobno kot je v mednarodnem pravu določena naloga države, da zagotovi osnovne možnosti za izvajanje varstva, je ta dolžnost zapisana tudi v slovenski ustavi. Tako 5. člen ustave, ki sicer zagotavlja skrb države za varstvo človekovih pravic, za pravice manjšin, izseljencev in zdomcev in za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije, temu ob bok postavlja dolžnost države, da "na svojem ozemlju...skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine..." 73. člen sicer poleg države, ki je imenovana na prvem mestu, tudi lokalnim skupnostim namenja odgovornost za ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Vendar je logično, da odgovornost lokalnih skupnosti ne zadeva odločitev o tem, kaj in kako varovati, temveč le skrb za izvajanje varstva v skladu s sprejetimi merili. Zadevo lahko primerjamo s tem, da bi, na primer, občine same lahko odločale o tem, kateri naravni viri in naravno bogastvo sodijo med nacionalno pomembne in bi le zanje namenjale potrebno skrb, vse ostalo pa bi prepustile izkoriščanju ali propadu. Povrhu vsega je zakon o prevzemu državnih funkcij v nasprotju ne le z zakonom o naravni in kulturni dediščini, kar je morda še razumljivo zato, ker gre za zakon, ki ni usklajen z ustavo, temveč predvsem v nasprotju z zakonom o lokalni samoupravi, ki med naloge občine ne uvršča varstva naravne in kulturne dediščine. Le pri nalogah mestnih občin navaja "zagotavljanje varstva naravnih in kulturnih spomenikov na območju mesta, ki so lokalnega pomena."

Vsekakor bo moral zakonodajalec za vsa področja javnega življenja natančneje kot doslej razmejiti državne pristojnosti, ki jih bodo morali izvajati državni organi, od prenesenih pristojnosti, ki naj jih opravljajo občine. Na našem področju - teorija in praksa spomeniškega varstva v drugih državah to potrjujeta - je vprašanje, kaj so spomeniki in kaj niso, tako pomembno, da odločitev o tem lahko razumemo kot konkretizacijo splošnega zakonskega varstva, ki je ni mogoče prepustiti nedržavni ravni.

Proti razglašanju na ravni občin obstajajo še drugi zadržki, ne samo formalno-pravni. Občinski akti veljajo le na ozemlju določene občine. Če gre za zavarovanje premične dediščine, to je posebnih predmetov ali njihovih zbirk, se je že doslej pokazalo, da je vprašljiva njihova veljavnost na ozemlju drugih teritorialnih enot. Enako velja za dele nepremičnih spomenikov, ki so po svoji naravi ali pa s pomočjo sodobne tehnike premični. Gre za celotno pahljačo primerov od opreme in dekoracije cerkva in drugih spomenikov, preko kamnitih in lesenih delov stavb, ki jih je mogoče demontirati, javnih plastik, fresk in drugih umetnin, ki so pogojno premične, do tehničnih naprav, strojev in njihovih delov - končno je mogoče razstaviti in ponovno sestaviti tudi stavbe, stolpe, mostove. Ali bo v takšnih primerih njihovo zavarovanje veljalo tudi takrat, ko jih bo nekdo razstavil in nato prepeljal v sosednjo občino? Druga, še večja slabost je v dejstvu, da so občinske

meje in občine same podvržene spremembam. Kaj se bo zgodilo, če nova občina ne bo spoštovala odlokov o zavarovanju spomenikov na na novo "pridobljenem" ozemlju?

Največjo bojazen pa med strokovnjaki zbuja skrb, da bodo nove občine kratkoma lo preklele razglasitve tistih spomenikov, ki jim iz določenih, vendar nevarstvenih razlogov ne bodo po volji. Že v zadnjem obdobju starih občin je prišlo do nekaj preklicov razglasitev. Njihovih negativnih učinkov niso mogle omiliti nitičasne razglasitve na ravni pristojnega ministrstva.

Naj končam. Obdobje po letu 1991 naši dejavnosti, žal, ni prineslo nič dobrega. Namesto dograditve in izboljšanja sistema varstva opažam vse več znamenj njegovega razpada. Prvi, odločujoči udarec je varstvena dejavnost doživela konec lanskega leta, ko je bila dokončno sprejeta resorska delitev naravne in kulturne dediščine. Hkrati je bila prejšnja osrednja strokovna ustanova, to je Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, degradirana na raven oddelka Uprave RS za kulturno dediščino. Regionalni zavodi so se sicer že leta 1989, ko je financiranje njihove dejavnosti v celoti prešlo na republiško, kasneje na državo raven, izvili iz neposrednega primeža lokalnih interesov. Kmalu zatem so občine ugotovile, da obstaja še drugi, prav tako učinkovit način pritiska na strokovne odločitve zavodov, ki povrhu vsega še nič ne stane. Kot ustanoviteljice zavodov so začele pri vsaki reelekciji, spremembi statutov in podobnem pritiskati na njihova vodstva. Tako sta vsaj dva regionalna zavoda v Sloveniji v pat poziciji vodenja. Že vsa leta po uveljavitvi samostojne države smo priča zoževanju sistema financiranja, kar skupaj z denacionalizacijskim vračanjem spomenikov, ki jih prejšnja desetletja nihče ni vzdrževal in z nedorečenosti pri lastninjenju, izjemno povečuje fizično ogroženost spomeniškega sklada. Samo čakamo lahko, kdaj se bodo drug za drugim rušili nasledniki Kolizeja in med njimi bo eden prvih uršulinski samostan sredi Ljubljane, kjer domuje Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino.

"Naš" uršulinski samostan je žalostna prisposodba nemoči in nesposobnosti slovenske spomeniške službe. Žal je že tako, da bo pogreb spomeniškega varstva hkrati tudi pogreb kulturne in naravne dediščine.

Gojko Zupan

Fabianijeva arhitektura dekliškega liceja

Izvleček iz konservatorskega programa

Povzetek

Mladika je sinonim za stavbo nekdanjega dekliškega liceja s prizidkom in stavbo internata "Mladike" v Ljubljani. Licej je poleti 1904 načrtoval Maks Fabiani, internat kasneje Ciril Metod Koch. Licej je najbolje ohranjena Fabianijeva stavba, ki materializira urbanistične in likovne zamisli avtorja v Ljubljani. Je simbol prizadevanj župana Ivana Hribarja in mecena Josipa Gorupa (daroval je 100.000 kron) za laično žensko šolstvo. Stavbe so bile načrtovane od leta 1904 do 1911. Pod nadzorom ing. Matka Prelovška so med 16.6.1906 in 7.10.1907 gradili poslopje višje dekliške šole cesarja Franca Jožefa I. Po zidavi in preselitvi je bila spremenjena v licej. Simbol Hribarjevih in Gorupovih želja je vklesan v reliefu z ljubljanskim, kranjskim in Gorupovim grbom ob vhodu. Skiciral ga je Fabiani, klesal Ivan Zajec. Stavbe so prezidavali do 1929, preurejali 1938-40 in kasneje. Ohranjeni so načrti prvih treh faz gradnje. Članek opisuje nastanek in pobude za gradnjo in ocenjuje možnost prilagajanj novim funkcijam. Licej je po drugi svetovni vojni gostil vojaško bolnico. Moral bi biti znova urejen v šolo, ki bi ohranila simbolno in gradbeno strukturo osnovne namembnosti.

Fabiani's architecture of the girl's lycée Abstract from the conservation programme

Mladika is a synonym for the building of the former girls' lycée with its annex and the building of the Mladika dormitory in Ljubljana. The lycée was designed by Max Fabiani in the summer of 1904, while the plans for the dormitory were drawn up later by Ciril Metod Koch. The lycée is Fabiani's best-preserved building, in which the architect's artistic ideas and concepts of urban planning in Ljubljana are fully manifested. It symbolises the efforts made by the mayor Ivan Hribar and the patron Josip Gorup (who donated 100.000 crowns) in the lay education of women.

Construction of the Emperor Franz Josef I girls' school of higher education took place between 16 June 1906 and 7 October 1907 under the supervision of Matko Prelovšek. After its construction and opening, the school was converted into a lycée. The carved relief complete with the Ljubljana, Carniolan and Gorup coats-of-arms at the entrance symbolises Hribar's and Gorup's aspirations. It was sketched by Fabiani and carved by Ivan Zajec. Rebuilding was completed in 1929, and the buildings were rearranged between 1938 and 1940, and also during later periods. The plans of the first three stages of construction have been preserved. The article discusses the origins of and initiatives for the construction, and gives an appraisal of the possibilities of further adjustment to a new role. After the

Second World War, the lycée housed a military hospital, but should once again become a school, preserving the symbolic and architectural structure of its original purpose.

Dolžni smo ohraniti vsaj tisto Fabianijevo javno stavbo, ki je ostala do danes takšna, da so pri njej razpoznavne vse bistvene prvine njegove arhitekture in urbanizma. To je stavba deklinškega liceja Mladika s prizidkom¹. Palača je izjemnega pomena za našo arhitekturo in ljubljanski urbanizem. Licej je edina stavba s takšno formo in vsebino v Sloveniji. Je avtorsko zasnovana šola s posebnim javnim pomenom, ki jo uvršča ob Uranio na Dunaju in Narodni dom v Trstu. Licej je skoraj edini primer te vrste v Sloveniji, pri katerem so ohranjene osnovne komunikacije in razpored prostorov od kleti do podstrehe in ne le fasade in njihova členitev. Šola je materializiran dokument za poznavanje kvalitetnega šolstva pred devetdesetimi leti. Licej je uvrščen v seznam inventarja pomembnejše (izbrane) kulturne in naravne dediščine v Sloveniji. Licej z internatom je od oktobra 1993 razglašen za kulturni spomenik.

Licej s pomožnimi stavbami je bil zavarovan z odlokom oktobra 1993, v okviru zaščite Ljubljane med Gospodsvetsko in Aškerčevo ter Dunajsko in Tivolijem. Varovane prvine območja Mladike so robni del kompleksa s širokimi pločniki in drevoredi ob Prešernovi, ograja kompleksa in posebej originalne Fabianijeve kovinske mreže ne severni in vzhodni strani. Zavarovano je originalno poslopje šole s prizidkom, razporedi komunikacij in notranjih prostorov v šoli. Varovana je gradbena zasnova zgradbe šole, tipični materiali in njihov način uporabe. Posebej varujemo avtentična pročelja stavbe šole s prizidkom in internata. Ohranjati je

Prešernova cesta, Pozdrav iz Ljubljane, mesto na starih razglednicah, Ljubljana 1985, str. 79

potrebno skulpturalen okras pročelij, relief ob vhodu v nekdanji licej in klesane detajle. Zavarovano je originalno stavbno pohištvo (vrata, okna) in ohranjeni detajli. Manjkajoče arhitekturne člene in redke uničene detajle celote je mogoče rekonstruirati s pomočjo natančne, ohranjene in izdelane originalne dokumentacije.

Zavarovano je pomožno poslopje - internat Mladika, ki ga je zasnoval arhitekt Ciril Metod Koch pod vplivom M. Fabianija. Stavba se vsebinsko in v gabaritih ter členjenju in barvah (originalnih) pročelij ujema s stavbo liceja. Varujemo vse območje parkovnega vrta kompleksa.

Pomožni, pozneje postavljeni objekti na dvorišču in prezidani del šole, to je trakt s pisarnami, niso zavarovani.

Predlogi namembnosti

Vsak bodoči najemnik ali lastnik prostorov nekdanjega liceja in internata Mladike bo dolžan pred kakršnokoli legalno adaptacijo naročiti omenjeni popolni konservatorski program (z natančnim dokumentiranjem stanja tik pred prenovo), ga upoštevati in vgraditi v svoje načrte². Načrtovalec in lastnik ali uporabnik prostorov bo moral že v fazi priprav načrtov sodelovati s pristojno spomeniško službo (LRZVNKD). Ker gre za izjemen objekt, zahtevamo, da arhitekt, ki bo zadolžen za prenovo, predloži ustrezne reference.

Natančna gradbena analiza trenutnega stanja posameznih elementov in posebej celotne stavbe liceja, statična kontrola obstoječega stanja, primerjanega z originalnimi izračuni, je nujna nadgradnja te preliminarne študije. Drugi del naloge bo lahko izdelan samo, ko bo stavba dostopna in pripravljena za gradben poseg, ker je nujnih nekaj sondiranj sten in gradbenih elementov. Nadrobne lokacije sond bo določil pristojni konservator, ki bo po potrebi vključil posamezne strokovnjake ali ekspertne skupine. Dileme lahko konservator preveri v strokovnem svetu ali s posebno komisijo pristojnega zavoda.

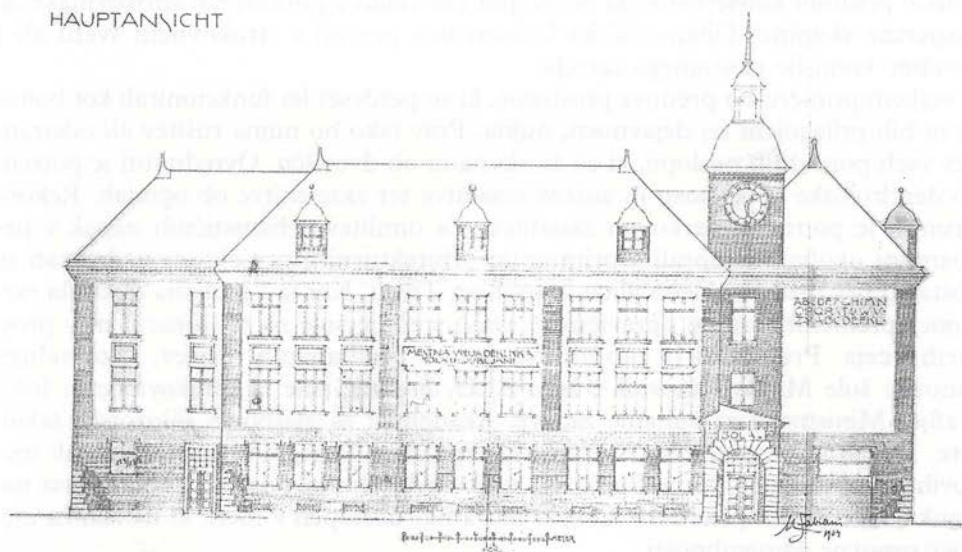
V vsakem primeru bo prenova prostorov, ki so petdeset let funkcionirali kot bolnica in bili prilagojeni tej dejavnosti, nujna. Prav tako bo nujna rušitev ali odstranitev vseh pomožnih poslopij, ki so zrastle na in ob dvorišču. Ovrednotiti je potrebno dendrološke posebnosti in sistem zasaditve ter zazelenitve ob ograjah. Rekonstruirati je potrebno parkovno zasaditev. Za omilitev urbanističnih napak v neposredni okolici bi morali s primernim arhitekturnim projektom načrtovati in postaviti brv med Šubičevo ulico in parkom Tivoli. Ker je Ljubljana doživela razvojne spremembe, te ne opravičujejo samo srednje šole na tej lokaciji in v prostorih liceja. Pretehtati bi morali vso paleto predlaganih rešitev, tako selitev osnovne šole Majde Vrhovnik³, želje ALU, Srednje šole za oblikovanje in fotografijo, Ministrstva za zunanje zadeve, Akademije za glasbo in Filozofske fakultete. Pretehtati je potrebno možnost interpolacije Etnografskega muzeja ali njegovih delov v stavbo liceja. Funkcija, ki bi stavbi ohranila največ prvin iz časa nastanka, mora imeti prioriteto. Objekt mora biti dostopen v meri, ki ne zanika njegove osnovne namembnosti.

Najprimernejša dejavnost v nekdanjem liceju bi bila šolska. Ustrezna šola bi bila za spomeniško službo edina nesporna funkcija stavbe. Primerna šola bi lahko

ohranila vse bistvene prvine stavbe, njeno lego v prostoru, razpored, velikost in namembnost prostorov v stavbi, statično, tehnično in gradbeno zasnovo in likovne poudarke. Vsak poseg v varovane stavbe bo zahteval določene adaptacije, tudi v primeru preselitve ene izmed ljubljanskih šol. Zavedamo se, da je bilo v stavbi več posegov, ki so osnovno namembnost in opremo degradirali. S pomočjo ohranjene originalne dokumentacije je možno uničene prvine ali dele opreme popraviti ali rekonstruirati. Licej nima telovadnice, ki bi ustrezala sedanjim šolskim standardom. Obstoječi prostor ima dimenzije 7 x 15 m in skromno višino. Dozidava prostorsko in funkcionalno ni možna (grozljivi prizidek, ki je v soseščini degradiral O. Š. Prežihov Voranc, ni pozabljen). Kapacitete stavbe so omejene na okoli 20 učilnic v najbolj idealni razporeditvi. Licej je brez običajne šolske kuhinje z jedilnico (ti dve sta bili v internatu), brez številnih delavnic in kabinetov, ki jih zahtevajo sodobne šole, brez ustreznih sanitarij in vodovodne napeljave v vsaki učilnici. Če bi šola imela vse, danes zahtevane specializirane prostore, bi se število razredov zmanjšalo na okoli 15 ali manj. Ogrevanje stavbe je zastarelo, samostojna kurilnica sredi mesta pa ekološko sporna. Velika osnovna šola z več kot tremi paralelkami ali večja srednja šola bi verjetno popolnoma degradirali strukturo prostorov in s tem stavbno integriteto. Zato je za varovanje stavbe in njene podobe selitev večje osnovne ali srednje šole v prostore neustrezna. Predlog Etnografskega muzeja⁴, kolikor je znan, ni najbolj ustrezen. Selitev muzeja bi zahtevala adaptacijo in ne zgolj prenove. Sodoben muzej zahteva varnostne

MESTNA VIŠJA DEKLIŠKA ŠOLA
v LJUBLJANI.

HAUPTANSICHT

Fabijanijev načrt fasade iz leta 1904

sisteme, določen način vhoda in izhoda, kontinuirano pot, poseben način indirektno osvetlitve eksponatov, posebne depoje, klimatske naprave, dvigala in razpored prostorov, ki težko ustreza obstoječemu nizanju razredov. Omenjana okvirna prostorska kapaciteta je večja od uporabne kvadrature, verjetno pa presega zmožnosti obeh stavb. Licej je značilna meščanska in mestotvorna stavba, ki po karakterju in osnovni simbolni funkciji ni najustreznejša za etnografsko zbirko. Prav tako je, kljub na videz praznim površinam, dvorišče neprimerno za postavljanje posameznih eksponatov ali manjših skansenov (kmečki vozovi, kozolci, kašče). Za takšen del zbirke bi morali iskati prostor na drugi strani ceste, v Tivoliju. Tam bi bila postavitve pomožnih objektov lahko idealno dopolnilo parku.

Za preureditev v pisarne državne uprave bi bila prav tako nujna adaptacija in ne le prenova. Takšna adaptacija bi še bolj agresivno posegla v notranji razpored prostorov in bi bila manj primerna kot muzejska postavitve znotraj učilnic. Ministrstva (za šolstvo, zunanje?) bi potrebovala zaradi specifičnega dela večje število manjših prostorov, manj utilitarno in asketsko opremo prostorov in komunikacij.

Delikatna adaptacija bi morala upoštevati dvojnost obeh stavb. Vprašljiva je tudi koncentracija prometa in stopnjevanje njegovih že obstoječih konic sredi jedra mesta in v tem kareju ter ob zaščitenih stavbah. Sporna je pretirana koncentracija enakih ali podobnih funkcij v tem predelu Ljubljane in (ne)ohranjanje zelenega prstana okoli stavbe.

Realno vrednotenje želja in zahtev bo možno, ko bodo zainteresirani predložili svoje zahteve⁵. Enako velja za velik muzej ali (pre)dimenzionirano ministrstvo te ali one vrste.

Zgodovinska skica nastanka in vrednotenje stavbnega kompleksa

Maks Fabiani je s postavitvijo liceja na parceli ob Bleiweisovi (Prešernovi), ki jo je darovalo mesto Ljubljana, nadgradil svojo urbanistično zamisel popotresne Ljubljane. Urbanist je ustvaril nov vogal mesta, ki je izoblikoval prehod med nastajajočim ringom ob Bleiweisovi cesti z najkrajšo linijo Magistrat-Tivoli (Kongresni trg, Šubičeva). Ob tej cesti leži Ribji trg, na drugi strani Ljubljanice pa Kongresni trg s Kazino. Mestni odborniki so Fabianijevo zasnovo natančno nadzorovali in načrte prilagodili obstoječi zazidavi ter velikostnim gabaritom. Načrtovana zgradba se je morala zaradi višine nekoliko pomakniti v notranjost parcele. Smer proti Tivoliju je bila kasneje poudarjena z načrtovano novo brvjo (postavljena šele 1991), ureditvijo Gerberjevega stopnišča in postavitvijo uršulinske gimnazije ter palače skupščine. Zazidava Trga Revolucije pa je degradirala zeleni pas. Fabiani je z zasnovo liceja poudaril nasproti stoječi vogal muzejske stavbe. Urbanist je v na novo urejanih površinah, posebej med Slovensko cesto in železnico, v Ljubljani zagovarjal sistem pravokotnih karejev. Sistem je simbolno nadaljeval shemo rimske Emone, ki je imela v tem delu Ljubljane enako osnovno, linearno zasnovo. V svojem regulančnem planu je Maks Fabiani l. 1895 posebej poudaril pomen najkrajše povezave med mestom in zelenjem⁶. Ob križišču

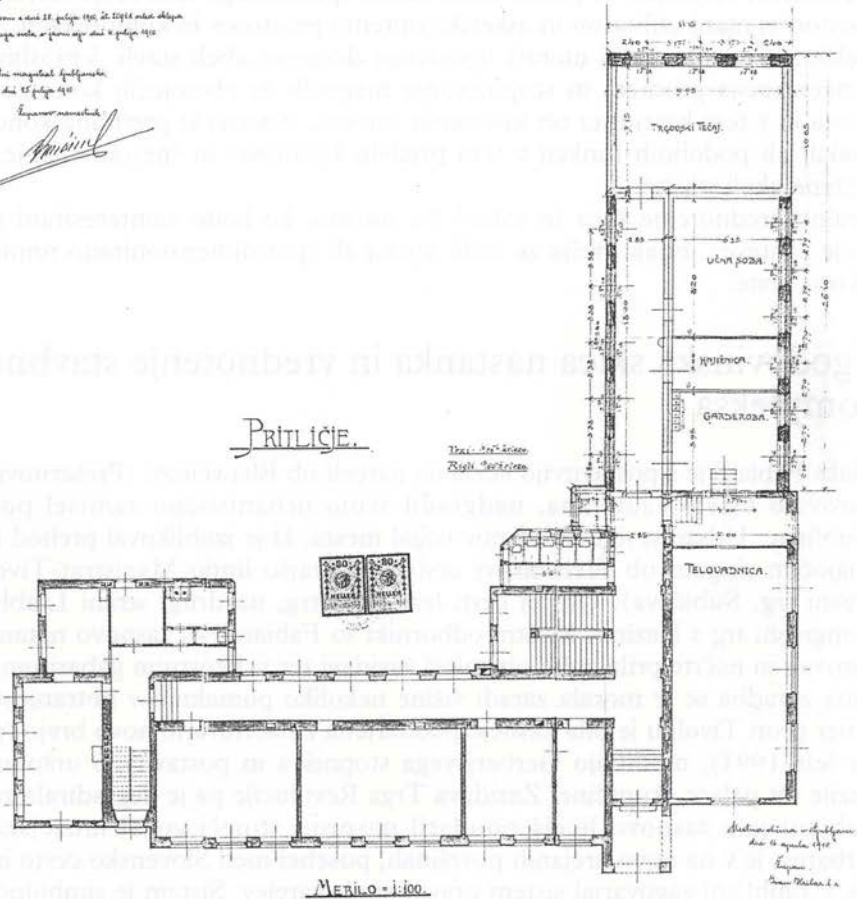
prometnic tedaj še ni zarisal nobene stavbe. Poznal je ključni pomen prostora mesta, ki leži na najožjem prehodu med grajskim gričem in Rožnikom; ta prostor je namenil za reprezentativne stavbe, ki naj bi označevale tedanjo Bleiweisovo cesto. Razmestitev šol ob zunanjem prometnem ringu je bila v mestu upoštevana na več krajih, ob zasnovi ceste čez Graben, načrtovanju preboja čez Trg sv. Jakoba in s postavitvijo Obrtne šole. Fabiani se je po izboru parcele in med načrtovanjem arhitekture zavedal tudi težav, saj so bile obstoječe reprezentančne stavbe v bližini parcele za licej razmetane v prostoru in orientirane vsaka zase (Narodni muzej, Opera, Narodni dom). Ob Šubičevi ulici je arhitekt v svojih opisih posebej omenjal Lattermanovo alejo (Cankarjevo cesto) in radialno načrtovan drevored v parku Tivoli. Prav v tej ožini je zelenje delilo mesto v dve jedri in segalo od Rožnika skozi Uršulinski vrt in čez Zvezdo do grajskega griča. Izbrano smer je arhitekt l. 1904 (načrti potrjeni 1906) sam izoblikoval z zamisljivo liceja v

Št. 2294

Uredbeno s razpisno št. št. 2294 od 14. avgusta 1904
 mednarodnega arhitekta, in izbrano št. št. 2294

Arhitekt in projektant: Fabijani
 št. št. 2294

Projektant: Fabijani

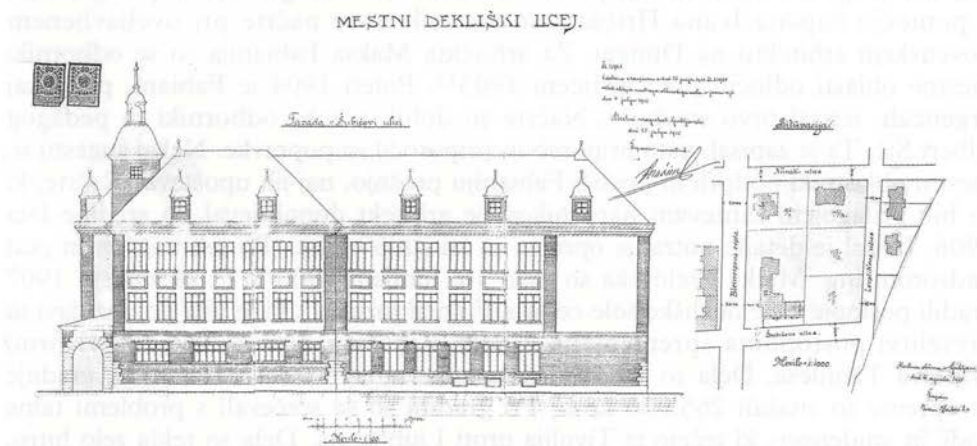
Fabijanijev načrt prilličja

obliki črke L in kasneje dodatno poudaril s postavitvijo prizidka ob Šubičevi ulici (načrti odobreni 25. julija 1910)⁷. Koncept je sklenila stavba liceja, pomožne šole in internata Mladika. Dodatna stavba je bila orientirana proti Šubičevi ulici, Levstikovi ulici in zelenju Tivolija. Stala je na mirnem robu mesta, tik ob parkovnih površinah. Internat je zelo kvalitetno zaokrožil karejski sistem izbranega dela mesta, čeprav je sama stavba povprečna arhitektura. Poslopja v zelenju in ob robu parka so upoštevala veljavno doktrino, ki je zahtevala zračne in svetle učilnice v mirnem okolju z neposredno navezavo na park.

Uveljavljeni sistem zazidave so dograjevali v obdobju med obema vojnoma. Arhitekt Plečnik je ob urejanju in gradnji Uršulinske gimnazije ponovil osnovno stavbno shemo Mladike, vokalno šolo je s Kongresnega trga dogradil ob Šubičevo ulico. (Tudi tam je dvoriščno stran še obvladoval vrt in mirne zelene površine.) Arhitekt se je poigral z oblikovanjem uličnega pročelja in poudarjenim vhodom, na dvoriščni strani je pustil gladke stene z velikimi zasteklenimi odprtinami. Ta podobnost s starejšim projektom Maksa Fabianija ob isti ulici gotovo ni zgolj naključna⁸. V urbanistični shemi mesta sta odmevali še dve že omenjeni šoli, postavljeni po Fabianijevih načrtih ali pod njegovim vplivom: osnovna šola na Levstikovem trgu in Obrtna šola na robu Mirja in ob Aškerčevi.

Stavbe liceja in internata Mladike so bile načrtovane od leta 1904 do 1911, dozdavane in prezidavane do 1929, preurejane 1938 - 40 in kasneje. Ohranjeni so načrti prvih treh faz gradnje. Kasnejša dokumentacija je skromna ali je ni⁹.

Fabianijev prvi projekt za deklinško šolo je izjemno dobro dokumentiran. Bogato arhivsko gradivo je shranjeno v ZAL. Ohranjena je večina dopisov, skoraj vsi načrti, statični izračuni, gradbeni dnevnik in nekateri detajlni izrisi opreme. Zato je treba stavbo in njene prvine ohranjati v največji možni meri z analizo originalnih gradbenih sestavin, ker je poslopje nekdanje šole izjemen spomenik načina gradnje ob začetku našega stoletja. Vsak arhitekt, ki bo načrtoval prenovo, mora upoštevati te originalne načrte. Opozarjamo pa, da vsi detajli, ki so na načrtih, nisi bili izvedeni.

Fabianijev načrt fasade na Šubičevi ulici

Reški trgovec Josip Gorup pl. Slavinski¹⁰ je mestu Ljubljani podaril 100.000 kron za spodbuditev ženskega šolstva. Že prej, novembra 1888, ob 40. obletnici vladanja Franca Jožefa I. je za podporo šolajočih se deklet daroval 50.000 goldinarjev. Denar je bil spodbuda za društvo "Mladika", ki je skrbelo za laično šolanje deklet. V društvu so delali ugledni pedagogi in žene vidnih politikov. Člani so nesebično pomagali pri ustanavljanju višje šole, kasneje liceja, internata in pri iskanju mecenov. Denar največjega mecena, Gorupa, so namenili za gradnjo dekliške šole, ki je od ustanovitve, 21. septembra 1886, gostovala po Ljubljani¹¹. Prva lokacija za novo šolo je bila predvidena na Ajdovščini, na prostoru nekdanje deželne bolnice in avguštinskega samostana ob Dalmatinovi ulici. Ta prostor je odkupil Josip Gorup. Kasneje so se odločili za drug prostor, ki je bil v urbanistični shemi Ljubljane in zaradi bližine parka Tivoli ugodnejši. Parcele na Ajdovščini pa so kupili ugledni meščani, med njimi župan Ivan Hribar¹².

Šola je začela delovati leta 1896 v Zoisovi palači na Bregu 20. Zaradi prostorske stiske se je selila v Gosposko 8 in Gosposko 6. Dokumentirane so številne prostorske težave in gostovanje v šoli na Levstikovem trgu. Vladni svetnik Andrej Senekovič je za dekliški licej določil natančen vsebinski program. Tega so primerjali s podobnimi šolami v Celovcu in širšem okolju. Učitelji so želeli deset učilnic, risalnico, dvorano za ročna dela, nekaj kabinetov, knjižnico in telovadnico. Že tedaj so razpravljali o posebnem internatu za dekleta, ki so ga najprej nameravali postaviti v prizidku šole. Denar je bil spodbuda za iskanje projektanta nove stavbe.

Mestni občinski odborniki so za stavbišče podarili mestno zemljišče med sedanji Levstikovo, Šubičevo, Prešernovo in Veselovo ulico. Izbor ni bil naključen. Upošteval je omenjeno Fabianijevo vizijo in teorijo svetlih šolskih prostorov v zelenju, ki je bila tedaj modna. Parcela je bila dovolj velika, da je omogočala širitev šole.

Februarja 1904 odborniki niso bili zadovoljni z načrtom (ta v arhivih ni ohranjen) arhitekta Holynskega, ki so ga najprej dobili v presojo. Njegov načrt za dekliško šolo je imel po mnenju komisije premalo učilnic in ni omogočal postopne gradnje. S pomočjo župana Ivana Hribarja so naročili nove načrte pri uveljavljenem slovenskem arhitektu na Dunaju. Za arhitekta Maksa Fabianija so se odborniki mestne oblasti odločili pred božičem 1903¹³. Poleti 1904 je Fabiani, po nekaj urgencah, izrisal prvo stavbo¹⁴. Načrte so dobili v roke odborniki in pedagog Albert Sič. Ta je zapisal vrsto pripomb in priporočil za popravke. Nekaj sugestij so mestni oblastniki podprli in poslali Fabianiju prošnjo, naj jih upošteva. Načrte, ki so bili prilagojeni zahtevam naročnikov, je arhitekt dopolnjeval do sredine leta 1906. Izrisal je detajle notranje opreme in zunanjo ograjo. Po teh načrtih in pod nadzorom ing. Matka Prelovška so med 16. junijem 1906 in 7. oktobrom 1907 gradili poslopje višje dekliške šole cesarja Franca Jožefa I., ki je bila po dozidavi in preselitvi postopoma spremenjena v licej. Zidarska dela so izvedli pri firmi Gustava Tänniesa. Dela so arhivsko dokumentirana, stroški cele stavbe, gradnje in opreme so znašali 265.000 kron. Pri gradnji so se srečevali s problemi talne vode in studencev, ki tečejo iz Tivolija proti Ljubljani. Dela so tekla zelo hitro, prekinili so jih le v zimskem obdobju, ko je bil osnovni skelet stavbe že pod streho. Za posamezna dela so skrbeli manjši podjetniki. Železobetonske konstrukcije

je izdelalo specializirano dunajsko podjetje (R. Schnell), za notranjo opremo so bili zadolženi domači obrtniki (pohištvo Naglas, Primožič, Rojina, Škafar, Zorman; tesar F. Pust, železninar Schneider & Verovšek; kamnoseki Vodnik, Čamernik, Toman; steklar Kollman; pleskar Eberl; klepar A. Lenček; ključavničar F. Perko; pečarstvo Vidic). Opremo telovadnice so kupili v Pragi (I. Vindyš), enako velja za stolpno uro (L. Hainz). Pri gradnji so natančno upoštevali originalne Fabianijeve načrte, razen pri kletnih prostorih, ki so jih morali zaradi talne vode konstruirati drugače¹⁵. Posebej so korigirali detajle po 20. juliju 1907, ko je arhitekt Fabiani obiskal gradbišče in zahteval dodelavo nekaterih elementov, kar je zabeleženo v gradbenem dnevniku. Arhitektu Fabianiju so ob izdelavi prvih načrtov plačali samo avans, 1500 kron. Šele januarja leta 1909 je dobil izplačan honorar 4000 kron. Prej je poslal natančno specifikacijo, ki je ohranjena v arhivu¹⁶.

Glavni objekt liceja ima tridelen tloris, razvit v obliki črke L. Osnovne mase so zaključeni kvadri, Fabiani je z njimi omogočil zahtevano možnost postopne gradnje in dograjevanje posameznih sklopov¹⁷. Vzdolžnemu traktu učilnic ob sedanji Prešernovi ulici je na jugu priključen ozek del s hišniškim stanovanjem in pisarnami. Severno vzdolžno stranico obvladuje drugi trakt, v katerem so bile učilnice in telovadnica. V nadaljevanju te stranice je bil kasneje sezidan že v prvih načrtih omenjeni prizidek (26 x 11 m) z dodatnimi učilnicami¹⁸. Obe krili učilnic povezuje vhod s stopnišči in z rizalitom, ki je vpet med vzdolžna kvadra. Poudarjen je s stolpom z uro. Osnovna komunikacija v stavbi so hodniki, ki so speljani ob vzdolžnih stranicah na dvoriščni strani. Tloris je enostaven, izhaja iz uveljavljenih konvencionalnih standardov in predpisov ter načina gradnje šol z začetka stoletja. Velika pozornost je bila tedaj posvečena pravilni osvetljenosti učilnic in zračnosti prostorov (osnovni prostori so obrnjeni proti vzhodu). Vsaka učilnica je imela tri okna, eno s posebnim prezračevalnim mehanizmom. Arhitekt se je razživel samo v redkih detajlih. Racionalna zasnova strogih in jasnih linij je razgibana v vhodnem delu. Fabiani je nadgradil shemo severnjaških mestnih hiš in ljubljanskega magistrata. Oplemenil jo je z angleško dostojanstveno formo šol in idejo mnogostolpne Prage, ki sta jo z županom Hribarjem iz češke prestolnice prevedla v vogalne stolpiče Slovenskega trga. Stolp šole, ki bi lahko učinkoval kot nepotrebno historiziranje, je našel svoj kontrapunkt v veliki in gladki steni pročelja telovadnice. Na to steno so maja leta 1910 vzdali relief s štirimi dekleti, ki med girlandami cvetja drže grbe Kranjske, Ljubljane in viteza Slavskega (Gorup). Drugačno reliefno okrasje je nad rizalitim nadstreškom vhoda. Namesto sklepnih kamnov sta na vzhodni in severni strani zaključkov portalov okameneli sovi, simbola modrosti. Avtor velikega reliefa, ki ga je v osnovnih črtah pet let pred vzdavo narisal Maks Fabiani, je bil akademski kipar Ivan Zajec¹⁹. Gladko ploskev nad reliefom iz savonskega peščenca so v secesijski tradiciji namenili za okrasne napise.

Večina pročelij liceja je bila členjena z dvogovorom materialov, svetlega, rumenkastega ometa²⁰ in temne opeke. Temnejše je bilo pritličje in izstopajoči vogali, svetlejši vmesni deli. Ti so bili razdeljeni v polja s po tremi okenskimi osmi, ki so sugerirale notranjo shemo prostorov. Velike okenske odprtine so razbremenile formo pročelja, najbolj podolgovat trakt ob Prešernovi cesti. Nosilne preklade nad okni so bile inventivno narejene iz kovinskih, poudarjeno barvanih

in vidnih traverz, ki so s tem postale tehnični in likovni element. Sredinski del fasade je imel med nadstropjema poudarjeno polje in napis Mestni dekliški licej. Fasadsna členitev je bila stopnja razvoja Fabianijevih pročelij, ki je izšla iz secesijske, barvno vzorčaste Portois & Fix. Postala je značilno avtorska v Narodnem domu v Trstu, kjer znotraj kamnitega kraškega okvira spodnjih etaž in šivanih robov žari opeka s skromnim vzorcem. Vzorčenja različno tonirane opeke v Ljubljani ni več. Pri liceju je bil za okvir uporabljen material, ki je bil domač v Ljubljani. Opeka je samo na spodnjih robovih poudarjena z nekaj polji kamnitih šivanih robov, Kraševac Fabiani je s tem podpisal izdelek. Temno rdečo fasadno opeko je Maks Fabiani posebno natančno izbiral, vzorce so mu pošiljali na Dunaj²¹. Podobno skrbno je opeko in njeno barvno podobo kot element pročelij kasneje uporabil Jože Plečnik, za njim Edo Ravnikar. Fabianijevo kombinacijo barv in materialov so posneli za zunanost internata Mladike in za nekaj drugih hiš ob isti ulici.

Šola se je s slovesno otvoritvijo 4. oktobra 1907 preselila v stavbo. Že ob preselitvi in med prvim šolskim letom je ravnatelj opozarjal na skromne kapacitete in na nujno zidavo prizidka liceja. Tega so dokumentirano načrtovali že ob prvi zasnovi, verjetno je nanj ob omenjani faznosti gradnje mislil in ga vsaj skiciral tudi Maks Fabiani.

Del mestnih odbornikov z županom na čelu je pomagal pri iskanju dovoljenj in denarja za prezidavo. Načrte je pregledal mestni stavbenik Ciril Metod Koch. 29. januarja 1910 so bile priprave tako daleč, da so razpisali dela in iskali izvajalce. Gradbena dela so znova zaupali podjetju Gustava Tänniesa. Med nekoliko šibkimi razlogi, gradbenikova ponudba ni bila najcenejša, so v ohranjene dokumente zapisali, da bodo lahko preskrbeli enako fasadno opeko. Načrti so bili narisani 16. aprila 1910, potrjeni 4. in 25. julija, ko je gradnja že tekla. Rok za dozidavo je bil 17. september 1910, zato so že konec junija polagali parket in urejali notranjost. Prizidek, ki je postavljen z rahlim fasadnim zamikom, je dobil uporabno dovoljenje 11. novembra 1910. Novi prostori so nadaljevali koncept notranje komunikacije in učilnic z velikimi okni na zunanji strani. Delno so predelali samo telovadnico, njeno majhno garderobo so povezali z novo, večjo.

Gradnja samostojne stavbe internata in nekaj učilnic v njem je tekla posebej in je bila v senci šolske stavbe. Avtor načrtov je bil Ciril Metod Koch (arhivski niso signirani). Poslopje ima konvencionalen, naročnikovim željam prilagojen tloris. Pročelja, ki so črpala iz historicističnega besednjaka, so zapoznel odmev historicizma. Poudarjena sta severni in južni trakt, jedro poslopja je ožje. Posebnost na zunanjščini je delilni zidec z vegetabilnim okrasom, ki se vleče okoli celotne zgradbe. Posebnost so dolgi balkoni, obrnjeni proti notranjemu in zunanjemu parku. Vhodni del na severu poudarjata rizalit z balkonom in napis na pročelju: Mladika. V podkleteni nadstropni stavbi z visokim pritličjem so imeli kuhinjo in jedilnico, učilnice in spalnice, šest "kabin za kopeli" in veliko dvorano. Ohranjeni so celo fotografski posnetki notranje opreme. Svoje prostore je v internatu dobil zdravnik, za bolnice je bila predvidena večja soba. Posebne prostore so uredili za upraviteljico internata. Stavba je bila grajena in dograjena leta 1912, ker so septembra 1912 gojenke že bivale v internatu. Gradnja in načrtovanje internata je slabše dokumentirano kot zidava poslopja liceja.

Šola se je razvijala, postala je središče za šolanje deklet, ki ga v svojih spominih omenja Janko Mlakar. Celo Ivan Cankar je zapisal, da so dijakinje izdajale vzoren leposlovni list (*Gospodična Cizara*). Nadaljnji razvoj tega dela Ljubljane je bil pozitiven in negativen. Šolo je prizadela svetovna vojna, ko so vojaki zasedli učilnice. Dekleta in profesorji so se morali preseliti v učilnice Glasbene matice, v Auerspergovo palačo in Narodni dom. Licej so v novi državi, prvi Jugoslaviji preimenovali in postopno spremenili v žensko realno gimnazijo. Internat so močno prezidali leta 1929, v šolsko poslopje so vgradili novo centralno kurjavo. Med vojnama se je licej spremenil v gimnazijo. Toda v šolskem letu 1935/36 so pričeli šolo postopoma opuščati, zadnje maturantke so šolanje zaključile leta 1941/42. Urejeni vrtovi in parkovni nasadi med večjima stavbama so propadli. Licejsko palačo so tudi med drugo vojno zasedli vojaki. Italijani so šolo spremenili v vojaško bolnišnico²². Po zadnji vojni so vojaki zmagovalcev ostali v poslopih. Večina predelav Jugoslovanske ljudske armade je bila delana provizorično in po domače, brez ustreznih načrtov in dovoljenj. V pristojnih arhivih ni kompletne dokumentacije za te posege. Na dvorišču so se pojavila pomožna poslopja, ki tja ne sodijo: robni, južni del šole je delno nadzidan. Povojno obdobje je poskrbelo za nekaj pravniških akrobacij, ki so mestno lastnino dodelile SFRJ oziroma vojski. Pravno so verjetno sporne²³. JLA je objekte dokončno zapustila oktobra 1991. Republika Slovenija je začela iskati novega uporabnika. Objekti so fizično varovani, okolica, drevje in zelenje ni vzdrževano.

V bližini nekdanjega liceja je raslo središče mesta; novih stanovanjskih hiš skoraj ni bilo več, vile v bližini so spreminjali v pisarne vseh vrst. Zelenje se je vedno bolj umikalo, degradirali so uršulinski vrt, zeleni jezik, ki je iz Tivolija preko Zvezde segal do Ljubljane.

Največje degradacije ni povzročila vojska, čeprav ni bila ravno najboljši gospodar z zaupanimi dragocenimi stavbami. Najhujši poseg v območje in koncept postavitve liceja, njegovega prizidka in kasneje grajenega internata so zagrešili ljubljanski urbanisti, ki so v spregi s političnimi mojstri in mariborskimi načrtovalci prometnic zarezali za šolskim objektom in parcelo ločili od Tivolija. Levstikova ulica je ostala parkirišče brez izhoda, Šubičeva je zgolj prometni kanal, slepa ulica za pešce. Spalnice in učilnice internata, ki so bile obrnjene proti mirnemu delu mesta, so zdaj ob semaforiziranem križišču in "žuboreči" pločevini. Zanikali so Fabianijevo prostorsko os, ki je z ljubljanskega Magistrata v ravni liniji hitela proti Tivoliju in koncept šole v mirni oazi. Tega greha v bližnji prihodnosti ne bo mogoče popraviti. Morda bo Mladika z okolico dobila primerno namembnost, ki edina lahko ohrani tudi primarno arhitekturo, njeno funkcijo in njeno sporočilno vrednost za bodoče rodove²⁴.

Opombe

1. Pod imenom Mladika se navadno zaradi poimenovanja društva "Mladika" napačno pojavlja poslopje dekliškega liceja (M. Fabiani) in redkeje z enakim imenom na pročelju označeni internat (C. M. Koch). Pogosto je ime uporabljeno za celoto, za cel kompleks nekdanje vojaške bolnice.
2. Trenutno ni razjasnjeno pravo lastništvo, od 27. 3. 1970 je vpisana SFRJ, Državni sekretariat za narodno obrambo. Mesto Ljubljana je sicer uveljavljalo svoje interese, na drugi strani pa se jim je IS mesta odrekal. Glej dopis: 1442/91 dne 21. 8. 1991. Mestnega sekretariata za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport, iz Ljubljane. Mesto Ljubljana se je ob koncu leta 1993 strinjalo z odstopom za Etnografski muzej, enako Ministrstvo za obrambo, drugače je menil del vlade.
3. Ta šola je na nesrečno izbranem prostoru, kapacitete so majhne in statična zasnova ne omogoča nadzidave. Prav tako je brez šole Rožna dolina, ki gravitira proti tej osnovni šoli.

4. Ivan Sedej, Slovenski etnografski muzej v Mladiki?, Delo 33/274, Ljubljana, 28. 11. 1991.
- Ivan Sedej, Muzej v Mladiki?, Dnevnik 41/324, Ljubljana, 28. 11. 1991.
5. Med različnimi pobudami, ki so jih izdelali posamezni interesi, poznamo samo predhodne predloge Slovenskega etnografskega muzeja in Akademije za likovno umetnost (Črt Mihelj). Ta je iskala skupni jezik tudi z AGRFT.
- Saša J. Maechtig, Mladika oddelek za oblikovanje ALU, Dnevnik, 41/350, Ljubljana, 24. 12. 1991.
6. Maks Fabiani: O kulturi mest, Spisi 1895-1960, Trst, 1988, p. 39. "...da se napravi cesta od Mestnega trga čez Ribji trg ob Zvezdi proti podturenskim nasadam vsopredno s Slonovimi ulicami in Lattermanovim drevoredom. "Ideje te ceste naj se nikakor ne opusti."
7. V arhivu so štirje fascikli z gradivom društva Mladika in gradnjo liceja ter pomožnih poslopij. ZAL: Reg I. 2234/2081, 82, 83.
8. Pročelja uršulinske gimnazije bi morali primerjati z zasnovo Bambergove palače ob Miklošičevi cesti. Variiranje struktur ometov je značilno za obe stavbi.
9. Glej opombo 10
10. O Josipu Gorupu piše Ivan Hribar: Moji spomini, I. del od 1853 do 1910. leta, Ljubljana, 1928/1983, p. 173 - 177. O društvu za podporo šolanju mladine je razmišljal že 1886. Ustanovno pismo za štipendiranje deklet slovenskega in hrvaškega rodu je datirano 27. novembra 1888. ZAL Reg I.
- Ljubljanski župan Hribar je spodbudil bogatega reškega trgovca.
11. Dekliška šola, natančneje Mestna višja dekleška šola, je v Ljubljani delovala od jeseni 1896, najprej v Zoisovi hiši na Bregu, gostovala je v Gosposki 8, 6 in drugje (Ivan Hribar: Moji spomini, I. del, od 1853. do 1910 leta, Ljubljana 1928/1983, p. 268-269) in ZAL, REG I. Statut je bil potrjen 17. septembra 1896.
12. Na svojem delu parcele je Ivan Hribar leta 1905 po načrtih Maksa Fabianija postavil veliko stanovanjsko palačo z javnim pritličjem. Stavba je določila in označila pomemben vogal mesta.
13. Načrti in dopisi so v ZAL, v omenjenih fasciklih Cod. III/61 - 1903, seja je bila 23. 12. 1903.
14. Pozzetto v svoji starejši knjigi navaja napačno letnico. Marco Pozzetto: Max Fabiani Architetto, Gorizia, 1966, p. 158. Izrisani načrti so namreč podpisani in datirani.
15. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL): Reg I., 2234., Cod. III/56 fol. 282-287, Cod. III/61 fol. 530-533.
16. ZAL Reg I 2082 fol. 373 Za ilustracijo lahko povemo, da je tedaj profesor za honorarno uro dobil 10 kron. Proforska letna plača je tedaj znašala okoli 3400 kron.
17. Ravnatelj šole I. Macher je 26. maja 1909 prosil za prizidek, ki je bil "prvotno projektovan". ZAL Reg I. 2083 fol. 498.
18. Dovoljenje za gradnjo je bilo izdano 25. junija 1910. ZAL Reg I. 2083 fol. 678. Uporabno dovoljenje je bilo izdano 11. 11. 1910 ZAL Reg I. fol. 699.
19. Zajčevo prošnjo za izplačilo honorarja je pisno podprl Maks Fabiani. Kiparju so po 19. juliju 1908 izplačali 400 kron. ZAL Reg I. 2083 fol. 375, 535.
20. Danes je toniranje ometanih delov stavbe z intenzivno zeleno barvo neustrezno. To barvo so, prilagojeno vojaški namembnosti, določili in preuredili 1962. Natančno določen originalni barvni ton pročelij bi moralo določiti sondiranje.
21. V gradivu ZAL so ohranjena Fabianijeva pisma z natančnimi napotki.
22. Zdenko Lapajne, Pokojnik se še ni ohladil..., Delo 33/224, Ljubljana, 24. 9. 1991.
- Janko Svetina, Ministrstvo za šolstvo se poteguje za številne opuščene vojaške objekte, Delo 33/283, Ljubljana, 3. 12. 1991.
23. Vladimir-Braco Mušič, O namembnosti Mladike, Dnevnik 41/329, Ljubljana, 3. 12. 1991. Mušič citira: A piratis et latronibus capta dominum non mutant.
24. P. K., Minister Rupel se odreka Mladiki v prid kulture, Delo 34/43, Ljubljana, 22. 2. 1992.

Viri in literatura:

- Izvestja Mestnega dekleškega liceja 1907-08, Ljubljana, 1908
 Ivan Hribar: Moji spomini I, Od 1853 - 1910, Ljubljana, 1928/1983
 Fran Šuklje: Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana 1929/1988
 Janko Mlakar: Moji spomini I. del, Celje, 1940/1975
 Janko Mlakar: Moji spomini II, Celje, 1940/1980
 Nace Šumi: Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani, Ljubljana, 1954
 Josip Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana, 1957, p. 58-64
 Maks Fabiani: O kulturi mest, Spisi 1895-1960, Ljubljana
 Jože Ciperle: Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1979
 Pozdrav iz Ljubljane, mesto na starih razglednicah, Ljubljana, 1985, str. 79
 Maks Fabiani: Nove meje v arhitekturi. Uredil: Marko Pozzetto, Cataloghi Marsilio, Trst, junij-september 1988
 Maks Fabiani: Regulacija deželnega stolnega mesta Ljubljane, Dunaj, 1899 / Ljubljana, 1989
 Darinka Kladnik, Lastništvo vojaških objektov, Dnevnik, Ljubljana, 11. oktobra 1990, p. 8
 Špelca Čopič, Damjan Prelovšek, Sonja Zitko: Ljubljansko kiparstvo na prostem, Ljubljana, 1991, p. 45
 Zdenko Lapajne, Pokojnik se še ni ohladil, zapuščinske obravnave še ni, dediči so že v sporu, Delo, Ljubljana, 24. 9. 1991, p. 10
 Nuša Kerševan, Last države ali vojske? Dnevnik, Ljubljana, 19. 11. 1991
 dr. Ivan Sedej, Muzej v Mladiki, Dnevnik, Ljubljana, 28. 11. 1991
 Braco Mušič, O namembnosti Mladike, Nekdanji Licej pripada slovenski in ljubljanski mladini! Dnevnik, Ljubljana, 3. 12. 1991

- Braco Mušič, O vojaških objektih v Ljubljani, Dnevnik, Ljubljana, 25. 1. 1992, p. 13
Konservatorski program za kompleks "Mladika" - Zasnova, LRZVNKD, Ljubljana, 1992
Irena Keršič, Etnografski muzej v Mladiko, Delo, Ljubljana, 2. 4. 1992
Odlok o razglasitvi spomenikov naravne in kulturne dediščine na območju občine Ljubljana Center (Ur. l. 60, oktober 1993)
Janez Petkovšek, Mesto hoče v Mladiki šolo, Delo, Ljubljana, 16. 12. 1994
Zdenko Lapajne, Kdo krade srednje šole v Ljubljani? Zbornik Vesela znanost, O hišah, o mestih, o podeželjih, Ljubljana, 1993
Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik po Sloveniji, Ljubljana z okolico, Ljubljana, 1993
Jože Osterman, Muzej, Mladika, Metelkova, Dnevnik, Ljubljana, 12. 3. 1994, p. 17
Poročevalec 22, Ljubljana, 16. junij 1994
Jelka Šutej Adamič, Kaj je z Mladiko (1), Je imel že Fabiani v mislih državno upravo? Delo, Ljubljana, 30. 6. 1994
Jelka Šutej Adamič, Kaj je z Mladiko (2), Kulturi naj bi namenili prostore na Metelkovi, Delo, Ljubljana, 1. 7. 1994
Mojca Ravnik, Mladika, Delo, julij 1994
Roman Brilej, Mreža za Mladiko, Mladina, Ljubljana, 24. 5. 1994, p. 40-43
Ervin Hladnik Milharčič, Dekliška šola in vojniki revolucije, Mladina, Ljubljana, 24. 5. 1994, p. 44-47
1. Originalni načrti za stavbo liceja so skupaj z drugim gradivom o društvu Mladika v Zgodovinskem arhivu Ljubljana Reg. I. 2234 - 2081 in 2082 - 2235, 2083, 2084.
 2. Obširna dokumentacija o posameznih šolah je v Dokumentaciji centra za razvoj univerze, Signatura D/440.
 3. Bogato gradivo hrani šolski muzej: Izvestja Mestne ženske realne gimnazije v Ljubljani 1929 - 1940. Inv. št. 1738.
- Solski muzej v Ljubljani je pripravil tudi razstavo Šolske stavbe Ljubljane (Slavica Pavlič), Ljubljana 1974.

Jedert Vodopivec

Restavriranje vezave poznogotskega rokopisa: Antifonar iz Kranja

Povzetek

Pri restavriranju je največjo težavo predstavljala rekonstrukcija vezave. Ugotoviti smo morali, ali je ohranjena vezava na drugi knjigi - NŠAL 18 originalna, kaj je prvotno in kaj dodano pri delni prevezavi prvega dela - NŠAL 17 ter ali je način vezanja, ohranjen na drugi knjigi, primeren za rekonstrukcijo vezave rokopisa na pergamentni podlagi.

Restoration of bindings on late gothic manuscripts:

The Kranj Antiphonary

Abstract

The reconstruction of the binding presented the greatest difficulty in restoring the codex, first of all due to materials and the comparatively large format. It was necessary to establish the original binding, subsequent additions on the first volume NŠAL 17 and if the style of binding preserved in the second volume NŠAL 18 could be appropriate for the reconstruction of the discussed manuscript binding.

Uvod

Restavriranje knjižnih vezav je bilo in je še zmeraj precej zapostavljeno v primerjavi z drugimi področji. Vezave so ostale na obrobju, neraziskane tudi zato, ker so se raziskovalci starejšega gradiva osredotočali predvsem na vsebinsko in estetsko področje, manj ali zelo malo pa na raziskavo materialov, struktur in tehnike knjižnih vezav, ki so še kako pomembne pri zaščiti sporočila, zapisanega v knjižnem bloku.

Vezava je bila in je pogosto mišljena samo kot dekorativna zaščita spetim listom, vendar pa je posebej v preteklosti imela veliko večjo vlogo, kajti zadostiti je morala tudi zahtevam po funkcionalnosti in trpežnosti.

Ohranjenih originalnih srednjeveških vezav je danes zaradi usode, ki jo je imela knjiga v različnih obdobjih, izredno malo.

Karolinških vezav je v svetu znanih nekaj več kot sedemdeset, romanskih okoli sto, gotških pa je sorazmerno največ, tudi zato, ker najdemo v njih vezane kodekse preteklih obdobj. Na žalost pa je veliko srednjeveških kodeksov prevezanih v renesančne in mlajše, za njih povsem neprimerne vezave. Zato so ohranjeni primeri pomembni spomeniki, ki jih je potrebno posebej varovati. Predvsem bi jih morali primerno hraniti in zaščititi pred prepogosto uporabo, restavratorske posege pa omejiti na najnujnejše primere.

Od tu izhaja potreba po temeljitem poznavanju materialov, tehnik in struktur, ki so sestavni del knjige. Samo tako bomo lahko izboljšali splošno raven zaščite knjige in strokovno opravili restavratorske posege.

Podatkov in raziskav o vezavah na starejših in najstarejših knjigah, ki so ohranile prvotno podobo in jih hranimo na Slovenskem, ni. Področje vezav je nekoliko bolj obdelano v tuji literaturi¹. Zato je potrebno znana in objavljena spoznanja pogosto poiskati, urediti in jih povezati z našimi konkretnimi primeri.

Glede na to, da srednjeveških kodeksov v Sloveniji ni ravno veliko, originalno ohranjenih vezav pa še ustrezno manj, je pred restavratorskim posegom potrebno vsakič pretehtati upravičenost le-tega.

S pravilno zaščito in omejeno uporabo lahko velikokrat prav zadovoljivo zaščitimo gradivo v originalni podobi, kajti zavedati se moramo, da je vsak restavratorski postopek, tudi še tako minimalen, zmeraj poseg v spomenik.

Če pa je zaradi narave poškodbe restavriranje res nujno, je izredno pomembno pripraviti natančno dokumentacijo stanja pred posegom ter opisati opravljene konservatorsko-restavratorske posege.

Tako smo v letu 92/93 v restavratorski delavnici Arhiva Republike Slovenije restavrirali t. im. Kranjski antifonar², iluminiran rokopis na pergamentu, last Nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Vezan je v dveh volumnih, prvi del - Rkp 17 je datiran z letnico 1491.

Kodeks je nastal ob koncu srednjega veka (nova doba se kaže tudi na knjigi³), vendar ga zaradi pergamenta kot pisne podlage ter rokopisnega zapisa, bogato okrašenega z iluminiranimi in kaligrafskimi inicialami, uvrščamo med srednjeveške rokopisne knjige.

Vezavi, ki sta nastali sočasno ali le nekoliko pozneje kot zapis, pa nimata več samo srednjeveških prvin. Novosti so predvsem v konstrukciji in oblikovanju hrbta (konopljne vezice namesto usnjenih, rahlo zaobljen hrbet namesto ravnega), medtem ko je dekoracija platnice (bronasti vogalni okovi ter ornamentika na usnjenih platnicah) še poznogotska.

Največjo težavo pri restavriranju je predstavljala rekonstrukcija vezave. Ugotoviti smo morali, ali je ohranjena vezava na drugi knjigi - NŠAL 18 originalna, kaj je prvotno in kaj dodano pri delni prevezavi prvega dela - NŠAL 17 ter ali je način vezanja, ohranjen na drugi knjigi, primeren za rekonstrukcijo vezave rokopisa na pergamentni podlagi.

Stanje kodeksa NŠAL 17 pred restavriranjem

Stanje kodeksa NŠAL 18 pred restavriranjem

Stanje pred restavriranjem

Sodeč po poškodbah na našem rokopisu, sklepamo, da sta bili knjigi precej v rabi. Prav gotovo prva knjiga bolj kot druga, saj je bila tudi njena delna prevezava že povsem uničena. Pri drugi knjigi se je sicer prvotna vezava ohranila tudi na hrbtnem delu, vendar sta bili vezavi v obeh primerih tako poškodovani, da nista mogli več služiti svojemu osnovnemu namenu, to je zaščititi knjižnega bloka. Zaradi uničene vezave so bili poškodovani in še naprej izpostavljeni predvsem prvi foliji pergamentnega knjižnega bloka.

Prva knjiga - NŠAL 17

Knjižni blok:

Pergamentni knjižni blok je sestavljen iz 246 folijev, ki razen prve lege niso bili zelo poškodovani. Ti so bili zaradi pogoste uporabe na hrbtni strani natrgani, nekateri pomečkani, naslovna iluminirana stran pa ob robovih zamazana in potrgana.

Obreza je brez posebnosti.

Vezava:

Predlisti niso ohranjeni, notranji strani platnic sta polepljeni s papirjem, ki je mlajši.

Usnjeni del:

Preko lesenih platnic je bilo prilepljeno temno rjavo goveje usnje s slepim tiskom, pri čemer so uporabili ročne valjaste pečatnike s tremi ornamentami in enega za ravne linije v naslednjem zaporedju od sredine proti robu:

Zadaj:

1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm
1. ravni liniji	
presledek	32 mm
1. ravni liniji	

Platnica NŠAL 17 pred restavriranjem

Platnica NŠAL 18 pred restavriranjem

3. napis Marija	6.5 mm
4. živalski ornament	6 mm
1. ravni liniji	
2. geometrijski ornament	15 mm

Zaradi obrabe usnjene platnice so ornamenti na sprednji platnici nejasni, veliko bolje so vidni na hrbtnem delu.

Knjiga je bila že delno prevezana⁴. Ker je bila verjetno poškodovana le vezava, so platnici ohranili, odrezali so samo pas usnja ob hrbtnem delu, 120 mm od hrbtnega dela, in knjižni blok dokaj nerodno prevezali na šest usnjenih vezic, ki so bile pritrjene na zunanji del lesene platnice.

Vezice:

Hrbtni del usnja je manjkal, tako da so se mlajše usnjene vezice in sledovi prvotnega šivanja lepo videli. Šest dvojnih usnjenih vezic (šivanih v razmiku 0 - 52 - 1146 - 237 - 328 - 417 - 510 - 573 mm) je bilo pritrjenih z železnimi žebli v pravokotne zareze na zunanji strani lesene platnice. Te že močno poškodovane vezice (na sprednjo platnico je bila pritrjena le četrta od zgoraj navzdol) so vse, kar je ostalo od prevezave, pod katero so se jasno videli vbodi za pet prvotnih vezic (konopljine dvojne vrvice), šivanih na razmiku: 0 - 95 - 185 - 277 - 370 - 460 - 560 mm. Da je bila knjiga na hrbtu polepljena in utrjena, kažejo tudi ostanki pergamentnih trakov in klejnega lepila.

Lesene deske:

Leseni platnici (velikosti: 575 x 414 x 11 mm) sta večji od knjižnega bloka. Les je bukov, lepljen prečno iz štirih delov. Na notranji strani sta deski ojačani ob hrbtnem in zunanjem robu s prečno vloženimi orehovinastimi zagozdami (22, 28, 570 x 5 mm). Deski sta močno črvi, tako da tudi utrjeni in restavrirani ne bi mogli več nositi teže pergamentnega knjižnega bloka.

Vzdolž hrbtnega dela je rob lesene platnice posnet z obeh strani. Rahlo so posneti tudi ostali trije robovi (zgornji, spodnji in zunanji).

Na zunanjem robu zadnje platnice sta vidni zarezi na razdalji 0 - 103 - 152 - 427 - 474 - 580 mm, ki sta služili za pritrnitev pasov, ki so knjigo zapirali.

Na notranji strani hrbtnega roba so lepo vidni žlebički, skozi katere so bile speljane vezice prvotne vezave. Na zunanji strani pa so zarezi v les krajši (45 x 20 x 2 mm) in daljši (55 x 20 x 2 mm) pravokotniki. Krajše so vrezali pri prevezavi in so služili za pritrnitev usnjenih vezic. Daljši pa so ostali brez prave vloge. Pravzaprav lahko le nakazujejo, da so prvotno imeli namen knjigo šivati po ustaljeni tehniki na usnjene vezice, značilni za gotske rokopise, vendar so se premislili in jo raje zašili na takrat sodobnejši način, na konopljine vezice.

Bukove deske so bile z obeh strani prelepljene še z močno poklejano, netkano konopljino tkanino, ki je služila za boljšo vez med leseno desko in usnjeno platnico na zunanji strani ter pergamentnim predlistom na notranji strani.

Kapital:

Kapital ni ohranjen, vidni so le ostanki konopljine vrvice v žlebičkih na zgornjem in spodnjem robu notranje strani lesenih platnic.

Okovi:

Od okovanih delov so ohranjeni trije bronasti vogalni okovi (dva spredaj, eden zadaj) v podobi režečega leva s krono na glavi. Sredinski kovinski okrasni okov se

ni ohranil, vidni so le sledovi žebļjev.

Sponke in pasovi:

Pasovi, ki so zapirali knjigo, niso ohranjeni. Na zunanem delu lesenih platnic so vidne zareze za pasove, ki so se, sodeč po sledih žebļjev, zapirali na sprednji strani (približno 160 mm od zunanjega roba v višini 130 mm od spodnjega oz. zgornjega roba).

Druga knjiga: NŠAL. Rkp. 18

Knjižni blok:

Pergamentni knjižni blok je sestavljen iz 233 ohranjenih folijev, ki razen prvih niso zelo poškodovani. Prva lega je nepopolna in se prične kar z naslovno iluminirano stranjo. Ta je bila zaradi izpostavljenosti in obrabe ob robovih močno zamazana in na nekaterih mestih tudi potrgana.

Obreza je brez posebnosti.

Vezava:

Predlisti niso ohranjeni. Prednja platnica je na notranji strani polepljena s papirjem, ki je bil najverjetneje polepljen kasneje. Na zadnji platnici pa je ob notranjem robu ohranjen pas pergamenta, ki bi lahko pripadal izvirnemu predlistu.

Usnjena prevleka:

Temno rjavo goveje usnje je v enem kosu prekrivalo leseni platnici in hrbtni del skoraj v celoti, manjkal je le spodnji levi del vogala na zadnji platnici, ki je bil podložen z drugim podobnim usnjem in bil komaj opazen tudi zato, ker ga je večinoma prekrival vogalni okov.

Dekoracija platnice se po razporeditvi ornamentov nekoliko razlikuje od tiste na prvi knjigi, poleg tega je tu uporabljen še dodatni valjasti pečatnik z rastlinskim motivom. Vendar tudi na tej knjigi dekoracija prednje strani ni popolnoma enaka hrbtni. Uporabljena so enaka ročna tiskala, razlikujeta pa se po razporeditvi ornamentov.

Za slepi tisk so tu uporabljeni ročni valjasti pečatniki s štirimi ornamentami in enim za ravno linijo.

Spredaj:

Naslovna stran NŠAL 18, detajl ob gornjem robu

Naslovna stran NŠAL 18

- 1. ravni liniji
- 3. napis Marija 6.5 mm
- 4. živalski ornament, 6 mm
- 1. ravni liniji
- 5. rastlinski ornament, 15 mm
- 1. ravni liniji
- 2. geometrijski ornament 15 mm
- 1. ravni liniji

Zadaj:

- 1. ravni liniji,
- 4. rastlinski ornament 15 mm
- 1. ravni liniji
- 3. napis Marija 6.5 m
- 4. živalski ornament 6 mm
- 1. ravni liniji
- 5. rastlinski ornament 15 mm
- 1. ravni liniji
- 2. geometrijski ornament 15 mm

Vezi:

Hrbtni del je bil na zgornjem, še bolj pa na spodnjem delu precej poškodovan. Pod raztrganino na spodnjem delu so se lepo videli pergamentni trakovi, vstavljeni kot ojačitev med pet dvojnih konopljinih vezic (šivane na razmiku 0 - 107 - 198 - 290 - 387 - 474 - 580 mm), ki so bile z notranje strani lesene platnice speljane skozi žlebičke v obliki črke V ter zadelane z lesenimi čepki. Na zunanji strani lesene platnice so bili, enako kot pri prvi knjigi, na mestih, kjer so bile speljane vezice, v les izrezane vdolbine v obliki pravokotnika (približno 2 mm globoko, 22 mm široko in 70 mm visoko). Ostale so brez prave vloge in le nakazujejo, da so imeli prvotno namen knjigo šivati po ustaljeni tehniki na usnjene vezice, značilni za gotske rokopise, vendar so se premislili in jo raje zašili na takrat sodobnejši način, na konopljine vezice. Da ne bi motilo, so te poglobljene dele zapolnili z usnjeni trakovi, ter jih pričvrstili z železnimi žebli.

Leseni deski:

Originalna lesena deska NŠAL 17

Spredni del usnjene platnice NŠAL 17

Leseni platnici sta bukovi (velikosti 575 x 410 x 11 mm), lepljeni iz štirih delov. Na notranji strani sta ojačani s prečno vloženi orehovinastimi zagozdami (22, 28, 570 x 5 mm) enako kot pri prvi knjigi.

Vzdolž hrbtnega dela je rob lesene platnice posnet z obeh strani.

Deski sta nekoliko manj črvi kot tisti na prvi knjigi, vendar dovolj, da tudi utrjeni in restavrirani ne bi mogli več premagovati teže knjižnega bloka.

Tudi ti dve sta bili z obeh strani prelepljeni z netkano konopljino tkanino, ki je služila za boljšo povezavo usnja oz. pergamenta z leseno podlago.

Kapital:

Tudi tu se kapital ni ohranil. Ohranili so se le ostanki konopljine vrvice v žlebičkih, ki so služili za pritrditev kapitala na notanjih straneh lesene platnice.

Okovi:

Od vogalnih okovov so ohranjeni štirje bronasti okovi (eden spredaj, trije zadaj) v podobi režečega leva s krono na glavi. Sredinski kovinski okras je ohranjen s tremi fragmenti, dva spredaj in eden zadaj.

Sponke in pasovi:

Pasovi, ki so zapirali knjigo, niso ohranjeni. Sodeč po sledovih žebjev na sprednji strani platnice (približno 160 mm od roba v višini 130 mm od spodnjega oz. zgornjega roba), se je tudi ta zapirala na sprednji platnici z usnjenima pasovoma, ki sta bila pritrdjena na zunanji rob zadnje platnice.

Restavriranje pergamentnih folijev

Po natančnem dokumentiranju stanja pred restavriranjem smo po razvezavi pričeli s suhim čiščenjem (mehek čopič in radirka) posameznih pergamentnih listov. Na prvi knjigi (NŠAL 17) smo nagubane prve folije navlažili z zmesjo etanola in vode v razmerju 1:1 ter jih pod blagim pritiskom sušili med upojnimi papirji približno dva tedna. Za restavriranje zatrganih mest smo uporabili metil celulozno lepilo in japonski papir.

Na drugi knjigi (18) smo prav tako suho očistili vse folije, jih po potrebi poravnali

Med šivanjem

Obdelava hrbtnega dela (zgoraj NŠAL 17: takoj po končanem šivanju, spodaj NŠAL 18: že obdelan hrbet)

in restavrirali na prej opisan način. Zatrganine so bile najpogostejše na pregibih zunanjih folijev posameznih leg. Naslovno iluminacijo, ki je bila zaradi manjkajočih folijev prva in najbolj izpostavljena ter zato tudi najbolj poškodovana, smo še dodatno očistili, navlažili s pomočjo gore-texa z raztopino alkohola in vode, ravnali med upojnoma papirji pod blagim pritiskom ter manjkajoče dele dopolnili z japonskim papirjem primerne debeline in barve. Zaradi neustreznosti današnjega pergamenta je praksa, da manjkajoče dele in raztrganine na pergamentnih dokumentih dopolnujemo z japonskim papirjem in ne s pergamentom, kajti dodani pergament največkrat nima enakih lastnosti kot originalni. Da se izognemo slabemu stiku, gubanju in podobnim nevšečnostim, uporabljamo v takih primerih raje ustrezen japonski papir, katerega mehanske lastnosti so primernejše in ne povzročajo toliko nevšečnosti. V nekaterih primerih je možno uporabiti tudi metodo ročnega dolivanja zmesi celuloznih vlaken, pergamentnega prahu in pergamentnega lepila. Postopek so razvili madžarski kolegi.

Restavriranje vezave

Glede na stanje pred restavriranjem, na podatke, odkrite na lesenih deskah in na podatke iz literature, sklepamo, da je vezava, ohranjena na drugi knjigi (NŠAL 18) originalna, ter da je bila tudi prva knjiga prvotno vezana na enak način, zato smo se odločili, da pri obeh knjigah rekonstruiramo vezavo tako, kot je bila ohranjena na drugem delu (št.18).

Šivanje:

Pergamentni knjižni blok smo zašili na istih mestih, kot je bila prvotna vezava, na pet dvojnih vezic (konopljina vrv). Pri šivanju smo novo nit speljali skozi vbode prvotne vezave.

Oblikovanje hrbta:

Hrbet smo nato rahlo okroglili, ga med vezicami utrdili s prožnim usnjem ter polepili z metilceluloznim lepilom. Za polepljanje hrbta pergamentnega knjižnega bloka klej ni primeren. Tako polepljen hrbet bi bil pretrd in ne bi dopuščal mehkega odpiranja. Namesto metilceluloznega lepila lahko uporabimo tudi škrobno lepilo ali zmes obeh.

Originalnih pergamentnih trakov, ki so služili za utrditev hrbta, nismo mogli

Knjižni blok NŠAL 17 z novimi lesenimi platnicami

Naslovna stran NŠAL 18 po restavriranju

ponovno uporabiti, ker so bili natrgani na več mestih. Za zamenjavo teh trakov z usnjenimi smo se odločili zato, ker današnji pergament nima več tiste prožnosti kot nekoč, zato je primernejša uporaba ustreznega mehkega usnja ali celo japonskega papirja. V našem primeru smo uporabili oljno strojeno svinjsko usnje, posebej namenjeno za restavratorske namene, ki so nam ga odstopili madžarski kolegi.

Lesene deske:

Kot že omenjeno, smo morali originalne bukove deske zaradi prevelike črvičnosti, ki je bila še posebej izrazita ob hrbtnem delu, nadomestiti z novimi, za ta namen posebej pripravljenimi in sušenimi deskami iz bukovega furnirja in posebej obdelane bukovine (glej skico).

Deske je bilo potrebno pripraviti za vezavo: posneti vogale, vrezati žlebičke za vezice in kapital ter na zunanjih robovih utore za sponke.

Vezice knjižnega bloka so bile speljane, tako kot pri originalni vezavi, z notranje strani lesenih platnic na zunanjo stran, kjer so bile zadelane z lesenimi čepki.

Priprava usnjene platnice:

Ker sta bili originalni usnjeni platnici precej poškodovani, smo knjigo najprej uvezali v novo ročno pobarvano goveje usnje.

Originalne usnjene platnice smo očistili ter zaščitili z čistilnim mlekom in vazelinom⁵, po robovih stanjšali in prilepili na novo usnjeno platnico.

Zapiralni pasovi:

Povsem na novo smo rekonstruirali zapiralne pasove z medeninastimi zaključki. Izdelali smo jih po sledih, najdenih na deskah in usnjeni platnici, ter po predlogah sočasnih vezav.

Okovi:

Manjkajoče vogalne okove smo nadomestili z odlitki in jih skupaj z originalnimi vogalniki ter fragmenti sredinske rozete pritrdili na knjigi.

Restavriran kodeks NŠAL 17

Restavriran kodeks NŠAL 18

Kronologija priprave in izpeljave restavriranja Antifonarja 1491 NŠAL št. 17 in 18.:

- * 3.junij 1992: Gradivo prevzeto v rest. delavnico ARS
- * junij 1992: popis stanja pred restavriranjem, foto dokumentacija
- * junij 1992: razvezava
- * julij 1992: konservatorsko- restavratorska dela na pergamentnem knjižnem bloku
- * september 1992: pričetek izdelave novih lesenih platnic
- * oktober 92 - marec 93: sušenje novih lesenih platnic
- * september - november 1992: izdelava manjkajočih vogalnih okovov, odlitih po ohranjenih originalih
- * september 92 - junij 93: zbiranje in študij literature
- * julij 93: pričetek vezave, restavriranje originalnega usnja
- * oktober 93: zaključek restavratorskih del na prvem delu- NŠAL 17: 13. 10. 93 (razstavljen na razstavi Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, AS 14. okt.- 12. nov. 1993)
- * november 93: zaključek restavratorskih del na drugem delu NŠAL.18
- * 24. november 93: gradivo vrnjeno v Nadškofijski arhiv Ljubljana

Konserviranje pergamentnih folijev je bilo zaupano v delo restavratorke Ireni Selsek Kavs, knjigoveški del pa knjigovezu restavratorju Matjažu Casarju, ki je izdelal tudi zaščitni škatli. Fotografsko dokumentacijo je posnela Dragica Kokalj. Za izdelavo novih lesenih platnic smo se obrnili na mizarja Boža Bitenca, za izdelavo manjkajočih vogalnih okovov v podobi kronanih levov pa na livarja Andreja Kamška.

Pri restavriranju pergamentnih folijev in vezave smo se načrtno izognili zimskim mesecem, kajti takrat je v naših prostorih zaradi centralne kurjave relativna vlaga prenizka. Zato smo knjigi preko zime hranili v trezorju z ustrežno klimo. Ta čas smo izkoristili za študij literature, postopno sušenje novih lesenih desk in izdelavo odlitkov manjkajočih vogalnih okovov.

Opombe:

1. Carlo FEDERICI: La legatura Medievale, Istituto centrale per la patologia del libro, Editrice Bibliografica, Milano 1993. Edith DIEHL: Bookbinding its Backround and technique, Dover Publications, New York 1980. Heinz PETERSEN: Bucheinbande, Akademische Druck - Verlagsanstalt, Graz 1991. P. NEEDRHAM: Twelve Centuries of Bookbinding, New York 1979. J.A. SZIRMAI: The Evolution of the Structure of the Medieval Codex : Consequences for Conservation and Restoration, Papers in the Conference on Book and Paper Conservation, Budapest 1992, str. 20 - 32.
2. M. KOS, F. STELE: Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, str. 149 - 158. Jurij SNOJ: Antifonar iz Kranja: Uvod v oblikoslovno razčlenitev, Bogoslovni vestnik 1990/91, str.192 - 203. Samostani v srednjeveških listinah, katalog k razstavi, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1993, Nataša GOLOB: Pergament je najplemenitejša pisna osnova str. 73, Jedert VODOPIVEC: Hramba, zaščita in restavriranje... str.90. NŠAL 17 razstavljen na razstavi ob simpoziju Gotika v Sloveniji, Narodna galerija okt. - nov. 1994.
- Članek Nataše GOLOB: Antifonar iz Kranja: kratka kodikološka in umetnostnozgodovinska oznaka, objavljen v tej številki Varstva Spomenikov, in pričujoči prispevek sta nastajala vzporedno in predstavljata celoto.
3. iznajdba tiska, uporaba cenejšega papirja, manjši formati, zaobljen hrbet.
4. natančna datacija ni mogoča, najverjetneje 17. ali 18. stol.
5. Maroquin Frankfurt: neutral leder balsam, vaselin.

Eva Lešnik

Restavriranje flamske tapiserije Odisej reši Telemahu življenje

Povzetek

Pokrajinski muzej Ptuj od leta 1984 restavrira flamske tapiserije iz začetka 17. stoletja. Regeneracijska dela, to je pranje z naravnimi izvlečki rastlin, ki dajejo nevtralen medij, je opravila prof. Kovačevićeva iz Zagreba. Vse štiri flamske tapiserije je pripravila za restavratorske posege. Volneno prejo so spredli v Tovarni volnenih izdelkov Majšperk, kjer smo razvili majhno delavnico. V preseljenem ateljeju na ptujskem gradu smo leta 1991 z restavratorskih statev sneli drugo tapiserijo z naslovom Odisej reši Telemahu življenje. Ta je bila v primerjavi s prvo tapiserijo bolj poškodovana, zato so dela potekala pet let. K temu pa je pripomoglo tudi zmanjšanje ekipe na eno tkalko. Z delom nadaljujemo, na restavratorskih statvah pa je napeta že tretja flamska tapiserija - Odisej s tovariši pobegne Polifemu iz votline.

Restoration of the Flemish tapestry *Odysseus Saving Telemachus' Life*

*The Ptuj Regional Museum has since 1984 been restoring Flemish tapestries dating from the beginning of the 17th century. The regenerative work, involving cleaning with natural plant extracts providing a neutral medium, has been conducted by Prof. Kovačević from Zagreb. He prepared all four Flemish tapestries for restoration. The woollen yarn was spun in the Majšperk Wool Products Factory, where a small workshop was developed. In 1991 in the relocated studio in Ptuj Castle we took down from the restorer's loom a second tapestry entitled *Odysseus Saving Telemachus' Life*. In comparison with the first tapestry this one was more seriously damaged, so work on it took five years. This may also be a result of the team being reduced to one weaver. Work is continuing, and a third Flemish tapestry is now stretched out on the restorer's loom, this one depicting *Odysseus and his comrades escaping from the cave of Polyphemus*.*

Pokrajinski muzej Ptuj že od leta 1984 vodi restavratorska dela na flamskih tapiserijah iz začetka 17. stoletja. Začetki te akcije segajo dejansko še dlje, v leto 1981, ko je profesorica Mira Kovačević - Ovčarić iz Zagreba, strokovnjakinja za konzerviranje in restavriranje dragocenih tekstilij, prevzela pranje štirih flamskih tapiserij. Verjetno so del obsežnejše zbirke na temo iz Odiseje.

V Varstvu spomenikov št. 29 je kustodinja Marjeta Ciglencečki objavila članek o regeneriranju vseh štirih tapiserij in restavriranju prve z naslovom *Odisej ponuja Polifemu pijačo*, v katerem govori o začetkih reševanja teh velikih tekstilnih umetnin. Ob njenem prizadevanju je muzej sestavil restavratorsko ekipo, ki je štela štiri delavke, zaposlene v Tovarni volnenih izdelkov Majšperk. Kasneje so z delom nadaljevale samo tri, Erika Urlep, Anica Medved in Marija Korže. Leta 1990 pa smo na gradu uredili enega izmed galerijskih prostorov in preselili atelje iz Majšperka na Ptuj. Z delom je nadaljevala samo Erika Urlep.

Tabela z označenimi površinami, kjer so na novo vstavljene osnove (foto Bine Kovačič)

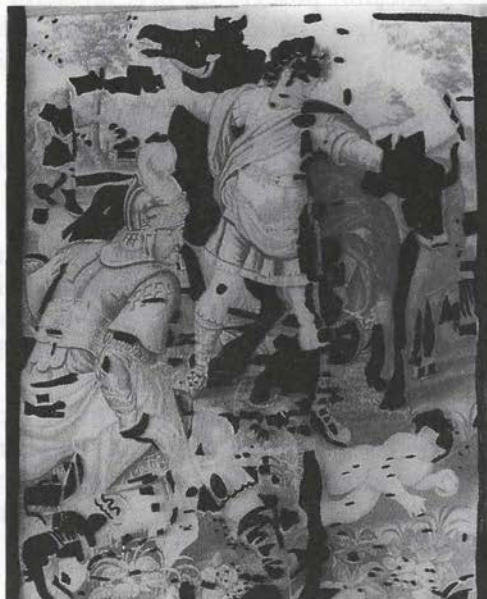

Tabela z označenimi površinami, kjer je na novo vstavljen votek (foto Bine Kovačič)

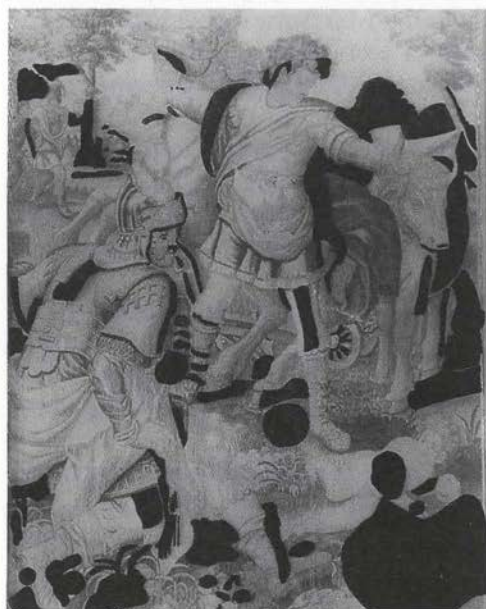

Tabela z označenimi površinami, kjer je bilo potrebno pošivanje (foto Bine Kovačič)

Flamska tapiserija Odisej reši Telemahu življenje, zač. 17. stol., 189 x 239 cm, inv. št. UO 485 T (foto Bine Kovačič)

Po končanih posegih na prvi tapiseriji so tkalke 1986 napele na restavratorske statve drugo z naslovom Odisej reši Telemahu življenje. Ta je bila v primerjavi s prvo bolj poškodovana. Gospa Kovačević je opredelila izvor poškodb glede na:

- razkroj molekul
- fizične obremenitve - z raztezanjem
- fizične obremenitve - z nasilnimi posegi
- oksidacijo
- tehnološke postopke pri barvanju
- insekte, ki razjedajo volno in svilo, mikroorganizme

Tapiserija je stkana iz volnenih osnov, ki tečejo prečno na motiv, ter volnenega in svilenega votka, ki se prepleta med osnovami v platno vezavi vzdolž likovne kompozicije. Barvila, ki so jih nekoč uporabljali za barvanje preje, so bila pripravljena iz rastlinskih in živalskih izvlečkov.

Volnene niti so obarvane pretežno v temnejših barvah (rjava, zelena, modra ...), svilene pa v svetlejših (rumena, beige, roza ...). Naravna barvila dajejo čudovite barvne odtenke, imajo pa izrazito slabo svetlobno obstojnost. Zato so barve na licu tapiserije zbledele. Njihovo intenzivnost lahko občudujemo na hrbtni strani.

Gostota niti na centimeter je:

- po osnovi: 8 - 10 niti / cm
- po votku - volna: 26 - 32 niti / cm
- svila: 30 - 40 niti / cm

Pri restavriranju so tkalke uporabljale volneno prejo, izdelano v Tovarni volnenih izdelkov Majšperk, svileno pa smo kupili v Nemčiji. Barvanje preje je potekalo na Inštitutu za tekstilno kemijo na Tehniški fakulteti v Mariboru v povezavi z zunanjo sodelavko Jelko Plevnik. O barvanju preje za restavriranje govori mag. Vera Golob v Varstvu spomenikov št. 31, 33. Vsi barvni odtenki imajo izdelane recepture, ki sodijo v dokumentacijski material.

Zaradi usklajevanja nekaterih večjih manjkajočih površin z originalom je slikarka Martina Golija izrisala predloge, po katerih so se ravnale tkalke. Poudariti moram, da je tkanje likovno zahtevnih površin najtežja naloga. Pri tem prihajajo do izraza človekova domišljija, ustvarjalnost in izredne ročne spretnosti, ki so prvi pogoj za tovrstno delo.

Posebnost tkanja tapiserij je, da votek ne poteka od enega do drugega konca tapiserije, temveč se vnaša le v delnih širinah. Votek ne leži vedno pravokotno na osnovo, ampak se glede na motiv in barve zatke tudi v loku. Umetnost tkanja je v doseganju finih barvnih prehodov in senčenj, ki se morajo vklapljati s staro tehniko.

Nekoč je bila okrog tapiserije prišita bordura, na kateri bi lahko našli natančno letnico in delavnico, v kateri je bila izdelana. Vse štiri flamske umetnine so bile vstavljene v lesene okvirje brez bordur. Zato je bilo potrebno na novo vstaviti osnove na levem in desnem robu tapiserije in zatkat 3 cm širok rob, ki ga je restavratorka za 1,5 cm privihala in prišila na hrbtno stran.

Poškodbe smo razdelili na:

- poškodbe osnov
- poškodbe votka
- deloma odrgnjen votek

Povsod, kjer je bila poškodovana osnova, je bil uničen tudi votek. Ponekod pa je osnova prosevala le na majhnih točkah in takšna mesta so zahtevala pošivavanje - ovijanje votka okrog osnove. Ves čas restavratorskih del smo skrbno vodili pisno in fotografsko dokumentacijo. Izdelali smo tri tabele z oštevilčenimi kvadranti na vseh treh fotografijah, ki so se ujemali z označenimi kvadranti na tapiseriji. Na tabele smo vrisovali:

- na novo vstavljene osnove
- na novo vstavljen votek
- površine, ki so bile potrebne pošivavanja

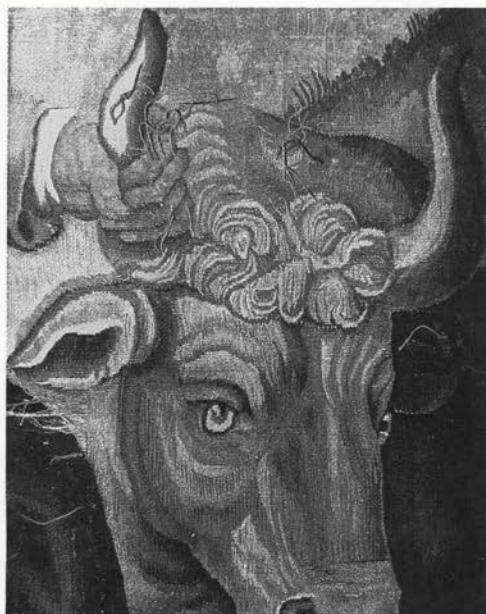
Nove osnove smo vstavili v približno 10% celotne površine tapiserije, votek je zatkan v približno 30% površine, pošivavanja pa smo se lotili na približno 20% tapiserije.

Po končanih restavratorskih posegih je sledil naslednji, zelo pomemben korak, in sicer opremljanje tapiserije z nosilnimi trakovi. Restavratorki so na hrbtno stran našle šest trakov, širokih sedem centimetrov, ki nosijo celotno težo tapiserije. Tako se napetost in teža enakomerno porazdelita in ne pride do nezaželenega nategovanja. Koliko trakov je potrebno prišiti, pa je odvisno od velikosti tapiserije, tkanja ter konzervatorjeve presoje, ki temelji na izkušnjah.

Tapiserijo smo od stene odmaknili za nekaj centimetrov tako, da smo zagotovili prostor za kroženje zraka. Danes ponovno krasi grajsko jedilnico v prvem nadstropju, kjer je našla svoje mesto poleg prve restavrirane tapiserije. Podrobneje sem o posegih govorila na predavanju februarja 1992, kjer sem na diapozitivih pokazala postopen proces restavriranja.

Poškodba na volovi glavi - prišite osnove na gazo za postopek pranja (foto Eva Lešnik)

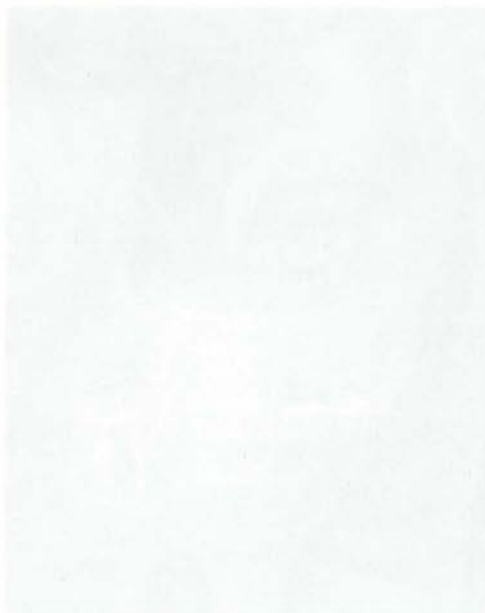
Volova glava po končanem restavriranju (foto Božena Kmetec-Friedl)

Delavke so vložile izjemen trud v opravljeno delo, ki je potekalo kar pet let. Ko smo preselili atelje iz Majšperka na Ptuj, se je restavratorska ekipa zmanjšala na eno tkalko, saj ni bilo mogoče zaposliti vseh treh. S tem smo izgubili dobre tkalke s šest letnimi izkušnjami. Kako nujno potrebno bi bilo zaposliti še vsaj eno ali dve delavki nam pove podatek, da so restavratorska dela na prvi tapiseriji, ko so delale štiri mojstrice, trajala samo dve leti. Res je, da so k petletnim posegom pripomogle tudi večje poškodbe. Ne gre pa spregledati dejstva, da štiri ali šest pridnih rok hitreje zdravi rane kakor samo dvoje.

Tkalke so izpopolnile ročne spretnosti in pridobile dragocene izkušnje. Dela ne moremo primerjati s proizvodnim, saj zahteva neizmerno potrpežljivost, ki je potrebna pri napredovanju samo po centimetrih. Z našim znanjem smo se novembra 1993 odzvali povabilu, in priskočili na pomoč novim lastnikom bogate zbirke 18 tapiserij imenovane Dekorativna, Moravskim toplicam. Marjeta Ciglencečki je pripravila izbor sedmih tapiserij za razstavo ob trideseti obletnici zdravilišča. Nekaj tapiserij je bilo na določenih mestih poškodovanih.

Restavrirali smo jih v ročni tkalnici Dekorativne, za končno obešanje pa sta jih opremili tkalki Erika Urlep in Rozalija Bubnjevič iz restavratorskega ateljeja v Pokrajinskem muzeju Ptuj, ki je prevzal za strokovni nadzor nad stanjem.

V muzeju si že nekaj časa prizadevamo poiskati primernejše prostore, bolje opremiti atelje in zaposliti več delavk. Kljub temu, da Slovenija nima primerno opremljene tekstilne delavnice za konzerviranje in restavriranje starih tekstilij, smo z republiške strani deležni le skromne podpore. Republika nam namreč priznava samo eno delovno mesto.

Ivo Nemec

Pigmenti in materiali poslikav v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom

Povzetek

Opravili smo primerjavo barvnih plasti in materialov stenskih poslikav, da bi umetnostno zgodovinski analizi pomagali pri atribuciji poslikav na severni in južni ladijski steni cerkve Sv. Primoža. V tej fazi so bile opravljene osnovne mikroskopske preiskave presekov in kvalitativne kemijske določitve pigmentov vzorcev slikovnih slojev z izbranih primerjalnih lokacij z obeh sten. V nadaljevanju preiskav jih bomo skušali razširiti in poglobiti še z drugimi metodami na časovno in stilistično podobne stenske poslikave pri nas.

Pigments and materials of the decorations in the Church of St. Primus above Kamnik

We have carried out a comparative study of the layers of colour and the materials of the wall frescoes in order to contribute to the analysis from the aspect of art history and the subsequent attribution of the frescoes in the north and south naves of the Church of St Primus. This phase included the basic microscopic examination of cross-sections and the quantitative chemical assessment of the pigments of patterns of fresco layers taken from selected comparative locations in both naves. In further examinations, we will attempt to extend and elaborate the analysis by using other methods on chronologically and stylistically similar wall frescoes in Slovenia.

Uvod

Stenske poslikave v cerkvi Sv. Primoža nad Kamnikom so bile predmet umetnostnozgodovinskih proučevanj in večkratnih restavratorskih posegov F. Stele datira te poslikave v leto 1504, monogram VF pa pripisuje naročniku. Podpisa Eliasa Wolffa in letnico 1592 pa ne povezuje z njegovim morebitnim slikanjem ali njegovim posegom na starejših poslikavah, pač pa ga obravnava kot podpis obiskovalca. Tomaž Vignjevič pa skuša dokazati različna avtorja poslikav severne in južne stene, oziroma avtorsko restavracijo Wolffa iz leta 1592, ki je očitna na severni steni. Izidor Mole omenja analize pigmentov, vendar izključno zaradi temnenja nekaterih površin, kar pripisuje uporabljenim svinčevim pigmentom: svinčevo belilo in rdeči minij naj bi uporabil pri preslikavanju in doslikavanju Kurz. pl. Goldenstein, rumeni svinčev oksid (glajenka, massicot) pa naj bi bil del originalne poslikave. Točnih lokacij vzorcev in načina analiz ne omenja, tako da njegovih trditev ni mogoče ovrednotiti. Tudi vzorci se niso ohranili. Ob restavratorskem posegu leta 1987, ki ga je izvajal Restavratorski center smo vzeli devet vzorcev barve z različnih delov poslikav severne in južne stene. Vzorci so bili tedaj izbrani predvsem za potrebe restavratorskega posega. Kvalitativna kemijska ana-

liza je potrdila Moletove navedbe o svinčevem belilu in miniju, massicota pa nismo našli. V paleti pigmentov poslikav Sv. Primoža so bili ob tem odkriti še modra smalit in azurit, železov rdeči, in rumeni oker, pri nas v stenskem slikarstvu edini poznani primer rdečega realgara (arzenov sulfid) in zelena zemlja. V poročilu so navedene lokacije vzorcev pigmentov, ki so shranjeni v materialni dokumentaciji RC RS.

Pristop

Opisane določitve pigmentov iz let 1964 in 1987 so bile narejene za konzervatorske in restavratorske potrebe ter niso najbolj primerne kot pomoč pri odgovoru na vprašanje o enem ali dveh slikarjih poslikav na severni in južni steni ladje. Zato sva se s T. Vignjevičem odločila za odvzem vzorcev z "barvno enakovrednih" mest poslikav na severni in južni ladijski steni iz leta 1504 ("skupina 1504") in tistih za katere je možnost, da so kasnejša Wolffova faza iz leta 1592 ("skupina 1592"). Zaradi velikega števila posegov: preslikav, odstranjevanja preslikav, retuš, utrjevanja barvnih in slikovnih slojev so kot vzorčna mesta prišla v poštev samo tista, pri katerih sva bila prepričana o prvotnosti barvnih plasti in da je bila enaka barva na južni in severni ladijski steni. To je seveda močno omejilo izbor barv za primerjavo. Vzorčna mesta z oznakami in opisom vzorcev so v tabeli.

Tabela vzorcev

Oznaka vzorca

Vrsta vzorca

Mikrolokacija vzorca

Stratigrafija, pigmenti

PRI 17

intonako, barvne plasti

S stena, "Pohod sv. treh kraljev", srednji kralj, konj, zadnja L noga, rjava

omet: apno, fino drobljen kalcit

rjava barva: železov oksidni pigment, organsko vezivo

PRI 18

intonako, barvne plasti

S stena, "Pohod sv. treh kraljev", srednji kralj, vrat konja pod polkrožno črno, vajeti

omet: apno, fino drobljen kalcit

belež

svetlorjava barva: železov oksidni pigment, organsko vezivo

PRI 19

intonako, barvne plasti

S stena, "Poklon sv. treh kraljev", konj, D sprednja dvignjena noga, siva

apnen omet s fino drobljenim kalcitom

ostanek rdeče barve: železov oksidni pigment

svetlo svetlosiva barva: ogljikov pigment, fin pod 0,001 mm

svetlosiva barva: ogljikov pigment, fin pod 0,001 mm, organsko vezivo

PRI 20

intonako, barvne plasti

S stena, "Poklon sv. treh kraljev", najstarejši kralj, pri poklonu, ogrinjalo, oker

apnen omet s fino drobljenim kalcitom

oker barva: železov oksidni pigment, organsko vezivo

PRI 21

intonako, barvne plasti

S stena, "Pohod sv. treh kraljev", vojak s sulico ob kamelji nogi, čevlji

apnen omet s fino drobljenim kalcitom

rjava barva: rdeč železov oksidni in črn ogljikov pigment, zrna okrog 0,01 mm, organsko vezivo

PRI 22

intonako, barvne plasti

J stena, "Janez Krstnik", sivo ozadje niše, D stran nad črko o

apnen omet s fino drobljenim kalcitom in zrni črnega silikatnega peska

siva barva: ogljikov pigment, bolj groba zrna 0,01 mm, organsko vezivo

PRI 23

intonako, barvne plasti

J stena, "Izgon Joahima iz templja", Ana, draperija, rjava

apnen omet s fino drobljenim kalcitom in zrni črnega silikatnega peska

rjava barva: železov oksidni pigment, organsko vezivo

PRI 24

intonako, barvne plasti

J stena, "Naznanenje Joahima", angel, draperija, oker

apnen omet s fino drobljenim kalcitom in zrni črnega silikatnega peska

oker barva: železov oksidni pigment, organsko vezivo

PRI 25

intonako, barvne plasti

J stena, "Janez Krstnik", draperija, temnorjava

apnen omet s fino drobljenim kalcitom in zrni črnega silikatnega peska

rjava barva: rdeč železov oksidni pigment, črn ogljikov pigment z zrni okrog 0,01 mm, organsko vezivo

PRI 26

intonako, barvne plasti

J stena, "Marija tke tempeljski zastor", L konzola, pod oblakom, rjava

apnen omet s fino drobljenim kalcitom in zrni črnega silikatnega peska

oker barva: železov oksidni pigment

rjava barva, preslikava: železov oksidni pigment

PRI 27

intonako, barvne plasti

J stena, "Marijina poroka", duhovnik, oglavnica, črna

apnen omet s fino drobljenim kalcitom in zrni črnega silikatnega peska

črna barva: potemnjen svinčev pigment

S skalpelom so bili s čim manj opaznih mest, predvsem robov poškodb odvzeti vzorci barv s tankim slojem podložnega ometa, intonaka. Nevgrajeni vzorci in obrusi presekov slikovnih slojev so bili mikroskopsko preiskani s stereomikroskopom v odsevni svetlobi in mikrofotografirani. Napravili smo tudi identifikacijo pigmentov z mikrokemijskimi identifikacijskimi testi elementov. Vzorci so shranjeni v materialni dokumentaciji RC RS za, upamo, nadaljne bolj poglobljene preiskave.

Rezultati in komentar

Opis vzorcev, njihove lokacije in rezultati preiskave so v tabeli. Vzorci PRI 17,18,19, 20 ("skupina 1592") so vzeti s poslikav, ki jih T. Vignjevič pripisuje restavraciji E. Wolffa iz leta 1592, ostali to je PRI 21, 22, 23, 24, 25, 26 ("skupina 1504") pa starejši fazi iz leta 1504 poslikav z monogramom "VF" z izjemo PRI 27, ki je tudi

vzet z južne stene, vendar je potemnjena barva Goldensteinova preslikava. V vseh vzorcih je prisotno organsko vezivo. Ker so poslikave napravljene v fresco tehniki, lahko njegova prisotnost razložimo kot rezultat utrjevanja pri enem kasnejših posegov. Zato vezivu v tej fazi nismo posvetili večje pozornosti.

Kemijska sestava pigmentov je pričakovana. Rumeni, rdeči in rjavi so zemeljski pigmenti, železooksidni okri, črni pa so ogljikovi pigmenti. Takšno sestavo smo lahko pričakovali in bi na njeni osnovi težko razlikovali obe poslikavi. Vendar pa med vzorci "skupine 1504" najdemo dve rjavi (PRI 21 in 25), ki sta iz mešanice rdečega in črnega pigmenta, v "skupini 1592" pa je rjava barva iz čistega rjavega pigmenta in ne mešanice.

Tudi sivi barvi iz obeh skupin (PRI 19 in 22) sta kemijsko podobni: ogljikov črni pigment. Vendar pa je velikost delcev pigmentov različna. Vzorec PRI 18 ima fin pigment, katerega posameznih zrn pri do stokratni povečavi ni mogoče videti. Pigment so verjetno saje. Črni pigment v vzorcih PRI 22 (siva) in 21 in 25 (rjava) pa je grobo mlet in so njegova večja zrna velika tudi preko 0,02 milimetra. Pigment je v tem primeru verjetno zdrobljeno oglje.

Podloga za slikanje, slikovni omet ali intonako lahko služi kot osnova identifikacije oziroma primerjave in razlikovanja. Odvzeti vzorci pa zaradi majhnosti ne vsebujejo večjih koščkov ometa ampak samo odkruške in tisti del, ki se drži odluščenih barvnih plasti. Podobnost ometov obeh skupin (1504 in 1592) je fino drobljeni kalcitni pesek velikosti zrn pod 0,5 milimetra in veliko apna. Praviloma pa so v zdrobljenem delu vzorcev z južne stene prisotna tudi fino drobljena črna zrna silikatnega peska, verjetno laporja, ki jih v vzorcih s severne ni ali pa so samo posamezna. Razlika je lahko samo slučajna posledica zelo majhnih vzorcev; lahko pa so za izdelavo res uporabili druge materiale, kar pa ni bilo vedno nujno namenoma, kot plod zavestnega izbora.

V dveh vzorcih "skupine 1592" ni bilo slikano direktno na svež intonako omet. Vzorec PRI 18 je s Pohoda treh kraljev, kjer je bil omet pred slikanjem svetlorjavih vajeti prej prebeljen. Vzorec PRI 19 pa je s Poklona treh kraljev. Na intonaku so ostanki starejše rdeče poslikave, preko je belež s komaj vidnim dodatkom črnega pigmenta in na njem siva barva, kar potrjuje tezo, da se bile verjetno poškodovane poslikave iz 1504 restavrirane že konec 16. stoletja. V teh dveh primerih torej omet pri slikanju ni bil več svež, zato je slikar uparabil belež. Pri drugem primeru (PRI 19) pa je slikano očitno preko ostankov starejše rdeče poslikave na staro podlogo.

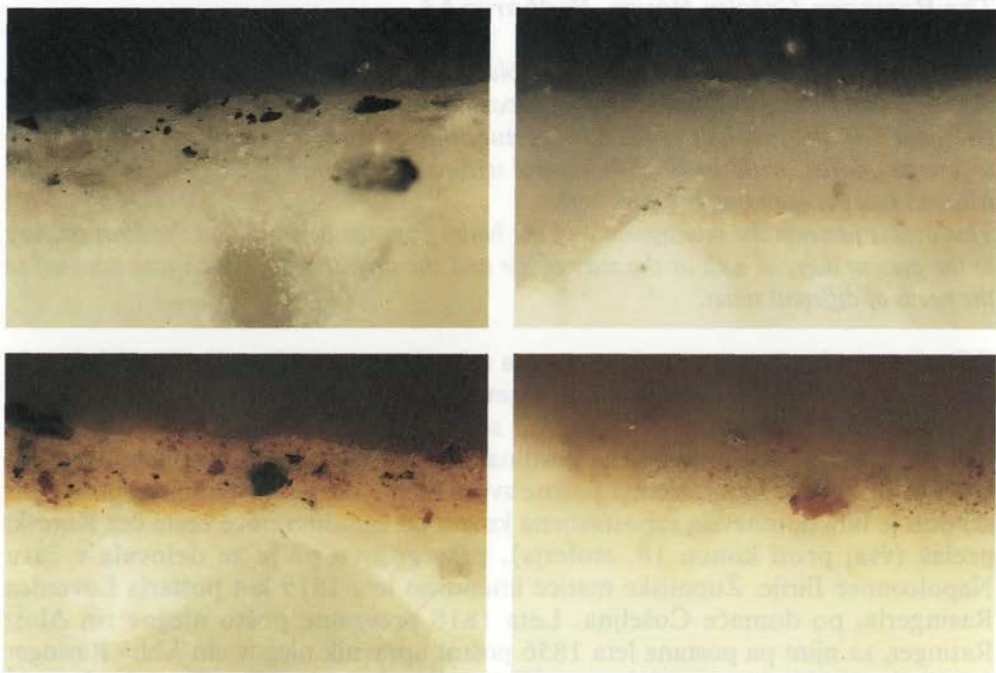
Zaključek

Ta "ciljna" primerjava dveh skupin vzorcev je pokazala, da so določene razlike v sestavi in uporabi materialov poslikave iz leta 1504 na južni steni cerkve Sv. Primoža in tistim delom poslikav na severni steni, ki naj bi bil konec 16. stoletja ponovno naslikan - restavriran. Metoda kvalitativne mikrokemijske identifikacije pigmentov ni dovolj diskriminatorska za ugotavljanje majhnih razlik med podobnimi pigmenti. Ugotovili smo majhno razliko med sestavo intonakov na severni in južni steni. Pomenljivo pa je slikanje na beleže in preko starejših poslikav na severni steni v isti fazi ometov, kar je bila verjetna posledica tega, da se je del

starejših poslikav ohranil in so zato lahko v istem nivoju ometov dve fazi poslikav. Poleg tega pa je pomenljiva tudi razlika med dvema črnima pigmentoma. Na sevemi steni je zelo fin (saje), na južni pa bolj grob (drobljeno oglje). Podobno zgovoren je tudi način priprave rjave barve na južni steni, ki je na dveh mestih pripravljena iz rdečega in črnega pigmenta. Te razlike pa niso naključne, saj je prav od materialov v barvni plasti najbolj odvisen likovni vtis, tega pa slikarski mojstri niso prepuščali slučaju, ampak so se držali svoje prakse in izkušenj.

Literatura:

- F. Stele, Rezultati čiščenja fresk pri Sv. Primožu nad Kamnikom. Varstvo Spomenikov IX, 1962-1964, 47-52
 I. Mole, O restavriranju fresk v cerkvi Sv. Primoža nad Kamnikom, Varstvo spomenikov IX, 1952-1964, 53-60
 I. Nemeč, Analize in preiskave, poročilo, Dokumentacija RC RS, oktober 1987
 F. Feigl, Spot Tests in Inorganic Analysis, Elsevier Publishing Company, 1958
 J. Plesters, Cross-sections and Chemical Analysis of Paint Samples, Studies in Conservation, Vol. 11, 1955-56, 133-155

Fot. 1, 2, 3, in 4: Stenske slike Sv. Primož nad Kamnikom. Mikrofotografije obrusov presekov ometov in barv. 200x povečano.

Primerjava sive in rjave barve dveh faz poslikave. Iz "skupine 1592" sta vzorca PRI 19 (fot. 1) in PRI 17 (fot. 3), iz "skupine 1504" pa vzorca PRI 22 (fot. 2) in PRI 25 (fot. 4). Črn pigment poslikave pripisane letu 1592 je zelo fin z zrni velikosti pod tisočinko milimetra, dočim je pigment poslikave pripisane letu 1504 bolj "grob" z zrni velikosti do dveh stotink milimetra. Tudi oker "poslikav 1504" je bolj grob v primerjavi s tistim iz "1592".

Pod tankim beležem, to je podlogo sive barve, v vzorcu PRI 19 je tanek lazuren rdeč sloj. Ali so to ostanki starejše poslikave iz 1504, sinopija ali korekcija poslikave iz 1592 ni jasno.

Anka Novak

Rasingerjev – Čošeljnov dom, Podkoren 63

Povzetek

Rasingerjev dom v Podkorenu je primer mogočne domačije, kjer je bila v času furmanskega prometa pod Korenskimi sedlom tudi poštna gostilna. Že v 1. polovici 19. stoletja so se ukvarjali s tujskim turizmom – tu sta med drugimi počitnikovala tudi angleški naravoslovec Sir Humphry Davy in slikar Matevž Langus.

V članku je predstavljeno gospodarstvo domačije od začetka 19. stoletja do danes ter bivalna kultura in arhitektura domačije, ki se je spremenjala glede na potrebe časa.

The Rasinger-Čošelj House, Podkoren 63

Rasinger's House in Podkoren is an example of an imposing country house, which during the time of horse-drawn carriage transport under the Koren Saddle also served as a post house. In the first half of the 19th century the owners were already offering services to foreign tourists, with the English natural scientist Sir Humphry Davy and the painter Matevž Langus spending holidays here.

This article presents the management of the house from the beginning of the 19th century to the present day, as well as the way of life and the architecture, which was adapted to the needs of different times.

Z Rasingerjevim domom je združena ena od treh največjih kmetij v kranjskogorski fari. V času starega furmanskega prometa je pripadala gospodarjem tega doma posebna družbena funkcija. Tu je bil sedež poštna postaja, prve ob poti čez Korenski prelaz, tu je bila poštna gostilna, kjer so se ustavljali postiljoni in potniki, ki so prihajali z njimi. Redna poštna zveza med Koroško in Kranjsko po korenski poti je bila domnevno vzpostavljena kmalu po zgraditvi nove ceste čez Koreski prelaz (vsaj proti koncu 18. stoletja), prav gotovo pa je že delovala v času Napoleonove Ilirije. Župnijske matice imenujejo leta 1815 kot poštarja Lovrenca Rasingerja, po domače Čošeljna. Leta 1818 prevzame pošto njegov sin Alojz Rasinger, za njim pa postane leta 1856 poštni upravnik njegov sin Miha Rasinger (1827 do 1898), ki je to delo opravljal tudi potem, ko je stekla železnica do Trbiža; šele leta 1878 so iz Podkorena prenesli pošto v Kranjsko goro in Belo peč¹. Miha Rasinger in njegov mlajši brat Alojz sta obiskovala začetne šole v Beljaku, potem pa nekaj let kadetsko šolo v Čedadu. Miha Rasinger se je leta 1861 poročil z Marijo Golob iz Šenčurja. Njegov mlajši rojak, J. Volc, je o njem zapisal: "Miha Rasinger je bil majhen mož, vendar duhovit in nedosegljiv humorist, poln originalnih domislic. V njegovi družbi - gosposki in kmečki je bil neprestan smeh. Med vaščani je imel veliko veljavo. 'Kakor bodo Čošelj rekli,' so se odločali Korenci. Poznan je bil Miha Rasinger širom Gorenjske in vse spodnje Koroške. Na nobenem godovanju po bližnjih farah ga ni manjkalo. Kamor je

prišel, je bil dobrodošel. Vsak dan je hodil na pošto v Kranjsko goro, potem pa k Urbaniju v posebno sobo, kjer so se uradniki radi zbirali za kratek oddih. Ljubil je lov, bil je svojemu posestvu marljiv gospodar, družini zvest in skrben oče, svojim gostom - pri hiši je bila vedno tudi gostilna in poletni čas dom letoviščarjev - neutruden družabnik. Imel je tri sinove in štiri hčere, od katerih sta živa Mihela, omožena Huth in Fric, gospodar na domu ...”². Fric - Friderik Rasinger (1874-196.....) je končal kmetijsko šolo na Grmu. Z ženo Rozo (roj. Košir), ki jo je pripeljal iz bogate Koširjeve kmečko gostilniške hiše v Kranjski gori, sta imela štiri otroke; tri sinove in hčer. Vsi štirje so dosegli srednješolsko izobrazbo, drugi sin Lojz (roj. 1907) je vpisoval tudi nekaj semestrov fakultete na tehniški šoli v Brnu. Najstarejši sin Friderik (1906 do 1994), ki je nasledil kmetijo, je končal srednjo trgovsko šolo v Krškem. Vsa družina je glasbeno obdarjena. Že mati Roza je igrala citre in klavir, klavir so igrali tudi vsi njeni štirje otroci: Friderik, Fric so mu rekli, Lojz, Rožca in najmlajši sin Emil, ki je bil geometer. Fantje so igrali tudi harmoniko, citre in kitaro, “Fric tudi violino, citre pa do zadnjega”. Z ženo Angelco, podjetnikovo hčerjo iz Kranjske gore, sta imela sina edinca, Erika (roj. 1953), ki je zdaj gospodar na tej kmetiji. Erik je končal kmetijsko šolo Stiegehoff v Gödesdorfu (Vodiči vasi) v Avstriji. Z ženo Brigito (roj. 1954), domačinko iz Rateč, imata dve hčeri, ki sta tako kot mati dosegli srednjo izobrazbo zdravstvene smeri. Erik preživlja svojo družino s kmetijo in z žagarsko obrtjo na svoji žagi v Spodnjem Korenu.

Čošeljnova hiša, zahodna in južna čelna fasada, foto A. Novak, 1972

S Čošeljnovo hišo so združeni začetki tujskega prometa v Gornjesavski dolini. Prvi gosti so prihajali že s poštnim vozom po korenski cesti. Med njimi je bil tudi znameniti angleški naravoslovec sir Humphry Davy, ki je obiskal Podkoren leta 1828 (spominska plošča na hiši spominja na ta dogodek). Njegov spremljevalec Tobin je takole zapisal: "Bivanje na pošti je znosno, razgled iz oken pa tako diven, da me je naprosil sir Humphry, naj napravim skico ... Hišni gospodar je tako izredno vljuden, da je sklenil sir Humphry ostati dan ali dva in napraviti izlet k izviru Soče ..."³. V Čošeljnovo hišo je prihajal naš znani slikar Matevž Langus (1792-1855), portretist iz ljubljanske družbe Prešernovega časa. Med družinskimi dragocenostmi, ki jih hranijo Rasingerjevi, je tudi Langusova slika Marije z Detetom z umetnikovim posvetilom: "Zur Erinnerung gemalt v. Ihren Freund Matth. Langus 1845", darilo tedanjemu gospodarju in poštnemu upravitelju, kot pojasnjuje hišno izročilo. O posebnem družbenem statusu, ki je pripadal gospodarjem te hiše, pričajo tudi njihove portretne upodobitve neznanih avtorjev. Postiljonsko in poštno opremo ter del hišnega arhiva je po dolgotrajnem prizadevanju ga je dobil leta 1992 v svoje varstvo Gorenjski muzej v Kranju. Tudi v nekaterih kosih notranje opreme so sledovi kar močnega zgledevanja po stanovanjski kulturi petičnejših meščanov. Ko je usahnil promet po korenski poti, se je z zgraditvijo železnice v zadnji četrtini preteklega stoletja turistična dejavnost v hiši še bolj razcvetela. Prihajalo je vse več letoviščarjev, tudi izletnikov planincev. Gostilna je bila v hiši do leta 1947, ko so Čošeljnovo družino oblasti izselile in jo za dve leti obdržale na prisilnem delu v Kočevju. V obdobju med obema vojnama so se tudi v tej hiši - kakor je bilo v navadi tudi v drugih kmečkih hišah v teh vaseh - člani domače družine v poletnem času umikali iz sob na skedenj, sobe pa so oddajali gostom. Pri Čošeljnu so bili na hrani tudi letoviščarji iz drugih korenskih hiš; po štirideset so jih imeli na hrani v obdobju med obema vojnama. Po vrnitvi iz Kočevja so v hišo prihajali spet stari gostje iz Ljubljane in Zagreba. Po smrti gospodinje Angelce Rasinger v sredini sedemdesetih let je zamrl tudi kmečki turizem na tem domu.

Čošeljnova kmetija je leta 1942 obsegala 111 ha zemlje; 5,65 ha njiv, 28,25 ha travnikov in senožeti, 0,34 sadnega vrta, 0,10 grede, 68,60 ha gozda (z agrarno reformo po drugi svetovni vojni so jim ga odvzeli 33,93 ha), 0,40 je zazidanih površin doma in na senožetih, 3,32 ha pašnika in 4,59 nerodovitnega sveta. Do sredine šestdesetih let so orali še polovico njivskih površin, do okrog leta 1970 so jih opustili in spremenili v travnike; le še 0,50 ha njivskih površin obdelujejo za krompir in sočivje za domače potrebe. V šestdesetih letih so opustili košnjo na dveh senožetih; senožet na Korenu je bila velika za 20 senoskov (toliko koscev bi bilo potrebno, da bi jo v enem dnevu posekli), na Ceklovcu pa senožet za 8 senoskov. Na obeh rovtih so imeli po en hlev; drugi je bil v celoti lesen, na Korenu pa je bil hlev spodaj zidan, zgoraj lesen. V času spomladanske in jesenske paše je bila v hlevu živina, "na gmnu", kakor so imenovali zgornji leseni del, pa so shranjevali seno. Komaj četrta ure hoda sta rovta oddaljena od vasi. Na polju in travnikih na obrobju vasi je bilo sedem Čošeljnovih "stogov", ki so okrog leta 1933 skupaj šteli 40 "bran" ali oken. Kozolci so stali na naslednjih parcelah: v Lešah, v Ledinah (tukaj sta bila kar dva - večji z 10 štanti, manjši s 4 štanti oz.

branami), v Kolovratu, na Štuku. V eno brano so vložili navadno en voz snopja in iz ene brane so dobili okrog 500 do 600 kg suhe krme - sena. Leta 1972 so bili že trije kozolci manj in so skupaj premgli še 29 bran. Z izgradnjo treh silosov za klajo in opustitvijo pridelovanja žit in uvajanjem sušilne naprave, so bili tudi kozolci te kmetije vse bolj izpostavljeni propadanju. Najrevnejši domačini stogov niso imeli, zato so svoje skromne pridelke posušili kar v ostrveh. Pred prvo svetovno vojno so redili pri Čošeljnu okrog 30 glav goveda, slaba polovica je bila mlečnih krav, ostalo jalovci in teleta, potem 80 do 100 ovac in 4 konje. Že med obema vojnoma je število živine upadalo, tako so imeli v letih pred drugo svetovno vojno le še po 14 glav goveje živine, 3 konje pa 15 do 20 grl ovac. Redili so jih zaradi volne, ki so jo zamenjavali za blago ali pa odeje v tovarni v Zapužah, pet do šest ovac pa so vsako leto čez poletje obdržali v dolini, da so imeli ovčje meso ob večjem delu za najete dninarje - "tabrharje", ovčje meso so vselej imeli tudi za velike praznike. Kmetije ovčjega mesa niso sušili, sušili so ga le kajzarji. Prašiče so redili za dom in prodajo. Nad 70 let so se ukvarjali tudi s plemensko prašičerejo. Redili so po 8 pitancev, 2 do 3 plemenske svinje in merjasca (leta okrog 1935 je ob veliki kugi pri tej hiši poginilo 28 prašičev). Zdaj rede 16 glav goveda, polovica od tega je krav, od leta 1968, ko so dobili prvi traktor, ne rede več konj, v zadnjih dveh desetletjih tudi ne več prašičev in leta 1991 so opustili tudi ovčerejo.

Razgledani gospodarji te kmetije so skrbeli za posodobitev dela na kmetiji. Že leta 1896 so na dvorišču uredili gnojni jami in gepelj za slamoreznico, leta 1918 so v Spodnjem Korenu napravili svojo električno centralo, ki jo še vedno uporabljajo za potrebe gospodinjstva in gospodarstva, leta 1919 so dobili elektromotor hkrati s slamoreznico in mlatilnico, cekularko. Kosilnico s konjsko vprego so kupili leta 1944 in so jo uporabljali do leta 1967 - do motorne kosilnice. Pri popisu inventarja leta 1974 smo evidentirali še naslednje gospodarske pripomočke: 5 voz "za furngo", 1 lahek voz, 3 vprežne "žlefe", 3 gnojne sani s "kounicami", 6 sani - "kurte", 3 ali 4 "samotežnce", 2 pluga, 1 "drevcl" za osipanje krompirja (do leta 1969 so ga uporabljali), 4 lesene brane, 8 motik za okopavanje, "kopulce" za pletev, 1 železen plug, ki so ga uporabljali od leta 1927, 7 kos, 10 do 12 lesenih grabelj, 5 ali 6 cepinov za "furmane", 4 cepce, 5 vil za seno, 4 gnojne vile, 1 priprava za sajenje koruze, 1 valjar za kepe, 1 pajkl, 1 čistilec za žito, trlice za lan, "uapuče" za lan, 4 lopate za kidanje snega s streh in okrog hiše. Leta 1967 so poleg motorne kosilnice pridobili tudi samoobračalniki, leta 1970 pa sadilec za krompir, samonakladalko in puhalnik - siloreznico in leta 1971 še drugi traktor s priključki.

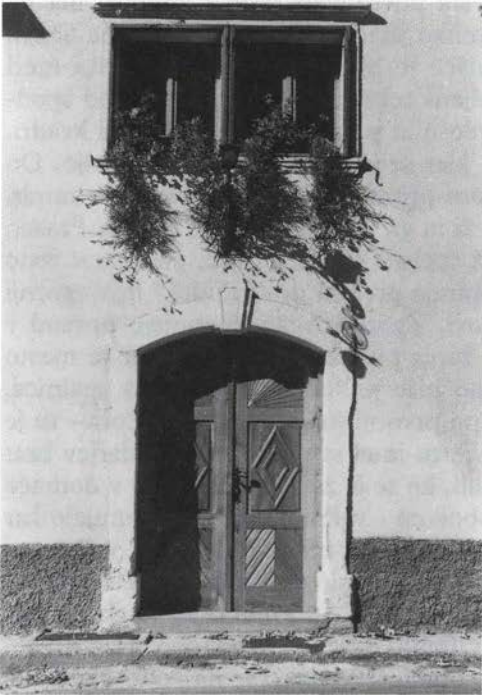
Gospodarski obrat te kmetije je ob starejši tehnologiji zahteval več delovnih moči. V obdobju med obema vojnoma so imeli dve dekli za delo na polju in pri živini, dva hlapca, ki sta v zimskem času vozila tudi les, pastirja. Ob večjem delu doma in na polju pa so prišli pomagat še vaški dninarji, "tabrharji". Dokler so še na leseni trugi s koso rezali razanico za živino, je imel gospodar (še ob koncu 19. stoletja) stalnega dninarja, ki je moral skrbeti in narezati zadostno zalogo rezanice za živino. Ker je gospodarski obrat te kmetije obsegal tudi obrtniške dejavnosti, so imeli gospodarji stalno zaposlene še naslednje delavce: deklo, ki je imela delo v kuhinji in v gostilni - "kelnarco", do leta 1933 tudi mlinarja in do obdobja po drugi svetovni vojni še žagarja "žagmojstra" in kovača.

Čošeljnov dom sestavljajo hiša in dve gospodarski zgradbi, dva "hleva" na dvorišču - "dvoru" za hišo. V Spodnjem Korenu pa so z nakupom pridobili gosposko hišo "Ekarca", pa mlin in žago, ki je še vedno v obratu. Ekarco so pred prvo svetovno vojno oddajali letoviščarjem iz Trsta, dokler ni z doto prešla v last sina Maksa. Mogočna hiša s klasicistično fasado zaznamuje ta dom ob stari poti na Korenski prelaz, ki se vije nad grapo hudourniškega Krotnjeka. Tu se prav nasproti kmečkega jedra vasi stiskajo domovi nekdanjih korenskih kajzarjev. Nad Rasingerjevino so tudi ob stari korenski poti natresene nekdanje kajže - kot podaljški kmečkega jedra vasi. Prav med Rasingerjevo in sosednjo kajžarsko Škrjančevo hišo je betonsko korito za napajanje živine za oba gospodarja. Napravili so ga leta 1906, ko je vas dobila nov vodovod. Podkoren je imel svoj vodovod že prej, tedaj so le zamenjali lesene cevi z železnimi in stara lesena korita za vodo zamenjali z betonskimi. Zajetje so imeli "Pri žagi". Po lesenih ceveh je bila speljana voda do vaških korit. Iz jelovine so bili "štoki" za vodovod, po 4 m dolgi so bili. Z velikimi svetri so zvrtili štoke za cevi in jih na koncih okovali z železnimi obroči - "pukši"; po dva sta se morala ujemati. H koritom so hodili napajat živino, semkaj so hodile ženske s škafi po vodo za gospodinjstvo. Korit je bilo več, največje (3x4 m) je stalo na korenski Gorici pred hotelom Vitranc, vse do okrog leta 1965.

Hiša in dvoje hlevov za njo oblikujejo gručasto zasnovo Čošeljnovnega doma z velikim dvoriščem - dvorom, ki ga ograja loči od sadnega vrta v podaljšku stavbnega zemljišča. Ker v jeseni na vrtu tudi pasejo, je v celoti ograjen, in tako razmejen tudi od vrtov sosedov in od poljske poti, na katero odpira prehod z vrta lesena lesa. Hiša je postavljena ob glavno vaško pot s svojo široko fasado in zapira pogled na dvor, kamor odpira prehod na eni strani lesa v zidanim ločno oblikovanim portalom med hišo in velikim hlevom, na drugi strani pa velika lesa z betonskimi stebri, ki so jih naredili potem, ko je stari zidan, ločno oblikovan portal v zimi 1955-1956 uničil sneg. Vse strehe doma so bile lesene in oblikovane "na čop". Najprej so s cementno kritino prekrili hišo, leta 1924 veliki hlev, trideset let kasneje pa še hlev, ki na južni strani oklepa dvorišče. Že ob koncu preteklega stoletja, leta 1896 so napravili dve gnojni jami, gnojišče je bilo najprej na dvorišču, leta 1929 pa so ga ob urejanju doma zaradi turistične dejavnosti prestavili in v ta namen napravili betonsko ograjo za velikim hlevom.

Nadstropna zidana hiša je po svoji zunanji podobi spomenik kmečkega stavbarstva iz prve polovice 19. stoletja z ohranjenim klesanim portalom z ušesi, z biforo nad njim, s strešnim oknom s trikotnim čelom, s klesanimi okenskimi okviri in mrežami, z arkadnima hodnikoma v pritličju in nadstropju na dvoriščni fasadi hiše. Po izročilu je pod ometom lesenega stropa v hiši na tramu vrezana letnica 172... (1727 ali 1728); da so tedaj na pogorišču zgradili hišo, pripoveduje hišno izročilo. Na požar spominja ožgan tram, ki je vgrajen v steno za "kantrč" - za lesen okvir zidne omarice. Ohranjen klesan baročni portal na prvotni dvoriščni fasadi (v prvi polovici preteklega stoletja so jo preoblikovali z arkadami) bi se mogel časovno ujemati z navedeno letnico. Z vprežnim vozom so z dvoriščne strani vozili pridelke v vežo in od tu znosili v klet. Ko so zaprli arkadni hodnik, je baročni portal ostal skrit za novimi stenami dvoriščne fasade. Prvotni tloris

Rasingerjeve hiše je podoben tlorisom drugih hiš v vasi iz 1. polovice 17. stoletja (npr. sosednje Načelnikove hiše, števil. 64, še bolj pa Žerjavovi hiši, števil. 92). Na eni strani prehodne veže je hiša, za njo kuhinja, od katere se vse do danes ni ločila hišna kamra, na drugi strani pa sta dva prostora, ki sta pri tej hiši imela vsaj od začetka 19. stoletja dalje drugačno funkcijo kot pri drugih kmečkih hišah, kjer je v enem prostoru vežena kamra, v drugem - nasproti kuhinje pa "timnata" - shramben prostor (npr. pri Žerjavu, števil. 92) ali pa sta bila oba prostora v funkciji shrambe (npr. pri Načelniku, kjer se je na drugi strani med hišo in kuhinjo vrinila še hišna kamra). V prostoru nasproti hiše je navadno vežena kamra, pri Rasingerju je bila v tem prostoru "pošta" in "lodn", trgovina (vse do okrog leta 1890), v prostoru nasproti kuhinje, kjer je pri drugih hišah navadno imela svoje mesto shramba - timnata. Pošta, lodn in del veže Čošeljnovne hiše so podkleteni. Iz obeh prostorov so v času cvetočega tujškega prometa napravili jedilnico za goste, steno med njima so podrli, kasneje pa so prostora spet ločili. Po izročilu je bil z dvorišča direkten prehod v kuhinjo, zazidali so ga, ko so na dvoriščni strani napravili prizidek za "špajzo". Fric Rasinger starejši se je še spominjal tega prehoda, rojen je bil leta 1874. Kuhinja je imela banjast, "velban" strop in klesan klasicistični portal na veži. Oboje so odstranili ob predelavah leta 1992. Hiša in veža sta bili za goste, člani družine so se zadrževali v veliki kuhinji. V gostilni so se zbirali ob večerih revnejši in bogatejši Korenci, toda vsak pri svoji mizi - posebej se je zbirala v omizje vaška revščina in posebej bogatejši Korenci. Čeprav je bila zbi-

Klasicistični portal in bifora na glavni vhodni fasadi Čošeljnovne, oz. Rasingerjeve hiše, foto C. Avguštin, 1972

rališče vaščanov vaška Gorica - odprt prostor na križišču poti, kraj, kjer se je zbirala srenja - "sosednja", kadar so reševali skupna srenjska vprašanja, smemo domnevati, da so se v ta namen vaščani zbirali tudi v tej hiši, saj je v hišnem arhivu ohranjenega tudi nekaj gradiva v zvezi s tem. Fric Rasinger starejši je n.pr. sklepal pogodbe s korenjskimi srenjskimi pastirji, vodil evidenco o številu živine v planini itd.

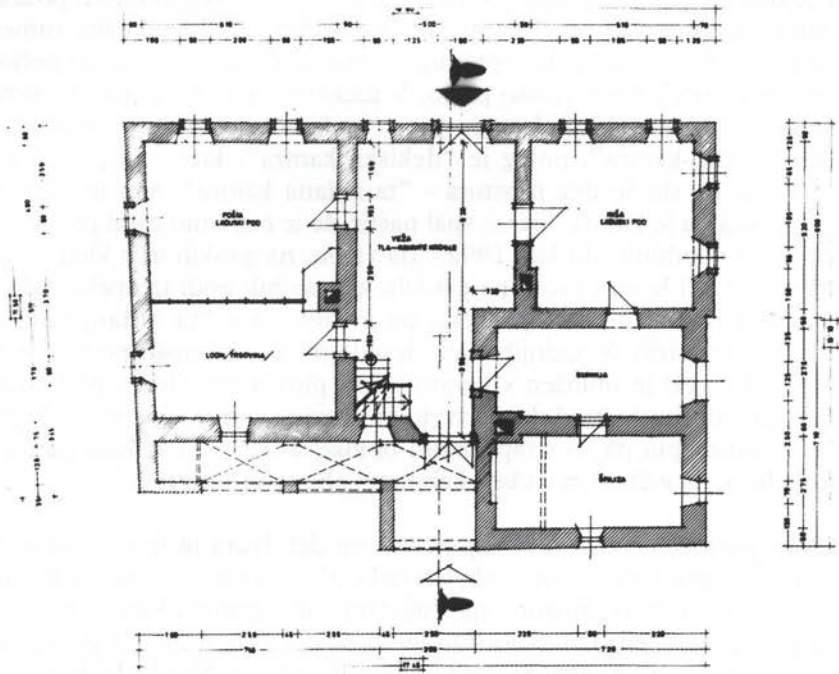
Vsaj v drugi polovici preteklega stoletja je ta hiša premogla belo štedilniško kuhinjo. Ploščice so bile iz rumenkastega marmorja. Štedilnik je stal ob prehodu iz kuhinje v hišo; "kot en grad je bil," prostostoječ (le z ene strani je bil prizidan k steni), s tremi platami. Pod štedilnikom so bile štiri velbane luknje, kjer so hranili suha drva. Okrog 120 x 110 metrov se je sukala njegova površina. Podrli so ga še pred letom 1947, ko so jih selili v Kočevje. V času prve svetovne vojne, leta 1917, so vojaki napeljali vodo v rezervoar štedilnika. Levo od štedilnika je bila odprtina za krušno peč v hiši, pod njo pa "lina" za spodnjo peč, ki so jo uporabljali za peko kruha. "Dvanajst hlebcev je spekla mama v tisti peči. Pred lino je bil okrog 1 - 1,20 m globok podest, kjer je stala mama, ko je devala kruh v peč." Podest je pokrival lesen pokrov, na njem je stala gospodinja, ko je kurila peč v hiši. Pod v kuhinji je bil prvotno iz ploščic (velikih 20 x 20 cm), zelene in sive barve.

Veža je izrazito komunikacijski prostor, ki se s "prednjimi durmi" odpira na vaško pot, z zadnjimi pa na dvor. Kot v vseh drugih prostorih so bila tla lesena. V pritličnih je bil pod iz mecesnovih desk, v nadstropnih pa iz smrekovih. Ganka v pritličju in nadstropju z opečnim podom sta povezovala vežo s straniščema na koncu gankov. "Pozimi je bilo na gankih toliko snega, da si moral škornje obuti, če si hotel na stranišče." Spodnje stranišče je bilo na izplak. Iz korita med Rasingerjevo in Škrjančevo hišo je bila speljana tekoča voda po kanalu pod spodnjim straniščem. Kanal je bil iz kamnitih plošč in pokrit tudi s kamnitimi kvadri. Izpod stranišča je bil speljan kanal na vrt, kjer se je izplak zgubljal v zemljo. Do druge svetovne vojne so s konjem in vozom pripeljali pridelke v vežo: krompir, korenje, repo (tudi perje so obrezovali v veži in ga potem pokrmili živini). Prazen voz so bodisi s konjem ali pa kar samotež speljali iz veže; "Sem pa enkrat repo pripeljal, se je pa konj udrl." "Štenge" odpirajo prehod do "keudra" in v zgornji etaži. V nadstropju se tloris pritličja ponovi. Zgornjo vežo imenujejo povsod v Gornjesavski dolini "zol" (iz nem. Saal), zares prostoren prostor, kjer je mesto tudi za omare za obleko in za skrinje. Nad hišo je "cimer", zakonska spalnica, poleg je "kuhinca", soba, ki je dobila ime po prvotni funkciji tega prostora - tu je bila črna kuhinja, po drugi svetovni vojni je tu imel svoj "kot" gospodarjev brat Lojz, računovodja v tovarni Elan v Begunjah, ko se je za vikende vračal v domačo vas. Nad špajzo v pritličju pa je sobica z obokom - velbom, zato jo imenujejo kar "velbč", bolj neugoden prostor je to: "Poleti sta šla mama pa ata na velbč, mi otroci smo šli pa na seno spat," je pojasnjeval Fric Rasinger, kako je živela družina v turistični sezoni pred prvo svetovno vojno, ko je hiša premogla na ta način petnajst postelj za tujce. Leta 1930 so na zolu uredili dva "cimrka", dve enoposteljni sobi za tujce, v katerih ni bilo prostora za omari, sta stali kar na zolu. Na drugi strani se z zola odpirata prehoda v "ta zelen cimer" in še drugi cimer ob njem, oba so oddajali gostom. Povezana sta bila tudi z notranjim prehodom. Če je prišla npr. družina letoviščarjev, je najela oba prostora. Ta zelen cimer imenujejo sobo

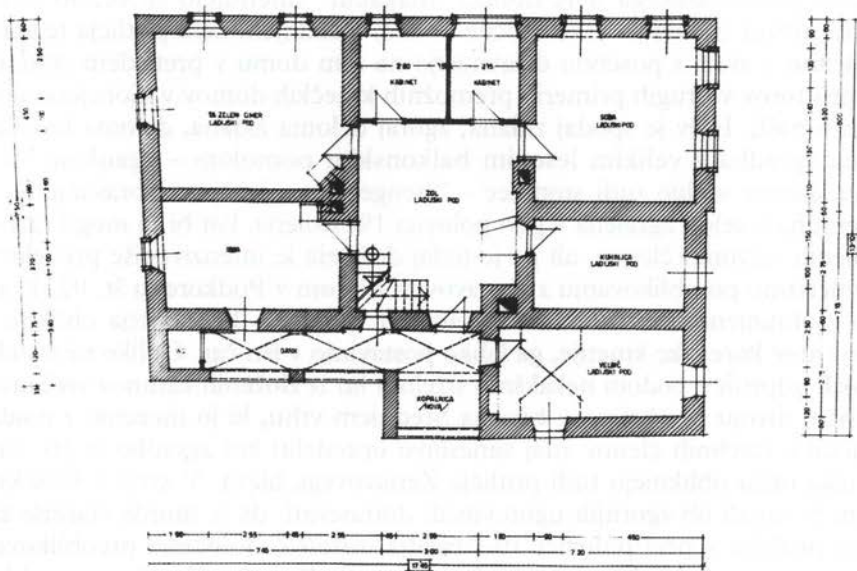
zato, ker je bila zeleno poslikana, prevladovali so vzorci v zeleni barvi, poslikan je bil tudi strop (z motivom rumene mreže, v mrežah pa so bile zelene, rumene in "vseh sort rož"). Ta prostor je bil opremljen z visoko okroglo (valjasto) pečjo, leta 1938 so jo zamenjali z novo visoko pečjo. V nadstroju so - na pomolu ganka leta 1934 uredili kopalnico. Na podstrešju pa so izoblikovani še štirje prostori. Nad kuhinjo je "dimna kamra", poleg je "deklska kamra", kjer sta spali dekli, na nasprotni strani pa sta še dva prostora - "ta zidana kamra", kjer je spala hišna "kelnarca", poleg pa je kamra, kjer je spal pastir, če je čez zimo ostal pri hiši.

Vsi stropi razen v kuhinji (do leta 1992), na velbu, na gankih in v kleti so leseni. Tudi vsi podi so bili leseni, razen na gankih, kjer so bili podi iz opeke, v kuhinji, kjer je bil pod iz keramičnih ploščic, pa v kleti in v "ta zidani kamri" na podstrešju, kjer je estrih. V zadnjih dveh desetletjih so zamenjali pode v številnih prostorih. Pod v veži je obložen s keramičnimi ploščicami (lesen pod so v veži zamenjali s cementnim že pred drugo svetovno vojno), v hiši je parket, v kuhinji je topli pod, v nadstropju pa so s tapisonom obložena tla v "ta velkem cimru", t.j. spalnici nad hišo, na velbču in v obeh kabinetih ali malih "cimrcih".

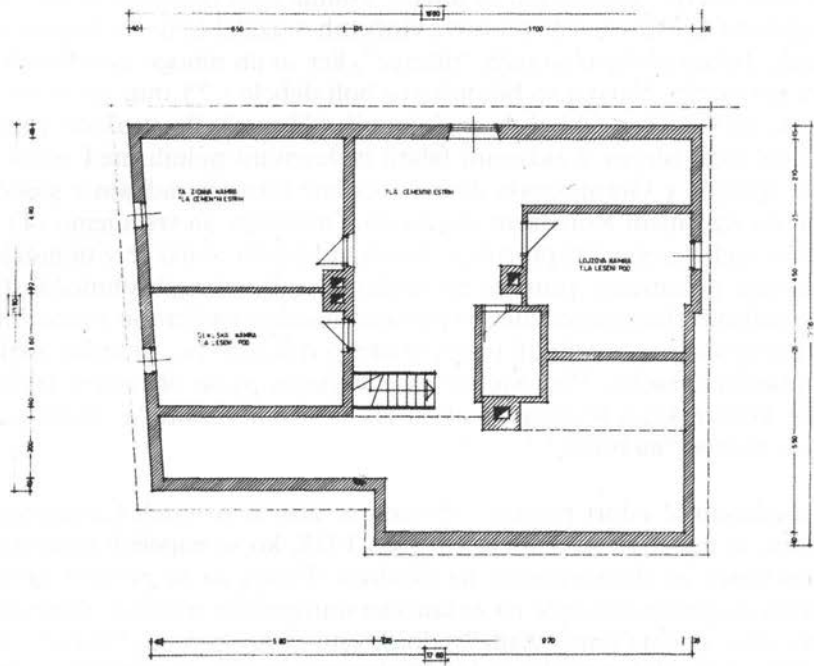
Gospodarsko poslopje. Veliki hlev zapira severni del dvora in je v zamiku ob hiši obrnjen na vaško pot s svojo ožjo čelno fasado. Velban most omogoča komuniciranje z vozmi v vrhhlevni prostor - na "skedenj" ali "gmno", kjer so mlatili žito, trli lan in pripravljali živinsko klajo. Do leta 1897, ko so si uredili gepelj, so vso krmo za rezanico zrezali z ročnimi slamoreznicami s koso. Na skednjih so smukali "vejnike" iz jesenovih vej in listje pokladali ovcam. Na čelni strani je bila na hlevu signirana letnica 1827 (ali 1823), ki dokazuje, da so v prvi polovici preteklega stoletja gospodarji na Rasingerjevini, upravitelji poštne postaje, skrbeli tudi za preoblikovanje gospodarskega dela doma; "magacin" imenujejo še vedno obsežen, obokan prostor (oboki so klasicistične oblike) v zadnjem delu pritličja te zgradbe, ki je očitno v zvezi s posebno dejavnostjo na tem domu v preteklem stoletju, saj takih prostorov v drugih primerih premožnih kmečkih domov v Gornjesavski dolini nismo našli. Hlev je spodaj zidana, zgoraj deloma zidana, deloma lesena nadstropna zgradba z velikim lesenim balkonskim pomolom - "gankom" v nadstropju, kamor vodijo tudi stopnice - "štenge" izpred hleva. Vprašanje je, ali je bila zgradba v celoti zgrajena v prvi polovici 19. stoletja, kot bi to mogli razbrati iz ohranjenih stavbnih členov, ali pa je tedaj doživela le intenzivnejše predelave. Če ga primerjamo po oblikovanju z Žerjavovim hlevom v Podkorenu št. 92, ki skupaj s hišo z ohranjenimi elementi iz 16. ali iz 1. polovice 17. stoletja oblikuje dom nekdanj trdne korenske kmetije, ga lahko postavimo v isti čas. Obliko nezasteklenih okenskih odprtih v podobi nekakšnih strelnih lin iz zloženih kamnov srečamo tudi v kletnem nivoju Merkeljnovе hiše na Srednjem vrhu, ki jo moremo z najdenimi fragmenti s stavbnih členov zdaj zanesljivo opredeliti kot zgradbo iz 16. stoletja. Prav taka okna oblikujejo tudi pritličje Žerjavovega hleva. V zvezi s Čošeljnovim hlevom bi mogli ob zgornjih ugotovitvah domnevati, da je morda starejše zidano ostenje pritličja v prvi polovici 19. stoletja doživelo določeno preoblikovanje v skladu z novimi potrebami in novim okusom. Pritličje Čošeljnovеga hleva je zidano iz kamna, vezanega z apneno malto. Tako so zidani tudi stebri - "falarji" v strukturi ostenja v nadstropnem delu tega hleva, ki je deloma zidan, deloma lesen;

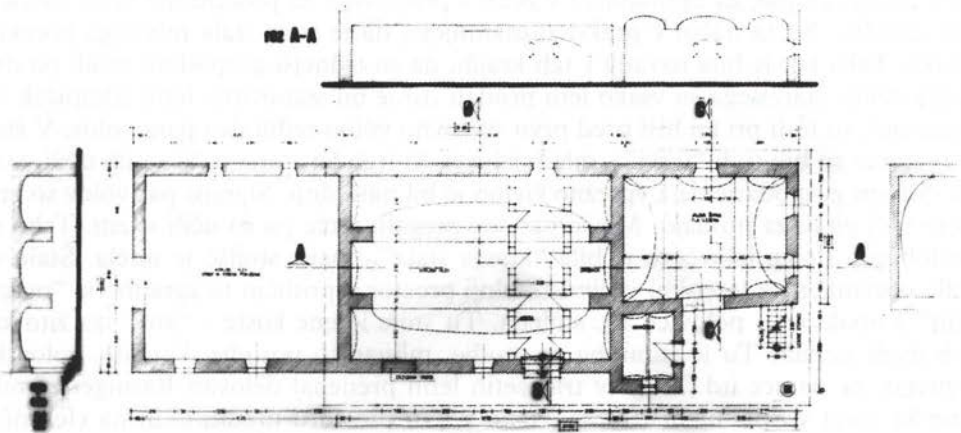
Tloris pritličja Čošeljнове hiše, risala Ljubica Ostaševski, 1972

Tloris nadstropja Čošeljнове hiše, risala Ljubica Ostaševski, 1972

Tloris podstrešja Čošeljnovne hiše, risala Ljubica Ostashevski, 1972

Tloris pritličja velikega Čošeljnovnega hleva, risala Ljubica Ostashevski, 1972

stene med falarji v nadstropju so lesene. Polnila med zidanimi stebri v nadstropju so narejena iz smrekovih plohov, vloženi v izžlebljeni vertikalni macesnov opornik. Takim plohom so rekli "tišlerce", ker so jih mnogo uporabljali mizarji za okvire pri vratih. Nekdaj so bile tišlerce bolj debele - 35 mm (to je mera za stari dunajski col), zdaj so taki plohi precej tanjši (25 mm). Po strukturi ostenja v nadstropnem delu hlevov z zidanimi falarji in lesenimi polnili med njimi so gospodarske zgradbe v Gornjesavski dolini podobne takim zgradbam v sosednji Ziljski dolini, na Zgornjem Koroškem vse tja do Tirolskega jih srečujemo. Ti vplivi so s Koroške segli v gorenjski prostor v dovolj intenzivni obliki še v območje vzhodno od Jesenic, posamezne primere pa najdemo tudi v drugih območjih Gorenjske, kjer srečujemo sicer največ hleve s povsem lesenimi nadstropji z značilnimi skeletnimi konstrukcijami s križi ali panti, ki hkrati dekorativno, estetsko oblikujejo tudi gospodarsko zgradbo. Pod Studorom v Bohinju pa so ohranjeni številni hlevi s kladno konstrukcijo lesenega nadstropja iz brun, vezanih v vogalih z značilno vogelno vezavo "na brade".⁴

Pod skednjem je odprt prostor - drvarnica, zraven so imeli Čošeljnovi v večjem prostoru, ki meri 7x7 m, od leta 1897 do 1918, ko so napeljali elektriko, "gepelj" za mlatilnico in slamoreznicu na skednju. Poslej so ta prostor uporabljali za shrambo za gostilniške sode pa za kmečka transportna sredstva: samotěžne sani za vožnjo sena, gnojne sani, "žlajfe" - dolge sani za les in seno, "kurte" - kratke sani za vožnjo lesa. Poleg geplja je bila "jalovčeva štala". V pritličju so bili namreč izoblikovani posebni prostori za posamezne vrste živine, kot je bilo to v navadi v Gornjesavski dolini tudi na vseh večjih kmetijah. Izraz "hlev" na splošno uporabljajo v teh krajih. Če uporabljajo izraz "štala", s tem nikoli ne poimenujejo zgradbe kot celote, ampak ga uporabljajo v zvezi s prostorom za posamezne vrste živine v tej zgradbi. Na ta način v praksi zaznamujejo, da je izraz štala mlajšega porekla, tujka. Tako kot je bila navada v teh krajih, da so trdnejši gospodarji redili po dva para volov, starejšega so vsako leto prodali (to je bil stanovitven letni izkupiček od kmetije), so tudi pri tej hiši pred prvo svetovno vojno redili dva para volov. V štali za jalovce so bili tudi "terci" - mladi jalovci do treh let starosti, ki so jih učili voziti. Sistem gospodarjenja z vprežno živino je bil naslednji: Starejši par volov so eno leto bolj pitali za prodajo. Mlajši par so vpregali, terce pa so učili voziti. Tako so kolobarili. Poleg jalovčeve je bila "kravja štala", enajst stojišč je imela. Štale so bile opremljene z lesenimi jaslami. Zadnji prostor v pritličju te zgradbe je "magacin" z oboki iz 1. polovice 19. stoletja. Tu stoje lesene košče - "koči" za žito kar ob dveh stenah. Tu je shramba za orodje, mlinarsko posodje, komate, volovsko vprego, za zvonce itd. Ko je v tridesetih letih prenehal delovati Rasingerjev mlinarski obrat v Spodnjem Korenu, so si v tem prostoru uredili mlin na električni pogon za svoje potrebe. Tu hranijo tudi krmila za živino. Prehod v ta prostor zaznamuje klesan klasicistični portal z vrati iz železne pločevine. V tlorisu hleva je izpahnen prostor - prizidek za delavnico za popravilo orodja, kamor so kasneje iz hleva preselili kure. Prostor za listje - "listnik" je urejen za magacinom, za listnikom pa je gnojišče z betonsko ograjo. S kamnitimi "bangerji" iz zelenega "tufa", kakršen je še ohranjen na magacinu, sta bili opremljeni prvotno tudi obe štali - kravja štala in štala za jalovce, med katerima je bil urejen tudi notranji prehod iz

prostora v prostor.

Pod v geplju je bil iz steptane gline, v drvarnic in kurici zbita zemlja, v delavnici lesen, v vseh ostalih prostorih pa je bil "eštarih". Hlev so popravljali leta 1905. Takrat so odstranili kamnite portale obeh štal in tudi strope v obeh prostorih za živino, ki so bili leseni, so odstranili, tako da sta lesena stropa ostala le še v drvarnici in v geplju.

Ker so na skednju opravljali posebna opravila, tu so mlatili žito, fižol, bob, trli lan (ženske so klečale na tleh in s posebnimi lesenimi "uapučami" tolkle glavice lanenega snopja, da je odpadlo seme), pripravljali rezanico za živino, je bil pod tega prostora zgrajen drugače kot pod ostalega prostora v nadstropju. Tu je bil pod iz debelejših smrekovih "brsnic", debelih 80 mm, ker so bile iz mladega lesa, so jim rekli brsnice. Pod in stene poda so bile skrbno mozničene, da se žito ni moglo preveč nabirati v špranjah. Po letu 1897, ko so z gepljem opremili kmetijo tudi s slamoreznico in strojno mlatilnico, je bil na skednju odmerjen tudi prostor za oba stroja. Zdaj na skednju v zimskem času shranjujejo vozove pa tudi nekatere kmetijske stroje.

Leta 1975 so to zgradbo prenovili. Iz kravje in jalovčeve štale so napravili en prostor, ki je na dvoriščno stran razširjen za okrog 2,80 m. Odstranili so "traktorje" - lesene jaške, zbite iz desk z odprtino - oknom, pri katerem so odnašali v jasli sveže klaje, ki so jo po traktorjih spuščali v oba hleva iz vrhhlevnega prostora, kjer so in še hranijo zaloge sena. V preurejeni štali so sodobna stojišča za živino z napajalniki, s "krmilno mizo", kakor imenujejo zdaj 2 m širok betonski hodnik, kamor mečejo živini krmo - seno ali pa silažno krmo. Izplak z gnojnico se zbira v dveh gnojnih jamah, ki merita skupaj 11160 m³. V prostoru, kjer je bil na začetku stoletja gepelj, so napravili dva silosa, ki sta 6 m visoka in merita 120 m³ silažne krme.

"Ta stara štala" imenujejo v celoti zidano gospodarsko poslopje, ki ima na dvorišču svoje mesto nasproti velikega hleva. Gradivo je kamen, vezan z apneno malto. Velbi so iz "tumfeljna", kakor imenujejo konglomeraten, porozen kamen, ki ga je moč lepo oblikovati. Dobili so ga pri izviru Save. Kamen za zidavo, tudi apnenec za ostenje hleva, so zidarji sproti oblikovali oz. obdelovali. Na zidanem ostenju je lesen oklep - "maurponk" iz tesanih macesnovih tramov, vezanih v vogalih "na brade"; dva venca tramov sestavljata oklep, ki nosi ostrešje. Streha tega hleva je bila na severni strani pokrita z macesnovimi, na južni strani pa s smrekovimi "dilami" - žaganimi deskami. Šele leta 1954 so jo zamenjali s cementno opeko. Velban most na zahodni strani je omogočal komuniciranje z vozmi v vrhhlevni prostor, kjer so hranili seno za ovce in konje. Zatrepi so oplankani z deskami. Vrata v vseh prostorih z "bangerji" vred so bila lesena, dvokrilna - macesnova. "Vrata na hlev" so bila tako kot vrata na skedenj vertikalno dvodelna in so spodaj z vratilom sedela v skledasto izdobljenem ležaju v pragu, zgoraj pa je bilo vratilo fiksirano z železno objemalko. V ta stari štali je bilo več prostorov, ki so se odpirali na dvorišče. V vzhodnem delu zgradbe je bila "štala za jarce" - ovčji hlev, za njo "prašičja štala", v zahodnem delu pa "konjska štala", poleg nje je bila prej "cajnkamra" - prostor za shranjevanje drobnega kmečkega orodja. V ovčji štali je bil pod iz zbite zemlje, v ostalih dveh štalah pa "ještarih" (v prostoru, kjer je

bila prej svinjska štala, je še zdaj tak pod, v konjskem hlevu pa je pod lesen - deske so položili na ještrih). V ovčji štali je bil strop lesen, mozničen, iz macesnovih brsnic - t.j. droben les, brsnice so bile tesane na 4 vogle, vezali so jih z lesenimi cveki - "moznički" - (zato so rekli, da je strop mozničen). Prag v ovčji štali je bil višji, ker so vso zimo samo nastiljali, tako da se je nabralo 50-60 cm gnoja, ki so ga spomladi skidali in speljali na njive. V ovčji štali je spal pastir - "ovčar" - na "pogradu", ki je visel izpod stropa. V tej štali je bil tudi pograd za "bandrovce", obrtnike in sezonske delavce, ki so čez Koren hodili na delo na Koroško. Bandrovci so poleti spali na senu, pozimi pa v ovčjem hlevu na lesenem pogradu, ki je stal v kotu hleva. V ovčji štali je bil posebej zagrajen prostor za jagnjeta. Oven je bil od ovac ločen, imeli so ga v konjski štali. Okrog leta 1960 so del ovčje štale podrli in napravili tri garaže.

V prašičji štali je bilo z zidanimi pregrajami oblikovanih 10 "svinjakov". Večji svinjak je bil za merjasca.

V konjski štali je bilo 5 stojišč za konje, pregraje iz desk in kolov so ločile stojišča. Večje stojišče je bilo za kobilu, ki je žrebila, t.j. "za sorjenje kobil". Poleg ograjenega prostora za kobile je bil poseben ograjen prostor, zbit iz desk - "koč" za koštruna. Poleg konjske štale je bila prvotno "cajhkamra", ki jo je gospodar okrog l. 1927 preuredil, dvignil v nadstropje in v obeh etažah uredil po eno "kamro" za hlapce. V teh kamrah so spali Rasingerjevi hlapci do leta 1945. Pred tem pa so hlapci spali v goveji štali na pogradih, ki so stali v kotu ob severni steni hleva.

Tudi "ta stari hlev" je izgubil svojo nekdanjo podobo in prostori v njem so spremenili funkcijo. Tri garaže so urejene iz dela ovčje štale. Del prašičje štale uporabljajo za skladišče, del tega prostora pa so uredili v delavnico za ročno obdelovanje lesa, v tretjem delu tega prostora so uredili prostor za kure; prašičjo štalo so preuredili za nove namembnosti v sredini 70. let. Od tedaj ne redijo več prašičev, še za potrebe domačega gospodinjstva ne. Konjska štala je danes prostor, kjer shranjujejo kmetijske stroje: kosilnico, obračalnik, trosilce za umetni gnoj, traktor, sod za gnojnico, sadilec in ruvač za krompir, tu je še razstavljen stari voz. V spodnji kamri za hlapce ima zdaj mesto "ampos" - nampos za kovanje železa, tudi "šranbponk", tu vise verige. Zgornjo kamro pa so podrli.

Opombe:

1. Josip Volc, Podkoren, Črtice iz preteklosti vasi in gorenjske Doline, 1938, str. 29

2. isti, nav. delo, str. 66, 67

3. isti, nav. delo, str. 37

4. A. Novak, Spomeniki kmečkega stavbarstva v sliki, Gorenjski kraji in ljudje VII, 1994, str. 12

Mira Kovačević-Ovčarič: Poročilo o opravljeni regeneraciji in konzervaciji na predmetih kulturnogodovinskega umetniškega tekstila - tapiserijah, 1982.

Marjeta Ciglencečki: Flamska tapiserija v rokah mojstric iz Majšperka - razstveni katalog Pokrajinskega muzeja Ptuj, 1986.

Vsa zbrana dokumentacija o posegih in dnevnik dela.

Branko Mušič

Geofizika in varovanje arheološke kulturne dediščine

Povzetek

Leta 1990 so bile pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih (A. Vogrin 1990) na trasi plinovoda pri Bučah (sl. 1 in 3) odkrite ostaline rimske podeželske vile. Z geofizikalnimi meritvami smo želeli podati oceno arheološkega potenciala na širšem območju, s tem zamejiti funkcionalno območje vile in določiti, kjer je to mogoče, namembnost površin. Geofizikalno prospekcijsko smo opravili z geoelektričnim kartiranjem po metodi elektrodnih dvojčkov in magnetometrijo s pretočnim gradiometrom. Ker sta bila položaj in globina, na kateri ležijo zidovi, že znana iz arheoloških izkopavanj, smo za vrednotenje kart magnetnih anomalij lahko uporabili statistično metodo navzkrižne korelacije (sl. 8) in s tem zagotovili zanesljivo interpretacijo, ki temelji tudi na kvantitativnih podatkih. Ugotovili smo lego, velikost in notranjo razporeditev prostorov "centralnega" objekta vile, kjer so bili po vsej verjetnosti bivalni prostori (sl. 5 in 7: D, D'). Nadalje smo ugotovili obstoj še enega večjega objekta, kjer tlakov prvotno ni bilo ali pa ti niso ohranjeni. Na tem mestu je bilo verjetno gospodarsko poslopje (sl. 5: C). Na območju nižjih vrednosti el. upornosti (F) smo ugotovili hkrati tudi nizke vrednosti namagnetljivosti. Visoka stopnja korelacije s tipično anomalijo, ki jo povzroča zid (sl. 7: xx'; sl. 8, 6-7) na robovih območja, pomeni, da gre za izkop, zapolnjen z materialom, iz kakršnega so zgrajeni zidovi, ali pa se geološka podlaga na tem mestu nahaja blizu površja. Podobno velja za območje G, le da obstoj izkopa ni vprašljiv, odnos do ugotovljenih arhitektur pa je jasen. Le-te namreč na dveh mestih preseka, kar pomeni, da je nastal pozneje od vile. Na območju J (sl. 5 in 7) so bile izmerjene visoke vrednosti el. upornosti in namagnetljivosti. Glede na to, da so pri arheoloških izkopavanjih v neposredni bližini našli kose nataljene železove rude, sklepam, da gre za deponijo produktov, nastalih pri pridobivanju železa. Liniji visokih vrednosti el. upornosti, ki smo ju odkrili na severni in zahodni strani (sl. 5: E), najverjetneje predstavljata odziv dela zunanjih zidov vile.

Geophysics and protection of the archaeological heritage

Abstract

In 1990, precautionary archaeological excavations (A. Vogrin 1990) along the route of a gas pipeline near the village of Buče (figs. 1 and 3) unearthed the remains of a Roman country villa. We aimed to arrive at an assessment of the archaeological potential over a wider area through geophysical measurements and thus to delimit the functional area of the villa and, where possible, to determine land use. A geophysical survey was carried out through geoelectric mapping by the method of electrode pairs and magnetometry with a magnetic-flux gradiometer. Since the location and depth of the walls were already known from the archaeological excavation, we were able to use a statistical method of cross-correlation in order to draw up maps of magnetic anomalies (fig. 8) and thus to

ensure a reliable interpretation incorporating quantitative data. We ascertained the location, size and internal disposition of the rooms of the "central" villa site which in all likelihood was where the living areas were situated (figs. 5 and 7:D, D'). Subsequently the existence of another site was established, where paving was either originally lacking or else had not been preserved. This was probably the location of an outbuilding (fig. 5:C). In the area of lower values of electrical resistance (F) low values of magnetic permeability were also recorded. The high degree of correlation with a typical anomaly caused by the wall (fig. 7:xx'; fig. 8, 6-7) at the boundaries of the area indicates the presence of an infill containing material from which the walls were built, or else that the bedrock lies close to the surface at this point. The same applies to area G, with the difference that the existence of an infill is not in doubt, while the relationship to the identified architectural structures is clear, since the infill transects the latter at two points, indicating that it was created at a later time than the villa. High values of electrical resistance and magnetic permeability were recorded in area J (figs. 5 and 7). Given that pieces of smelted iron ore were discovered in the immediate vicinity during the archaeological excavations, I conclude that what is involved is a dump site for products obtained during iron extraction. The two lines of high electrical resistance values detected on the north and west sides (fig. 5:E) very probably reflect part of the exterior walls of the villa.

V preteklem desetletju smo sledili dinamičnemu razvoju številnih prospekcijskih metod v arheologiji. Od teh so bile v ospredju metode daljinskega zaznavanja, intenzivni terenski pregledi, geokemija in geofizika. Pri ugotavljanju arheološkega potenciala nekega območja dobimo praviloma popolnejšo arheološko informacijo s kombiniranjem vsaj dveh različnih metod (glej npr.: J. Bintliff et al. 1985, 123-161; B. Erdelyi et al. 1988, 35-43; M. Parrington 1979, 193-201; J. S. Klasner et al. 1981, 168-174; C. Carr, 1982; A. Clark 1990, 124-131).

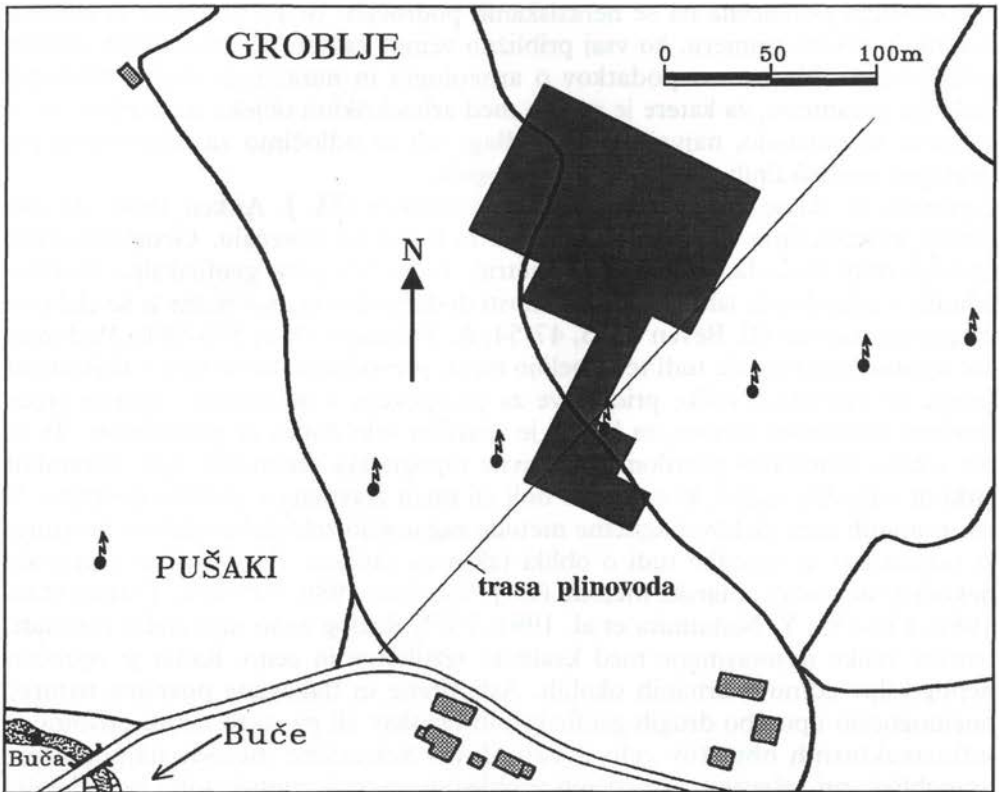
Kljub temu, da je razvoj prospekcijskih tehnik potekal nemalokrat povsem ločeno od arheologije, je imel velik vpliv na del stroke, ki se ukvarja s prostorom kot arheološkim izročilom oz. potencialnim nosilcem arheološkega zapisa, ki se ne manifestira vselej v obliki artefaktov, arhitekturnih ostalin oz. "bivalnih površin" znotraj stratigrafskega sosledja plasti. Namen prospekcijskih metod je vse "zapise" o delovanju človeka v preteklosti prepoznati, prostorsko zamejiti in, če je mogoče, razbrati njihovo vsebino, ki nam kljub odsotnosti značilnih artefaktov pove nekaj o namembnosti površin in neredko tudi o starosti. S tem je poleg očitnega arheološkega najdišča v pokrajini ves prostor dobil določeno sporočilno in dokumentacijsko vrednost. Možnosti za arheološko rabo teh podatkov so nastopili šele s pojavom zmogljivejših mikroročunalnikov. Poleg tega, da obdelajo ogromno količino podatkov v zelo kratkem času, jih posredujejo arheologom v obliki preprostih grafičnih baz podatkov (GIS). Praktični pomen teh znanj se še posebej pogosto manifestira pri varovanju in zaščiti arheološke kulturne dediščine pred gradbenimi in vsemi drugimi posegi v prostor, ki posredno ali neposredno posegajo v arheološke kulturne plasti.

Geofizikalne raziskave uvrščamo med pomembnejše segmente takšne integralne baze podatkov. Geofizikalne meritve običajno opravljamo na terenu, o katerem že obstaja neko arheološko predznanje. V splošnem pa lahko služijo tudi za oceno

arheološkega potenciala na še neraziskanih področjih. Boljše rezultate praviloma dobimo v prvem primeru, ko vsaj približno vemo, kakšen tip arheoloških ostalin pričakujemo. Na osnovi podatkov o arheologiji in naravnem okolju izločimo fizikalne parametre, za katere je razlika med arheološkimi objekti in zemljiščem, v katerem se nahajajo, največja. Na podlagi teh se odločimo za najprimernejšo strategijo geofizikalnih raziskav za dane pogoje.

Zanimivo je, da se od prvih objavljenih rezultatov (M. J. Aitken 1958, 24-29) število geofizikalnih metod v arheologiji ni bistveno povečalo. Geoelektričnim upornostnim metodam in magnetometriji, ki so bile prve geofizikalne merilne tehnike v arheologiji, lahko po razširjenosti dodamo kot enakovredne le še elektromagnetne metode (B. Bevan 1983, 47-54; A. Tabbagh 1986, 576-584). Podobno kot upornostne metode tudi te temeljijo na el. prevodnosti tal in zato v fizikalnem smislu ne pomenijo velike pridobitve za prospekcije v arheologiji. Izjemo predstavljajo arheološki objekti, za katere je značilna zelo dobra el. prevodnost. Ti so bili v času formiranja praviloma negativne topografske anomalije (npr. obrambni jarki in odpadne jame), ki so danes bolj ali manj zravnanane s sedanjo površino. V teh primerih nam elektromagnetne metode zagotovijo zelo dobro sliko o prostorski razsežnosti in neredko tudi o obliki takšnega objekta. Za slednjimi v uporabi nekoliko zaostajajo radarske metode (C. J. Vaughan 1986, 595-604; T. Imai et al. 1987, 137-150; Y. Nishimura et al. 1991, 757). Razlog za to niso slabši rezultati, temveč veliko nesorazmerje med kvaliteto rezultatov in ceno. Radar je resnično nepogrešljiv edino v urbanih okoljih. Asfaltirane in tlakovane površine namreč onemogočajo uporabo drugih geofizikalnih raziskav ali pa so te zaradi prisotnosti infrastrukturnih objektov zelo nezanesljive. Seizmične metode najpogosteje uporabljajo pri reševanju specifičnih problemov znotraj arhitekturnih kompleksov (M. Bernabini 1991, 677-686) ter pri iskanju votlin, kavern in podzemnih hodnikov (E. Brizzolari et al. 1992, 47-55). Geotermija je še v fazi eksperimentiranja; uporabne rezultate obeta predvsem pri iskanju plitvo ležečih lesenih konstrukcij ipd. (S. M. Benner et al. 1984, 21-36). Pri odkrivanju metalurških objektov, deponij jalovine ali rud ter neredko tudi grobov, arhitekturnih ostalin in jarkov so se precej dobro obnesle metode lastnih potencialov. Zaradi izredne cenenosti lahko v prihodnosti pričakujemo še veliko raziskav in nekatere manjše izboljšave v smeri skrajšanja časa, ki je trenutno potreben za vsako meritev (J. C. Wynn et al. 1984, 195-204).

Pri razlagi metodologije sem se osredotočil le na nekatere postopke geoelektričnega kartiranja in magnetometrije, ki smo jih uspešno uporabili pri naših raziskavah na lokaciji rimske podeželske vile pri Bučah (sl. 1).

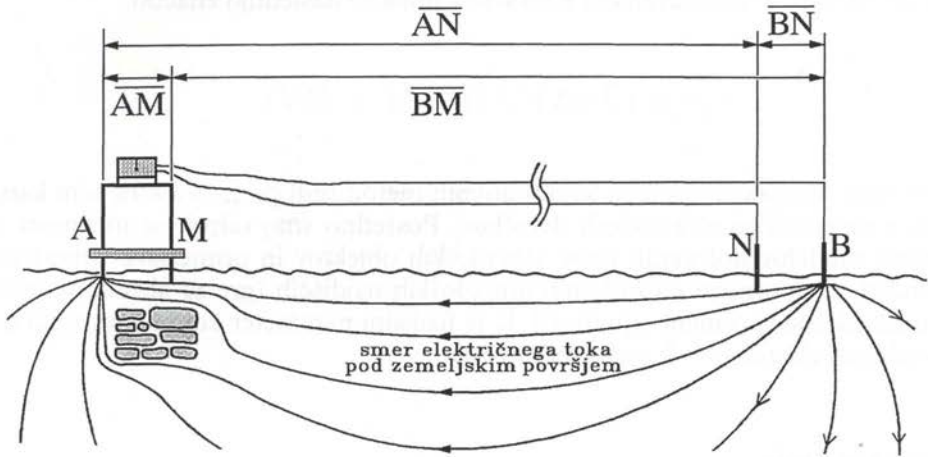
Slika 1

Geoelektrika in magnetometrija v arheologiji

Geoelektrika

Meritve električne upornosti temeljijo na dejstvu, da se električna prevodnost arheoloških objektov razlikuje od medija, v katerem se te nahajajo. Na to v največji meri vplivajo dejavniki, ki nadzorujejo distribucijo vlage v tleh, ta pa je odvisna od količine padavin, teksture, strukture in konsistence zemljišča oz. arheoloških kulturnih plasti. Iz geometrije elektrodne razvrstitve, jakosti enosmernega toka, ki ga pošiljamo v zemljo, in izmerjenega padca napetosti na določeni razdalji

Slika 2

izračunamo t . im. navidezno specifično upornost znane prostornine tal. Za meritve potencialnih diferenc lahko uporabimo različne razvrstitve elektrod (M. B. Dobrin, et al. 1988, 762-763; W. M. Telford et al. 1990, 536, A. Clark 1990, 38). Če isto elektrodno razvrstitev z nespremenjeno globino učinkovitega dosega prestavljamo v pravilni mreži, govorimo o geoelektričnem kartiranju. Od leta 1985 se za geoelektrično kartiranje v arheologiji veliko uporablja metoda elektrodnih dvojčkov (angl.: twin probes) (sl. 2). A. Clark (1990, 43-44) jo opisuje kot orodje, ki so ga razvili prav za potrebe arheologije, v drugih strokah pa ni uporabno. Nadalje piše, da lahko s takšno razvrstitvijo elektrod merimo le relativne vrednosti el. upornosti. Kot prednost pred ostalimi elektrodnimi konfiguracijami pa navaja visoko občutljivost za spremembe v el. upornosti blizu površja.

Slednje vsekakor drži, ker je el. tok najbolj občutljiv na spremembe v el. prevodnosti na mestih, kjer je gradient el. toka največji, to pa je v neposredni bližini tokovne elektrode A. Nekoliko bolj vprašljivi sta prvi dve trditvi. V bistvu gre za kratko, normalno sondo, ki so jo uporabljali za merjenje električne upornosti v vrtnah (geoelektrična karotaža) že veliko prej. Pri tej elektrodni razvrstitvi je navidezna specifična upornost v največji meri odvisna od el. upornosti materialov v neposredni bližini elektrod A in M (W. M. Telford et. al. 1990, 650). To je lastnost, ki je zelo zaželeno tudi pri geoelektričnem kartiranju v arheologiji. Navidezno specifično upornost izračunamo po enačbi:

$$\rho_a = (4\pi\Delta V / I)(AM)$$

Z manjšimi popravki lahko isto enačbo uporabljamo pri geoelektričnem kartiranju v arheologiji. Upoštevati moramo prvič, da merimo na zemeljski površini (polneskončni prostor) in ne v njeni notranjosti (teoretično neskončni prostor) kot pri raziskavah v vrtnah, in drugič, razdaljo med drugim parom tokovne in potencialne elektrode (BN), ki je približno enaka razdalji AM in jo moramo v enačbi

zato upoštevati. Z upoštevanjem popravkov dobimo naslednjo enačbo:

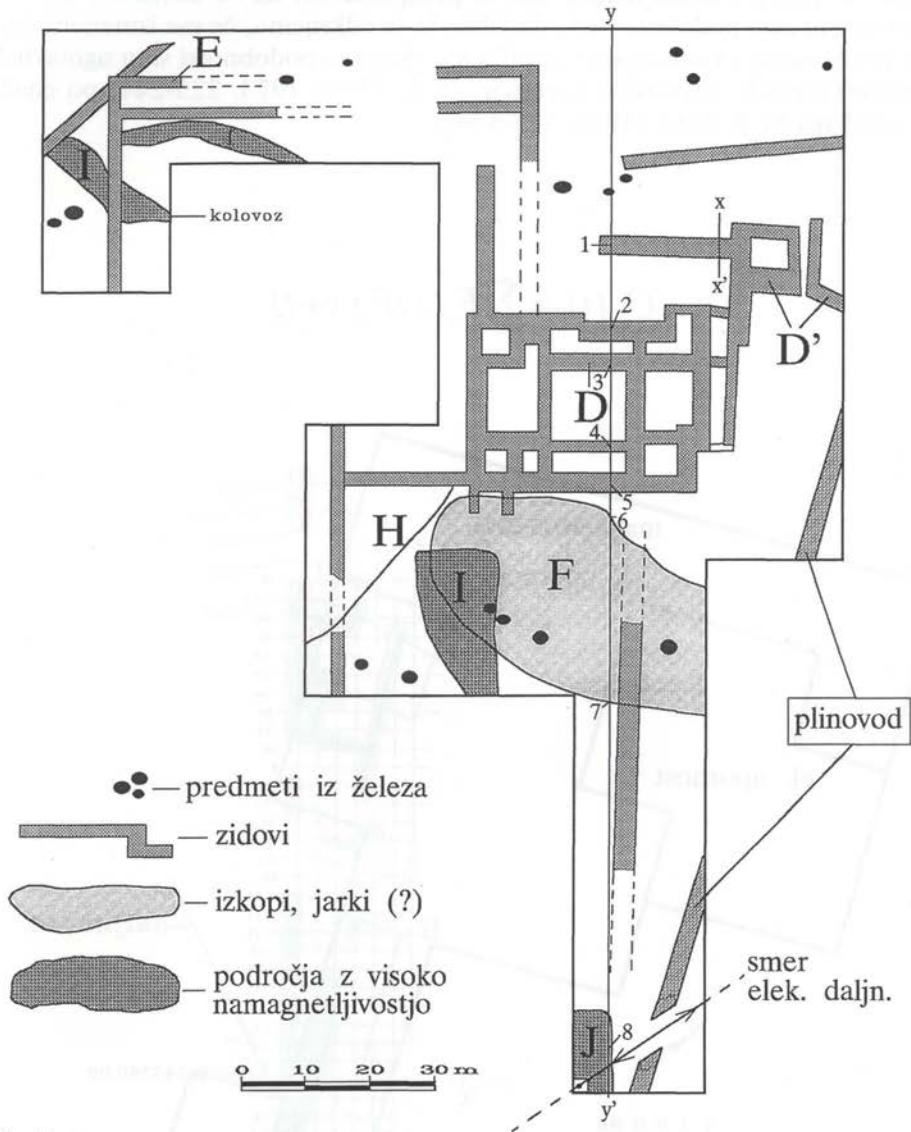
$$\rho_a = (2\pi\Delta V / I)(AM + BN)$$

S tem smo omogočili uporabo kvantitativnih metod tudi pri geoelektričnem kartiranju z razvrstitvijo elektrodnih dvojčkov. Posredno smo odprli še možnosti za izdelavo modelov določenih tipov arheoloških objektov in primerjavo izmerjenih vrednosti el. upornosti na različnih arheoloških najdiščih (gre za absolutne vrednosti navidezne specifične upornosti, ki je fizikalni parameter kot so npr. toplotna prevodnost, elastičnost ali namagnetljivost).

Magnetometrija

Železovi minerali so prisotni v skoraj vseh arheoloških ostalinah. Običajno nastopajo le kot primesi šibko magnetnih železovih oksidov in hidroksidov v skupni količini do nekaj odstotkov. Pri ugodnih fizikalno-kemičnih pogojih pride do konverzije šibko magnetnih mineralov v bolj magnetne oblike (E. Le Borgne 1965, 1- 20; M. S. Tite et al. 1971, 209-219). Najpogostejši razlog za takšne pretvorbe so visoke temperature. Rezultirajoči magnetizem imenujemo termoremanentni magnetizem. Nosilci tega magnetizma so žgalne peči, zidovi iz opeke (hipokavst!) in večja kurišča oz. pogorišča. Ta tip magnetizma je zelo močan (30 do 500 nT) in ga odkrijemo brez večjih težav tudi s slabšimi magnetometri. Pri ostalih šibko magnetnih materialih (npr.: zid iz apnenca), ki niso pretrpeli temperaturnih sprememb, govorimo o induciranim magnetizmu. Namagnetljivost je odvisna od vsebnosti in namagnetljivosti železovih mineralov, v splošnem pa je zelo nizka (<103 SI). Uspešnost magnetometričnih raziskav je v tem primeru odvisna od razlike v magnetni susceptibilnosti tal in samega arheološkega objekta. Ker je magnetna susceptibilnost vrhnjega dela tal vedno višja od nižjih horizontov in geološke podlage (A. Clark 1990, 99) bo ta razlika večja, kadar se šibko magnetni arheološki objekti nahajajo v vrhnjem delu tal. Glede na naše izkušnje se anomalne amplitude pri induciranim magnetizmu nahajajo v območju +/-15 nT; na magnetno zelo "tihih" področjih so te anomalije še šibkejše (+/-5 nT). Ker so razlike v namagnetljivosti naravnih, temperaturno nespremenjenih materialov zelo majhne, potrebujemo za njihovo detekcijo natančne instrumente. Danes so v splošni rabi protonski magnetometri, pretočni gradiometri in cezijevi ter rubidijevi magnetometri in gradiometri. Večjo natančnost dosegajo cezijevi in rubidijevi magnetometri (0.1 nT). Vendar za geofizikalne prospekcije v arheologiji v glavnem zadoščajo že veliko cenejši protonski in pretočni gradiometri z resolucijo 0.5-1 nT.

Natančno izračunavanje anomalij za vse vrste in oblike arheoloških objektov, bi bilo zelo zamudno in na koncu tudi neproduktivno delo. Če bi takšne podatke sploh imeli, bi bila njihova uporabnost zaradi motenj, ki jih povzročajo infrastrukturni objekti, oblikovanost površja, nehomogenost in anizotropnost zemljišča,

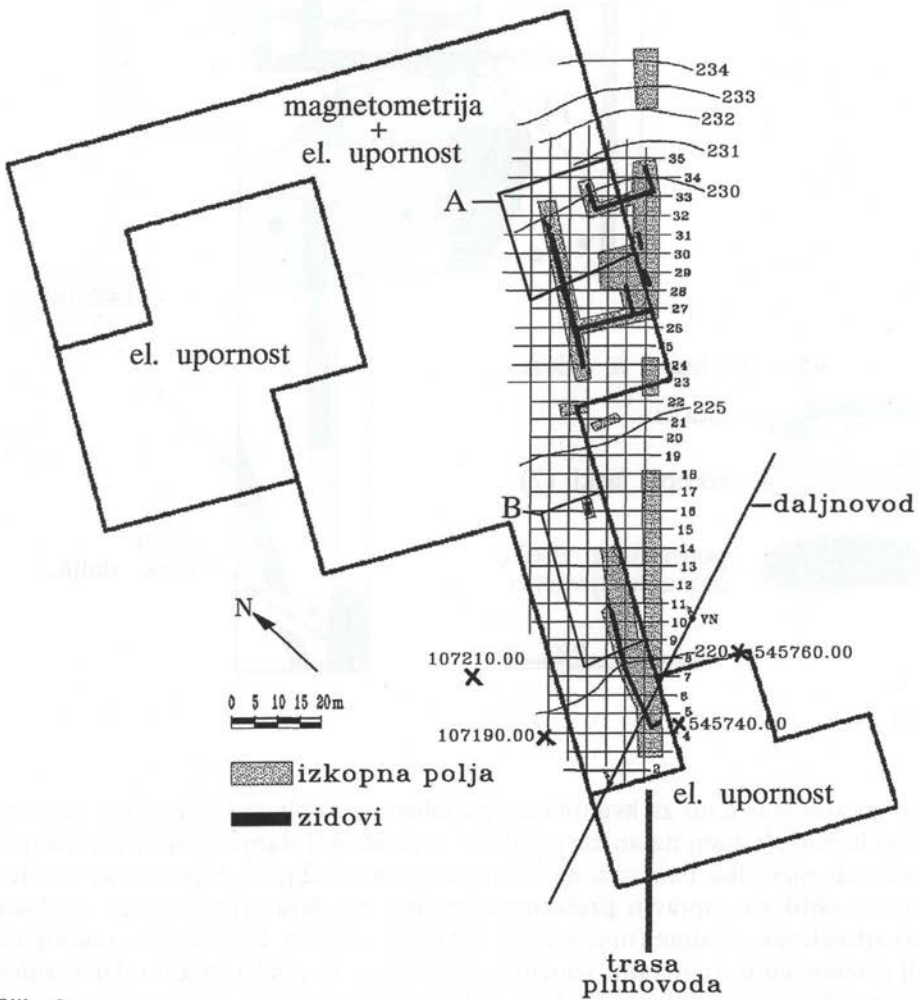

Slika 7

močno zmanjšana. Zato za kvantitativne analize uporabljamo indirektno metode, ki dajejo le bolj ali manj natančne približke dejanskemu stanju. Osnovni princip je pri vseh teh metodah isti: izračunati moramo anomalije za hipotetične modele preprostih oblik oz. opraviti preizkusne meritve na delu arheološkega najdišča, kjer so arheološke ostaline (npr. zidovi) znane že od prej. S primerjavo modelnih krivulj s terenskimi meritvami izločimo anomalije, ki predstavljajo odzive zidov, jarkov, predmetov iz železa, žgalnih peči itd. Ker so nas predvsem zanimala arhitekturne ostaline, smo kot tipično krivuljo uporabili meritve v profilu xx' (sl.

7), kjer se pod površjem nahaja zid. Iz predpostavke, da so anomalije zidov na celém terenu zelo podobne, sledi, da lahko le-te odkrijemo, če vse izmerjene vrednosti primerjamo z vrednostmi v profilu xx'. Stopnjo podobnosti smo ugotavljali s statistično metodo navzkrižne korelacije (J. C. Davis 1973, 225-244) po enačbi, ki jo predlaga M. J. Alder (1988, 145-154):

$$C_{ab}(t) = \sum_{t=0}^{\infty} F_a(x)F_b(x+t)$$

Slika 3

Arheologija in namen geofizikalnih raziskav

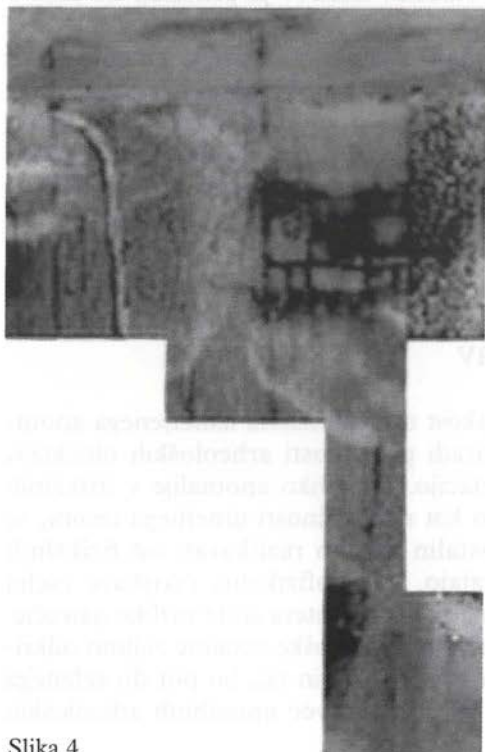
V oktobru in novembru leta 1990 so bila na trasi plinovoda na Grobljah severno od Buč (sl. 1 in 3) pod vodstvom Alenke Vogrin (ZVNKD Celje) opravljena zaščitna arheološka izkopavanja. V nadaljevanju navajam le zelo splošne arheološke podatke, ki pa so v našem primeru pomembni za kronološko uvrstitev ostalin, njihovo namembnost oz. interpretacijo geofizikalnih meritev. Najstarejše najdbe so drobcu lončenine, ki dokazujejo poselitev že v prazgodovini. Zaradi intenzivne izrabe prostora v rimskem in seveda kasnejših obdobjih so prazgodovinske kulturne plasti verjetno do te mere uničene, da jih z geofizikalno opremo, ki smo jo uporabili tokrat, ne moremo odkriti. Največjo koncentracijo najdb so ugotovili za obdobje med 1. in 5. stoletjem našega štetja, z vrhom v 2. in 3. stoletju. Ta časovni razpon so določili na podlagi številnih novcev in drugih posameznih datacijsko oprijemljivejših najdb, kot so fibule ter boljša kuhinjska keramika (keramika tenkih sten in imitacija keramike tipa terra sigillata). Na podlagi številnih ostalih drobnih najdb in arhitekturnih ostankov so ugotovili, da gre za ostaline rimske podeželske vile. Posamezni deli zidov so ohranjeni le še mestoma. Povsod pa so naleteli na razmeroma dobro ohranjene temelje. Ti so zgrajeni iz lokalnih kamnin (miocenski peščenjaki, peščeni laporji in kremenovi konglomerati ter litotamnijski apnenci). Na severni strani ležijo na globini 40 cm, na južni pa nekoliko globlje (do 70 cm). Debelina zidov oz. temeljev je povsod približno enaka in znaša 60 cm. Položaj odkritih tlorisov je prikazan na sliki 3 (povzemam po A. Vogrin 1990).

Z geofizikalnimi raziskavami smo želeli podati oceno arheološkega potenciala na širšem območju, s tem zamejiti funkcionalno območje vile, oceniti naravo in stopnjo ohranjenosti arheoloških ostalin ter na koncu zamejiti območja različne namembnosti. Do zdaj je bila objavljena le krajša notica o rezultatih geoelektričnih raziskav (B. Mušič 1991, 95-96). Ker gre po mojem mnenju za zelo ilustrativen primer in dragoceno izkušnjo, sem v tem zapisu želel razložiti večplastni rezultat raziskav.

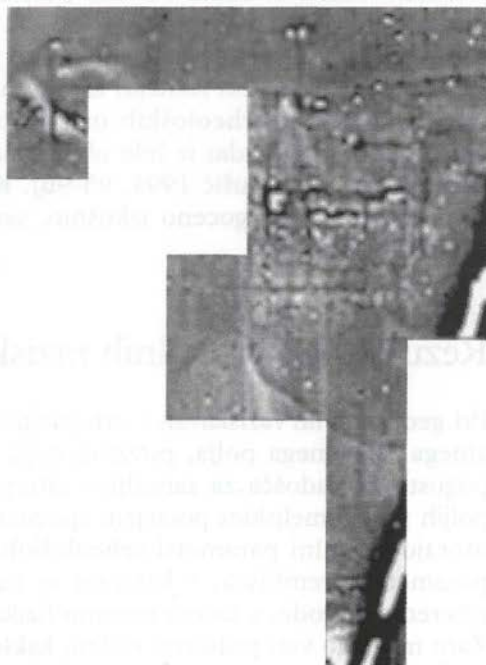
Rezultati geofizikalnih raziskav

Pri geofizikalnih raziskavah v arheologiji jakost oz. intenziteta izmerjenega anomalnega fizikalnega polja, povzročena zaradi prisotnosti arheoloških objektov, pogosto ne zadošča za zanesljivo interpretacijo. Da lahko anomalije v fizikalnih poljih pod zemeljskim površjem spoznamo kot nepravilnosti umetnega izvora, se morajo fizikalni parametri arheoloških ostalin znatno razlikovati od fizikalnih parametrov zemljišča, v katerem se nahajajo. Za geofizikalne raziskave vselej izberemo metodo, s katero merimo fizikalna polja, za katera so te razlike največje. Zato moramo vsaj približno vedeti, kakšne vrste arheološke ostaline želimo odkriti. Če poznamo še fizikalne lastnosti geološke podlage in tal, bo pot do želenega rezultata krajša, končna interpretacija pa bo zajemala več uporabnih arheoloških informacij.

Ustreznost geofizikalnih tehnik smo preverjali na dveh manjših območjih, kjer so bili pri arheoloških izkopavanjih odkriti zidovi (sl. 3, A in B). Edina primerna lokacija za ugotavljanje razlike v namagnetljivosti arhitekturnih ostalin in tal je bila na področju A. Na tem delu so izkopna polja segala do 30 m izven trase plinovoda. S tem smo se izognili vplivu magnetnega polja kovinskih cevi, ki smo ga zaznali še na oddaljenosti 10 m. Ugodno okoliščino predstavlja tudi dejstvo, da arhitekturne ostaline na tem mestu ležijo zelo plitvo pod površjem. V času izvajanja meritev je bil ves ta del globoko preoran. Oblikovanost površja pogosto povzroča dodatne motnje. Ali bo vpliv moteč ali zanemarljiv, je poleg morfologije terena odvisno tudi od namagnetljivosti tal (W. M. Telford 1990, 84). Zanimivo je, da se rezultati magnetometrije popolnoma ujemajo z rezultati arheoloških izkopavanj (sl. 3, 6 in 7-D'). To razlagam s slabo namagnetljivostjo zemljišča in hkrati zadostno razliko v magnetizaciji zidov in tal. Na ta način se je izkazala magnetometrija kot zelo primerna metoda za odkrivanje arhitekturnih ostalin v danih pogojih. Nadalje smo ugotovili, da zadošča natančnost meritev vertikalnega gradienta jakosti magnetnega polja na 1 nT, pri oddaljenosti magnetometra 20-30 cm od površja. Morebitne napake pri meritvah zaradi odstopanja magnetometra od vertikalne smeri smo odpravili z računanjem povprečja šestnajstih odčitkov na vsaki merilni točki. Karto magnetnih anomalij smo interpretirali na podlagi testov z navzkrižno korelacijo. Visoke vrednosti $Cab(t)$ (sl. 8:1- 8) pomenijo dobro korelacijo med modelno krivuljo xx' (operator) in izmerjenimi vrednostmi v profilu yy' (signal). Vsi piki se nahajajo na mestih, kjer so pod površjem zidovi.

Slika 4

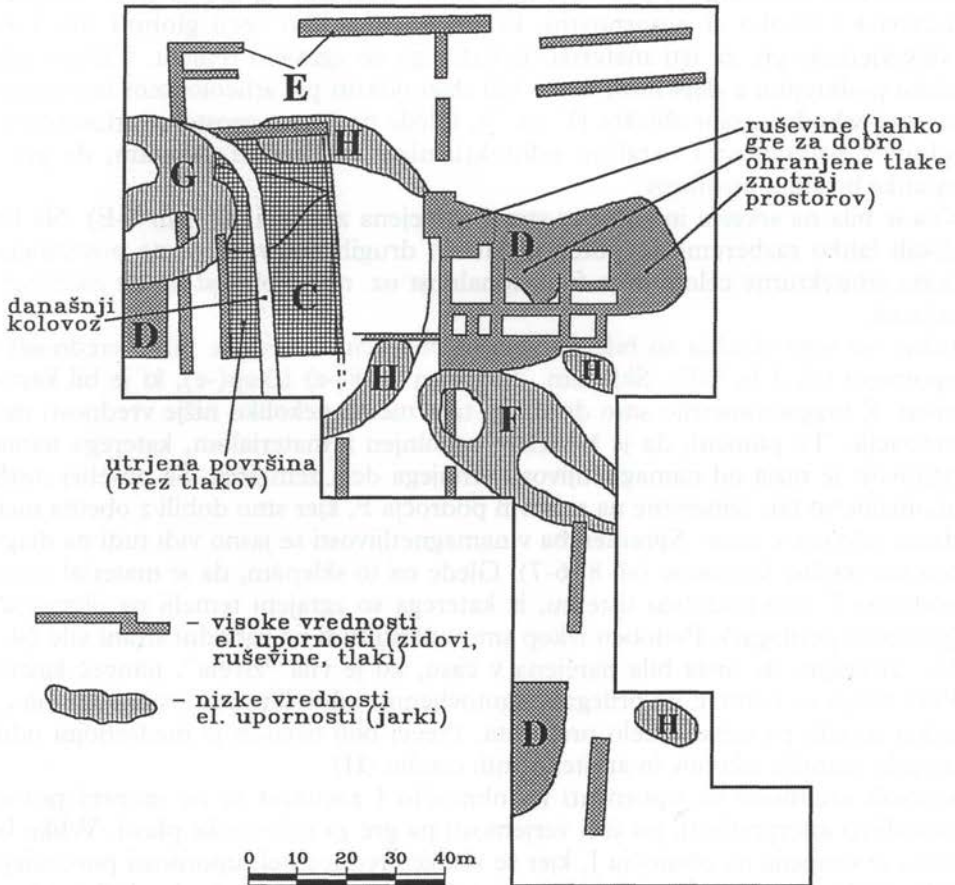

Slika 6

Dobre rezultate smo dobili tudi na območju B, kjer smo izvajali poskusne meritve el. upornosti tal. To razlagam z razliko v el. upornosti med peščeno glinastim zemljiščem in zidovi. Z razdaljo 0.5 m med preničnimi elektrodami (sl. 2) je bila globina dosega 1 m. S tem je bila možnost, da bi glede na rezultate arheoloških izkopavanj kakšne arhitekturne ostanke spregledali, minimalna.

V našem primeru se je izkazalo, da morfologija površja v večji meri vpliva na geoelektrične meritve. El. tok se namreč koncentrira oz. fokusira v "dolinah" (negativne topografske anomalije) in divergira oz. dispergira v bližini "grebenov" (pozitivne topografske anomalije). Ta efekt lahko popači in v nekaterih primerih tudi povsem zakrije dejanske anomalije v el. upornosti (W. M. Telford, et al. 1990, 532). Rezultati so bili zaradi tega popolnoma neuporabni edino na globoko zorani njivi (sl. 3-A).

Glede na višino ozadja sem ostale odklone v električni upornosti razdelil na dva osnovna tipa. V prvo skupino sodijo območja višjih vrednosti od el. upornosti

Slika 5

ozadja. To so zidovi, ruševinske plasti in tlaki. V drugi tip anomalij sem uvrstil vsa območja nižjih vrednosti el. upornosti od ozadja. V arheološkem kontekstu so to različni izkopi, ki so bili kasneje zasuti.

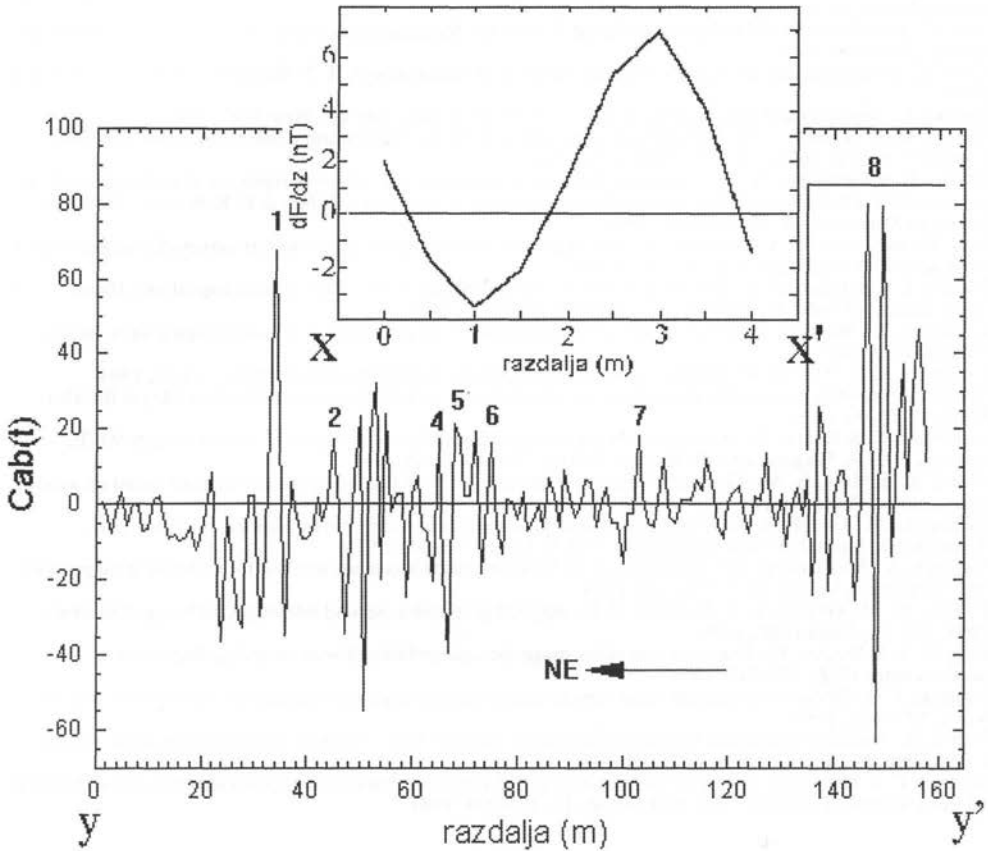
Na celotnem območju C (sl. 5) so vrednosti el. upornosti le malo višje od vrednosti ozadja. S treh strani ga obdajajo linije nekoliko višjih vrednosti, ki najverjetneje predstavljajo odziv slabše ohranjenih zidov oz. temeljev. Po vsej verjetnosti gre za ostanke stavbe oz. ograjenega prostora z dobro utrjeno površino, vendar brez ohranjenih tlakovcev.

“Centralni” objekt vile je lepo viden na rezultatih magnetometrije (sl. 6, 7-D in D’). Jasno lahko razločimo celo notranjo razporeditev prostorov. To dokazuje, da so zidovi razmeroma dobro ohranjeni. Na drugi strani pa visoka ločljivost kaže na to, da se zidovi nahajajo zelo blizu površja. Ker gre za obdelovalno površino, so arhitekturne ostaline izpostavljene uničevanju pri oranju. Z meritvami el. upornosti smo dobili na istem območju sicer nekoliko manj jasno sliko, vendar smo lahko rezultate magnetometrije še nekoliko dopolnili. Večja temna polja znotraj stavbe predstavljajo prostore, v katerih so še ohranjeni tlaki. Ker na magnetometričnih rezultatih ta področja niso vidna sklepam, da gre za šibko magnetni material z visoko el. upornostjo, ki leži na nekoliko večji globini (do 1 m). Najverjetneje gre za isti material, iz katerega so zgrajeni temelji. Takšen sklep lahko podkrepim z dejstvom, da so bili tlaki odkriti pri arheološkem izkopavanju ob vsej zahodni strani objekta D’ (sl. 7). Glede na lego v prostoru, arhitekturo in odnos v primerjavi z ostalimi arhitekturnimi ostalinami sklepam, da gre za ostanke bivalnih prostorov.

Vila je bila na severni in zahodni strani zamejena z zidovi (sl. 4 in 5-E). Na istih slikah lahko razberemo še potek nekaterih drugih zidov, ki se ne povezujejo v jasne arhitekturne celote in je funkcionalnost oz. namembnost le-teh zaenkrat še nejasna.

Južno od tega objekta so bile na večjem območju izmerjene nizke vrednosti el. upornosti (sl. 4 in 5-F). Sklepam, da gre za večji(-e) izkop(-e), ki je bil kasneje zasut. Z magnetometrijo smo dobili na tem mestu nekoliko nižje vrednosti magnetizacije. To pomeni, da je bil izkop zapolnjen z materialom, katerega namagnetljivost je nižja od namagnetljivosti vrhnjega dela zemljišča. Še posebej močne anomalije so bile izmerjene na robovih področja F, kjer smo dobili z obema metodama zelo ostro mejo. Sprememba v namagnetljivosti se jasno vidi tudi na diagramu navzkrižne korelacije (sl. 8, 6-7). Glede na to sklepam, da je material znotraj področja F zelo podoben tistemu, iz katerega so zgrajeni temelji na območju A (geološka podlaga?). Podoben izkop smo odkrili tudi na zahodni strani vile (sl. 5, G). Sklepam, da nista bila narejena v času, ko je vila “živela”, temveč kasneje. Prav nikjer se namreč ne prilegata ugotovljenim arhitekturnim ostankom vile, na nekaj mestih pa temelje celo presekata. Precej bolj nejasen je medsebojni odnos drugih, manjših izkopov in arhitekturnih ostalin (H).

Visokih vrednosti el. upornosti na območju I zaenkrat še ne morem povsem zanesljivo interpretirati, po vsej verjetnosti pa gre za ruševinske plasti. Veliko bolj jasna je situacija na območju J, kjer se visoke vrednosti el. upornosti povezujejo z zelo visoko namagnetljivostjo. V neposredni bližini so bili pri arheoloških izkopavanjih odkriti kosi nataljene železove rude, kar zelo prepričljivo govori v prid teori-

Slika 8

ji, da se na tem mestu nahaja deponija odpadnih produktov metalurških aktivnosti pri pridobivanju železa.

Zahvala

Raziskave je omogočil celjski ZVNKD. Informacije o rezultatih arheoloških izkopavanj so mi posredovali A. Vogrin, L. Lavrenčič in M. Novšak. Za pomoč in razumevanje se vsem najlepše zahvaljujem.

Literatura:

- Aitken, M.: Magnetic prospecting, I-the Water Newton survey, *Archaeometry* 1(1), 24-29, 1958
 Alder, M. J.: Locating archaeological features in magnetic data by cross correlation. *Archaeometry* 30(1), 145-154, 1988
 Benner, S. M. & Brodkey, R. S.: Underground detection using differential heat analysis, *Archaeometry* 26, 1: 21-36, 1984
 Bevan, B.: Electromagnetics for mapping buried features, *Journal of Field Archaeology* 10, 47-54, 1983
 Bernabini, M., Cancianiccia, M. & Cardarelli, E.: Seismic survey of some pillars of Coliseum (Rome, Italy). *Archaeometry*'90 (E. Pernicka & G. A. Gunther, ed.), Birkhauser Verlag, 677-686, Basel, 1991
 Bintliff, J. L. & Snodgrass, A. M.: The Cambridge/Bradford Boeotia expedition: The first four years. *Journal of Field Archaeology* 12: 123-161, 1985

- Brizzolari, E., Ermolli, F., Orlando, L., Piro, S. & Versino, L.: Integrated geophysical methods in archaeological surveys, *Journal of Applied Geophysics* 29, 47-55, 1992
- Carr, C.: Handbook on soil resistivity surveying, Center for American Archaeology (research series, volume 2), 676 str., Evanston, 1982
- Clark, A.: Seeing beneath the soil (Prospecting methods in Archaeology), B. T. Batsford Ltd., 176 str., London, 1990
- Davis, J. C.: Statistics and data analysis in geology, J. Wiley & Sons, 646 str., New York, 1973
- Dobrin, M. B. & Savit, C. H.: Introduction to geophysical prospecting (fourth edition), McGraw-Hill Book Company (geology series), 867 str., Singapore, 1988
- Erdelyi, B. & Pattantyus, A. M.: Computer image processing and soil resistivity survey of an archaeological site discovered by aerial photography, *Archaeometrical research in Hungary* (M. Jaro & L. Kolto, ed.), National Centre of Museums, 35-43, Budapest, 1988
- Imai, T., Sakayama, T. & Kanemori, T.: Use of ground- probing radar and resistivity surveys for archaeological investigations, *Geophysics* 52(2), 137-150, 1987
- Klasner, J. S. & Calengas, P.: Electrical resistivity and soil studies at Orendorf Archaeological site, Illinois: a case study, *Journal of Field Archaeology*, Vol. 8, No. 2, 168-174, 1981
- Le Borgne, E.: Magnetic properties of the soil. Application to the prospection of archaeological sites, *Archeo-Physica*, 1-20, 1965
- Linington, R. E.: The use of simplified anomalies in magnetic surveying, *Archaeometry* 7, 3-13, 1964
- Mušič, B.: Rezultati geofizikalne prospekcije (el. upornost tal) na lokaciji rimske podeželske vile pri Bučah-I. *Arheo* 13, 95-96, 1991
- Nishimura, Y. & Kamai, H.: A study on the application of geophysical prospection. *Archaeometry'90* (E. Pernicka & G. A. Wagner, ed.), Birkhauser Verlag, 757-763, Basel, 1991
- Ozawa, K. & Matsuda, M.: Computer assisted techniques for detecting underground remains based on acoustic measurement, *Archaeometry* 21, 1: 87-100, 1979
- Parrington, M.: Geophysical and aerial prospecting techniques at Valley Forge National historical park, Pennsylvania, *Journal of Field Archaeology*, Vol. 6, No. 2, 193-201, 1979
- Tabbagh, A.: Applications and advantages of the Slingram electromagnetic method for archaeological prospecting, *Geophysics*, Vol. 51, No. 3, 576-584, 1986
- Telford, W. M., Geldart, L. P. & Sheriff, R. E.: *Applied geophysics* (second edition), Cambridge University Press, 770 str., Cambridge, 1990
- Tite, M. S. & Mullins, C.: Enhancement of the magnetic susceptibility of soils on archaeological sites, *Archaeometry* 13(2), 209-219, 1971
- Vaughan, C. J.: Ground-penetrating radar surveys used in archaeological investigations, *Geophysics*, Vol. 51, No. 3, 595- 604, 1986
- Vogrin, A.: Situacija arheoloških izkopanin; arheološko najdišče Buče - Groblje, Manuskriptna karta v merilu 1:200, 1990. Nahaja se v arhivu ZVNKD Celje.
- Wynn, J. C. & Sherwood, S. I.: The self-potential (SP) Method: an inexpensive reconnaissance and archaeological mapping tool, *Journal of Field Archaeology* 11, 195-204, 1984

Iva Mikl Curk

K zakonitostim kontinuitete v razvoju naselij in krajine

Povzetek

Za uspešno varstvo je treba razlagati razvoj območja v času in krajini tudi s pomočjo meril, ki jih ne delijo razmejitve med posameznimi strokami. Ko govorimo o naselbinski kontinuiteti in diskontinuiteti, je zato zelo dobro poznati delovne metode drugih sorodnih strok. V pomoč pri delu drugim torej predlagamo nekaj izkušenj iz arheološke vede in predstavljamo več pogledov, kaj je v preteklosti naselij in območij (sites) v Sloveniji vplivalo na kontinuiteto. Obravnavamo podatke o gradbenih tehnikah in materialih od srednjega veka nazaj. Ugotavljamo, da je treba najprej analizirati količine in kvaliteto gradbenega in drugega materiala (pomembne so npr. tudi prilagoditve naravnega terena ali priprave zemljišča za kmetijsko rabo), ki je bilo v določeni fazi sestavina umetnega posega v prostor, da bi mogli sklepati o tem, kako je tvorba tudi pozneje vplivala na rabo prostora. Nato je treba razmisliti o zakonitostih razpada določene tvorbe, da ugotovimo, ali je verjetnost, da so si različne faze hitro sledile na istem prostoru, velika ali majhna. Mnogokrat pa so vplivale na nastanek kontinuitete ali na njeno prekinitvev povsem izjemne okoliščine, npr. sprememba prometnih težišč.

On the principles of continuity in the development of settlements and the land **Abstract**

Successful protection involves the consideration of development within a certain time period and environment in combination with criteria that are not consigned to individual professional branches. Therefore, a thorough knowledge of the working methods of other related professional branches is necessary when discussing the continuity or discontinuity of settlements. As an aid to other activities in this field, several archeological case studies are described, and further views concerning influences on the continuity of historical settlements and sites in Slovenia are presented. Information on the construction techniques and materials used during the Middle Ages and before is also supplied. A conclusion is reached that in order to determine the influence of construction on the use of the environment at later stages, the quantity and quality of construction materials and other materials that specific phases must first be analysed (the examples of adjustment to the terrain or the preparation of land for farming are also important).

Additionally, the principles of formation disintegration must be considered in order to determine the likelihood of individual stages having quickly succeeded one another within the same environment. However, in many cases the development of continuity or its dislocation was affected by extraordinary conditions, such as a change of transportation hub.

Spomenik je postal spomenik skoraj zmerom tudi zaradi svojih povezav v določenem tkivu, zaradi povezav z naravnim okoljem, z drugimi oblikovno ali smiselno dopolnjujočimi ga tvorbami, prav tako kot zaradi svoje obdobja presegajoče zgodovine in povezav v času. Varstvena prizadevanja so usmerjena med drugim k razumevanju in ohranitvi teh povezav. Da govorimo pri tem o varstvu dediščine, se mi zdi še posebej smiselno. Svet je to že dodobra spoznal, pri nas pa se zmerom znova ubadamo s terminologijo, zmerom znova spet tudi strokovnjaki odrekajo besedi dediščina mesto v strokovnem besednjaku. A nisem se namenila v besedno vojno. Rada bi prispevala nekaj drobcev k delovnim metodam.

Za uspešno varstvo je treba logiko nastanka in rasti naselij dobro razumeti, meriti z uro, ki tiktaka v ritmu življenja prostora in snovi, v toku, ki ga ne prekinjajo meje posameznih strok. Pri tem je treba morda najprej ugotoviti tisto materialno izročilo, ki je že zaradi svoje mase ali druge izrazitosti v prostoru narekovalo, da so ga upoštevale tudi poznejše dobe, ki je, skratka, določalo kontinuiteto ali diskontinuiteto. Mislim, da lahko opozorim na nekaj dognanih dejstev iz svoje akademske stroke, ki o njih v velikih knjigah o umetnosti stavbarstva in razvoju naselij na Slovenskem komaj kaj preberemo, po drugi strani pa opozorim na take zakonitosti iz življenja stavb, na katere pisci arheoloških prispevkov večkrat pozabljam. Seveda lahko obravnavam le nekaj detajlov in to na zgledih, izbranih po osebni presoji.

Stara je ugotovitev, kako poučno je primerjati arheološki zemljevid posameznih obdobj cel dežele ali posamezne regije, tudi mikroregije, z vrsto poznejših zemljevidov, tudi s sodobnimi zemljevidi z označenimi značilnostmi zemljišča in okolja, od mikroklimatskih do, denimo, kmetijskih kart. (V novejšem času sta na to temo ponudila nekaj zanimivih projektov Oddelek za arheologijo FF in Zoran Stančič.) Ko govorimo o kontinuiteti naselij, je to primerjavo treba opraviti večkrat. Naj to le na kratko orišem.

Vprašanjem laže sledimo retrospektivno. Primerjava arheološkega zemljevida, torej zemljevida različno označenih najdb in materialnih podatkov iz zgodnjega srednjega veka z današnjo razprostranjenostjo poselitve in skiciranimi, okvirno valoriziranimi objekti kulturne dediščine mlajših obdobj nam daje nekaj informacij, o katerih velja razmišljati. Znakov je na vseh razpoložljivih arheoloških zemljevidih (npr. ANSI 1975, Korošec 1979, Svobljak-Knific 1976, Knific-Sagadin 1991) osupljivo malo. Mreža arheoloških podatkov se na prvi pogled izrazito zgosti v Bohinju, okoli Bleda in Radovljice, nato okrog Kranja, v Posočju ter v Slovenj Gradcu in na Ptuju, nekaj je še podatkov z dolenskega gričevja ter s področja ob morju. Izrazito malo pa je podatkov o stavbah oziroma o naselbinskih sledovih. Gotovo je temu botrovala dramatičnost dob med rimskim časom in ustalitvijo slovenskega prebivalstva v mladem fevdalizmu. Prav tako pa gre to dejstvo tudi v mnogočem še zmerom na račun posebnih zakonitosti arheološkega raziskovanja, ki povzročajo težav uporabnikom našega dela iz drugih strok (prim. Šumi 1994, str. 10), pomanjkanja sistematičnih izkopavanj in težav pri dataciji. Toda po mojem mnenju pri sedanjem razvoju arheologije vseh dejstev vendarle ne smemo kar tako odpraviti. Povsem zanesljivi sledovi iz zgodnjega srednjega veka nam glede materialnega značaja pričajo o pokončnih lesenih sohah in preprostih ognjiščih (Korošec 1979), o statično pomanjkljivem znanju ob ponovni

uporabi rimskega gradbenega materiala (Korošec 1975), o dokaj skromnem zidarskem znanju pri oblikovanju temeljev iz lomljenca in malte (Svoljšak- Knific 1976, 70ss, Šribar 1966), a tudi o solidni rabi lokalnega lomljenca (Cunja 1987), zelo dobrem zidanju v plasteh (Slabe 1982) ali virtuozni ponovni rabi rimskih blokov pohorskega marmorja v Črešnjevcu (Pahič 1984, 1988, Curk J. 1983). Skratka, nekateri sledovi so zelo razpadli, tudi tisti, ki so opazno zaznamovali mikrotopografijo. O večjem, organiziranem, naseljenem prostoru na kraju poznejšega mestnega jedra za zdaj lahko dokumentirano govorimo le v Kopru in Kranju, medtem ko so povezave z objekti, cerkvenimi in grajskimi stavbami, poznejšimi jedri razvoja naselbin, izpričane ne le na Ptuju, Ljubljani (Horvat 1991), Škofji Loki in Kamniku, temveč tudi v Črnomlju, na Puščavi in na Gradu (pri Sv. Pankraciju) v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, pa tudi na Bledu (grad in Sv. Martin) in v Središču ob Dravi in se vsako leto pomnožijo. Vsekakor pa je le nekaj postojank, kjer se jasno vidi, kako so stavbni sledovi tega časa vsaj uporabili starejšo pripravo prostora (Mikl Curk 1989, Sagadin 1988). Glede povezave naselbinskih sledov s kmetijskimi površinami nam je na voljo študija blejskega okoliša (Pleterski 1986), brez pomena pa tudi ni arhivski vir o Zistanesfeldu, kar po splošnem (Koropec 1986) spoznanju pomeni Dravsko polje. Zanesljiva povezava z rudišči nam je za zdaj znana za blejski in še prav posebej za bohinjski predel, če zanemarimo védenje o zlatonosnosti Drave ali rudnega bogastva Posočja.

Zemljevid raznih faz rimskega časa opozarja, kako so se tedaj sledovi poselitve približali celo današnjim vrednostim. Za poznoantični čas imamo dokaze o lesenih stavbah, slonečih na navpičnih kolih, s ponovno zasilno rabo rimskih ruševin in kritino s kamnitimi ploščami (Svoljšak - Knific 1976). Nato se vrsti cela paleta tehnik in materialov, od lesenih, z blatom oblepljenih stavb, oprtih na navpične kole in zelo verjetno kritih z opeko do najrazličnejših kamnitih zidov, tudi oprtih na temelje iz plasti rečnih oblic - ali odpadne, tudi ponovno uporabljene opeke - zloženih v obliki ribje kosti. V apsidi emonske tržne bazilike vidimo za čas tako značilni način zidave, kjer so plasti opeke izravnavale in hkrati krasile kamniti zid (Plesničar Gec 1977). V poznih pribežališčih so podatki o rabi opeke zelo redki, vsekakor pa nam najdbe na Vranju pričajo o poznavanju rimskih tehnoloških dosežkov, obstajalo je namreč talno gretje. Še v 4. in zgodnjem 5. stol. so, kljub včasih zelo lahkim temeljem, oblikovali velikopotezne in bogato okrašene (marmorne stenske obloge, mozaik, stensko slikarstvo) velike prostore (tudi Mikl Curk-Tušek 1989). Na obravnave spremenjene strategije in logike komuniciranja, ki sta narekovali tudi nov tip naseljevanja, naj samo opozorim (Ciglenčki 1985). Vsekakor je ta čas gradil na oblikah, ki jih je podedoval in jih toliko dopolnil, da so se marsikje opazno zarisale v naravno okolje.

Starejša obdobja rimskega časa so nam zapustila obilo dokazov o tehničnih znanjih, sem štejemo poleg sledov lesene arhitekture (vselej oprte na pokončne kole) tudi zelo različne oblike zidav, čeprav je dokazano, da oblik opusa iz Vitruvijevih navodil (prim. Suić-Zaninović 1980) pri nas ne poznamo, le obzidje Celeie je zloženo iz pravilnih klad, sicer pa je tudi v najmočnejšem zidovju sredica vselej le nametana. Obilna je raba opeke, kvalitetne malte, ki je tudi podlaga stenskim slikarijam. Poznamo pa priročnikom ustrezno kanalizacijo. Nekaj vemo o načinu

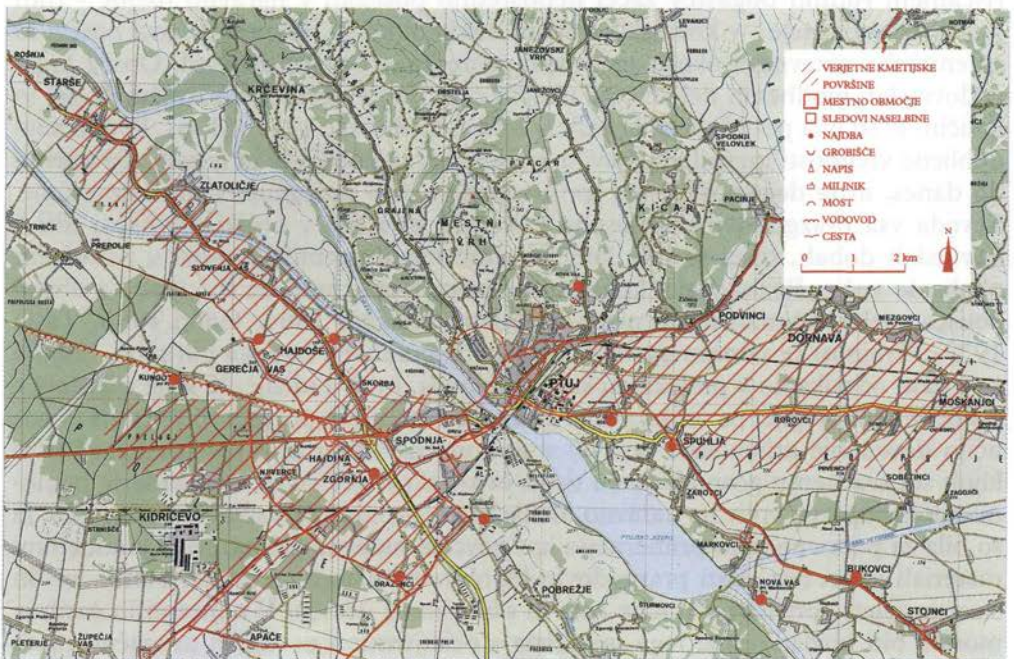
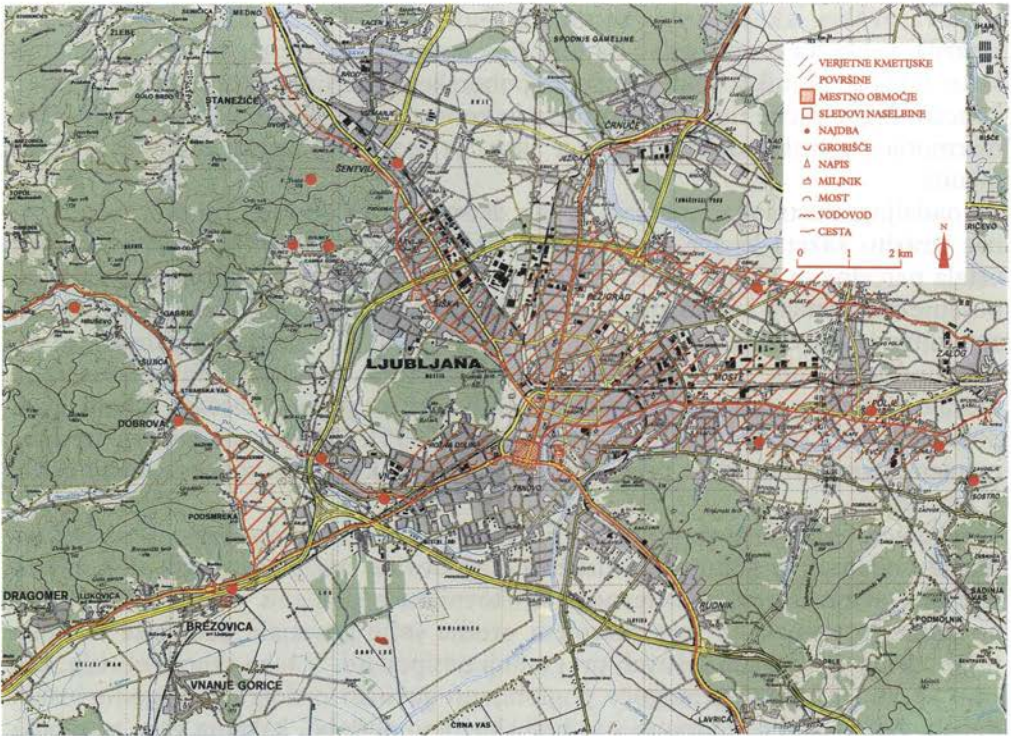
gradnje mostov in poznamo druge sledove nizkih gradenj, s tem da so ceste dokazano vsaj ponekod potekale že po predrimskih trasah. Prav tako vemo, da so obzidje na Vrhniki podprli z lesom po predrimskih izkušnjah ali da se je tudi v veliki vodovod za Poetoviono vtihotapilo nekaj krajevnega izročila: za vodotesnost je skrbela ponekod ožgana plast gline v kanalu (Mikl Curk 1975). Nismo povsem prepričani, da tudi v prostorskih merah ni ostalo, tako kot v nekaterih drugih delih imperija, v rabi poleg "rimskih" mer še kaj matematičnega znanja krajevnega predrimskega prebivalstva, saj je to v Noriku vendarle suvereno obvladovalo denarni promet. Staroselci se torej niso le čudili (prim. Fister 1986, 32)! Poznamo tudi nasipanje peščene posteljice v temeljni jarek, da je potem nosila opečni ali kamniti zid. Rekli smo, da struktura sledov poselitve po krajini na nekaterih območjih ustreza sedanjim vrednostim (slike). Zato je mogoče razumeti celo nekaj zakonitosti kmetijstva, saj nam znana količina porabe žit v armadi nudi poleg merjenja površin, primernih za tako pridelavo, tudi vsaj nekaj številka za verjetnostne račune (Mikl Curk 1993). Seveda pa so na strukturo naselitve vplivale tudi mnoge druge zakonitosti, ki se izmikajo našemu vedenju in so situacijo lahko zelo hitro spremenile. Če ne bi bilo dokaj prepričljivih podatkov, bi na kopanje premoga verjetno nikoli ne pomislili (Kolšek 1986 a). Raziskovanje pa kot gibalo razvoja izrazito upošteva npr. trgovske tradicije, ki so dobile v spremenjenih političnih okoliščinah povsem nove spodbude pa tudi strateški pomen. Prej nezanimiva lega je postala v primeru nevarnosti zelo pomembna; intenzivnost nevarnosti pa je vplivala tudi na število obrambnih postojank. Toda če bi sledili temu, bi zašli v območje tematike, ki presega naš oris.

Glede vpliva oblikovanosti terena, ki je narekoval promet in s tem makrotopografsko kontinuiteto (dasiravno je bila ta na mikrotopografski ravni potem večkrat prekinjena), naj navedem le dva pogleda (Mikl Curk 1981). Oba sta, morda spet zaradi težke berljivosti arheološke literature, ostala v velikem prikazu naselbin (Šumi 1994) na pol poti: Slovenj Gradec in Slovenska Bistrica. Slovenj Gradec in Stari trg sta še danes ločena med seboj s terensko cezuro in sta zato še posebej dober zgled. Colatno je namreč nastal v ravnini Starega trga izrazito zaradi itinerarske ceste (verjetno celo s starejšo tradicijo), ki se je vzpela na današnji Grad (Sv. Pankracij). Cesta, ki vodi proti severu in je bila v rimskem času še drugotnega pomena, pa je pozneje pospešila nastanek Slovenj Gradca. Stoletna situacija se je torej zaradi pomembne spremembe v razmeroma kratkem času spremenila. Slovenska Bistrica pa je imela v rimskem času za jedro tudi obcestno postajo ob itinerarski cesti (ki je tekla zelo blizu sedanje hitre ceste), hkrati pa je ležala na križišču s pomembno tovorno cesto ali potjo, ki je vodila k pohorskim kamnologom (o problemu tudi Mikl Curk 1978 in 1981). Mimogrede: kakšna zamujena priložnost za predstavitev temeljnega zidu rimske poštna postaje, čeprav je le-ta stala prav na območju sedanje mestne avtobusne postaje! Nekaj deset metrov bolj severno ob rimski cesti se je, še zmerom ob območju tega križišča rimskih cest, vrstilo več stanovanjskih stavb, Pahič (Pahič 1983 tudi 1976) jih imenuje villa, čeprav njihova stavbna podoba ne kaže zaokrožene, po funkciji stopnjevane skupine uporabnih prostorov kmetijskega gospodarstva. Tudi moja oznaka vicus (ker gre za več bivalnih stavb enakega ranga) je bila bržčas premalo povedna. Nekaj let pozneje

so zavarovalna izkopavanja (Strmčnik Gulič 1985) situacijo namreč povsem razkrila: veliki hlevi opozarjajo na množico potrebne priprežne živine, kadar se je skozi križišče pomikal velik transport pohorskega marmorja proti Poetovionii. S koncem organizacije rimskega prometa in koncem rabe velikih količin pohorskega marmorja v ptujskih delavnicah se je situacija tudi tukaj najbrž dokaj hitro spremenila.

Za nadaljnjo ilustracijo omenjam drugo dejstvo, ki ga od vseh rimskih naselij pri nas izrazito kažeta le dve, Emona in Celeia (Kolšek 1986). V obeh je namreč ostala parcelna in ulična mreža več sto let nespremenjena in tudi nosilni zidovi v posameznih insulah so bili zmerom spet nadzidani. In vendar vemo, da je Celeia zanesljivo preživela veliko naravno katastrofo sredi 3. stoletja, katastrofo, ki je, denimo, mrežo ulic v Poetovionii močno spremenila. In v ostrejših obeh mest je moralo večkrat goreti kljub urejenim dimnikom in pisno izpričani organizirani požarni brambi (o vlogi centenarijev Klemenc 1955). Menim, da moramo nespremenjeno parcelno mrežo v precejšnji meri pripisati kvalitetni zidavi nosilnih zidov iz lomljenca.

V zgodovini umetnosti stavbarstva (Fister 1986) bi namesto svojevoljnega povzemanja podatkov iz kulturne in družbene zgodovine prazgodovinskih dob človek raje bral avtorski pogled zadevnega strokovnjaka o pomenu rabe lesenih soh za opornike, o tem, kako so z razvojem orodja sohe postajale debelejšje in bolj pripravljene, o statičnih rešitvah pri gradnji nasipov itd. V tako skopih obrisih, kot smo začeli, je skoraj nemogoče poglobljeno govoriti o dolgih prazgodovinskih dobah. Zadovoljiti se moramo s še bolj skicirano podobo, kakršna velja za mlajša obdobja. Za začetek naj povem podatek, da je človek z gradbenimi posegi in izkoriščanjem rudnih bogastev začel neposredno posegati v naravno okolje - tudi količinsko opazneje - v kovinskih dobah, medtem ko so bili prej njegovi posegi in spremembe naravnega okolja predvsem posredni, s požigi, pašo itd. Obseg prazgodovinskih gradbenih del smo se naučili ceniti ob Gabrovčevih izračunih del in količin, ki so bila potrebna za obzidje v Stični (Gabrovec 1987, 81 ss). Potem smo dobljene vrednosti razširili na število in obseg drugih gradišč in gomil, ohranjenih do danes, in ta dejavnost je res spoštovanja vredno poseganje v naravno okolje. Seveda vsa prazgodovinska naselja niso bila zgrajena v obliki gradišča, niti v kovinskih dobah, torej so bile količine človekovih premikov snovi v naravnem okolju še večje. Raziskovalci kolišč so na primer opozorili, da moramo za obstoj kolišča vselej računati le po nekaj desetletij (Bregant 1964, Harej 1986, Tasić 1979). Trajnost posameznega objekta in doba gradbene faze sta bili torej, bolj ko se v času odmikamo v preteklost, sicer vse krajši, moč tradicije, ki se je odražala v stalnosti tehnologije, pa toliko večja. Lokacije kmetijskih površin so se (tudi to nas učijo dosedanje arheološke objave) v neo in eneolitiku zelo spreminjale, kar je kljub sonaravnemu gospodarjenju tistih časov skozi več generacij vendarle pomenilo dokaj opazen vpliv na naravno okolje in je posredno že ustvarjalo zemljišča, ki so bila za ponovno rabo primernejša kot povsem naravna ledina. Med gradbenimi materiali je pri nas skozi prazgodovinska obdobja najbrž na prvem mestu les, in sicer preplet, oprt na pokončne kole in oblepljen z ilovico. V najstarejših časih je moralo biti obvladovanje tega materiala s primitivnimi orodji za drugačno rabo, kot je sodobna sekira, posebej dramatično. Upoštevati moramo pomembno rabo

naravnih sil, ognja in vode, pri dodelovanju detajlov, pri utrjevanju površine. Danes si ne znamo zamisliti, kako pomembna surovina je bil najprej plavni les in kako pozno v toku razvoja je bilo šele moč posekati odbrano živo drevo! Naše arheološke najdbe nas opozarjajo (npr. Breščak 1985), da so že v starejši železni dobi poznali klane deske. Les je bil tudi opora zemljenim velikim gradnjam, obrambnim nasipom. Lesene stavbe v svoji sonaravni vlogi gotovo niso imele bistvenega vpliva na kvantitativne spremembe v okolju. Imeli pa so ga zemljeni nasipi in na osnovi tega dejstva naletimo v arheološki literaturi na trditev, da je ravno stavbarstvo kovinskih dob tista dejavnost, ki je začela sooblikovati relief naše krajine.

Drugače pa je seveda z drugim pomembnim gradivom prazgodovinskih dob, z naravno lomljenim kamnom. V veliki meri je bil zlasti v zahodnem delu dežele že od bronaste dobe naprej v rabi po naravnih plasteh lomljen kamen, sestavljen z zemljenimi zasutji in sem ter tja oprt ali dograjen z lesom. Kamniti podporni zidovi v strmih pobočjih so morali v teh predelih nastajati dokaj zgodaj in so bili pomemben element za kontinuiteto ne le v naseljih, temveč tudi v krajini. V Mostu na Soči so iz lomljenca, gline in lesa naravnost virtuozno oblikovali hiše, odlično zavarovane proti vlagi in polzečemu pobočju, kar nam predočajo temeljni podatki o velikih zavarovalnih izkopavanjih (Svoljšak 1977, Svolfjšak 1979). Teraso so osnova za poznejši razvoj središča naselja. (Zaradi krhkosti prazgodovinskih tvorb je bil na vsem območju primeren za prezentacijo le z apneno malto vezani, kurjeni prostor rimskodobne kopalnice - podpis k sliki Šumi 1993 str. 13 se torej mora glasiti drugače). Količinske spremembe v rabi lomljenega kamna so delno tudi odsev vse večje rabe železnega orodja. Opeko so k nam sicer prinesli Rimljani, a že v pozni železni dobi so pokrivalo fasado hiše na Mostu okrašene plošče iz žgane gline. Naselja so bila spet funkcionalno razdeljena, kot vidimo na Vačah, v Stični, starejšem Ormožu (Tomanič Jevremov 1989), Mostu itd. Obseg tako zaključenih in izravnanih prostorov se je ohranil v naravnem reliefu tudi potem, ko so naselja propadla, se premestila drugam ali ko se je zamenjalo prebivalstvo, prav tako kot so se že zgodaj v prazgodovinskem času začrtale uhojene in zvožene poti tako v krajino kot v zavest ljudi.

Ob tem moram opozoriti, da velja tudi razmišljati o zakonitostih razpada, uničenja neke zidave, ko sledimo določeni stavbarski kontinuiteti. Iz spomeniško-varstvene prakse je moč naštetih več primerov zelo hitrega, spontanega razpada navidez trajne in solidne kamnite stavbe od tistega trenutka, ko se je udrla streha. O poznobaročni kmečki kamniti hiši pri Blagovici po šestih letih ni bilo več vidnega sledu. Leseni deli stavb so bili seveda zmeraj prvi in najbolj ranljivi, zlasti zaradi požarov. Toda tudi iz arheološkega raziskovanja lahko naštejemo primere, kako so ljudje, ki so razmeroma malo ali pa sploh nič vedeli o prejšnji stavbi, po rušenju znali porabiti še stoječe zidove (Svoljšak - Knific 1976). Motivov, ki so vodili ali omejevali rabo prostora z ruševinami, poznamo mnogo, tudi iracionalni so med njimi, vendar je materialna vrednost, tudi materialna masa določena zakonitost, ki jo moramo upoštevati, zlasti če nimamo drugih dokazov in moramo razvoj razlagati le s pomočjo glavnih zakonitosti. V vseh naših večjih mestih, kjer so bile znane večje rimske ruševine, sledimo rimskemu gradivu v poznejših zidovih, v arheološki plasti pa tako imenovanim fantomskim zidovom, torej

zidovom, ki so jih skrbno izkopali zaradi materiala. Tudi te zakonitosti sodijo med časovna merila, od katerih moramo po premisleku izbrati enega, ko vrednotimo določeno območje in skušamo v risbi, besedi ali snovi obnoviti kaj iz njegove stavbne in krajinske zgodovine.

Tudi pri arheološkem raziskovanju na to večkrat pozabimo, dasiravno nam je logika razpada, enako kot logika nastanka določene strukture, temeljno delovno pomagalo. S S. Ciglenečkim (Ciglenečki 1993) sva predstavila šolski primer najprej nadvse zgoščene in zato nerazumljive razlage (Mikl Curk 1978 a, opomba 12) in nato površnega branja: Ciglenečki razume, naj bi bil v omenjenem tekstu pri obravnavi pozne antike in zgodnjega srednjega veka na ptujskem Gradu govor o trdnjavi, v resnici pa je govor o "svetišču". Toda to ni pomembno. Govorimo o zaporedju stavbnih sledov na turnirskem prostoru ptujskega gradu. V poznoantičnem in staroslovanskem grobišču na turnirskem prostoru, omejenem z obstoječim palacijem na višji vzhodni legi, veliko žitnico iz 18. stoletja na severu in zgodnjeromanskim "starim" stolpom na izpostavljenem zahodnem vogalu, so pri velikih izkopavanjih 1946-47 (Klemenc 1950, J. Korošec 1948, 1950, Korošec 1975, Tomanič Jevremov 1993) odkrili sredi prostora velik stavbni tloris, ki ga je delno prekril kvadrat utrdbenega stolpa in nato najmlajši, kvadratni vkop, ob času najdbe razlagan kot staroslovansko svetišče, pozneje pa večkrat predstavljen kot ostanek srednjeveškega stolpa. Dejstvo pa je, da je zaradi večstranske datacije "starega stolpa" v pozno 10. ali zgodnje 11. stoletje v zadnjih letih raziskovanja stavbne zgodovine ptujskega gradu (J. Curk 1974, Stopar 1986, Tomanič Jevremov 1993), treba vsaj za eno "stavbno" generacijo, ki bržčas šteje nekaj deset let, pomakniti v čas nazaj objekt "svetišča"; ta je zgubil svoj smisel in namen, kakršenkoli je že bil, ko so postavili "stari" stolp. "Svetišču" je torej, če upoštevamo življenje in spreminjanje velikih stavb, edino možno in smiselno mesto v zgodnjem srednjem veku, še pred glavno velikega grobišča, torej tako, kot so ga prvotno datirali. Res je, da taka ugotovitev zaporedja, kontinuitete ali diskontinuitete še ne vpliva na datacijo od "svetišča" zanesljivo starejše trdnjave, ki jo Ciglenečki v nasprotju s Klemencem analogno datira v 3. ali zač. 4. stol. Trdnjavnica pa je zanesljivo mlajša od večjega objekta, saj delno uničuje njegove temelje in ta objekt je moč rekonstruirati v veliko stavbo s tremi apsidami. Ko je bil teren še odprt, tega objekta v celoti mnogi niso tako videli, (ni ga v nekaterih tlorisih situacije na Ptujem gradu). Kontrolni izkop l. 1973 (Mikl Curk 1974) pa je predstavil zidne sledove na nekaj kritičnih mestih v prav taki podobi in sestavi, kot so zarisani v Klemenčevih objavah. Tu gre za velikopotezno zasnovano stavbo s temelji neenakomernih plasti sekundarno uporabljenega gradiva in rečnih oblic, temelji, kakršnih je na Ptujem obilo iz gradbene tehnike poznorimskega časa, nikakor pa iz srede 3. stol., torej v čas, kamor bi ga bilo najmanj treba postaviti, če je datacija trdnjave s pomočjo analogij s panonskim limesom pravilna. Objekti so na istem prostoru sicer res lahko zelo hitro sledili drug drugemu iz različnih razlogov, toda njihov obseg nas sili, da pomislimo na zajetno količino gradbenega materiala, ki je pomenila tudi določeno stalnost, kar je treba pri kronoloških odločitvah s premislekom upoštevati. Gre torej za oreh, ki ga je treba še streti in za dodatno opozorilo na pomen slehernega detajla, kot ga nespremenjenega še mogoče hranijo tolikokrat prekopavane zemeljske plasti ptujskega gradu.

Naposled mislim, da moram opozoriti na pomen čisto materialnega obsega objekta, ki je nosilec stavbne kontinuitete tudi v zelo različnih časih in prek zanesljivo zelo raznorodnih obdobj. Dokaz za to sta nam lahko prazgodovinski Ormož, ki je bolj ali manj pogojil tloris srednjeveškega in novoveškega mesta, še zmeraj ohranjenega v starem mestnem jedru, ali dejstvo, da je v Ljubljani obstoj mogočne gmote ruševin emonskega mestnega obzidja prav gotovo določil mesto deželnega dvora. Fizični obseg umetnega posega in prvinska trajnost materiala gradbenih elementov iz preteklosti sta bila torej gotovo osnovni pogoj za kontinuiteto. Seveda pa nista edina, včasih, kot smo videli, niti ne odločilna. Toda to nas ne odvezuje obveznosti, da pri pripravi spomeniškega dokumenta ne preverimo najprej teh dveh vrednosti.

Za konec naj opozorim še na nekaj. Za te obdelave, za vse razlage predstavljene vrste je pomembno sodelovanje s preučevalci krajine, zgodovine naravnega okolja. Dosedanji sestav varstvene službe je to sodelovanje omogočal in vzpodbujal. Upam, da spremembe v organizaciji ne bodo prizadele dosedanjih možnosti za hitre konsultacije.

Ob spremembah predpisov je tudi zelo pomembno, da ne bomo izgubili nekaterih dosedanjih možnosti, kako vplivati na razsežnosti v prostoru, ki zadevajo več različnih subjektov. Prav gotovo dobro poznam stranpoti in neuspehe regionalnega in vsakršnega drugega planiranja preteklih desetletij, da bi me obhajala nostalgija, enako pa poznam tudi koristi, ki jih je ta dejavnost vnesla v strokovno zavest, da moram tudi danes opozoriti na to razsežnost varstvenih prizadevanj. Prav tako kot mi je, skupaj z mnogimi kolegi po Evropi, povsem jasno, da določenih razsežnosti arheološke dediščine brez velikopotezne državne skrbi (pa četudi ta potem usmerja vlaganja privatnega kapitala) ni mogoče varovati. Za posamezne lastnike in uporabnike so ti posegi prav gotovo predragi. Zato spet: Videant consules...

Literatura:

- Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana, 1975
 Bregant T.: Poročilo o raziskovanju kolišča in gradbenih ostalin ob Resnikovem prekopu na Igu, Poročila o raziskovanju neolita in enolita v Sloveniji I, ss. 7, 1964
 Breščak D.: Veliki Gaber, Varstvo spomenikov 24, 156 s., 1982
 Ciglencečki S.: Potek alternativne ceste Siscia - Aquileia na prostoru z. Dolenjske in Notranjske v času od 4. do 6. stoletja, Arheološki vestnik 36, ss. 255-284, 1985
 Cunja R.: Koper - Kapucinski vrt, Arheološki pregled 1986, 184 ss., 1987
 Curk J.: Poročilo o kulturnozgodovinskem delu in raziskavah v PM Ptuj, Časopis za zgodovino in narodopisje NV 10, ss 227-266, 1974
 Curk J.: Urbano-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja, Zbornik občine Slovenska Bistrica I, 163-182, 172s., 1983
 Curk J.: Ob tisočletnici Razvanja, Časopis za zgodovino in narodopisje 57 NV 22, 3-23, 1986
 Fister P.: Umetnost stavbarstva na Slovenskem, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1986
 Gabrovce S.: Željezno doba, Praistorija jugoslovanskih zemalja V, Sarajevo, 1987
 Harej Z.: Kultura kolišč na Ljubljanskem barju, Ljubljana, 1986
 Horvat M.: Preliminarno poročilo o raziskovanjih na Ljubljanskem gradu, Varstvo spomenikov 33, 232-235, 1991
 Klemenc J.: Ptujski grad v kasni antiki, Dela 1. razr. SAZU 4, Ljubljana, 1950
 Klemenc J.: Zgodovina Emone, Zgodovina Ljubljane I, 331- 426, posebej 351, 1955
 Kolšek V.: poročila Celje Varstvo spomenikov 28, 260-265, 1986
 Kolšek V.: Rimsko grobišče na Breznem pri Laškem, Celjski zbornik 1986, 203-208, 1986
 Koropec J.: 1986, Iz zgodovine Razvanja do leta 1700, Časopis za zgodovino in narodopisje 57 NV 22, 24-31
 Korošec J.: Staroslovansko svetišče na Ptujskem gradu, Dela SAZU 6, Ljubljana, 1948
 Korošec J.: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Dela 1. razr. SAZU 1, Ljubljana, 1950
 Korošec P.: Prispevek k reševanju problema zgodnjersrednjeveškega objekta z nekropolo na Ptujskem gradu, Ptujski zbornik IV, 119-140, 1975

- Korošec P.: Zgodnjesrednjeveška arheološka slika Karantanskih Slovanov, Dela 1. razr. SAZU 21, Izd 11, 1979
- Knific T., Sagadin M.: Pismo brez pisave, Narodni muzej, 1991
- Mikl Curk I.: Varstvo spomenikov 17-19/1, 142, 1974
- Mikl Curk I.: Rimski vodovodi Ptuja, Ptujski zbornik IV, 59- 62, 1975
- Mikl Curk I.: K nastanku in prelomnicam v razvoju nekaj manjših naselij v Sloveniji, Materijali XV, Naseljavanje i naselja u antici 1976, 47-50, 1978
- Mikl Curk I.: Poetovio v pozni antiki, Arheološki vestnik 29, 405-411, 1978,
- Mikl Curk I.: Dokazi kontinuitete na rimski cestni mreži Slovenije, Materijali XVII, 1978, 35-37, 1981
- Mikl Curk I.: Roman traces in landscape and presevation... Actes du XII Congres UISPP, Bratislava, 4, 419-423, 1993
- Mikl Curk I. - Tušek I.: Oblikovalni značaj stavb Ptuja v pozni antiki, Lihnid 7, 207-212, 1989
- Pahič S.: Plaz in rimska cesta pri Slovenski Bistrici, Arheol. vestnik 25, 392-398, 1976
- Pahič S.: Bistriški svet v davnini, Zbornik občine Slovenska Bistrica I, 39-90, 1983
- Pahič S.: Črešnjevce, Varstvo spomenikov 26, 221- 226, 1984
- Pahič S.: Črešnjevce v Enciklopedija Slovenije 2, 145, 1988
- Pleterski A.: Župa Bled, nastanek, razvoj in prežitki, Dela 1. razr. SAZU 30, Ljubljana, 1986
- Sagadin M.: Kranj - Križišče Iskra, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja, Katalogi in monografije 24, 1988
- Slabe M.: Raziskovanje z arheološko metodo na brestaniškem gradu, Brestanica, Brestanica 23-44, 1982
- Stopar I.: Gradovi na Slovenskem, Ljubljana, 57, 1986
- Strmčnik Gulič M.: Slov. Bistrica, Varstvo spomenikov 27, 252-257, 1985
- Suić M., Zaninović M.: Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočno jadranskom prostoru, Zagreb, 1980
- Svoljšak D.: poročila Most na Soči, Varstvo spomenikov 21, 184 s, 1977
- Svoljšak D.: poročila Most na Soči, Varstvo spomenikov 22, 267- 269, 1979
- Svoljšak D., Knific T.: Vipavska dolina - zgodnjesrednjeveška najdišča, Situla 17, 1976
- Šribar V.: Arheološka raziskovanja na Blejskem otoku, Varstvo spomenikov 10, 154-159, 1966
- Šumi N.: Naselbinska kultura na Slovenskem - Urbana naselja, Ljubljana str. 10., sl. str.13, 1994
- Tasić N.: Neolitsko doba, Praistorija jugoslavenskih zemalja III, Sarajevo, 1979
- Tomanič Jevremov M.: Ormož v prazgodovini, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 133, Ljubljana - Maribor, 1989
- Tomanič Jevremov M.: Slovenski grobovi iz nekropole na Grajskem griču v Ptuj, odkriti v letih 1971, 1987, 1988, Ptujski arheološki zbornik 581-599, 1993

Alenka Kolšek

Konservatorski program prenove zdraviliškega parka v Rimskih toplicah

Povzetek

Tekst je priredba konservatorskega elaborata, ki je bil dokončan v začetku l. 1993. Obravnava zgodovinski razvoj oblikovne in vsebinske zasnove zdraviliškega parka. Opredeljuje njegovo spomeniško vrednost na podlagi ohranjenosti celote, historičnih sestavin in posameznih elementov.

Podaja tudi podrobnejši program parkovne prenove, ki ga po eni strani narekujejo njegova kvaliteta in visoka stopnja ohranjenosti, po drugi pa nekatere novejša, negativna gradbene, vrtnarske in urbanistične spremembe. Te so nastale po drugi svetovni vojni, zlasti za časa uprave bivše jugoslovanske armade.

Težišče prispevka zadeva sicer prenovo parka, nakazuje pa tudi nekatere najnujnejše sanacijske ukrepe stavbnega kompleksa, ki je v neposredni odvisnosti z glavnimi parkovnimi sestavinami.

Conservation programme for renewal of the health spa park at Rimske toplice

Abstract

The text is an edited version of a paper on the preservation of monuments which was completed in early 1993, and discusses the historical development of the form and contents of a health resort park. It assesses its worth as a monument on the basis of the preserved whole, the historical components and the individual elements.

A detailed programme of park renovation is also presented, considering firstly the quality and degree of preservation, and secondly some more recent negative changes to the architecture and gardens, and changes in physical planning. The latter appeared after the Second World War, especially during the time of administration by the former Yugoslav Army. Renovation of the park is the particular point of concern of the article, but it also points to some extremely urgent rehabilitation measures concerning the architectural complex, which is directly dependent on the main elements of the park.

Problematika zdraviliškega kompleksa, njegova spomeniška vrednost in potreba po celoviti revitalizaciji

Zadnjih nekaj let smo bili priče razpravam o tem, kdo bo zapuščenemu zdravilišču Rimske Toplice znova vdihnil življenje.

Po dokončnem odhodu jugoslovanske vojske, ki je vse od l.1948 imela zdravilišče pod svojim okriljem, namenjeno svojim pacientom, je upravo prevzelo slovensko Ministrstvo za obrambo. To je skrbelo le za nujna vzdrževalna dela, temeljitejša prenova in oživitve pa se spričo negotove lastninske prihodnosti ni lotilo.

Leta 1992 je ZVNKD Celje dobil od laškega podjetja Terme d.o.o., ki se je tedaj potegovalo za prevzem zdravilišča, naročilo za izdelavo konservatorskega programa prenove, saj se je omenjeno podjetje zavedalo zgodovinskega pomena in vrednosti območja in objektov. Danes sicer že vemo, da bo zahtevno in odgovorno nalogo celovite usposobitve Rimskih Toplic, ki naj bi znova prevzele svojo nekdanjo funkcijo, najverjetneje dobilo podjetje Krka zdravilišča.

Ne glede na vsa dogovarjanja in ugibanja o bodočem lastništvu, pa je bilo mogoče začeti z raziskavo porekla, razvoja, vrednosti in konservatorskih možnosti prenove. V elaboratu smo skušali osvetliti nekdanje razsežnosti, kvaliteto in vrednost zdraviliškega parka ter možnosti prenove, saj bi ob ponovni oživitvi zdravilišča in njegovih stavb prav park dajal celoti posebno stilno in oblikovno identiteto ter enkratnost.

Tako bogato in kompozicijsko razvito zasnovo, kot jo ima topliški zdraviliški park, najdemo pri nas le še v Rogaški Slatini.

Vzporejamo ju sicer lahko le po številu, atraktivnosti in kvaliteti posameznih sestavin in detajlov. Po svojem nastanku, krajinskem okviru in urbanistični zasnovi ter kasnejših vplivih in razvoju urbanizacije pa se seveda kompleksa bistveno razlikujeta. Rimske Toplice so v sebi zaključen, homogen organizem, čeprav je bilo zdravilišče že od nekdanj zelo navezano na reko Savinjo, cesto in železnico, vendar vse tri komunikacije potekajo ob njegovem robu.

Zdravilišče je nekdanj obsegalo vsa zemljišča med današnjo magistralno cesto in Savinjo. Danes zaradi cestne bariere fizična povezava med predeloma nad in pod cesto ne funkcionira več tako kot nekoč. Posebna pozornost je bila namenjena gozdovom na širšem in ožjem zdraviliškem območju, saj so ti bistveni sestavni del zasnove. Pri analizi stanja in smernic bodočega kultiviranja ter ravnanja z gozdovi smo sodelovali s celjskimi gozdarskimi strokovnjaki.

Znotraj parkovnega kompleksa nastopajo zdraviliške stavbe, ki so po drugi svetovni vojni doživele velike spremembe ter so, z izjemo nekaterih podrobnosti v notranjščini popolnoma predelane in "modernizirane". Prav taka je tudi večina fasad, od koder so izginili stavbni členi, proporci in okrasje, značilno za zdraviliško arhitekturo 19. stoletja. Osnovna razmerja med objekti in parkom so se izgubila zaradi povojnih dozidav in stavbnih zapolnitev. Kljub vsemu pa so bili objekti zaradi tipološke pripadnosti zdraviliški arhitekturi, sooblikovanja značilnega zdraviliškega ambienta in pričevalnosti, vrednoteni kot arhitekturna dediščina. Z določenimi sanacijskimi ukrepi bi jim bilo mogoče vsaj po zunanjem videzu vrniti del nekdanje kakovosti.

Parkovna zasnova je šla skozi tri vidnejše razvojne faze, zlasti se je razmahnila po letu 1840, ko je zdravilišče prišlo v roke rodbine Uhlich. Ta je skozi dobo stotih let povzdignila Rimske Toplice iz preprostega kopališča v termalno zdravilišče, znano tudi zunaj avstroogrskih meja.

K temu je dosti pripomogla izjemna naravna lega zdravilišča, njegova stabilna klima, slikovit relief, prekrit z gostim gozdnim pokrovom, številne privlačne izletniške točke v okolici in seveda termalni vreli, izvirajoči na stičišču dveh kamnin, ki se srečata prav na tem območju.

Zato lokacija kopaliških objektov na meji razgibanega dolomitnega hriba Stražnik (Senošek) in položnejših pobočij mehkih glinastih skrilavcev ni naključna in ustvarja značilno, mnogokrat upodobljeno veduto Rimskih Toplic.

Med delom se je pokazala tudi nujnost razglasitve kompleksa za spomenik oblikovane narave. Občina Laško je proces razglasitve precej pospešila zaradi ogroženosti: zasebniki na nekaterih privatnih gozdnih parcelah so namreč začeli v pričakovanju lastninjenja prekomerno izsekavati kvalitetno drevje. Razen tega pa sta bila razglasitveno gradivo in odlok vsaj formalno porok za lažje uveljavljanje varstvenih načel na širšem in ožjem območju zdravilišča. Poleg slovenske vojske (stavbe in ožje parkovno območje) ga je imelo v oskrbi tudi Gozdno gospodarstvo (gozdni areali, ki so imeli v preteklosti poudarjeno lesnoproizvodno funkcijo). Tako je od leta 1993 zdraviliški park, ki skupaj z gozdnimi funkcionalnimi zemljišči nekdanjega lastnika Uhliche pokriva blizu 50 ha veliko območje, razglašen za spomenik oblikovane narave.

Upamo le, da bodo novim upravljalcem pričujoči konservatorski elaborat in njegove usmeritve koristna in uporabna pomoč na dolgotrajni poti "ozdravitve" tega nekoč evropsko priznanega in obiskanega termalnega kraja, znanega pod imenom "Romerbad Tuffer in Steiermark."

Zgodovinski razvoj stavbnega kompleksa

Termalno vodo iz topliških vrelcev so poznali in uporabljali že v antiki, o čemer pričajo številne najdbe, ki so jih odkrili pri arheoloških izkopavanjih v Toplici leta 1845.

Kopališče je imela v 13.stoletju v lasti laška gosposčina (Tuffer), takrat je bila Toplica majhna naselbina na Ogečah. Habsburžani so dali 1457 to posest, ki so jo pridobili od celjskih knezov, v najem. 1529 so Toplico izropali in požgali Turki. Znano je, da so kasneje imeli kopališče v zakupu grofje Mosconi, kasneje laški grofje Vetter von der Lilie, za njimi pa Wildensteini. 1812 je kupil posest Anton Gurnigg iz Celja, nekaj časa jo je imel kmet Worlitschegg, 1840 pa je prešla Toplica v last tržaškega veletrgovca Gustava Adolfa Uhliche in njegove žene Amalije.

Iz upodobitve v knjigi J. B. Gayschnega *Compendiosa totius archiparochiae Tyberiensis* ugotovimo, da je imela leta 1747 Toplica tri stavbe, kapelo sv. Antona Padovanskega (njeni začetki sicer segajo v 15.stoletje), verjetno stavbo Furstenstockl (v 18. stol. jo je postavil krški knezoškof), za njima pa gostinsko-gospodarsko poslopje Traiteurstockl. Temu zdraviliškemu jedru so v začetku 19.stol.

dodali še gospodarsko poslopje in steklenjak na izteku zelenjavnega vrta proti severu ter kovačnico.

Po Uhlichovem prihodu se je zdravilišče začelo velikopotezno širiti. Lastnik je imel za gradbene potrebe celo lastno opekarno. Najprej so občutno povečali kapele. Tedanji zdraviliški zdravnik Henn je poimenoval kraj Rimske Toplice, po njenih starodavnih začetnikih. Leta 1846 so adaptirali glavno zdraviliško stavbo na mestu Furstenstockla, imenovali so jo Kopališče (Badehaus), bila je dvonadstropna in je vsebovala jedilnico in salon. Na mestu Grafenstockla so leta 1848 postavili trinadstropno stavbo Croatenstock, kasneje Hrvaški stan. Oba objekta sta bila preko pokritega hodnika povezana s kabinami (Badebassins), ki so nekje v 50.letih dobile rotundo, kjer še danes vidimo štiri vzdane rimske kamne z nimfam posvečenimi napisi ter kip nimfe, izdelan leta 1858. Na mestu Traiteurstockla so leta 1844 zgradili depandanso Traiteurgebaude, poznejši Rimski dvor, ki je bil z zaprto galerijo (Wandlbahnom) povezan z glavno zdraviliško zgradbo. L.1856 je bil dokončan Sofijin dvorec, trinadstropna depandansa. Iz gospodarskega poslopja nad Rimskim dvorom so adaptirali t.im. Depandanso, poleg nje pa zgradili Vrtno hišo (Gartenhaus).

Med manjšimi objekti sta sredi stoletja že stali Švicarija - kavarna in pritlična stavba ter bivša gostilna Skalna krčmarica, kasnejši Savinjski dvor tik ob Savinji. Omeniti je potrebno še mitnico pred mostom, kovačnico, lovsko hišo in ledenico. V zadnji četrtini 19.stol. sta bila adaptirana objekta, znana kot vila Korošec in vila Mayrhofer nad kasnejšim Vladimirovim parkom. Vse omenjene objekte lahko

Gayschnegova upodobitev Toplice l. 1747

Kopija Franciscejskega katastra l.1878, original je v Arhivu Geodetske uprave v Laškem

spremljamo na situacijah Franciscejskega katastra 1826 (1850) in 1878.

V tem stoletju je iz gospodarskega poslojja nastala gostilna Stara pošta z remizo za avtomobile na severnem, vstopnem delu zdravilišča, ob njej pa še trgovina Karla Loibnerja iz Celja.

Glavna zdraviliška stavba je, po virih sodeč, doživela štiri adaptacije, sedanjo maso in višino pa so objekti dobili kmalu po drugi svetovni vojni. Gustavov sin, Karl Uhlich, je leta 1911 namesto lesenega mostu čez Savinjo dal postaviti železo-betonskega.

Razvoj stavb in stavbne parcele so bili prevzeti iz katastrskega protokola in iz zemljiške knjige, pa tudi iz številne literature iz prejšnjega stoletja. Kako hitro je razvoj zdravilišča napredoval, lahko ugotovimo iz situacije stavbnih parcel leta 1881, ko je kompleks vseboval že 15 večjih in manjših objektov.

Razvoj parka

Začetki parkovne ureditve v zdravilišču so se sprva pojavili v obliki maloštevilnih in skromnih detajlov - posamičnega drevja s počivališči in podeželskimi vrtnimi utami.

Razvoju lahko sledimo s pomočjo katastrskih virov, grafičnih upodobitev v 19. stoletju, zdraviliških razglednic ter fotografij (zlasti Pelikanova zbirka in posamezni družinski albumi), pomembne pa so bile tudi ustne informacije predvsem starejših prebivalcev Rimskih Toplic.

Zaenkrat se nam ni posrečilo ugotoviti, če obstaja originalni načrt parkovne ureditve in kdo je njegov avtor. Vsekakor je zasnova narejena po oblikovnih vzorih poznega angleškega krajinskega sloga, ki ga obeležujejo romanticizem, zbirateljstvo eksotične parkovne drevnine, ohranjena tradicija geometrijskega oblikovanja parterjev ob objektih, uporaba cvetličnih motivov in svobodneje oblikovana "narava", ki prehaja v gozd. Specifika zdraviliške parkovne zasnove pa je v poudarjanju sprehajalnih poti in številnih razgledišč, počivališč in družabnih prostorov v naravi.

Parkovna zasnova se je glede na zbrane podatke razvijala v treh vidnejših fazah: pred letom 1850, v 2. polovici 19. stoletja ter v obdobju pred 2. svetovno vojno. Zlasti pomembna so 20. leta tega stoletja, ko se je izoblikovala podoba, ki je v precejšnji meri ohranjena še danes. Preden je leta 1840 zdravilišče postalo Uhlíchovo, je posestvo obsegalo le kmetijske in gozdne površine, kar potrjuje Franciscejski kataster. Obseg posestva in vsebina parcel sta bila ugotovljena iz franciscejskega katastrskega protokola in iz parcelnika Zemljiške knjige. Iz nekdanjih travnikov, pašnikov in gozda se pojavi parkovna parcela št. 1393 verjetno okrog sredine stoletja, saj je dopisana na kataster ob njegovi rektifikaciji. To se sklada z opisom dr. Rudolfa Puffa leta 1847, ki omenja objekte in precej razsežne parkovne ureditve.

Mathias Macher v opisu zdravilišča leta 1826 govori o vrtnih ureditvah, ki so "še v delu". "Pot vodi na visoko teraso blizu senčne lipe, kjer je vrtna hišica (Lusthaus), od koder je lep razgled na sv. Marjeto, sv. Mohorja, Miklavža in Gertrudo." Na starejšem katastru (1826) to komunikacijo že vidimo, konča pa se

na travniku z označbo soliternega drevesa, kar bi lahko ta opis potrjevalo. Lipa, razgledišče in pot so tako najverjetneje najstarejši elementi parka.

Dr. Puff l.1847 med drugim piše, da je bilo celotno pobočje med Savinjo in vznožjem hriba Senošek (Stražnik), uporabljeno za vodomete in cvetlične grede, omenjene so tudi številne jagnedi.

Očitno s tem misli na parterni del v osi zdraviliške stavbe ter terasni grič za jedilnico, kar kaže na njen nastanek v 40.letih 19. stoletja. Posamezne elemente, kot so jagnedi, vodomet pred stavbo in poti na terasnem griču, kažejo tudi grafike iz Nove Kaiserjeve suite ter nekatere vedute iz tega časa.

Puff prav tako govori o poti do Velike lipe ("die grosse Linde") z lepim razgledom, na poti tja pa že nastopa kegljišče kot nov element, ohranjen na isti lokaciji še danes. Puff priporoča še sprehod do Slamnate strešice ("Strohdache") - samotne letne hišice, do Mize v gozdu ("Tisch im Walde") ter do najvišje točke grebena, kjer je stala daleč vidna "kmečka utica", sam greben pa je bil poimenovan "Amalijin grič" po lastnikovi ženi. Nasproti njemu, pod Stražnikom, je bila "Gustavova vzpetina" (ime po lastniku), kjer je stal paviljon Dežnik ("Parapluie"). Glede na opis je Gustavova vzpetina lokacija poznejšega Vladimirovega parka.

Nadalje so omenjeni še "Selišče" z razgledom na železnico (v smeri sotočja Savinje z Gračnico), Babettin sedež in Belvedere na koncu gozdne poti, že v smeri Zidanega mostu.

Že M. Macher leta 1826 piše o treh zdraviliških vrelcih, od katerih je najmočnejši izviral v bližini Moškega vhoda v kopališče in je dobil ime "Rimski vrelec", na katerega je spominjal kamniti antični lev, prepeljan iz laškega Špitala leta 1839.

O parku 2. polovice 19. stoletja dosti pove reambulirani Franciscejski kataster leta 1878 ter številne grafične upodobitve v različnih zbirkah raznih avtorjev. Posredno so park oblikovali in obeležili obiski slavnih gostov, med njimi zlasti angleške prince in pruske prestolonaslednice Viktorije leta 1879. V spomin na ta dogodek so na nekdanjem pašniku vzhodno od Sofijinega dvora posadili štiri sekvoje, ki predstavljajo centralni motiv tega dela, imenovanega Gozdna trata, ("Waldwiese"). Iz tega časa izvira tudi obodna pot okrog travnika, imenovana Viktorijina promenada, kasnejša Ruska steza, s svojim nadaljevanjem v gozdnem delu kompleksa.

Omeniti velja še leto 1874, ko je v zdravilišču bival avstrijski literat Grillparzer, ki mu je bilo posvečeno eno od nadkritih počivališč ob Ruski stezi. V tej fazi so park obogatile številne nove poti in steze, ki so vodile do vodnih in cvetličnih motivov in do točk, opremljenih s sedeži, paviljoni ali utami. O tem zlasti veliko pove grafična zbirka z naslovom "Romerbad Anlagen", ki je domnevno Leykamova, kaže pa parkovne detajle in jo hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu.

Pridobitvi tega časa sta dva ribnika. V prvem so gojili krape, precej velika krožna vodna ploskev pa je pozimi služila za pridobivanje ledu, ki so ga hranili v višje ležeči ledenici. V osi dostopa z mostu je hladna hudourniška voda polnila drugi ribnik za postrvi. Nekdanji zelenjavni vrt pred Kopališkim objektom so podaljšali do dovozne ceste, dobil je osno zasnovano pot, ob njej pa ribnik in cvetlični rondo v spodnji polovici. Tako opremljeni parterni del je mejil na steklenjak z vrtnarjevo hišo. Zelo verjetno je bil delež cvetličnih motivov znatno večji, kot je pokazano v katastru, kar sklepamo iz opisov.

Vseh do sedaj omenjenih in opisanih parkovnih elementov, zlasti počivališč in oddaljenejših razgledišč, ni bilo mogoče natančno locirati. Za nekatere med njimi lahko o lokacijah le domnevamo. Precej med njimi pa jih je bilo mogoče dokaj zanesljivo prepoznati na podlagi pripovedovanj, kasnejših virov in terenskih pri-zorišč.

Večina omenjenih lokacij je bila identificirana in locirana na grafičnih prilogah, ki kažejo ureditveno stanje širšega območja zdravilišča.

Parkovna situacija se nato ni bistveno spreminjala do leta 1915, ko je lastnik kompleksa postal Karl Uhlich z ženo Charlotte. Iz tega časa izvirajo promenadni plato pod Sofijinim dvorcem z glasbenim paviljonom, kavarniška terasa z razgledom na parter ter pokritim prostorom za godbo.

Osrednji parter je dobil novo sestavino - na obodu sajene robinije kroglastih krošenj, ki se pojavijo na razglednicah in fotografijah tega časa.

Leta 1917 so ponovno utrdili in daleč v gozd podaljšali Viktorijino promenado, ki je v spomin na graditelje, ruske ujetnike, dobila ime "Ruska steza". Dokončno podobo je dobil tudi paviljon Šarlotino razgledišče ("Charlotten-vue") ob Veliki lipi, prvotno lesena uta, kasneje paviljon na polkrožni kamniti škarpri.

“Kitajski tempel” ob ribniku, litografija iz grafične zbirke “Romerbad Anlagen”

Domnevno na začetku stoletja je bil ob dovozni poti na Sofijin dvor posajen dvojni gabrov drevored, kasneje imenovan "Katinka Allee". Glede na ocenjeno starost drevja iz tega časa izvirajo tudi vsi ostali drevoredi.

Leta 1928 so nekdanje pašnike na Gustavovi vzpetini in nad njo preuredili v urejeno površino s peščenimi potmi, vodometom, monumentalnim dostopom preko mostu z balustradnima ograjama in dvema kositrnima grifonoma. Ureditev je vsebovala še kovinsko senčnico. Ta predel se odlikuje po obširni zbirki najrazličnejših iglastih dreves, poimenovali pa so ga Vladimirov park.

Na reliefnem platoju nad cesto v Zidani most so zgradili teniško igrišče za zabavo gostov, leta 1931 pa še letni termalni bazen, prvi te vrste v tedanji Jugoslaviji. Nasploh je bilo družabno življenje zdravilišča zelo razgibano vse do 2. svetovne vojne.

Parkovno drevje

Zdraviliški park v Rimskih Toplicah je znan po raznolikosti in bogastvu različnih drevesnih vrst, zlasti obsežen je izbor najrazličnejših eksotičnih iglavcev, med katerimi so nekateri prav edinstveni v okviru parkov in vrtov ob dvorcih ali v zdraviliških celjske regije.

Med njimi naj omenimo kavkaško jelko, kavkaško smreko, koloradsko jelko, orjaški klek, orjaško sekvojo, lawsonovo pacipreso, grahasto pacipreso, kalifornijsko rečno cedro, japonsko srpavko, kanadsko čugo, japonsko luskavko, ameriško duglazijo, zeleni in črni bor, nutkansko pacipreso itd.

Med listavci velja poudariti predvsem lipe in lipovce, tulipanovce, javorolistne platane, cigarovce, črni oreh, častitljive primerke hrastov dobov, bukev in rdečelistnih bukev, nekatere drevesne primerke robinij ter navadni divji kostanj. Slednji nastopa predvsem v obliki drevoredov, ki soustvarjajo oblikovno in zgodovinsko ogrodje parka, njihova starost pa je ocenjena na okrog 90-100 let.

K uspevanju tako široke vrste palete drevja prav gotovo prispevajo izredno ugodna zatišna lega kompleksa, stabilna klima brez toplotnih obratov, visoka relativna zračna vlaga ter globoka, sveža rjava tla.

V zdraviliškem parku je 40 različnih drevesnih vrst, ki so pripadale staremu drevesnemu sestoju. Po letu 1945 so dosadili večje število sodobne okrasne drevnine, ki pa ne sledi prvotnemu, originalnemu parkovnemu konceptu. Sajena je brez opaznega oblikovnega reda, posamezni primerki in skupine se pojavljajo kot samostojni motivi in ne kot sestavni del funkcionalno premišljenih in zgodovinsko upravičenih vegetacijskih struktur.

Nekatere parkovne predele je danes prerasla gozdna vegetacija, tako da lahko o parku sklepamo le po prisotnosti eksot in po ostankih razgledišč.

Ponekod se lahko opremo le na prisotnost starih, debelih drevesnih primerkov ob poteh, ki so opuščene. Po ostankih drevesnih panjev ali iz arhivskega gradiva in ustnih virov so bile najdene lokacije originalnih dreves in drevoredov. Iz ostankov posekanih dreves so bile ugotovljene njihove vrste.

Drevoredi so bili pretežno iz navadnega divjega kostanja, le dva sta sestavljali drugi vrsti. Drevored belega gabra je spremljal pot na Sofijin dvor (t.i."Katinka

Allee”), posekan je bil po drugi svetovni vojni. Drugi je potekal ob Ruski stezi pod Amalijinim gričem, sestavljen iz enojne vrste črnega oreha.

Že za časa Uhlichov v 30. letih tega stoletja so odstranili nekatera drevesa in dvojni kostanjev drevored od Terasnega griča proti vzhodu. V novejšem času so odstranili tudi dvojni kostanjev drevored ob glavni dovozni cesti, ko so jo razširili in ji delno spremenili traso.

Starost parkovnih dreves je bila ocenjena vizualno, z gotovostjo vemo le za starost štirih orjaških sekvoj na Gozdni trati, posajenih v čast pruske prestolonaslednice Viktorije, kmalu po letu 1879, sadike pa so prispеле iz londonskega botaničnega vrta Kew gardens.

Starost ostalih dreves lahko ocenimo glede na opise v literaturi, ustne vire in vizualne ocene strokovnjakov. Iglaste eksote nad Vladimirovim parkom so bile verjetno posajene okrog l. 1928, ko je bil urejen ta predel. Iglavci ob vodometu na platu tega parka pa so mnogo starejši, ocenjeni na 120 let, iz česar lahko sklepamo, da je bila ta skupina posajena pretežno sočasno z omenjenimi štirimi sekvojami. Na enako starost so ocenjeni iglavci ob vstopni osi do zdraviliškega objekta.

Najdebelejši hrasti in bukve na severnem delu parka, obrnjenem proti Savinji, so ocenjeni na 120-130 let, skupina robinij pod Šarlotinim razglediščem pa na 80-90 let.

Izvor eksot (drevesnica ali botanični vrt), razen sekvoj, zaenkrat ni znan.

Evidenca drevja, ki je bila narejena leta 1991 in dopolnjena 1992, obsega 304 primerke dreves in grmovnic in je bila obdelana na posebni grafični in tekstualni prilogi.

Znameniti motiv Rimskih Toplic: tri zaporedno stoječe orjaške sekvoje na “Gozdni trati”, foto A. Kolšek

Stanje gozdov in predvideni način kultiviranja ter urejanja gozdnih predelov kompleksa

Na zavarovanem območju zdravilišča Rimske Toplice gozdovi prekrivajo približno 31 ha površin, v glavnem so to bukovi sestoji.

Nekatere gozdne površine so posledica zaraščanja oddaljenih in bolj strmih predelov nekdanjega parka, drugod, zlasti na strmih severnih ekspozicijah pod Senožetami in Grmado, pa je gozd originalna vegetacija, ki je bila prisotna od nekdaj.

Glede na to, da gozd predstavlja pomembno klimatsko, ekološko in krajinsko sestavino zdravilišča, je v prihodnje poglavitni cilj, da z njim gospodarimo kot s parkovnim gozdom. V nasprotju z dosedanjo pretežno lesnoproizvodno funkcijo, bi parkovni gozd predstavljal vizualno in oblikovno ustrežnejši okvir planemu delu parka. Obstoječi gozd pa ne bo spremenjen v park, temveč bo le preoblikovan v sestoj s poudarjeno rekreativno, hidrološko, higiensko-zdravstveno, estetsko, spomeniško in varovalno funkcijo. Lesnoproizvodni pomen pa bo izrazitejši le izven ožjega območja zavarovanega gozda.

Temu cilju se bosta v gozdno gospodarskem načrtu prilagodila nega in gospodarjenje različnih razvojnih faz gozda, ki danes nastopajo na območju. V elaboratu je podrobneje opredeljen način gojenja in nege za vsako fazo. Natančno so definirane lokacije, kjer gre za nekdanje čistine s parkovnim drevjem in razgledišči, kjer bo potrebno delno odpiranje in čiščenje razglednih koridorjev na bližnje in daljnje atraktivne točke.

Ponekod bo potrebno očistiti pozneje zarasle jase do prvotnih gozdnih robov, spet drugje pa bo šlo za nadomeščanje monokulturnih smrekovih nasadov s kulisami iglastih in listnatih parkovnih dreves, ki bodo ustrežnejši okvir travnatim čistinam. Kjer je danes gozd prerasel nekdanje parkovne predele z eksotičnim drevjem, smo se odločili za ohranitev gozdnega ambienta, vendar s primernim kultiviranjem podrasti in ureditvijo nekdanjih sprehajalnih poti.

Predviden je tudi način rekultiviranja gozdnih posek.

Ohranjenost parka, novejšje spremembe in posegi

Nekdanja zasnova se po drugi svetovni vojni generalno ni bistveno spremenila. Kompozicijske sestavine kot so: centralni parter, Terasni grič, Gozdna trata, Vladimirov park, Amalijin grič in gozdni predel ob Ruski stezi, so se v osnovi ohranile. Spreminjali in opuščali pa so se zlasti posamezni elementi in parkovna oprema.

Problem bolj oddaljenih parkovnih območij, kjer so opustili redno nego, je zaraščanje v gozd, kar je vidno zlasti v višjem delu Vladimirovega parka, na Amalijinem griču ter na severovzhodnih pobočjih proti cesti, kjer so se zarasle razgledne točke in koridorji. Ponekod se je vsled golosekov spremenil videz parkovnega gozda, drugod, zlasti ob Gozdni trati, pa so z dodatnim monokulturnim gozdom ustvarili za park neprimeren okvir.

Povsem se je spremenil vstopni del, kjer so ukinili vse nekdanje objekte, spremenili traso dovoza, prometni red, uvedli novo zasaditev, skladišče gradbenega materiala, kiosk in brunarico - turistični biro. S kanaliziranjem potoka so odstranili mostno ograjo s kamnito plastiko Janeza Nepomuka.

Centralni parter je dobil nove elemente, zlasti osno speljano pergolo, betonsko tlakovanje in zasaditev drevnine v parterne razdelke. Opuščena je bila njegova spodnja tretjina, cvetlične grede, steklenjak, z njim pa tudi rastline v posodah. Zasuta sta bila oba ribnika v spodnjem delu, večji je spremenjen v asfaltirano parkirišče.

Terasni grič je ohranil konfiguracijo, tri originalne poti in lokacijo kavarniške terase. Dodatno so zgrajena manjša diagonalna in prečna stopnišča, saj se originalni prehodi iz objekta zaradi sprememb v zdraviliški stavbi niso ohranili, razen iz parterja.

Vladimirov park je v osnovi ohranjen, opuščene so peščene poti, bistveno je razširjena osnovna komunikacija zaradi obračališča vojaških kamionov. Spremenjen je tudi potek balustradne cikcakaste ograje proti vili Mayrhofer, zamenjani ali odneseni so originalni stebrički, prestavljeno je južno krilo mostička.

Vsi drevoredi, razen treh, so odstranjeni, eden pa je nadomeščen z manj primerno drevoredno vrsto drevja.

Opuščene so številne sprehajalne poti in steze, kar je bilo odvisno od opuščanja odmaknjenih predelov ter sprememb prometa.

Prometni red se je zelo spremenil z razširitvijo ceste na Senožete, ki je na odseku do Sofijinega dvora prevzela dominantno vlogo dostopa v kompleks. Stara dovozna cesta ima danes bolj tranzitno vlogo, ob njej je avtobusno postajališče.

Sofijin dvor funkcionira kot sprejemni center, zato je tam skoncentriran statični promet. Zanj je bil razširjen nekdanji razgledni plato pri Šarlotinem razgledišču, zaradi obračanja tovornjakov pa so odstranili enega od najstarejših parkovnih elementov - Veliko lipo. Ukinjen je bil tudi promenadni plato z glasbenim paviljonom.

Prometna magistralna cesta je praktično onemogočila stik zdraviliške glavnine z objekti pod cesto, zlasti z bazenom. Prav tako opuščeni, propadata Mitnica in Savinjski dvor.

Odstranjena je večina lesenih ali litoželeznih paviljonov, senčnic in letnih ut. Od prvotnih počivališč sta ohranjeni le še dve: Šarlotino razgledišče in lokacija Dežnika, kovinske senčnice v Vladimirovem parku, ki je danes opremljena z nadkrito uto. Od nekdanje parkovne opreme se je ohranilo le malo - ostanki kovanih ograj ob promenadnem platuju, dva vodna motiva v centralnem parterju, okvir vodnega bazena v Vladimirovem parku ter most z grifonoma ob vhodu vanj. Originalnih klopi, miz, svetilk, opor za plezalke, napisov ipd. ni več. Uvedena je nova oprema, ki po postavitvi in oblikovanju ni ustrežna.

Omeniti je potrebno še ohranjene ostanke kamnitih plastik - opreme vrelcev, ki pa niso več na originalnih lokacijah.

Ob cesti na Sofijin dvor je več negativnih posegov v parkovno tkivo, od obsežnega izkopa terena ob vznožju, preko nesaniranih cestnih usekov, do betonske škarpe s cevno ograjo vzdolž ceste, kar vse skupaj pušča slab vtis neprimerne gospodarjenja v bližnji preteklosti.

Konservatorski predlog prenove kompleksa

Objekti in park so svojčas predstavljali funkcionalno, oblikovno in stilno celoto. Glede na obstoječe stanje, ki je posledica nerazumevanja in neupoštevanja arhitektonskih in parkovnih zakonitosti starega kompleksa, smo v konservatorskem programu nakazali rešitve, ki so v dani situaciji potrebne, njihova izvedba pa realna.

Pri tem smo radikalnejše sanacijske posege predvideli zlasti v predelu centralnega zdraviliškega objekta, kjer so bile povojne spremembe najbolj drastične, drugod pa so vsled popolnoma predelanih notranjščin objektov predlagali izboljšave oz. "rekonstrukcije" fasad, s katerimi naj bi zunanji videz objektov dobil čim bolj avtentično stanje nekdanje zdraviliške arhitekture.

Posamezni deli parka so kljub precejšnjim spremembam ohranjeni še v taki meri, da so ponekod potrebne le stilne korekcije in dopolnitve, drugod ponovna uvedba odstranjenih sestavin (vključno z odpiranjem razgledov na zaraslih predelih) ali pa restavriranje še ohranjenih elementov in sanacija z gradnjami poškodovanih površin.

Osnovno historično razmerje med centralnimi zdraviliškimi objekti in njihovo neposredno okolico bi dosegli z odstranitvijo nadzemnega povezovalnega hodnika med Zdraviliškim domom in Sofijinim dvorom, odstranitvijo nekaterih betonskih objektov in škarp na nekdanjem notranjem dvorišču, z organiziranjem podzemnega parkiranja in povezav za urgentna in nekatera osebna vozila, s korekturami funkcionalnih prostorov v zdraviliškem objektu, ki bi se tako lahko ponovno logično navezal na kavarniško teraso in promenadni plato na Terasnem griču.

Pomembno bi bilo vzpostaviti funkcionalno in fizično celoto med vsemi objekti, ki so nekoč sodili k zdravilišču. Z vidika varovanja bi bilo najprimerneje vrniti objektom nekdanje funkcije. Način in obseg njihove prenove bo mogoče natančneje definirati, ko bo znan razvojni program zdravilišča.

Najvažnejši predel parka, ki daje zdravilišču njegovo stilno in vizualno istovetnost, je vstopni del s centralnim parterjem ter pogledom na zdraviliški objekt s kopališko rotundo. Zato mu je potrebno vrniti nekdanjo kvaliteto podobo, predvsem pa mora ohraniti funkcijo glavnega vstopa v zdravilišče. Tu naj bi se ustavljala večina motornega prometa, organiziralo parkiranje in naredil nekakšen sprejemni del. Pri tem se lahko izkoristi plato pod dovozno cesto, mogoče so tudi nadomestne gradnje porušeni objektov - trgovine, gostilne in gospodarskega objekta v njenem podaljšku, seveda v podobnih masah, arhitekturi in zunanji opreми, kot so jih imeli nekdanj.

Centralni parter naj bi delno rekonstruirali v stanje iz dvajsetih let tega stoletja, saj je takrat imel, sodeč po fotografijah, ohranjenih največ znanih elementov zdraviliške parkovne tradicije 19. stoletja. Delno naj bi ga obnovili po analogijah, saj za nekatere dele ni dovolj oprijemljivih fotografskih podatkov in se lahko opiramo le na kataster leta 1878, ta pa kaže v glavnem le njegovo velikost in mrežo poti. Parter se bo podaljšal do dovozne ceste v svojo prvotno dolžino, v njegovem osnem nadaljevanju čez cesto pa se na robu parkirišča ali kot drevje za osenčenje posadijo jagnedi, s čimer se lahko hkrati rekonstruira stari motiv z grafičnih vedut. Sledila bo še rekonstrukcija cvetličnih rondojev s tipičnimi ornamentami in rastlina-

mi 19. stoletja, restavriranje treh vodnih bazenov, uvedba peščenih poti, postavitve steklenjaka v prvotni obliki, le na drugi lokaciji, nenazadnje pa tudi parkovna oprema po vzorcih iz predvojnih fotografij. Podoben postopek obnove čaka tudi Terasni grič, kavarniško teraso z godbo in promenadni plato. Slednjega je potrebno vrniti na prvotni višinski nivo, izdatno zasaditi z visokimi parkovnimi listavci ter mu vrniti leseni glasbeni paviljon.

Predvidene so tudi rekonstrukcije in obnove vrtnih ut, paviljonov in počivališč na ugotovljenih originalnih lokacijah. Nekatere med njimi bo mogoče urediti po grafičnih ali fotografskih predlogah, druge po analogijah, za nekatere pa smo predlagali le posamezne sedeže - klopi, zlasti na zelo oddaljenih lokacijah.

Rekonstruiran bo tudi plato z Veliko lipo, pa grajeni deli v Vladimirovem parku z obnovo mostu in okrasja na njem. Ponovno je potrebno vzpostaviti večji del sprehajalnih poti, večinoma gre za usposobitev opuščenih tras, pod cesto na Sofijin dvor pa tudi za delno rekonstrukcijo uničene mreže poti. Ponekod se bodo poti bistveno zožile, saj bodo namenjene izključno pešcem, za utrditev bo večinoma uporabljen droban rečni prodec ali bel pesek. Predviden je tudi način novih ali nadomestnih zasaditev parkovnega drevja ter primerne drevesne vrste. Gre zlasti za lokacije ob obeh ribnikih na vstopnem delu zdravilišča, na promenadnem platu, na izkopani ravnici ob magistralni cesti ter za drevorede. Uporabljene so večinoma drevesne vrste, ki že uspevajo na območju, pri predvideni saditvi pa je upoštevan vsakokratni ambient, funkcionalne možnosti in reliefni pogoji ter zgodovinski podatki o vrstah in razporeditvi drevja. Priporočena je tudi takojšnja strokovna sanacija nekaterih kapitalnih drevesnih primerkov.

Predlagani so nekateri obnovitveni posegi na območju Gozdne trate (zapolnitev obstoječega smrekovega drevoreda, postopna zamenjava smrekove pogozditve s skupinami parkovnega drevja, uvedba parkovne opreme ustreznih oblik in na primernih lokacijah). Prav tako bo določene korekcije doživel tudi Amalijin grič, kjer se je večji del ovršja zarasel z gozdno vegetacijo.

Radikalnejše rekonstrukcije reliefa so nujne ob cesti na Sofijin dvor, kjer je nujno nasutje terena do vrha betonske škarpe, ki se bo nato zatraval, na okoliških površinah bo vzgojen parkovni gozd. Široko cestno traso bo optično zožilo drevje ob njej in prostorastoče grmovnice namesto kovinske ograje.

Prostor nekdanjega teniškega igrišča se lahko ponovno vzpostavi, mogoče ga je celo nekoliko razširiti, vendar ob ustrezni ozelenitvi in utrditvi površin, ki bi se barvno skladale z okolico.

Opisani ukrepi se bodo zelo verjetno odvijali fazno, saj bodo zahtevali velika denarna sredstva. Vsaka faza bo zahtevala natančnejša konservatorska navodila ali celo podrobnejše konservatorske projekte, zlasti za parterno ureditev, paviljone in ostale grajene dele ter zasaditve drevnine v posameznih delih parka.

Program je razviden iz karte, kjer so podrobneje opredeljeni posamezni detajli in lokacije prenove.

Literatura:

I. Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant, IV. Teil: Das Dekanat Tuffer, 1881

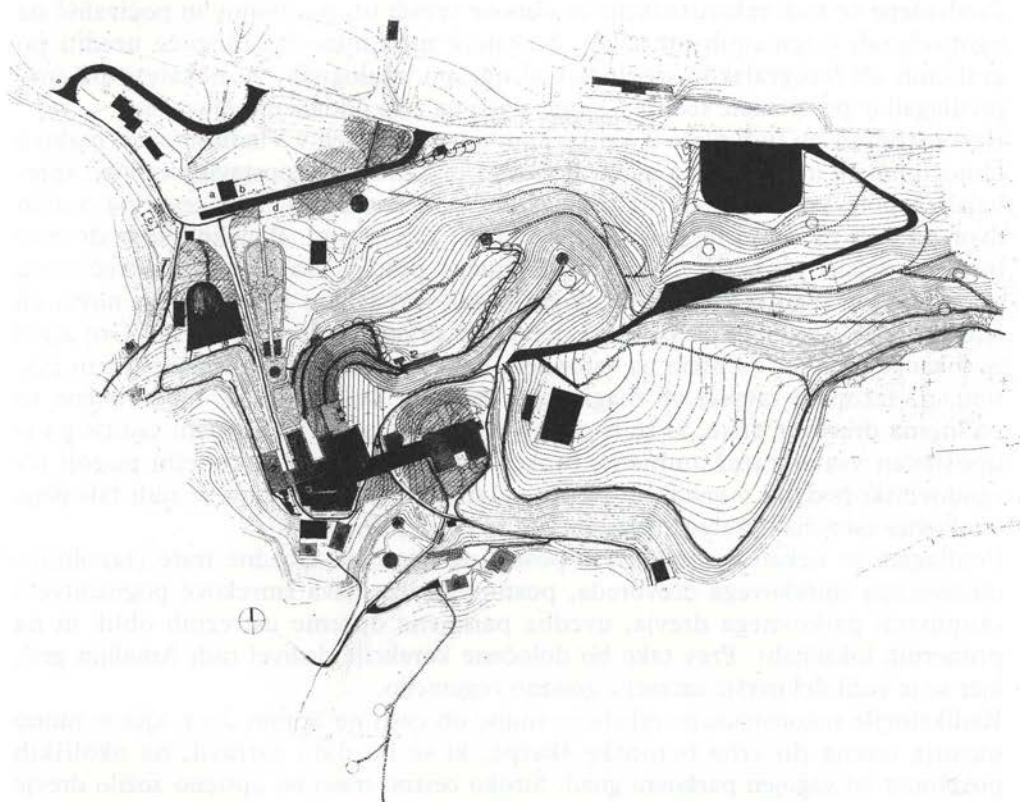
J. K. Gayschnegg: Compendiosa totius archiparochiae Tyberiensis topographia, 1747

M. Macher: Das Romerbad nachst Tuffer in physikalisch-medizinischer Hinsicht dargestellt für Kurgäste, Gratz, 1826

M. Macher: Das Romerbad nachst Tuffer in Steiermark, zweite Auflage, 1846

M. Leidesdorf: Das Romerbad Tuffer in Steiermark, Verlag von Carl Gerolds Sohn, Wien, 1857

- R. G. Puff: Das Romer-Bad Toplitz nachst Tuffer, Verlag J. Franz Kaiser, Gratz, 1847
 E. Bunzel: Das Romerbad vormals Tuffer, das steirische Gastein, Verlag von C. Gerolds Sohn, Wien, 1866
 H. Mayrhofer: Romerbad (das steirische Gastein, Verlag von C. Gerolds Sohn, Wien, 1885
 Krajevni leksikon dravske banovine, 1937
 T. Knez: Arheološke najdbe Laškega, ČZN Nova vrsta št.2, Laški zbornik, 1976
 J. Curk: Vedute štajerskih trgov in mest, ČZN Bašev zbornik, 1969
 E. Pertl: Pregled razvoja zdravstva v Laškem in njegovem okolišu, ČZN Nova vrsta št. 2, Laški zbornik, 1976

A. Kolšek, Konservatorski program prenove zdraviliškega parka, pomanjšava karte M 1 : 1000.

RIMSKE TOPLICE

OHRANJENI IN ODSTRANJENI OBJEKTI, PARKOVNI ELEMENTI TER NOVEJŠI POSEGI NA OŽJEM ZAVAROVANEM PODROČJU

<p>OHRANJENI OBJEKTI STAREGA KOMPLEKSA</p> <p>1 ZDRAVILSKI DOM 2 HRVAŠKI STAN 3 RIMSKI DVOR 4 DEPADANSKA 5 VRTHNA HIŠA 6 KAPELA</p> <p>ODSTRANJENI OBJEKTI</p> <p>4 GOSTILNA "STARA POŠTA" 5 GARAJE 6 LOBNERJEVA TRGOVINA 7 STEKLENIK, VRTHNARJEVA HIŠA 8 LEDENICA 9 ŠVICERIJA</p>	<p>OHRANJENI PARKOVNI ELEMENTI</p> <p>VODOMETI, KIBNIK PARKOVNI PARTER TERASASTI GRIL LESENA OGRAJA, BALUSTRADE OGRAJE DREVOREDI POČIVALIŠČA, RAZGLEDIŠČA P - DOMNEVNA LOKACIJA "DIEŃNIKA ZA PARADE" R - SARLITINO RAZGLEDIŠČE O - "OLGIN SEDEŽ" POTOI, STEZE, CESTE PROMENADNI PLATO KAVARNIŠKA TERASA Z GODOB</p>	<p>OPUŠČENI PARKOVNI IN ARHITEKTONSKI ELEMENTI</p> <p>LOKACIJE TERMALNIH IN MRZLIH VRELCEV POČIVALIŠČA, RAZGLEDIŠČA H - DOMNEVNO HERMANOVO POČIVALIŠČE OPUŠČENE POTOI "VELIKA LIPA"</p> <p>NOVEJŠI OBJEKTI, KOMUNIKACIJE, NAPRAVE</p> <p>NOVEJŠE ZASADITVE</p>
--	---	---

Vse slikovne priloge so iz archiva ZVNKD Celje.

Maja Črepinšek

Trendi preoblikovanja trgov v starih mestnih jedrih

Povzetek

V devetdesetih letih se je povečalo zanimanje načrtovalcev za spreminjanje estetske podobe trgov v starih mestnih jedrih, kar je polariziralo mnenja v javnosti in spomeniškovarstveni stroki. Kratek pregled izhodišč spomeniškovarstvene stroke ob dilemah novih posegov odseva evolucijo odnosa do javnih prostorov v desetletjih, odkar poteka prenova večjih prostorskih celot.

Pri posegih gre za usklajevanje novih oblikovalskih zahtev z vrednostmi že oblikovanega prostora, ki je v Sloveniji v urbanih zasnovah srednjeveški. Članek razčlenjuje razvoj in evolucijo koncepta trga v srednjeveških mestih od nastanka do postopnega razslojevanja javnih prostorov - v odvisnosti od strukture družbe, ki je javne prostore oblikovala. Poudarja razmerje med vsebinskimi in likovnimi elementi trga, pa tudi trende družbenih sprememb (pomen novih komunikacijskih sredstev) in postopnega vsebinskega izpraznjenja forme trga. Novi trendi estetske prenove trgov v starem mestnem jedru so korak naprej v popolni specializaciji vsebine trgov v prostor, ki je namenjen zgolj preživljanju prostega časa. Preurejanje vseh javnih površin v starem mestnem jedru vodi, pod krinko dviga kvalitete in "pravice do sodobnih posegov", v dokončno izpraznjenje vsebine pa tudi pretirano dorečenost oblikovanja, ki onemogoča kreativno rabo prostora.

Trends of transforming squares in historic town centres

Abstract

During the 1990's, there has been growing interest amongst planners in changing the aesthetic image of squares in old town centres, which has polarised both public and professional opinion concerning the protection of monuments. A short review of the starting points of the field of monument preservation with regard to the dilemmas of new changes reveals evolution in the attitude towards public areas during decades of the renovation of large units of the physical environment.

These changes concern the harmonisation of new demands of design with the values of the existing physical environment, which is mediaeval in some urban settlements in Slovenia. The article analyses the development and evolution of the concept of squares in medieval towns from their creation to the gradual merging of public areas - in accordance with the social structure which created the public areas. It focuses on the relationship between the content and artistic elements of a square and the trends in social change (the significance of new means of communication) and the emptying of content from the form of a square. New trends in the aesthetic renovation of squares in old town centres are a further step towards the complete specialisation of the content of squares within an environment intended solely for leisure activities. Under the guise of improving quality and exercising the "right to modern changes", the rearrangement of all public areas in old city centres has led to an emptying of content and an exaggerated finality of design which does not allow a creative use of the area.

Zahteve po estetski prenovi trgov

Za prenovu starih mestnih jeder v Sloveniji je v zadnjem desetletju značilno večje zanimanje načrtovalcev mestnega postora za dopolnjevanje in spreminjanje estetske podobe trgov pa tudi ulic. Značilni sta dve povsem nasprotni reakciji javnosti in "strokovne javnosti". Prva je nezanimanje za načrtovanje posegov, kar odraža določeno mero nezanimanja javnosti za javni prostor sploh. Druga značilnost pa je pogosto zelo polariziran, če ne že prevladujoče odklonilen odnos do predlaganih posegov, ko so načrti predstavljeni ali že tik pred izvedbo.

Naj na tem mestu pustim ob strani razloge za zapleten odnos zanimanja in nezanimanja javnosti, čeprav bi bil problem vreden (kompetentnejše) sociološko-arhitekturne obravnave. Namesto tega naj se ustavim ob dilemah arhitekturne in spomeniškovarstvene stroke, ki se na nove oblikovalske težnje načrtovalcev odziva z razmišljanji o strukturi trgov s stališča historičnih, estetskih in kulturnih komponent razvoja. Za pisce je značilno strinjanje, da gre za dileme novih posegov, ki v določeni meri preoblikujejo historična jedra, za usklajevanje novih zahtev z vrednostmi že oblikovanega prostora, toda tudi za spremenljivost kriterijev vrednotenja estetskih, vsebinskih in konceptualnih zasnov trgov. Pri tem nimam v mislih različnih kriterijev posameznih teoretikov, temveč razlike, ki so nastale v desetletjih, odkar poteka prenova večjih prostorskih enot. Razlike so zanimive zlasti zato, ker odsevajo evolucijo odnosa do javnih prostorov tudi v okviru spomeniškovarstvene službe. Pojasnimo jih lahko s spremenljivostjo potreb družbe, ki ustvarja odnos med mestom in trgov, pa tudi z razkorakom med realnostjo in vizijo rabe javnih prostorov.

Različnost opozarja na relativnost kriterijev ter na neprestano razvijajoč se odnos do javnih površin - še zlasti do trgov, ki jih nekateri arhitekturni teoretiki označujejo kot paradigmatično urbanistično zasnovo. Ključ za razumevanje arhitekturnega miselnega vzorca, ki je ustvaril določene urbane zasnove, je razumevanje idejnega okvira, pa tudi strukture družbe, ki je urbani prostor ustvarila. Če je oblikovanje prostora odraz zahtev, potreb in estetskih kanonov družbe, potem spremembe v strukturi družbe pogojujejo preobrazbe prostora. Zahteve po estetski "izboljšavi" trgov v starih mestnih jedrih torej odsevajo spremembe v družbi, ki želi ustvariti drugačne (kvalitetnejše oblikovane, vsebinsko in konceptualno ustreznejše) javne prostore. Toda čemu tedaj polarizacija mnenj o izhodiščih prenove, kot v primeru Pirana, Ljubljane, Novega mesta, Ljutomera in drugih slovenskih mest?

Vsiljuje se odgovor, da gre za različne koncepte javnih površin med mestnimi oblastmi, javnostjo, načrtovalci in vsemi drugimi strokami, ki gospodarijo s prostorom, skratka, da gre za lomljenje mnenj o skupnem prostoru. Odgovor pa ne pojasnjuje, zakaj zadrege nastajajo predvsem pri trgih v starih mestnih jedrih in ne pri trgih, ki nastajajo na novo. (Razen če gre za trge, ki jih družba vrednoti višje kot trge v novih urbanih centrih). Ker je večina mest na ozemlju sedanje Slovenije zrasla iz srednjeveških urbanih zasnov, ki so se v kasnejšem razvoju pogosto spreminjala oblikovno, vsebinsko in konceptualno, naj se za razmislek o dosedanji razvojni poti trgov vrnem na nastanek koncepta srednjeveškega trga.

Nastanek koncepta trga

Najznačilnejši vzorec srednjeveškega urbanega prostora, stisnjena za obzidje, je razmerje med pozidanimi in praznimi površinami - vzorec, ki kaže pomanjkanje javnega prostora, pa tudi zelo malo javnih stavb. Če primerjam srednjeveške trge s konceptualno domišljenimi trgi antičnega sveta, se zdi, da so trgi pred 11. stoletjem skoraj naključne zasnove, ki z obliko sledijo predvsem topografiji terena in že utrjenim potem. Razlikujejo se tudi po vsebini: zgodnje srednjeveško mesto ne ustvari javnih površin v smislu poznoantične tradicije - ker jih preprosto ne potrebuje. Vzrok je v strukturi družbe, ki funkcionira tako, da ne potrebuje kvalitetnega javnega standarda.

Pa vendar zgodnje srednjeveškega trga ne bi mogli označiti kot zgolj naključno nepozidano zemljišče med stavbami. Prav nasprotno - kljub navidezni nekonceptualnosti je trg prostor, ki mora zadovoljiti vsaj dva pomembna vidika, ki omogočata skupnosti preživetje: obrambni in socialni, v smislu vsej skupnosti dostopnega prostora.

Tudi lokacija trgov ni tako nekonceptualna, kot se zdi na prvi pogled. Zelo pogosto koncept vključuje oskrbo z vodo, ki je imela za mesto, obdano z obzidjem, velik pomen v miru in še zlasti v času obrambe. Zato ni naključje, da v mnogih tlorisih srednjeveškega mesta lahko sledimo vodnim tokovom in izviro, ki so odločilno vplivali na potek ulic in lokacijo trgov. Poleg obrambnega vidika, posebnosti zemljišča, oskrbe z vodo in križišča že utrjenih poti, se ponavlja še en razlog za nastanek trga: večje nepozidano zemljišče pred cerkvijo ali mestnim (spodnjim) gradom, ki ostaja nepozidano zato, ker spada k stavbi. Pomembnost stavbe z delno nepozidanim zemljiščem, pomen vodnega izvira in frekventnost stičišča poti določajo še eno izmed sestavin koncepta: hierarhičnost prostorov, ki je nujna, ko sta se v naselju oblikovala več kot en trg in ulica.

Prav tako kot je bil velik razkorak v konceptu antičnega in zgodnje srednjeveškega trga, je bila velika razlika tudi v oblikovanju in urbani opremljenosti trga. Bogato oblikovanje prostora, namenjenega javnim vsebinam, graditeljem v načelu sicer ni bilo neznano, vendar le, če je šlo za najkvalitetnejše stavbe - cerkve, gradove in dvorce, kjer je imela funkcijo skupnega prostora dvorana. Zamisel o bogatem oblikovanju javnega prostora pod odprtim nebom v urbanem naselju pa jim je bila tuja. Trgom manjka simbolna dimenzija, ki bi že z oblikovanjem kazala na veličino in moč tistega, ki gospodari s prostorom.

Razvoju zamisli oblikovanja in krašenja trga kot prostora, namenjenega skupnosti, lahko sledimo v volji posvetnih gospodov, da svoji naselbini podarijo lepo cerkev ali vodnjak. Zato bi kot prve elemente sooblikovanja trgov lahko šteli kvalitetne fasade cerkva in mestnih gradov, ki so prostoru dominirali s stavbno maso in oblikovanjem. Še zlasti pa vodnjake, ki so stali na skoraj vseh pomembnih trgih. To so bili nekdanje vzdrževani studenci, ki so jih kasneje obzidovali in nadnje postavljali vodnjake. Največkrat so vodnjake, ki so bili vse lepše oblikovani, svoji skupnosti darovali zemljiški gospodje. Bogato oblikovani vodnjaki so prvi reprezentančni atribut, ki je bil namenjen predvsem izkazovanju pomena trga in, seveda, moči ter pomena donatorja. Skupnost, ki je trg uporabljala, je bila drugotnega pomena - trg je prostor, ki ga je mogoče prosto souporabljati, ker pripada

skupnemu gospodarju (vladarju, zemljiškemu gospodu, cerkvenemu gospodu), ni pa prostor, ki bi pripadal skupnosti, da bi z njim gospodarila in ga sooblikovala.

Za korak naprej v razvoju koncepta trga, za zamisel o trgu kot skupnem prostoru, ki pripada predvsem mestni skupnosti, je bila potrebna družbena sprememba. Ta je v tolikšni meri prerazporedila družbene moči, da se je lahko oblikovalo mestno vodstvo, sestavljeno iz meščanov, pa tudi javna sfera, ki ji je bil trg namenjen. Mestno vodstvo je omogočalo oblikovanje mestnih predpisov, ki so urejali oblikovanje in rabo javnih površin, pa tudi organizacijo finančnih fondov, brez katerih ni mogoče izpeljati nove zamisli o ureditvi javnih prostorov. Nova družba meščanov je namreč potrebovala na novo oblikovane javne prostore, ki so bili namenjeni, poleg vloge, ki so jo do tedaj trgi že imeli, izkazovanju moči in pomena mesta. Trg je pridobival reprezentativno vlogo. Vse pomembnejšo vlogo je dobival glavni mestni trg, ki so ga obkrožale stavbe pomembnih meščanov in mestna hiša. Kopičenje palač in kvalitetnejše oblikovanih stavb ob trgih opozarja na konceptualni obrat v pomenu razmerja med zasebnim in javnim prostorom (med zasebnimi stavbami in trgom), obrat, ki je omogočil nadaljnji razvoj trgov.

Družbena sprememba je prinesla tudi spremembe v oblikovanju trgov. Nekdaj je oblikovanje trgov (pa tudi ulic) determinirala predvsem obrambna funkcija, ki je narekovala majhnost in ozkost odprtih prostorov, omejenih z visokimi stenami. Novi kanon lepote mesta pa je sredi 14. stoletja pomenil široke, zračne in ravne ulice, lepe hiše, mnogo javnih prostorov ter prostrane in lepo okrašene trge, primerne za trgovanje in praznovanja. Pomembna novost je bila tudi ideja o načrtovanju hierarhije trgov v okviru celotnega mesta, tako kot zamisli lahko sledimo v tlorisih "idealnih" mest, ki so nastajali od 13. stoletja naprej. Pred nastankom idealnih mest so bili trgi bolj ali manj naključno raztreseni po mestnem tkivu. Nepozidano zemljišče, ki je spadalo h kapeli v lasti bratovščine, je bil pač trg manjšega pomena kot trg pred veliko mestno cerkvijo ali rezidenco zemljiškega gospoda. V primerjavi z organizacijo bivanja na gradu (primer konceptualno najbolj razvitega tlorisa profane arhitekture), kjer je bilo več dvorišč z različnimi funkcijami, so se trgi v mestu le malo razlikovali. Za diferenciacijo uporabe trga je bilo potrebno opraviti razvojno pot v družbeni strukturi in v javnem življenju. Z drugimi besedami: šele razvoj javnega življenja omogoča diferenciacijo javnih prostorov.

Nadaljnji razvoj koncepta trga je potekal vzporedno z razvojem merkantilističnega gospodarstva in večanja moči mest. V določeni točki razvoja se je koncept razslojil: namesto nekdanjega prepleta (prodaje in produkcije izdelkov, srečevanja, oskrbe z vodo, sojenja, praznovanja itd.) so posamezni trgi prevzemali zgolj eno izmed vsebin. Glede na novo vsebino se je spreminjalo tudi oblikovanje trga. Toda - izčiščena in do potankosti načrtovana struktura mesta in trga je hkrati že opozarjala na propad koncepta trga kot večnamenskega javnega prostora pod prostim nebom. Razslojevanje ideje o trgu zaradi pretirane konceptualnosti pravzaprav ni presenetljivo, saj je odnos med človekovim obnašanjem in fizičnim okoljem mnogo manj determiniran, kot ponavadi mislimo.

Razvoj trgov po 15. stoletju označuje nadaljnja diferenciacija vsebine in rabe - proces, ki je hkrati potekal tudi na ravni stavb. Večalo se je tudi oblikovno bogastvo, tako pri oblikovanju prostora kot pri elementih krašenja. Organizacija državne

uprave, ki je prerasla pomen nekdanje mestne uprave (v arhitekturnem smislu), sprva ni prinesla bistvenih sprememb - nekateri trgi so bili pač namenjeni potrebam državne manifestacije (trg za parade, postavljanje spomenikov itd.). Pač pa je za koncept trga pomenila večjo spremembo gospodarska rast industrijske družbe in z njo povezano hitro naraščanje mest.

Razslojevanje koncepta, novi trendi

Sredi 19. stoletja so se pojavile nove zamisli o oblikovanju javnega urbanega postora, ki so iskale rešitve za potrebe drugače strukturirane, razvijajoče se industrijske družbe. Še zlasti zamisli o mestu v več med seboj ločenih ravneh, so hkrati reševale zadrege urejanja naraščajočega prometa, velikih komunalnih izboljšav ter potrebe pešcev, da bi bili ločeni od prometa in zaščiteni pred vremenom. Izvedba ideje je v praksi prinesla podzemno železnico in nadkrite pasaže za pešce, ki so se prav tako križale v osrednjem prostoru - "trgu". Ti "trgi" so sicer formalno še izpolnjevali konceptualne zahteve trga, v praksi pa je šlo zgolj za formo, izpraznjeno stare vsebine. Razvoj raznolikih in zelo specializiranih javnih stavb, ki so izpolnjevale nove zahteve javnega življenja, so izpraznjenje forme še pospeševale.

Trgi v starih mestnih jedrih niso niti nov niti osamljen primer do potankosti urejenih javnih površin, ki jih skupnost ne uporablja oziroma ne zna ustvariti polnega razmerja med lastnimi potrebami in že obstoječimi kvaliteta oblikovanega prostora. Na tem mestu naj še zlasti opozorim na "potrebo" javnosti po skupnih javnih prostorih, saj je razvoj novih medijev komuniciranja in gibanja v prostoru "potrebo" javnosti po skupnem prostoru izpraznil pomembne vsebine - javne komunikacije. Trend se stopnjuje v času po drugi svetovni vojni, pač v skladu s hitrim komunikacijskim razvojem. Če ponovno zanimanje za trge v zadnjem desetletju nakazuje nove trende socialnega vedenja meščanov kot dopolnilo siceršnje osamitve posameznikov v komunikacijskemu vrvežu, potem je to še ena potrditev paradigmatičnosti trga kot urbanistične zasnove.

Toda zakaj je gibalno sprememb na trgih v historičnih jedrih estetska podoba trga in ne vsebina? Če sklepam po podobnih trendih v državah s tradicijo v prenovi, potem bodo trgi v starih mestnih jedrih vse pogosteje namenjeni preživljanju prostega časa - z vsemi posledicami, ki jih ima enostranska uporaba prostora. Ekskluzivnost (majhnost, redkost) in kvaliteta postora dvigujeta tudi tržno vrednost trgov starih mestnih jeter - to pa hkrati že določa tudi rabo stavb ob trgu, ki jih spreminjajo v ekskluzivne butike, starinarnice in gostinske lokale. Ker je celotna gospodarska veja preživljanja prostega časa v vzponu (in ker gre za velike finančne zmožnosti panoge), tudi v prihodnje lahko pričakujemo, da bo imela velik vpliv na vsebino in oblikovanje trgov v starih mestnih jedrih. V tej luči je razumljiv pritisk za preoblikovanje likovnih sestavin, na primer, tlakov, vodnjakov, spomenikov in fasad bližnjih stavb. Spremembe potekajo hitro: najprej na glavnem trgu, potem na manjših trgih in nazadnje še na notranjih dvoriščih stavb. Ker je pri tovrstni "prenovi" prevladujoč kriterij dopolnjevanje likovno-estetske vrednosti trga, so izbrisane tudi vse "umazane" dejavnosti - ne glede na to, da ustvarjajo značilen utrip živega mestnega jedra. Postopno preurejanje vseh javnih

površin vodi, pod krinko dviga kvalitete in "pravice do sodobnih posegov", v dokončno izpraznjenje vsebine, pa tudi v pretirano dorečenost oblikovanja, ki onemogoča kreativno rabo prostora uporabnikom, ki jim je prostor konec koncev namenjen.

Zvezdana Koželj

Problematika stanja in varovanja ljudskega stavbarstva v Sloveniji¹

Povzetek

Pričujoči prispevek je nastal ob štiridesetletnici prvega sistematičnega pregleda stanja in varstva ljudskega stavbarstva, ki predstavlja temelj etnološkega konservatorstva.

V večih zaokroženih vsebinsko - problemskih sklopih predstavlja nadgradnjo in dopolnitev tudi kot gradivo za primerjavo in za razmišljanje v prihodnje.

The curent situation and protection of vernacular architecture in Slovenia

Abstract

The present submission was written on the occasion of the fortieth anniversary of the systematic review of the condition and preservation of vernacular architecture which forms the basis of ethnological conservation.

Arranged into broad subject headings and thematic categories, it augments and expands previous classifications and should serve as material for comparison and reflection in the future.

Pojem ljudskega stavbarstva

V razpravi etnologa Borisa Orla *Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji*², ki za tisti čas pomeni temeljni prispevek etnološkega konservatorstva, zasledimo opredelitev pojma ljudskega stavbarstva, ki ga lahko z majhnimi popravki beremo in upoštevamo tudi danes.

“Za nepremične etnografske spomenike morejo poleg naselij veljati predvsem raznovrstne ljudske stavbe, med katere nam je šteti najprej kmečko hišo, zatem pa razne gospodarske stavbe, ki skupno s hišo tvorijo dom ali domačijo. Teh gospodarskih stavb (pritiklin) razlikujemo celo vrsto: hlev, skedenj ali pod, kašča, svinjak, sušilnica, čebelnjak, koruznjak, vodnjak, kozolec, razne domače delavnice (kolarnica, kovačnica) in druge stavbe (mlin idr.). V posebno vrsto ljudskih stavb, ki so večidel oddaljene od doma, sodijo vinski hrami ali zidanice, pristave, planinski stanovi, seniki, zaklionišča, oglarske kočice ali kolibe in razne preproste stavbice, pletene iz slame, kanele, paluda ali koruznice. Enako kot stavbe velja obravnavati ograje, brvi, mostove itd. Tudi razne obrtne delavnice (mlini, kovačnice, hiše z lončarsko pečjo itd.) ter objekti določene mestne ali trške stavbarske kulture sodijo v ljudsko stavbarstvo, poleg tega pa preprosta cerkvena arhitektura (podružnične cerkve, potna znamenja, kapelice itd.)”...”Z ljudskopravnega področja bi mogli na primer označiti staro vaško lipo ne samo kot prirodno znamenitost, temveč hkrati tudi kot nepremični etnografski spomenik”³.

Pomeni ljudskega stavbarstva

Stanovanjski in gospodarski objekti ljudskega stavbarstva z občasno naseljenimi bivališči, ki tvorijo domačijo, naselje in dele kulturne krajine, se nam odražajo "kot rezultat mnogih dejavnosti, ki so vsaka na svoj način oblikovale človeka in njegovo okolje"⁴.

Naj na kratko osvetlimo večplastnost predmeta obravnave: ljudsko stavbarstvo pomeni enega od najbolj zaznavnih materialnih virov "za raziskovanje ljudskega življenja v preteklosti in danes (spomeniškovarstveni interes), pomeni pričo strukturnih dogajanj v družbi in vsakokratnega življenjskega stila (etnološki interes), materialno substanco, ki s svojim obstojem vpliva na tvorce (povratni učinek arhitekture na ljudi in njihov način življenja), pričevanje o stopnji proizvodjalnih odnosov in sredstev"⁵.

Zaradi kompleksnosti obdelave pogledimo podrobneje samo etnološki vidik raziskovanja ljudskega stavbarstva. Le-ta "zajema različne oblike naselij in posameznih stavb; njihovo namembnost in uporabnost; načine gradnje in uporabe gradiv; njihovo velikost ter tudi dekorativno in estetsko skladnost stavb.

Čeprav etnologija skuša kar se da nadrobno spoznati naselja, stavbe in stavbne detajle, slednje še posebej v gospodarskih poslopih, ki so ohranila v svoji arhitekturi več arhaizmov kakor naprednejše oblike bivališč, obravnava te kulturne elemente predvsem kot enega od virov, ki naj nam približajo in osvetlijo življenje človeka. V luči teh gledanj naj bi v stavbarstvu odkrivali različne oblike človekovega bivanja, preživljanja, socialnih razmer in stanovanjskih ravni, medsebojne odnose, šege in navade, psihološke značilnosti, umetnostna hotenja in ustvarjalne pobude in tudi prepletanja sosednjih in drugih kultur v sedanosti in preteklosti. Ker je stavbarstvo že od vsega začetka kar najtesneje povezano s človekovim gospodarstvom, socialnimi razmerami in duhovno usmerjenostjo, razkriva bolj kot katerakoli druga kulturna dobrina raznolikost oblik in zasnov. Prav ta široka razpredenost stavbarstva v vseh smereh in ravneh človekovega življenja daje stavbarstvu tako pomembno mesto v ljudski kulturi"⁶.

Razvoj sodobnega varstvenega odnosa do ljudskega stavbarstva

Sodobni varstveni odnos do ljudskega stavbarstva se je razvijal premo sorazmerno s pojavi njegovega množičnega rušenja oziroma predelovanja.

Podeželsko, "ljudsko, vaško stavbarstvo z naselji vred kot živo in najbolj spremembam podvrženo stavbarstvo, v uradnem varstvu nekdanje Avstro-Ogrske ni moglo najti mesta"...⁷ Varstvo etnoloških spomenikov je postalo "izključno zadeva krajevnih ali deželnih, v domačijske značilnosti zaverovanih prostovoljnih organizacij ali društev in tudi državnih organov zunaj resorja kulture, ki so skrbeli predvsem za smotrno rabo tal in zemljiških obdelovalnih površin"⁸. "Varstvo etnološke nepremične stavbne dediščine" se je tako "uresničevalo v načelih varstva, ki so veljala za varstvo prirode, ker so etnološke posebnosti šteli za del krajinske podobe"⁹. "Kadar so pospeševali ali propagirali s pokrajino usklajen tip

domačije ali tip novega gospodarskega poslopja, pa so tudi posredno skrbeli za ohranitev značilne krajinske podobe”¹⁰.

V času med obema vojnama, v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, “se je uveljavil interes za premično etnološko dediščino kot predmet muzejstva, stavbarstvo pa le kot raziskovalna tema, vendar še ne kot predmet varstva”¹¹. Tako so v osnutku varstvenega zakona iz leta 1939 prvič omenili “poleg premičnih in nepremičnih arheoloških, zgodovinskih, kulturnozgodovinskih, umetniških in naravnih, tudi že izrecno etnološke predmete oziroma spomenike”¹². “V osnutku predlagana načela” za etnološke spomenike “niso bila prav nič drugačna” od tistih, ki so se nanašala “na varovanje naravnih lepote in redkosti” - “varuje se njihovo stanje, dokler po naravnem procesu ne izgubijo svojega značaja”¹³! “Kategorijo etnoloških nepremičnih spomenikov” so še vedno šteli “za nedeljivo sestavino človekovega življenjskega okolja”¹⁴.

Po drugi svetovni vojni se je v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji sprožil do sedaj najobsežnejši val prezidav in rušenj objektov ljudskega stavbarstva še pred načrtnim delovanjem varstvene službe. Republiška spomeniškovarstvena zakonodaja, ki je slabih 30 let temeljila na zvezni, je že v prvem zakonu iz l. 1945¹⁵ prvič obravnavala tudi premične in nepremične etnološke spomenike ter jih postavila ne glede na lastništvo pod državno varstvo. Istega leta je bil ustanovljen, kot nadaljevanje predvojnega Spomeniškega urada, Zavod za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti. V organizacijskem smislu je pomenila ustanovitev posebnega 'referata za etnografske spomenike', ki ga je vodil tedanji ravnatelj Slovenskega etnografskega muzeja dr. Boris Orel, velik napredek v varovanju nepremične etnološke dediščine. Varovanje etnoloških spomenikov je bilo za spomeniško službo vrsto let ena od prednostnih nalog¹⁶.

Sčasoma je nova družbena ureditev postavila varstvo spomenikov z upravnega in znanstvenega področja dejavnosti spomeniškega varstva v pristojnost celotne družbe in družbenega načrtovanja, pri čemer je postal Zavod samo strokovni iniciativni in usmerjevalni organ.

Leta 1974 je s spremenjeno ustavno ureditvijo varstveno področje z vsem kulturnim življenjem prešlo v izključno pristojnost republike. Novi zakon o naravni in kulturni dediščini¹⁷ je postavil varovanje na raven celotne družbene skupnosti. Neposredno varovanje nepremične dediščine je postalo skrb regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, varstvo premične dediščine pa muzejev in galerij.

Na osnovi določil nove ustave Republike Slovenije je poleg ostalih zakonov v teku priprava novega varstvenega zakona, izhajajočega v bistvenih potezah tako iz mednarodnih varstvenih usmeritev, dograjenih pozitivnih izkušenj iz preteklosti, kakor tudi iz uskladitev z ostalimi zakoni, ki so bistvenega pomena za našo dejavnost.

Ocena stanja ljudskega stavbarstva in predstavitev temeljnih vzrokov za njegovo propadanje

Ob predstavitvi stanja ljudskega stavbarstva kar ne moremo spregledati črnogledega razmišljanja Franceta Mesesnela o stanju 'etnografskega sektorja' pred drugo svetovno vojno: "Spomeniškega varstva za narodopisje ni. Narodopisni teren je naša vas in naša delavska naselbina, kulturna tvornost našega kmeta in delavca; naša folklorja ni zaščiteni z nobeno uredbo in v nobenem oziru. Kmečke stavbe niso predmet načrtnega narodopisnega študija, kmečka umetnost - narodne noše, slike na steklo itd. pa so navaden predmet meščanskega prekupčevanja. Etnografski muzej v Ljubljani sestoji iz dveh pisarniških sob, ene delovne sobe in ene razstavne sobe. Usoda slovenskega naroda v preteklosti se zvesto odraža v usodi njegovega najpomembnejšega muzeja"¹⁸.

Po drugi svetovni vojni so neustavljivi procesi predelav in rušenj objektov ljudskega stavbarstva povzročile povojna stihijska obnova, obsežne in trajne spremembe na vseh področjih družbe in z njimi povezane spremembe v načinu življenja in bivalni kulturi.

Te spremembe so na eni strani botrovale izgubi prvotnih funkcij objektov (zaradi sprememb in opuščanja osnovnih gospodarskih dejavnosti in s tem povezane depopulacije, staranja območij itd.), na drugi pa so neustrezno načrtovanje, razvrednotenje kmetijske zemlje, razvoj mest na račun podeželja - povzročili nenačrten sistem gradnje, pojav neustreznih infrastrukturnih posegov, novogradenj, nadomestnih gradenj in naselij sekundarnih bivališč, ki s svojim, regionalni arhitekturi neprilagojenim izgledom rušijo strukturo podedovane kulturne krajine. Velik del krivde za obstoječe stanje ljudskega stavbarstva 'nosi' tudi neustrezna kmetijska, davčna in kreditna politika, saj so bili krediti dodeljevani le novogradnjam.

Med ostalimi vzroki za pretirano propadanje ljudskega stavbarstva, posebno v zadnjih tridesetih letih, so predvsem neosveščenost lastnikov objektov, dvig standarda, pomanjkanje ustreznih stavbnih gradiv, izvajalcev in adaptacijskih načrtov, kar je posledica nizke stopnje zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina mišljenja.

S postopnim dvigom življenjske ravni je naraščal tudi pritisk na obstoječi stavbni fond. Posamezniki žal ne poznajo usmeritve sodobne konservatorske stroke v težnji po aktivnem varovanju, po varovanju, ki bo uresničeno s pomočjo čim ustrežnejše funkcije tako za objekt kot za imetnika. Po drugi strani pa se je "vaščan brez primerne strokovne pomoči zatekel pri postavitvi novogradenj k slepemu posnemanju neprimernih vzorov, da bi prilagodil svoje okolje zahtevam sodobnega bivanja in okusa"¹⁹.

"Brezvestni in neuki projektanti" so ob pomanjkanju ustreznih tipskih projektov za posamezne regije in primernih, a dražjih stavbnih gradiv, vsilili kmetu "že davno preživeto obliko predmestne hiše kot vzorec, ki bi mu omogočil živeti na isti ravni kot meščani"²⁰. Za povprečnega Slovenca je velika, 'modna' novogradnja poleg zasebnega lastništva najpomembnejša prvina družbene veljave²¹.

Vzroki za ugotovljeno stanje ljudskega stavbarstva

Zakonodajna raven

Velik problem pri varovanju ljudskega stavbarstva predstavlja nepovezanost, neuskklajenost varstvenega zakona²² z vsemi ostalimi zakoni, ki se kakorkoli navezujejo na našo dejavnost (denimo: načrtovalski, prostorski, gradbeni, cestni, sanitarni, davčni, požarnovarstveni zakoni). Nepovezanost je posledično pogojevala neuskklajenosti, neupoštevanje in odsotnost naše stroke predvsem ob prostorskih posegih in neposrednem varstvu.

Varstveni zakon po mnenju etnologov konservatorjev predpisuje lastnikom kulturnih spomenikov preveč dolžnosti in obveznosti. Lastniki se po drugi strani žal premalo zavedajo predpisanih ugodnosti in jih tudi ne uporabljajo.

Zakon zavezuje občine, da morajo imetnikom kulturnih spomenikov zagotoviti denar za odškodnino zaradi omejitev in prepovedi rabe spomenika. Pomanjkanje sredstev onemogoča tako potek razglasitve spomenikov kot tudi njihovo vzdrževanje. Če se pa že najdejo težko pričakovana nepovratna sredstva, jih imetniki nočejo sprejeti zaradi obveznega zavarovanja s hipoteko, ki je v preteklosti prizadela mnoge kmete oziroma lastnike.

Strokovne organizacije - zavodi doslej niso bili stranke v upravnem postopku, kar še posebej zavira sproženje postopka o prekršku. Nova varstvena zakonodaja bi morala oblikovati inšpekcijo za naše področje in izdatnejše sankcioniranje storilcev zakonsko protipravnih dejanj na kulturnih spomenikih in dediščini.

Varstvena služba je vseskozi opozarjala na prepotrebne spremembe ostale zakonodaje, ki se posredno ali neposredno nanaša na varstveno dejavnost. Naša služba aktivneje sodeluje v pripravi novih zakonov, ki so v teku.

Strokovna raven

Varstveno stroko pesti po eni strani pomanjkanje strokovnjakov, t.j. predvsem etnologov konservatorjev, ki se ukvarjajo z nalogami varstva ljudskega stavbarstva. Po drugi strani so ti strokovnjaki preobremenjeni s kopico dodatnih nalog, o katerih bo tekla beseda v nadaljevanju prispevka.

Lažjo in uspešnejšo vključitev pripravnikov omogočajo Vaje iz etnološkega konservatorstva, novost v okviru predmeta Kultura in način življenja Slovencev na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete.

Premalokrat izpeljani dosledni interdisciplinarni pristop ob vseh pglavitnih fazah našega dela, zaradi razdrobljenosti dela strokovnjakov različnih strok na posameznih zvrsteh spomenikov, obvladujemo z občasnimi konzultacijami ali strokovnimi komisijami.

Zavarovalna politika

Zavarovalna politika je zaenkrat oblikovala tri vrednostne stopnje glede na požarno rizičnost objektov, kar predstavlja z varstvenega vidika še dodatno finančno obremenitev lastnikov npr. lesenih objektov, kritih s slamo²³.

Žal so zavarovalnice zaenkrat še nedovzetne za pobude, da bi oblikovale posebne premije, ki bi skupno z zahtevami varstvene stroke zavirale oziroma podpirale rabo predpisanih ustreznih gradiv.

Raven davčno-kreditne politike

Novi zakon o dohodnini²⁴ je vnesel premalo davčnih olajšav in ugodnosti: izenačil je nakup in vlaganje sredstev v 'spomeniške' objekte z novogradnjami. Z varstvenega vidika je tudi sporna prenizka stopnja 3% znižanja osnove za dohodnino, ki jo je mogoče uveljaviti le v tekočem letu. Zakon je bolj ali manj izločil tudi možnosti mecenstva. Kriterij davčnih olajšav za vzdrževanje in prenovo je naravnano bolj na socialno stanovanjsko politiko kot na prenovo objektov stavbne dediščine²⁵.

Sistem davčnih olajšav bi moral biti usklajen z bančno politiko dolgoročnega kreditiranja, ki bi omogočala posebne pogoje kreditiranja posegov v spomeniško-varstveni fond. Prepričani smo, da bi morali biti krediti spodbujevalni, se pravi, čim ugodnejši, če bi imetnik spomenika upošteval vse zahteve varstvene službe.

Že od leta 1993 obstaja možnost pridobitve posojil Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, za katera je mogoče zaprositi tudi za prenovo (predvsem rekonstrukcije v gradbeniškem smislu) stanovanj in objektov na območjih, razglašeni za kulturni spomenik. Ti posegi pa so pogostokrat v nasprotju z interesi varstvene dejavnosti.

Lastniška raven

Negativen odnos lastnikov objektov etnološke dediščine in etnoloških spomenikov je poleg ostalih dejavnikov posledica nepoznavanja dela sodobne varstvene službe, ki si prizadeva za aktivno varovanje, ter finančnih ugodnosti in pravic, ki jim po zakonodaji pripadajo. Po drugi strani zavira uspešno sodelovanje med lastnikom in varstveno službo, kot že rečeno, premalo stimulativen sistem lastništva etnološkega spomenika. Konservatorji žal ne utegnejo izdatneje sodelovati z napotki, nasveti, s prepričevanjem glede primernih posegov in funkcij tako za imetnika, kakor za stroko samo. Mnenja smo, da bi večje število dobrih zgledov (objektov ljudskega stavbarstva, smotrno adaptiranih po načelih varstvene stroke, a z vsemi pridobitvami sodobnega standarda) bistveno povečalo število prosilcev za strokovno pomoč. Varstvena služba bi lažje opravljala svoje delo, če bi razpolagala s sredstvi za nujna vzdrževalna dela na spomenikih, s katerimi bi pokrivala tudi brezplačno strokovno pomoč in izdelavo adaptacijskih načrtov²⁶.

Izvajalska raven

Velike probleme pri izvajanju neposrednih varstvenih posegov predstavljajo proizvajalci danes dragih in redkih gradiv ter vedno bolj pičli usposobljeni izvajalci posegov na spomeniških objektih. Obrtnikov, ki so večji teh dejavnosti, je vse manj zaradi pomanjkanja ustrezne šolske politike, neustreznega sistema nagrajevanja in davčne politike.

Vsekakor bi jih morali izenačiti s samostojnimi kulturnimi delavci, ki imajo obdavčenega le 25 % dohodka (razmerje 40% materialnih stroškov - 60% dohodek), kadar bi delali na spomenikih.

V zadnjem času si varstvena služba prizadeva vzpodbuditi zanimanje zlasti mladih za te poklice.

Pedagoška raven

Na vseh ravneh šolanja se tako ljudskemu stavbarstvu kot tudi varstveni dejavnosti sploh ne posveča primerne pozornosti. Vzroke za odsotnost teh informacij lahko pripišemo negativnim ideološkim usmeritvam v povojnem obdobju, ki so negirale vse, kar je staro, povezano s 'kulaškim' kmečkim življenjem in kar odseva nacionalno ali na nižjem prostorskem nivoju opredeljeno identiteto.

Dokaj ustrezno poteka le dodiplomski in podiplomski študij, kjer v zadnjem desetletju v Kabinetu za razvoj arhitekture in prenovo arhitekturne dediščine na Šoli za arhitekturo, Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo in Katedri za konservatorstvo Filozofske fakultete seznanjajo slušatelje s temelji védenja o ljudskem stavbarstvu in konservatorstvu.

Zlasti velja ponoviti dopolnitev predmeta Kultura in način življenja Slovencev z Vajami iz etnološkega konservatorstva. Ta prepotrebna novost na področju dodiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo omogoča izdatnejše spoznavanje s teoretičnimi osnovami varstva ljudskega stavbarstva in praktičnim, terenskim delom.

Popularizacijska raven

Žal ostaja konservatorjem ob vseh prednostnih nalogah premalo časa za popularizacijo varstvene dejavnosti in uspešnih akcij na objektih ljudskega stavbarstva.

Popularizacija poteka predvsem s predavanji o naši dejavnosti in sami dediščini v neposrednem okolju, v katerem delujejo in to predvsem v šolah, krajevnih skupnostih, seveda tudi v strokovnih društvih in na posvetovanjih.

Konservatorji o svojem delu pišejo članke v lokalnih glasilih ter razprave in poročila v strokovni reviji Varstvo spomenikov. Organizirajo razstave, so mentorji pri izvenšolskih dejavnostih, pri mladinskem raziskovalnem delu ipd.

Zavedamo se, da smo še vedno premalo prodorni predvsem s predstavitvijo npr. v osrednjem podeželskem glasilu, kot že rečeno, uspešnih varstvenih posegov na etnoloških spomenikih.

Po drugi strani bi morali pokazati ustrezne praktične tehnoloških rešitve, ki naj bi bile tudi gospodarne: npr. izvedbo hidroizolacije, vezave in injektiranja kamnitih zidov, izdelave projekta centralnega ogrevanja s kmečko pečjo itd.

Temeljne stroke, ki se ukvarjajo z ljudskim stavbarstvom

Predmet etnologije

Še v času po drugi svetovni vojni je predmet etnologije predstavljal obsežno področje ljudske kulture, ki so ga "istovetili s kmečko kulturo in nekaterimi njej sorodnimi pojavi"²⁷.

Do odločnega preseganja, razširitve omenjenih strokovnih pogledov je prišlo v začetku šestdesetih let z opredelitvijo ljudske kulture in načina življenja na ravni sedanjosti in tudi vsakdanjosti kot temeljne naloge etnološkega preučevanja²⁸.

Stroka se je (tudi z naslonom na sočasne evropske etnološke teorije in prakse, še posebno na Švico in Švedsko) vse bolj usmerjala na preučevanje razmerij človeka z gmotnimi, družbenimi in duhovnimi razsežnostmi življenja, ne glede na to, ali gre za pojave ljudske ali visoke kulture. Merilo obravnave je postala zlasti družbena odmevnost kulturnih pojavov.

Če povzamemo: "V ospredju je torej tukaj celota, temelječa sicer na posameznostih, ki morajo biti natančno preučene, seveda v prvi vrsti v svojem odnosu do celotnega kulturnega ustroja"²⁹.

Razmerje etnologija - arhitektura

"Povezava med arhitekturo in etnologijo dosega v zadnjih desetletjih novo vrednost. Od prejšnjega občasnega sodelovanja v okvirih bolj ali manj poglobljenega raziskovanja ljudske arhitekture kot izključno materialne danosti prehaja na področje vsebine oblikovanega prostora. Način življenja, ki pogojuje nastanek, razvoj ali ohranjanje arhitekture, je odvisen v obratni smeri tudi od že izoblikovanega okolja, ki ga človek skuša ohranjevati, dopolniti, spremeniti ali zamenjati z novim. Zaradi take medsebojne vzročne povezave je postala nujnost interdisciplinarnega dela obeh strok"³⁰. Etnologija pojasnjuje razmerja, zakonitosti, kontinuiteto "razvoja odnosov med človekom in načinom življenja in arhitekturo (z razvojem arhitekture)"; na drugi strani pa morajo arhitekti projektanti gledati "na človeka kot osnovno sestavino" tako pri oblikovanju novega v prostoru kot tudi v že "oblikovanem", danem "prostoru"³¹.

Bistvo konservatorstva

Vse premalo se zavedamo poglobljenega poslanstva dejavnosti varovanja naravne in kulturne dediščine, katerega ožji del je konservatorstvo kot interdisciplinarna stroka ali neposredno varstvo. Namen naše dejavnosti je predvsem v preučevanju, posredovanju pomena, bistva, varstva in zakonitosti razvoja gmotnih ostalin preteklosti za boljše poznavanje, predvidevanje in načrtovanje za prihodnost. Če povzamemo: naše delo je v evidentiranju, vrednotenju ter čim ustreznijem ohranjanju in vključevanju nepremične kulturne dediščine v današnje in prihodnje življenje. Kulturno dediščino varujemo tudi zato, da ohranjamo izročeno okolje, da si zagotovimo pomemben del kulturnega življenja, ki pripoveduje o "kulturnih, civilizacijskih, tehničnih, umetnostnih, zgodovinskih, ekonomskih itn.

odnosih, dogajanju in stanjih v času in prostoru”³². Kulturni spomeniki so predvsem kulturno-pričevalne materialne ostaline preteklih dob; varujemo jih zato, da jih v neokrnjeni in izvirni obliki ohranimo sebi in zanamcem kot eminentno pričlo o človekovi kulturi in civilizaciji”³³.

Ob predstavitvi pristopov etnološke, arhitekturne in konservatorske vede k določeni kulturni sestavini (v našem primeru k ljudskemu stavbarstvu) moramo poudariti, da se pristopi dopolnjujejo, kar lahko prispeva k temeljitejši vednosti o ljudskem stavbarstvu nasploh.

Ustanove, združenja, posamezniki, ki so se nekda in se še danes profesionalno ali ljubiteljsko ukvarjajo z varstvom ljudskega stavbarstva

V začetku dvajstega stoletja je Rus Aleksander Haruzin objavil prvi znanstveni deli o ljudskem stavbarstvu s področja SZ Slovenije³⁴. Slavist Matija Murko je na prelomu stoletja predstavil načela za raziskovanje snovne kulture in obširno razpravo o zgodovini južnoslovanske hiše³⁵. Pretežno jezikoslovno naravnana razprava, ki obravnava tudi slovensko hišo, predstavlja osnovo za nadaljnje tipološke in razvojne raziskave. Šele ob koncu dvajsetih let se pojavijo številnejši raziskovalci - med njimi je najpomembnejši umetnostni zgodovinar Stanko Vurnik s prvo nadrobnejšo utemeljitvijo hišnih tipov³⁶.

Njegovo razdelitev hišnih tipov sta razširila Anton Melik³⁷, ki je prispeval antropogeografsko raziskavo slovenske hiše in arheolog Rajko Ložar, ki je v svojem najpomembnejšem prispevku o kmečki hiši v 'Narodopisju Slovencev' podal tudi pregled dosedanjega raziskovanja, sintezo, in opozoril na probleme³⁸.

Romantično usmerjeni Albert Sič³⁹, Oton Grebenc⁴⁰ in Jože Karlovšek⁴¹ so v svojih publikacijah iskali v objektih ljudskega stavbarstva 'pristine' vzorce, po katerih bi se moralo ravnati sodobno podeželsko in meščansko stavbarstvo.

Povojna obnova je botrovala nastanku več prispevkov, namenjenih obnovi in izgradnji novih, regionalni tipiki prilagojenih objektov. Najodmevnejša dela s tega področja sta izdala arhitekta Marijan Mušič⁴² in Rado Kregar⁴³. Žal še ni dovolj ovrednoteno obsežno gradivo Kmetijskega ministrstva 'Nasveti za gradnjo kmečkih domov' in poskusov izdelave regionalno pogojenih tipskih objektov arhitektov Juraja Neidhardta in Dušana Grabrijana⁴⁴.

Že omenjeni kustos in konservator Boris Orel je v svojih delih v petdesetih letih začrtal teoretične in praktične temelje etnološkega konservatorstva⁴⁵. Njegovo delo sta nadaljevala v Slovenskem etnografskem muzeju Fanči Šarf in Ivan Sedej na Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Muzealka Fanči Šarf je v svojih, tudi varstveno naravnanih prispevkih in razstavah, obravnavala kot nedeljivo celoto objekte ljudskega stavbarstva in pripadajočo notranjo opremo⁴⁶. Umetnostni zgodovinar Ivan Sedej je poleg obsežnih topografskih pregledov, tipoloških prikazov, podrobnih prikazov posameznih območij in objektov, objavil vrsto prispevkov, ki sodijo med najpronicijlivejše metodološke pripevke o konservatorstvu pri nas nasploh⁴⁷. Muzealec in konservator Franjo Baš je poleg obravnave posameznih tipov gospodarskih in v manjši meri

stanovanjskih poslopij objavil pomemben prispevek k razumevanju razvoja slovenske kmečke hiše⁴⁸. Slavist in etnolog Vilko Novak, dolgoletni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, je poleg še vedno aktualnega metodološkega članka o ljudskem stavbarstvu predstavil v temeljnem povojnem etnološkem pregledu dotedaj najbolj dodelano tipologijo ljudskega stavbarstva⁴⁹. Pravni zgodovinar Sergej Vilfan je v obsežni razpravi o kmečki hiši objavil do sedaj najtehtnejši prispevek o razvoju kmečke hiše na Slovenskem⁵⁰.

Na Inštitutu za slovensko narodopisje pri Znanstveno raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti objavlja etnolog Tone Cevc poleg razvojnih in tipoloških prispevkov, predvsem dela s področja sekundarnih, v pretežni meri pastirskih bivališč v slovenskem alpskem svetu⁵¹.

Arhitekt Peter Fister, ki vodi Kabinet za razvoj arhitekture in prenovo arhitekturne dediščine na Šoli za arhitekturo, organizira (poleg vseh ostalih spomeniških zvrsti) tudi izdelovanje arhitekturnih posnetkov objektov ljudskega stavbarstva. Študente arhitekture seznanja z delom arhitekta konservatorja na vseh ravneh in zvrsteh spomenikov. Raziskovalno in pedagoško delo je zaokrožil z obsežnima publikacijama o razvoju slovenskega stavbarstva in učbenikom "Obnova in varstvo arhitekturne dediščine"⁵².

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete s predmetom 'Kultura in način življenja Slovencev', ki ga vodi Janez Bogataj, obravnava tudi izbrana poglavja s področja ljudskega stavbarstva⁵³. Z že omenjenimi Vajami iz etnološkega konservatorstva dopolnjuje etnolog konservator Vito Hazler predstavitev stanja in varovanja ljudskega stavbarstva študentom na drugi in tretji stopnji.

Do zakonske razmejitev, ki je 'dodelila' premično dediščino muzejem, nepremično pa zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine, se je muzejski dokumentacijski fond (tako Slovenskega etnografskega muzeja kakor tudi regionalnih muzejev) obogatil z obilico terenskih zapiskov, arhitekturnih posnetkov, risb in fotografij objektov ljudskega stavbarstva.

Poglavitne naloge spomeniškovarstvenih, načrtovalskih in izvajalskih organizacij

Varstvena služba

Poleg Zavoda Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine⁵⁴, ki kot republiška upravna organizacija opravlja naloge popularizacije, usklajevanja in usmerjanja teoretičnih vprašanj varstva in raziskovalne dejavnosti, vodenja dokumentacijskega centra in registra spomenikov ter znamenitosti, izvaja strokovne naloge varstva sedem regionalnih zavodov in Restavratorski center Republike Slovenije.

Zaradi specifik strokovnih nalog zavodov jih zakon deli na upravne in ožje strokovne naloge:

Upravne naloge:

- evidenca objektov in območij naravne in kulturne dediščine
- razglašanje in vodenje registra kulturnih spomenikov ter naravnih znamenitosti

- izdajanje mnenj in soglasij v upravnih postopkih
- izvajanje pravnega varstva.

Strokovne naloge v ožjem smislu:

- izdelava inventarja, popisa spomeniških objektov in območij
- priprava konservatorskih programov za posege na spomenikih, za prenovo objektov in spomeniških območij, priprava konservatorskih projektov in nadzor nad izvajanjem projektov
- neposredno izvajanje posegov na spomenikih
- prenova spomeniškega območja ali posamičnega spomenika
- skrb za pravilno vzdrževanje, ustrezno rabo in ohranjanje spomenikov in sodelovanje z njihovimi imetniki
- pojasnjevanje, svetovanje in druga strokovna pomoč pri spoznavanju in varovanju dediščine
- popularizacija varstvene dejavnosti
- raziskovalna dejavnost
- predlaganje ukrepov za varstvo v primeru naravnih nesreč ali v drugih izjemnih razmerah⁵⁵.

Tretje strokovno področje so naloge za družbeno planiranje, pripravo prostorskih dokumentov in za posege v prostor.

Varstvo ljudskega stavbarstva (in seveda tudi vse ostale nepremične kulturne dediščine) obsega tudi posebno vsebino in naloge, ki izhajajo iz dejstva, da imetniki z objekti in območji razpolagajo in jih uporabljajo v različne, še najmanj kulturne namene. Objekti ljudskega stavbarstva so tudi imanentno vezani na prostor, so torej tudi prostorski pojav in kot taki tudi predmet urejanja prostora.

Varovanje nepremične naravne in kulturne dediščine smo doslej izvajali s sistemom njihovega vključevanja v proces družbenega razvoja.

Strokovne osnove za planske akte, ki jih izdelujejo urbanistične organizacije, morajo vsebovati tudi predpisano vsebino: to so ugotovljena in ovrednotena območja ter objekti vseh zvrsti dediščine, pregled kvarnih vplivov in analiza njihovih vzrokov. K prikazu stanja je treba dodati še pomen kvalitete za sodobno življenje, ugotoviti spodbude in usmeritev razvoja.

S koncem leta 1990 se je faza dogovornega družbenega planiranja prekinila s povečano vlogo in nadzorom države⁵⁶. Dosedanji dolgoročni plan republike bo nadomestil prostorski plan, katerega bistveni del bo ponudba prostora za določeno dejavnost. Prostorskemu planu bodo kot sestavni deli sledile regionalne razdelave, ki bodo konkretizirale rabo prostora.

Pooblaščne urbanistično - projektantske organizacije

Do sedanjega prehodnega obdobja so zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine pripravljali le (že predstavljene) strokovne osnove, ki so jih te organizacije vključile v prostorske sestavine dolgoročnih planov (izdelanih na ravni usmeritev) in srednjeročnih družbenih planov občin (priprava na izvedbo). Sledi izdelava prostorskih izvedbenih načrtov, to so zazidalni, ureditveni in lokacijski načrti. Za podeželski prostor izdelujejo te organizacije prostorsko-ureditvene pogoje, ki so tudi podlaga za izdelavo lokacijske dokumentacije. Pooblaščne

urbanistične organizacije s strani občin so do sedaj kljub zakonskim določbam, kar zadeva vključevanje nepremične etnološke dediščine v planske akte, nezadovoljivo sodelovale z regionalnimi zavodi. Lokalni 'interesi' so običajno prevladovali nad strokovnimi in tako so te organizacije bodisi uporabile stara in nepopolna gradiva, bodisi jih sploh niso pritegnile k sodelovanju, če pa so jih, jih niso vključila, ali preprosto obšla.

V pripravi je en sam prostorski zakon, ki bo uvedel večji red, strokovnost in prepotrebni vpliv države na urejanje prostora.

Izdelava projektov:

Družbene in zasebne projektantske organizacije izdelujejo arhitekturno dokumentacijo na osnovi smernic zavodov za prenovitvene posege in novogradnje v varovanih območjih ter naseljih. Pred izvedbo mora varstvena služba te projekte potrditi. Novi prostorski zakon bo vseboval konkretnije zahteve, usmeritve in pogoje za izdelavo regionalno pogojenih novogradenj na podeželju.

Izvajalske organizacije:

Za posege na etnoloških spomenikih oziroma dediščini je spomeniška služba dokaj ustrezno usposobila nekaj zasebnih obrtnikov in restavratorjev, ki z njimi trajno sodelujejo⁵⁷.

Če imetnik spomenika izvaja obnovitvena ali vzdrževalna dela v lastni režiji, mora varstvena organizacija odobriti njegov izbor izvajalcev, kar pa ni vedno izvedljivo. Nadzor nad obnovitvenimi deli vseskozi vodijo pristojni zavodi.

Cilji posegov na objektih ljudskega stavbarstva

Skozi predstavljene vsebinsko-problemske sklope skušamo poiskati odgovor na zastavljeno vprašanje.

Kratek in preprost odgovor bi bil, da vsi obravnavani posegi skušajo imetnikom in našim zanamcem ohraniti v čim boljši možni meri objekte etnološke dediščine oziroma spomenike in jih prilagoditi sodobnim zahtevam bivanja.

Oblike varovanja ljudskega stavbarstva

Ko govorimo o stanju in varovanju nepremične etnološke dediščine in spomenikov, pomislimo na oblike varovanja, ki jih poleg osnovnih načel konservatorstva določajo še vsakokratna bodoča namembnost, ohranjenost in pripravljenost lastnika za ohranitev objekta. Tako govorimo o varovanju 'in situ', na mestu samem, ki ga predvsem zagovarja konservatorska stroka, o muzejskem varstvu (prenos objekta v muzej na prostem) in o dokumentaričnem varstvu, pri katerem se objekt 'ohrani' le v obliki natančne arhitekturne dokumentacije.

Zaradi dolgoletnih nasprotij med varstveno in muzejsko dejavnostjo glede primerčnosti postavitve muzejev na prostem, je šele v zadnjem času v sodelovanju vseh etnologov konservatorjev zaživel projekt 'Mreža regionalnih muzejev na prostem' kot dodatna oblika varovanja nepremične etnološke dediščine⁵⁸.

Novogradnje na podeželju (pozitivne, negativne izkušnje; kakšne naj bi bile novogradnje v prihodnje?)

Ob tej problematiki bi želela predstaviti (kot že na začetku gradiva) stara, še vedno aktualna, a ne dovolj razumljena načela pri oblikovanju novogradenj.

Josip Mantuani, ravnatelj Kranjskega deželnega muzeja, ki je vodil tudi narodopisni oddelek, je že leta 1914 zapisal: "Naš deželan spoštuje čez mero vse, kar prihaja iz tujine, ne da bi premislil posledice"⁵⁹. Njegovo temeljno načelo je bilo ohraniti krajevno podobo tako, kakršna je, nove stavbe pa naj se po svoji zasnovi in obliki prilagodijo starim, a ne kot brezsmiselne kopije, temveč kot samostojno zasnovani organizmi. Pri oblikovanju novogradenj se je zavzemal za usmeritev, kjer mora načrtovalec stare, samonikle značilnosti, kot so funkcija, oblika in gradivo, asimilirati, predelati in jih smiselno nadgraditi v sodobne oblikovne in tehnološke rešitve.

Slednja zahteva, ki je iz teoretičnega vidika ustrežnejša, saj je kopiranje starih oblik in zasnov v 'ljudskem stilu'⁶⁰ nedvomno neustrezen beg v preteklost, ni bila - razen z nekaj pozitivnimi poskusi - v vseh svojih razsežnostih niti razumljena niti splošno uveljavljena.

Kot etnologinja naj še dodam, da bi "moralala vsaka novogradnja izhajati iz potrebe, načina življenja in iz programa, ki bi si ga po pametnem preudarku zamislil graditelj projektov"⁶¹.

Opombe:

1. Ob štiridesetletnici prvega sistematičnega pregleda stanja in varstva ljudskega stavbarstva sem pripravila pričujoči prispevek, razdelan po posamičnih vsebinsko-problemskih sklopih kot nadgradnjo in dopolnitev prvega, predvsem za primerjavo in razmislek vnaprej.
2. Boris Orel, Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji. Slovenski etnograf (dalje SE) 6-7, Ljubljana 1954, str. 11-34.
3. Nav. delo, str. 21-22.
4. Tone Cevc, Peter Fister, Ivan Sedej, Fanči Šarf, Stavbarstvo in stanovanjska oprema. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice 5, Ljubljana 1976, str. 26.
5. Prav tam.
6. Prav tam.
7. Ivan Komelj, Varstvo etnoloških spomenikov v luči razvoja spomeniškovarstvene zakonodaje in ideologije varstva, Varstvo spomenikov (dalje VS) 26, Ljubljana 1984, str. 39.
8. Nav. delo, str. 41-42.
9. Nav. delo, str. 39.
10. Nav. delo, str. 42.
11. Nav. delo, str. 39.
12. Nav. delo, str. 43.
13. Prav tam.
14. Nav. delo, str. 44.
15. Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti (Ur. l. DFJ 498 / 1945).
16. Boris Orel, nav. delo, str. 12.
17. Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1 / 81).
18. Boris Orel, nav. delo, str. 11.
19. Ivan Sedej, Nekaj načelnih vprašanj varstva etnoloških spomenikov, VS 11, Ljubljana 1976, str. 75.
20. Sedejeva misel o neustreznosti tipskih projektov, ki je bila izrečena na začetku 60. let.
21. Ivan Sedej, nav. delo, str. 75.
22. Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1 / 81).
23. Po podatkih ing. Miha Ferlana iz Zavarovalnice Triglav. 24. Zakon o dohodnini (Ur. l. RS 48 / 90, 34 / 91, 14 / 92, 73 / 93).
25. Maja Črepinšek, Predvidevanje nadaljnega razvoja spomeniškovarstvenih služb in vpliv sprememb na naloge arhitekturno-konservatorske stroke, VS 34, Ljubljana 1992, str. 58 - 68.
26. Ob tej problematiki opozarjamo etnologi konservatorji ob vsaki priložnosti na nujnost zakonske uveljavitve teh predlogov.
27. Slavko Kremenšek, Uvod. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Ljubljana 1976, str. 38.

28. Vilko Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi, SE 9, Ljubljana 1956, str. 7-15.
29. Slavko Kremenšek, nav. delo, str. 37.
30. Peter Fister, Etnologija in arhitektura. Učni program za študij etnologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1978, str. 4.
31. Isti, Nekatera izhodišča za odnose med etnologijo in arhitekturo, gledano s strani arhitekta (sinopsis). Okrogla miza: 'Etnologija - arhitektura', Glasnik SED 1 / 20, Ljubljana 1980, str. 3.
32. Ivan Sedej, Prispevek h konservatorski metodologiji in teoriji. Vestnik 4, Ljubljana 1977, str. 82-83.
33. Nav. delo, str. 72.
34. Aleksander Haruzin, Krest'janin' Avstrijskoj Krajny i ego postrojki. Živaja starina I, Peterburg 1902.
- Isti, Žilišče Slovinca Verhnej Krajny, Živaja starina 3 -4, Peterburg 1903. Sledijo predstavitve slovenskih raziskovalcev ljudskega stavbarstva
35. Matija Murko je objavil svoje poročilo o češkoslovaški narodopisni razstavi v Pragi, ki vsebuje t. im. 'Nauke za Slovence', v LMS za leto 1896, na straneh od 75 do 137. Isti, Zur Geschichte des Volkstums "mlichen Hauses bei den Südslaven. MAG 35, Wien 1905; 36, 1906.
36. Stanko Vurnik, Slovenska kmečka hiša, Ilustrirani Slovenec 36, Ljubljana 1926, str. 308.
- Isti, Slovenska kmečka hiša, Naše selo, Beograd 1929, str. 94-102.
- Isti, Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp, ET 4, Ljubljana 1930, str. 30-86.
37. Anton Melik, Kmetška domačija, Slovenija I, Ljubljana 1963, str. 520-558.
38. Rajko Ložar, Kmečki dom in kmečka hiša, Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 62-97.
39. Albert Sič, Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem, Ljubljana 1924.
40. Oton Grebenc, Moderno pohištvo po narodnih motivih, Ljubljana 1938.
41. Jože Karlovšek, Slovenska hiša I. Ljubljana 1927; Isti, Slovenska hiša II. Ljubljana 1928; Isti, Slovenski domovi, Ljubljana 1939.
42. Marijan Mušič, Obnova slovenske vasi, Celje 1947.
43. Rado Kregar, Naš kmečki dom I. Hiša na vasi, Ljubljana 1946.
44. Dušan Grabrijan - Juraj Neidhardt, Arhitektura Bosne i puš na svaemeno, Sarajevo 1957.
45. Boris Orel, Iz dosedanje prakse varstva spomenikov, VS 3, 1950, str. 47-52.
- Isti, Problematika..., str. 11-34.
46. Fanči Šarf, Iz varstva ljudske arhitekture, VS 6, Ljubljana 1959, str. 12-16.
- Isti, K problematiki varstva etnografskih spomenikov, VS 8, Ljubljana 1960 - 1961, str. 56-58.
47. Ivan Sedej, Problemi raziskovanja slovenske ljudske arhitekture, SE 16-17, Ljubljana 1964, str. 331-336.
- Isti, Nekaj načelnih vprašanj varstva etnoloških spomenikov, VS 11, Ljubljana 1967, str. 74-80.
- Isti, Slovenski muzej ljudskega stavbarstva na prostem, VS 13-14, Ljubljana 1968-1969, str. 133-135.
- Isti, Resnica in mit v teoriji spomeniškega varstva, VS 15, Ljubljana 1970, str. 7-14.
- Isti, Etnološki spomeniki (Uvod), Kulturni spomeniki Slovenije, Spomeniki I. kategorije, Ljubljana 1974, str. 103-104.
- Isti, Varstvo etnoloških spomenikov - problem metode in teorije, Etnološki pregled 12, Ljubljana 1974, str. 135-144.
- Isti, Kmečka hiša na Slovenskem, Ljubljana 1976.
- Isti, Varstvo spomenikov v luči varovanja stavbne dediščine, VS 20, Ljubljana 1976, str. 325-336; Isti, Prispevek h konservatorski metodologiji in teoriji, Vestnik 4, Ljubljana 1977, str. 66-107; Isti, Vprašanja vrednotenja etnoloških spomenikov, Glasnik SED 1 / 17, Ljubljana 1977, str. 1-4; Isti, Etnološke raziskave in delež etnologije v raziskovanju pogojev za ohranjanje starih mestnih in vaških jeder, Glasnik SED 3 / 18, Ljubljana 1978, str. 58-60. Isti, Družbeni pomen stavbne dediščine in odnos med kulturim in naravnim okoljem (Teze za razpravo), Glasnik SED 4 / 18, Ljubljana 1978, str. 65-67.
- Isti, Etnološki spomeniki in etnologija, Poglavlja iz metodike etnološkega raziskovanja - 1, Knjižnica Glasnika SED 4, Ljubljana 1980, str. 26-38.
- Isti, Prenova in poskus strukturalnega vrednotenja planšarske in počitniške 'arhitekture' v kontekstu varstva spomenikov, VS 24, Ljubljana 1982, str. 71-78; Isti, Sto najlepših kmečih hiš na Slovenskem. Ljubljana 1989.
48. Franjo Baš, Spomeniško varstvo v Sloveniji, Zgodovinski časopis 5, Ljubljana 1951, str. 268-277.
- Isti, Uvod v zgodovino stanovanjske hiše na Slovenskem, Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, str. 265-286.
- Isti, Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju, Ljubljana 1984.
49. Vilko Novak, Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji, SE 5, Ljubljana 1952, str. 14-17.
- Isti, Sestav slovenske ljudske kulture, Stavbe, Slovenska ljudska kultura, Oris, Ljubljana 1960, str. 11-23; 108-135.
50. Sergij Vilfan, Kmečka hiša, Gospodarska poslopja, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970, str. 559-610.
51. Tone Cevc, Stavbe, Slovensko ljudsko izročilo, Pregled etnologije Slovencev, Ljubljana 1980, str. 93-109.
- Isti, Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, Ljubljana 1984.
- Isti, H genezi kmečke hiše na Slovenskem, Traditiones 19, Ljubljana 1990, str. 53-76.
- Tone Cevc, Jaka Čop, Slovenski kozolec, Žirovnica 1993.
52. Peter Fister, Etnološko raziskovalno delo v interdisciplinarni nalogi varovanja etnoloških spomenikov, Glasnik SED 3/16, Ljubljana 1976, str. 42-45; Isti, Obnova in varstvo arhitekturne dediščine, Ljubljana 1979.
- Isti, Izkušnje in naloge pri revitalizaciji (prenovi) spomeniško pomembnih mestnih in vaških jeder, VS 22, Ljubljana 1979, str. 21-53.
- Isti, Umetnost stavbarstva na Slovenskem, Ljubljana 1986.
- Isti, Konservatorski program - upravičenost, uspešnost in vloga v načrtovanju ter prenovi stavbne dediščine, VS 28, Ljubljana 1986, str. 13-33.

- Isti s sodelavci: Glosar arhitekturne tipologije, Arhitekturna identiteta, Poselitev 1, Ljubljana 1993; Isti s sodelavci: Arhitekturne krajine in regije Slovenije, Arhitekturna identiteta, Poselitev 2, Ljubljana 1983.
53. Obsežno bibliografijo s področja obrti je dopolnil s prepotrebnim 'učbenikom' - Sto srečanj z dediščino, Ljubljana 1992.
54. V letu 1994 je prišlo do delitve Zavoda Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine na dva dela, na Upravo za varstvo narave, ki je postala del Ministrstva za okolje in prostor ter na Upravo za kulturno dediščino, ki je ostala v okviru delokroga Ministrstva za kulturo.
55. Povzeto po zakonu o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS 1 / 81) ter Normativih in standardih za dejavnost varovanja nepremične naravne in kulturne dediščine v SR Sloveniji - osnutek, Poročevalec KSS 28 / 6, Ljubljana 1987, str. 62-70.
56. Zakon o planiranju in urejanju prostora v prehodnem obdobju (Ur. l. RS 48 / 90).
57. Etnologi konservatorji pripravljamo za objavo referenčni seznam obrtnikov, s katerimi uspešno sodelujemo pri posegih na objektih ljudskega stavbarstva.
58. Zvezdana Koželj, Muzej na prostem kot skupni spomeniškovarstveni in muzejski problem, VS 28, Ljubljana 1986, str. 101-107.
- Ista, Novosti pri oblikovanju mreže regionalnih muzejev na prostem v Republiki Sloveniji, VS 33, Ljubljana 1991, str. 111-113.
- Ista, Freilichtmuseum - eine zusätzliche Form des Schutzes des unbeweglichen ethnologischen Erbes in Slowenien, Verband europacischen Freilichtmuseen, Tagungsbericht 1990, Rožnov 1991, str. 133-138.
- Ista, Mreža regionalnih muzejev na prostem kot dodatna oblika varovanja nepremične etnološke dediščine, Glasnik SED 3/32, Ljubljana 1992, str. 23-27.
- Ista, Formation of the Regional Open Air Museums' Net in the Republic of Slovenia, Zbornik 15. dnevov Združenja evropskih muzejev na prostem v Stockholmu na Švedskem, Kristianstadt 1993, str. 118-121.
59. Josip Mantuani, Domovinsko varstvo, Čas, Ljubljana 1914, str. 85.
60. Glej romantično usmerjene pisce - Grebenca, Karlovska in Siča (op. 39-41).
61. Ivan Sedej, Staro in novo, kmečka in sodobna ljudska arhitektura, Prešernov koledar, Ljubljana 1982, str. 125.

Zvezdana Koželj

Ljudsko stavbarstvo - njegova vloga v delovanju Projektne skupine za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe - Jadran

Povzetek

V prispevku se uvodoma nagibam k predstavitvi namena in ciljev Projektne skupine za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe - Jadran. Izpostavljam predvsem njene dosedanje in načrtovane projekte.

V drugem delu obravnavam tri temeljne usmeritve konservatorstva, ki so v varstveni dejavnosti odločilnega pomena, sicer pa so v mejnih strokah manj prisotne:

- fizično poseganje v objekte kulturne dediščine in kulturne spomenike;
- načrtovanje interpolacij - novogradenj v varovanih območjih;
- načrtovanje novogradenj sploh.

Vernacular architecture - its role in the operations of the Project group for Historical Towns in the Alp-Adriatic Working Community **Abstract**

The goals and objectives of the Project Group for Historical Towns in the Alp-Adriatic Working Community are presented in the introduction to the article. Particular emphasis is given to its previous projects and those at the planning stage.

The second part discusses three basic trends in the preservation of monuments crucial to the activity of protection although occurring less frequently amongst related professional branches:

- physical changes to buildings of cultural heritage and cultural monuments;
- planning of interpolations - new buildings in protected areas;
- planning of new buildings in general.

K pripravi pričujočega prispevka me je vzpodbudila potreba po predstavitvi namena in dela Projektne skupine za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe - Jadran. Iz posebnih razlogov bom predstavila pglavitne projekte, ki jih je Projektna skupina že izpeljala in omenila načrtovane. Vsebinsko drugega dela prispevka mi je narekovala vrsta prispevkov posameznih arhitektov, ki v zadnjem času na dokaj nekonstruktiven in nedojemljiv način, temelječ predvsem na nezadovoljivem poznavanju dejanske vloge naše dejavnosti in osnovne varstvene doktrine, poskušajo v naši dejavnosti najti "krivca" oziroma jo poskušajo obtožiti za nezavidljivo stanje podeželja, tako v varstvenem smislu, kakor tudi v smislu načrtovanja razvoja in še posebno urejanja prostora¹.

Projektna skupina za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe - Jadran, prvotno imenovana Podkomisija za zgodovinska središča, si je že od samega začetka zastavila nalogo, da spozna in dokumentira zgodovinska središča republik in dežel skupnosti Alpe - Jadran, zato, da bi lahko pripravila pospeševalne programe za poznavanje, valorizacijo, animacijo in revitalizacijo starih mest, ki so ovrednotene kot skupna dediščina kulture in civilizacije.

Ta dejavnost se je razvila z namenom, da s skupnimi pobudami oživimo večjo zavest pri zgodovini poselitve pa tudi vzpodbudimo zanimanje širših področij javnega mnenja, vključno z javno upravo, šolami in organiziranimi družbenimi silami². Projektna skupina za zgodovinska središča, ki jo sestavljajo predstavniki vladnih ustanov dežel članic Delovne skupnosti Alpe - Jadran, je razmejila svojo dejavnost glede na dejavnost drugih komisij, ki so ustanovljene v okviru Delovne skupnosti Alpe - Jadran, predvsem Komisije za kulturo, katere del je že 15 let in Komisije za prostor. Obenem je že od prvih srečanj naprej določila proučevanje celovitih ciljev, ki bi jih zasledovala na operativni ravni in kratkoročno, ki pa se predvsem nanašajo na:

- večje poznavanje posameznih izkušenj vsakokratnih razmer tako nacionalnih kot regionalnih;
- izdelavo skupnih metodologij popisa in ugotavljanja zgodovinskih središč;
- pripravo kulturnih pobud v širšem smislu, s katerimi bi začeli na celotnem ozemlju skupnosti³.

Metoda dela pri prvi publikaciji, Prvem skupnem poročilu, je bila "iskanje skupnih instrumentov za spoznavanje specifičnosti kulturnih in ozemeljskih stvarnosti"⁴. Zaradi primerljivosti gradiva je bil izdelan vprašalnik, ki je obravnaval naslednje problemske sklope:

- zakonodajo, ki se nanaša na zgodovinska središča; (državno, deželno, občinsko)
- identiteto, obstoj in teritorialno razdelitev zgodovinskih središč;
- pobude, povezane s pospeševanjem zavedanja kulturnega pomena zgodovinskih središč;
- posege za varstvo in prenovo zgodovinskih središč⁵ (z navedbo uporabljenih instrumentov pri planiranju, virov in vrsto izvedenih projektov).

V obsežni, štirijezični publikaciji sledi uvodu splošno poročilo kot primerjalna analiza deželnih monografij, obdelanih po podrobnem vprašalniku. Tej analizi kot jedro publikacije, sledijo deželne monografije. Na koncu pa so kot zaključek predstavljena "Temeljna načela Alpe - Jadran pri politiki v prid zgodovinskim središčem"⁶, ki naj bi usmerjala politiko vlad v smislu določanja ciljev, strategije in konkretnih pobud, še posebej v zvezi z varstvom in prenovo zgodovinskih središč. Tej publikaciji je sledila na to temo potujoča razstava, ki je bila deležna velikega strokovnega in javnega interesa. Prvo skupno poročilo o zgodovinskih središčih, se je nadaljevalo z vsebinsko analogno izdelanim, šestjezičnim Drugim skupnim poročilom o zgodovinskih središčih, z naslovom "Majhna zgodovinska središča na podeželju"⁷.

Uvodni del publikacije, skupno poročilo o problematiki stanja podeželja na vseh ravneh življenja in dela⁸, je opozorilo na potrebo po izvedbi celostnega varstva naravne in kulturne dediščine in prav tako celostnega načrtovanja podeželskega razvoja. Na osnovi natančega vprašalnika, ki so ga izpolnile sodelujoče članice

Delovne skupnosti, so ga pripravili Bavarci, pobudniki publikacije.

Sledi nadrobno razdelana problematika vprašanj v obsežnih deželnih monografijah. S pripravo slovenskega prispevka se je začelo tudi moje delo v Projektni skupini. Nadvse pomemben strokovni delež v obeh publikacijah je prispeval prof. dr. Fister.

Na koncu publikacije so znova izpostavljeni sklepi v obliki 10 tez, ki naj bi usmerjale načrtovanje in izvedbo celovitega razvoja ter varstva naravne in kulturne dediščine na podeželju⁹.

Ob pripravi Drugega skupnega poročila o zgodovinskih središčih se je pokazala potreba po razjasnitvi osnovnih in splošnih pojmov, ki jih zasledimo v zvezi s podeželjem, urejanjem prostora, tipologijo zemljiške razdelitve in naselbinskih oblik, izrazov s področja ljudskega stavbarstva ipd. Pripravo izbora in vsebine definicij številnih pojmov, prevedenih v pet jezikov, je opravila manjša delovna skupina, v kateri sem sodelovala tudi sama. Dokaj obsežno večjezično gradivo je v tisku, njegov izbor pa se nahaja na koncu te publikacije¹⁰.

Predstavitve Drugega skupnega poročila je bila v mesecu novembru 1994 v Landshutu, spremljala pa ga je manjša razstava, ki je vsebovala najpomembnejše grafične in fotografske priloge iz obravnavane knjige.

V želji po nadaljevanju in nadgradnji omenjenih projektov, sem predlagala obravnavo problematike stanja in varovanja ljudskega stavbarstva v prostoru Alpe - Jadran.

Po enotnem sistemu naj bi bile obdelane naslednje problemske ravni, ki so med seboj tudi zelo povezane: zakonodajno-upravna raven, strokovna, izvajalska, lastniška, pedagoško-didaktična.

V obliki obeh predhodnih skupnih poročil bi razdelali razloge za predstavljeno stanje ljudskega stavbarstva in pripravili predloge za izboljšanje njegovega stanja ter varovanja na vseh predloženih ravneh. Sklepe tega projekta bi zopet poslali vladam dežel Delovne skupnosti Alpe - Jadran v obliki načel, ki bi lahko usmerjala politiko na področju varovanja ljudskega stavbarstva. V ta namen sem pripravila poseben, podrobnejši vprašalnik, ki so ga vsi člani Projektne skupine podprli in dopolnili. Predstavljal naj bi osnovo za pripravo monografij posameznih dežel. Na vprašalnik sem odgovorila sama in moji odgovori že služijo vsem v razmislek¹¹.

Projektna skupina daje poleg teh obsežnih projektov, seveda predvsem glede na konkretne potrebe in probleme, tudi strokovno pomoč pri izdelavi konservatorskih programov, ureditvenih načrtov itd. Je tudi pobudnik za nudenje strokovne pomoči hrvaški spomeniškovarstveni dejavnosti na dveh ravneh; po potrebi neposredno ob izvajanju projektov celovite obnove in prezentacije kulturnih spomenikov in kot šolanje izvajalcev neposrednih akcij¹².

V okviru Projektne skupine poteka tudi mednarodna konferenca o ljudski arhitekturi, ki jo je letos že četrtrič uspešno organiziral dr. Juvanec iz Šole za arhitekturo.

V fazi razprave je tudi predlog dr. Szaba Tünde iz Madžarske (županija Somogy), ki si prizadeva, da bi kljub odpovedi svetovne razstave, ki naj bi bila leta 1996 na Madžarskem, pripravili razstavo o problematiki vasi v prostoru Alpe - Jadran¹³. Ob predstavitvi dela Projektne skupine bi še opozorila na naslednje pomembno dejstvo: Delovna skupnost Alpe - Jadran je bila ustanovljena pred 16 leti kot politična tvorba, kot most med zahodom in vzhodom. Zdaj, v času radikalnih spre-

memb družbenih ureditev v vzhodni Evropi, prihaja v drugih komisijah do potrebe po novi definiciji ciljev Delovne skupnosti Alpe - Jadran in želje po približevanju Srednjevropski iniciativi. Projektna skupina je ena redkih delovnih skupin, ki zaradi konkretnega dela, izhajajočega iz stvarnih potreb, ne potrebuje nove vloge v Delovni Skupnosti Alpe - Jadran. Kot že uvodoma rečeno, me je na pripravo drugega dela prispevka navedlo občutno pomanjkanje poznavanja vloge naše stroke v družbi, njenih konvencij, doktrine, sodobnih usmeritev. Tako mnogi govorijo o togosti naše dejavnosti pri določanju posegov v spomeniške objekte in območja. Na eni strani zanikajo potrebnost upoštevanja zahtev naše dejavnosti, na drugi pa s povzemanjem že znanih, splošnih usmeritev poskušajo na novo reševati za vse stroke sprejemljive pogoje varstva in načrtovanja novih poselitvenih struktur. Če želimo na kratko predstaviti bistvene poteze sodobne konservatorske teorije, ki obravnava fizično poseganje v spomeniške objekte in območja, nove posege, t. im. interpolacije v varstvena območja in načrtovanje novogradenj sploh, ne moremo obiti razvoja varstvenega koncepta.

Prvo obdobje, obdobje klasicizma, "zasnovano na proučevanju klasicističnega stavbarstva", je svoje strokovne posege izvajalo "velikokrat na škodo srednjeveških in kasnejših zgodovinskih slojev"¹⁴. Obdobje romantizma v 19. stoletju je strokovni, varstveni interes razširilo tudi v srednji vek; v tem času so posegi pogosto vodili v nenadzorovane rekonstrukcije na škodo mlajših dodatkov. Tedaj se že "pojavi prve kritike, ki zagovarjajo izključno posege v smislu neposredne konservacije"¹⁵. Kot reakcija na obravnavo spomenikov oziroma dediščine v prvih dveh obdobjih, se je začel rojevati povsem v drugo smer zastavljeni "znanstveni koncept varstva kulturne dediščine, ki je temeljil predvsem na enakovredni valorizaciji vseh zgodovinskih obdobjih"¹⁶. V času tega, t. im. "biološkega" varstva so se ponekod razvile že prave konservatorske "šole". Tako je "poleg izključne konservacije kot metode varstva prevladala v okviru tega koncepta bolj umirjena struja. Le-ta ob vsej potrebnosti pazljivosti in znanstvenem pristopu posegov v objekte kulturne dediščine dopušča tudi restavracije, če temeljijo na načelih, pridobljenih z raziskovanjem prvobitnega stanja, če se z njimi ne odstranijo druge kulturne vrednosti in če so restavrirani deli jasno označeni"¹⁷. Tak koncept je bil vgrajen v prvi mednarodni konservatorski dokument - "Atensko listino" iz leta 1931¹⁸.

Sredi 20. stoletja pa se je pojavil v naši dejavnosti sodobni koncept t. im. aktivnega varstva. "Ne pojavlja se kot nasprotje 'biološkega' varstva, temveč od njega sprejema vse pozitivne elemente, kot so vrednotenje vseh slojev, natančnost in kritičen pristop k vsaki restavraciji"¹⁹. Aktivno varstvo je strokovno skrb, do zdaj vezano izključno na izbrane objekte, zgodovinske in umetnostne spomenike, razpredlo širše na objekte kulturne dediščine. Naj le preletim bistvene prvine tega obdobja:

- evolucija zavesti o potrebi varovanja ne le objektov, temveč tudi območij;
- širitev varstva s fizičnega na družbeno-ekonomsko raven;
- večanje vloge in odgovornosti oblasti v varstvu;
- interdisciplinarni značaj kulturne dediščine zahteva tudi interdisciplinarno strokovno delo;
- velika vloga mednarodnih organizacij, konvencij in priporočil pri strokovnem razvoju stroke;

- pojav integralnega varstva, ki temelji na podrobnem študiju;
- sodobni koncept varstva omogoča rabo različnih metod, izbranih na osnovi vsestranskih, temeljitih raziskav in vrednotenja;
- varovanje naravne in kulturne dediščine preko sistema družbenega planiranja;
- sodobni koncept varstva ni samo izraz kulturne politike, marveč je še posebno pomemben dejavnik sodobnega družbeno-ekonomskega razvoja²⁰.

Stališča aktivnega varstva ureja vrsta mednarodnih dokumentov od Beneške karte²¹, Amsterdamske deklaracije²², pa do Listine konservacije in restavracije umetnostnih in kulturnih spomenikov²³, ki na zelo podroben način tako rekoč "secira" metodologijo posegov na premičnih in nepremičnih spomenikih v devetdesetih letih.

Pri nas so ratificirane konvencije vgrajene v naš sistem varstva naravne in kulturne dediščine. Vsem tem dokumentom je skupna formulacija, da je potrebno osnovno normo, zaradi katere je bil poseg pripravljen, izvesti v skladu z dediščino in izročilom posamezne dežele, pa tudi v skladu z njenimi izkušnjami²⁴.

Beneška karta je v svojem 5. členu opozorila, da se spomeniške objekte lažje ohranja, če služijo kakim družbeno koristnim namenom, ki pa ne smejo prizadeti spomeniškega svojstva objekta²⁵. Ker je zaradi prevelikega posploševanja mogoče mnoge člene različno tolmačiti, se tudi slednji v praksi pogosto napačno razumljeno interpretira.

Tako določa sodobna konservatorska stroka naslednje etične standarde pri posegih v spomeniške objekte ne glede na posamezno zvrst, kar v zadnjem času v naši teoriji in praksi že presegamo:

1. Stanje, metode in gradiva, ki se v postopkih uporabljajo, je treba jasno dokumentirati;
2. Dokaze preteklosti je potrebno v celoti zabeležiti; ne smejo se uničiti, ponarediti ali odstraniti;
3. Smejo se izvesti samo najnujnejši posegi, s preizkušenimi in sploh ustreznimi gradivi in postopki;
4. Vsak poseg se mora podrediti estetski, zgodovinski in fizični celovitosti objekta in neposredne okolice;
5. Posegi morajo:
 - biti reverzibilni, povratni, če je le tehnično mogoče, oziroma ne smejo škodljivo vplivati na prihodnje posege, če bi se ti pokazali za potrebne;
 - če je le mogoče, naj bodo posegi izvedljivi v etapah;
 - omogočati morajo kasnejši dostop vsakemu definiranemu gradivu, ki je vgrajen v objekt;
 - dopustiti, da se ohrani največji možni obseg obstoječega gradiva;
 - če so dodatki potrebni, morajo biti usklajeni v barvi, tonu, teksturi, obliki in gradivu; morajo pa se identificirati;
 - posege morajo izvesti samo tisti tehnični delavci, ki so ustrezno usposobljeni in imajo izkušnje²⁶.

Za določitev posegov v objekte in območja si stroka pomaga s tremi varstvenimi režimi, pri katerih je merilo za stopnjevanje strogosti režima predvsem to, katere sestavine objekta ali območja moramo obravnavati po konservatorskih načelih²⁷.

Ko govorimo o posegih v spomeniške objekte in imamo pred očmi znova aktualno

določbo o izjemnosti restavracije²⁸, moramo še posebej zaradi zunanjih degradacijskih procesov, pa četudi le zaradi zavarovanja snovi, aktivneje, a z največjo možno spoštljivostjo do gradiv vseh stavbnih faz, posegati v enkrat in nenadomestljiv organizem objektov. "S pojmom restavracija mislimo na obnovo objektov, deloma ali v celoti, v izvorni obliki ali v obliki, določeni na osnovi valorizacije, ki je najustreznejša za varstvo, sodobno prezentacijo in nadaljnjo funkcijo"... Temu postopku v prid moramo reči, da "v nekaterih primerih samo z metodo restavracije lahko dosežemo tiste potrebne pogoje, ki omogočajo sodobno rabo in trajno varstvo"²⁹.

Prav na to vrsto posegov opozarja odstavek v skupnem uvodu Drugega skupnega poročila, ki zavrača današnjo prakso izvajanja t.im. posegov celovite obnove in prezentacije, v katerih spomeniški objekt kar zablesti v "novem sijaju" brez razvidne zgodovinske vrednosti. Ponovno se zavzema za izvedbo posegov rednega vzdrževanja s popravilom poškodovanih delov. "Z omejitvijo na najnujnejše posege, ki so potrebni za varstvo in novo rabo, naj sledov časa ne odstranimo; tako se bo kazal objekt v vsej svoji pričevalnosti, dostojanstveni starosti, kot kulturni in zgodovinski spomenik"³⁰.

Pri interpolacijah, še posebej, ko načrtujemo in izvajamo postavitev docela novega objekta v varstvenem območju, je izvedba na formalen način, kot posnetek obstoječih objektov, s konservatorskega stališča neustrezna. V ta "konservatorski poseg v posrednem smislu se mora vključiti sodobni oblikovalec, ki smernice naše dejavnosti nadgradi, z izvornim, ustvarjalnim prispevkom"³¹. Kulturnemu spomeniku ali objektu kulturne dediščine moramo ob bok postaviti sodobno stavbno kvaliteto, njuno govorico pa uskladiti v popolnosti. Novogradnja naj bi nadaljevala nit starega življenja ali avtorjevo zamisel³². Kriterij usklajenosti z zgodovinskim okoljem je mogoče interpretirati povsem različno: od zavestnega nasprotovanja obstoječemu videzu do večjega ali manjšega prilagajanja ambientu³³.

Te in naslednje zahteve temeljijo v Beneški karti: še zlasti velja izpostaviti izvedbo natečajev za take projekte, nujno vlogo javnosti v procesih odločanja pri vsakršnih posegih, kar predstavlja veliko oporo našim odločitvam³⁴.

Že na III. kongresu ICOMOS leta 1972 so bila osvojena štiri načela vnašanja nove arhitekture v staro tkivo:

- integracija sodobne arhitekture z zgodovinskim okoljem s pomočjo urbanističnega planiranja;
- sodobna raba novih tehnik in gradiv ob spoštovanju obstoječih odnosov;
- avtentičnost zgodovinskih ambientov, ki izključujejo potvorbe;
- ponovno oživljanje urbanega prostora z novimi rabami"³⁵.

Ko govorimo o mednarodnih konvencijah in priporočilih, moramo ugotoviti, da so predstavljena načela vsaj z našega stališča zelo ohlapna, četudi strokovno precej koristna. Prožnost priporočil zagotavlja minimalno raven splošne veljave, kar nudi projektantom dovolj - pogosto ne ustrezno razumljenega in upoštevanega "maneverskega prostora." "Priporočila so še posebno pomembna kot osnovno vodilo za odločitev, kot argument v stiku z javnostjo in v pedagoške namene"³⁶.

Menim, da bi glede na ustaljeno prakso, morali pri tistih posegih na spomenikih in v spomeniških območjih, kjer naloga ne zahteva zgolj spomeniškovarstvene

obnove in prezentacije, marveč tudi kreativno moč projektanta, obvezno razpisati natečaj in se ne prepuščati zgolj enosmernim rešitvam. Posebej poudarjam, da moramo natančno razlikovati, kje arhitekt lahko uveljavi svojo kreacijo in kje je ne sme.

V preteklem letniku sem v prispevku z naslovom "Ljudsko stavbarstvo - ena od temeljnih prvin pri oblikovanju in načrtovanju razvoja podeželja"³⁷ uvodoma predstavila varstveno definicijo identitete arhitekture v prostoru. V nadaljevanju sem pokazala kronološki pregled različnih avtorjev, ki so v svojih objavljenih delih skušali predstaviti načela identitete za novogradnje, preprosteje rečeno - načela pripadnosti, prilagajanja, skladnosti z danim okoljem. V drugem delu prispevka sem nanizala temeljne stroke, ki se ukvarjajo z ljudskim stavbarstvom, njegove pomene in dodatne možnosti etnologov konservatorjev pri oblikovanju in načrtovanju prostora sploh.

Prav zaradi tega se ne bom podrobno spuščala na področje oblikovanja in načrtovanja prostora.

Spregovorila bi le o načelih etnološke stroke pri oblikovanju novogradenj. "Ker krojimo prostor za vse in ker ima človek v prostoru izjemno pomembno vlogo - saj ga oblikuje, spreminja in ne nazadnje tudi uničuje - ni vseeno, kako in kje gradimo"... "Kakorkoli gledano, vedno bo morala vsaka novogradnja izhajati iz potrebe, načina življenja in iz programa, ki si ga bo po temeljitem premisleku začrtal graditelj sam"³⁸. Pri iskanju lege in oblike novih objektov je potrebno s pretanjenim poslušom slediti utečenim in zgodovinsko potrjenim oblikovnim, likovnim in konstrukcijskim shemam ter upoštevati funkcionalna načela "kot vir pobud" za sodobno oblikovno izvedbo, ne pa na mešanico, "zbirk receptov in obrazcev"³⁹ iz preteklosti, ki se, kot vemo, izničijo v golem formalizmu.

Zavedati bi se morali pomembnega dejstva, da združujemo vodila za načrtovanje in izvajanje novogradenj iz teorije obeh obravnavanih strok, tako etnologije kot tudi predhodno predstavljene konservatorske doktrine.

Opombe:

1. Še posebej izpostavljam nepoznavalski uvodni in zaključni prispevek v zborniku posveta "Kaj lahko danes naredimo z nepravo arhitekturo", Ljubljana 1993.
2. Delovna skupnost Alpe-Jadran, Podkomisija za zgodovinska središča, Prvo skupno poročilo o zgodovinskih središčih. Ljubljana 1985, str. 21.
3. Prav tam.
4. Nav.delo, str. 23.
5. Prav tam.
6. Nav.delo. str. 561-565
7. Delovna skupnost Alpe-Jadran, Projektna skupina za zgodovinska središča, Drugo skupno poročilo o zgodovinskih središčih, Majhna zgodovinska središča na podeželju. Ljubljana 1994.
8. Nav. delo, str. 21-61.
9. Nav. delo, str. 61
10. Nav. delo, str. 581-601.
11. Delo na tem projektu je v teku, v letu 1995 moramo pripraviti gradivo za tisk.
12. Pri projektu nudenja storkovne pomoči Hrvaški je na prvem mestu Bavarska.
13. Sodelujemo pri pripravi scenarija za vsebino postavitev.
14. Tomislav Marasović, Povijesna naselja sredozemlja. Pogledi 18, Split 1988, str. 832.
15. Prav tam.
16. Prav tam.
17. Prav tam.
18. Isti, Zaštita graditeljskog nasledja. Zagreb-Split 1983, str. 113-115.
19. Nav. delo, str. 98.
20. Isti, Povijesna..., str. 833.
21. Mednarodna listina o konservaciji in restavraciji spomenikov in spomeniških območij (Benetke, 31.5.1964).

- Varstvo spoemnikov 12, Ljubljana 1969, str. 153-154.
22. Marijan Kolarič, Amsterdamska deklaracija in kongres o evropski stavbni dediščini. Varstvo spomenikov 20, Ljubljana 1976, str. 313-323.
23. Listina konservacije in restavracije umetnostnih in kulturnih spomenikov. Pogledi 18, Split 1988, str. 753-782.
24. Iva Mikl-Curk, Poklic? Konservator..., Vestnik 10, Ljubljana 1992-1993, str.21.
Ta misel je tudi oblikovala rdečo nit seminarja pod okriljem Sveta Evrope o Integralnem varovanju kulturne dediščine, ki je potekal v Ljubljani februarja 1994.
25. Mednarodna listina..., str. 153.
26. Bernard M. Feilden, Uvod u konzerviranje kulturnog nasledja. Zagreb 1981, str. 20-21.
27. Varstveni režimi. Varstvo spoemnikov 13-14, Ljubljana 1968-1969, str. 282.
28. Mednarodna listina..., str. 153.
29. Tomislav Marasović, Aktivni pristup graditeljskom nasledju. Split 1985, str. 138-139.
30. Delovna skupnost Alpe-Jadran, Projektna skupina za zgodovinska središča, Drugo skupno poročilo o zgodovinskih središčih..., str. 49.
31. Iva Mikl-Curk, nav. delo, str.21.
32. Prav tam.
33. Tomislav Marasović, Aktivni..., str. 151.
34. Mednarodna listina..., str. 154.
35. Tomsilav Marasović, nav. delo, str. 155.
36. Iva Mikl-Curk, nav. delo, str. 21.
37. Zvezdana Koželj, Ljudsko stavbarstvo - ene od temeljnih prvin pri oblikovanju in načrtovanju razvoja podeželja. Varstvo spomenikov 35, Ljubljana 1994.
38. Ivan Sedej, Staro in novo, kmečka in sodobna ljudska arhitektura. Prešernov koledar, Ljubljana 19872, str. 125.
39. Prav tam.

Steletove nagrade in priznanja v letu 1994

Steletovo nagrado prejme

Mirko Šoštarič

nestor sodobnega slovenskega varstva naravne dediščine

Mirko Šoštarič je svoje delo posvetil varstvu narave že v petdesetih letih, ko je pri Planinskem društvu, Gorski straži in Hortikulturnem društvu ustanovil in tudi vodil komisije za varstvo narave. Njegova prizadevanja so kmalu vzbudila pozornost in tako je leta 1960 postal zunanji sodelavec, leta 1964 pa prvi redno zaposleni naravovarstvenik pri takratnem Zavodu za spomeniško varstvo v Mariboru. Tu je uspešno delal kot konservator za varstvo naravne dediščine skoraj tri desetletja in je bil, delno tudi zaradi bolezni, leta 1983 upokojen.

V šestdesetih letih se je na inovativen način lotil izdelave sistematičnih seznamov naravnih znamenitosti severovzhodne Slovenije in ob tem opravil pionirsko metodološko delo na področju topografije, evidentiranja, vrednotenja in operativnega varstva naravnih znamenitosti. S strokovnimi članki, predavanji, referati in ekskurzijami je odločno prispeval k oblikovanju konservatorske stroke v teoriji in praksi. Oral je ledino na področju vključevanja varstva naravne dediščine v sistem urbanističnega načrtovanja in njenem uveljavljanju v vsakdanjem življenju. Neprecenljiv je njegov prispevek pri nastajanju mnogih občinskih odlokov o zavarovanju naravnih znamenitosti kot tudi pri nastanku prvega zakona o varstvu narave leta 1976 in pozneje Zakona o naravni in kulturni dediščini leta 1981.

Posebno skrb je Mirko Šoštarič posvetil varstvu gozdov, ogroženih rastlinskih vrst ter starih znamenitih dreves. Leta 1965 je opravil prvi popis gnezd bele štokrlje v Sloveniji. Med njegova temeljna dela sodi tudi Ekološka študija vzhodnega Pohorja, ki je postala model širšega ekološkega in varstvenega obravnavanja naravnih območij.

Ob svojem delu je ustvaril tudi bogato knjižnico strokovne literature, arhiv fotografij in diapozitivov ter zbirko starih razglednic in znamk s področja varstva narave. Pri svojem delu je redno spremljal najnovejša strokovna spoznanja iz tujine in jih uspešno prenašal na domača tla.

Posebno dragocen je prispevek Mirka Šoštariča pri oblikovanju lika konservatorja. Z nezmotljivim občutkom zna prepoznati prave vrednote in neločljivo povezovati naravno in kulturno dediščino v celoto. To pa so lastnosti, na katere danes prevečkrat pozabljamo in jih ne znamo pravilno ceniti.

Svoje bogato znanje in izkušnje radodarno prenaša na generacije mlajših kolegov, ki imajo v njem skrbnega učitelja in vzornika. S svojim življenjskim delom je Mirko Šoštarič dal slovenskemu varstvu narave, naravne dediščine in konservatorstvu neprecenljiv prispevek.

Steletovo priznanje za leto 1994 prejme

Vito Hazler

za dosežke na področju varstva in popularizacije ljudskega stavbarstva.

Vito Hazler je kot prvi redno zaposleni etnolog konservator ob koncu sedemdesetih let, uveljavil vlogo in delokrog etnologa konservatorja. Ob sistematičnem evidentiranju nepremične etnološke dediščine je izdelal vzorčni metodi vrednotenja in tipološkega obrazca za objekte ljudskega stavbarstva. Ima vodilni delež pri strokovnem povezovanju etnologov konservatorjev in uveljavljanju bazične stroke v varstveni dejavnosti. Uspele so mu celovite obnove in prezentacije ključnih objektov ljudskega stavbarstva ob katerih je vidna tudi njegova stalna skrb za predstavitev svojih rezultatov v publikacijah, kakor tudi popularizacija etnološke dediščine nasploh.

Omenimo le njegove najbolj vidne uspehe kot so: delavske kolonije v Trbovljah, Aškerčeva domačija na Senožetih, Slivnikova in Kavčnikova domačija v Zavodnjah in Muzej na prostem Rogatec.

Muzej na prostem Rogatec je srednje velika domačija, ki predstavlja vzorčni in hkrati edini primer dobro organiziranega in strokovno izvedenega varstva ljudskega stavbarstva, izhajajočega iz sodobnih konservatorskih in muzeoloških konceptov.

Tako je nadvse uspešno sodelovanje med Društvom za ureditev Muzeja na prostem Rogatec in Vitom Hazlerjem, ki je skrbel po strokovni plati za interdisciplinaren pristop, še posebno pri pripravi ustrezne dokumentacije in načrtovanju dela in za ustrezno medinstitucionalno povezovanje pri oblikovanju vsebine in nadaljnjega razvoja muzeja na prostem, rodilo docela nepričakovan, a edinstven rezultat. Muzej na prostem Rogatec je postal del zavesti prebivalcev pod Donačko goro. Kot splošna vrednota tamkajšnjega življenja je tako dana tudi realnejša možnosti za ohranjanje ostale etnološke dediščine "in situ".

S končanjem celovite obnove in prezentacije Kavčnikove domačije v Zavodnjah 1. 1993, je bila zaokrožena dobro desetletje trajajoča obnova enega najpomembnejših spomenikov ljudskega stavbarstva na Slovenskem, ki predstavlja najjužneje ležeči primer alpske dimnice.

Uspeli konservatorski posegi, izpeljani ob rednih komisijских usmeritvah in sprotne publiciranju, so bili nadgrajeni z uspelo muzejsko prezentacijo domačije, ki jo je ob stalnem sodelovanju konservatorja izpeljal muzej v Velenju. Celostna prezentacija spomenika in širitev vsebinskih funkcij domačije je doprinesla, da je bila lani Kavčnikova domačija v ožjem izboru za nominacijo evropskega muzeja leta.

Steletovo priznanje za leto 1994 prejme

Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine
za obnovo gradu Polhov Gradec

Polhograjsko graščino je čas po 2. svetovni vojni po raznih neustreznih namembnostih pripeljal v že skoraj ruševinsko stanje. Vendar je predanost nekaterih domačinov in posameznikov na občinski upravi Ljubljana Vič - Rudnik, predvsem pa neumorno naprezanje konservatorskih delavcev, ki so bili zadolženi v Ljubljanskem regionalnem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine na tem področju, dosegla, da ni prišlo do dokončnega izničenja stavbe in sploh grajskega kompleksa.

Skupina strokovnih delavcev Ljubljanskega regionalnega zavoda: Špelka Valentinčič-Jurkovič, Juša Vavken, Darja Pergovnik, Mojca Torkar in Mojca Gabrič ter zunanji sodelavci predvsem Stojan Ribnikar, Martin Horvat in Momo Vukovič, so se z vso požrtvovalnostjo in vestnostjo lotila akcije, ki je vsaj na začetku predstavljala povsem nerešljivo nalogo. Pa vendar je prav želja po dosežku za kulturnim udejanjanjem, da se reši nezamenljiva kulturna vrednota - spomenik, in to po vseh načelih, ki jih narekuje konservatorski kanon - te strokovnjake vodila in usmerjala. Reči je treba, da se dela niso opravljala vedno po vnaprej izdelanem programu in v zaporedju, kot ga je le-ta predvideval, saj je to nešteto krat omejeval predvsem stroškovnik in ne nazadnje tudi pomanjkljiva udeležba drugih ustreznih delavcev, ki bi zadovoljevali primeren izdelek. Pa vendar se danes prav s to skupino strokovnjakov, ki je uspela premagati vse prepreke za doseg cilja, in teh ni bilo malo, konservatorska dejavnost lahko pohvali. Prav v tem dosežku lahko opazujemo strokovno sposobnost slovenske konservatorske srenje, saj je bila skupina dejansko zmožna izpeljati zahtevno spomeniškovarstveno akcijo. Pozitivna ocena je danes podana tudi že s strani tako okolice kot celotne družbe. Odprtje prezentiranega gradu z ustrežno kulturno funkcijo je prav gotovo dosežek za slovensko kulturo.

V celotnem programskem sklopu so bile na strokovnem nivoju opravljene številne raziskave, ki so tudi odkrile prve zametke grajskega objekta in njegovo rast skozi posamezna obdobja ter omogočile tudi s svojimi odkritji dokumentirano podprto obnovo.

Grad vstaja danes pred nami kot sodobno usposobljen kulturni spomenik, vendar prenovljen po vseh spomeniškovarstvenih načelih, z novo kulturno funkcijo, in daje ne samo kraju, marveč tudi širšemu slovenskemu okolju posebno znamenje, ki ne bo ostalo samo v prid kulturi, ampak tudi turizmu. Torej je pred nami grajski objekt v vsej svoji zgodovinsko in arhitekturno dokumentarni podobi, ki s svojim obrazom še kako dopolnjuje slovensko kulturno dediščino.

Obnova gradu je bila zaključena decembra 1994 in predana v uporabo slovenskim likovnim ustvarjalcem.

Stoletovo priznanje za leto 1994 prejme

Mitja Ferenc

za topografijo in razstavo Kočevska - Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev, ki je najvidnejši prispevek stroke na področju promocije kulturne dediščine v Sloveniji v preteklih letih.

Razstava je pri varovanju in prezentaciji dediščine bistven miselni in strokovni prestop v novo kvaliteto. Prikazuje dediščino, ki je ni mogoče obnoviti s pomočjo strokovnjakov za restavriranje, zato je njena promocija in vzpostavitev njene identitete veliko težja. Razstava je nadgradila tri leta kontinuiranih terenskih in arhivskih raziskav. Gradivo je bilo tudi celostno dokumentirano in fotografirano. Mitja Ferenc se je pri delu povsem izognil političnim konotacijam, kljub specifičnim razmeram na območju Kočevske v preteklosti.

Razstava je celostno delo z vzorčno topografijo, ki je metodološki vzor saj se je raziskovalec izčrpno posvetil tako terenskemu delu kot pisnim virom. Posebej izčrpno je bila izdelana fotodokumentacija. Topografija je spodbuda ob številnih dvomih in dogovarjanjih institucij, kdo in kdaj naj izdeluje topografije. Mitja Ferenc je enakopravno obravnaval različne segmente dediščine nekdanjih prebivalcev Kočevske, jih dokumentiral, analiziral in predstavil v katalogu. K delu je pritegnil sodelavce, od geografov do etnologov in umetnostnih zgodovinarjev. Predstavitev pomeni promocijo konservatorske stroke in postavitev ob bok kolegom, ki v veliko večjem številu delajo v muzejih, pozabljajo pa, da je tudi nepremična dediščina vredna prezentacije na način, kakršnega predstavlja vzorčna razstava Kočevska - Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev.

Razstava pomeni tudi pozitivno nadgradnjo odnosov lokalne skupnosti s službo za varovanje dediščine. Prenešena je bila v Kočevje. Spodbudila je prenovo in prezentacijo zgodovinskega spomenika (Šeškov dom), pospešila prenovo posameznih cerkva, spodbudila več manjših raziskav in pomagala pri nastajanju dveh dodatnih knjig o Kočevski. Ferenčevo delo je bilo osnova za natečaj za ureditev grobišč Pod Krenom in za več urbanističnih študij. Delo gospoda Ferenca je prva takšna zgodovinska študija, odkar so zgodovinarji del strokovnih ekip na Zavodih za varovanje dediščine.

Številne topografije, ki ostajajo v zavodih za varovanje dediščine in njihovih dokumentacijah, bi na podoben način lahko predstavili javnosti in popularizirali premalo znano delo naših kolegov.

Steletove nagrade in priznanja v letu 1995

Steletovo nagrado za leto 1995 za življensko delo prejme

dr. Marijan Slabe

Dr. Slabe se je rodil 1932 v Radovljici, v desetletju pred drugo svetovno vojno. V mladih letih se je skupaj s starši selil po Sloveniji od Cerknice do Kranja in Ljubljane, kjer je leta 1959 diplomiral. Ob pedagoški službi se je takoj zapisal konservatorski stroki. Kot honorarni sodelavec je za Mestni muzej raziskoval na Notranjskem in v Kočevju ter Ribnici. Postavil je temelje tamkajšnjih muzejskih zbirk.

Marijan Slabe je pred 31 leti dobil službo na Zavodu za ureditev stare Ljubljane, v kasnejšem regionalnem zavodu za varovanje dediščine. Ljubljanski zavod je v šestdesetih in sedemdesetih letih skrbel za četrtino Slovenije in njeno prestolnico. Marijan Slabe je skupaj s sodelavci utiral novo pot, pot regionalnih zavodov. Kot terenski arheolog in organizator je bil osrednja oseba pri izkopavanjih okoli ljubljanskega Šempetra, pri grobišču v Dravljah in pri številnih manjših a kljub temu odmevnih delih od Bele Krajine do Polhograjskih Dolomitov. Na njegovem hrbtu so preizkušali nove pravne in organizacijske sheme. Kljub težavam je Marijan Slabe vztrajal in se ni umaknil v bolj kabinetno delo. Marljivo in poglobljeno delo je 1977. nadgradil z doktorsko disertacijo Draveljska nekropola.

Dr. Slabe je leta 1984 prevzel mesto direktorja v Republiškem zavodu za varovanje naravne in kulturne dediščine. Spodbujal je skladen razvoj službe in obeh njenih stebrov. Postal je vodja in član desetih komisij in odborov, ki so skrbeli za zaščito dediščine v celoti ali njenih delov. S svojo mirno preudarnostjo je peljal varovanje dediščine mimo številnih čeri. Vedno je povezoval delo republiškega in regionalnih zavodov in usklajal teoretična izhodišča s praktičnimi spoznanji. Ko je zapustil vodilno mesto, je postal svetovalec vlade. Na tem položaju naprej aktivno sodeluje s kolegi znotraj stroke in s sorodnimi disciplinami, svetuje mlajšim in skupaj z njimi nadaljuje svoje delo.

Dr. Slabe ni ozko specializiran arheolog, je topograf in koordinator, ki je odpiral obzorja kolegom in laikom. V Italiji izpopolnjeno znanje je predajal na številnih predavanjih, tudi na Filozofski fakulteti, na ekskurzijah in izletih. Pomagal je pri pripravljanju razstav in vseh dejavnosti, ki pomagajo k boljšemu poznavanju dediščine in njenemu aktivnejšemu varstvu. Srečali smo ga na delovišču ali v arhivu med dragocenimi listinami.

Dr. Slabe je znan pisec strokovnih razprav in poljudnih knjig (Pristava pri Trebnjem, Cerknica, Dvor pri Polhovem Gradcu, Polhograjska Gora, Črni vrh). Njegovo ime je na ducatu samostojnih publikacij, podpisal je dobro stotino strokovnih in številna druga besedila.

Dr. Slabe je erudit, ki pozna Slovenijo, njene griče in skrite arheološke zaklade, vse slovenske stare in nove knjige in vse konservatorje. Dr. Slabe je bil in ostal najbolj strokovno podkovan in svetovljansko usmerjen konservator med vsemi, ki so delali in še danes aktivno delajo. Veliko je prispeval k pozitivnemu odnosu javnosti in upravnih služb do našega dela. S podelitvijo nagrade dr. Slabetu je pravilno ovrednoteno njegovo delo in dvignjen ugled nagradi sami.

Steletovo priznanje za leto 1995 prejme

Ivan Bogovčič

za pripravo razstave Nastanek, ogroženost in reševanje likovne dediščine

Akademski slikar - konservator specialist Ivan Bogovčič je v okviru Restavratorskega centra in velike razstave Gotika pripravil razstavo Nastanek, ogroženost, reševanje likovne dediščine v Sloveniji. Bogovčič je uspel uresničiti razstavo s spodbujanjem sodelavcev, s svojo upornostjo in prepričanjem o pomenu takšne razstave za naš prostor, vsem neugodnim organizacijskim pogojem navkljub. Razstave ne bi bilo mogoče pripraviti brez obširnega in poglobljenega znanja, ki ga je Ivan Bogovčič pridobil v dobrih treh desetletjih, ki jih posveča restavriranju predvsem likovne dediščine.

Razstava ima nedvomno veliko estetsko, vzgojno, izobraževalno in popularizacijsko vrednost. Za strokovnjake in širšo publiko je bistvena sporočilna vrednost razstave, ki izraža Bogovčičevo prepričanje, da brez temeljnega in vsestranskega poznavanja dediščine ni njenega uspešnega varovanja in njenega celovitega ohranjanja za bodoče generacije. V razstavi je vidno kolektivno delo, ki vključuje sodelovanje posameznih strok v skupno željo, ohranjati dediščino. Razstava je zasnovana kot trajna spodbuda tudi za delo s prihajajočimi generacijami.

Steletovo priznanje za leto 1995 prejme

Marinka Dražumerič

Marinka Dražumerič se je kot umetnostna zgodovinarica in etnologinja zaposlila na Zavodu v Novem mestu leta 1983. Vrsto let je delala na obeh področjih, saj Zavod ni imel zaposlenih drugih delavcev za ti dve področji. S predanostjo konservatorstvu, z velikim znanjem in prav neverjetno sposobnostjo memoriranja in reproduciranja zbranih podatkov je sodelovala in vodila vrsto konservatorskih posegov na Dolenjskem in v Beli krajini. Brez želje po popolnosti naj naštejemo le nekatere: cerkev sv.Nikolaja na Stražnem vrhu, cerkev sv.Jakoba v Naklem, cerkev sv.Neže na Lopati, Vseh svetnikov na Pustem Gradcu, cerkev sv.Duha v Črnomlju, cerkev sv.Helene v Dragi pri Beli cerkvi, novomeški Kapitelj in še vrsta drugih cerkva. Sodelovala je v ekipi pri obravnavi grajskih arhitektur: Mokrice, Grm, Mala Loka, Škrljevo... . Pripravila je etnološko evidenco, predloge za razglasitve, konservatorske programe. V preteklem letu ji je uspelo zbrati in urediti ter v posebni številki novomeške serije Rast ponatisniti dela novomeškega rojaka, umetnostnega zgodovinarja in konservatorja Jožeta Gregoriča. Njegova bogata zapuščina, ki je vrsto let veljala za izgubljeno, je skrivala nekatere še neobjavljene članke, ki so sedaj skupaj s ponatisnjenimi zbrani v celoti v eni knjigi. Glavna zasluga za to gre prav Marinki Dražumerič, ki je z njej lastno vestnostjo, natančnostjo in navkljub nekaterim oviram, ki so se v teku pregledovanja gradiva pojavila, uspela. Poleg tega je zbrala in uredila tudi Gregorčičevo bibliografijo. S tem ima konservatorska stroka, predvsem pa spomeniško bogastvo Novega mesta pravzaprav separatno, a v nekem smislu monografsko delo enega naših najpomembnejših umetnostnih zgodovinarjev, učencev Franceta Steleta in predhodnikov vrste mlajših, z Zadnikarjem in Komeljem na čelu.

Steletovo priznanje za leto 1995 prejme

Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine
za prenovo Tržnic arhitekta Jožeta Plečnika

Staša Blažič Gjura, Vlasto Kopač in Barbara Rot so s sodelavci, konservatorji Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine ter zunanji strokovnjaki vzorčno prenovili enega ključnih objektov starega mestnega jedra.

Skupina, oblikovana iz Plečnikovih učencev in izkušenih konservatorjev je uspela ohraniti in prenoviti lupine objektov, z vsemi pomembnimi detajli, ki so bili s časom in rabo že degradirani. Delikatno delo se je srečalo s številnimi tehničnimi problemi, ker so ob gradnji pred vojno zidali s skromnimi materiali.

Kvaliteta prenove je ohranjanje in nadgradnja obstoječe funkcije, ki z razširjeno ponudbo v večjem mestu, s širitvijo v kletnih prostorih in z novimi tehnologijami ni prizadela Plečnikove originalne arhitekture in njene sporočilnosti. Ob prenovi stavbe je bila uspešno izpeljana ureditev drevoreda, za kar je skrbela biologinja Polona Vrhunc.

Prof. Jože Curk

Ob 70-letnici

Popolno opisati prehojeno pot Jožeta Curka in jo predstaviti v vsej svoji razsežnosti in ustrezni vrednosti, mi vsekakor ni dano. Moj poskus portreta osebnosti Jožeta Curka, rojenega pred sedemdeset leti v naši sončni in z burjo bogati Vipavi, bo vsekakor površen, predvsem pa mi je kot mlajšemu kolegu v marsičem nedojemljiv, saj imam znatno manj izkušenj, kot jih ima za sabo jubilent.

Srednjo šolo je obiskoval v Mariboru, diplomiral pa je leta 1950 na oddelku za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po diplomi je večino svojega delovanja posvetil Štajerski. Deloval je v Mariboru, Celju in na Ptuju. Med leti 1965 in 1970 je služboval na Republiškem sekretariatu za prosveto in kulturo v Ljubljani, kjer je skušal, ne glede na takratno dojemljivost različnih pogledov na varovanje kulturne dediščine, v največji meri pripomoči, da bi prihajajoči delavci službe varstva kulturne dediščine našli podporo. Prav iz teh časov mi je ostal še posebej v spominu, ko me je tako nežno, a uspešno branil pred silo aktivistično naravnane razmišljanja.

Želja po osebni dejavnosti zadovoljitvi ga je usmerila v nadaljna delovanja bodisi v Pokrajinskem muzeju, Umetnostni galeriji, Zavodu za spomeniško varstvo in Pokrajinskem arhivu v srcu Štajerske v Mariboru, nadalje Pokrajinskem muzeju na Ptuju in na okrajnem referatu za spomeniško varstvo v Celju. Vsa prehojena in kompleksno zastavljena pot pa ga je tudi vse bolj odkrivala in predstavila slovenski in tuji javnosti: tako s kulturnega, strokovnega kot znanstvenega vidika.

Zelo zgodaj se je pokazala njegova raziskovalna sila, kjer je že kmalu dosegal zavidljive rezultate. Zato njegovega dela v prihodnosti ne bo mogoče zaobiti, pa naj si bodo to prvi prikazi fevdalne, sakralne ali urbane ahitekture, kjer je poskušal s svojim lasnim načinom, v katerega je vključeval tudi analitično stilno metodo, dopolnjevati in nadgrajevati takrat še običajno konstrukcijsko in strokovno grajene prikaze.

O tem pričajo njegova publicistična dela. Izdelal je topografsko dokumentacijo takratnega celotnega celjskega okraja, kar je po svoji zamisli nadaljevanje želje konservatorskih delavcev od Franceta Steleta dalje. Nikjer ne najdem tako bogato izpolnjenih in izrazitih rezultatov, kakor prav pri njem. Prav njegovi zvezki topografskega značaja danes po toliko letih leže na mizah vseh proučevalcev tega slovenskega predela, a se ob tem ne zavedajo povsem, kako velikansko delo je bilo to takrat, ko je pravzaprav sam, z dokaj neodmevno okolico nadgrajeval razmišljanja o vsebini in smislu varstva kulturne dediščine.

Razvoj njegovega proučevanja in sploh njegovega življenjskega delovanja ga je vodil naprej. Po letu 1970 je svojo razvojno silo duha in proučevalne moči še dopolnjeval. Začel je pronikati v zgodovinsko zastavljeno podobo trgov in mest na Slovenskem. Vanjo se je poglobil z raznih vidikov. Pri konceptu razvoja je temeljne silnice iskal predvsem v sili in moči, ki sta priganjali mestno in tržno strukturo in sploh pomeracijo v njenem dialektičnem razvoju. Seveda je proučevanja osredotočil zlasti na področje Maribora, Celja in Ptuja in okolice.

Po letu 1986, ko je dopolnil svojo delovno dobo, kot pravimo, in ko naj gre človek v pokoj, se v njem delovno vzdušje ni nič spremenilo, ker se je zavedal, da znanje in plodovi proučevanja še niso rodili zadovoljivih sadov, ki bi ga tudi ne nazadnje osebno povsem zadostili.

Zdaj proučuje predvsem zgodovino prazupnij in beraških rodov na Slovenskem. Svojo dosedanjo strokovno in znanstveno raziskovalno polje pa dopolnjuje z novim elanom, ki mu ga daje študij gradbeništva v slovenskih štajerskih mestih v času med renesanso in historicizmom.

Njegova bibliografija do danes še ni v celoti znana. Zato naj bralca spomnim, da so bili njegovi teksti objavljeni v edicijah Celjski zbornik, Kronika, Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor), Ptujski in Ormoški zbornik, Varstvo spomenikov, Enciklopedij Slovenije itd. Nisem preštel, koliko vodnikov je napisal za znano Zbirko vodnikov "Naravni in kulturni spomeniki Slovenije", kjer je nekaj izjemnih dokumentov časa prav izpod njegovega peresa. Sicer bi mogli danes že po površnih pregledih odkriti, da je napisal kar 18 samostojnih publikacij, prek 100 strokovnih in znanstvenih člankov, prispevkov in razprav. Tu pa so še drugi članki različnih vsebin, študij in ocen, ki jih je več kot 300. Ob tem bi rad posebej izpostavil dve deli: "Viri za zgodovino Maribora do 1850", izšlo 1985, ter na šest let pozneje izdano knjigo "Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem". Vendar ti dve deli – in mislim, da to ni le moja osebna ocena – ne moreta zasenčiti enkratne in za slovensko kulturno dediščino izjemno pomembne, temeljne skupine del, ki naj jih podrobneje predstavim z naslovi: Topografsko gradivo za območje občine Ormož, občine Radgona, Ljutomer, Celje, Žalec, Velenje, Slovenske Konjice, Mozirje, Šmarje pri Jelšah, Šentjur pri Celju, Laško, ki so prava zakladnica dokumentarnih izhodišč za pravo razumevanje in obravnavanje kakršnih koli nadaljnjih programskih predstav nepremične kulturne dediščine. Ti zvezki, navzven skromnega videza, vsebujejo dokumentarne podatke, ki so trajnega značaja in ne morejo podleči relativnosti časa.

Na koncu velja še posebej poudariti, da sem v njegovih tekstih zmeraj zaznal in razbral, kako nikoli ni želel držati vatla v svojih rokah, odmerjati posamezne vrednosti na enostaven ali – kot danes često zaznavamo – vse prej kot znanstven način. Zdi se mi, da ga njegova nenehna sila po doseganju dokumentiranih rezultatov in konstrukivnih misli oddaljuje od takih namenov, kaj šele dejanj.

dr. Marijan Slabe

Ob 70. letnici prof. dr. Naceta Šumija

Med ljudmi, ki sem jih srečal v življenju, ki niso izgubljali vere vanj in ki so se odzivali na vsa razodetja, ki sta jih ponujala znanost in stroka, v katero so bili vpleteni po svoji osnovni študijski usmerjenosti, prištevam vsekakor prof. dr. Naceta Šumija. Kar zamika me, da bi mu, ko ga srečam, rekel, kako veselo in radostno je biti človek. Zakaj? Ker vedno in povsod poskuša najti poleg kritične misli tudi pobude in nagibe, iskre in ogenj, ki bo zanetil in netil nove, za dosego cilja. Zdi se mi, kot da bi hotel reči, nikdar ne miruj, kot da bi hotel iztržiti nagib k želji, da naj tudi v temo posije sonce.

Rojen je bil 14.5.1924 v Kranju, kjer je tudi končal srednjo šolo. 1950. leta je diplomiral na filozofski fakulteti v Ljubljani, na Oddelku za umetnostno zgodovino. Že leto po diplomi je nastopil mesto konservatorskega delavca za območje mesta Ljubljane in s svojimi dokumenti pravzaprav prvič podrobneje razložil vse temeljne prvine, ki nerekujejo varstvene pogoje za zavarovanje kulturne dediščine. Prav iz njegovih zgodnjih tekstov, od katerih so nekateri pozneje dobili tudi zakonodajno-pravno moč, še danes črpajo delavci na spomeniškovarstvenem področju svoj zagon za pripravo razvojnih dokumentov na pomeriju mesta.

Po desetih letih dela se je posvetil profesorski karieri in jo leta 1974 okronal z mestom rednega profesorja za zgodovino slovenske umetnosti in umetnosti drugih jugoslovanskih narodov na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Tam je po 30 letih tudi sklenil svojo pedagoško dejavnost, v času katere je vzgojil številne strokovnjake, ki so danes v ponos stroki in umetnostnozgodovinski vedi. Saj jim je s pristopom domače človečnosti, inteligence, prodornosti, smiselne konstruktivne misli, dojemljivosti itd., skratka, z vsem tistim, kar mlad človek, študent potrebuje, odkrival svet in pogoje za življenje v njem, obenem pa jim tudi zgrajeval mišljenjski krog razumevanja snovi, ki jo je podajal.

Ob redni, vsakdanji pedagoški dejavnosti se mu je kot profesorju in pedagogu, svetovalcu mladih in že usposobljenih strokovnjakov, kot poznanemu piscu in javnemu kulturnemu delavcu, posrečilo petnajst let voditi Znanstveni inštitut pri Filozofski fakulteti in ne enkrat opravljati častno funkcijo dekana fakultete.

Deset let po diplomi je doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani s tezo Ljubljanska baročna arhitektura. S tem je že povsem dokončno nakazal svojo nadaljnjo raziskovalno smer, ki jo je okronal 1966. leta z delom temeljnega pomena "Arhitektura 16. stoletja na Slovenskem". Tri leta pozneje pa ji je dodal še knjigo "Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem". Obe knjigi sta izšli pri Slovenski matici in sta ključna dokumenta za preučevanje arhitekture omenjenih dveh stoletij pri nas. Treba je še dodati, da je že leta 1958 izšlo njegovo delo "Gregor Maček, ljubljanski baročni arhitekt". Zanimivo pa je, da je še štiri leta starejša njegova knjiga "Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani", ki ga sicer tematsko odvaja od prvotno postavljene proučevalne poti; toda njegova pronicljivost in smiselni odziv na spoznavanje stavbne dediščine na Slovenskem sta ga pravzaprav že takrat zaznamovala kot odličnega poznavalca razvoja te dediščine od 16. stoletja do današnjih dni.

Ljubljanske arhitekture na prelomu 19. in 20. stoletja do danes še nihče ni temeljiteje in nadrobneje raziskal. To kaže, kako globoko je naš jubilarant že tedaj posegel v obseg umetnostne in arhitekturne dediščine z vso svojo pronicljivostjo, ki je značilna za vsa njegova poznejša dela.

Kot likovni kritik se seveda ni mogel izogniti proučevanju sodobnejšega slikarstva in kiparstva na Slovenskem. Seveda pa je za vsa svoja dognanja v znanosti in stroki zmeraj iskal skupni imenovalac, ki ga je poskušal najti v razmerju do evropske umetnostnozgodovinske in konservatorske razvojne poti. Ob vsem naštetem torej ni čudno, zakaj številni delavci v umetnostnozgodovinski in konservatorski stroki toliko let iščejo pomoč pri njem. Za vsakogar najde ustrezno besedo in zadovoljiv nasvet, ki človeka osvoji, ga nadgradi in napoti v ustrezen razmislek in na nadaljnjo delovno pot.

Mestu Ljubljani, ki ji je posvetil nemalo dela in naporov, je namenjena strokovno naglašena knjižica, izšla leta 1978, "Prenova Ljubljane", ki obravnava osnovni namen in izhodišča za prenovo arhitekturne dediščine v osrednjem slovenskem mestu. Naj o tej knjižici povem le to, da pomeni enega izmed tistih redkih slovenskih konservatorskih tekstov, ki se sistematično dotikajo tega, danes tako obširnega in kompleksnega vprašanja, ki postaja vse bolj aktualno, pomembno in nepogrešljivo.

V tem bežnem pregledu se namerno nočem dotakniti različnih razprav, člankov, ocen, itd., ki so izhajali v strokovnih in znanstvenih publikacijah, revijah in v dnevnem časopisju. Rad bi zgolj skozi monografska dela odkril vse temeljne lastnosti in vrednosti, ki krasijo delo jubilaranta.

Nekaj tega "blaga" je šlo leta 1975 v drugem zvezku "Pogledov" z naslovom "Pogledi na slovensko umetnost". V uvodu je avtor izpovedal kanon in smisel svojega dela: "nenehno sem poskušal dognati, v čem je umetnost na naših tleh naša, katerim zakonom je podložna, da se ne glede na znane močne zunanje pobude izraža po svoje."

1982. skupaj z J. Anderličem izda vodnik Ljubljana, tri leta kasneje izide "Renesansa u Hrvatskoj i Sloveniji" (Beograd 1985), zatem še "Valovanje v svetlobi - Marko Mušič, arhitektura nove draveljske cerkve" (1988), "Nove Žale" (1990), "Slovenija - umetnostni vodnik" (1990), "Negovan Nemeč" (1991), "Po poti baročnih spomenikov Slovenije" (1992 - izšlo v več jezikih), "The Baroque in

Central Europe, Places, Architecture and Art" (Benetke 1992), "Vida Slivnikar Belantič" (1993), "Naselbinska kultura na Slovenskem" (urbana naselja, 1994).

Še posebej pa bi rad opozoril na formo njegovih tekstov, ki jo tako pogrešamo v današnji publicistiki. Avtor sledi osnovnim pogojem tako v izrazu kot v razmišljanju in doumevanju smisla, vsebinskem obsegu konstrukcije teksta, itd., vse pa zna obogatiti z zlahtnim slogom in podpreti z dokumenti.

Za svoje delo in napore, ki so rodili obilo pozitivnih rezultatov, ni dobil veliko priznanj. Omenim naj le nagrado Sklada Borisa Kidriča (1967) in dve Župančičevi nagradi (1975 in 1990). Je tudi častni član Slovenskega umetnostnozgodovinskega in Slovenskega konservatorskega društva. Slednje mu je leta 1990 kot prvemu podelilo danes že uveljavljeno Steletovo nagrado.

Kot dolgoletni konservatorski delavec sem dolžan še posebej opozoriti na njegovo nepogrešljivo prisotnost v konservatorstvu. Delo prof. Šumija se kaže na raznovrstnih področjih, pa najsi bo to na pedagoškem, andragoškem, publicističnem ali neposredno na samih prezentacijskih posegih na spomenikih in dediščini oziroma pri predstavitvi naše kulturne dediščine ter vrednot z referati in predavanji pred domačo in tujo javnostjo. S svojim raziskovanjem in proučevanjem je vseskozi skušal dopolnjevati in kar se da natančno prispevati k udejanjanju naše stroke. Mirno lahko zapišem, da je bil zmerom eden poglavitnih sooblikovalcev načel in metod, iz katerih izhajata naša sodobna konservatorska teorija in praksa. Poglobljajljal se je v problematiko in jo reševal tako, kakor jo je na eni strani narekoval čas, na drugi pa razvoj znanosti in stroke sploh. Branil je stroko pred negativnimi vplivi in se na vseh ravneh zavzemal za njeno nujno avtonomnost. Še zdaleč pa ni zanemarljiv njegov pozitiven vpliv na mlajše generacije v konservatorski stroki in neposredna pomoč pri reševanju pogosto ključnih problemov, ki so se pojavljali pri udejanjanju varstvenih ciljev.

Njegovo publicistično delo je danes nepogrešljiva literatura za uspešno in ustrezno delovanje konservatorskih strokovnjakov v organizacijah za varstvo. Postal pa je tudi že dokument, ki vrednoti določene etape v razvoju konservatorske stroke in umetnostnozgodovinske vede.

Prof. Šumi se uvršča med začetnike povojnega konservatorstva, torej med prve naslednike Steletove dediščine, vendar ne zgolj kot posnemovalec njegovega dela in usmeritev, marveč kot utemeljitelj in povezovalac klasične šole z novo, moderno konservatorsko stvarnostjo in umetnostnozgodovinsko vedo. Naj ob koncu omenim še tole. Šele skozi njegovo delo spoznavam, koliko danosti, možnosti nam je ponujeno prav skozi razmišljanje profesorja Šumija, kadar si prizadevamo doseči zastavljeni cilj, to je izoblikovati predstavo o določenem smiselnem strokovnem ali znanstvenem problemskem sklopu. Pri vseh ključnih problemih je vsaj zame nepogrešljiv; na strokovnih sejah ter razgovorih včasih kar iščemo njegovo osebnost. To se je kazalo že nekoč, na Strokovnem svetu bivšega Republiškega zavoda, ko je le-ta začel kazati znake najvišje strokovne moči za slovensko konservatorsko stroko.

dr. Marijan Slabe

Janez Gojkovič

1913-1995

Še preden smo dobili v roke natisnjen letnik naše revije, kjer smo se spomnili njegove osemdesetletnice, se moramo od Janeza Gojkoviča za vselej posloviti. Na straneh Varstva spomenikov se sicer ni nikoli oglasil, zato pa so njegove roke zaznamovale mnogo tistega, o čemer smo spet in spet poročali. Trajno mesto v naši dejavnosti mu gre predvsem zaradi njegovega dela v ptujskem muzeju in arheologiji. Delati je začel, izučen kolar, najprej kot čuvaj pri hajdinskem mitreju in kmalu nato tudi kot arheološki kopač. Že Valter Šmid, nestor sodobne arheologije na slovenskih tleh, je v času pred koncem druge svetovne vojne cenil njegov naravni čut, oko in roko pri terenskem delu. Temu delu je ostal potem zvest za več desetletij. Postopno se je izoblikoval v tudi odličnega muzejskega preparatorja, verjetno z najbolj pretanjenim poslušom za sestavljanje zahtevne lončenine. Poleg tega je znal in hotel postoriti še nešteto drugega v muzeju, kjer je vedno obilo vzdrževanja, popravil, postavljanja razstav in pospravljanja depojev. Tudi pri konservaciji na terenu, kot pri Povodnovem lapidariju, peči na Hajdini ali obeh mitrejih ni šlo brez njega. Žalosten je bil, kadar začetega ni bilo zaradi tega ali onega mogoče ob roku končati. Mislim pa, da je bil najbolj vesel, kadar se mu je začelo pod lopatico, metlico in nožičem luščiti kaj novega in vznemirljivega. Imel je izjemen dar za razumevanje predmeta, čemu je ta služil in kako je bil narejen.

Ker je bil tako dolgo na mnogih arheoloških terenih, je sodeloval z mnogimi arheologi. V ne nepomembni razsežnosti razumevanja prsti v arheološki plasti in tvarne govorce arheološkega predmeta smo šli vsi, ki smo z njim kdaj sodelovali, skozi njegovo šolo. V naši arheologiji, kolikor smo jo posredovali doma in ponesli v svet, živi tudi delo Janeza Gojkoviča. To je tisti del, ki smo ga v desetletjih, ko eksaktne stroke še niso tvorile arheološke vede v sedanjem obsegu, zapolnjevali, tako kot drugje, z zlahkim izročilom starih mojstrov ročnih spretnosti.

Poleg tega je bil Janez Gojkovič, ki smo ga z leti vse bolj vsi klicali "atek", čudovit človek. Kako si je znal popraviti klobuk z besedami "Te se pa lot'no v Božjem strah", so rekli profesor Šmid..." ali hudomušno poblisniti z očmi po ekipi, ko se je kaj zapletlo: "No, profesorji, kaj bomo pa zdaj?"! Nikoli ne bom pozabila, kako je Peter Petru, tedaj že doktorant z objavami in nekaj uspešnimi nastopi, tudi na tujem, ob koncu delovnega dne vesel izjavil: "Danes sem doživel enega svojih velikih arheoloških uspehov!" Janez Gojkovič ga je namreč pohvalil: "Vete vi, to ste pa lepo narisali." Tudi ta plat, ki je z njo plemenitil sodelovanje v muzeju in na terenskih akcijah, mu postavlja trajen spomenik. Hvala mu za vse!

Iva Mikl Curk

Poročila o konservatorskih delih na posameznih objektih kulturne dediščine

1

Naselje: **Ajdovščina**

Občina: Ajdovščina

Naslov: **Titov trg 5**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Baročna graščina, ki je nastala na starejših, po nekaterih virih še srednjeveških osnovah, je danes le deloma ohranjena. Zlasti v notranjosti so bile narejene številne predelave, avtentični so le posamezni pritlični prostori. Objekt in neposredna okolica sta bila degradirana z zgraditvijo blagovnice na mestu vzhodnega graščinskega trakta, ki je bil ob tej priložnosti porušen. Preostali del je razdeljen med več lastnikov, ki so z neustreznimi adaptacijami porušili prvotni arhitekturni koncept. Novi lastnik namerava preostali del graščine urediti za gostinsko dejavnost. Podali smo konservatorske smernice in izdelali idejni načrt za ureditev gostinskega vrta pred vhodno fasado.

Jasna Svetina

2

Naselje: **Anhovo**

Občina: Nova Gorica

Ime: **kamnolom Jelenk**

Področje: Z

Vrsta dela: 1, 2

Kamnolom se nahaja na območju, kjer sta potekali dve avstrijski obrambni črti na t. im. soški fronti. Na tem sektorju (II. - a sektor) je deloval 17. avstrijski armadni korpus (62. divizija). Predvidena širitev kamnoloma bo posegla tudi na območje, kjer je v 1. svetovni vojni potekala druga avstrijska bojna črta, ki je še razpoznavna (grmičevje). Ob obrambni liniji se nahajajo številne kaverne. Na območju ni kvalitetnejših primerov nepremične dediščine, je pa velika verjetnost muzealskih najdb (premičnine). Podali smo pogoji, da izvajalec sproti obvešča zavod oziroma Gori-

ški muzej o kakršnih koli najdbah in v teh primerih s posegi takoj preneha. Omenjeno območje poteka na obrobju predvidenega kamnoloma in ne sodi v sklop ureditve območja soške fronte Vodice - Skalnica.

Damjana Fortunat Černilogar

3

Naselje: **Avče**

Občina: Nova Gorica

Naslov: **ž.c. sv. Martina**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Leta 1993 je bil obnovljen zunanji izgled župne cerkve sv. Martina v Avčah. Narejen je bil nov zunanji omet, zunanjščina je bila pobeljena. Ob tej priložnosti so zamenjali tudi strešne žlebove, okenske okvire in uredili električno napeljavo. Naš zavod je pri teh delih sodeloval z barvnimi predlogi za beljenje zunanjščine ter pri prezentaciji gotskega okna v zakristiji, ki je bilo odkrito med prenovitvenimi deli. Gradbena dela je opravil gradbenik Franc Gregorc iz Ajdovščine. Obnova cerkve je stala cca 2,2 milijona tolarjev, ki so jih zbrali vaščani.

Robert Červ

4

Naselje: **Bate**

Občina: Nova Gorica

Ime: **mejnik**

Področje: Z

Vrsta dela: 1

Zavod je dobil nalogo, da poda mnenje o predvideni širitvi kamnoloma Jelenk. Na terenskem ogledu smo se po predhodni ustni informaciji prepričali o obstoju starega mejnika na Rebru (k. 333). Mejnik je izredno zanimiv in do zdaj edini take vrste. Na eni strani klesanega kamna je grb (neznan, slabo razpoznaven), na drugi pa oznaka I 71. Mejnik je

izven predvidenega območja kamnoloma. Mejniki smo evidentirali in foto dokumentirali.

Damjana Fortunat Černilogar

5

Naselje: **Betanja**
Občina: Sežana
Naslov: **Betanja 1**
Področje: U
Vrsta dela: 2d, 4

Izdelali smo posnetek obstoječega stanja domačije v območju naselbinskega spomenika. Za potrebe sanacije tega objekta in gradnjo prizidka izdelujemo idejni projekt s smernicami za oblikovanje, saj je potrebno do-mačijo prilagoditi tradicionalni lokalni stavbni tipiki.
Eda Belingar

6

Naselje: **Blejska Dobrava**
Občina: Jesenice
Naslov: **Blejska Dobrava 58, 68**
Področje: E
Vrsta dela: 2

V letu 1992 je bilo izdano soglasje za adaptacijo stanovanjske hiše Blejska Dobrava 68 (parc. št. 1860) s priporočilom, da se na čelni fasadi ohrani freska Marija z otrokom (datacija: 1818) in apnenčast portal z ravno preklado in z dvokrilnimi vrati.

V letu 1993 je bilo izdano soglasje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1854 (vse) k.o. Blejska dobrava.
Vladimir Knific

7

Naselje: **Bloška Polica**
Občina: Cerknica
Ime: **p.c. sv. Vincencija Ferrer**
Področje: R, UA
Vrsta dela: 5, 8

Sredi septembra 1993 je bil v neurju poškodovan korpus na križu, na pokopališču ob cerkvi. Kvalitetno ga je obnovil domači mojster Jože Strle iz Podgore.

Dijak Šubičeve gimnazije iz Ljubljane Uroš Crnkovič je pod vodstvom konservatorja LRZVNKD podrobno fotografiral leseni po-

slikani strop iz leta 1693, ki je bil v okviru raziskovalnega tabora pred tem še grafično in tekstovno dokumentiran.

Dušan Kramberger

8

Občina: **Bovec**
Ime: **Kluže**
Področje: Z
Vrsta dela: 7, 8

Na objektu potekajo dela s presledki že od leta 1987. Začetek maja smo bili obveščeni, da se ob trdnjavi izvajajo dela, o katerih Zavod ni bil seznanjen. Po posredovanju na občini in policiji, je bilo ugotovljeno, da je izvedbo del naročilo Turistično društvo Bovec. Čiščenje okolice je načrtoval tudi Zavod in se o sami izvedbi že dogovoril z izvajalcem. Na terenskem ogledu smo ugotovili, da je bil ob objektu na zahodnem delu, tik ob zidu, na katerega je bil do druge svetovne vojne prislonjen portal cestne zapore, izvršen izkop z buldožerjem. Iz starih posnetkov je sicer razvidno, da je bil tudi prvotno ta prostor v istem nivoju s cesto, vendar bi bil ob izkopu potreben arheološki nadzor (možnost najdb v nasutju). Tudi ravnanje poti, ki vodi proti Hermannovi trdnjavi, oziroma vzpostavljanju odtokov za meteorne vode, je bilo izvedeno brez vedenja in nadzora Zavoda. Na južnem delu za trdnjavo je bilo odstranjeno in očiščeno grmičevje vse do obrambnega zidu, po robu katerega so postavili ograjo in uredili krožno peš pot.

Izdali smo mnenje na vlogo gospoda Dežmana iz Kranja o postavitvi njegove privatne zbirke v trdnjavi.

Damjana Fortunat Černilogar

9

Naselje: **Bovec**
Občina: Tolmin
Ime: **vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne**
Področje: Z
Vrsta dela: 4, 7

Tudi to pokopališče je bilo v letošnjem letu temeljito obnovljeno in prezentirano. Cestno podjetje Nova Gorica kot izvajalec del je obnovilo v obliki križa urejeno makadamsko pot, dotrajani betonski nagrobniki so bili zamenjani z novimi po originalih. Prebarvana

in obnovljena je bila veriga, ki pokopališče ograjuje, prav tako tudi vhodna kovinska vrata.

Darij Humar

10

Naselje: **Brezje**

Občina: Oplotnica

Ime: **grad Freudenburg – Brinjeva gora**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, visoki zgodnji vek

Vrsta dela: 8

Ob ogledu terena 1.5.1993 je avtor prispevka na parceli 519 k.o. Brezje, med koreninami izpuljenih štorov, na vzpenjajočem se pobočju južno od ceste, ki vodi od hiše Brezje 13 na Brinjevo goro, odkril fragmente prazgodovinske keramike in keramike iz obdobja visokega srednjega veka.

Prazgodovinska keramika je podobna grobim najdbam z Brinjeve gore, vendar je zaradi velike stopnje fragmentiranosti podrobneje nedoločljiva.

Srednjeveško keramiko lahko časovno omejimo med leta 1229 in 1497, ko je na vrhu grebena stal grad Freudenburg (I. Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Med Prekmurjem in porečjem Dravinje, 1991, 25s). Prav tako se nahajajo fragmenti srednjeveške keramike tudi jugovzhodno od ceste na parceli 517 k.o. Brezje.

Nekoliko nejasna bi ostala le uvrstitev v sistem ANSI, kajti grad stoji na področju Zreč, torej regije XVI Celje, najdbe pa se nahajajo na področju Oplotnice, torej regije XVII Maribor. Meja med regijama je namreč južna meja parcele 519 k.o. Brezje.

Boris Kavur

11

Naselje: **Brezje**

Občina: Radovljica

Naslov: **Brezje 62**

Področje: E

Vrsta dela: 2

V letu 1993 je bilo izdano soglasje za gradnjo nadomestnih objektov na nekdanji domačiji na parc. št. 204, 205, 206, 209 k.o. Brezje. V sklopu domačije Brezje št. 62 je bil tudi mlin s štirimi kamni in stopami, ki pa je bil opuščen, zato so mlinske naprave propadle tako,

da so v muzej na Jesenice pripeljali le del opreme iz mlina.

Vladimir Knific

12

Naselje: **Brezovk**

Občina: Nova Gorica

Naslov: **Brezovk 10**

Področje: E

Vrsta dela: 5

Naredili smo tehnično dokumentacijo domačije, razglašene za kulturni spomenik, ki pa zaradi nenaseljenosti nezadržno propada. Z lastnico smo se dogovarjali o morebitem revitalizacijskem programu, ki pa še ni dozorel. Pripravili bomo program najnujnejših gradbenih posegov, ki bi zaustavili propadanje te stavbne dediščine Zgornjih Brd.

Bojan Klemenčič, Brane Zbačnik

13

Naselje: **Brinje**

Občina: Postojna

Naslov: **p.c. sv. Nikolaja**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

V letu 1993 smo pripravili načrte za obnovo strešne konstrukcije pokopališke cerkve sv. Nikolaja. S preostalimi sredstvi pa nameravamo skleniti pogodbo s kamnosekom, ki bo izdelal nadomestne kamnite dele za poškodovano zvončnico.

Robert Čerov

14

Naselje: **Britof**

Občina: Kranj

Ime: **p.c. sv. Tomaža**

Področje: A

Obdobje: pozno rimsko obdobje, zgodnji srednji vek

Vrsta dela: 7

Od 3.7. do 4.8. 1993 smo nadzorovali izkop za drenažo okrog p. c. sv. Tomaža v Britofu pri Kranju. Našli smo precej poznoantične lončenine, ob južni strani cerkve pa tudi skeltni grob brez pridakov, vkopan v rimski zid. Po pripovedi domačinov so grobove našli takorekoč na vseh parcelah, ki mejijo na cer-

kveno obzidje, ob kopanju strelovoda pred približno dvanajstimi leti pa so ob južni cerkveni steni našli tudi vrsto lobanj. Očitno imamo na lokaciji opraviti ne le z zgodnje-srednjeveškim grobiščem (VS 13-14, 1970, 158-159), temveč tudi s poznorimsko naselbino.

Milan Sagadin

15

Naselje: Bukovica

Občina: Nova Gorica

Ime: vojaško pokopališče iz 1. svet. vojne

Področje: Z

Vrsta dela: 3

O predvideni lokaciji laporokopa smo podali mnenje, ki predvideva ohranitev širšega območja vojaškega pokopališča iz 1. svetovne vojne, saj bi sicer, tudi v vojni, skrbno izbrana lokacija med biljanskimi griči izgubila svoje kvalitete.

Damjana Fortunat Čermilogar

16

Naselje: Celje

Občina: Celje

Naslov: Gosposka 26

Področje: UA

Vrsta dela: 2, 4, 6, 7, 8

V novih lastniških odnosih pomeni celovita prenova meščanske hiše v privatni lasti veliko izjemo. Uresničen je predlog ZVNKD, umeščen tudi v zazidalni načrt za staro mestno jedro Celja iz leta 1986, da se ponovno vzpostavi prvoten lastniško-uporabni odnos tipične meščanske hiše - en lastnik z lastno dejavnostjo v poslovnem pritličju ter bivanjem v stanovanjskem nadstropju. Prenavljanje objekta z zgodnjebaročno zasnovo in močnim pečatom klasicizma 19. stoletja je potekalo po projektni dokumentaciji. Ta je vsebovala le okvirna konservatorska izhodišča, ker temeljitejših raziskav zaradi hitrosti in načina dela ni bilo mogoče opraviti. Ob spremljanju gradbenih del nismo našli na nove stavbne sestavine, obstoječe pa so solidno obnovljene oz. prezentirane, tako da je celotna prenova zadovoljiva. Po prvih izkušnjah prenove hiš v privatni lasti ugotavljamo, da lastniki hiš razumejo lastništvo preveč dosledno, se pravi, da lastnosti kulturnega spomenika in z njimi

povezane spomeniškovarstvene zahteve zanikajo ali neradi priznavajo. Res pa je, da se jim za zdaj država še ni približala s stimulativnimi olajšavami, krediti ipd.

Branka Primc

17

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: železniška postaja

Naslov: Krekov trg 1

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 7

V letu 1993 je bila opravljena rekonstrukcija pročelja železniške postaje na Krekovem trgu v Celju. Poslopje, zgrajeno ok. leta 1847, je do zdaj doživelo vrsto adaptacij, ki so spreminjale njegovo podobo. Zadnji, povojni poseg je močno oskubil pročelje, zabrisal historično podobo stavbe, s tem pa tudi okrnil kvaliteten ambient reprezentančnih arhitektur trga, oblikovanih v poznem historizmu. Dosegli smo, da je Železniško gospodarstvo Ljubljana ob temeljiti obnovi notranjščine izvedlo tudi novo zunanjo podobo stavbe. Za ponovitev prvotne podobe poslopja ni bilo zadovoljivih podatkov, zato so služile kot izhodišče za rekonstrukcijo starejše fotografije ter načrt pročelja iz leta 1905, ko je stavba dobila novo, secesijsko lice. Rekonstrukcija je potekala s skupino, ki je v Celju že opravila podobno, uspešno rekonstrukcijo Narodnega doma - načrt je izdelal dipl.ing.arh. Janko Hartman, izvajalec pa je bilo podjetje Remont Celje. Investicijo je delno pokrila celjska občina. Obnovljeno pročelje zdaj kvalitetno dopolnjuje in sooblikuje celotno podobo pomembnega historičnega mestnega prostora.

Branka Primc

18

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Zgornji Lanovž

Naslov: Čopova 2

Področje: UA

Vrsta dela: 2, 4, 5, 6

Zgornji Lanovž, barokiziran dvorec iz 16. stoletja, ki sodi med najkvalitetnejšo stavbno dediščino na področju celjskega ZVNKD, je

do nedavnega delil žalostno usodo z ostalimi visoko kakovostnimi arhitekturami plemiškega izvora. V njem so bila socialna stanovanja, zadnja leta pa je brez funkcije vidno propadal. V letu 1993 je občina v okviru republiškega programa javnih del izvedla akcijo čiščenja in najnujnejših vzdrževalnih del na objektu, kar je dalo zavodu priložnost za celovite raziskave. Zunanjščino smo presondirali sami, notranje prostore pa restavrirator Aleš Sotlar - RC RS. Odkrite stropne in stenske poslikave ter arhitekturna poslikava zunanjščine so dopolnile podobo reprezentančnega profanega, celostno ohranjenega objekta, bogatega z arhitekturnimi sestavinami in elementi, kot so balustradno kamnito stopnišče, reprezentančne avle s stenskimi kamini, štukirani stropovi, intarzirani parketi, štukirana in poslikana graščinska kapela, vratno pohištvo itd. Zavod je izdelal konservatorski program za prenovo, ki je med drugim vseboval predlog gradbeno-sanacijskih ukrepov, ki ga je izdelal IKO Žalec, predlog rekonstrukcijearhitekturne poslikave, predlog prezentacije stavbnega tlorisa, programe prezentacij poslikanih in štukiranih stropov ter kamnoseških elementov (RC RS) ter okvirni predlog zunanje ureditve stavbe. Opredelili smo tudi nujnost enovitega programa ter lastništva ali skrbništva za celoten objekt.

Branka Primc

19

Naselje: **Cerovo**
Občina: Grosuplje
Ime: **Tabor**
Področje: UA
Vrsta dela: 7

Na obzidju protiturškega taborskega kompleksa p.c.sv. Miklavža je izvajalec Mepoš.vg iz Višnje Gore popravil poškodbe in obnovil vse strelne line. Začasno sta pokrpani strehi na SZ stolpu in JZ stolpu (kaplaniji), zgornji rob taborskega obzidja je provizorično zavarovan pred pronicanjem vode s cementno prevleko. Zidovje in okolica tabora sta temeljito očiščena bršljana, podrasti in dreves. Glede na ohranjenost in celovitost protiturškega tabora predvidevamo dvig obzidja in stolpov do prvotne višine ter rekonstrukcijo lesenih hodnikov in drugih obrambnih sistemov.

Dušan Kramberger

20

Naselje: **Cerovo**
Občina: Nova Gorica
Ime: **kapelica ob cesti v Spodnje Cerovo**
Področje: E
Vrsta dela: 4, 5

V dogovoru s krajanji smo izdelali projekt, popis del - predračun rekonstrukcije kapelice na Cerovem. Gre za izredno zanimiv objekt nenavadnega trikotnega tlorisa s polkrožnima linama. Žal sanacija oziroma rekonstrukcija zaradi pomanjkanja finančnih sredstev letos ni bila opravljena.

Darij Humar

21

Naselje: **Čeče**
Občina: Trbovlje
Ime: **p.c. sv. Katarine**
Področje: UA
Vrsta dela: 6, 7, 8

Starejših fasadnih ometov na stenah p.c. sv. Katarine v l. 1993 nismo našli, ker je bila obnova ob koncu šestdesetih let tega stoletja zelo temeljita. Edini ostanek verjetno zelo bogato krašene zunanjščine iz 17. stol. je križ z zvezdami, okrašen z raznobarnimi kamni in drobljeno opeko, vtisnjenimi v omet. Cezure v zidavi so pokazale, da je bil prezbiterij prizidan k ladji, zvonik pa kasneje prizidan k severni steni ladje in prezbiterija. Izhodišča za obnovo fasadnih ometov, ki smo jih posredovali žup. uradu Trbovlje - investitorju obnovitvenih del, so bila zelo skopa: na nove zaglajene omete se ponovi členitev enostavnih lizen na vseh vogalih cerkve in ohrani križ na zahodni fasadi cerkvene, s tem da se osnovne površine barvajo v oker, členitev pa v beli barvi. Ker v treh nišah zahodne fasade ni bilo ohranjenih fresk, je slikar Rudi Čemažar naslikal podobe sv. Florijana, sv. Katarine in sv. Roka, ki so jim posvečeni trije oltarji v cerkvi. Baročna okvirna stranska oltarja, posvečena sv. Roku in sv. Florijanu, je v letih 1990 in 1991 obnovila mariborska škofijska delavnica brez vedenja in soglasja zavoda. Rezultat obnove inkarnata kipov je enako nezadovoljiv kot pri kipih glavnega oltarja, ki ga je ista delavnica obnavljala v letih 1987-1988.

Bogdan Badovinac

22

Naselje: Črnivec (Mošnje)

Občina: Radovljica

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

Vrsta dela: 1

Lastnik parc. št. 324 in 251 k. o. Brezje je spomladi 1993 nameraval obe gozdni parceli spremeniti v travnik. Pri tem je na parc. št. 423 z rinežem že izravnal najmanj eno manjšo prazgodovinsko gomilo, preden pa je delo nadaljeval še na sosednji parceli št. 251 (kjer imamo registriranih še devet gomil - glej ANSI, 165 s), smo ga ustavili. Na mestu uničene gomile smo našli le še tri majhne drobce prazgodovinske keramike, v skupini devetih preostalih gomil pa so tudi tri, prizadete s svežimi vkopi prav v sredino. V izkopenem materialu se najdejo le drobci oglja. Tudi policijska preiskava kopačev ni mogla odkriti. Teren je bil na predlog ZVNKD Kranj z odločbo Sekretariata za urbanizem občine Radovljica začasno proglašen za spomenik, lastniku pa je bila izplačana odškodnina, ki predstavlja razliko med donosom sedanje parcele in ocenjenim donosom travnika na isti površini.

Milan Sagadin

23

Naselje: Deskle

Občina: Nova Gorica

Ime: Napoleonov most

Področje: T

Vrsta dela: 7

Na prošnjo krajanov smo posredovali mnenje in smernice za vgraditev infrastrukturnih naprav (PTT) v pohodni, nasuti del mostu, imenovanega Napoleonov most.

Darij Humar

25

Naselje: Dolnja Bitnja

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: Dolnja Bitnja 1

Področje: T

Vrsta dela: 4, 5, 7

V okviru večletnih akcij, ki jih je lastnik sam financiral, smo v letošnjem letu prispevali sredstva iz republiškega proračuna za nakup

materiala za obnovo fasade in strešin stanovanjskega dela ter objekta z žago. Dela, ki smo jih redno nadzirali, nameravamo v soglasju z lastnikom v prihodnjih letih pospešiti, tako da bi obnovili vsaj nekaj za te kraje značilnih arhitektur in dejavnosti.

Darij Humar

25

Naselje: Dolnje Ležeče

Občina: Sežana

Naslov: Dolnje Ležeče 22

Področje: E

Vrsta dela: 2

Stanovanjsko poslopje znotraj domačije za prtega tipa, za katerega smo v l. 1992 izdelali konservatorski program in projekt, se je v letošnjem letu zrušilo. Investitor nam je poslal projekt za nadomestno gradnjo, ki pa ni bila ustrezna, zato smo zahtevali popravke, tako da bi bila nadomestna gradnja čimbolj zvesta slika porušenega objekta, ponovno bi morali vzpostaviti tudi zid okrog domačije.

Eda Belingar

26

Naselje: Doslovče

Občina: Jesenice

Naslov: Doslovče

Področje: E

Vrsta dela: 2, 4

V letu 1992 je bilo izdano soglasje za gradnjo gospodarskega poslopja - hleva s senikom - na parc.št.1153/2 k.o. Doslovče. Izdane so bile konservatorske smernice za ohranitev in ureditev zgornjega korita pri vaškem studencu, ki je bil urejen leta 1885.

Vladimir Knific

27

Naselje: Dramlje

Občina: Šentjur

Ime: p.c. sv. Egidija

Področje: UA

Vrsta dela: 7, 8

Leta 1993 je žup. urad Laze pri Dramljah financiral obnovo skrilave strehe p.c.sv. Egidija. Po odstranitvi skrila z zvonasto čebulaste strehe z vmesnim kvadratnim nastav-

kom in poškodovanih elementov strešne konstrukcije, je bil stari, a prebran skrtil pribit na nove deske. Manjkajoči skrtil so krovci vzeli s strehe prezbiterija brez prejšnjega soglasja zavoda. Tudi križ na strehi je narejen na novo.

Bogdan Badovinac

28

Naselje: **Drnovk**

Občina: Nova Gorica

Naslov: **Drnovk 10**

Področje: E

Vrsta dela: 4

Pripravili smo smernice oblikovanja dvorišča in fasad objekta, evidentiranega kot stavbna dediščina. Pri tem smo izvedli delno tehnično dokumentacijo objekta in izdelali idejni projekt ureditve.

Bojan Klemenčič, Mitja Mozetič

29

Naselje: **Goče**

Občina: Ajdovščina

Naslov: **Goče 60**

Področje: E

Vrsta dela: 7

V letu 1993 se je nadaljevala akcija z utrjevanjem zunanjih kamnitih sten. Na novo so bile pozidane vkopane sanitarije na dvorišču in prizidek - klenica. V notranjosti so na novo pozidali ognjišče in krušno peč, mizar pa je že izdelal vsa okna in vrata po vzorcu obstoječih.

Brane Zbačnik

30

Naselje: **Goče**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Znamenja**

Področje: R

Vrsta dela: 5, 6

Po arhitektonski konsolidaciji znamenj smo domodelirali številne poškodbe na kamnitih delih. Pripravili smo tudi gumijaste kalupe močno poškodovanih reliefov za možne odlitke.

Rudi Pergar, Anton Naglost

31

Naselje: **Godovič**

Občina: Idrija

Ime: **Jelenšek**

Področje: A

Obdobje: starejša železna doba

Povod za začetek zaščitnega arheološkega izkopavanja na Jelenšku nad Godovičem je naključno odkritje Franca Pečarja in Vilija Žgavca. V prepričanju, da sta odkrila grajski zaklad, sta namreč z detektorjem kovin odkopala več prazgodovinskih grobov. Hrib Jelenšek je sicer prazgodovinsko gradišče, za katerega je obstajalo izročilo, da je tam nekoč stal grad. Kopača sta tako odkrila v sedlu pod gradiščem naselbini pripadajočo nekropolo, katere točna lokacija do zdaj ni bila znana. Vse gradivo sta prinesla v Narodni muzej v Ljubljani in takoj zatem je bila sprožena zaščitna akcija v sodelovanju Narodnega muzeja in ZVNKD Nova Gorica pod vodstvom D.Svoljška (Narodni muzej, Ljubljana).

Skupno smo odkrili 37 žganih grobov svetolucijske skupine, ki imajo, razen nekaterih posameznih že izkopanih ali revnejših grobov, vsi bogate prdatke. Grobovi so najdeni pod površino (dva tik pod rušo), zato se odkritju z detektorjem ni čuditi. Po odstranjeni ruši so se na površini navadno pokazali kot temne krožne lise. Grobna jama se prilagaja skalni osnovi ali pa je vkopana v zemljo. Nekateri so pokriti z apnenčevo ploščo, kar je verjetno pogojeno tudi z dejstvom, da so tod (prek sedla oziroma grobišča) vlekli drva iz gozda. V grobove je pridan nakit (bronaste zapestnice, fibule, steklene jagode...), ki ga je pokojnik nosil za časa življenja in iz poškodb sodeč tudi ob sežigu. Prav tako je pogosto pridano orožje in nekoliko redkeje orodje (železne sekire, železne sulične osti, železni noži in kopače...). Odkrito gradivo postavlja grobove v 4. stol. pred n.š., v fazo Sv. Lucija IIc. Gre za obdobje, ko se v svetolucijski skupini v moških grobovih ponovno pojavi orožje, v ženskih pa bogat nakit.

Pomen zaščitnih izkopavanj na Jelenšku je izjemen, saj je to prva nekropola svetolucijske skupine IIc, ki je sistematično izkopana (grobišče v Koritnici ob Bači je bilo odkrito že v začetku tega stoletja, vendar so številni pomembni podatki, npr. struktura grobov, ostali nepojasnjeni).

Patricija Bratina

32

Naselje: **Gorenje***Občina:* Velenje*Ime:* **p.c. sv. Janeza Krstnika***Področje:* UA*Vrsta dela:* 6

Leta 1993 je obnovo celotne dekorativno figuralne poslikave iz l. 1908 v notranjščini p.c. sv. Janeza Krstnika prevzelo soboslikarsko podjetje Stanka Kotnika iz Žalca. Delo je zanj izvršil slikopleskar Peter Bizjak v tehniki apnene tempere. Osvežitev stenske poslikave, ki jo je financiral žup. urad Šmartno ob Paki, je korektno opravljena.

Bogdan Badovinac

33

Naselje: **Gorjuša***Občina:* Domžale*Ime:* **Babja jama***Področje:* A*Vrsta dela:* 7

Domžalski jamarji so nadaljevali z nedovoljenim poglobljanjem izkopa med Babjo in Železno jamo (glej V. Pohar in D. Josipovič, Nakit iz paleolitskih in mezolitskih najdišč Slovenije, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji XX, 1992, 8 s), kar je povzročilo spor z lastnikom. Kot v posmeh veljavni zakonodaji so se jamarji pritožili na ZVNKD RS zaradi oviranja s strani lastnika. Tako je bil o vsem obveščen tudi ZVNKD v Kranju, ki je 19.11.1993 početje jamarjev prijaval pristojnemu inšpektorju v Domžalah. Žal brez uspeha.

Milan Sagadin

34

Naselje: **Gornji grad***Občina:* Mozirje*Ime:* **Gornji grad***Področje:* E*Vrsta dela:* 2

V prvi polovici leta 1993 sem sodelovala pri nalogi o spomeniškovarstvenih izhodiščih za prenavo starega jedra naselja Gornji grad. Naloga je bila teamsko delo različnih strok. Kot etnolog sem raziskala preteklost kraja, način življenja prebivalcev in v povezavi s tem tudi razvoj stavbarstva.

V veliko pomoč pri raziskavi mi je bila strokovna literatura, pisni viri, izjave informatorjev in pa bogato slikovno gradivo, ki je bilo zbrano ob raziskavi. Za vsak objekt v obravnavanem območju je bil izdelan opis z valorizacijo, varstveni režim in namembnost v preteklosti in danes.

Pri analizi pregleda razvoja stavbnega fonda je prišlo do zanimivih rezultatov. Ponovno se je potrdila medsebojna odvisnost med načinom življenja in spremenjenimi družbenimi razmerami, ki so vplivale na razvoj stavbarstva.

V etnološkem smislu je bila v preteklosti v Gornjem gradu vidna očitna razlika v socialni strukturi prebivalcev in v njihovem načinu življenja glede na lokacijo, kjer so prebivali.

Naselje Gornji grad je bilo nekdaj (tudi še danes, vendar ne več tako očitno) razdeljeno na dva dela:

- na Spodnji trg, ki se nahaja od vzhodne vpadnice v naselje do sedanje osnovne šole in
- na trg, ki se nahaja okoli graščinskega kompleksa, in tvori jedro naselja.

V Spodnjem trgu se je na začetku tega stoletja pojavljalo pretežno kmečko prebivalstvo (srednji in mali kmetje). Ti so se ukvarjali predvsem z gozdarstvom in prevozništvom. Njihove hiše so bile v obcestni pozidavi večinoma pritlične s pripadajočimi gospodarskimi poslopiji.

Trg je že zaradi svoje vloge v zgodovini (samostan) imel drugačno funkcijo in sestavo prebivalstva. V trgu so na začetku tega stoletja živeli predvsem uradniki, trgovci in gostilničarji. Tudi arhitektura stavb je popolnoma različna od Spodnjega trga. Hiše v trgu so bile nadstropne, v pritličjih pa so imele različne obrtne dejavnosti. Občutno delitev med naseljema je med drugim pogojeval tudi vpliv sreza, ki je deloval v Gornjem gradu pred 2. svetovno vojno. Srez je za svoje delovanje potreboval večje število uradnikov, ki so živeli v Gornjem gradu, obenem pa je zaradi sreza prihajalo vsak dan v Gornji grad večje število ljudi. Ker so bili od daleč, so potrebovali hrano in prenočišče. Vse to je pogojevalo nastanek gostiln, trgovin, itd.

Eden pomembnejših mejnikov v razvoju celotnega naselja, posebej pa Spodnjega trga, je bil čas od leta 1910 do 1930. To je bilo obdobje turizma, čas, ko je bilo "moderno" letovati v Sloveniji, še posebej v Savinjski

dolini. Zaradi velikega navala turistov (predvsem iz Zagreba) se je kar nekaj srednjih kmetov odločilo, da iz svojih hiš naredijo penzione za goste. V devetih hišah od trinajstih so se odločili in uredili prostore za goste. Znan je podatek, da je bilo v petih hišah v Spodnjem trgu 30 dvoposteljnih oziroma troposteljnih sob.

Za celotno naselje pa je bila prelomnega pomena 2. svetovna vojna. V Spodnjem trgu se je z začetkom vojne naval turistov ustavil. V trgu pa je bila po vojni požgana graščina, v kateri je bil srez. Graščine niso več obnovili, upravne funkcije pa so prenesli v Mozirje.

Današnja podoba naselja je drugačna. Raziskava preteklega načina življenja je dala strokovno podlago za boljše razumevanje sedanjega stanja ter smernice za varstvo obravnavanega prostora in posameznih objektov v prihodnosti.

Božena Hostnik

35

Naselje: Gradišče pri Lukovici

Občina: Domžale

Ime: Gradišče

Področje: A

Obdobje: starejša železna doba

Vrsta dela: 6

Ob ogledu poškodovanega cerkvenega obzidja pri p.c. sv. Marjete na Gradišču pri Lukovici (16.4.1993), je bilo ugotovljeno, da je bila na J pobočju pod cerkvijo, tik ob cesti in vodovodnih zbiralnikih, zgrajena stanovanjska hiša, za katero pristojni ZVNKD Kranj ni izdal nikakršnega soglasja ne za lokacijsko ne za gradbeno dovoljenje. Področje je namreč v družbenem planu občine Domžale zavarovano, ker naj bi (po podatkih domačinov) ob gradnji vodovodnih zbiralnikov uničili več grobov. Ob ogledu zemeljskih profilov okoli novogradnje se je pokazalo, da iz profila na vzhodni strani štrlita dve golenici, drobci kosti pa so bili najdeni tudi v posutju profila. Sledilo je zaščitno izkopavanje (od 19.4. do 3.5.1993) na grebenu med cesto na S in robom pobočja na J (širina ca 4m, dolžina ca 7m). Ta greben je bil zadnji ostanek prvotnega pobočja in je nastal zaradi globoko vrezane ceste, pobočje nad cesto pa je bilo umetno oblikovano v terase ob gradnji vodovodnih zbiralnikov. Na vsej izkopani površini so bili

izkopani 3 delno in slabo ohranjeni, različno orientirani skeletni grobovi. Ob skeletu 1, na njegovi desni strani (oddaljeno 75 cm), je ležala skrčena leva prednja konjska noga (*Equus caballus*). Ob skeletu 3 pa je bila na mestu sicer uničene lobanje najdena certoška fibula, ob levem stopalu keramični lonec in ob desni golenici železna sulična ost. Po pripovedovanju lastnika se je prav taka plast zemlje, kot tista, v kateri so ležali grobovi, razprostirala tudi na območju, kjer zdaj stoji hiša, čeprav so pričakovali tršo, glinasto in lapornato osnovo. Odstranjevali so jo strojno in niso opazili nobenih najdb.

Milan Sagadin

36

Naselje: Gradišče

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: p.c. Žalostne Matere božje

Področje: UA

Vrsta dela: 7

Med razstavnimi eksponati, ki so predstavili cerkveno umetnost Slovenije v Regensburgu v Nemčiji, je bil tudi kamniti gotski kip Sočutne iz niše glavnega oltarja p. c. Žalostne Matere božje. Zaradi pomanjkanja časa so člani komisije (dr. Anica Cevc, dr. Emilijan Cevc, Anka Aškerc in avtor poročila) odločili, da akad. slikar in restavrador Viktor Povše kozmetično popravi drugo, mlajšo plast polihromacije na kipu. Restavriranje kipa, ki je bilo v tej fazi narejeno korektno, je financiral Spominski park Trebče. Odločitev o nadaljevanju restavratsorsko-prezentacijskih del bo mogoča le na osnovi rezultatov temeljite analize zaporedja barvnih plasti.

Bogdan Badovinac

37

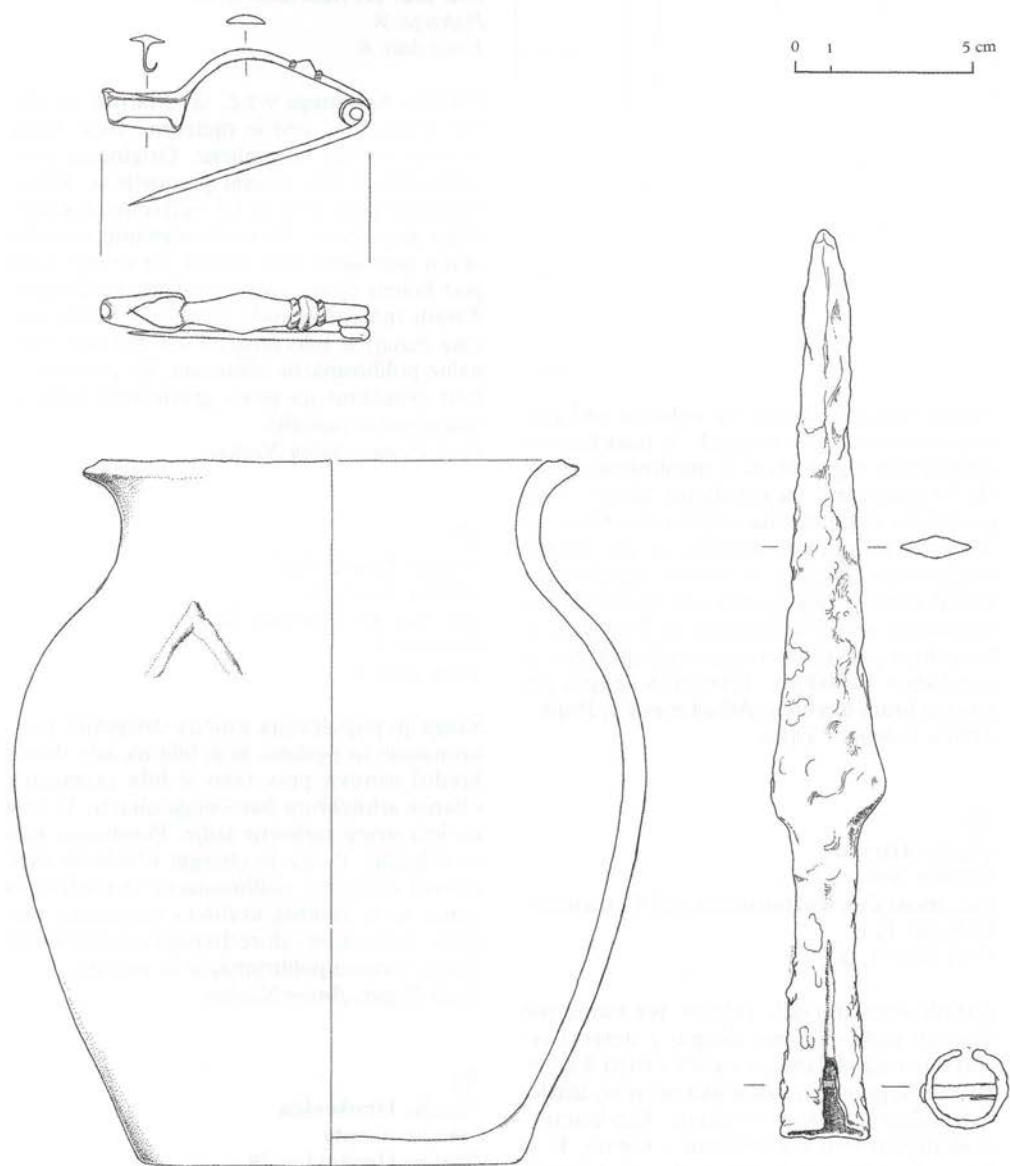
Naselje: Grajena

Občina: Ptuj

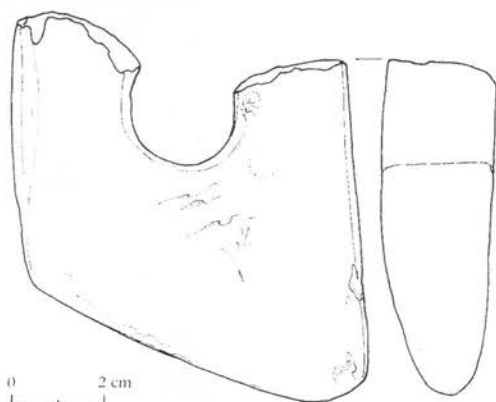
Področje: A

Obdobje: eneolitik

Spomladi leta 1993 je prof. Franc Golob našel na zorani njivi (parc. št. 47 k.o. Grajena) fragmentirano kamnito kopačo iz svetlozelene serpentinita (v. 7,5, š. 7,2, deb. 2,9 cm, premer luknje 2,3 cm) s sledovi obrabe, tipa C 2 (M. Lubšina-Tušek, Ptujski arheološki zbornik, 1993).

Gradišče pri Lukovici, grob 3. Fibule 1:1, ostalo 1:2.

Najdba kamnite kopače na pobočju nad grajensko dolino je nov podatek, ki nam kaže na obljudenost tega kraja že v eneolitnem času. Da bi odgovorili na vprašanja, ali gre le za posledico obdelovanja njijske površine, za zavrženo polomljeno orodje, ali pa smemo pričakovati odkritje še kakšne nasebine v bližini najdbe (ki je na pol poti med znanima seliščema pod Vurbergom in Ptujem), je potrebno prostor ustrezno topografsko in sondažno raziskati. Kamnito sekiro oz. kopačo hrani najditelj (Arbajterjeva 5, Ptuj).
Marija Lubšina - Tušek

38

Naselje: **Hlevnik**

Občina: Nova Gorica

Ime: **most čez Kožbanjšček pri Peternelu**

Področje: T, R

Vrsta dela: 4, 5

Zaradi atmosferskih vplivov ter namernih fizičnih poškodb smo skupaj z delavci restavratorske delavnice začeli čistiti kip sv. Janeza Nepomuka, zaščitnika mostov, izdelovati kalup ter njegov odlitek. Kip bomo v naslednjem letu nadomestili s kopijo, ki jo bomo naredili v naši restavratorski delavnici iz odpornejših materialov, toda navzven podobnih originalu.

Darij Humar

39

Naselje: **Hrenovice**

Občina: Postojna

Ime: **ž.c. sv. Martina škofa**

Področje: R

Vrsta dela: 6

Plastiko Križanega v ž.c. sv. Martina je uničila lesna goba, črvi in meteorna voda. Roke in noga so bile odlomljene. Originalna polikromacija je bila večkrat prenovljena. Restavratorski postopek je bil očiščenje notranjščine in utrditev. Pri odstranjevanju novejših oljnih premazov smo odkrili, da so bile noge pod kolena že na novo izrezljane in dodane. Zaradi meteorne vode (križanje je bilo dalj časa zunaj) je bilo uničeno več kot pol originalne polihromacije inkarnata. Te površine je bilo potrebno na novo grundirati, barvno integrirati in zaščititi.

Rudi Pergar, Anton Naglost

40

Naselje: **Hrenovice**

Občina: Postojna

Ime: **ž.c. sv. Martina škofa**

Področje: R

Vrsta dela: 6

Vlaga je popolnoma uničila drugotno polihromacijo in pozlato, ki je bila na zelo debeli kredni osnovi; prav tako je bila razmajana oltarna arhitektura baročnega oltarja, ki stoji na levi strani cerkvene ladje. Posamezni kosi so odpadli. Poseg je obsegal očiščenje vseh površin drugotne polihromacije in pozlate, (s čimer se je razkrila kvaliteta originala), utrditev vseh delov, dorezbarjenje manjkajočih delov, obnovo polihromacije in pozlate.

Rudi Pergar, Anton Naglost

41

Naselje: **Hruševica**

Občina: Sežana

Naslov: **Hruševica 29**

Področje: E

Vrsta dela: 4

Dali smo soglasje za gradnjo nadomestne hiše na mestu obstoječe v Hruševici št. 29, pri čemer smo zahtevali, naj se oblikovanje podredi tradicionalnemu lokalnemu stavbnemu tipu. Ohranijo naj se gabariti obstoječih objek-

tov, smeri slemena in kritina. Kamnite detajle je potrebno skrbno deponirati in jih v nadomestni gradnji v čim večji meri uporabiti (okvirji oken, konzole, pa tudi skrle). Posebno pozornost je treba posvetiti oblikovanju dela, kjer si je investitor zdaj uredil bivalne prostore (korigirati prizidek in bodočo teraso).

Naše pogoje bomo preverjali v idejnem projektu.

Eda Belingar

42

Naselje: **Hruševica**

Občina: Sežana

Ime: **Merce**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

V pozni jeseni l. 1992 so razširili lokalno cesto Hruševica - Štanjel, ki v večjem delu teče preko zavarovanega arheološkega območja antične naselbine na Mercah. Pri tem je bila verjetno povzročena precejšnja škoda, ki pa je ne moremo oceniti brez kontrolnih izkopov, saj so bile obcestne brežine spomladi l. 1993, ko smo stanje preverili, že nasute in pripravljene na zatravitev. Material za nasip so verjetno pripeljali iz bližnje vrtače severno od vasi in zahodno od pokopališča. V sami vrtači sicer nismo zasledili ničesar, na robovih ceste pa smo pobirali kose prazgodovinske lončnine, zato ne more biti dvoma o prazgodovinski poselitvi na Mercah. Točnejša lokacija se bo pokazala ob morebitnih raziskavah rimske ceste in naselbine na tem območju!

Nada Osmuk

43

Naselje: **Hruševica**

Občina: Sežana

Ime: **Velika njiva**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

Velika njiva je ledina zahodno od vasi Hruševica in severno od lokalne ceste iz vasi v Tupelče. Meji neposredno na predel z velikimi kamnitimi grobljami, ki so na južni strani zapirale arheološko območje "v Pečeh" SZ od vasi. Del teh grobelj so spomladi 1993 odpeljali za nasipanje športnega igrišča v vasi in očistili do skalnate podlage. Pri tem so na razriti površini našli več kosov prazgodo-

vinske lončenine, ki pa je morda na tem mestu sekundarno - brez kontrolnega izkopa tega ni mogoče zanesljivo preveriti (k.o. Hruševica parc.št. 98/1).

Nada Osmuk

44

Naselje: **Hrušica**

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: **cerkev sv. Vida**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Letos je končno prišlo do realizacije obnove strešne konstrukcije na cerkvi sv. Vida v Hrušici. Zavod je kupil kritino z republiškiimi sredstvi že pred nekaj leti. Za leto 1994 je zavod prijavil akcijo sanacije notranjosti cerkve.

Robert Červ

45

Občina: **Idrija**

Naselje: Cerkno

Ime: **Lajše**

Področje: Z

Vrsta dela: 2d

Na Lajšah je bila evidentirana lokacija povojnih pobojev. Za ureditev spominskega obeležja na Lajšah smo dali soglasje.

Damjana Fortunat Černilogar

46

Občina: **Idrija**

Naselje: Idrija

Naslov: **Gregorčičeva 32**

Področje: Z

Vrsta dela: 2

V hiši na Gregorčičevi ulici 32, imenovani "Foršt šola", je bila leta 1892 ustanovljena ena od štirih gozdarskih šol Avstro-Ogrske. Dali smo soglasje za adaptacijo objekta.

Damjana Fortunat Černilogar

47

Naselje: **Idrija**

Občina: Idrija

Ime: **Kamšt**

Področje: T

Vrsta dela: 4, 6, 7

V letu 1993 se je dokončala sanacija temeljev objekta. Injektirali smo stene ter naredili notranje omete in vse podeste. Zaključena je sanacija samega kolesa, ležišča in osi. Narejen je zunanji električni priključek in notranji razvod napeljave z električno omarico. Naročen in izdelan je tudi projekt zunanje ureditve.

Samo Bevk

48

Naselje: **Idrija**

Občina: Idrija

Naslov: **Kosovelova 3**

Ime: Antonijev rov

Področje: E, UA

Vrsta dela: 2

V idrijskem rudniku živega srebra je bila vse do zaprtja v rovu kapela z oltarjem sv. Trojice. Gre za drzno oblikovano kapelo v kame-nini z razširitvijo rova, ki se konča z oltarjem, od tu se rov spušča v spodnje horizonte. Pred odhodom na delo so se rudarji z molitvijo priporočili sv. Barbari in sv. Ahacu. O tem, kdaj je bila kapela postavljena, viri zaenkrat molčijo. Kapela (pri bližno 6,5 m x 3 m) je banjasto obokana in z oprogami razdeljena na štiri obočna polja. Pod oprogami so pilastri, katerih kapitel je zajet v profiliran delilni zidec. V drugem polju od vhoda sta na desni strani plitva niša s polkrožnim zaključkom in na na sprotni strani enak vhod v nižji nivo rudnika, do katerega vodijo stopnice.

Iz starejših fotografij je moč razbrati osnovno idejo oltarne kompozicije. Gre za ob steno naslonjeno zidano oltarno mizo, ki je imela na čelni strani upodobljen križ. Nad mizo se je dvigoval oltarni nastavek, ki je bil sestavljen iz kamnite predele, ter reliefno izdelane (v ometu ?) ločne arhitekture z volutama, ki je uokvirjala oltarno nišo. V njo je bila postavljena kamnita skupina sv. Trojice, ob njej pa sta stala kipa sv. Ahaca na levi in sv. Barbare na desni strani. Kipi so izdelani iz peščenjaka in so bili nekajkrat prebarvani z belo in sivo barvo. Osrednja skupina ponavlja ustaljeni ikonografski motiv sv. Trojice, ki ga tako pogosto najdemo v atiki baročnih oltarjev tudi drugod na Primorskem. Tudi sv. Bar-

bara je bila priljubljena zavetnica rudarjev. Sv. Ahac je tukaj posebnost, ker so na dan tega svetnika leta 1508 odkrili bogato žilo živega srebra. V zahvalo so si izbrali sv. Ahaca za njihovega patrona in njemu v čast so prirejali tudi vsakoletne procesije. Stilno lahko primerjamo to plastično skupino s podobnimi likovnimi rešitvami na cerkvenih oltarjih druge polovice 18. stoletja.

Danes se kipi nahajajo v mestnem muzeju v Idriji. Pri osrednji skupini so vidne še druge poškodbe. Desna roka Boga očeta je odbita, tudi sv. Ahac je ostal brez leve roke, s katero je držal sulico, sv. Barbari pa manjka desna roka s kelihom in hostijo.

Jamsko kapelo in del Antonijeva rova smo občinski skupščini predlagali za razglasitev kot aneks k že razglašeni stavbi z vhodom v Antonijev rov - Kosovelova 3.

Bojan Klemenčič, Robert Červ

49

Naselje: **Idrija**

Občina: Idrija

Naslov: **Ljubljanska ulica 9**

Področje: U

Vrsta dela: 7

Spremljali smo izvajanje posegov na objektu Ljubljanska 9, ki jih sofinancira Ministrstvo za kulturo ob znatni participaciji lastnikov. Pri nadaljnji prenovi je bilo potrebno upoštevati pogoje ZVNKD Gorica, in sicer: fasade naj se obdelajo po restavratorski študiji, konstrukcija strehe naj se ne spreminja streha naj se prekrije z bobrovci, talni zidec naj se ne dela s cementnim obrizgom, temveč naj se omet prekine tik nad pločnikom. Zaradi pomembnosti objekta in zaradi nadaljnjega vpliva na preново mestnega jedra Idrije smo pozvali tudi SO Idrija za njen prispevek k prenovi.

Bojan Klemenčič

50

Naselje: **Idrija**

Občina: Idrija

Ime: **Rudniški jašek Franciške**

Področje: T

Vrsta dela: 4, 6, 7

Pod lopo na dvorišču jaška Franciške je v celoti postavljen rudniški izvorni stroj (druga največja ohranjena naprava z grajskega dvo-

rišča). Delno pa je postavljena tudi turbina. Izdelan je bil tudi projekt za postavitev manjših strojev v 1. nadstropju jaška.

Samo Bevk

51

Naselje: **Ilirska Bistrica**

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: **Bazoviška cesta 40**

Področje: U

Vrsta dela: 2

Izdali smo soglasje za adaptacijo stanovanjskega objekta v prodajalno s pogojem, da se stavbno dotrajano pohištvo nadomesti z novim enakih dimenzij, gradbeni posegi pa naj ne spreminjajo izgleda zunanjih fasad.

Eda Belingar

52

Naselje: **Ilirska Bistrica**

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: **Levstikova ulica št. 20**

Področje: E, U

Vrsta dela: 2, 4, 5

Hiša je v slabem gradbenem stanju (lega ob reki ter slab gradbeni material), zato smo izdali soglasje za nadomestno gradnjo. Izdelali smo posnetek obstoječega stanja ter pripravili konservatorske smernice. Projektant je izdelal idejni načrt, ki pa naših smernic ni upošteval, zato so bili potrebni popravki. Do izvajanja še ni prišlo.

Eda Belingar

53

Naselje: **Ilirska Bistrica**

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: **Levstikova ulica 6**

Področje: U

Vrsta dela: 4

Za opuščen objekt, ki leži znotraj historičnega jedra Ilirske Bistrice, razglašena za naselbinski spomenik, smo predlagali dve varianti obnove:

- sanacijo obstoječega stanja in izvedbo gradbenih posegov, ki bi omogočili ponovno funkcioniranje objekta

- popolno rekonstrukcijo objekta

Za obe varianti pa veljajo isti pogoji: doku-

mentacija obstoječega stanja, ohranjanje obstoječih gabaritov in dvokapne opečne strehe, fasade je mogoče oblikovati v funkcionalne celote za ohranjanjem kvalitetnih kamnitih detajlov. Fasade naj se omeče gladko, študijo obarvanja bo izdelal naš zavod.

Upoštevanje naših pogojev bomo preverjali v idejnem projektu.

Eda Belingar

54

Naselje: **Ilirska Bistrica**

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: **Titov trg 2**

Področje: U

Vrsta dela: 2

Podali smo mnenje k nameravani rušitvi objekta v historičnem jedru Ilirske Bistrice in hkrati dali smernice za oblikovanje morebitne nadomestne gradnje.

Eda Belingar

55

Občina: **Ilirska Bistrica**

Ime: **obrambna linija**

Področje: Z

Vrsta dela: 1

Med obema vojnama so bili na območju občine Ilirska Bistrica zgrajeni številni objekti za obrambne namene, ki so tvorili obrambno črto med Italijo in takratno Jugoslavijo. Gre za obrambni sistem, ki se je delno ohranil in nudi vrsto informacij o utrdbeni zgodovini. Vrh Štange so še dobro vidni bunkerji in ruševine objektov. Na Sviščakih je bila evidentirana plošča, ki prča o italijanski gradnji ceste na Sviščake leta 1929.

Damjana Fortunat Čermilogar, Eda Belingar

56

Naselje: **Izola**

Občina: Izola

Ime: **Simonov zaliv**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Vrsta dela: 6, 7

Podjetje Consulting d. o. o. iz Izole je februarja leta 1993 začelo pripravljala dela za gradnjo vodnega tobogana na parcelah št.

2338 in 2339 k. o. Izola, na območju, zavarovanem s prvim varstvenim režimom. Strojni izkop gradbenih jam sta nadzorovala arheologa Pomorskega muzeja "Sergej Mašera" Piran. Pri nadzoru nista ugotovila arheoloških plasti, saj so bili izkopi globoki le 90 do 120cm. Prav toliko so namreč leta 1968 teren zasuli, potem ko so urejali plažo. Maja 1993 je investitor Consulting d. o. o. spremenil prvotni načrt in brez vednosti pristojnih ustanov začel kopati jarek v morju, blizu ostankov rimskega pomola. Pri tem je poškodoval arheološke plasti. Na dan je prišlo večje število fragmentov keramike ter tegul, med katerimi je študent arheologije Matej Turnšek našel tudi tegulo z žigom L. Q. THAL (L(ucii) Quint(i) Thal(les)).

Za oceno nastale škode so bila nujna zaščitna podvodna izkopavanja, pogodbo zanje je investitor sklenil s Pomorskim muzejem oktobra 1993 in takrat je bil tudi določen datum začetka del. Arheološko podvodno izkopavanje smo začeli 20. aprila 1994 in končali 13. maja 1994. Delo sta vodila arheologa Pomorskega muzeja (S. Karinja, P. Čerče), sodelovali pa so: diplomirani arheolog S. Gluščević (Arheološki muzej, Zadar), konservator M. Erič (Filozofska fakulteta, Ljubljana) ter študenta arheologije M. Brenk in A. Gaspari (Filozofska fakulteta, Ljubljana). Arheološki nadzor pri odstranjevanju kamnov ob pomolu in nekaj izsekov dela arheološke ekipe je filmsko in fotografsko dokumentiral C. Mlinar. Podvodne posnetke je posnel član ekipe M. Erič.

Plasti smo odstranjevali s pomočjo črpalke. Sondo smo omejili, tako da smo prekopalii dva kanala, enega pravokotno na obalo (A), drugega na pomol (B). V kanalu B (speljan pravokotno na pomol) smo tik ob pomolu 2,10 m globoko od njegovega vrha našli kamen rimskega pomola.

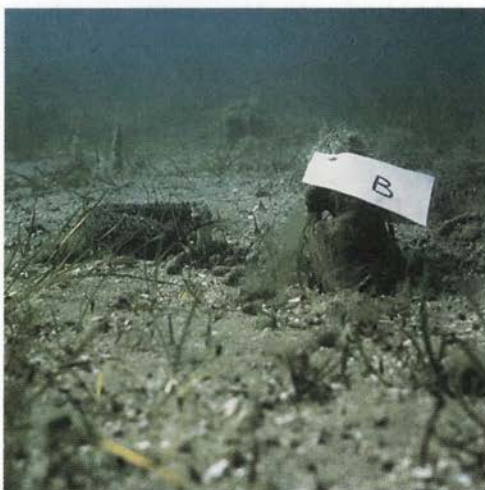
Največ težav smo imeli s plimovanjem morja. Ob velikih osekah na tudi drugače plitvem območju je bilo delo otežkočeno. Raziskali smo 14m² površine.

V profilu SV -JZ smo ugotovili naslednje plasti (od vrha morskega dna navzdol)

1. 25cm plast gramoza
2. 20cm plast večjih kamnov in mivke
3. 30cm debela plast sive mivke s koreninami morske trave
4. 20cm debela plast z nekaj večjimi kamni in prodom
5. 20cm debela plast sive mivke s številnimi

Zaščitna podvodna izkopavanja v Simonovem zalivu v Izoli, foto: M.Erič

Lesen kol na dnu pristanišča v Simonovem zalivu, foto: M.Erič

lupinami različnih školjk in polžev. Večina antičnih najdb je iz te plasti.

6. Plast sive sterilne mivke, ki smo jo poglobili za 20cm.

Recentna keramika ter keramika zaobljenih robov sta iz prvih plasti.

V plasti št. 5 smo med številnimi kosi tegul in grobe keramike našli še nekaj koščkov lesa, koščke ometa, majhen fragment sigillate, fragment keramike tenkih sten ter fragmente treh poškodovanih opek z žigom L.Q.THAL. Pri pregledu dna zaliva sta M. Erič in P. Čerče ugotovila več ostankov lesenih kolov in jih tudi dokumentirala.

Snježana Karinja

57

Naselje: Jesenice

Občina: Jesenice

Ime: Stara Sava

Področje: E

Vrsta dela: 2, 7, 8

V letu 1992 so bile sprejete programske zasnove in odlok o ureditvenem načrtu za območje Stara Sava na Jesenicah - območje J4/P7 (U.I. Slovenije, št. 40, 14.8.1992, str. 2520 ss).

Iz stavbe Kasarna na Stari Savi so odstranili dotrajane lesene stropove in ruševine, tako da so ohranjene le obodne in predelne stene ter oboki. Kasarna je prekrita z začasno streho, ki zasilno varuje objekt pred nadaljnjim propadanjem do začetka gradbenih sanacijskih del.

V letu 1993 je bil narejen konservatorski elaborat za ovrednotenje Kasarne na Stari Savi, na podlagi javnega razpisa pa tudi izdelan predlog namembnosti prostorov in izbrano projektivno podjetje (APP Jesenice) za izdelavo sanacijskih načrtov za prenovo Kasarne.

Vladimir Knific

58

Naselje: Jurišna vas

Občina: Slovenska Bistrica

Ime: Ančnikovo gradišče

Področje: A

Obdobje: pozno rimsko obdobje

Vrsta dela: 6

V okviru ZOTKS - gibanje "Znanost mladini" smo z mladimi raziskovalci MRT Šmart-

no '93 nadaljevali terenske raziskave pozno-rimske utrjene postojanke poimenovane Ančnikovo gradišče.

Z dosedanjimi izkopavanji od 1986. leta naprej, smo z raziskovalnim taborom in s sofinanciranjem občine Slov. Bistrica odkrili del severnega in južnega obrambnega zidu, na katerega se veže stanovanjski objekt, ostanek stolpa na južnem pobočju, s sondiranjem pa smo ugotovili tudi obseg naselbine.

V letu 1993 smo na osnovi preteklih dognanj nadaljevali izkop na zahodnem in južnem predelu utrdbe, deloma na obzidju deloma na stavbi, ki se je z njim spajala v enovit štirikoten stavbni tloris.

Sonda 1 smo locirali proti zahodni strani kope, kjer je danes dohod in je bila tudi prvotno slabše naravno zavarovana. Na tem mestu smo skušali ugotoviti svojstva in potek obrambnega zidu, ter stik z njegovo južno linijo. Sonda v velikosti 8 x 1 m, ki smo jo v nadaljevanju del povečali še za 3 x 3 m, je nudila nov vpogled v fortifikacijske značilnosti utrdbe. Zid, ki se je v širini do 1,7 m raztezal po obrobju utrdbe, je v rahlem loku zavijal proti njenemu južnemu robu, kjer se je na prehodu v naravni padec terena zožil na 0,9 m. Grajen je bil iz različno velikega rečnega in lomljenega kamena z drobirjem v sredinjskem delu, vezan z močnim maltnim vezivom. Pod travno rušo se je ohranil le temeljni sloj v viš. 25-50 cm, vkopan v rumeno-rjavo peščeno sterilno plast.

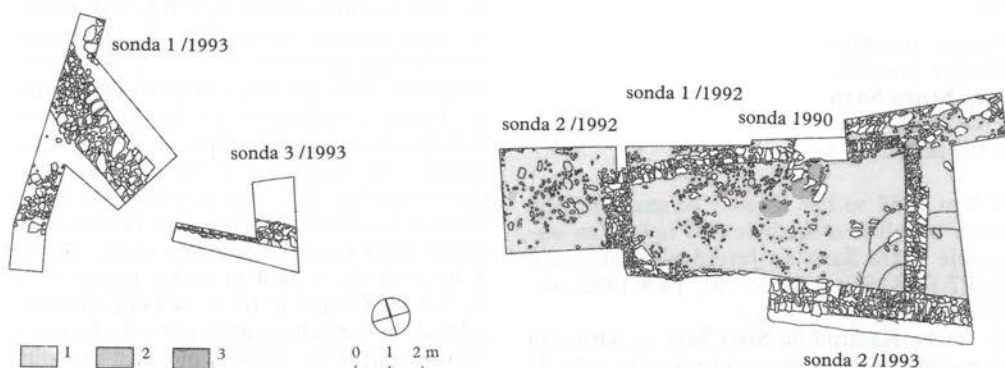
Najdbe v tej sondi so bile redke in se omejujejo na nekaj keramičnih fragmentov in na odlomek zeleno-rumene steklene čaše.

Ančnikovo najdišče, sonda 2 – pogled na obrambni zid in zid objekta

Ančnikovo gradišče, sonda 1 z nakazano zožitvijo zidu – v profilu

Ančnikovo gradišče: 1 – izkopana površina, 2 – jame za stebre, 3 – ognjišči

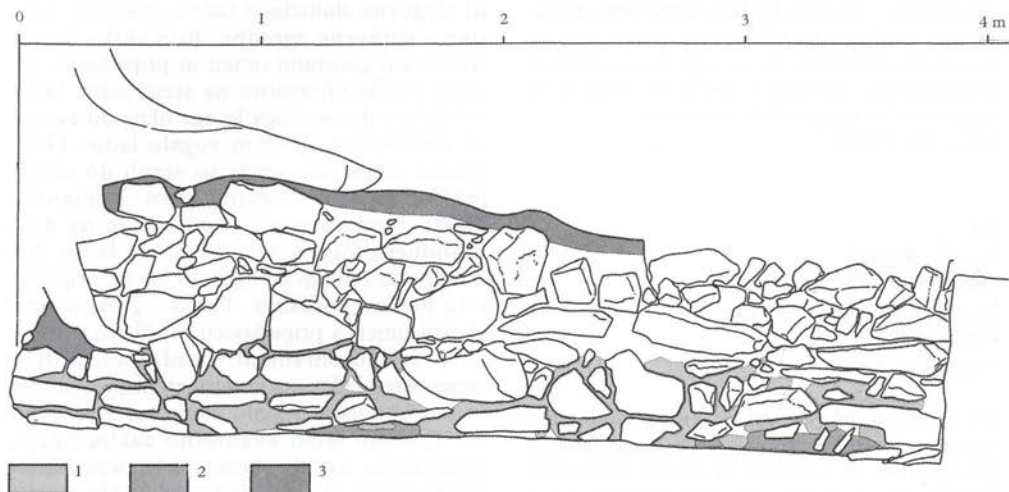
Sondo 2 velikosti 6.10 x 3.70-4.20 m smo locirali nižje med južno linijo obrambnega zidu in notranjščino kope, ob stiku z izkopom v letu 1990, ki je izpričeval kvalitetne stavbne ostaline.

Z odkritjem vzhodne stranice objekta v dol. 4,5 m, ki se je v južnem vogalu stikala z obzidjem in z njim tvorila vogal stavbe, smo odkrili celotni tloris stavbe okrog 30 m² notranje površine.

Stena je bila grajena iz naloženega kamnja, brez vezave, fiksirana na skalnato podlago, izmenja se z rumenin in rjavim peskom. Posebej je treba poudariti, da je teren močno drsel proti obzidju, kar smemo pripisati premagovanju prvotnega padca terena. Skladno s tem dejstvom je tudi višina ohranjenega zidu od 20 cm ob severozahodnem vogalu do 75 cm v južnem notranjem kotu. Na tem

delu se je pojavila depresija z nasuto sipko prstjo brez kulturnih ostalin.

Obrambni zid, ki se je na tem mestu zožil s 100 na 90 cm, smo v letošnjem letu odkopali še v dolžini 4,2 m. Notranja stena je bila pravilno ravno grajena iz vodoravno položenih lomljenih kamnov, zunanja pa je rahlo nagnjena navzven proti strmemu nasipu in nakazuje prečni potek pod današnji rob kope. Temelj, ki smo ga odkrili do višine 25 cm, je bil vezan z izredno močnim vezivom, medtem ko smo v samem zidu lahko zasledili krhko peščeno vezivo z drobci apna. Globina sonde je znašala od 50 do 70 cm, kulturna plast se je pojavila na globini 40 cm in je vsebovala večinoma odlomke domače lončenine z okrasom valovnice ali kanelure in ostenje glazirane posodice. Med redke najdbe na našem najdišču štejem poškodovan bronasti

1 – malta

2 – rjavorumeni pesek z malto

3 – humus

novec iz 4. stol.n.št., svinčeno utež, brusni kamen, kameno strel, odlomke stekla itn.

Sonda 3 je ležala v podaljšku sonde 1 v velikosti 3,9 x 1-3 m. Kot smo že omenili, je smer zidu nakazovala sonda 1, čeprav je bil izkop zelo otežen zaradi drevesa in podrasti. Podobno kot na preostalih predelih utrdbe, je bil tudi tukaj zid grajen iz lomljencev in ohranjen še do 100 cm višine. Od tega pripada približno 30 cm temelju, ki je bil v nasprotju z nadgradnjo vezan z močno apeno malto.

Izkopavanja je finančno podprla Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije (od 4.7. - 11.7.93) in Zveza organizacij Slov. Bistrica (od 19.7. - 24.7.93).

Na izkopavanju je poleg mladih raziskovalcev sodelovala arheološka ekipa našega zavoda, Vesna Koprivnik iz Pokrajinskega muzeja Maribor in absolventka arheologije Mihela Kajzer iz Maribora.

Mira Strmčnik Gulič

59

Naselje: **Kačiče**

Občina: Sežana

Ime: **ledenica**

Področje: T

Vrsta dela: 4, 7

Gasilsko društvo Sežana je v sodelovanju z občinsko sanitarno inšpekcijo in našim zavodom očistilo dno največje znane ledenice. V okviru akcije usposabljanja so iz ledenice odstranili več deset kubičnih metrov smeti in drugih odpadkov ter porezali vsa drevesa in grmičevje, ki je pognalo že več metrov visoko. Ob tem so gasilci sanirali in fugirali tudi kamniti centralni steber ter ga tako začasno zaščitili.

Darij Humar

60

Naselje: **Kanal**

Občina: Nova Gorica

Ime: **Kanal – historično jedro**

Področje: U

Vrsta dela: 2

Skupaj s krajevno skupnostjo Kanal smo obudili nadaljevanje izdelave ureditvenega načrta za staro jedro Kanala, ki je zastala

zaradi pripomb k obravnavanju načel prenove. Sodelovali smo na javni obravnavi že izdelanega osnutka, ki ima predvsem regulacijske kvalitete in obravnava poleg tega še dopolnilno gradnjo, ne posega pa v problem sodobnejšega bivanja v jedru Kanala, ki je razglašeno za naselbinski spomenik.

Bojan Klemenčič

61

Naselje: **Kanal**

Občina: Nova Gorica

Ime: **p.c. sv. Ane**

Področje: R

Vrsta dela: 4

Pri celoviti obnovi cerkve smo sodelovali z restavriranjem prezbiterija. Očiščena so bila gotska rebra in poslikani sklepniki. Očistili in uredili smo tudi zelo umazan baročni marmornati oltar.

Rudi Pergar, Anton Naglost

62

Naselje: **Kanal**

Občina: Nova Gorica

Naslov: **Pionirska 8, 9**

Področje: E

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7

V sklopu večletne konservatorske akcije prenove kompleksa Pionirska 8 in 9 za potrebe lokalne knjižnice, muzejske sobe M. Kogoja, razširitve galerije R. Debenjaka ter ureditve prireditvenih in družabnih prostorov smo v letu 1993 z deleži MK in SO N. Gorica pokrivali nastali presežek zaradi povečanega obsega del v letu 1992. Takrat je bila končana prenova kleti Pionirska 8 za prireditvene in družabne prostore v celoti, delno pa še opravljena dela v kleti Pionirska 9 za servisne dejavnosti. Pri tem smo prezentirali obok kleti ter dva vhoda, med katerima je bil eden zazidan, drugi pa razširjen.

Bojan Klemenčič

63

Naselje: **Kaplja vas**

Občina: Sevnica

Ime: **p.c. sv. Jurija**

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 5, 6, 8

Sondiranje fasadnih ometov na p.c.sv. Jurija na Šentjurskem hribu v letu 1993 so pokazala tri slogovno določljive faze v gradbeni substanci cerkvene zgradbe. Romanska faza z značilnimi glajenimi ometi in pripadajočo zidavo je bila ohranjena na steni južne ladje približno od novejšega levega okna do cezure ob obstoječem desnem vogalu ladje. Dvo-plastni romanski ometi so segali do višine preklad kasnejše vzdanih oken. Romanske omete z zidavo smo zasledili le še na delu vzhodnega vogala severne stene ladje. Na romanskih ometih ni bilo ohranjene pripadajoče barvne poslikave. Gotski, grobozrnato glajeni ometi s pripadajočo poslikavo v rdeči barvi so bili ohranjeni v nadzidanem delu stene južne ladje, na severni steni prezbiterija in na vzhodnem vogalu stene severne ladje. Na vzhodni steni kvadratno zaključenega prezbiterija so bili ohranjeni le neposlikani gotski ometi. Ostenje polkrožno zaključenega okna je bilo okrašeno s trikotniki, naslikanimi v rdeči barvi. Vzhodni vogal stene severne ladje je bil poslikan z enostavnimi šivanimi vogali, obrobljenimi s 2,5 cm široko obrobo v rdeči barvi. Friz nad vogalno poslikavo je bil poslikan z motivom polkrožnih sekajočih se lokov z lilijami. Friz nad nadzidanim delom stene južne ladje je bil naslikan deloma na drugo, vrhnjo plast romanskega ometa deloma pa na gotski omet. V tridesetih letih 17. stol. so k južni steni prezbiterija prizidali zakristijo z oltarno nišo na zahodni strani, ob zahodno stran cerkve zvonik ter vzdali nove kamnite okvirje v severno steno prezbiterija in steno južne ladje. Fino glajene omete zadnje slogovno določljive faze smo našli na zakristiji, na steni severne ladje, ob obeh vogalih južne stene ladje ter podobno strukturo ometa na zvoniku. Na ostalih fasadnih površinah so bile z novimi ometi narejene le plombe. Arhitekturno poslikavo v rdeči barvi smo našli le na zakristiji in na zvoniku. V naslednji gradbeni fazi so bile prebite nove okenske odprtine, dve na severni steni ladje in ena na južni steni ladje, stari ometi pa popravljene z mivkastim ometom. Ko so zidarji delno odstranili starejše omete, smo ugotovili, da sta zid severne stene prezbiterija in zid severne stene ladje vezana - vraščena drug v drugega in da je najstarejši zid severne stene ladje ohranjen le do špaleta novejšega okna. Na osnovi rezultatov sondiranja in meritev smo žup. uradu Tržišče, edinemu investitorju obnovitvenih del, posredovali rekon-

strukcijski načrt za prezentacijo vseh treh, med seboj ločljivih gradbenih faz, in rekonstrukcijo streh. Navkljub priporočilu umetnostno-gradbenega sveta ljubljanske nadškofije, naj se delo usmeri v dobrobit kulturnega spomenika, pa se je zgodilo ravno narobe. Osebo prepričanje župnika, da je treba dodati nekaj novega, je imelo za posledico popolno uničenje kulturnega spomenika brez primere in to navkljub vsem komisijskim odločitvam. Zidarji so odbili vse starejše romanske omete, vključno z ometi v ostenju malega romanskega okenca. Zidarji so še pred prihodom geologa, ki bi dodatno določil vrsto kamenja v zidovih, z izravnalnimi ometi prekrili vse fasade in pri tem zazidali malo romansko okno. Ker se nismo strinjali, da bi se rekonstrukcija poslikav izvršila na tako obnovljene fasadne omete, so pleskarji uporabili elemente vogalne poslikave iz načrta za obnovo zunanjsčine zvonika in jih nelogično razporedili po vogalih. Ker dodatno osvetlitev stavbno zgodovinskega razvoja cerkve lahko pričakujemo še od rezultatov raziskovanj v notranjščini cerkve, z bojaznijo in nelagodnim občutkom pričakujemo obvestilo žup. urada Tržišče da je (bo) začelo z obnovitvenimi deli v notranjščini.

Bogdan Badovinac

64

Naselje: Kobarid

Občina: Tolmin

Ime: Gradič

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Vrsta dela: 6

Leta 1982 začeto delo (gl. N.Osmuk, VS 26, 1984, 232) na terasi JZ pobočja Gradiča nad Kobaridom smo bili letos prisiljeni nadaljevati, ker so nam izročili nekaj predmetov, izkopanih z detektorjem (bronasto plastiko Minerve, še nekaj drugih bronastih predmetov) in je bilo na terenu videti sledove obsežnejših novih vkopov. Prva zaščitna raziskovalna dela so bila omejena na JV, spodnji rob terase, sonde v sredini in vzdolž J roba pa l. 1982 niso dale ohrabrujočih rezultatov, zato smo nadaljnja dela opustili. Nove najdbe so nas spodbudile k sistematični raziskavi južnega terasnega roba, kjer smo ugotovili zgolj nek suh zid, slabo ohranjen in brez zanesljive datacije. V skrajni zahodni tretjini terasnega

roba zid verjetno tudi ni ohranjen, vendar letos raziskovanje zaradi lastnikovega nasprotovanja (g. Cebokli) ni bilo mogoče. Prav tako sistematično smo letos raziskali sredino spodnjega dela terase in ugotovili, da je z vkopi ali z obdelavo v preteklosti (njiva) arheološko gradivo že popolnoma odstranjeno oziroma premetano, tu in tam je najti še drobce lončenine ali stekla in posamezne novce. Kot smo omenili že v prvem poročilu, je terasa razdeljena z večjim skalnim grebenom na spodnji, južni in gornji, severno ležeči plato. Ta skalni greben se v sredini terase vzpne dober meter nad teraso in ni bil nikoli obdelovan - v njegovi travnati ruši je bilo z detektorjem (Žiga Šmid) v času naših raziskav odkritih več novčnih najdb, med njimi tudi trije keltski novci, kar je v Kobaridu doslej prvi primer (?).

Povsem novo podobo nam je pokazala raziskava JZ roba terase: poleg sledov arhitekture (kratek odsek temelja zidu z ruševino) smo našli sledove terasiranja strmega pobočja, ki jih zanesljivo datiramo v čas okoli začetka n.št. Zaradi zelo omejenih finančnih sredstev je bilo delo letos prekratko, da bi lahko povedali kaj določnejšega. Izredno bogate najdbe (12 bronastih plastik, 52 novcev, veliko lončenine, med njimi več kosov keramike s črnim premazom iz 1. stol. pr.n.št., železna latenska fibula, več bronastih ploščic in drugega drobnega gradiva) pa vsekakor zahteva nadaljevanje raziskav, že zaradi nevarnosti ilegalnih odkopov. Obravnavana terasa na Gradiču je glede tega najbolj ogrožena, vendar moramo poudariti, da ni edina.

Delo je omogočilo Ministrstvo za kulturo RS.

Nada Osmuk

65

Naselje: Kobarid

Občina: Tolmin

Ime: Muzej I. svetovne vojne

Naslov: Manfredova 12

Področje: E, U

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7

Pri večletni prenovi objektov namenjenih Muzeju I. svetovne vojne (kompleks Gregorčičeva 10 in Manfredova 12) smo v letu 1993 sondirali in tehnično dokumentirali notranje tlake v veži Gregorčičeve 10 ter pločnike ob obeh objektih kompleksa. Pripravili smo konservatorski projekt za izvedbo sanacij-

skih del na teh tlakih ter nadzirali izvedbo tlakov v veži. Tlak v tej veži je sestavljen iz "mačjih glav" položenih v pravokotni kamniti raster in iz kamnitih popločenj pred posameznimi vhodi in pred stopniščem. V tem letu je bila izvedena tudi prenova prostora levo od veže po konservatorskih smernicah za potrebe razširitve zbirke.

Bojan Klemenčič

66

Naselje: **Kobdilj**

Občina: Sežana

Naslov: **Kobdilj 39**

Ime: rojstna hiša Maksa Fabianija

Področje: Z

Vrsta dela: 8

Za ohranitev Fabianijeve domačije v Kobdilju si prizadevamo že več let, a se nam ni posrečilo pridobiti potrebnih finančnih sredstev niti za najnujnejša vzdrževalna dela. Zavedamo se, da lastnik sam ni finančno sposoben vzdrževati obsežnega kompleksa. Zagrozil je, da bo dal porušiti ruševine gospodarskega poslopja ob vaški poti, ker v primeru nesreče ne bo odgovarjal. Zavod je zato dal pobudo občini, naj skuša najprej rešiti vprašanje lastništva. Preveri naj možnost odkupa domačije, saj gre za kulturni spomenik in preuči oziroma predvidi možne programe za revitalizacijo objekta, ki bi ga lahko tudi vzdrževali. Za mnenje smo zaprosili tudi Arhitekturni muzej. Ta je predlagal, naj se o problematiki razmišlja v širšem kontekstu reševanja Krasa oziroma Štanjela z okolico. G. Peter Krečič je predlagal, da bi k projektu pritegnili arhitekta Marca Pozzetta iz Trsta, ki je velik poznavalec arhitekta Maksa Fabianija, in prof. Kevina Rowbathama. Ta je že na mednarodnem arhitekturnem študentskem taboru leta 1992 dal pobudo za širšo diskusijo o specifični urbani ekonomiji za kraje, kot je npr. Štanjel. V dogovoru z občino se bomo odločili za nadaljnje korake.

Damjana Fortunat Čermilogar

67

Naselje:

Občina: **Kočevje**

Ime: **Željne jame**

Področje: A

Obdobje: eneolitik, bronasta doba

Vrsta dela: 5, 6

Aprila 1994 smo Vinko Fugina, Slavko Hočevar in avtor pri iskanju jamskega rova, kjer so bili leta 1962 najdeni kladivo iz serpentina, fragment človeške lobanje in jelenovega roga (S. Gabrovec, 1965, Ciganske jame pri Željnah, Varstvo spomenikov 10, 191), naleteli na posut sediment med merskima točkama 42 in 43 (glej načrt PD Železničar iz leta 1967). V posutju in v profilu smo nabrali 49 kosov eneolitske in zgodnje bronastodobne keramike, 9,6 cm dolgo glajeno koščeno bodalo z odlomljeno bazo, koščeno gladilo in več žival-skih kosti. Med njimi je prof. V. Pohar določila kosti in zobe goveda, jelena, svinje in jazbeca. (Za pomoč se ji najlepše zahvaljujem.) S posutjem sedimenta se je pokazala povezava med rovom Stranska jama in med spodmolom pri podorih med merskima točkama 22 in 23. Nekaj keramike smo našli tudi tik ob steni spodmola. Fragmente keramike je mogoče najti tudi na poti pri merski točki 17, ki vodi iz Ciganskih jam v del sistema Željnih jam s tremi večjimi podori, kjer je tudi omenjeni spodmol. Današnji spodmol je med dvema podoroma in je primeren za bivanje. Če so podori mlajši od bronastodobne poselitve, je bila na tem mestu velika dovorana, ki je bila povezana s Stransko jamo. Glede na številne fragmente keramike in najdbe iz leta 1962 iz neposredne bližine, ki morda kažejo na sakralni prostor, se zdi, da glavna poselitve ni bila pri vhodu v Ciganske jame, kjer je M. Brodar leta 1963 pri izko pavanju paleolitske postaje našel eneolitske in bronastodobne ostanke, temveč na mestu teh podorov.

Pavel Jamnik

68

Naselje: **Kojsko**

Občina: Nova Gorica

Ime: **Coroninijeva vila**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Baročna vila, ki je bila last družine Coronini, ima status kulturne dediščine. Del vile je adaptiran v stanovanja za socialno ogrožene, drugi del, ki ga je v šestdesetih letih uporabljala JLA pa je občina letos prodala zasebniku. Prav tako je bilo odkupljeno gospodarsko poslopje, v katerem bo urejena enološka lekarna. Za oba objekta smo podali konservatorske smernice.

Jasna Svetina

69

*Naselje: Koper**Občina: Koper**Ime: Kidričeva ulica**Področje: A**Obdobje: rimsko obdobje, srednji vek, 19 st.**Vrsta dela: 6, 7*

15. 03. 1993 je Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran z arheologoma Petrom Čerčetom in Snježano Karinjo prevzel arheološki nadzor nad zemeljskimi deli za obnovo komunalnih naprav in zamenjavo tlaka ter zaščitna izkopavanja v Kidričevi ulici v Kopru.

Pred tem datumom je ta dela opravljal za MZVNKD Piran dipl. arheolog Alfred Trenz. V času od 3. 03. 1993 do 15. 04. 1993 smo sondirali na štirih mestih. Prvo sondo v velikosti 3,65x2,20m na začetku Kidričeve ulice, nasproti Armerije, je začel in končal Alfred Trenz.

5. 03. 1993 je začel kopati sondo 2, velikosti 2,60x3,60m na začetku Kidričeve ulice severno od Armerije. Nato je sondo razširil na 8x8m in razdelil na 8 kvadrantov. Sonda 2 je nato nadaljeval in končal Pomorski muzej. Tretjo sondo v velikosti 3x3m smo izkopali pred palačo Belgramoni Tacco (stavba Pokrajinskega muzeja Koper), četrta poskusna sonda velikosti 6,3x1m pa je bila pred urarsko delavnico na križišču Glagoljaške in Kidričeve ulice. Celotno dokumentacijo izkopavanj iz Kidričeve ulice hrani Pomorski muzej. V sondi 2 smo naleteli na osrednji kanal za kanalizacijo (verjetno avstrijski) z dvema dotočnima kanaloma. Od drobnih najdb pa smo našli precej bronastih novcev. Od teh naj omenim le posamične najdbe rimskih novcev: asa (2.st. -1.st. pr. n.št.) in antoninijana (270 n. št.) ter zakladno najdbo beneških novcev datiranih od 11.-13. st. iz SE 003 in SE 005. Novce je opredelil Andrej Šemrov iz Numizmatičnega kabineta v Narodnem muzeju v Ljubljani.

V sondi 3 sta bili na globini 0,90 do 1,05m najdeni dve ognjišči, postavljeni eno na drugem. Dno prvega ognjišča je bilo prekrito z drobnim prodom in premazano s plastjo čiste ilovice. Bilo je zgrajeno iz neobdelanega kamna in delno prekrito s kamnitimi ploščami. Pod tem ognjiščem je bilo drugo ognjišče s fragmenti grobe hišne keramike ter fragmenti lonca in sklede z okrasom valovnice, ki jih je mag. Verena Vidrih Perko datirala v konec 5. ali pa zrelo 6. st.

Dno prvega ognjišča v sondi 3, Kidričeva ulica v Kopru, foto: P. Čerče

V nasutju smo našli močno izrabljen rimski novce - as, katerega je A. Šemrov datiral v 1. do 2. st.

V isti sondi, tik nad ilovico (SE 019), smo našli precej fragmentov poznoantične keramike ter strešnikov (5.-6. st.).

Zaradi možnosti, da bi naleteli na mestna vrata, ki so vidna na Finijevem načrtu Kopra iz leta 1619, smo izkopali poskusno sondo 4, v kateri smo dobili samo splet recentnih kanalov.

Hkrati z zaščitnimi izkopavanji je potekal tudi arheološki nadzor nad zemeljskimi deli za obnovo komunalnih naprav. Pri arheološkem nadzoru na izteku Kidričeve ulice je Alfred Trenz 1,10m pod vrhom tlaka dokumentiral kamnito strukturo mestnih vrat, ki je segala do globine 2,60m. V nadaljevanju izkopa za meteorne vode sta arheologa Pomorskega muzeja sledila kamnom renesančnega pomola. Pri arheološkem nadzoru smo dokumentirali avstrijske odtočne kanale, na njihovem dnu smo našli več kovancev iz 19. st. ter temelje nekaterih stavb.

Snježana Karinja

70

*Naselje: Koprivnik**Občina: Radovljica**Naslov: Koprivnik 53**Področje: E**Vrsta dela: 2*

V letu 1992 je bilo izdano soglasje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše za potrebe

kmečkega turizma na parc. št. 113, 114/1, 114/3 k.o. Gorjuše. Pri tem je bilo potrebno odstraniti staro leseno hišo (Koprivnik št.53), ki je bila datirana z letnico 1779 na hišnem tramu.

Vladimir Knific

71

Naselje: **Kosovelje**

Občina: Sežana

Ime: **vojaška kapela iz I. svetovne vojne**

Področje: Z

Vrsta dela: 1, 5

Ob cesti, ki pelje iz Pliskovice v Kosovelje, leži na levi strani ruševina avstroogrške vojaške kapele iz I. svetovne vojne. Kapela je bila zgrajena v letih 1916/17 na lokaciji, kjer je bila tudi vojaška bolnišnica in nekoliko stran vojaško pokopališče, v zaledju frontne črte. Oblika kapele kaže na podobnost z vojaško kapelo v Ladrach (obč. Tolmin). Kapela je imela pozidano zadnjo steno, stranski dve sta bili pozidani le do polovice, saj je bila nad tem lesena konstrukcija s streho in zvončnico. Na zidovih so ohranjene tri plošče. Na zadnji fasadi je vzdana plošča, ki priča o lokaciji vojaške bolnišnice - FELD SPITAL 808. Na levi je napis, ki nam sporoča arhitekta - ARCHITEKT / OBLT. IMRE NOVAK / LDST. ING. R. SLECHTA/. Na desni strani pa je plošča z napisom - SANITATSCHEF. - OBER. /STABS ARZT Dr. EDUARDO / STEHLIK - SPITALS / KOMMANDANT - STABS / ARZT Dr. ED. WAGNER /. Tomajski župnik je dal pobudo za rekonstrukcijo vojaške kapele. Rekonstrukcija je mogoča na osnovi posnetka iz leta 1917. Z lastnico smo se dogovorili, da dovoli objekt očistiti grmičevja in izmeriti. Dovoljuje tudi rekonstrukcijo in zahteva, da se dostop uredi le kot peš pot. Objekt smo fotodokumentirali in izmerili. V naslednjem letu pa bomo pripravili konservatorski program.

Damjana Fortunat Čermilogar, Darij Humar

72

Naselje: **Kranj**

Občina: Kranj

Ime: **Pungart**

Področje: A

Obdobje: pozno rimsko obdobje

Vrsta dela: 6, 7

V letih 1990 in 1991 je bilo na Pungartu v Kranju z arheološkim sondiranjem odkritih več faz mestnega obzidja, od katerih je spodnja iz pozne antike. Sondirano območje je bilo leta 1993 urejeno, faze obzidja pa prezentirane: izkopani del je poglobljen, od okoliške zelenice ločen z blago poševnino, ki v pravilnem polkrogu (katerega središče je na konici konglomeratnega pomola) obdaja raziskani del. Narejeni so bili temelji za novo ograjo nad kanjonom Kokre in sanirano obzidje na savski strani. Dela so se nadaljevala naslednje leto (1994).

Milan Sagadin

73

Naselje: **Krško**

Občina: Krško

Ime: **Turnska kapela Brezmadežne na Griču**

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 7

V lanskem poročilu smo pomotoma navedli, da je zavetnica kapele Marija Kraljica in da kapela spada v župnijo Krško.

Restavrador Peter Mali je obnovil kip Brezmadežne: popravil je manjše poškodbe, levo leseno dlan je zamenjal s kamnito in jo pravilno anatomsko zmodeliral, preoblikoval glavo kači, obnovil polihromacijo in pozlatil zvezdni venec. Na podnožju sta očiščena in restavrirana grba družin Auersperg in Batthyani (z motivom pelikana) skupaj s kronogramskim posvetilom:

SINE LABE VIRGO PIA EX AVGE GRATIAS ALEXANDRO COMITI

AB AVRSPERG

AC VXORI SVAE REGINAE EX COMMITIBVS DE BATTHYAN &

Kronogram daje v zgornjih dveh vrsticah, ki se nanašata na Aleksandra, letnico 1741, v spodnji vrstici, ki govori o Aleksandrovi soprogi Regini, pa letnico 1739 oz. tudi 1741, če Y upoštevamo kot II. Navedeni časovni podatek bi bilo potrebno primerjati in raziskati z upoštevanjem umetnostnih in drugih zgodovinskih virov, da bi ugotovili, za katera zakonca in za kateri dogodek gre.

Lastnik kapele Slavko Pleterski in sosed Jože Kržan sta z veliko prizadevnostjo stavbo gradbeno obnovila, zamenjala stranska okna, ponovno vgradila mrežasta kovinska vrata s ključavnico in uredila drenažo.

Dušan Kramberger

74

Naselje: **Krško**

Občina: Krško

Ime: **ž.c. sv. Janeza Evangelista**

Področje: UA, U

Vrsta dela: 4, 5, 7

Podjetje Gradis je raziskalo stanje in pripravilo projekt osnovne statične sanacije, obnove fasadnih ometov in zaščite proti vlagi. LRZ VNKD je izdal smernice. Obnovljen je omet na zvoniku in glavnem pročelju. RC in restavrador M. Vuković sta utrdila Zajčeve reliefe in kip Brezmadežne na zahodni fasadi.

Dušan Kramberger

75

Naselje: **Kuretno**

Občina: Laško

Ime: **p.c. sv. Katarine**

Področje: UA

Vrsta dela: 5, 6, 7, 8

Po zamenjavi aluminijeve pločevine z bakreno na strehi zvonika in zamenjavi cementnega zareznika z opečnim bobrovcem na strehi ladje in prezbiterija p.c. sv. Katarine, je v letu 1993 potekala tudi obnova fasadnih ometov. Pod novjšimi ometi na zvoniku smo odkrili dve vrsti poslikav: vrhnjo, slabše ohranjeno baročno poslikavo v temno modri barvi iz časa prezidave zvonika l.1617, in starejšo iz konca 15. stol. z motivi diamanta v rdeči in oker barvi. Na vogalih cerkvene ladje je bila vidna samo baročna poslikava. Konec 18.stol. nadzidan zvonik in konec 19.stol. prezidan prezbiterij s kasneje dozidano zakristijo so imeli grobe fasade z zaglajeno členitvijo. Ker se razvoj cerkvene stavbe ni ustavil na neki jasno definirani gradbeni fazi, smo investitorju, žup. uradu Laško, predlagali prezentacijo glavnih razvojnih faz.

Bogdan Badovinac

76

Naselje: **Ladra**

Občina: Tolmin

Ime: **vojaška kapela iz I. svetovne vojne**

Področje: Z

Vrsta dela: 7

Vojaška kapela leži na jugozahodnem robu vasi. Zgrajena je bila za verske potrebe voja-

kov v 1. svetovni vojni in sicer tik ob tretji italijanski bojni črti. Kapela je bila v zelo slabem stanju in obstajala je velika verjetnost, da se bo zaradi velike razpoke in slabe strehe sesula. Obnova kapele je bila načrtovana že pred leti, vendar zaradi pomanjkanja denarja ni bila izvedena. Z deli na objektu, izvajalo jih je Cestno podjetje iz Nove Gorice, se je pričelo začetek maja 1993. Najprej je bilo potrebno objekt očistiti in odstraniti gosto poraščenost (bršljan in divjvo trto), demontirati dotrajano strešno konstrukcijo, porušiti kamniti obodni zid s predhodno označitvijo in lociranjem posameznih kamnov (na vzhodni strani), porušiti kamniti zid ob kapeli za izvedbo nevidnega AB venca (vključno z označbo kamnov), porušiti betonska tla, lesen steber in lesene preklade pri vhodu v objekt, odbiti preperel omet v notranjosti in malto ter očistiti in sprati fuge. Nato je bil izkopen temelj stebra in narejen izkop za temeljno vez med stebroma in obodnim zidom ter izkop za ureditev pločnika. Pozidan je bil kamniti zid deb. 50cm po vzorcu obstoječega, izdelana AB vez po obodnem zidu, vzdani leseni špirovci, nosilci za zvončnico ter konzole za prižnico, betonirali so temelj za steber in temelje za vezi MB 20, podložni tlak v objektu in pločnik debeline 10 cm na 15 cm nasutja. Fugirali so celoten objekt s cementno malto, vgradili finalni tlak v objektu in izdelali grobi in fini omet. Tudi strešna konstrukcija je bila izdelana po vzorcu obstoječe. Izdelana je bila zvončnica po posebnem detajlu in izdelan je bil konzolni lesen balkon (prižnica) z deskami. Streha je bila prekrita z zalepljeno in pribito tegolo (bitumensko skodlo) v sivi barvi, krita po obliki enako eternitnemu romboidnemu prekritju. Na isti način je bila prekrita tudi zvončnica, ob kateri so izdelali obrobo, ob strehi pa žlebove in odtočne cevi. Vsa ta dela so potekala dokaj hitro. Vsi leseni deli konstrukcije so bili premazani z dvakratnim premazom belton in beltop. Po zaključku vseh teh del so bili v notranjosti puščeni odri za izvedbo pleskanja. Notranjost bo dvakrat zidarsko prepleskana z apnenim beležem ter finalno zaključena tako, kot je bila posneta prvotna poslikava. Dela bodo predvidoma, odvisno od izbranega pleskarja, dokončana še v letošnjem letu.

Damjana Fortunat Čermilgar, Darj Humar

77

Naselje: Laško*Občina:* Laško*Ime:* župnišče*Naslov:* Aškerčev trg 3*Področje:* UA*Vrsta dela:* 4, 5, 6, 7

Župnišče v Laškem nedvomno sodi med najpomembnejše tovrstne spomenike na našem območju. To so pokazale tudi do zdaj opravljene raziskave objekta, ki potrjujejo, da sega njegov stavbni razvoj vse do romanske faze. Ne glede na navedena dejstva, je bil objekt vrsto let nevzdrževan in izpostavljen propadanju. Konec sedemdesetih let je bila situacija že tako kritična, da je začela zamakati streha, v notranjščini so se pojavile razpoke itd. Zato je leta 1997 Nadžupnijski urad Laško končno začel z nujnimi sanacijskimi posegi. Najprej je bilo sanirano ostrešje ter zamenjana celotna kritina. V obdobju od leta 1980 do 1985 je naš zavod izdelal posnetek objekta, opravil vrsto raziskav v notranjščini in delno tudi na zunanjščini ter na osnovi pridobljenih podatkov izdelal konservatorski program prenove. V sodelovanju z investitorjem je bila izdelana statična in splošna gradbena presoja objekta ter statični projekti sanacije najbolj kritičnih delov objekta. Na osnovi teh projektov sta bila sanirana vzhodni del in del severnega trakta ter gradbeno in funkcionalno prenovljena in prezentirana prva etaža navedenih traktov. Na ta način je vsaj del objekta ponovno funkcionalno zaživel, kar je pogoj za nadaljnjo obnovo celote. Zaradi pomanjkanja sredstev in interesa je bila prenova leta 1986 prekinjena. V letu 1992 so ponovno stekli pogovori o njenem nadaljevanju. Večji interes je pokazala tudi občina Laško. V sodelovanju z Nadžupnijskim uradom smo pripravili vso potrebno dokumentacijo za izdelavo druge faze projekta statične sanacije (celotni zahodni trakt) ter za izdelavo arhitekturnega projekta obnove vseh zunanjih fasad. V teku izdelave dodatnih, nadrobnejših konservatorskih izhodišč za ta del objekta smo s sondiranjem v notranjščini severozahodnega vogala (I. etaža) našli fragmente figuralne in ornamentalne poslikave, ki smo jo še istega leta očistili in zaščitili. V letu 1993 so gradbena dela ponovno stekla. Statično je bil saniran erker na severni fasadi, v celoti pa obnovljene severna, vzhodna ter del južne fasade objekta. Nare-

jene so bile tudi fragmentarne restavratorske prezentacije zunanjega ostenja romanskih lin na južni fasadi ter najdenega dela freske s figuralnim motivom vojščaka na severni fasadi nad erkerjem. Vsa restavratorska dela je opravil restavrator Aleš Sotler.

Dunja Gorišek

78

Naselje: Laško*Občina:* Laško*Ime:* Zdravilišče Laško*Področje:* UR.KR.*Vrsta dela:* 4

Konec leta 1993 smo dokončali konservatorski program prenove starega zdraviliškega kompleksa v Laškem. Po naročilu zdraviliške uprave smo na podlagi analize in valorizacije historičnega stanja objektov in parka ter na osnovi obstoječih urbanističnih in arhitekturnih okoliščin, številnih in neprimernih dozidav in prezidav skušali predlagati določene arhitekturne izboljšave objektov v smislu vrnitve "historičnega" videza zunanjščin - fasad. Poleg tega smo predlagali določene ukrepe za včlenitev predimenzioniranih arhitekturnih mas v staro stavbno tkivo in ublažitev njihove dominantne vloge v širšem mestnem in krajinskem prostoru.

Pri predlogu prenove parka je bil pomemben faktor tudi današnja vloga parkovne površine v urbanistični in krajinski zgradbi mesta Laško ter njena lega ob obrežju reke Savinje. Glede na takorekoč uničeno originalno parkovno substanco, je bilo predlaganih več principov revitalizacije. Ob glavnem zdraviliškem objektu je bilo zaradi obilice grafičnega in fotografskega gradiva smiselno razmišljati o ponovni uvedbi nekaterih vrtno-arhitekturnih sestavin - cvetlični rondoji in obrobki, vodni bazen in paviljon v smislu rekonstrukcije. K temu je pripomogel tudi hkraten predlog "postaranja" čelne fasade zdraviliškega objekta, ki naj bi mu tako povrnilo njegovo klasicistično noto.

Ostali predeli parka južno od objektov pa naj bi se oblikovno ravnali po principih angleškega krajinskega sloga oz. "cvetličnega parka", pri čemer pa iz več razlogov ne more iti za rekonstrukcijo, temveč za urejanje po analogijah. Okvirno, organsko razporeditev parkovnih sestavin (poti, drevesne skupine), je bilo mogoče povzeti tudi po Franciscejskem

katastru. Vrsta sestava dodatnih drevesnih skupin, ki jih bo potrebno vnesti, je bila deloma posnetek nekdanjega drevesnega fonda, deloma je bil izbor narejen po analogijah, upoštevana pa so bila tudi drevesa z ustreznimi rastnimi in barvnimi lastnostmi ter habitusi, saj je bilo treba imeti v mislih več vlog bodočega parka: ozelenitev obrežnega pasu in sanacijo nekaterih gradbenih posegov (parkirišča), ureditev funkcionalne parkovne površine kot sestavnega dela mestnega zelenja ter ponovna vzpostavitev nekdanjega obsega parka z vrnitvijo nekaterih glavnih historičnih sestavin.

Alenka Kolšek

79

Naselje: **Ledinske Krnice**

Občina: Idrija

Ime: **p.c. sv. Ahaca**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

V letošnjem letu smo začeli sanacijo p.c. sv. Ahaca na Ledinskih krnicah. Zidan obok ladje in prezbiterija je razpokal po celotni osni dolžini in obstaja nevarnost, da se bo zrūšil. V ta namen smo naročili izdelavo statičnega načrta, ki bo zagotovil učinkovito sanacijo, ter za odobrena sredstva Ministrstva za kulturo (400.000 SIT) kupili potreben gradbeni material. Gradbena dela se bodo začela v prihodnjem letu.

Robert Červ

80

Naselje: **Legen**

Občina: Slovenj Gradec

Ime: **p.c. Sv. Jurija**

Področje: UA

Obdobje: zgodnji srednji vek, visoki srednji vek, novi vek

Vrsta dela: 6

Obsežna obnovitvena dela na p.c. sv. Jurija na Legnu so narekovala zamenjavo cerkvenega tlaka in zaradi nižanja nivoja arheološke raziskave znotraj celotne cerkvene ladje (11.20 x 7.60 m). Prostor je namreč arheološko zanimiv zaradi dokazanih starih naselitvenih struktur na legenski terasi, dominantne lege ob stari tranzitni poti in samega patricinija sv. Jurija, bojevnika proti poganstvu.

Cerkev, z vzhodnim zvonikom datirana v drugo pol. 13. st., je pod tlakom skrivala še dve stavbni gradbeni fazi: starejši romanski fazi pripadajo temelji današnje cerkve s ponovno dozidano severno steno, opuščena polkrožna apsida v prezbiteriju in pripadajoči prečni zid; iz predromanskega obdobja pa so se ohranili temelji, ki skoraj v celoti zarisujejo njen tloris (sl.1).

Temelji cerkve (priloga 1 – tloris) so grajeni iz prosto naloženega lokalnega kamenja v šir. od 80 do 100 cm, brez kakršnegakoli veziva. Zaradi predvidoma novoveških (baročnih) vkopov grobov pa je delno poškodovana severna stena, ki nakazuje nekoliko nepravilen oblikovni sestav. Gre za enoladijsko cerkev skromnih razsežnosti in pravokotnega tlorisa zunanjih mer 9.60 x 5.20 m s pronausom na zahodu in apsido na vzhodu (3.20 x 2.60 m, radius cca 100 cm). Prav apsida, ki je zunaj pravokotno obzidana in znotraj polkrožna, opredeljuje objekt v skupino cerkva z "vpi-sano apsido" in je na območju oglejskega patriarhata razumljiva.

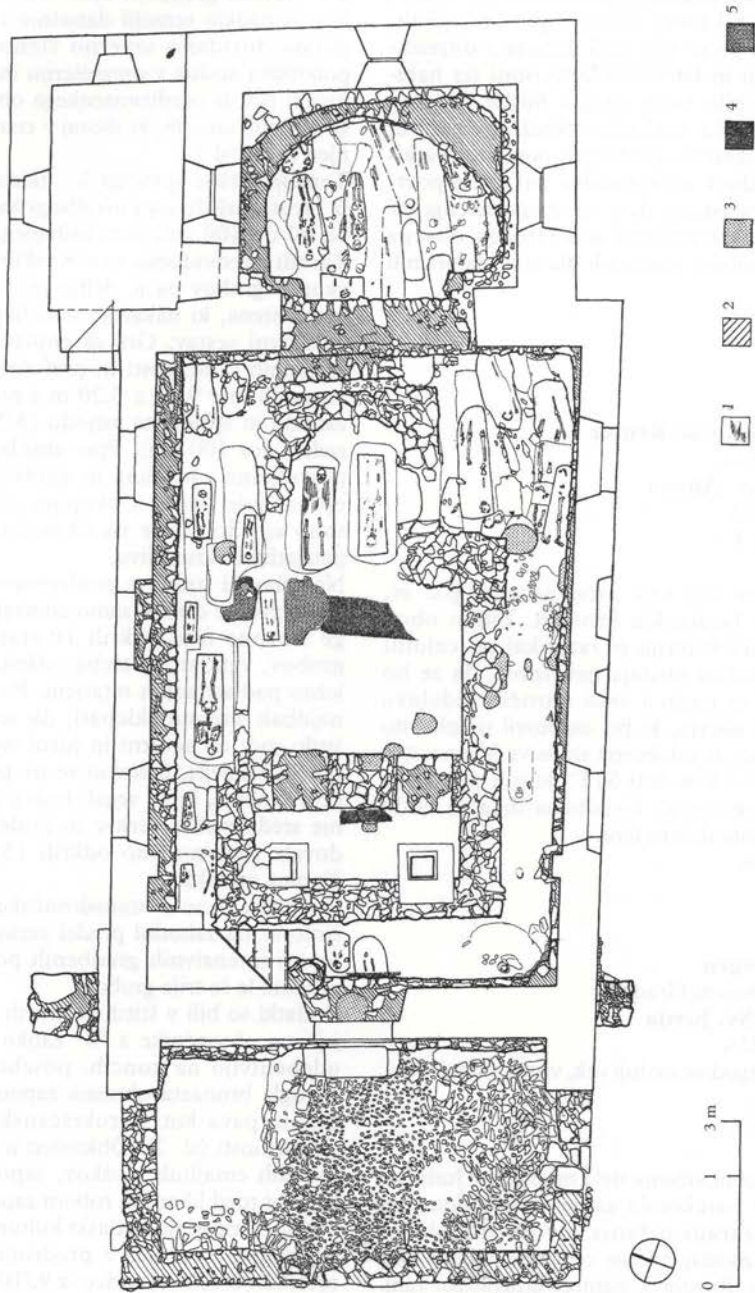
Na vzhodni strani te predromanske zgodnje-srednjeveške cerkve samo znotraj apside druge stavbne faze odkrili 10 staroslovanskih grobov, vendar bo treba odkriti še tiste, ki ležijo pod sedanjim oltarjem. Po posameznih najdbah smemo sklepati, da se je grobišče širilo tudi ob severni in južni steni, ki so ga uničili kasnejši, časovno še ne povsem določeni grobovi, ki so segali tudi v apsido zgodnje srednjeveške cerkve in jo deloma poškodovali. Skupno smo odkrili 13 grobov, večinoma otroških.

Vse kaže, da se je staroslovansko pokopališče širilo še na zahodni predel cerkve, kjer so se zaradi intenzivnih gradbenih posegov delno ohranili le še trije grobovi.

Pridatki so bili v štirih grobovih in se omejujejo na obsenčnike z "S" zanko ali z enojno odebelitvijo na koncih, posebej pa izstopa okrogla bronasta okrasna zaponka z upodobitvijo pava kot starokrščanskega simbola nesmrtnosti (sl. 2). Obkrožen je z nizom trobarvnih emajlnih vložkov, zapolnjujejo tudi prostor med likom in robom zaponke.

Najdbe pripadajo ketlaški kulturi in pričajo o sočasnosti grobišča z predromansko zgodnje-srednjeveško cerkvico iz 9./10. st.n.št.

Interpretacija celotnega sosedlja arhitektur se naslanja na naše podatke druge gradbene faze, ki so se ohranili v vsej svoji izpovednosti. Najbolje se je ohranil temelj severne ste-

Legen, p.c. sv. Jurija, pogled na raziskano cerkveno talno ploskev

Legen, p.c. sv. Jurija, staroslovanski grob pod apsido 2. stavbne gradbene faze

ne, ki je grajena iz večinoma horizontalno položenega lomljenega kamenja, vezanega z močno apneno malto. Širina temelja, na katerega se veže temelj domnevno srednjeveške stene, se giblje med 40 in 50 cm, v višino pa se je ohranil še 30 – 70 cm.

Časovno pripadajoča apsida je polkrožne oblike in podobno plastovito grajena; debelina stene znaša 100 cm, višina pa 60 – 70 cm in leži na stroslovanskih grobovih (sl. 3). Ni ohranjena v celoti, ker jo je na južni strani delno uničila gradnja zvonika tretje stavbne faze, medtem ko so del vzhodne in severne stene uporabili za njegove temelje. Veže se na 3.40 m dolg prečni zid debeline 100 cm in višine do 80 cm.

Med drobnimi najdbami moramo poleg železnih žebeljev omeniti še odlomke raznih posod iz visoko in pozno srednjeveškega obdobja. Večinoma gre za črno in rjavo žgano keramiko s posameznim skromnim okrasjem z motivi valovnice, vreza in vtisa. Čeprav je ležala znotraj celotnega izkopavališča, smo njeno intenziteto zasledili v sloju ožganine, ki je bila na posameznih mestih debeline do 12 cm. Posebno močno se je ohranil na vzhodni strani predromanske cerkvice, kjer se stika z ostankom estriha prav tako druge gradbene faze.

Na zahodni strani cerkve, pred njenim vhodom, smo odkrili še temelje (šir. 60 – 70 cm) in tlak nekdanje lope v tlorisni vel. 8.30 x 4.40 m. Tlak je bil sestavljen iz drobnih, ovalnih rečnih oblic v sredinskem delu in malo večjih, oblih ob straneh, na severni strani pa so ga z vkopom za apnenico v celoti uničili.

Z deli bomo nadaljevali v letu 1994, saj je tak arheološki, arhitekturni in umetnostni spomenik treba obravnavati celostno in ga z ustrezno prezentacijo predstaviti v vseh svojih razsežnostih.

M.S.G.

Rodovitna, zavetna in slikovita legenska terasa, vpeta med pobočja zahodnega Pohorja in ravninski predel Mislinjske doline, je star kulturni prostor. Arheološke najdbe so dokazale naselitev v maljši kameni dobi kar na dveh lokalitetah, v starohalštatskem obdobju pa smemo računati z intenzivno poselitvijo, saj spada gradišče skupaj z gomilnim grobiščem med vodilna starejše-železnodobna najdišča v Sloveniji (Mira Strmčnik Gulič, *Arheološki vestnik*, 30, 1979, 101 ss). Iz tega izhajajoča dejstva, posamezne najdbe iz kasnejših obdobj, dominantna lega ob stari tranzitni poti in sam patrocinijski sv. Jurija so namigovali na stare naselivitvene strukture na tem mestu, zato smo morali biti ob obnovitvenih delih cerkvene notranjosti toliko bolj pozorni.

Zamenjati smo morali dotrajani cerkveni tlak, pri čemer smo pri nizanju nivoja zadeli na prve indikatorje, ki so narekovali arheološke raziskave znotraj celotne cerkvene ladje v velikosti 11,20 x 7,60 m. Izkopavala je arheološka ekipa ZVNKD Maribor pod vodstvom Mire Strmčnik Gulič od 25.9. – 10.11.1993. Cerkev s kornim zvonikom, ki jo Marijan Zadnikar datira v 13. st. kot značilno predstavnicu koroškega tipa romanskih cerkva (Marijan Zadnikar, *Romanika v Sloveniji*, Tipologija in morfologija sakralne arhitek-

ture, Ljubljana 1982), je pod tlakom ohranila še dve stavbni gradbeni fazi. Zgodnje romanski fazi pripadajo temelji današnje cerkve s ponovno dozidano severno steno in opuščena polkrožna apsida v prezbiteriju. Apsida je grajena iz lomljenega in oblega kamenja v širini 100 cm, vezana z močno apneno malto. Ohranjena ni v celoti, saj jo je poškodovala kasnejša gradnja zvonika, katerega temelji deloma ležijo na njeni zasnovi.

Ključnega pomena je bilo izjemno odkritje predromanske zgodnesrednjeveške cerkvice iz 9./10. st.n.št. s sočasnimi staroslovanskimi grobovi in najdbami ketlaške kulture.

Temelji cerkve, ki skoraj v celoti zarisujejo njen tloris (sl. 1), so grajeni iz prosto naloženega domačega kamenja v šir. 80 – 100 cm brez veziva. Zaradi pozno srednjeveških vkopov grobov je delno uničena severna stena, ki nakazuje na nekoliko nepravilni oblikovni sestav. Gre za preprosto enoladijsko cerkev skromnih razsežnosti in pravokotnega tlorisa zunanjih mer 9.60 x 5.20 m z narteksom na zahodu in apsido na vzhodu (3.20 x 2.60 m, radius cca 100 cm). Prav apsida, ki je zunaj pravokotno obzidana in znotraj polkrožna, uvršča objekt v skupino cerkva z "vpisano apsido" (Branko Marušič, Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanim apsidom, *Histria Archeologica* V/1-2). Ta tip arhitekture je nastal na Sinajskem polotoku, v Palestini in posebej v Siriji, od koder se je v starokrščanskem obdobju razširil na naš prostor Salona, Oglej, Gradež. Kasneje je še posebej zaživel v številnih različicah v Istri in Dalmaciji. Tloris cerkve z vpisano apsido je zaenkrat edini tovrstni primer v Sloveniji. V temeljih je z arheološkimi izkopavanji dokazana in sploh najbolj ohranjena zgodnesrednjeveška cerkev iz časa intenzivnega in načrtnega pokristjanjevanja alpskih Slovanov na nekdanjem karantanskem prostoru, ki mu tudi historično pripada. Iz istega časovnega obdobja je v kontinentalni Sloveniji še Marijina cerkev na blejskem otoku, primerljiva bi bila mogoče še opuščena cerkev sv. Jurija v Batujah z zelo skromnimi sledovi gradbenih ostalin, kjer je rekonstrukcija dolina zgodnesrednjeveškega najdišča, Situla 17, Lj., N.Gorica 1976().

Na vzhodni strani cerkve ob apsidi druge stavbne faze in ob današnjem oltarju smo zaenkrat odkrili 10 staroslovanskih grobov, tiste ob severni in južni steni pa so uničili kasnejši srednjeveški grobovi, ki so segali tudi

v apsido zgodnesrednjeveške stavbe in jo deloma poškodovali. Vse kaže, da se je zaradi kasnejših gradbenih posegov delno ohranil le še en grob. Pridatki v grobovih se omejujejo na obsenčne obročke z enojno odebelitvijo na koncih ali "S" zanko, posebej zanimiva pa je okrogla bronasta okrasna zaponka z upodobitvijo pava kot starokrščanskega simbola nesmrtnosti (sl. 2). Obkroža ga niz tribarvnih emajlnih vložkov, ki zapolnjujejo tudi prostor med likom in robom zaponke.

Po dokončanih raziskavah se nam ponuja redka priložnost za podrobno preučevanje odnosa med zgodnesrednjeveškim pokopališčem in sakralno stavbo. Odkritje v p.c. sv. Jurija je prelomno v poznavanju naše najstarejše zgodovine, ker naj bi vzpodbudilo razcvet in poglobljeno preučevanje zgodnesrednjeveškega obdobja na tem širšem prostoru. Ob tem pa se nam odpira še vrsta historičnih vprašanj: razmerja znotraj še neraziskanega oblastniškega prehoda med zgodnjim in visokim srednjim vekom (zgodnjefevdalni velikaški dvor z naselbino na območju kasnejše graščine Galenhofen v neposredni soseščini), nastajanje pokopaliških in lastniških cerkva, prehod v cerkveno oz. farno organizacijo (odnos s praforo v bližnjem Šmartnem), razmerje z gradom nad starim trgom in širšim karantanskim prostorom, če naštejemo le nekatere,

Legen, p.c. sv. Jurija, bronasta fibula z motivom pava

Vsaj za del teh odgovorov bodo potrebne nadaljnje arheološke in interdisciplinarne raziskave, saj tako izpoveden arheološki, arhitekturni in umetnostni spomenik zahteva celostno obravnavo in povsem novo ovrednotenje z ustrežno prezentacijo.

81

Naselje: Lepa Njiva
Občina: Mozirje
Ime: p.c. Matere božje
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

Po zamenjavi dotrajane pocinkane pločevine z bakreno na kapi zvonika, se je spomladi l.1993 pričela obnova fasadnih ometov p.c. Matere božje. S sondiranji smo ugotovili barvno podobo fasad cerkvene ladje, prezbiterija in južne zakristije, datirano z letnico 1770. Nato smo na ometih zvonika odkrili sočasno vogalno poslikavo z delilnimi pasovi in prvotno barvno členitev v l. 1834 nadzidanem zvoniku. Ker žup. urad Mozirje, investitor obnovitvenih del, ni nameraval odstraniti trdnih baročnih ometov, smo sondirali le na mestih, kjer so bili ometi dotrajani. Na vogalih ladje smo odkrili fragmente poslikav iz 17.stol, v zidovih prezbiterija gotske spolije s poslikanimi ometi, na severni steni ladje del poslikanega gotskega podkapnega friza in v zvonici k ladji prislonjenega zvonika še gotsko vogalno poslikavo. Ometi na starejši severni zakristiji so bili že pred časom zamenjani z novimi brez predhodnega sondiranja. Na osnovi sond in meritev smo izdelali rekonstrukcijski načrt prezentacije, ki ga je investitor v celoti realiziral. Osnovne površine nadzidanega dela zvonika so barvane oker, iz ometa narejena izstopajoča členitev pa belo. Osnovna površina v spodnjem delu zvonika je kakor vsa ostala zunanjščina cerkve barvana belo. Šivani vogali, delilni pasovi in okenske obrobe so barvani oker. V istem barvnem odtenu so pobarvani izstopajoči pilastri z bogato profiliranimi kapiteli in naslikane okenske obrobe na fasadah cerkvene ladje in prezbiterija. Fasade južne zakristije z reliefno izstopajočimi vogalnimi pilastri so v celoti barvane belo.

Bogdan Badovinac

82

Naselje: Lesično
Občina: Šmarje pri Jelšah
Ime: znamenje
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 7, 8

Figuralno stebrno znamenje je bilo po obnovi leta 1993 ponovno postavljeno na vaški travnik z minimalnim zamikom lokacije. Na nov betonski temelj so bile postavljene stare, prej v zemljo skrite stopnice, na podstavek baze pa kamnoseško obnovljen steber, na katerem je konserviran kip sedečega, pre-mišljujočega Jezusa. Na znamenju, ki je bilo postavljeno brez predhodnega komisijskega prevzema, niso opravljena manjša, a potrebna prezentacijska dela. Znamenje je obnavljal Stanko Dobrina, denar za obnovo so zagotovili Ministrstvo za kulturo, Zavod Spominski park Trebče in občina.

Bogdan Badovinac

83

Naselje: Libušnje
Občina: Tolmin
Ime: vojaška kapela iz I. svetovne vojne
Področje: Z
Vrsta dela: 7

Vojaška kapela, imenovana tudi kapela "Bes", pod Planico, je bila že v zelo slabem stanju. Že leta 1991 smo urgirali na Ministrstvo za kulturo za pridobitev sredstev iz fonda za ogrožene spomenike, vendar je bila vloga negativna. Denar za obnovo je od občine uspelo pridobiti Turističnemu društvu Kobarid oziroma kobariškemu Muzeju prve svetovne vojne. Tudi sami so prispevali večji delež v denarju in pomagali s prostovoljnim delom svojih članov. Žal so z deli pričeli brez vednosti Zavoda, zaradi česar je prišlo do hude krvi pri lastniku, saj je bil med Zavodom in lastniki sklenjen dogovor, da jih Zavod pred pričetkom del ob vesti o svojih namerah. Kljub vsemu je objekt s tem dejanjem vsekakor rešen pred absolutnim propadom. Potrebno je povdariti nedostopno lokacijo objekta, kar je povzročilo največ težav pri transportu gradbenega materiala, vključno z vodo. Na objektu so bila v poletnih mesecih opravljena sledeča dela: čiščenje okolice in ureditev dostopnih poti do kapele, čiščenje stopnic in polic okoli kapele, čiščenje

notranjosti kapele z odstranitvijo materiala na deponijo, čiščenje zunanjih obodnih sten, čiščenje preperlega materiala iz fug v notranjosti in zunanosti, postavitve zasilnega delovnega odra na treh obodnih zunanjih stenah, statična sanacija venca kapele in obeh vhodnih stebrov, popravilo poškodovanih in manjkajočih delov ter dozidava oken, popravilo in dozidava manjkajočega desnega dela objekta, reprofiliranje odprtine v obliki križa, tesnitev razpok na kapeli in obodu ter popravilo poškodb na njej. Nadaljevanje akcije je predvideno v letu 1994. Na objektu je potrebno sanirati betonsko streho, odstraniti preperle omete in izdelati nove, v notranjosti izvesti slikopleskarska dela po vzorcu obstoječe poslikave (podobna poslikava kot v kapeli v Ladržah), izdelati zunanje omete in urediti dostop do kapele.

Damjana Fortunat Černilogar

84

Naselje: Lipa

Občina: Nova Gorica

Naslov: vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne

Področje: Z

Vrsta dela: 7

V okviru akcij sanacije in prezentacije obnovljenih pokopaliških objektov iz 1. svetovne vojne smo nadzirali izvedbo del (izvajalec firma Marex Sežana) na pokopališču Lipa I ter manjše popravilo pokopališča, imenovanega Lipa II.

Darij Humar, Damjana Fortunat Černilogar

85

Naselje: Lisjaki

Občina: Sežana

Naslov: Lisjaki 1

Področje: R

Vrsta dela: 6

V podhodu kmečkega dvorca sta levo in desno na steni naslikani močno poškodovani podobi križanja in svetnika. Površine slik je bilo potrebno še delno odkriti, sanirati omet, barvno integrirati in utrditi.

Rudi Pergar, Anton Naglost

86

Naselje: Ljubno

Občina: Radovljica

Naslov: Ljubno 29

Področje: E

Vrsta dela: 2, 6

V letu 1992 je bila narejena obnova dveh fresk, in sicer sv. Florijana in Kronanje Marije na stavbi Ljubno št. 29, ter izdano soglasje za spremembo namembnosti pritličja te stanovanjske hiše za prodajalno kmetijske mehanizacije in za gostinski lokal, parc. št. 75/1.

Vladimir Knific

87

Naselje: Logje

Občina: Tolmin

Naslov: Napoleonov most

Področje: T

Vrsta dela: 7

V sodelovanju z alpinističnim društvom v Kobaridu, ki je bilo tudi nosilec del, smo močno porasel in dotrajan most pod vasjo Logje temeljito očistili podrasti ter zidarsko tako zapolnili rege med kamni, da smo preprečili dostop vode v jedro konstrukcije.

Darij Humar

88

Naselje: Log pod Mangartom

Občina: Tolmin

Ime: vojaško pokopališče iz I. svetovne vojne

Področje: Z

Vrsta dela: 4, 7

V dogovoru s Komisijo za urejanje ter varovanje tovrstnih objektov pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve, ki skrbi za tovrstne objekte, smo na celotnem vojaškem pokopališču izvedli temeljito sanacijo, nadomestili smo manjkajoče križe, uredili parter ter očistili in sanirali spomenik in strugi hudoournika, ki pokopališče prečka. Delo so izvajali delavci Cestnega podjetja Nova Gorica.

Darij Humar

89

Naselje: **Loke**

Občina: Krško

Ime: **znamenje**

Področje: UA, R

Obdobje: druga polovica 19. stol.

Vrsta dela: 4, 7

Na polju med Lokami in Anovcem so lastniki po navodilih LRZVNKD popravili križ s strešico, hrbtnim zaslonom in ograjo, restavrator Mali pa je temeljito obnovil velik korpus Križanega.

Dušan Kramberger

90

Naselje: **Lozice**

Občina: Ajdovščina

Ime: **kapela Božjega groba**

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Z načrti in strokovnimi predlogi smo sodelovali pri obnovi kapele Božjega groba v Lozicah. Kapela je po našem mnenju kvalitetno obnovljena, za to pa so zaslužni predvsem domačini in župnijski upravitelj.

Robert Červ

91

Naselje: **Mala Bukovica**

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **kapelica**

Področje: E

Vrsta dela: 4, 5, 7, 8

Zidano zaprto kapelico s šesterokotno tlorisno osnovo smo začeli v l. 1993 sanirati. Izdelali smo tehnični posnetek kapelice ter konservatorski program, po katerem naj bi sanacija potekala. Šesterokotno korčno streho, ki je zamakala, smo popravili. Zunanje omete smo odbili in napravili nove, prav tako gladke. Pri tem smo ohranjali profiliran strešni venec ter profilirane vogale (vlivanje betona v lesen opaž). Dotrajana lesena okna in vrata smo zamenjali z novimi. Zaradi stalnih problemov s talno vodo smo se odločili, da naredimo drenažo. Na novo smo ometali tudi notranjost ter zamenjali tlak (keramične ploščice). Kapelico smo obarvali po barvni študiji, ki jo je izdelal restavrator našega zavoda.

Eda Belingar, Rudi Pergar

92

Naselje: **Maribor**

Občina: Maribor

Ime: **Meljski hrib**

Področje: A

Obdobje: eneolitik, srednja bronasta doba, pozna bronasta doba, starejša železna doba, mlajša železna doba, rimsko obdobje, mlajša obdobja

Vrsta dela: 8

Že pred leti je S. Pahič opozoril na markantno točko v severnem zaledju vzhodnega dela Maribora - Meljski hrib. Nekaj najdb s te lokacije (PM MB inv. A 3641-3660) je objavil že V. Pahič ter jih datiral v mlajšo železno dobo in rimsko obdobje, obenem pa že domneval, da je del fragmentiranega gradiva starejši (PM MB inv. A 3658, 3659, 3641, 3645) in da sodi v pozno bronasto dobo (V. Pahič, VS 27, 1985, 214, 231).

Ogled terena oktobra leta 1993 je pokazal, da sta S. in V. Pahič na vrhu platoja naletela na najdbe na najbolj uničenem delu naselbine, ki v registru ZVNKD Maribor obsega le zahodni vrh hriba. Vendar se fragmenti keramike nahajajo tudi po zahodnem pobočju (parceli 223, 231/4 k.o. Orešje). Tu gre predvsem za fragmente grafitne keramike iz mlajše železne dobe in iz mlajših obdobj.

Največji del najdb pa je prišel na dan na V delu hriba, kjer se pobočje položno spušča. Po katastrskih oznakah je bil na parceli 166/2 k.o. Orešje in na jugo-zahodnem delu parcele 160 k.o. Orešje sadovnjak, že pred časom pa so ga posekali in na preorani parceli je danes nasad buč. Zaradi močnega nagiba je erozija odnesla večji del prsti, tako da sta danes na njivi le še kamenje in keramika.

Pri obhodu terena je bila odkrita polovica prevrtna kamnite sekire iz zelenkaste kamnine (tip A3 po M. Lubšina-Tušek, Pruijski arheološki zbornik, 1993, 41), fragmenti skodel z rahlo usločenim vratom in navzven nagnjenim ustjem, ki jih lahko datiramo v Bd C, fragmenti skodel, ki jih lahko datiramo v čas pozne bronaste dobe, fragmenti keramike, značilni za zgodnji HaC, fragmenti mlajše železnodobne grafitne keramike, rimska keramika, fragment amfore in keramika iz mlajših zgodovinskih obdobj.

Boris Kavur

93

Naselje: **Matavun***Občina:* Sežana*Ime:* **dolina Podgovje***Področje:* A*Obdobje:* prazgodovina*Vrsta dela:* 7

Dne 13.1.1993 je bila ob ogledu Škocjanskega gradišča v kupu navožene zemlje najdena prazgodovinska keramika (fragmenti grobe keramike, amorfni kosi s povsem zglaženimi prelomi). Nedvomno imamo opraviti s pojavom odvoza rodovitne zemlje, značilnim za kraško območje. Vrtačo, iz katere je bila zemlja izkopana, smo lahko locirali v k.o. Naklo, parc. št. 120. V porušenih izkopnih profilih je zasledili fragmente sorodne prazgodovinske keramike.

Na vprašanje, ali gre za prazgodovinsko poselitev, ali le za že navoženo zemljo (za kar bi govoril zgoraj omenjeni primer), do možnih arheoloških raziskav, skoncentriranih tudi v vrtače, ni mogoče odgovoriti.

Patricija Bratina

94

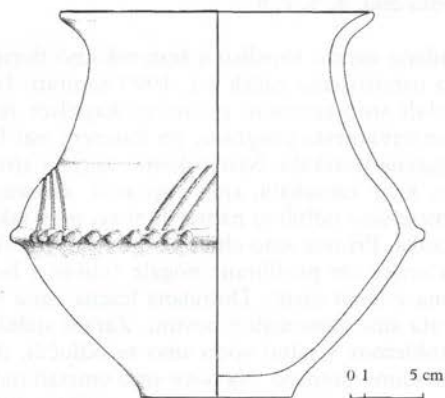
Naselje: **Mengeš***Občina:* Domžale*Ime:* **osnovna šola***Področje:* A*Obdobje:* prazgodovina, rimsko obdobje*Vrsta dela:* 6

Leta 1993 se je občina Domžale odločila, da na zahodni strani osnovne šole v Mengšu zgradi prizidek. Glede na številne arheološke najdbe v neposredni bližini in ob sami gradnji osnovne šole leta 1971 je ZVNKD Kranj seveda zahteval predhodno zaščitno arheološko izkopavanje.

V celotni širini prizidka (16,5 m) sta bili vzporedno v razdalji 2 m izkopani dve sondi širine po 2 m (skupno torej 66 m²). Predvideno tretjo sondo ob obstoječem objektu smo opustili, potem ko smo ugotovili, da je bil temelj osnovne šole leta 1971 izkopen z rineži, ki so gradbeno jamo izkopali s poševnino od Z prot V. Tako je bila že v sondi 2, ki je bila bliže objektu kot sonda 1, kulturna plast globlje poškodovana (do 120 cm) kot v sondi 1 (do ca 60 cm). Sondy sta bili izkopani do globine 260 cm, kulturna plast pa je segala do 240 cm. Sestavljale so jo šte-

vilne tenke, dobro ločljive poplavne plasti, v katerih so bile keramične najdbe tako prazgodovinske kot rimske fature. Kompaktnjša, debelejša kulturna plast z rimskodobno lončenino se je vezala le na ostanke zidu v sondi 1. Zid je tvoril vogal, daljša stranica je bila usmerjena proti šoli, vendar je v sondi 2 nismo zasledili (strojni izkop 1971). Edini najdeni novc je bil v sondi 1 še v humusu (Konstancij I, kovan za sina Konstancija II 334-335, Siscia, RIC 237, cen., določil A. Šemrov). Po končanem izkopavanju je izvajalec gradbenih del v nasprotju z dogovorom za 1 m razširil gradbeno jamo proti Z. Pri tem je v profilu zadel obod vodnjaka (notranji premer 110 cm, debelina zidu ca 50 cm). Po izkopu smo ugotovili, da je globok 7,5 m, od tega sta zadnja 2 metra vsekana v skalo. Na dnu je bilo najdenih nekaj rimskih spolij, spodnji del žrmelj in trije razbiti vrči, v zasutju pa tudi fragmenti številnih posod.

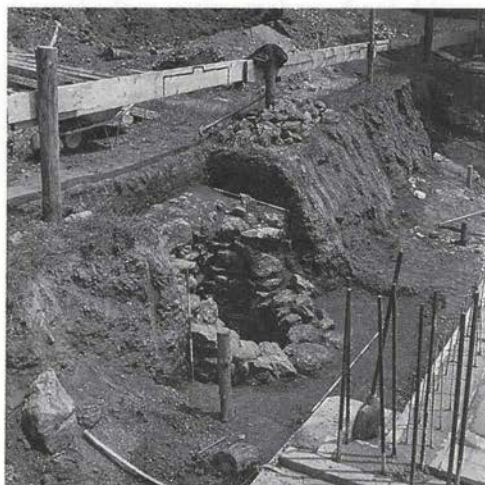
Že med izkopavanjem pri šoli nas je domačin Janez Škrlep opozoril, da se na makadamski cesti med šolo in športno halo na površini kaže žgan rimski grob, obdan s štirimi tegulami. Da ne bi naprej propadal (ali da ga ne bi izkopal kdo drug), smo ga izkopali. Vseboval je dva lončka, oljenko, železen nož in novc (Gordian III, 241, Viminacium). Ob kopanju tega groba smo tik ob njem našli še na 4 žgane (vse s pridatki) in 1 skeletni grob (z novcem Konstansa ali Konstancija II., 348-350). Vsi so bili tik pod površino ceste, drug ob drugem, tako da je bilo nemogoče izkopati en grob ne da bi pri tem našli drugega. Kaže, da je grobišče, ki sega še v pobočje nad cesto in proti

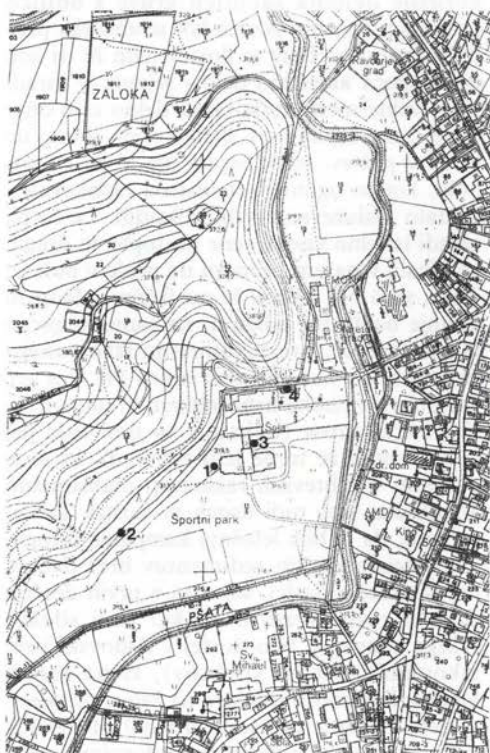
Oranžerija Edigs, prazgodovinska žara

Rimski žarni grobovi med osnovno šolo in športno halo

Rimski vodnjak v profilu gradbene jame

TTN 4 Mengeš, 1 - Prizidek k osnovni šoli, 2 - Grob, 3 - Dovoz k osnovni šoli, 4 - oranžerija Edigs

nogometnemu igrišču pod njo, zelo gosto. Na vzhodni strani osnovne šole so gradili nov dovoz v šolsko kuhinjo. Tudi tu smo opravljali arheološki nadzor nad izkopom. Na globini ca 180 cm pod rušo se je pojavila močna kulturna plast, ki je vsebovala obilo žganine, hišnega lepa in odlomkov pretežno prazgodovinske lončenine. Ostrgali smo površino ca 3 x 5 m pri čemer se je pokazalo, da je kulturna plast na dveh straneh dokaj ostro omejena, sicer pa se je nadaljevala še zunaj izkopanega polja.

Lastnik bližnjega lokala Oranžerija (Edigs) nam je izročil do polovice ohranjeno prazgodovinsko žaro, ki jo je našel, ko je v kleti lokala kopal ležišče za kotel centralne kurjave.

Milan Sagadin

95

Naselje: Mihele

Občina: Sežana

Ime: župnišče

Področje: E

Vrsta dela: 2

Zahtevali smo popravke idejnega projekta za vzdrževalna in adaptacijska dela na župnišču v Mihelah: ohranjanje obstoječega naklona strehe in napuščev, namestitev ganka na daljši fasadi, ometanje zunanjih fasad in dimnikov z gladkim ometom ter obarvanje v

svetlih tonih, nadomestitev poškodovanih kamnitih okenskih okvirjev z novimi kamniti mi oz. izvedenimi v ometu, ki naj sega nad omet fasade. Upoštevanje pripomb bomo preverjali v popravljenem idejnem projektu.

Eda Belingar

96

Naselje: **Nadlesk**

Občina: Cerknica

Ime: **p.c. sv. Jedrti**

Področje: UA

Vrsta dela: 7

Zamenjano je bilo celotno ostrešje s kritino, in sicer na ladji, prezbiteriju, zakristiji, zvoniku na preslico in lopi. Urejeni so žlebovi in odtoki, popravljen je fasadni omet. Južni del strehe nad ladjo je nekoliko podaljšan, da je več plasti freske sv. Krištofa zavarovanih pred dežjem in soncem. Prezidan je severni del nizkega obzidja okrog cerkve, na katerega je z zunanje strani prislonjena popolnoma ohranjena "jamca", kamor so nekdanje upravljali okopavine in druge poljščine čez zimo.

Dušan Kramberger

97

Naselje: **Nemilje**

Občina: Kranj

Naslov: **Nemilje 11**

Področje: E

Vrsta dela: 4, 7

V letu 1993 so bile obnovljene fasada s šivanimi robovi, freska sv. Florijana z monogramom IHS ter Marija na nadstropni hiši Nemilje 11; restavracija Tone Marolt.

Vladimir Knific

98

Naselje: **Nemška vas**

Občina: Krško

Ime: **Ajdovska jama**

Področje: A

Obdobje: paleolitik

Vrsta dela: 6

Izkopavanje ledenodobnih sedimentov v Ajdovski jami pri Nemški vasi je v letu 1993 trajalo 20 delovnih dni (od 6. do 25. 10. 1993). Terenska dela je vodil mag. Draško

Josipovič, dipl. arheolog, ob sodelovanju študentov arheologije ljubljanske Univerze. Kot konsultanta sta občasno sodelovala mag. Tomaž Verbič, dipl. ing. (Geološki odsek FNT, Ljubljana) in dipl. arheolog Uroš Bavec (Posavski muzej Brežice). Nadzor izkopavanj: prof. dr. Vida Pohar (Geološki odsek FNT Ljubljana). Dela so finančno omogočili: Ministrstvo za kulturo R. S., Sekretariat za družbene dejavnosti S. O. Krško, Posavski muzej Brežice, Gasilsko društvo Krško, Nuklearna elektrarna Krško, Elektro Krško in delno Filozofska fakulteta ljubljanske Univerze.

Prva dva dneva izkopavanj smo letos porabili za sanacijo že kar visokih profilov, ki so se porušili med letom, potem pa smo se lotili metode normalnega izkopa profilov. Osredotočenje izkopa je bila plast SE 201 med $x = +6$ m in $x = +3$ m, največja dosežena globina je letos znašala $z = -2,45$ m. Sestava plasti SE 201 je že vseskozi enaka: krioklastičen, zaradi korozije deloma zaobljen grušč z obilico primešane mastne ilovice kot stranskega produkta korozije. Prav ta ilovica nam že tri leta onemogoča natančno delo - sejanje je zaradi nje v veliki meri otežkočeno, delno celo onemogočeno. Ispiranje s sladko vodo skoraj ne pride v poštev, edini uspeh (pa še to ne popoln, kot so ugotovili italijanski raziskovalci) bi dalo razluževanje v hidroksojih. Le-to pa zaradi izredno visoke cene postopka in dragih kemikalij v našem primeru ne pride v poštev. Tako smo bili vezani le na fizični odkop in iskanje najdb pri odkopu, na samo-kolnicah in zunaj jame, pri deponiranju izko-panege materiala na nasipu pred jamo. Pri tem gre vsa pohvala visoko usposobljeni in motivirani ekipi študentov (nekateri so nav-žoči pri izkopavanjih že tretje leto zapored), ki se je pri delu v zahtevnih razmerah maksimalno angažirala, zato tudi uspeh ni izostal. Lahko rečemo, da je bila letošnja kampanja izkopavanj pleistocenskih sedimentov brez dvoma najuspešnejša doslej, saj smo v prvih desetih dnevih raziskovanj našli kar štiri silekse (vsega skupaj je bilo doslej v Ajdovski jami izkopanih šest /6/ sileksov), ki pa zaradi lokalne atipičnosti izdelave na žalost ne pojasnjujejo kulturne pripadnosti najdb. Paleolitik v Ajdovski jami je vsekakor zadovoljivo potrjen in rezultati opravičujejo vložena sredstva in trud. Kar zadeva kulturne in kronološke opredelitve, lahko ugotovimo zaenkrat naslednje (favniščne analize izkopane favne in

antrakotomska opredelitev najdenega, difuzno razpršenega oglja, ne bosta bistveno vplivala na dobljene rezultate, ki so zaenkrat zaradi narave sosledja preiskav še preliminarni): izkopani artefakti, njihova stratigrafska superpozicija, najdena fauna in lesno oglje prejkone nakazujejo na začetek zadnjega ali rimskega glaciala; ker so takrat v naših krajih in drugje po Evropi živeli neandertalci kot nosilci srednjepaleolitske ali mousterienske kulture, bi izkopano (zaenkrat še z nekaj rezerve) prav lahko pripisali njim. Več nam bodo povedale zgoraj omenjene analize in nadaljevanje izkopavanj, ki jih načrtujemo spomladi leta 1994 in ki bodo po vsej verjetnosti dokončno razrešila uganko poselitve jame v ledeni dobi. V okoli 10 m³ izkopanih sedimentih je bilo med odkrito fauno največ jamskega medveda (več kot 90 %, na nekaterih kosteh so opazni zverski ugrizi /kateri izmed takrat živečih zveri pripadajo, bodo ugotovile paleontološke analize, ki so v teku/ in kar je še posebej pomembno, urezi z ostrimi predmeti, verjetno s sileksi - torej je delovanje človeka potrjeno že drugič!), ostale kosti pripadajo navadnemu ali gozdnemu jelenu in svizcu. Vse te živali so v bistvu dovolj značilne, da lahko še enkrat zapišemo, da v Ajdovski jami kopljemo sedimente, ki so zgodnje rimske starosti.

Draško Josipovič

99

Naselje: Nova Cerkev

Občina: Celje

Ime: ž.c. sv. Lenarta

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

Po obnovi baročne sončne ure na zvoniku ž.c.sv. Lenarta, ki jo je restavriral Aleš Sotler, je v letu 1992 sledilo še sondiranje postaj križevega pota, da bi ugotovili stopnjo njihove ohranjenosti. Ohranjene fragmente je Ervin Potočnik snel in jih pripravil za nadaljnjo obdelavo. Obnovitvena dela v letu 1993 so se začela s prelaganjem celotne strešne površine, krite s skrilom. Dela je izvajal tesarski mojster Jože Podgrajšek. Obnovo fasadnih ometov je na osnovi zavodovih predhodnih izhodišč prevzelo gradbeno podjetje Remont iz Celja. Sočasno z zidarskimi deli smo dodatno sondirali fasadne omete in beleže. Poleg baročne poslikave vogalov na

vseh fasadah cerkve, z izjemo mlajše zakristije, smo na vogalih cerkvene ladje odkrili poslikavo šivanih vogalov iz časa zidave zvonika v letu 1522, prav tako v oker barvnem tonu, pod to poslikavo pa na delno ohranjenih starejših ometih rdečo in rumeno barvo nedefiniranega vzorca.

Obrobe šilastoločno zaključenega gotskega okna na prezbiteriju so bile poslikane s tremi različnimi plastmi barvnih vzorcev. Na južni in severni steni ladje smo odkrili značilno romansko zidavo - opus spicatum in nepravilno oblikovane vogalne klesance s sočasnimi ometi. V južni steni ladje sta bili zazidani dve polkrožno zaključeni odprtini, za katere se je kasneje izkazalo, da gre za zazidan vhod na kor in okno. Ker se župnik soinvestitor obnovitvenih del s predlogom prezentacije romanskih odprtin in sočasnih ometov v prezentirani baročni zunanjščini ni strinjal, smo okensko in vratno odprtino dokumentirali, zidarji pa so ju ponovno zazidali. Restavrator Ljubiša Milič je snel arhitekturni okvir glavnega portala, naslikan v seko tehniki. Poslikava v sivih barvnih tonih je verjetno nastala, ko so leta 1775 prebili zahodno steno ladje za veliko okno, ki je osvetljevalo pevski kor z novimi orglami. Po odstranitvi vseh ometov smo dokumentirali višino romanske in gotske ladje, cezuro med severno steno romanskega zvonika in gotskim prezbiterijem. Na zahodni fasadi ladje smo ob straneh velikega okna našli sledove starejših odprtin. Ob severnem vhodu v prezbiterij smo odkrili rimsko napisno nagrobno ploščo, ki smo jo pozneje vzeli iz zidave in shranili. Na osnovi rekonstrukcijskega načrta je bila na apnene, zaglajene omete na vsej zunanjščini, z izjemo zakristije, narisana baročna vogalna poslikava v oker barvi. Moteči elementi rekonstruirane historične zunanjščine so novi portali v obeh stranskih kapelah in prezbiteriju, betonske strešice na stopnjevanih oporni kih prezbiterija in betonski talni zidec. Pri izkopih drežnažnih jarkov smo v temelju jugozahodnega vogala ladje našli vzidano rimsko spoliyo s podobo moškega, ki se z desno nogo opira na okrogel podstavek in v rokah drži zvitek. Nagrobnik je ostal v temeljih cerkve, ker so prizadevanja za njegovo prezentacijo pri župniku naletela na gluha ušesa. Restavratorska dela sta plačala Ministrstvo za kulturo in občina Celje.

Bogdan Badovinac

100

*Občina: Nova Gorica**Področje: UA**Vrsta dela: 1*

Letos smo izdelali fotodokumentacijo in opis tistih cerkva, ki so bile med prvo vojno porušene in kasneje ponovno pozidane po novih načrtih. Gre za 12 objektov, ki se nahajajo na goriškem Krasu in na Banjski planoti. V okviru letnega programa smo pregledali stanje vseh pomembnejših lesenih plastik in oltarjev v občini ter izdelali prioriteto listo ogroženih spomenikov, ki naj bi jih v naslednjem obdobju restavriral. Letos smo izdelali fotodokumentacijo srednjeveških stenskih poslikav v novogoriški občini. Z barvnimi dia pozitivimi smo na ta način obogatili že obstoječo fototeko, ki omogoča lažjo primerjalno študijo teh likovnih storitev.

Robert Červ

101

*Naselje: Nova Gorica**Občina: Nova Gorica**Ime: Kekec (sv. Katarina)**Področje: A**Obdobje: pozno rimsko obdobje**Vrsta dela: 6*

Sondažne raziskave na vrhnjem platoju hriba z gradiščem, povezane z izkopom vodovodnega rezervoarja (N. Osmuk, VS 34, 1993, 259) so bile septembra 1993 razširjene na osrednji del platoja, tik za gostiščem. Ugotovljeno je, da je na večjem delu platoja v času prve vojne bila uničena celo skalna podlaga, današnji nivo je le zasipanje granatnih kraterjev in jarkov z zemljo, v kateri najdemo le recenten material. Sonda 2 iz leta 1991 je tako edina dokazala obstoj naselbinske poznoantične plasti na gornjem platoju.

Hkrati s tem poročilom moramo popraviti tudi naše trditve iz navedenega poročila; kot vse kaže, nimamo opravka z zanesljivimi sledovi obzidja, kot smo prvotno domnevali. Kemične analize maltnega veziva (ing. I. Nemeč, RC RS) sicer potrjujejo možnost prisotnosti žganega apna v vzorcu iz domnevnega temelja, vendar nam geološka analiza (Martina Stupar, ZVNKD Gorica) to možnost kategorično zavrača in interpretira kamnino kot recentno nastajajoč sprimek.

Zato moramo omenjeno sondo 2 interpretirati kot naravno kraško vdolbino v skalnati osnovi, zapolnjenjo s kulturnim gradivom v črni humusni zemlji. To pa kljub vsemu še dokazuje prisotnost poznoantične poselitve na platoju, čeravno popolna uničenost osrednjega dela platoja ne bo dopuščala dodatnih raziskav. Dopuščam pa možnost, da je poznoantična poselitve osredotočena na južno pobočje vrhnjega dela vzpetine, to je nad nekdanjo cerkvijo sv. Katarine oz. na lokaciji današnjega gostišča.

Po negativnem rezultatu sondiranja smo delo osredotočili na severno obzidje utrdbe, postavljeno na prazgodovinski okop. Severovzhodni rob okopa je bil raziskan l.1986 (za GM D. Svoljšak) z manjšim zaščitnim posegom. Tedaj je bil odkopan del antičnega obzidja z ostankom stolpa, kar pa je ostalo deloma nedokončano. V okviru letošnjega dela smo ponovno očistili odkop in ga pripravili za utrjevanje in prezentacijo v okviru finančnih možnosti, prav tako smo izkop tudi dokumentirali. Očistili smo podrast na skoraj celotnem severnem okopu gradišča; posamezni odseki antičnega obzidja so namreč ohranjeni višje kot smo sicer domnevali, in jih bo potrebno prav v kratkem raziskati in pripraviti za konservacijo.

Delo je omogočila Občina Nova Gorica.

Nada Osmuk

102

*Naselje: Obersljan**Občina: Sežana**Ime: p.c. Device Marije**Področje: UA**Vrsta dela: 4*

Pred leti se je zaradi dotrajanosti strešne konstrukcije in stalnega zamakanja v notranjost cerkve delno zrušil strop ladje. Nujnost sanacije je zahtevala celotno zamenjavo strešne konstrukcije nad ladjo, ki je krita s korci. Zaradi odmaknjenosti objekta in maloštevilnosti krajanov, ki naj bi za cerkev skrbeli, smo se odločili za trajnejšo rešitev strešne konstrukcije in sicer za prednapeto betonsko konstrukcijo iz trikotnih nosilcev in vmesnih prednapetih betonskih polnil. Kritina ostaja korčna. Načrt sanacije predvideva tudi izvedbo strešne armirano betonske vezi. Pri izdelavi programa smo pazili, da se z opravljenimi posegi zunanost objekta ne bo spremenila. V

notranjosti ladje je bilo potrebno delno obnoviti porušeni strop. Vsa dela je izvajalo Splošno gradbeno podjetje Gorica. Celotna investicija je bila vredna 5.700.000 tolarjev. Ministrstvo za kulturo je zagotovilo 2.000.000 tolarjev, odobreni občinski delež je znašal 400.000 tolarjev, razliko pa je poravnal župnijski urad Komen.

Robert Červ

103

Naselje: **Petrinje**

Občina: Sežana

Ime: **Petrinje**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

Vrsta dela: 7

Ob nadzoru izkopa za vodovod med Črnotiči in Klancem so bili zahodno od vasi Petrinje (k.o. Ocizle, parc. št. 1563) najdeni fragmenti prazgodovinske keramike atipičnih oblik. Trasa vodovoda poteka preko obdelovalnih površin, kamor je zemlja navožena. Žal nam prvotna lokacija pripeljane zemlje ni znana.

Patricija Bratina

104

Naselje: **Pilštanj**

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: **ž.c. sv. Mihaela**

Področje: UA

Vrsta dela: 5, 6, 7, 8

Sondiranja fasadnih ometov ž.c. sv. Mihaela v l. 1993 so dala le delne odgovore o zaključenosti posameznih gradbenih faz in o njihovi pripadajoči zunanji podobi. V severni in južni steni ladje smo našli romanske vogalne klesance s pripadajočimi ometi, vendar brez jasno izražene višine stavbe. Le v vrhnji etaži zvonika smo odkrili v grob omet vtisnjeno, prvotno arhitekturno poslikavo. V zatrepu stene zahodne ladje je bilo vzdanih več kamnitih gotških spolij, večinoma okenskih okvirjev. Na vogalih južne kapele iz prve polovice 18. stol. smo dokumentirali vogalno poslikavo, vtisnjeno v omet in barvano v oker barvi. Na zaključni stranici kapele je bila ohranjena, a večkrat preslikana sončna ura. Pod novejšimi grobozrnatimi oker ometi na prezbiteriju in zakristiji smo odkrili grobozrnate grafitno črne omete in gladko zaribano, izstopajočo členitev

v beli barvi iz konca 18. stol. Kasneje je bila struktura fasadnih ometov ponovljena, a tokrat barvana oker. Barva izstopajoče členitve je ostala nespremenjena. Osnovni ometi mlajše kapele s svetlobnico na strehi so bili barvani v oksidno rdeči barvi v nasprotju z belo barvano členitvijo. Razen ometov s sončno uro in urami na zvoniku so bili vsi ometi v celoti odstranjeni. Pri izdelavi izhodišč smo izhajali iz načela, naj se prezentira zadnja velika gradbena faza, ki je cerkvi dala sedanji obseg in videz, s poudarki na tistih delih cerkvene stavbe, kjer so se starejši pričevalni elementi ohranili v tolikšni meri, da jih bo mogoče kar najbolj verodostojno prezentirati. Za fasade cerkvene ladje, prezbiterija in zvonika smo določili ponovitev grobozrnatih osnovnih ometov v oker barvi in v gladko zaribanem ometu izstopajočo členitev v beli barvi. Na zvoniku se ohranijo in obnovijo gotško okno s krogovičjem, vhodni portal in line v višjih nadstropjih, ter platišča baročnih ur. Za fasade južne kapele smo določili zaglajene, beljene osnovne omete in na vogalih črtno vrezano poslikavo vogalov, barvanih z oker barvo in restavriranje sončne ure. Za kapelo sv. Eme pa zaglajene osnovne omete, barvane v oksidno rdeči barvi z belo poslikano členitvijo. Do realizacije sprejetih načrtov in izhodišč s strani žup. urada Pilštanj ter soinvestitorja in izvajalca del SGP Beton iz Sevnice ni prišlo. Samovoljno in brez vednosti zavoda so bili na vseh fasadah cerkve narejeni gladko zaribani ometi, vsa arhitekturna členitev pa je bila vtisnjena v omet. Barvna členitev z oker osnovnimi površinami in belo členitvijo je bila narejena tudi na obeh južnih kapelah. Čez v omet vtisnjene vogalne poslikave baročne kapele so bile pobarvane bele lizene. Navkljub nasprotnim navodilom je restavrator Stanko Dobrina do živega ostrgal stare beleže na kamnitih obrobah baročnih oken in vrat v južni kapeli, pozno-gotskega okna in lin na zvoniku. "Obnovo" historične zunanjsčine je financiral tukajšnji žup. urad s participacijo republiških sredstev za Spominski park Trebče.

Bogdan Badovinac

105

Naselje: **Pivka**

Občina: Postojna

Ime: **župnišče**

Področje: U, E

Vrsta dela: 4, 5

Za presojo smotrnosti sanacije starega župnišča v Pivki, evidentiranega kot stavbna dediščina, smo izdelali posnetek obstoječega stanja ter predračun s popisom del, potrebnih za sanacijo.

Eda Belingar, Danilo Remec

106

Naselje: Plešivec

Občina: Velenje

Področje: A

Obdobje: neolitik

Vrsta dela: 8

V okviru terenskega dela raziskovalnega tabora Škale 94 je dr. Milan Ževart odkril pri Frančiški in Vladu Ževart, Plešivec 26, odlično ohranjeno neolitsko kladivasto sekiro, izdelano iz temnozeleno magmatske kamnine. Sekiro so domačini našli na njivi na Vedetovem hribu v bližini domačije Navršnik (Marolt), Plešivec 55. Sekira je lepo zglajena, d. 7 cm, š. 3.8 cm, db. 3.7 cm, premer luknje za nasaditev je 1.7 cm. Najdbo hrani Muzej Velenje.

Danijela Brišnik

107

Naselje: Podbočje

Občina: Krško

Ime: Stari grad

Področje: A

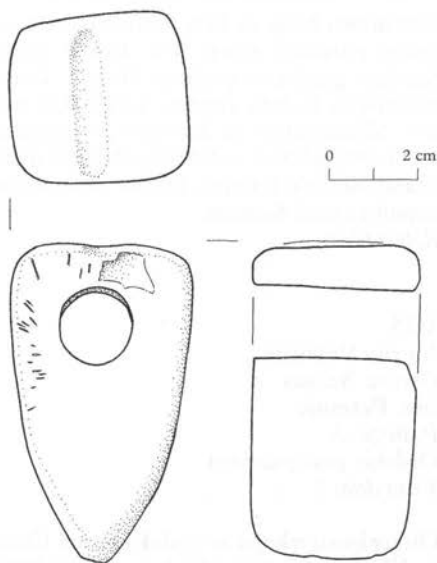
Obdobje: srednji in novi vek, prazgodovina

Vrsta dela: 6

Arheološko najdišče Podbočje/Stari grad je že dolgo znano kot prazgodovinska višinska naselbina. Manj pozornosti je bil deležen srednjeveški grad, ki je stal znotraj areala prazgodovinskega gradišča.

Leta 1990 je lastnik zemljišča (parc. št. 291/1 in 291/2 k.o. Podbočje) Andrej Jalovec, Malo Mraševo 8, pri širjenju vinograda poškodoval s travo in grmovjem porasli vrh griča. Buldožer je pri delu naletel na ruševine in zato je lastnik terasiranje opustil.

Prazgodovinski seminar Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani je ob ogledu najdišča zgodaj spomladi 1992 ugotovil destrukcijo prav na osrednjem delu gradišča, kjer je predvidoma stala tudi kasnejša grajska stavba. Oddelke se je v soglasju z Zavodom Republike Slovenije za varstvo nar-

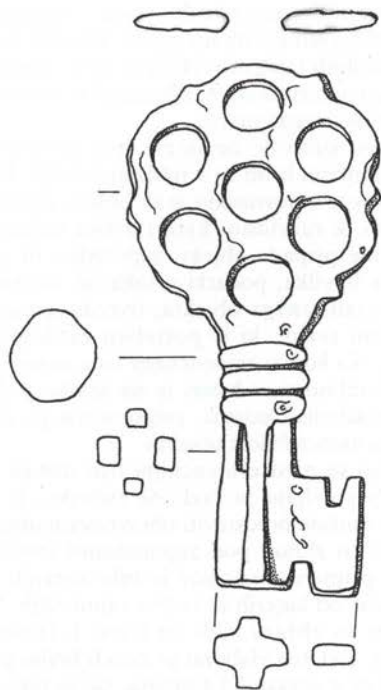

Plešivec, kladivasta sekirica

avne in kulturne dediščine odločil za manjši orientacijski izkop, s katerim bi preverili stopnjo uničenja zaradi posega v letu 1990 in splošno stopnjo ohranjenosti srednjeveških struktur. S tem naj bi ugotovili primernost točke za nadaljnje arheološke raziskave, utemeljili potrebnost ustrezne spomeniškovarstvene zaščite in ugotovili primernost lokacije za prezentacijo arheoloških ostalin.

Izkopavanje pod vodstvom dr. Mitje Guština je potekalo v času od 24.7. do 8.8.1992 in sicer na dveh mestih. Na eni strani smo očistili in dokumentirali "profil", ki ga je ob jugozahodnem robu kope napravil buldožer. Poševno na profil teče v smeri severozahod-jugovzhod 140 cm širok zid. Buldožer ga je vsaj deloma poškodoval, tako da je ohranjen v dolžini 200 cm in vsaj v višini 30 cm. Vzhodno od zidu leži na pobočju ruševina tega zidu, ki je še v prvotni legi. V ruševini smo odkrili lepo ohranjeno lego za tram. Mestoma je ruševina obarvana rdečkasto, kar je sled ognja.

Večji delež terenskega dela je predstavljal izkop v velikosti 4 x 8 m na sredi kope. V tem izkopu, ki še ni dosegel sterilne podlage, smo razkrili debele sloje grobe ruševine. Kaže, da je buldožer odrinil le manjši del ruševinske plasti in zidanih struktur ni bistveno poškodoval. V izkopu smo v globini 0,75 m naleteli na zid, ki teče ob vzhodnem robu sonde prib-

Železni ključ iz ruševine pravokotnega stolpa
M = 1:1

ližno v smeri sever-jug. Zid je grajen na lice iz večjih, le delno klesanih lomljencev, polnilo pa sestavljajo večji kamni in drobir, vezani z malto. Višina odkritega severnega lica znaša do 0,95 m. V zahodni polovici izkopa smo odkrili vogal zidane strukture, ki ga oblikujejo skrbneje klesani kamni (dimenzije odkritega dela: 3,1 x 2,14 x cca 0,2 m). Vzporedno s tem vogalom teče v smeri vzhod-zahod še en, 0,5 m širok, 1,48 m dolg zidec. Vsi sloji padajo od juga proti severu, tako da največja dosežena globina znaša na jugu 199 cm, na severu pa 249 cm. To je hkrati nivo prve hodne površine, ki smo jo odkrili pod ruševino. Gre za grobo izravnano tal z mešanico zemlje in malte. Tlak je delno uničen; zdi se, da je bil odplavljen po pobočju navzdol.

Drobne najdbe so bile redke. Razen fragmentov keramike (predvsem lonci, 15.-16. st.) je bilo odkritih nekaj železnih žebeljev, dva bronasta novca (13.-14. st.), samostrelna pušična ost in nekaj živalskih kosti.

Izkop je pokazal, da je bila destrukcija leta 1990 razmeroma majhna. Izkazalo se je, da je

ohranjenost arhitekture in stratifikacije na tem delu najdišča dobra ter da je točka zaradi relativno skromnih postdepozicijskih posegov primerna za sistematično raziskavo. Glede na ohranjenost arhitekture, dominantno lego najdišča in interes domačinov, vključno z lastnikom zemljišča, je hkrati realna tudi možnost ureditve in prezentacije.

V skladu z željo po vključitvi mlajših obdobj v študijski program je Oddelek nadaljeval z raziskavo najdišča tudi v letu 1993. Med 12.7. in 7.8.1993 smo izkop iz prejšnjega leta razširili proti severu, zahodu in jugu z 10 kvadrati velikosti 4 x 4 m, skupno približno 160 m² novo odprte površine. Še vedno smo odstranjevali le ruševine in v kulturne sloje nismo posegali. Razumevanje struktur namreč zahteva odprte večje površine.

Zidane strukture, odkrite v prejšnjem letu, dobivajo oblike gradu s pravokotnim stolpom in obodom, ki zapira notranje dvorišče.

Zid ob vzhodnem robu izkopa 1992 smo sledili naprej proti severu in proti jugu, kjer se zaključí. Skupna odkrita dolžina zdaj znaša 11,2 m, znana pa je tudi širina, in sicer 1,5 m. Ob južnem zaključku se na ta zid pod pravim kotom priključi drug, 3,1 m dolg, 1,3 m širok in do višine 0,85 m ohranjen zid. Ta je pravokotno povezan s strukturo z lepo oblikovanim vogalom (za katero se je izkazalo, da je pravokoten stolp) in ima vlogo povezovalnega zidu, ki pa hkrati premošča tudi 0,5 m višinske razlike med hodnim nivojem južnega in severnega dvorišča. Lepo oblikovana lica zidov namreč kažejo, da v teh primerih verjetno ne gre za notranje prostore, temveč za nekakšno dvorišče, ki je bilo zaradi oblikovanosti terena terasirano. Povezovalni zid je v sredini zaključen na višini pribl. 0,5 m. Površina je izravnana z maltnim premazom; torej imamo pred seboj prag med obema nivojema dvorišča.

Struktura z lepo klesanim vogalom je v resnici vogal pravokotnega stolpa z masivnimi, 2,2 m debelimi zidovi. Odkriti so trije zidovi. Zunanje mere stolpa so predvidoma 10,5 x 10,5 (?) m. Potek zidov približno ustreza smerem neba. V notranjosti stolpa smo ruševinsko zasutje pričeli odstranjevati, a zaenkrat še nismo dosegli hodnega nivoja notranjščine stolpa. V ruševini se je namreč 15-30 cm pod površino pokazala lisa oglja, ki teče krožno ob stenah stolpa. Verjetno gre za sled zgoarele in porušene lesene etaže ali strešne konstrukcije. Na tem nivoju smo začasno zaključili izkop.

Delo v letu 1993 je med drugim prineslo številne keramične najdbe; veliko je bilo tudi raznih železnih konstrukcijskih elementov, žebeljev, puščičnih osti, med drugim tudi rezilo noža, ključ, nekaj železnih pasnih spon, poškodovan srebrn prstan idr. Zelo številni so tudi živalski kostni ostanki.

Vzporedno z izkopavanjem grajskega jedra je potekalo čiščenje in dokumentiranje južnega profila že leta 1977 izkopane sonde na vzhodnem robu obzidanega platoja (parc. št. 922 k.o. Podbočje, lastnik prav tako A. Jalovec). Sonda je presekala nasip prazgodovinske naselbine, na katerega je bila postavljena vzhodna poteza obodnega zidu srednjeveške utrdbe. Ob preverjanju situacije iz leta 1977 se je izkazalo, da je nasip bolj zanimiv, kot smo menili doslej. Na notranjem, zahodnem robu nasipa se je v profilu pokazala proga oglja, sled neke v ognju uničene lesene konstrukcije.

V letu 1994 bomo nadaljevali s sistematičnim arheološkim raziskovanjem. Obenem pa bo nujno rešiti konzervacijske probleme, kajti lokalni apnenec, iz katerega je bil grad sezidan, je zelo slabe kvalitete in po izkopu vidno propada.

Katarina Katja Predovnik

108

Naselje: Podsreda

Občina: Šmarje pri Jelšah

Področje: E

Vrsta dela: 2

V drugi polovici leta 1993 smo na Zavodu pripravili strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsrede.

Naloga je bila teamsko delo različnih strok. Kot etnologinja sem pri nalogi sodelovala z že ustaljeno metodo raziskave. Osnova zanjo so valorizacijski kriteriji, ki jih v splošnem določa Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur.l.RS 1/81), in kriteriji posameznih strok, ki so zastopane s spomeniškim varstvom.

Naselje Podsreda je bilo raziskano z vidika preteklega in sedanjega gospodarskega, družbenega in družabnega življenja. Zanimali so nas nosilci kulturnega in gospodarskega razvoja, ki so prispevali k današnji podobi naselja.

Pri delu so nam bili v pomoč nekateri pisni

viri (župnijska kronika Lorenza Vošnaka iz leta 1883), strokovna literatura, izsledki dveh raziskovalnih taborov o obrti na tem območju ter izjave informatorjev. Zbranega je bilo tudi nekaj slikovnega gradiva.

Evidenco kulturne dediščine smo predstavili na evidenčnih listih in v tabelarni obliki. Evidenčni listi obravnavajo vsak objekt posebej. Na njih je razvidno, kateri zvrsti kulturne dediščine pripada objekt, zaporedna in evidenčna številka, podatki o lokaciji, lastniku, opis posameznega objekta, ovrednotenje in varstveni režim, ki je potreben za določen objekt. Na koncu evidenčnega lista je rubrika o namembnosti, v kateri je na kratko prikazana nekdanja, sedanja, priporočena pa tudi bodoča namembnost objekta.

V nalogi se pred evidenčnimi listi nahaja tabela. Sestavljajo jo različne rubrike, ki na kratko skušajo predstaviti obravnavani objekt. Objekti so zbrani pod zaporednimi številkami. V primeru Podsrede je bilo zbranih 67 objektov, od katerih je večina etnoloških. Vsi objekti so zbrani tudi na karti 1:1000 in 1:5000. Celoten elaborat je zaradi boljše preglednosti v vezavi A3 formata, saj je tako na enem listu zbrana celotna dokumentacija o objektu.

Poleg etnološke dediščine sem naredila tudi pregled umetnostno zgodovinske dediščine obravnavanega območja. V sklepnem delu naloge pa sem se posvetila kratkemu zgodovinskemu orisu naselja, važnejšim mejnikom v njegovem razvoju (ustanovitev šole, žage, požar, vojna), prikazano je gospodarsko stanje v preteklosti in danes.

Ugotovljeno je bilo, da ima Podsreda bogato kulturno dediščino, ki se kaže tako v posameznih objektih, kot v zanimivi zasnovi celotnega naselja.

Božena Hostnik

109

Naselje: Podvin - Mošnje

Občina: Radovljica

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Vrsta dela: 5

Pred približno desetimi leti je Stipe Jelušič pri urejanju vrta na parceli št. 8/20 k.o. Mošnje našel približno pol metra globoko v humusni plasti zlat bizantinski kovanec. Novec je odlično ohranjen, gre pa za Justina I., 518-522,

Constantinopolis. AV: D N IVSTINUS P P AVG, RV: VICTORIA AVGGG. Najdba je v lasti nadatelja, zaprosili pa smo ga, da je ne odtuji.

Pavel Jamnik

110

Naselje: Police

Občina: Idrija

Naslov: p.c. Marijinega Vnebovzetja

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Letos smo podpisali pogodbo za prekritje strehe zvonika p.c. Marijinega rojstva s skodlami z izvajalcem Bojanom Koželjem iz Stavhovice. Zaradi dolgotrajnejšega tehnološkega postopka (nakup ustreznega lesa, sušenje, klanje skodel) se bodo dela na zvoniku začela v pomladanskih mesecih naslednje leto.

Robert Červ

111

Naselje: Poljubinj (Žabče)

Občina: Tolmin

Ime: cerkev sv. Marka

Področje: A

Obdobje: romanika, 16. stol.

Vrsta dela: 6, 7

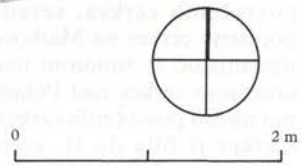
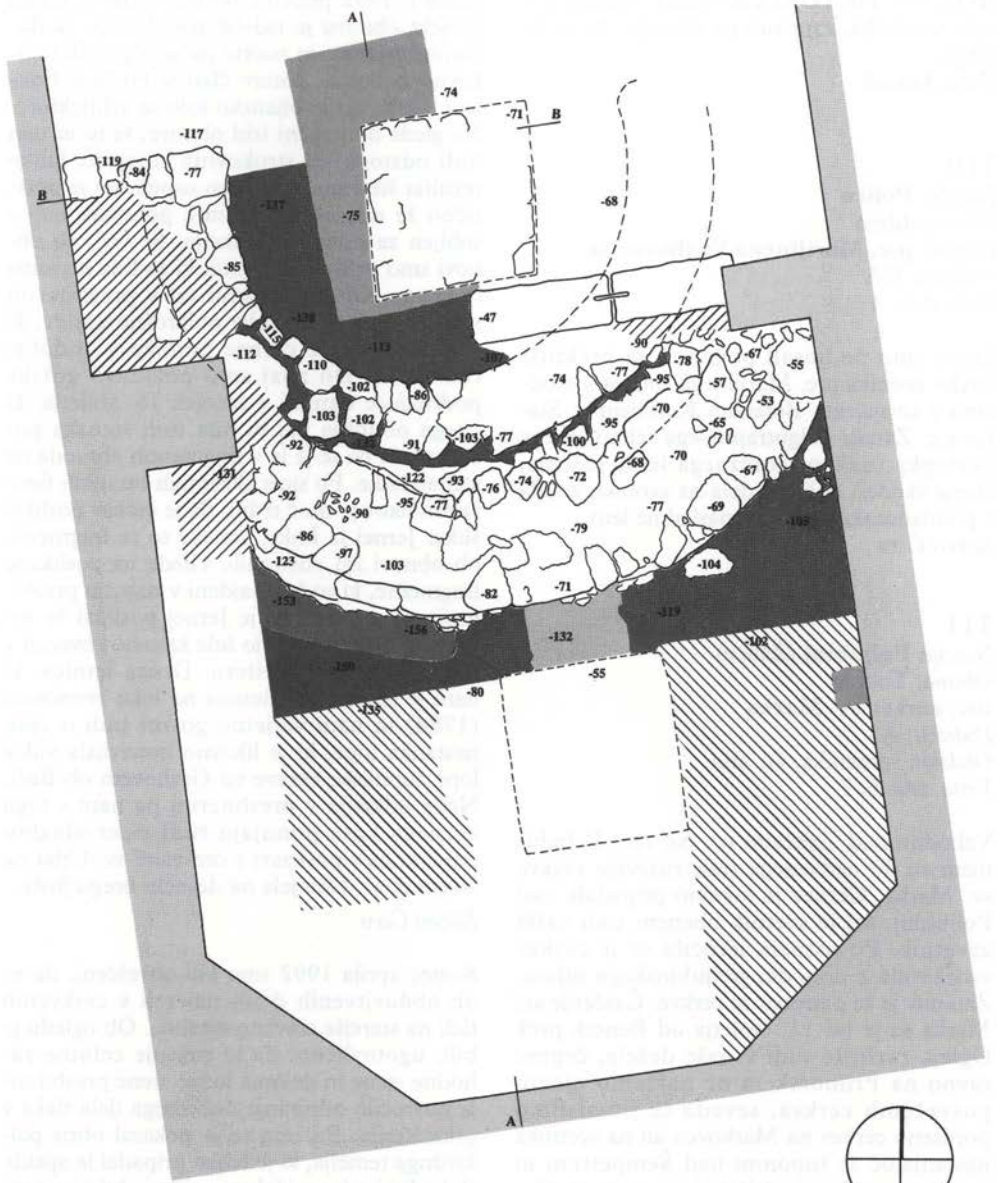
Vzhodno nad Žabčami oz. SZ nad Poljubinjem so do nedavnega stale ruševine cerkve sv. Marka. Cerkev je lokalno pripadala vasi Poljubinj, saj je svetnik obenem tudi vaški zavetnik. Po ustnem izročilu se je cerkev vzdrževala z dohodki poljubinskega mlina. Zanimiv je že patronat te cerkve. Čaščenje sv. Marka se je od 11. stoletja od Benetk prek Ogleja razširilo tudi v naše dežele, čeprav ravno na Primorskem ne najdemo njemu posvečenih cerkva, seveda če odmislimo porušeno cerkev na Markovcu ali na svetnika naslanjajoč se toponim nad Šempetrom in omenjeno cerkev nad Poljubinjem, ne najdemo njemu posvečenih cerkva.

Cerkve je bila do II. svetovne vojne še v funkciji, po letu 1945 pa je zaradi brezobzirnega odnosa do sakralnega spomenika propadla. Vsak poskus obnove v preteklosti je bil tudi zaradi neposredne bližine vojaškega strelišča nemogoč. Ugodna priložnost za obnovo se je pokazala šele po osamosvojitvi Slovenije. Na pobudo župnijskega upravitelja

so vaščani Žabč, Poljubina in Prapetna spomladi l. 1992 pričeli z obnovo cerkve. Idejni projekt obnove je izdelal naš Zavod, za dodatne smernice in načrte pa so zaprosili strokovno komisijo, katere član je bil tudi Emilijan Cevc, ter ljubljansko šolo za arhitekturo. Ne glede na končni izid obnove, ki tu in tam tudi odstopa od strokovnih smernic, lahko rezultat štejemo za izreden uspeh, saj je praktično že odpisan spomenik ponovno usposobljen za sakralno funkcijo. Še več, ob obnovi smo prišli do odkritij, ki so bila do tedaj neznana. Ob sondiranju tal v prezbitteriju smo naleteli na temelje polkrožne apside, ki čas nastanka te cerkve pomika v obdobje romanike. Do zdaj smo pozidavo gotске podružnice datirali v začetek 16. stoletja. Iz istega obdobja naj bi bila tudi stenska poslikava, ki pa se je le v fragmentih ohranila na stenah ladje. Po sicer skromnih ostankih figuralnih likov je moč trditi, da je cerkev poslikal slikar Jernej iz Loke, vendar so te fragmente ob obnovi žal odstranili. Glede na poslikane fragmente, ki so bili najdeni v nasutju prezbitterija, je možno, da je Jernej poslikal še romansko apsidno in so jo šele kasneje povečali v 3/8 zaključen prezbitterij. Druga letnica, ki nam je znana, je vklesana na loku zvončnice (1784) in nam verjetno govori tudi o času nastanka lope, ki je likovno ponavljala videz lope župnijske cerkve na Grahovem ob Bači. Nova odkritja v prezbitteriju pa nam s tega zornega kota ponujajo tudi sicer idealno optično os v povezavi s cerkvami sv. Urha na levem in sv. Danijela na desnem bregu Soče.

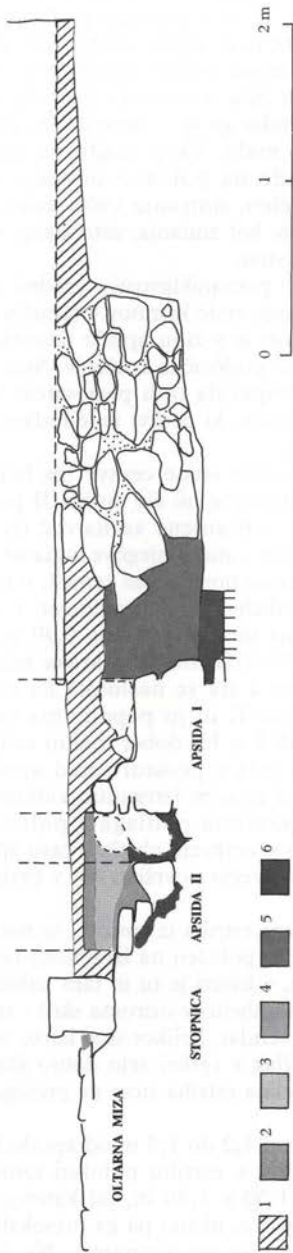
Robert Červ

Konec aprila 1992 smo bili obveščeni, da so ob obnovitvenih delih naleteli v cerkvenih tleh na starejše stavbne ostaline. Ob ogledu je bilo ugotovljeno, da je rušenje celotne zahodne stene in deloma južne stene prezbitterija povročilo odpiranje dobršnega dela tlaka v prezbitteriju. Pri tem se je pokazal obris polkrožnega temelja, ki je lahko pripadal le apside. Zahodni krak apsidalnega zidu je bil že v času prvega ogleda odkopan in precej poškodovan ob odkopu za postavitev temeljev nove cerkvene zahodne stene. V pospešenem gradbenem tempu obnove za arheološko delo ni bilo ne časa ne volje in dogovorili smo se, da gradbena dela ostanejo omejena na že obstoječi odkop, drugo pa bo prihranjeno za sistematske raziskave. Žal je bila realnost nekoliko drugačna in dokončana gradbena dela so

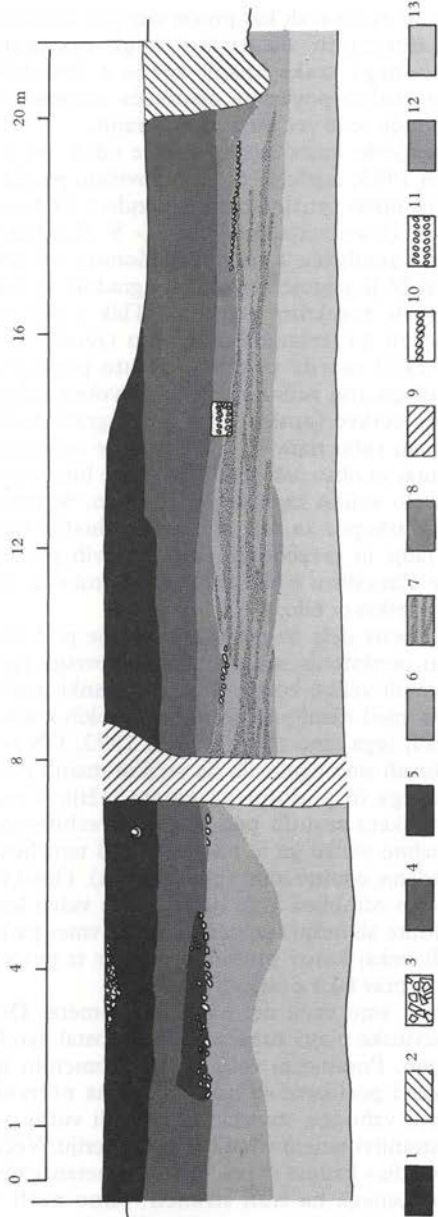
- Tloris
 1 ruševine s kosi slikanega ometa
 2 maltni estrih
 3 rjava zemlja z ruševinskimi ostalinami

- 4 rjava zemlja (sterilno)
 5 izravnalno nasutje za tlak v prezbitერიju
 6 beton (1992)

Presek A A zgoraj

1 - izravnalno nasutje za tlak v prezbiteriju, 2 - maltni estrih, 3 - podlaga estriha, 4 - malta, 5 - ruševina s kosi slikanega ometa, 6 - rjava zemlja (sterilno)

Profil izkopa preko dvorišča.

1 - humus, 2 - vkop za temelj, 3 - opeke, 4 - sivočrna peščena plast s kosi opeke, 5 - peščena plast s prodniki, 6 - rume-na ilovica, 7 - žganina, 8 - rjava peščena plast, 9 - vodnjak, 10 - tlak iz prodnikov, 11 - zid, 12 - beli estrih, 13 - gramoz

nas pri raziskavah kar precej omejila. Posebej naj omenimo, da nismo mogli raziskati vzhodnega kraka absid, ker je z vzhodno steno trdno povezana obstoječa stopnica v pregradi; te ni več mogoče odstraniti.

Arheološke raziskave so trajale od 3. do 7. maja 1993; zajele so celotno površino prezbiterija, južno četrtino ladje in sondo v SZ kotu ladje. Orientacija cerkve je J - S. Konfiguracija zemljišča z rahlim naklonom od SV proti JZ je pogojevala prvotno gradnjo in vse kasnejše korekture v gradnji. Tlak v ladji je položen na izravnano, naravno (zemljeno), ponekod morda nekoliko nasuto podlago, zlasti znotraj zahodne stene. Prvotna južna stena cerkve (apsida II) je bila zgrajena ob samem robu naravne brežine in le nekoliko zasuta, za obstoječi prezbiterij pa je bilo treba že zelo veliko zasutja pod tlakom. Spremljanje izkopov za drenažo zunaj vzhodne stene ladje in prezbiterija ni dalo novih podatkov. Zanesljivo lahko trdimo, da grobišča ob ali v cerkvi ni bilo.

Gradbena dela so posegla v nasutje pod tlakom prezbiterija, zato je bilo na površini razmetanih veliko kosov ometa z ostanki poslikave, med njimi tudi nekaj prav velikih kosov. Nekaj tega smo zbrali že leta 1992. Ob raziskavah smo ugotovili, da večji in manjši kosi enakega in podobnega ometa ležijo v ruševinskem zasutju pod tlakom prezbiterija, posebno veliko ga je bilo prav pod temeljem nekdanje oltarne mize (prerez A - A). Omet je močno zdrobljen in le tu in tam je videti kos bordure ali nekaj razpoznavnih črt, vmes pa je tudi nekaj kosov profiliranih reber iz peščenjaka prav tako z ostanki poslikave.

Zbrali smo večji del najdenega ometa. Del ruševinske plasti zunaj abside I je ostal neodkopan. Posamezni večji kamni z ometom in sledovi poslikave so bili vzdani na notranji strani vzhodne stene in so postali vidni po odstranitvi ometa v ladji in prezbiteriju. Večji kos zidu - kamna iz peščenjaka, ometanega in poslikanega na treh straneh - smo našli v zasutju pod tlakom prezbiterija, ob njegovi vzhodni steni. Menimo, da je bil ob gradnji prezbiterija uporabljen večji del gradiva iz porušenega apsidalnega zidu. Ruševinski sloj s kosi ometa, brez večjih kamnov, je prekrival ruševino abside I in tlak znotraj nje ter tvoril večji del podlage za izdelavo tlaka v prezbiteriju. Zato ni nikakršnega dvoma o tem, da je bila apsida I v času svojega obstoja deloma ali povsem prekrita s freskami.

Najstarejša zgradba na tem mestu je bil objekt z absido II, ki je pravilne podkvasne oblike. Grajena je iz delno obdelanih, precej pravilnih in enako velikih lomljencev, v plasteh, debelina zidu ne presega 0,60 m, vezivo je dobro, vendar ga je v ohranjenem temelju sorazmerno malo. Vkop gradbene jame za temelj abside na položno pobočje je bil očitno le delen, notranja vrsta kamnov je položena višje kot zunanja, zato izkop verjetno ni bil izravnano.

Posledica teh pomanjkljivosti v gradnji je bilo rušenje zunanje vrste kamnov v temelju in po vsej verjetnosti je v zidu abside nastala večja razpoka, ki je povzročila zrušenje. Svoj delež je morda prispevala tudi plazovitost tukajšnjega zemljišča, ki cerkvi še dandanes povzroča težave.

Za obnovo južne stene cerkve (za ladjo nimamo podatkov) je bil zid abside II porušen do temelja - ohranjene so največ tri vrste kamnov v zidu - zunaj njegove zunanje stene pa je bil zgrajen nov močan temelj, v izvedbi povsem rustikalen, brez pravilnosti v strukturi. Debelina temelja je okrog 0,90 m, deb. zidu ok. 0,70-0,80 m. Oba kraka tako dobljene abside I sta se naslonila na zunanji rameni abside II in ju popolnoma zakrila. Tlak v absidi I je bil dober maltni estrih, za katerega je bila v prostoru nad absido II oziroma nad njenim iztrganim zidom izdelana tudi posebna podlaga s položenimi kamni. Zato je cerkveni objekt v času abside I imel nekoliko večjo površino kot v prvi fazi z absido II.

Nivo maltnega estriha iz abside I se nadaljuje v ladjo, kjer je položen na izravnano podlago rjave zemlje, v kateri je tu in tam nabitih nekaj ploskih lomljencev oziroma skril - ta plast ni strnjena, vendar, kolikor smo lahko videli v odkopu, je tlak v cerkvi zelo dobro služil do danes. Debelina estriha sicer ne presega deb. 3-4 cm.

V oddaljenosti 1,2 do 1,5 m od abside I je na notranji strani v estrihu položen temelj oltarne mize 1,30 x 1,30 m, od katerega smo odkrili le robove, nismo pa ga presekali, zato globine temelja ne poznamo. Ne izključujemo možnosti, da je temelj služil že v času abside II (presek B - B).

Drobnega gradiva v ruševinah zidu in v notranjosti odkopanih ostalin nismo našli. Smo pa ob zunanji liniji temelja abside I v rjavi zemlji našli nekaj drobcev steklenih čaš in železnih žebeljev, ki pa kot kronološko merilo

niso uporabni. Tako ostaja edina časovna determinanta slikani omet iz apside I.

Starejša apside II po naši presoji ni zelo dolgo služila svojemu namenu, medtem ko je mlajša faza z apsidno I s svojo trdno zidano strukturo bila lahko zelo dolgotrajna. Njenemu koncu je morda botrovala šele želja po povečanju prostora v prezbiteriju.

Raziskave v ladji so bile narejene v zelo omejenem obsegu v severozahodnem kotu. V tem vogalu so bila opravljena popravila v stiku severne in zahodne stene zaradi okrepitev zidu pod zvonico, zato prvotne gradnje v temelju nismo našli. Vendar bi po neprekinjenem zidu temelja zahodne stene, ki v severni polovici ladje ni bil obnovljen, lahko skleпали, da je bila ladja cerkve že prvotno zasnovana v danes znani dolžini. Isti vtis smo dobili tudi ob spremljanju izkopov za drenažo ob zunanji strani vzhodne stene cerkve. Stik prezbiterija z ladjo na tej strani je zabrisan s popravili iz l. 1992.

Ob tej priložnosti naj omenimo še nekaj splošnejših arheoloških ugotovitev. Cerkev sv. Marka stoji v prastarem poselitvenem prostoru Tolminske kotline, na njenem vzhodnem robu, kjer je šla mimo t.i. "stara pot" iz doline Bače: odcepila se je že v Kneži in preko Mevcev (Podmelca) in Huma dosegla Ljubinj, mimo Poljubinja se je vzpela na pobočje pri sv. Marku in prečkala Tolminko na najožjem delu v Koritih. Nedvomno je to zelo stara prometna povezava zaselkov, katerih začetke lahko zanesljivo iščemo v prazgodovini (gradišče na Krnici - staro ime Šance - je popolnoma uničeno, vendar o njem pričajo najdbe žganih grobov na Kuku - gl. VS 35, 1993). Arheološke raziskave v cerkvi sv. Marka je omogočilo Ministrstvo za kulturo RS, za sodelovanje se moramo zahvaliti tudi župnijskem uradu v Tolminu (g. Dominiku Brusu).

Nada Osmuk

112

Naselje: Poljubinj

Občina: Tolmin

Ime: na Kuku (pri sv. Marku)

Področje: A

Obdobje: prazgodovina

Na vzhodnem robu travnika za Krnicami nad Poljubinjem, ob poti, ki vodi iz Poljubinja mimo sv. Marka v Žabče, so menda pri grad-

nji strelišča za avstrijsko vojsko pred I. vojno našli dve žari. Najdišče leži nekako v bližini bivšega senika, nad potjo, parc.št. 41 k.o. Poljubinj. Točna lokacija danes ni več določljiva, prav tako najdbe niso ohranjene. Na vrhu Krnice je danes teren povsem spremenjen zaradi bunkerjev obstoječega strelišča (v uporabi še za JLA), rob nad poljubinjskim poljem pa domačini imenujejo Šance. Ni povsem jasno, če je to v resnici staro ime ali je poimenovanje po sedanji utrdbeni liniji italijanskih bunkerjev, ki so rob povsem prekopal. Najdbe žar vsekakor izpričujejo starejšo, že prej domnevano in pričakovano prazgodovinsko poselitev na robu Tolminske kotline. O najdbi je pripovedoval Alojz Manfreda iz Poljubinja 5a, ki se spominja izročila svojega očeta in strica.

Nada Osmuk

113

Naselje: Ponikve

Občina: Sežana

Ime: Martinova kapelica

Področje: E

Vrsta dela: 4, 5

Znamenje z nišo smo tehnično dokumentirali in izdelali konservatorski program s smernicami za obnovo.

Eda Belingar, Danilo Remec

114

Naselje: Potoki

Občina: Jesenice

Ime: Ajdna

Področje: A

Obdobje: pozno rimsko obdobje

Vrsta dela: 4, 5, 6

Od 9.8. do 25.9.1993 so na Ajdni nad Potoki potekala konservatorska dela na objektih, ki so bili izkopani leta 1992 (S. Ciglinečki). Sanirani so bili zidovi prostora ob vzhodni strani cerkve (prostor VIII F) ter objekta z dvema prostoroma ob JV strani cerkve (objekt VI). Sanacija je potekala po že uveljavljeni metodi: podbetoniranje temeljev in polaganje drenaže, čiščenje in ponovno fugiranje zidnih front, odstranjevanje sredice zidu in vgrajevanje železobetona na njeno mesto. Za objekt VI smo ugotovili, da je bil v prvi fazi vezan na cerkev oziroma prostor VIII F (zidovi so bili povezani), da pa je v drugi

fazi doživel drugačno notranjo razdelitev. Pohodni nivo gornjega (vzhodnega) prostora tega objekta (prostor VI a) je bil vsaj 1 m nad pohodnim nivojem spodnjega, večjega prostora. Zlasti njegov vzhodni zid, ki je bil postavljen najvišje na brežini iz gladke poševne skale, je bil zaradi pritiska pobočja nad njim domala povsem razrušen, čeprav je temeljil na polici, vsekani v skalo. Ker bo imel ta zid tudi v prihodnje vlogo škarpe (preprečevanje drsenja pobočja in plazov), smo ga ponovno pozidali, v njegovo sredino pa vgradili vertikalne vezi, sidrane v živo skalo. Na enak način smo okrepili tudi vzhodni zid prostora VIII F, ki bo imel enako funkcijo.

Milan Sagadin

115

Naselje: **Predenca**

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: **Kalvarija**

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

Na osnovi pripravljanih in izvedbenih načrtov so se v letu 1993 začela zavarovalno prezentacijska gradbena dela na božjepotnih kapelicah šmarske Kalvarije. Za vsako kapelico posebej je bil narejen načrt za podbetoniranje temeljev, obseg pozidave opornih zadrževalnih zidov, potek drenaž z odvajanjem meteorne vode v peskolove in nato po ceveh do zadrževalnikov in razpršilnikov. Navedena gradbena dela so bila narejena od 5. do 12. kapelice, delno pa na 12. in 14. kapelici. Vsi armirano betonski zadrževalni zidovi so bili nato obloženi s kamni. V zidovih nad temelji vseh kapel so bili narejeni kemična vodo odbojna bariera in novi izolacijski ometi. V restavratorski delavnici RC RS so naredili kopije kipov iz 3. kapelice, ki sestavljajo skupino mučenja Jezusa v ječi.

Bogdan Badovinac

116

Naselje: **Predjama**

Občina: Postojna

Ime: **Grad Jama**

Področje: UA

Vrsta dela: 7

Sredstva letošnje akcije smo namenili prezentaciji notranjosti prostorov tretje etaže in

prvotnega vhodnega stolpa, ki sodi v drugo fazo stavbnega razvoja v začetku 14. stoletja, ko se v virih omenja Pertoldus de Foramine (l. 1300) kot oglejski fevdnik, ki upravlja s posestjo s statusom stanovanjskega fevda ali t.im. "habitantiae". Na prvotni vhodni fasadi so še vidni sledovi dviznega mostu, kako je potekala komunikacija, pa ni več mogoče razbrati. Nad prvo etažo nekdanjega vhodnega stolpa je rekonstruiran kamnit banjast obok, katerega sledovi so bili še dobro vidni. V zahodnem stolpu, v dvorani tretje etaže je bila po analogiji izvedena rekonstrukcija lesenega kasetiranega tlaka. Obokenske klopi so bile opremljene z lesenimi oblogami. Prenova zahodnega stolpa gradu poteka že od leta 1990 in bo predvidoma končana prihodnje leto. Izvajalec je SGP Primorje iz Ajdovščine.

Jasna Svetina

117

Naselje: **Predjama**

Občina: Postojna

Naslov: **ž.c. Matere Božje**

Področje: R

Vrsta dela: 6

V letu 1993 smo nadaljevali z odkrivanjem fresk v prezbiteriju. Odbili smo omet, ki je prekrival napikane freske. Utrjevati je bilo potrebno rebra. Tako je bil obdelan celoten strop prezbiterija in notranja stena slavoloka.

Rudi Pergar, Anton Naglost

118

Naselje: **Pregarje**

Občina: Ilirska Bistrica

Naslov: **Pregarje 87**

Področje: U

Vrsta dela: 2

Podali smo soglasje za gradnjo strojne lope ob stanovanjski hiši v Pregarjah, a zahtevali, da se le-ta oblikuje v skladu s tradicionalno lokalno stavbno tipiko: streha naj bo dvokapna, opečna, sleme naj teče tako kot na stanovanjski hiši, napušči naj bodo minimalni, namesto enega velikega dvodelnega okna smo predlagali dvoje manjših, polna lesena vrata (brez svetlobnih odprtini) z vzporednimi letvami. Ker je idejni projekt sledil našim smernicam, smo nanj dali soglasje.

Eda Belingar

119

Naselje: **Pregarje**
Občina: Ilirska Bistrica
Naslov: **Pregarje 102**
Področje: U
Vrsta dela: 2

Podali smo soglasje za gradnjo nadomestne hiše na mestu obstoječe v Pregarjah št. 102. Pred rušitvijo smo zahtevali posnetek obstoječega stanja, medtem ko naj bo oblikovanje nadomestne gradnje kar se da zvest posnetek stare. Upoštevanje naših pogojev bomo preverjali v idejnem projektu.

Eda Belingar

120

Naselje: **Prelože**
Občina: Ilirska Bistrica
Naslov: **Prelože 16**
Področje: U
Vrsta dela: 2

Soglašali smo z zamenjavo strešne konstrukcije in kritine na gospodarskih poslopih znotraj območja naselbinske dediščine s pogojem, da se salonitna kritina nadomesti z opečno.

Eda Belingar

121

Naselje: **Prem**
Občina: Ilirska Bistrica
Ime: **Grad Prem**
Področje: UA
Vrsta dela: 7

Na gradu Prem se že več let srečujemo s problemom zamakanja v dvorani severnega trakta. Posledica tega je hitro propadanje notranjih ometov s poslikavami. Letošnja sredstva smo zato namenili izvedbi ometov na zahodni in južni, dvoriščni fasadi ter fugiranju severne fasade, kjer gre v bistvu za podporni zid, ki je bil dodan v eni izmed kasnejših faz zidave in poteka do višine druge etaže. Dela na dvoriščni fasadi smo zaključili z rekonstrukcijo balkonskega zidu in ponovno namestitvijo kamnitih balustrov, ki so bili deponirani v gradu. Dela je izvajalo podjetje GINEX iz Nove Gorice.

Jasna Svetina

122

Naselje: **Ptuj**
Občina: Ptuj
Ime: **Mali grad**
Področje: A
Obdobje: rimsko obdobje, srednji vek
Vrsta dela: 6

Od 8. do 20. aprila 1993 je bil opravljen arheološki nadzor in zaščitna izkopavanja ob rušenju in ponovni gradnji južnega in vzhodnega trakta srednjeveškega objekta na vogalu Prešernove in Cafove ulice na Ptuj, ki se imenuje Mali grad.

Ko je bil porušen južni srednjeveški kamniti zid - škarpa proti Dravi - smo lahko od današnje dvoriščne površine pa do globine 480 cm v dolžini 21 m dokumentirali zemeljske plasti in kulturne ostaline v njih. Najvišje leži do 1 m debela plast humusnega nasutja z mlajšo ruševino, v kateri je veliko polomljene opeke. Pod njo sledi rumena ilovnata plast, kjer se na globini 180 cm začena rahla rimska kulturna plast, kjer dravske oblice, položene v vodoravni liniji, verjetno nakazujejo nakdanjo rimsko hodno površino. V vzhodnem delu se pojavi na globini 3 m pod današnjo površino v rimski kulturni plasti ostanek rimskega temelja, ki poteka v smeri S - J in je zgrajen iz dveh vrst rečnih oblic, vezanih z apneno malto. V rimski plasti, vzhodno od zasutega srednjeveškega vodnjaka, pa skoraj do temeljev vzhodnega srednjeveškega trakta Malega gradu, je precej prekinjenih žganinskih linij, kar so verjetni sledovi od ognja uničene lesene stavbe. Na sredini profila se na dnu rimske kulturne plasti pojavi še do 10 cm debela plast belega apnenega estriha. Zahodno od vodnjaka rimske plasti nismo zasledili, ampak je pod srednjeveško ruševinsko plastjo sterilna rumena ilovica in še pod njo gramozna plast, ki ji sledimo na dnu celotnega južnega profila.

Nadaljevali smo z zaščitnimi izkopavanji v štirih prostorih vzhodnega trakta Malega gradu, ki poteka od vogala Prešernove s Cafovo ulico proti jugu.

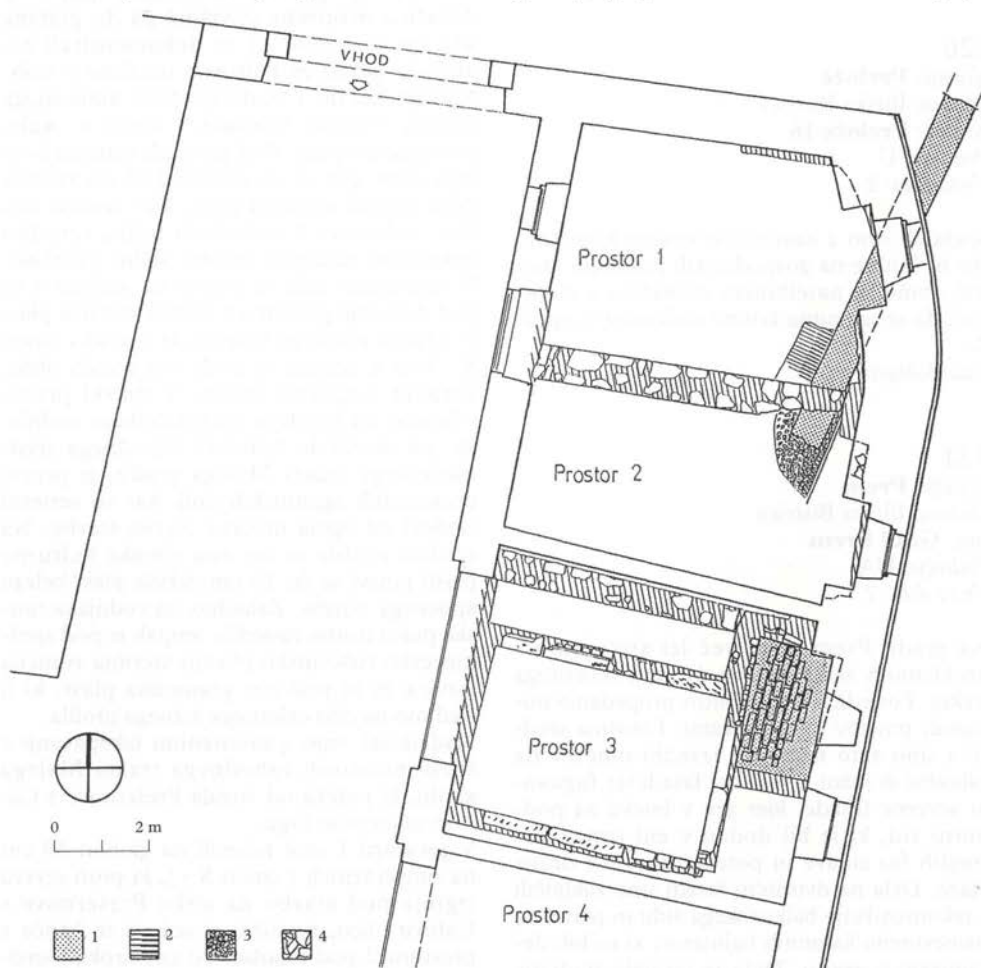
V prostoru 1 smo naleteli na globini 30 cm na rimski temelj v smeri S - J, ki proti severu izginja pod stavbo na stiku Prešernove s Cafovo ulico, na južni strani pa se konča v prostoru 2 pod mlajšim 50 cm širokim srednjeveškim temeljem v smeri V - Z. Rimski temelj je širok 40 cm, ohranjene globine je imel 65 cm in je bil zidan iz neobdelanih

rumenih peščencev, vezanih z apneno malto. Na globini 100 cm od današnje površine se je začela sterilna gramozna plast. Ob rimskem zidu smo našli v temnorjavi ruševinski plasti opečne tlakovce, fragment terre sigillate in nekaj fragmentov običajne rimske keramike. V gramozni plasti 20 cm globlje od spodnjega roba rimskega temelja smo naleteli še na del belega apnenega estriha, mešanega z drobnim gramozom.

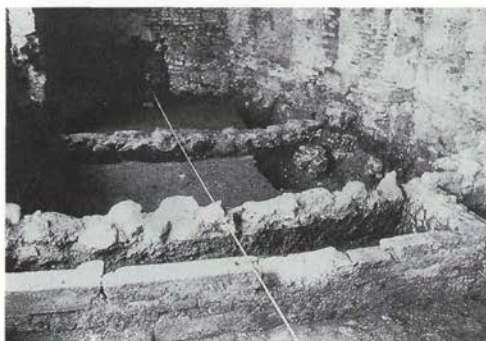
Vsi ostali temelji so bili srednjeveški in precej slabo zidani. Južni temelj zidu v prostoru 3 je bil sestavljen iz elementov srednjeveškega portala in oken s profilacijo iz sivega peščenca. Znotraj je bil ta srednjeveški temelj ometan z apneno malto, ki je bila mešana z

zdrobljeno opeko. V tem prostoru smo v severovzhodnem vogalu našli 2 m globoko zidano greznično jamo, ki je imela tudi dno tlakovano z opeko. Vsebinska se je verjetno iztekala v srednjeveško zidano in obokano kanalizacijo, ki je potekala pod stavbo v smeri V - Z in naprej pod Cafovo ulico proti kletnim prostorom nakdanje Gimnazije in jo je bilo mogoče videti ob rekonstrukciji Cafove ulice.

Z gradbenimi delavci smo sondirali tudi v prostoru 4. Izkopali smo 80 cm globoko in 50 cm široko sondo v smeri V - Z, v kateri smo dokumentirali najprej do 20 cm debelo plast mlajše ruševine, mešane z rjavo ilovico, pod njo pa je bila do dna sonde temnejša, s

1-rimski zid, 2-beli estrih (rimska doba), 3-tlak iz rečnih oblic (rimska doba), 4-zidovi (srednji-novi vek)

Ptuj, Mali grad, 1993. Rimske in srednjeveške gradbene ostaline.

humusom in gramozom mešana kulturna plast s fragmenti srednjeveške in rimske keramike, med katero smo našli tudi del tegule. Večinoma so se v močni srednjeveški ruševinski plasti na celotnem izkopavališču do sterilne gramozne plasti pojavljali fragmenti različne srednjeveške keramike, ki po obdelavi, žganju in obliki sodi v 19. stoletje in mlajša obdobja. Ob nadaljnjem pregledu keramičnega gradiva pa je možno, da se bo dalo izluščiti še nekaj fragmentov starejše keramike. Keramični fragmenti so predvsem ostanki skodel in loncev, keramika je sivo in rdeče žgana, najmlajša pa tudi barvana in glazirana.

Ivan Tušek

123

Naselje: Ptuj (Breg)

Občina: Ptuj

Naslov: Mariborska cesta

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Vrsta dela: 7

Novembra smo opravili arheološki nadzor pri izkopu pred vhodom v garažo stanovanjske hiše na parc. št. 2089/2 k.o. Ptuj (Breg) lastnice Darje Štumberger. Na globini ca 150 cm smo našli v mivko vkopano grobno jamo s skeletnim pokopom. Okoli grobne jame smo našli nekaj fragmentov rimske keramike, medtem ko v skeletnem grobu ni bilo pridakov. Glede na okoliški teren z rimskim grobiščem je tudi to rimski skeletni pokop.

Ivan Tušek

Ptuj, Mariborska cesta, 1993. Parc. št. 2089/2 k.o. Ptuj (Štumberger). Pogled na rimski skeletni grob brez pridakov.

124

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Potrčeva cesta, vojaška skladišča

Področje: A

Obdobje: bronasta doba, starejša železna doba, rimsko obdobje, novi vek

Vrsta dela: 6

V času od 22.8. do 30.11.1993 smo do kulturno sterilne rumene ilovice odkopali, očistili in dokumentirali sondo 3 (105 x 2 m), s pomočjo stroja odkrili ves areal kapucinskega samostanskega kompleksa s cerkvenim objektom (približno 2144 m²), ki so ga prekrivale ca 15 cm debele betonske plošče ter ruševine - delo bivše JLA - očistili temeljno zidovje, naredili foto in video dokumentacijo, zglede uredili arheološke materialne ostaline (keramiko, steklene, bronaste in železne predmete ter kostne ostanke) in že opravili prvo preparacijo in konservacijo kovinskih predmetov ter keramičnih posod. Precejšnja ko-

ličina izbornega gradiva je tudi že izrisana in pripravljena za objavo in za razstavo (ki bo 15. septembra v muzeju v Novi Gorici).

V letu 1993 pridobljeno arheološko gradivo in podatki v veliki meri potrjujejo ter dopolnjujejo podatke sondiran iz leta 1992.

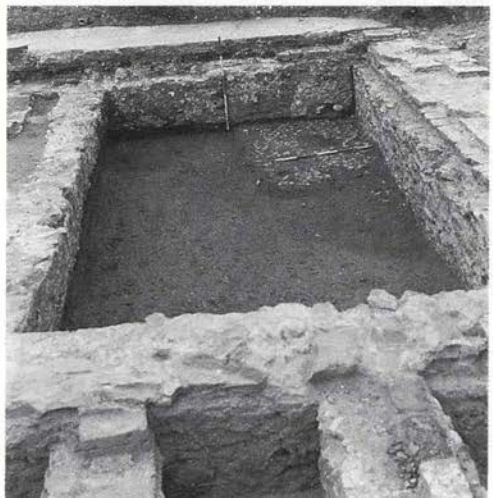
S povečanim izkopom se je povečala slika prazgodovinske naselbine iz pozne bronaste dobe (kultura žarnih grobišč) in zgodnje halštatske dobe. V 20 do 30 cm debeli prazgodovinski kulturni plasti sledimo že preprostim hišam, katerih ostanki se kažejo kot temne lise - sledi vertikalno zabutih lesenih soh-stojk-nosilcev ostrejša, ožganega ilovnatega premaza z odtisi protnega prepleta, tlaki iz rečnih oblic ter shrabbene oz. odpadne jame, zapolnjene s kosi keramičnih, tipološko bogatih vrst posodja in izdelkov ali orodja (kamnito žrmlje, glinaste piramidalne uteži za statve, brusni kamni ter živalske kosti-ostanki prehrane).

Rimskodobne ostaline ter s sondo 1 (leta 1992) presekan 280 cm globok in ca 6 m širok jarek, ki verjetno poteka v smeri SV - JZ proti Grajeni, dopolnjuje najdba zgodnje antične preproste koč s poglobljenimi tlemi v rumeno ilovico in ognjiščem ter keramičnim in kovinskim arheološkim gradivom, datiranim v 1. stoletje n.š. (2 aucusia fibuli, novc, črnosivi keramični lončki z rahlo odebeljenimi izvihanimi ustji in žigosanim ornamentom, večji lonci, okrašeni z glavničastim okrasom, kosi rumeno in rdeče žganih amfor, fragmenti črnih in rdečih čaš tenkih sten, fragment steklenega milefiori krožnika, fragmenti oljenk tenkih sten z volutami itn).

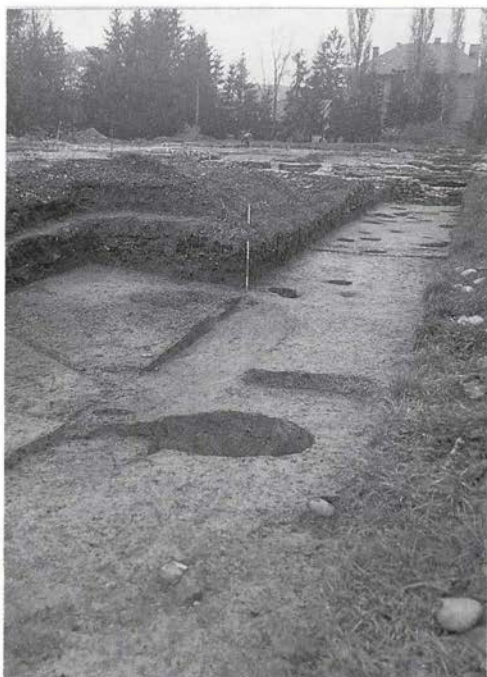
Arhivske podatke o kapucinskem samostanu (J. Curk, O samostanih in samostanski arhitekturi po letu 1200 na slovenskem Štajerskem, ČZN 64, 1993, 147 ss) potrjujejo najdeni temelji ter dopolnjujejo znanje o gradnji objektov 17. in 18. stoletja, hkrati pa sledimo preraščanju in spreminjanju le-te ter namembnosti kompleksa do dokončne rušitve v letih 1972-1975. Bolj kot ostanki samostanske arhitekture so pomembne njej pripadajoče materialne ostaline. Ponuja se nam vpogled v tipološko in tehnološko bogat spekter keramičnega in steklenega posodja ter kovinskih predmetov 17. in 18. stoletja (kuhinjske ter namizne posode, lonci, skodele, skodelice, ponve, kozice, krožniki, vrči; od močno grafitiranih izdelkov, črnosivo in rdeče žgane posode z različnimi glazurami, barvnimi premazi in bogatimi barvnimi ornametni,

Ptuj, Potrčeva cesta, 1993. Med samostanskimi temelji iz 17. in 18. stol. sledimo na globini 95 do 110 cm razpoznavnim linijam ostankov navpično zabutih kolov, ki so nosili stene in ostrešje prazgodovinskih hiš.

Ptuj, Potrčeva cesta, 1993. Ostanek tlaka iz oblic in keramike iz zgodnje halštatske dobe.

Ptuj, Potrčeva cesta, 1993. V ospredju sledovi in ostanki rimske preproste hiše z ognjiščem iz 1. stoletja, katere poglobljena tla so uničila del prazgodovinske naselbine ter odkriti temelji kapucinskega samostanskega kompleksa iz 17. in 18. stoletja v ozadju.

steklenice različnih oblik, čaš in kozarcev iz belega, zelenkastega in modrega stekla, večinoma že močno iridiranega, železni predmeti

Odkriti temelji severovzhodnega dela samostanskega kompleksa iz 17. in 18. stoletja.

- okovja, deli orodij, žebliji, deli nošnje - igle, glavnik idr.).

Zanimivi so tudi ostanki prehrane tega obdobja - kosti domačih in divjih živali, polžev, školjk, želv.

Odpira se nam nov pogled v materialno in stvarno življenje novega veka, načelno sicer znano obdobje, kljub temu z mnogimi vprašanji in problemi, na katere še ne znamo odgovoriti.

Marija Lubšina - Tušek

125

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Naslov: Prešernova ulica

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje, srednji vek

Vrsta dela: 6

Od 21. aprila do 15. maja 1993 smo nadzorovali izkop pri obnovi in plinifikaciji Prešernove ulice od križišča s Cankarjevo do križišča s Cafovo ulico. Izkop smo nadzorovali kljub temu, da je bila ta ulica v preteklih letih že večkrat prekopana in obnovljena. V vzhodnem in srednjem delu uličnega izkopa ni bilo nobene posebnosti, saj so plasti že večkrat premešane in ni več ohranjene nobene originalne stratigrafije. Ulica pa ni bila prekopana v južnem delu pod pločnikom pred Prešernovo 29 (nekdanji Dijaški dom, danes Sklad stavbnih zemljišč SO Ptuj) in Prešernovo 31 (nekdanja Gimnazija, danes OŠ Olge Meglič). V tem profilu smo našli rimski temelj, zidan iz rečnih oblic in peščenec, vezanih z apneno malto. Poteka v smeri V - Z.

V poglobljenem delu (zaradi vodovodne cevi) pred Prešernovo 31 se je pojavila ruševinska plast s polomljeno rimsko opeko in celim imbreksom, ki ima na vrhu poglobljeno valovito linijo. Nadzorovali smo tudi izkope za plinske odcepe k posameznim hišam v Prešernovi ulici. V teh izkopih je bilo lepo vidno, da imajo te srednjeveške stavbe močne in globoke temelje iz kamnja, med katerimi so tudi obdelani kosi marmorja, ki so nedvomno odlomki rimskih spomenikov.

Od začetka avgusta do konca septembra smo opravili zaščitno izkopavanje na Prešernovi ulici od križišča s Cafovo ulico do Prešernove 37 (nekdanji zapori, danes pisarne in depoji Pokrajinskega muzeja Ptuj) v celi širini ulice

Ptuj, Prešernova ulica, 1993. Pogled na južni profil z rimskimi temelji pred nekdanjo gimnazijo.

Pogled na rimski ogrevalni kanal z velbom in prostorom z estrihom, na katerem so vidni sledovi stebričkov hipokausta.

ob Muzejskem parku mimo Dominikanskega samostana, Kmetijskega kombinata in Učnega centra TO do križišča z Vičavsko cesto (nekdanja cesta Olge Meglič) pa v širini 120 cm do 200 cm.

Strojno smo najprej posneli asfaltno površino in gramozno nasutje pod njo do globine ca 50 cm. Plasti so močno poškodovane z nekdanjimi izkopi za kanalizacijo, katere jaški so bili vidni še danes v asfaltni površini. V srednjem delu med Malim gradom (Prešernova 33 in 35) in Prešernovo 37 so bile pod cestiščem betonirane vodne cisterne, ki so kulturno plast popolnoma uničile do sterilne plasti na globini 220 cm. Zelo kvalitetne rimske ostaline v plasti smo našli v izkopu pred Malim gradom od križišča s Cafovo ulico, v dolžini 18 m proti zahodu. V tem delu so precej dobro ohranjene ostaline rimske stavbe, to so temelji zidov, ki potekajo v smeri S - J in V - Z. Zgrajeni so bili predvsem iz rečnih oblic in opečnih plošč, vezanih z apneno malto, med vrstami, ki so zložene v obliki ribje kosti, je apnena malta lepo fugirana, kar kaže na kvalitetno gradnjo. V kulturni plasti je bilo precej rimske fragmentirane keramike, poleg tega pa tudi precej polomljenih opečnih plošč (tegul), žganine in drobcev malte.

Znotraj rimskega temelja zidu 1, ki je potekal v smeri S - J, je na zahodni strani na globini 90 cm prislonjeno ognjišče v polkrogu s premerom skoraj 2 m. Plast rdeče ožgane ilovice na dnu ognjišča je bila debela do 30 cm. Na tem delu smo nad ognjiščem našli skoraj polovico melnice z rumeno glazuro in žigom, celo majhno kadilnico, fragmente različne rimske keramike, del tegule z žigom in del

livarskega lončka. Proti zahodu so bile ruševinske plasti delno že prekopane, v njih so bili fragmenti rimske keramike, nekaj kosov terre sigillate in velika jama z živalskimi kostmi, ki je verjetno mlajšega porekla in vkopana v rimsko kulturno plast. Še zahodneje (v razdalji 5 m) se je pojavil spet 40 cm širok temelj rimskega zidu 2 v smeri S - J, ki je bil tudi lepo zidan iz rečnih oblic in opeke v obliki ribje kosti, vse pa je bilo povezano z apneno malto. V južnem profilu (proti Malemu gradu) se je v smeri V - Z pojavil do 35 cm širok temelj zidu 3, zidan iz rečnih oblic v obliki ribje kosti, ki je tudi vezan z apneno malto. Med oblicami so z malto vezane tudi polomljene opeke (deli tegul).

Temelja zidov 2 in 4 sta nosila še delno ohranjen obok grelnega kanala, ki je potekal v smeri S - J in je vodil v prostor med temelji zidov 3 in 5, kjer smo na estrihu odkrili dve kvadratni opečni plošči in nekaj sledov v estrihu, ki kažejo na stebričke hipokausta. V rimski plasti smo na tem mestu našli tudi bronasti novec Maksimina Pija (235 - 238), v zasipu temeljev rimskega zidu 5 pa opeko v velikosti 27,5 x 22 x 6 cm z žigom C.IV.LVP in dva fragmenta oljenk z žigom FORTIS. Proti zahodu so bile ruševinske plasti precej premešane, dokler niso popolnoma izginile z izkopom in izgradnjo betonskih cistern v dolžini 16 m. Začetni rob cisterne je bil naslonjen na močan 80 cm širok temelj iz rumenih peščencev, vezanih z apneno malto v smeri V - Z, v nadaljevanju proti zahodu pa se pojavlja še več podobnih večinoma srednjeveških temeljev v smeri S - J. Pred Prešernovo 37 sta se v južnem profilu pojavila spet dva temelja rimskih zidov 6 (v smeri S

Pogled na izkop z rimskimi zidanimi temelji pred Malim gradom iz zahoda.

- J) in 7 (v smeri V - Z), ki sta široka 90 cm in zidana iz peščenih kamnov, vezanih z apneno malto. Pred njim je bila najdena fragmentirana koščena lasnica. V ruševinski plasti pred temeljema je bilo precej polomljenih tegul in imbreksov, estriha in malte. Na tem mestu smo našli tudi del gotskega rebra.

V nadaljevanju proti Kmetijskemu kombinatu je postal izkop ožji, saj so v ulico polagali le plinovodno omrežje. Pred Muzejskim parkom smo našli močan rimsko-srednjeveški temelj širine skoraj 2 m v smeri V - Z (zid D), ki je bil zidan iz velikih rečnih oblic in rumenega neobdelanega peščenca, vezanega z apneno malto. Do kmetijskega kombinata so bile nato plasti prekopane, saj je v globino ca 2 m položena vodovodna cev.

Rimski temelj zidu 8 iz rumenih peščenecov, vezanih z apneno malto, se je v smeri S - J pojavil na globini 2 m pred osrednjo potjo v Muzejskem parku. Okoli 5 m naprej proti zahodu smo našli v isti smeri še temelj zidu 9. Oba sta morebitne ostaline temeljev IV. mitreja, katerega relief sončnega boga Sola so našli pred leti v bližini sedanjega izkopa.

V nadaljevanju smo dokumentirali še en srednjeveški temelj (zid E) v smeri SV - JZ, ki je bil zgrajen iz opeke in neobdelanih kamnov, vezanih z apneno malto.

Na trasi mimo Dominikanskega samostana in Kmetijskega kombinata je bila plast do globine 2 m močno uničena, ker je bil tu že pred leti napravljen izkop za vodovod. Nasproti vhoda v Učni center TO iz Prešernove ulice pa smo spet naleteli na rimski temelj, ob njem pa je bilo precej rimske fragmentirane keramike in bronasti obroček (prstan). V bližini smo našli tudi bronasti novc cesarja Konstantina (306 - 337).

Na tem prostoru smo lahko med rimskimi temelji določili vsaj dve gradbeni fazi, ob njiju smo našli kulturno jamo z rimsko fragmentirano keramiko in žganino, v srednjem delu pa je kot pregrada navpično stala cela tegula.

Prav v križišču Prešernove ulice z Vičavsko cesto smo našli rimske gradbene ostaline s kulturno plastjo in ostanki hipokavsta. V ruševinski plasti smo našli mlajši kropilnik iz rumenega peščenca.

V izkopu za plinifikacijo (globina 100 cm in širina 60 cm) ob južnem robu Panorame ob Vičavski cesti, proti križišču s Skrabarjevo ulico je bila že vložena kovinska vodovodna cev, zato v profilu ni bilo nobenih sledi kulturne plasti.

V izkopu za plinovodno napeljavo od kotlovnice v Učnem centru TO do Skrabarjeve ulice in po njej do križišča z Vičavsko cesto smo lahko ugotovili le še popolnoma prekopane plasti brez vertikalne stratigrafije, kjer bi bilo možno dokumentirati kulturne plasti.

Ivan Tušek

126

Naselje: Rašica pri Velikih Laščah

Občina: Ljubljana Vič-Rudnik

Ine: Rašica

Področje: E

Vrsta dela: 2

Izdani sta bili dve soglasji za gradnjo stanovanjskih hiš v Rašici, ki je kot naselje z odlokom razglašeno za urbanistični spomenik. Prav tako so bile potrjene idejne skice, izdelane na podlagi oblikovnih pogojev, ki jih je podal Zavod. Urbanistični inšpekciji je bila poslana prijava nedovoljenih posegov v območje urbanističnega spomenika - Rašice. V

delu notranjega zaščitenega območja je nastalo teniško igrišče, kar ni v skladu z razvojno usmeritvijo in je v nasprotju z določenim varstvenim režimom.

Damjana Pediček

127

Naselje: Razguri

Občina: Sežana

Ime: p.c. sv. Ane

Področje: UA

Vrsta dela: 4

Letos je župnija Štjak obnovila vhodno lopo cerkve sv. Ane v Razgurih. Zavod je v ta namen cerkev tehnično dokumentiral in izdelal idejni načrt za postavitev nove lope. Dela sta izvajala obrtnika Markočič iz Solkana. Vrednost opravljenih del je gmotno poravnal župnijski urad Štjak.

Robert Červ

128

Naselje: Razvanje

Občina: Maribor

Ime: Betnava

Področje: A, UR.KR.

Obdobje: neopredeljeno

Vrsta dela: 6

V okviru rekonstrukcije Betnavskega parka so z izkopi za oživitev vodnega jarka naleteli na parc. števil. 2041 (ob robu jarka) in 2042 (njiva) k.o. Betnava na posamezne gradbene ostaline.

V času zaščitnih izkopavanj smo od 24.5. - 25.6.93 odkrili tlorisno zasnovo časovno še neopredeljenega poslopja, katerega vzhodni vogal so s strojnim vzdopom že uničili. Izkopno polje je ležalo vzdolžno ob jarku v dol. 49,30 x 10,40 m na jugozahodni strani betnavskega gradu. Tik pod površino smo odkrili še 16 masivnih temeljev za podpornike, trije pa so bili že v celoti uničeni. Ohranil se je tudi spodnji del severozahodne stene objekta, medtem ko je bila jugovzhodna stena samo nakazana. Da so bile kamnite stene tudi med ostalimi podporniki, priča nastavek zidu, med podpornikom 3 in 4, 15 in 19, ter 19 in 18. Podporniki so bili grajeni iz pretežno večjega lomljenega granita ob straneh in iz manjših kamnov ter odkruškov v sredinskem delu. Vezani so bili s trdno apneno malto in

Betnava, pogled na izkopišče po zaključku arheoloških izkopavanj

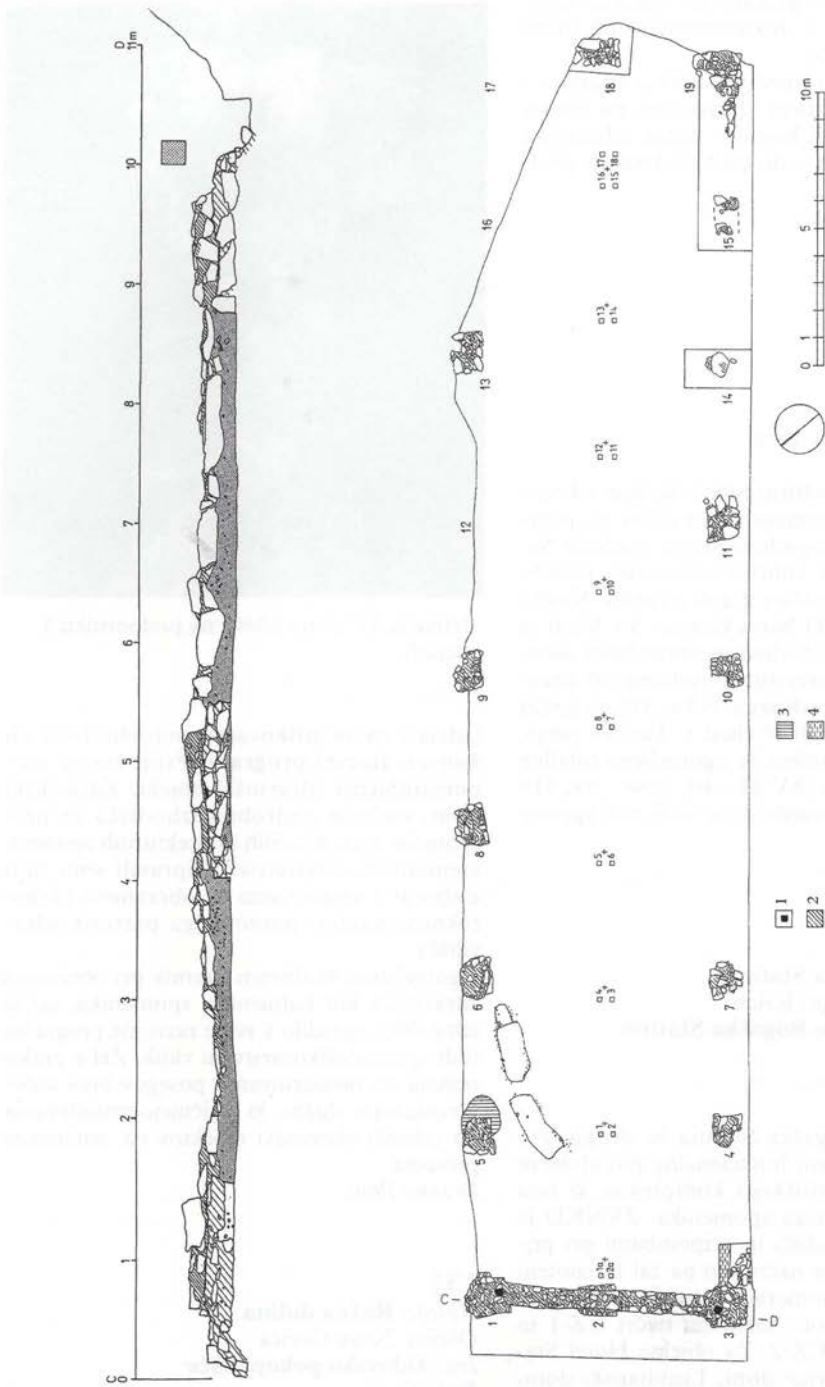
so se ohranili še v viš. od 20 do 75 cm. Vkopani so bili v peščeno ilovnato plast s posameznimi vložki čiste ilovice.

Večinoma so bili nepravilno pravokotne tlorisne zasnove različnih velikosti od najmanjšega 1,40 x 1,10 m do največjega 1,60 x 1,40 m, v treh primerih pa je bil njihov tloris kvadraten v velikosti od 1,10 do 1,50 m. Njihova medsebojna oddaljenost je znašala 4 do 5 m, med 7. in 10. podpornikom pa je bil verjetno vhod v stavbo.

Severozahodna stena v dol. 10.40 m je potekala med in čez temelje podpornikov 1 do 3 in ni bila temeljena. Grajena je bila iz lomljenega granita in marinskega laporja, vezana z apneno malto, ki se je na zraku grudasto drobila. Višina ohranjenega zidu je znašala le še do 20 cm in je bila enoplastna, širina pa niha med 70 in 80 cm. Posebno dobro se je ohranil severni vogal stavbe z nastavkom zidu proti temelju podpornika števil. 5. Le-ta je bil z vhodno stranjo vkopan v jamo približne vel. 1,50 x 1,40 m, kjer so v temni prsti ležali odlomki rimskodobnega lonca z metličastim ornamentom.

Omeniti moramo še zahodni vogal severozahodnega zidu, kjer smo pri odkopu in čiščenju ruševine našli grafitirani fragment ustja z odebeljenim robom, ki ga lahko pripišemo latenskemu obdobju. Ležal je v globini 0,80 m, v rjavo sivi ilovnati plasti, v katero je bil delno vkopan temelj podpornika št. 3. Zaradi stratigrafskih podatkov smo izkop razširili na 1,70 x 1.10 m.

Najdbe so bile na celotnem izkopišču zelo redke, saj se omejujejo le na posamezne odlomke srednje in novoveške keramike, kos

Tloris stavbe: 1 - poglobitev v zidu, 2 - maltno vezivo, 3 - vklop v keramiku rimskega obdobja, 4 - rumena sterilna plast.

pečnice z zeleno glazuro in steklene fragmente. Skupno z dokumentacijo jih hrani ZVNKD Maribor.

Akcijo je finančno podprla občina Maribor - Oddelek za družbene dejavnosti, na terenu pa je poleg šestih kopačev delala arheološka ekipa našega zavoda pod vodstvom podpisane.

Mira Strmčnik Gulič

129

Naselje: **Robič**

Občina: Tolmin

Ime: **sv. Volar**

Področje: A

Obdobje: bronasta doba

Dr. Žiga Šmid (Inštitut Jožefa Štefana v Ljubljani) je z detektorjem kovin našel na površini, znotraj prazgodovinskega gradišča Sv. Volarija bronasto sulično kopito (oz. nasadilo) in bronast stožčast gumb z zanko. Najdbi je izročil ZVNKD Nova Gorica. Sv. Volar je gradišče s prazgodovinskim obrambnim sistemom okopov, verjetno poseljeno od prazgodovine do srednjega veka. Ob vznožju gradišča ob Nadiži je vhod v Turjevo jamo, kjer so s sondiranjem že ugotovljene ostaline iz bronaste dobe (AV 39 - 40, 1988 - 89, 519 ss). V pozno bronasto dobo sodi tudi zgornje sulično kopito.

Patricija Bratina

130

Naselje: **Rogaška Slatina**

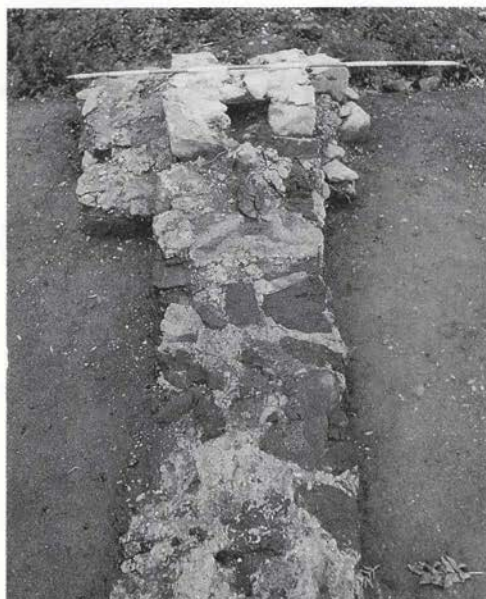
Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: **Zdravilišče Rogaška Slatina**

Področje: UA, U

Vrsta dela: 2, 4, 8

Zdravilišče Rogaška Slatina že drugo leto pripravlja program funkcionalne posodobitve celotnega zdraviliškega kompleksa, ki ima lastnosti kulturnega spomenika. ZVNKD je sodeloval z izhodišči in pripombami pri pripravi zazidalnega načrta, ki pa žal ni enoten, temveč deli aglomeracijo na dve parcialno obravnavani enoti, zazidalni načrt CZ-1 in zazidalni načrt CZ-2. Za objekte Hotel Styria, Strossmajerjev dom, Ljubljanski dom, Hotel Trst, Beograjski dom, Stara Direkcija, Slovenski dom, Hotel Turist smo glede na predvideno vrsto posegov ter njihov pomen

Betnava, SZ stena ležeča na podporniku 1 (detajl)

izdelali spomeniškovarstvena izhodišča ali konservatorski program. Program za najpomembnejši zdraviliški objekt, Zdraviliški dom, vsebuje podrobna izhodišča za prezentacijo vseh ključnih arhitekturnih sestavin, elementov, interierov. Pripravili smo tudi elaborat s smernicami za obravnavo (delno rekonstrukcijo) parkovnega parterja zdravilišča.

Ugotavljamo kvaliteten premik pri obravnavi zdravilišča kot kulturnega spomenika, saj je zdravilišče vgradilo v svoje razvojne programe tudi spomeniškovarstveni vidik. Žal v praksi prihaja do nenačrtovanih posegov brez sodelovanja naše službe, ki izničujejo prizadevanja po celoviti obravnavi objektov oz. zunanjega prostora.

Branka Primc

131

Naselje: **Rožna dolina**

Občina: Nova Gorica

Ime: **židovsko pokopališče**

Področje: Z

Vrsta dela: 8

Predstavniki židovske skupnosti iz Ljubljane je skušal na zavodu dobiti podatke o židovskem pokopališču v Rožni dolini, da bi preveril lastniški status pokopališča, saj je z zakonom o denacionalizaciji postalo aktualno tudi vračanje židovske lastnine. Predstavniki univerze iz Tel Aviva g. Benjamin Haspel je bil na poslovnem obisku v Novi Gorici, v arhivu in na zavodu. Povedal je, da je bila na njihovi univerzi določena skupina za proučevanje židovske vere in nepremične dediščine, ki so jo ustvarjale židovske skupnosti na Balkanu. Nudili smo mu vse informacije o židovskem pokopališču v Rožni dolini in ga pospremili na ogled pokopališča.

Damijana Fortunat Černilogar

132

Naselje: **Ruše**

Občina: Ruše

Ime: **Gasilski dom**

Področje: A

Obdobje: bronasta doba

Vrsta dela: 6, 7

Izkopani pasovni temeljev za prizidek k obstoječemu gasilskemu domu (parc. št. 839, 843 k.o. Ruše), kjer je bila leta 1952 odkrita KŽG nekropola (Stanko Pahič, Drugo žarno grobišče v Rušah, Razprave SAZU I/4-3, 1957, 3 ss), so bili narejeni brez našega soglasja h gradbeni dokumentaciji.

Napaka v upravnem postopku se zdi nerazumljiva, saj so bile za to področje izdelane strokovne osnove že l. 1985, arheološko območje pa je bilo razglašeno z občinskim odlokom (MUV 1/87 in MUV 5/92) in je način uporabe zahteval arheološke raziskave

pred vsakim zemeljskim posegom.

Pri ponovnem terenskem ogledu sicer nismo ugotovili nikakršnih kulturnih ostalin, ker so izkopi segali le do globine 60 cm, vendar smo od 10.5. - 17.6.93 opravili revizijska in zaščitna izkopavanja na dvorišču novogradnje (parc. št. 843 k.o. Ruše, stara 752/2 k.o. Ruše), ki so ga pripravljali za asfaltiranje.

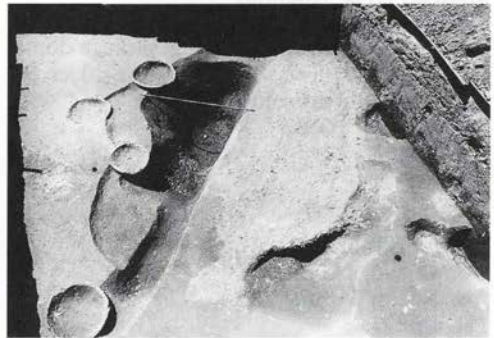
Pod 30-50 cm nasutjem, ki smo ga strojno odstranili, smo na okrog 70 m² odkrili devet žarnih grobov iz mlajšega obdobja kulture žarnih grobišč "ruške" skupine in osem kulturnih jam, katerih situacija zaenkrat še ne daje razložljivih podatkov. Mogoče bi jih smeli pripisati naselitvenim ostalinam prvega ruškega grobišča, vendar bi bile za ugotavljanje takega razmerja nujne nadaljnje raziskave v tej smeri (glej tloris). Kot kaže sedanja situacija, smo zadeli na zahodno obrobje grobišča, ki ga je omejevala nepravilno, podolžno oblikovana jama - jama 5 (vkop) dolžine 6,35 m in največje širine 2,26 m z nadaljevanjem v južni profil v šir. 1,51 m. Znotraj vkopa smo odkrili še eno razgibano poglobitev do glob. 1,10 m (od nivoja grobov), ki je v temnejši ilovnati prsti, mešani z drobci oglja, vsebovala le en košček keramike. Zanimivo je, da je bila zadnja linija grobov na tem predelu do polovice vkopana v to plast tako, da je poglobitev potekala ob robu linije grobov 2, 3 in 5.

V smeri proti zahodnemu profilu smo odkrili še štiri kulturne jame različnih velikosti, oblik in smeri, od katerih se jami št. 1 in 2 nadaljujeta v zahodni profil. Vse so bile vkopane do peščene mrtve plasti, zasipane pa z ilovnato prstjo s posameznimi koščki oglja.

Jami 7 in 8 sta ležali med gručo grobov ob vzhodnem predelu izkopišča in sta se od zgo-

Ruše. Gr. 6, 7, 8.

Ruše. Pogled na razmerje grobov in kulturnih jam.

raj omenjenih ločili po okrogli, pravilni oblikovanosti manjših dimenzij z oblo oblikovanim dnom. Smeli bi jih pripisati nosilnim stebrom, seveda pa je to premalo za izpeljavo tlorisne podobe prazgodovinskega objekta. Kulturno bogato vsebino je nakazovala jama 6 v kv. 4 a, vendar je zaradi visokonapetostnega kabla na tem mestu nismo mogli odpreti. Kot smo že omenili, so grobovi ležali proti vzhodnemu predelu izkopnega polja oz. v smeri proti stari stavbi gasilskega doma. Razvrščeni so bili različno gosto brez kakšnega posebnega reda. Grobne jame so bile oblo vkopane v rumeno ilovnato plast v glob. 100-115 cm in v nobenem primeru niso bile obložene. Pač pa sta bila dva groba pokrita s kamnito ploščo (od tega grob 8 z dvema različno velikima ploščama, medtem ko je bil med grobom 6 in 7 kamen položen 13 cm nad grobom). Okrogle in ovalno oblikovane grobne jame so vsebovale pepel z ostanki sežganih kosti, ki je bil v različni intenziteti posut bodisi po celotni grobni jami bodisi v žari ali okrog nje, v enem primeru so bile pridane posode postavljene okrog kupčka žganine.

Pridevno gradivo je bilo v šestih grobovih, v enem pa samo košček keramike, dva pa sta bila popolnoma prazna.

Keramične posode so tipološko sorodne z dosedanjimi ruškimi najdbami (Stanko Pahič, o.c., Biba Teržan, Ruška Kronika, 1985, 27 ss), prav tako tudi grobni sestavi.

Pri izkopavanjih je poleg podpisane sodelovala arheološka ekipa našega zavoda, akcijo pa je finančno omogočila občina Ruše preko javnih del, sodelovalo pa je tudi gasilsko društvo Ruše.

Teren smo po raziskavah zasuli in vzpostavili prvotno stanje. Najdbe in dokumentacijo hrani ZVNKD Maribor.

Obenem smo nadzirali tudi izkopne jarke za kanalizacijo na severni strani gasilskega doma (parc. št. 840, 832, 825 k.o. Ruše), kjer pa nismo zasledili arheoloških ostalin.

Mira Strmčnik Gulič

133

Naselje: Sabotin

Občina: Nova Gorica

Ime: Soška fronta

Področje: Z

Vrsta dela: 1

Območje Sabotina je bilo do nedavnega zaprto območje zaradi bližine karavle. V zadnjem času je postalo zelo priljubljena izletniška točka in številni zbiralci premične dediščine soške fronte so postali tod zelo aktivni. Izražena je bila želja po turistični izrabi objektov opuščene karavle in izrabljanja naravnih danosti in nepremične dediščine soške fronte sploh za turistične namene v obliki atraktivne peš poti po bližnjih galerijah. Zavod je zato na območju Sabotina izdelal topografijo in evidencial več novih objektov (spomeniki, plošče, sistem galerij). Evidenciali smo dva še nepoznana večja spomenika v obliki piramide; plošče, ki so označevale kote (npr. Sabotino k.188), manjšo prisekano piramido, ki označuje koto 609 (napis: Sabotino / q. 609 / caposaldotiro / artiglieria), delno porušeno manjšo piramido, ki označuje strani neba; ploščo z napisom, ki priča o avstrijski opazovalnici (servatorio austriaco - še iz časa, ko je bil del Sabotina urejen kot spominski park, imenovan "Zona Sacra"), saj je bil Sabotin pod Italijo urejen kot spominski park oziroma muzej na prostem. Sabotin vsekakor sodi med pomembnejša in kvalitetna območja velike zgodovinske vrednosti. Za območje bomo pripravili strokovne osnove in podali predlog o razglasitvi za zgodovinsko območje.

Damjana Fortunat Černilogar

134

Naselje: Sela pri Višnji gori

Občina: Grosuplje

Ime: p.c. sv. Jurija

Področje: UA

Vrsta dela: 7

Na poznogotski ladji je izvajalec Mepoš.vg iz Višnje Gore vgradil horizontalne protipotesne vezi, domačini pa so s svojim materialom zamenjali celotno ostrešje. Obnovljena je kritina in urejen odtok meteornih vod. V zaključni fazi je celovita obnova mlajšega zvonika z lizenami, vgradnja novega stavbnega pohištva in izdelava novega tramovnega oboka nad ladjo.

Dušan Kramberger

135

Naselje: **Senovo, Brestanica**
Občina: Krško
Ime: **Industrijska rudniška železnica**
Področje: T, U
Vrsta dela: 4

V teku so najnujnejša zavarovalna dela v dveh predorih na železniški progi v Brestanici, kamor bodo potem shranjeni najstarejša tirna vozila in druga tehniška dediščina. Sava-projekt je pripravil variantne predloge za prometno ureditev na območju Sejmišča v Brestanici, vendar doslej še ni bila izbrana končna rešitev. S soglasjem LRZVNKD je bilo urejeno začasno nakladališče za premog na Sotelskem.

Na progi, ki jo je Ministrstvo RS za kulturo dne 8.9.1993 začasno razglasilo za kulturni (tehnični) spomenik, so krajani KS Brestanica pod vodstvom M. Avsenaka svojevolično odstranili most preko potoka Brestanica. Zadeva je bila predana inšpektoratu.

Ministrstvo RS za kulturo je dne 8.9.1994 še za pol leta podaljšalo začasno razglasitev. V tem času bo IS Občine Krško oskrbelo z integralno študijo o možnostih za varovanje in morebitno alternativno funkcionalno oživitev rudniške železnice, pa tudi drugih delov rudnika, ki so v načrtu zapiranja rudnika predvideni za demontažo in odstranitev.

Dušan Kramberger

136

Naselje: **Skrilje**
Občina: Ajdovščina
Ime: **domačija Favetti**
Naslov: Skrilje 24
Področje: E
Vrsta dela: 5, 6

Za leto 1994 pripravljamo konservatorski program za obnovo zelo velikega kompleksa domačije, ki jo sestavljajo: stanovanjska poslopja, gospodarska poslopja (klet, svinjak, štala, senik) ter kapelica in most. Zato smo v letošnjem letu domačijo najprej tehniško in fotografsko dokumentirali. Nekaj arhivskega gradiva o rodbini Favetti, ki je v tej domačiji živela, smo pridobili v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici.

Andrejka Ščukovič

137

Naselje: **Sladka Gora**
Občina: Šmarje pri Jelšah
Ime: **kaplanija**
Naslov: Sladka Gora 12
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 6, 7, 8

V letu 1993 je tukajšnji žup. urad financiral obnovo zunanjšine stavbe kaplanije in pripadajočega gospodarskega poslopja. Ker je bila v načrtu le zamenjava dotrajanih fasadnih ometov z novimi, smo s sondiranjem ugotovili le barvne plasti leta 1849 povišane stavbe kaplanije, obseg in način izvedbe arhitekturne členitve gospodarskega poslopja, zgrajenega konec 18. stol. Investitorju del smo podali načrt rekonstrukcije za obnovo dvorišnih fasad. Fasade zahodnega in severnega trakta gospodarskega poslopja so bile obnovljene brez predhodnega sondiranja, ker o nadaljevanju del nismo bili obveščeni. Brez vedenja zavoda je bila obnovljena tudi samostojno stoječa stavba zahodno od kaplanije.

Bogdan Badovinac

138

Naselje: **Slap**
Občina: Ajdovščina
Ime: **kamniti most**
Področje: T
Vrsta dela: 4, 7

V letošnjem letu smo začeli obnavljati napisno ploščo na enoločnem kamnitem mostu, ki je bil poškodovan ob agresiji leta 1991. Ob prehodu čez most je tank bivše JLA z gosencami poškodoval ploščo s posvetilom v slovenščini, ki datira v leto 1803. Restavradorji so ploščo demontirali in jo v delavnici restavrirajo ter izdelujejo nadomestno kopijo, ki jo bomo pritrldili na most.

Darij Humar

139

Naselje: **Slope**
Občina: Sežana
Ime: **Sv. Križ**
Področje: A
Obdobje: srednji vek ?

Vzdrževalna in prenovitvena dela na cerkvi sv. Križa nad Slopami že vsa zadnja leta

potekajo brez vednosti spomeniške službe. Tako se je zgodilo, da je bila do cerkve strojno izkopana široka dovozna pot, ne glede na arheološko zavarovano območje ob cerkvi. Vrh vsega pa je bila v zadnjem letu na robu nekdanje cerkvene "ograde" v JZ kotu odkopana tudi večja sonda, ki je razkrila temelje iz velikih, neobdelanih kamnitih blokov; v izkopanem materialu je bilo videti drobce maltnega veziva. Ker za očiščenje in dokumentacijo sonde nismo imeli sredstev, vaščani pa tudi ne kažejo nikakršne pripravljenosti za sodelovanje, je odkopana sonda še zmeraj odprta. Na podlagi ogleda lahko rečemo, da je morda ob cerkvi pričakovati manjšo utrjeno postojanko, nemara protiturški (?) tabor. Sledov starejših plasti v izkopu ni opaziti, prav tako v izkopih vzdolž nove poti, preko domnevnih teras na južnem pobočju nismo našli arheoloških sledov. Za določnejšo potrditev je potrebno očistiti in dokumentirati "sondo" ob cerkvi in vsaj en rob vzdolž nove poti.

Nada Osmuk

140

Naselje: Solkan

Občina: Nova Gorica

Ime: vojaško pokopališče iz I. svet. vojne

Področje: Z

Vrsta dela: 3

Vojaško pokopališče iz I. svetovne vojne leži tik ob železniški progi, pod civilnim pokopališčem. Del pokopališča je ogrožen, saj je brežina že zelo načeta in velika verjetnost je, da se bo zrušila. Vodno gospodarsko podjetje (VGP) iz Nove Gorice nas je obvestilo, da pripravljajo širši projekt, ki bo zahteval tudi utemeljitev zavoda o nujnosti sanacije brežine oziroma vojaškega pokopališča. Glede na resnično nevarnost, da se del pokopališča zruši, smo bili zainteresirani za izpeljavo projekta. Zataknilo pa se je, kot zmeraj, pri denarju. Aprila 1993 so nas povabili na sestanek, kjer se je izkazalo, da gre predvsem za sanacijo praga na Soči, ki je bil pred leti že saniran, a ne po projektu, medtem ko o sanaciji brežine ni bilo govora. Zavod je sklenil, da bo v primeru sanacije brežine skušal pridobiti sredstva pri Ministrstvu za kulturo, medtem ko se morata o sanaciji praga na Soči dogovoriti predvsem VGP in soške elektrarne.

Damjana Fortunat Čerulogar

141

Naselje: Solkan

Občina: Nova Gorica

Ime: Svete Gore

Področje: E

Vrsta dela: 4

Pripravili smo smernice za nadomestno gradnjo znamenja ob romarski poti na Sveto goro, na mestu ruševin nekdanje kapelice. Zaradi pomanjkanja natančnejše dokumentacije o oblikovanju tega znamenja, smo soglašali s postavitvijo manjšega, sodobno oblikovanega znamenja ter podali smernice za prezentacijo ostalin starega.

Bojan Klemenčič

142

Naselje: Sopot

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: ž.c. Marijinega vnebovzetja

Področje: R, UA

Vrsta dela: 4, 7, 8

Restavratorska dela, ki potekajo pri obnovi dveh baročnih oltarjev, posvečenih sv. Križu in sv. Pavlu puščavniku, ter prižnice v ž.c. Marijinega vnebovzetja, so bila v letu 1993 narejena po prvotnem načrtu. Glavnina del je bila namenjena rezljanju in zlatenju novih okrasnih delov po vzoru starejših, ohranjenih izvornikov. Tako je bil okvir spodnje oltarne slike desnega oltarja v celoti na novo izrezljan in pozlačen. Prejšnji okvir je imel akantove liste, črtno vrezane v kredu. Nad sliko, ki upodablja smrt sv. Pavla, je bila v nadstropje oltarnega nastavka vstavljena tudi slika s podobami obeh puščavnikov, Pavla in Antona, v novo pozlačenem okvirju. Restavrator navedenih slik je akad. slikar in restavrator Viktor Povše, rezbar in pozlatac oprave pa Anton Podkrižnik. Restavriranje oltarjev financirata Ministrstvo za kulturo in občina.

Bogdan Badovinac

143

Naselje: Sopot

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: Olimje

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

Zaradi minimalnih sredstev, ki jih je Ministrstvo za kulturo odobrilo za obnovo dvorca Olimje, smo se v letu 1993 odločili, da razpišemo le nujna vzdrževalna dela: zamenjavo dotrajanih žlot, strešnih žlebov in odtočnih cevi na dvorišni strani dvorca. Ob kinetah so bile položene kanalizacijske cevi s peskolovi, tako da bo zračna kineta služila samo svojemu namenu. Pri polaganju kanalizacijskih cevi za fekalije so delavci ob stiku JV stolpa in severne stene dvorca porušili stari revizijski jašek in kanal. Ker izvajalec ni znal ali ni hotel napraviti določenih del po projektu ali je pri tem naredil preveč napak, smo dela predčasno ustavili, preostanek denarja pa namenili za obnovo mostu in portala.

Bogdan Badovinac

144

Naselje: **Spodnja Hajdina**

Občina: Ptuj

Naslov: **Spodnja Hajdina 40**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Vrsta dela: 6,7

V mesecu maju je bilo opravljeno sondiranje na novi dovozni poti na parc. št. 1069/2, k.o. Hajdina lastnika Vladimira Zupaniča. Humusno-travniško površino smo posneli strojno in nato naredili sonde, kjer se je pokazala rimska kulturna plast. To je bilo nujno, saj leži parcela na dravski terasi v neposredni bližini I. mitreja.

Sonda I je bila izkopana v velikosti 120 x 120 cm in je bila globoka 55 cm. V njej se je pojavil 40 cm širok rimski temelj v smeri V - Z, ki je bil sestavljen le še iz dveh vrst oblic, vezanih z apneno malto. Oblice so bile zložene v obliki ribje kosti. Pod oblicami je bila tenka plast gramoznega nasutja, na globini 55 cm pa se že začenja sterilna rjavorumena ilovica. Okoli temelja je bila močna ruševinska plast oblic, med njimi pa nekaj fragmentov rimske keramike, apnena malta in polomljene živalske kosti.

Sonda II je bila izkopana nekoliko zahodnejše od sonde I v velikosti 120 x 120 cm. V njej je bil viden le še ostanek gramoznega nasutja za temelj zidu v smeri S - J. V kulturni plasti okoli gramoza je bilo tudi precej fragmentirane rimske keramike in polomljenih živalskih kosti. Na globini 30 cm pa se že pojavi rumenorjava sterilna plast drobnega gramoza, mešanega z mivko.

Sonda III je bila izkopana nekoliko južneje od sonde II v velikosti 100 x 50 cm. Rimske kulturne plasti nismo več zasledili, rumenorjava sterilna gramozna plast pa se začenja na globini 30 cm.

Proti severu in vzhodu plast sterilnega rumenorjavega gramoza počasi pada.

Ivan Tušek

145

Naselje: **Spodnja Hajdina**

Občina: Ptuj

Naslov: **Spodnja Hajdina 28**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Vrsta dela: 6, 7

Prisostvovali smo izkopu gradbene jame za nove hleve in greznico na parc. št. 78 in 491, obe k.o. Hajdina, lastnikov Martina in Nade Gojkošek. Pod rušno in humusno plastjo, ki sega ponekod do globine 60 cm, se neenakomerno pojavljajo kulturne jame z redko rimsko keramiko. Te jame segajo tudi do globine 2 m, vendar ni nikjer mogoče zaslediti gradbenih ostalin. Okoli kulturnih jam in pod njimi pa je le sterilna gramozna plast. V kulturni plasti z rimsko keramiko smo našli tudi bronasti novec rimskega cesarja Gordijana III (238 - 244).

Ivan Tušek

146

Naselje: **Spodnje Radvanje**

Občina: Maribor

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba

Vrsta dela: 1

Avtor prispevka je februarja 1994 ob pregledu terena na parceli 2162 k.o. Spodnje Radvanje, zahodno od ceste Na okope, odkril ostanke naselbine iz pozne bronaste dobe.

Odkriti del najdišča se razteza na površini 120 x 20 metrov ob potoku, ki omejuje severni rob njivske površine in zavzema zadnji del rahlega pobočja, ki se izteče v ravnino prav na mestu, kjer se domnevno nahaja glavni del najdišča.

Naselbina se najverjetneje razteza po tem pobočju in obsega še parceli 2164 in 2165 k.o. Spodnje Radvanje. Vendar je ta del popolnoma uničen s strelskimi jarki nekdanje

JLA in je danes popolnoma zarasel, tako da dejanskega obsega naselbine proti jugu ne moremo določiti.

Na njivski površini proti severu se nahajajo kosi ožganega hišnega lepa in zaradi oranja močno fragmentirani kosi keramike. Nekoliko večje fragmente najdemo le v potoku. Glede na psevdovrvičast ornament lahko nekatere fragmente datiramo v čas Ha B. Neposredno na naselbino pa moramo vezati dobrih 500 metrov proti zahodu oddaljeno grobišče, datirano v HaB, katerega natančna lega tudi ni znana (S. Pahič, ČZN n.v. 4, 1968, 23).

Hkrati pa ni mogoče spregledati vloge pri nastanku Poštele v Ha B3, ki se nahaja na vrhu pobočja južno od naselbine.

Ob tem lahko spet aktualiziramo staro oznako R.G. Puffa, ki je omenjal "Staro mesto" med Radvanjem, Betnavo in Pohorjem (S. Pahič, ČZN n.v. 2, 1966, 23).

Boris Kavur

147

Naselje: Stara Fužina

Občina: Radovljica

Ime: Veliki Vegl

Področje: A

Obdobje: starejša železna doba

Vrsta dela: 8

Srečko Mikl iz Bohinjske Češnjice je pred leti po naključju našel na vzhodni obali Bohinjskega jezera, na območju Velikega Vegla (parc. št. 941/6, k.o. Studor), certoško fibulo s samostrelno peresovino. Fibula ima polkrožen lok, ki je okrašen s prečnimi rebri in je lečastega preseka. Gumb na nogi je na dolgem vratu in je kroglaste oblike. Dolžina dobro ohranjene fibule je 4,9 cm. Fibula sodi v XIII. vrsto certoških fibul (po B. Teržan, AV 27, 1976, 338).

Ker se je fibuli del peresovine pred kratkim odlomil, jo je najditelj, ki jo tudi hrani, "popravlil" kar sam.

Marija Mertelj

148

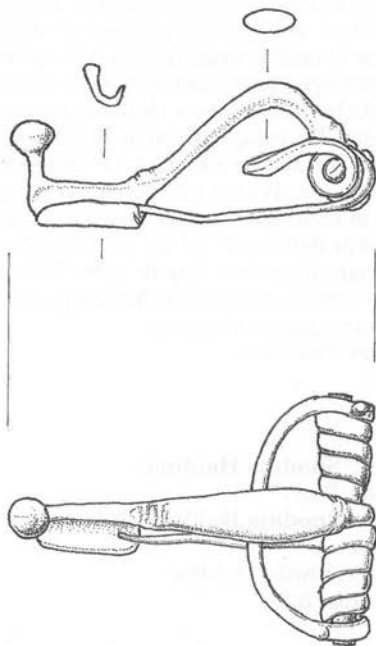
Naselje: Stara Loka

Občina: Škofja Loka

Naslov: Stara Loka 22

Področje: E

Vrsta dela: 2

Bohinjsko jezero, vzhodna obala, 1:1

Ob vlogi za lokacijski postopek za nadomestno gradnjo objekta v središčnem delu Stare Loke se je ponovno sprožilo vprašanje načelnega problema varovanja in urejanja tega dela naselja, ki ga ni mogoče reševati ob posameznih primerih, temveč le kot celoto z ustreznim aktom. Ker je lastnik tudi po izvršeni statični presoji starega objekta, ki je pokazala zadovoljivo stanje oziroma možno prenovo, še zmeraj vztrajal pri nadomestni gradnji, je Zavod zahteval izdelavo identičnih projektov z vsemi predpisanimi oblikovnimi smernicami.

Damjana Pediček

149

Naselje: Stare Slemene

Občina: Slovenske Konjice

Ime: Žička kartuzija

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

V letu 1993 so se nadaljevala gradbeno sanacijska in rekonstrukcijsko prezentacijska dela na območju zgornje hiše Žičke kartuzije v okviru dobro organiziranih javnih del. Potem ko so bili ostanki vzhodnega obrambnega obzidja ob Kumenski vodi očiščeni podrast, sta zavodov arhitekt Andrej Malgaj in gr. tehnik Ivo Gričar na osnovi meritev izdelala rekonstrukcijski načrt pozidav manjkajočih delov obzidja med polkrožnim in derutnim peterokotnim obrambnim stolpom. Za rekonstrukcijo deloma podrtga peterokotnega obrambnega stolpa smo se odločili na osnovi zemeljskih sond, kjer so temelji pokazali potek in obseg porušjenih zidov, sond tramovnic v notranjih stenah ohranjenih zidov v pritlični in prvi etaži, ter na osnovi položaja tramovnic obrambnega hodnika severnega in vzhodnega obzidja, med katerima stoji omenjeni obrambni stolp. Višino manjkajoče druge etaže in višino strehe smo določili s pomočjo starejših vedut. Na osnovi rekonstrukcijskega načrta je zidar Drago Ratajc začel z zidavo novih zidov, ki jo je prilagodil starejšemu načinu. Pri tem je uporabljal starejše kamne, razvaljene v bližnji okolici. Zidovi, ki so v tej fazi del le fugirani, bodo kasneje ometani. Armirano betonske stropne plošče v etažah so zakrite z lesenimi stropovi in vmesnimi deskami. Po načrtu za strešno konstrukcijo je tesar in krovec Ivan Podgrajšek naredil novo ostrešje in streho prekril s skrilom. Denar za obnovitvena dela sta prispevala Ministrstvo za kulturo in občina.

Bogdan Badovinac

150

Naselje: **Steske**
Občina: Nova Gorica
Ime: **domačija Pekel**
Področje: T
Vrsta dela: 4, 5, 7

Po terminskem planu in v skladu z razpoložljivimi sredstvi smo v letošnjem letu izdelali del stavbnomizarskih elementov (vključno z ambiciozno oblikovanimi vhodnimi vrati v mlin). Poleg tega smo investitorju (tudi lastniku) omogočili izdelavo male hidroelektrarne v okopanih prostorih kompleksa. V ta namen smo skupno dorekli najugodnejšo varianto v okviru domačijskega kompleksa.

Darij Humar

151

Naselje: **Stranje**
Občina: Krško
Ime: **p.c. sv. Ahaca**
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 7

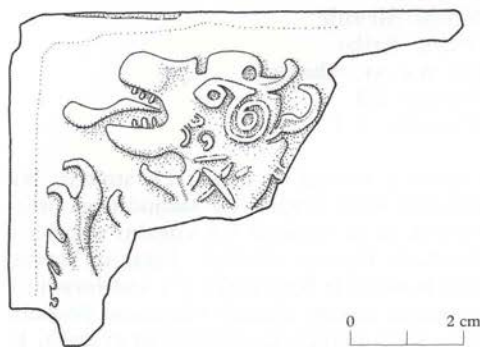
Cerkev je nastala ob koncu 15. stoletja. Na zunanjih štirih vogalih 3/8 zaključenega prezbiterja so se ohranili 5/8 vogalni stebriči s stožčasto klesano strešico. Tesar in krovec Jože Kovačič iz Kunšperka je v sodelovanju z domačini vzorno obnovil z lesenimi deskami krito kapo baročnega sprednjega zvonika, ki iz kvadratnega tlorisa v pritličju prehaja v osmerokotnega. Zamenjana sta tudi jabolko in bogat kovinski križ na zvoniku ter na novo ometan zvonik.

Dušan Kramberger

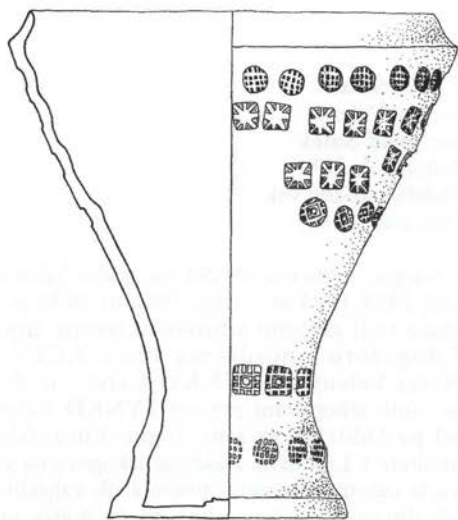
152

Naselje: **Šalek**
Občina: Velenje
Ime: **grad Šalek**
Področje: A, UA
Obdobje: srednji vek
Vrsta dela: 6, 8

V sklopu obnovitvenih del na gradu Šalek v letih 1989-1994 je v letih 1991 in 1992 potekalo tudi zaščitno arheološko izkopavanje. V dogovoru z nosilcema akcije KCIN - Muzej Velenje in ZVNKD Celje - je del zaščitnih izkopavanj prevzel ZVNKD Celje, del pa Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Zaščitna izkopavanja so zajela celotno površino pomola ob vzhodni, zahodni in južni stranici trikotnega stolpa, pri čemer niso bila v celoti upoštevana načela arheološke stratigrafije. Glavni elementi arhitekture so zidovi, grajeni iz neobdelanih lomljenecv apnenca, vezani z grobo malto, pomešano s peskom. Od jugozahodnega roba trikotnega stolpa teče proti zahodu zid, ki leži neposredno na skalni osnovi in predstavlja zahodno mejo grajskega jedra. Zid se ob robu skalnega pomola pravokotno zalomi proti severovzhodu in je relativno dobro ohranjen, njegovo nadaljevanje proti severnemu vogalu trikotnega stolpa pa lahko z veliko mero verjetnosti domnevamo. Ostanki zidov ob vzhodni stranici stolpa so težje razločljivi, sodeč po tlorisu in ostankih leg tramov v steni stolpa pa lahko sklepamo, da se je v

Šalek. Pečnica z zmajem.

Šalek. Čaša s pečati

višini tretje etaže na stolp naslanjalo manjše poslopje. Ob vzhodni, zahodni in južni stranici stolpa je ohranjena originalna hodna površina - kamnit tlak, sestavljen iz lomljenecv apnenca in rečnih prodnikov. Kamni so položeni z ravno ploskvijo navzgor, kot polnilo pa je uporabljen droben rečni pesek. Ohranjeni arhitekturni členi, v vrhnjih etažah dobro ohranjeni ogelniki in le nakazana želja po plastenju, postavljata nastanek grajske

stavbe v prvo polovico ali sredino 12. stoletja (I. Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 4, 1993, 95 ss). Gradivo, pridobljeno pri zaščitnih izkopavanjih, je številno in oblikovno zelo bogato, časovno pa zajema obdobje od 12. do 18. stoletja, s poudarkom na materialu 15., 16. in 17. stoletja.

Pomemben segment najdb so pečnice, katerih motivni svet se veže predvsem na gradivo s celjskega območja. Med najstarejše sodi neglazirana pečnica, izdelana na lončarskem vretenu, ki je v spodnjem delu oblikovana kot lonec, v zgornjem delu pa se razširi v pravokotno ustje. Zastopana je tudi pečnica z reliefno upodobljenim zmajem, več variant pečnic s hrastovo rožo in s tapetnim vzorcem. Med renesančnimi pečnicami je najlepša pečnica z nišo, ki je obrobljena z bisernikom in fragment heraldične pečnice s perutjo orla in polkrožno zaključenim grbovnim ščitom.

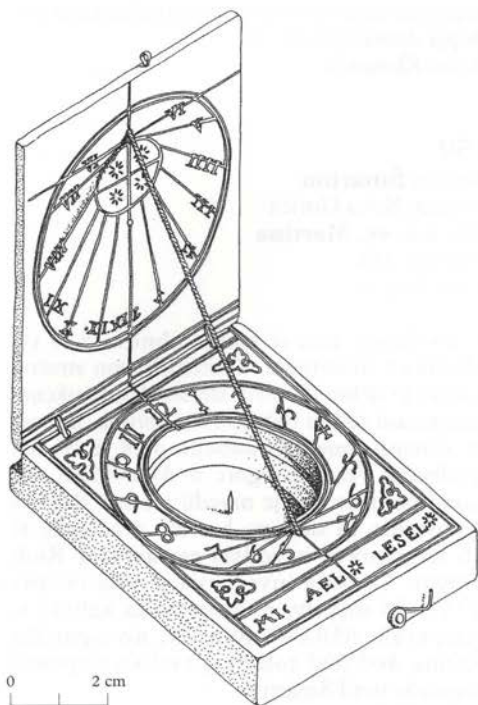
Najštevilnejše so pečnice, izdelane v kombinaciji modro bele in zeleno bele glazure, izdelane v tehniki fajanse.

Med keramičnim posodjem prevladujejo lonci različnih velikosti trebušaste oblike z ravnim dnom. Ustje je bolj ali manj izvihano in prehaja neposredno v trup ali pa je le-ta oddeljen s klekom. Večina loncev je izdelana z redukcijskim načinom žganja, zato prevladujejo temnejše barve. Maloštevilne so sklede temno sive do črne in svetlo oker barve. Med njimi izstopa, tako po velikosti kot po ohranjenosti, skleda svetlo oker barve, s široko stojno ploskvijo, rahlo ovalne oblike, s premerom ustja od 42,5 do 44,5 cm. Ustje je nagnjeno navzven, bogato profilirano, z ohranjenim širokim izlivom.

Pivsko posodje je zastopano z dvema čašama na nogi. Prva je enostavna, stojna ploskev je široka, noga je dokaj nizka in usločena, trebuh je kroglast. Druga ima visoko, rahlo nabrebreno nogo, ki se širi v konično oblikovan trup. Ustje je gladko in zalomljeno navznoter. Čaša je okrašena s štirimi različnimi pečatnimi ornamenti.

Glazirana keramika je zastopana s krožniki, skledami in maloštevilnimi fragmenti skodelic, vrčev in loncev.

Med kovinskimi predmeti gre omeniti štiri železne puščične osti, s tulci in s trni za nasaditev. Pasne sponse so tri, vse zelo slabo ohranjene. Vsakdanji predmeti so zastopani z najdbo vijčka za rezanje testa, koščene in bronaste šivanke, bronastega naprstnika in gumba z zanko za pritrjevanje.

Šalek. Slonokoščena sončna ura.

Pomembna najdba je sončna ura, izdelana iz slonovine. Sestavljena je iz dveh preklopnih slonokoščениh ploščic, med kateri je bila prvotno vpeta nitka kot polos. Na pokrovu je ohranjena pozlačena lunina ura, vse oznake so vgravirane. Na spodnji ploščici je vgravirano ime Michael Lesel, najverjetneje gre za ime izdelovalca.

Srednjeveški novci - pfenigi - so trije, datirani v čas od 1410 do 1456, pet novcev je novoveških, sodijo pa v čas od leta 1517 do 1901. Gradbena zaščitna dela na gradu Šalek še potekajo, pri čemer občasno še prihaja do posegov v arheološke plasti, vendar se le te ne dokumentirajo. Vse najdbe in dokumentacijo hrani Muzej Velenje.

Danijela Brišnik

153

Naselje: **Šentilj**

Občina: Velenje

Ime: **grad Gradič**

Obdobje: srednji vek

Področje dela: A, UA

Vrsta dela: 8

Spomladi leta 1993 se je ob vходу v grad Gradič (Švarcenštajn) sprožil plaz, pri čemer je prišla na dan večja količina srednjeveške in novoveške keramike. Med najdbami prevladujejo fragmenti pečnic. Najdbe hrani muzej Velenje. Marca letos je popustilo ostrešje vhodnega stolpiča, zaradi česar se je zrušil celotni vhodni stolp z gotskim portalom.

Danijela Brišnik

154

Naselje: **Šentjošt nad Horjulom**

Občina: Ljubljana Vič-Rudnik

Ime: **Možinetova domačija**

Naslov: Šentjošt nad Horjulom 9

Področje: E

Vrsta dela: 1, 6

Izdelan je bil predlog osnutka odloka za razglasitev kmečke hiše "pri Možinet" za etnološki kulturni spomenik. Objekt je bil dokumentiran. Osutek je v fazi sprejemanja na občini.

Danijana Pediček

155

Naselje: **Škale**

Občina: Velenje

Ime: **Groblje**

Obdobje: prazgodovina, rimsko obdobje

Področje dela: A

Vrsta dela: 1, 8

V okviru raziskovalnega tabora Škale 94 v organizaciji Kulturnega centra Ivana Napotnika Velenje je skupina za arheologijo odkrila na zemljišču, ki nosi ledinsko ime Groblje in leži na ugrezninskem območju v neposredni bližini Velenjskega jezera, večjo količino antične opeke in keramike. Škale je kot postajo na verjetni antični cestni trasi Celeia-Colatio omenjal že Jaro Šašel leta 1954 (ZČ 1-4, 125 ss). Marca letos smo na isti lokaciji pri obhodu po prečnicah med množico antičnega in mlajšega keramičnega gradiva našli poleg fragmentov prazgodovinske keramike tudi paleolitsko kamnito orodje, najverjetneje praskalo. Najdbe hrani Muzej Velenje.

Danijela Brišnik

156

Naselje: Šmarata
Občina: Cerkljica
Ime: p.c. sv. Marjete
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 7

Zvonik na preslico je dobil novo ostrežje in kritino. Fasada je bila prebeljena z apnom razen območja freske sv. Krištofa. Kamen z napisom, ki so ga ob ureditvenih delih našli v okolici cerkve, je vzdian v notranjosti ladje.
Dušan Kramberger

157

Naselje: Šmarje
Občina: Ajdovščina
Naslov: Šmarje 26
Področje: U
Vrsta dela: 2, 4

Podali smo mnenje k nadomestni gradnji s pogojem, da je treba obstoječe objekte tehnično dokumentirati in dokumentacijo predložiti našemu zavodu, da je treba vse kamnoseške elemente previdno odstraniti in jih uporabiti v nadomestni gradnji, projekt nadomestne gradnje pa čimbolj približati rekonstrukciji stare domačije.

Bojan Klemenčič

158

Naselje: Šmartno
Občina: Nova Gorica
Ime: Šmartno – obzidje
Področje: E, U
Vrsta dela: 4, 5, 6, 7

V utrdbenem kompleksu naselja Šmartno smo v letu 1993 pripravili konservatorske smernice in projekte za preново domačije h.št.13, ki poleg obzidja obsega še SV stolp. Program za to domačijo je po ureditvenem načrtu restavracija s prenočišči. SV stolp je bil že popotresno prenovljen, vendar ga je bilo potrebno sanirati zaradi neuporabe in nevezdrževanja. Dela so financirali novi uporabniki. Prav tako je bil delno (statična sanacija, streha) prenovljen tudi stanovanjski objekt. Tako smo v tekočem letu naročili izdelavo stavbnega pohištva in novega zunanjeja stopnišča z vhodom v klet.

Po predlogu Odbora za revitalizacijo Šmart-

nega smo zaščitili ruševine gospodarskega poslopja domačije h.št. 38.

Bojan Klemenčič

159

Naselje: Šmartno
Občina: Nova Gorica
Ime: ž.c. sv. Martina
Področje: UA
Vrsta dela: 4

V letošnjem letu je stekla obnova ž.c. sv. Martina v Šmartnem. Zamenjali smo strešno kritino in delno obnovili strešno konstrukcijo. Zamenjani so bili tudi strešna obroba, žlebovi in zunanji omet. Gradbena dela je izvajal gradbenik Franc Gregorc iz Ajdovščine, zunanjo poslikavo pa je naredil pleskar Batič iz Ajdovščine, in sicer po barvnih predlogih, ki jih je pripravil zavodski restavrator Rudi Pergar. Celotna investicija je bila vredna 4.755.625 tolarjev, Ministrstvo za kulturo je prispevalo 650.000 tolarjev, novogoriška občina 400.000 tolarjev, razliko je pokrila župnijski urad Šmartno.

Robert Červ

160

Naselje: Štanjel
Občina: Sežana
Ime: Štanjel – historično jedro
Področje: E, U
Vrsta dela: 2

Podali smo naše mnenje o lokaciji in oblikovanju dveh garaž v Štanjelu, pri čemer smo menili, da ne ena ne druga ni sprejemljiva. Pri tem smo ponovno spomnili na problematiko pomožnih prostorov v Štanjelu, zlasti garaž, ki bi se morala kompleksno reševati.

Podali smo smernice za rekonstrukcijo stanovanjskega objekta v gostinsko stanovanjski in rekreacijski objekt, ki naj bi spoštoval tradicionalno lokalno stavbno tipiko (ohranjanje gabaritov, naklona strehe, opečne kritine, razporeditev okenskih in vratnih odprtin...) ter dali soglasje k idejnemu projektu, saj je upošteval naše zahteve.

Eda Belingar

161

Naselje: **Štanjel**
 Občina: Sežana
 Ime: **grad Štanjel**
 Področje: UA
 Vrsta dela: 7

Letos je bilo končano utrjevanje ruševin zgornjega palacija. V višini zadnje etaže je bila izdelana betonska vez. S preostankom sredstev bo delno pozidan in konsolidiran srednjeveški pravokotni stolp s polžastim stopniščem. Dela izvaja Kraški zidar iz Sežane.

Jasna Svetina

162

Naselje: **Štanjel**
 Občina: Sežana
 Ime: **obrambni zid**
 Področje: E, U
 Vrsta dela: 2, 7, 8

V l. 1993 smo nadaljevali začeto sanacijo zidu za še nadaljnjih 15 m. Potek dela je isti kot na že narejenem delu zidu.

Zid smo očistili rastlinja (predvsem bršljan) ter porušili kamnit zid nad cesto. Zid pod cesto smo globinsko očistiti in zafugirali, nad cesto pa v zidu naredili armirano betonsko vez. Zid nad cesto smo na novo pozidali in to nekoliko ožje, kot je bil prvotni zid (razširitev cestišča); to smo nakazali z nekaj puščenimi kamni, ki gledajo iz linije zidu. Isto smo naredili na vrhu zidu, ker je razpoložljivih sredstev premalo, da bi obnovili zid v njegovi prvotni namembnosti (obrambni zid).

Dela smo izvajali s sredstvi iz republiškega proračuna.

Eda Belingar

163

Naselje: **Štanjel**
 Občina: Sežana
 Ime: **Štanjel**
 Področje: A
 Obdobje: prazgodovina

Gradnja infrastrukture je v l. 1993 zajela vzhodni del naselja od Kobdiljskega stolpa do roba vasi (hiši št. 13 in 14). Izkopani kanal je tudi tukaj presekal bogato kulturno plast z obilico prazgodovinske lončenine in živalskih kosti, brez zanesljivih ostankov objektov; pač

pa smo dokumentirali temelj širšega zidu (1,90 m), grajenega v suhi tehniki, ki je po vsej verjetnosti pripadal prazgodovinski plasti in je morda zapiral dostop na zgornji del Gradišča (?). Dokaj zanesljivo sta bili ugotovljeni tudi lokaciji dveh antičnodobnih objektov. Na prostoru pred hišama št. 13 in 14, kjer je danes manjši trg, smo pod cestnim tamponom dokumentirali obsežen maltni estrih, prekrit z žganinsko plastjo, kar dokazuje obstoj objekta iz polpretekle dobe - za določnejšo opredelitev nam manjka gradivo. Vsekakor pa je bila severna stran ceste na tem mestu nekoč pozidana!

Na nepozidanem prostoru vzhodno od Kobdiljskega stolpa in t.im. "gotske" (Švagljeve) hiše smo očistili in dokumentirali linijo pokritega kanala, ki teče od Ferrarijeve hiše ob južnem robu ceste do stolpa in še pod njim. Na omenjenem prostoru je vkopan v skalnato podlago in pokrit s kamnitimi ploščami ter kosi kamnoseških fragmentov (žlebovi, preklade, okviri), kar je morda že posledica popravil. Zanimiva je izpeljava kanala v obliki krivulje, kar je morda pogojeno s prevelikim padcem terena na tem mestu.

Konservatorska obnova zunanega štanjelskega obzidja vzhodno od stolpa pri hiši št. 3 (pod cerkvijo) je bila pogojena tudi z izkopi za temeljenje. Ob tem je bilo najdenih nekaj kosov prazgodovinske lončenine. Zaradi precejšnjega naklona prvotnega pobočja na tem mestu je lončenina zanesljivo v sekundarni legi, saj ob izkopih za vodovod v l. 1992 pod cesto za obzidjem nismo našli naleteli na prazgodovinske sledove (oziroma so bili morda uničeni ob gradnji opornega zidu ob cerkvi in bivšem pokopališču).

Nada Osmuk

164

Naselje: **Štanjel**
 Občina: Sežana
 Naslov: **Štanjel 12**
 Področje: U
 Vrsta dela: 2

Podali smo negativno mnenje k postavitvi neustrezno oblikovane garaže ter opozorili pristojne organe o nujnosti kompleksnih rešitev s poenotenim oblikovanjem v območju tega naseljskega spomenika.

Eda Belingar

165

Naselje: Štanjel
Občina: Sežana
Naslov: Štanjel 31
Področje: E, U
Vrsta dela: 2, 4, 5

Stanovanjska hiša št. 31 leži znotraj naselja, zaščitenega kot kulturni spomenik. Prekrita je bila s skrlami, ki pa so bile dotrajane, zato je streha hudo zamakala, kljub temu, da jo je lastnik vzdrževal. Zaradi tega so bili ogroženi tudi ostali prostori stavbe. Sredstev republiškega proračuna ni bilo na razpolago (cena skrlate strehe je nekajkrat večja od korčne). Hiša je statično v slabem stanju. Zaradi vsega tega smo se odločili, da izdamo naše soglasje za prekritje strehe s korci namesto s skrlami, s tem da smo predpisali način izvedbe (minimalni napušči na zatrepnih fasadah, napušča na vhodni in začetni fasadi ohranjata skrle). Poleg tega lastnica ni bila niti sposobna niti pripravljena izvesti skrlate strehe. Kritina spahnjece ostajajo skrle, s tem da v prihodnosti načrtujemo prekritje le-te z dobrimi skrlami, pobranimi s strehe.

Eda Belingar

166

Naselje: Štjak
Občina: Sežana
Ime: župnišče
Področje: E
Vrsta dela: 4, 5

Izdelali smo posnetek obstoječega stanja župnišča v Štjaku ter izdelali idejni projekt ureditve prizidka k župnišču za potrebe garaže in drvarnice. Na obstoječi garaži bodo vrata na ulični fasadi zazidana, namesto njih bo okno, med garažo in župniščem pa bo narejen dvoriščni portal, prekrit z dvokapno strešico, skozi katerega se pride tudi v garažo. Izdelali smo še projekt ureditve napušča na župnišču, pri čemer smo predlagali dve rešitvi:

- krajši napušč, prekrit s skrlami (kot obstoječi napušč na sosednji stavbi)
- daljši napušč, narejen tako, da se uporabijo poslikane planete, ki so na obstoječem napušču župnišča.

Eda Belingar

167

Naselje: Tolmin
Občina: Tolmin
Ime: Coroninijev dvorec
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 7

V bivšem Coroninijevem dvorcu v centru Tolmina so imeli do lanskega leta sedež občinski arhiv, nekatera kulturna društva, deloma so bili prostori šolske učilnice, pritličje pa je uporabljal muzej. Dokaj velika frekvenca obiskov in bogati fond muzealij, zlasti s področja etnologije, sta pogojevala potrebo po razširitvi razstavnih prostorov na celotno stavbo. Izdelan je bil idejni projekt funkcionalne izrabe objekta. V kleti in v delu pritličja bo gostinski program. V najstarejšem delu pritličja bo urejena poročna soba, medtem ko bo preostali del stavbe prirejen za muzejsko dejavnost.

Na Zavodu smo izdelali konservatorski program na podlagi predhodnih arhivskih in stavbnih raziskav. Coroninijeva renesančno koncipirana stavba s centralno osjo in simetrično razporejenimi prostori je nastala na starejših, skromnejših, arhitekturnih osnovah, ki so bile vkomponirane v novo mestno palačo. S sondiranjem v pritličju je bilo odkrito prvotno stopnišče v osi stavbe. Sedanje stopnišče je nastalo ob prezidavi v devetnajstem stoletju. Staro stopnišče bo rekonstruirano do prvega nadstropja. Od odhoda Coronijev l. 1848 do danes je stavba zamenjala številne lastnike in funkcije, kar se odraža v številnih prezidavah, ki so prvotno zasnovano skoraj do nerazpoznavnosti zbrisale. Tako ostaja odprto vprašanje stolpov. Edini ohranjeni vogalni stolp je bil, kot smo s sondiranjem ugotovili, pozneje prizidan, prav gotovo pa ni nikoli imel obrambne funkcije.

Današnja podoba dvorca je rezultat gradbenih posegov iz začetka 20. stoletja in popotesne obnove. Z novo arhitekturno členitvijo je bila poudarjena sedanja vhodna fasada, medtem ko sta zahodna in deloma južna z vogalnim stolpom ostali nespremenjeni. Fasade nam tako izpričujejo tri faze stavbenega razvoja, ki bodo ustrezno prezentirane.

Letos so bile izdelane AB plošče v obeh nadstropjih ter leseni tlaki in stavbno pohištvo v prvem nadstropju. Recentne prizidave v notranjosti so bile odstranjene. Dela je izvajalo podjetje Gradbenik iz Tolmina.

Jasna Svetina

168

Naselje: **Tolmin**

Občina: Tolmin

Ime: **Dantejev spomenik**

Področje: Z

Vrsta dela: 8

Ob ponovni postavitvi Dantejevega spomenika so se razvnele številne polemike z argumenti za in proti. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine uradno ni bil obveščen o tej nameri. Po postavitvi pa so se prizadeti občani obračali na Zavod in iskali podporo za njihova mnenja. Pri vsej zadevi je Zavod menil, da gre za osnovno dilemo v tem ali se držimo spomeniškovarstvene ga načela o ohranitvi spomenika kot zgodovinskega dokumenta na prvotni lokaciji (v tem primeru bi morali pripraviti drugačno ureditev, saj je bila postavitve znotraj ograje vrta hotela Krn neprimerna, upoštevati pa bi morali tudi neposredno bližino spomenika tolminskim puntarjem) ali pa gre za postavitve spomenika pesniku svetovnega pomena, pri čemer bi morali opustiti ideološki pristop, saj vemo, da je bila že prva postavitve leta 1929 ideološko obarvana in izvedena z določenim namenom. V tem primeru bi morali najti za spomenik novo, nevtralnno lokacijo in zanj pripraviti tudi novo postavitve (nov podstavek). Predlog prizadetega občana iz Kopra o novem oziroma dopolnjenem napisu in dodani razlagi na obstoječi podstavek, smo s spomeniškovarstvene ga vidika ocenili kot nesprejemljiv, saj je sporen spomenik oziroma v tem primeru napis na podstavku prav tako dokument nekega časa in bi ga kot takega veljalo ohraniti v muzejskih prostorih. Prav tako bi kazalo na podstavku odstraniti na zadnji strani nedavno nanešeno malto, ki zakriva še en napis. Zaradi preveč spolitiziranega problema se je Goriški muzej odločil spomenik ponovno odstraniti in ga začasno deponirati v Tolminski muzej.

Damjana Fortunat Černilogar

169

Občina: Tolmin

Ime: **Soška fronta**

Področje: Z

Vrsta dela: 3, 8

Zavod je bil opozorjen na domnevno najdbo še dobro ohranjene bolnišnice iz I. svetovne

vojne na Batognici. O zadevi smo se informirali na občini Tolmin in pri Turističnemu društvu Kobarid. Zavod je predlagal usklajeno akcijo in oblikovanje komisije s predstavniki Goriškega muzeja, Zavoda, občine in Turističnega društva Kobarid. Predstavniki občine je sklical komisijo, v kateri so bili tudi predstavniki policijske enote Kobarid, za skupen terenski ogled na Batognici. Akcija je bila neuspešna zaradi slabih vremenskih razmer. Vprašanje pa je, kaj je bilo v tem času že izropano, saj je najditelj tudi zagrizen zbiralec predmetov iz 1. svetovne vojne. To bo mogoče ugotoviti ob naslednjem ogledu, ki je odvisen od vremenskih razmer.

Obveščeni smo bili, da so se na planini Sleme več dni zadrževali trije italijanski državljani, ki so z detektorjem iskali predmete iz 1. svetovne vojne. Informacijo so potrdili tudi domačini, ki so bili na tej planini, zato smo urgirali na policijo.

Na sodnika za prekrške iz Tolmina smo posredovali zaproseno izvedeniško mnenje o zaseženih predmetih iz I. svetovne vojne italijanskemu državljanu, iz območja Vršiča nad planino Zaprik raj. Italijanski državljan iz Udin je po Krnskem gorovju že večkrat iskal premično dediščino soške fronte, tudi z detektorjem, in našel vrsto predmetov, kot je sam povedal. Izjavil je tudi, da ni vedel, da je to pri nas prepovedano.

Na območju Krasjega vrha smo fotodokumentirali ruševine italijanskih objektov, spominsko ploščo 58. bataljona alpinov, ki je na delno porušenem zidu objekta in fotodokumentirali spomenik iz leta 1915 z napisom, ki je sedaj laže berljiv, saj je bil ta del spomenika pred časom očiščen. Na tem delu italijanskega zaledja so tudi še kaverne oziroma galerije, ki so usmerjene na bovško kotlino.

Vrh Pleč pod Krnom smo evidentirali spominsko ploščo z napisom: 6. regg.to genio / staz. fotoelettrica da 75. 168 c / 6. 9. 1917 / A. Pecorai. Tako vrh kot sam hrib je prepleten s še dobro vidnimi strelskimi jarki. Ob poti v vas Krn je kaverna z napisom nad vhodom, Gruppo Krn / 1917. Vse smo fotodokumentirali.

Damjana Fortunat Černilogar

170

Občina: Tolmin
Ime: **Soška fronta**
Področje: Z
Vrsta dela: 2

Začetek leta smo dokončali strokovne osnove za razglasitev zgodovinskih območij dediščine soške fronte in sicer: I. območja Rombon z območjem Čuklja, ki ga varujemo s strožjim varstvenim režimom, II. območja Krnsko pogorje, ki obsega območja Krn, Vrata, Vršič, Lipnik, Javoršček, Šmohor, Veliki Lemež, Glava, Krasji vrh in Veliki vrh in jih varujemo s strožjim varstvenim režimom ter III. območja Mengore s spomenikom. Odlok o dopolnitvi odloka o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Tolmin je bil sprejet junija 1993.

Damjana Fortunat Černilogar

171

Naselje: **Trbovlje**
Občina: Trbovlje
Ime: **kmečki dvorec**
Naslov: Trg Franca Fakina 5
Področje: UA
Vrsta dela: 8

Zaradi nepazljivosti izvajalcev inštalaterskih del je požar v letu 1993 uničil strešno kritino in del strešne konstrukcije kmečkega dvorca iz l. 1675, ki je bil nazadnje obnovljen l. 1985. Na osnovi načrtov in ostankov lesene konstrukcije je bila streha popravljena in ponovno prekrita s skodlami.

Bogdan Badovinac

172

Naselje: **Trebuša**
Občina: Tolmin
Področje: Z
Vrsta dela: 2

Območje, ki zajema dolini ob Trebušci in Hotenji, smo zgodovinsko ovrenotili in ob nalogi izdelali nov inventar zgodovinske dediščine. Ob Trebušci je bila grajena cestna povezava med 1. svetovno vojno. Cesto so zgradili ruski vojni ujetniki. O tem priča tudi spomenik tik ob cesti pri zaselku Travno brdo.

Damjana Fortunat Černilogar

173

Naselje: **Trnovski gozd**
Občina: Nova Gorica
Ime: **Grobišče**
Področje: Z
Vrsta dela: 4, 7

V okviru programa ureditve neobeleženih dokazanih lokacij povojnih - medvojnih pobojev smo za štiri lokacije na obrobju Trnovskega gozda izdelali predlog minimalnih, vendar pietetnih začasnih ureditev s poudarkom na zavarovanju brezen ter ureditvi prostorov za cvetje in sveče. Izdelali smo tudi projekt oziroma idejni predlog trajne obeležitve teh lokacij.

Darij Humar

174

Naselje: **Ukanje**
Občina: Nova Gorica
Ime: **znamenje**
Področje: E
Vrsta dela: 4,5

Za slopno znamenje z nišo v Ukanjah smo pripravili konservatorske smernice za njegovo prenovo. Pri tem smo znamenje tudi tehnično dokumentirali.

Bojan Klemenčič, Mitja Mozetič

175

Naselje: **Uniše**
Občina: Šentjur
Ime: **p.c. sv. Ožbolta**
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 7, 8

Po odpravi talne vlage v zidovih p.c.sv. Ožbolta se je v l. 1993 začela in končala obnova stenskih poslikav celotne notranjščine cerkve, ki sta jo leta 1914 poslikala Anton Brollo in Osvald Bierti. Slikar Stane Petrovič je poškodovane in manjkajoče dele poslikave barvno in motivno prilagodil starejši poslikavi, bodisi na osnovi predhodno narejenih šablon ali na osnovi analogij z ohranjenimi elementi. Delo, vredno restavradorja, je bilo v vseh fazah obnove korektno in kvalitetno opravljeno. Obnovo stenskih poslikav je v celoti financiral žup. urad Ponikva.

Bogdan Badovinac

176

Naselje: **Velike Žablje**

Občina: Ajdovščina

Ime: **dvorec Velike Žablje**

Področje: UA

Vrsta dela: 7

Dokončana je obnova strehe in ostrejša nad vzhodnim traktom dvorca. Vsi korci so bili zamenjani z novimi. Starih, ročno izdelanih korcev ni bilo mogoče uporabiti zaradi preperelosti in dimenzij, ki niso šle v kombinacijo z novimi. Po ohranjenih vzorcih so bile rekonstruirane lesene strešne konzole. Med delom smo ugotovili, da je tudi ostrešje vhodnega dela v izredno slabem stanju. Močno načeta je lesena obočna konstrukcija arkadne galerije. Akcijo bomo zato nadaljevali v naslednjem letu. Vsa dela izvaja gradbena skupina obrtnika Viljema Perčiča iz Tubelj pri Komnu.

Jasna Svetina

177

Naselja: **Veliki dol**

Občina: Sežana

Ime: **spominska plošča iz I. svet. vojne**

Področje: Z

Vrsta dela: 1

Ob cesti Pliskovica-Veliki dol (Na Lazcu), na levi strani, je na naravni skali vzdana plošča z napisom, ki priča o gradnji ceste. Napis je slabo berljiv, saj je plošča zelo poškodovana s strelji, in se glasi: DIE STRASSE VON KRA... UBER PLISKOVICA - VELIKI DOL - TUBLJE - BE..... 8.875 klm ERBAUT 24.ix191917 . Ploščo smo evidentirali in fotodokumentirali.

Damjana Fortunat Černilogar

178

Naselje: **Verd**

Občina: Vrhnika

Ime: **Maroltova domačija**

Naslov: Verd 63

Področje: E

Vrsta dela: 8

Občina Vrhnika je sklicala komisijski ogled zaradi možne sanacije objekta stare žage v sklopu zaščitene Maroltove domačije ob Ljubljani na Verdu. Ugotovljeno je bilo, da je objekt v povsem razpadajočem stanju in ga

je zaradi varnosti bližnjih stanovalcev potrebno odstraniti. Zavod je zahteval, da Ljubljanske mlekarne kot lastnik poskrbijo za tehnični posnetek stanja, po katerem bo mogoča rekonstrukcija ter da se celotna domačija, v kateri so socialna stanovanja, rešuje kompleksno in na medobčinski ravni (občine Cerknica, Logatec, Vrhnika in Ljubljana) v smislu turistične namembnosti, ki jo ponuja izredna lega ob Ljubljani. Predlagana je bila začasna razglasitev domačije.

Damjana Pediček

179

Naselje: **Vipava**

Občina: Ajdovščina

Naslov: **Lanthierijeva graščina**

Področje: R

Vrsta dela: 6

Pri sondiranju beležev in ometov smo na stropu v salonu v I. nadstropju odkrili kvalitetno dekorativno poslikavo. Ostanki poslikave se nahajajo tudi na stopnišču, ki pelje v I. nadstropje.

Rudi Pergar, Anton Naglost

180

Naselje: **Vipava**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Pod Farovž**

Področje: E

Vrsta dela: 2, 7

V središču starega vipavskega mestnega jedra, Pod Farovž, je investitor g. Ambrožič adaptiral starejšo domačijo. Na predlagano idejno rešitev adaptacije smo imeli pripombe, ki jih investitor ni upošteval. Zato smo g. Ambrožiča zaradi omenjenih posegov prijavili Medobčinskemu urbanističnemu inšpektoratu.

Andrejka Ščukovt

181

Naselje: **Vipava**

Občina: Ajdovščina

Naslov: **Titov trg št. 1**

Področje: E

Vrsta dela: 5, 8

Investitor g. Koren bo v naslednjem letu začel adaptirati etnološki spomenik v Vipavi;

ta se nahaja na glavnem mestnem trgu. V ta namen smo hišo tehnično in fotografsko dokumentirali ter spremljali posege, ki jih že izvaja na sosednjih objektih.

Andrejka Ščukovt

182

Naselje: Visoko

Občina: Kranj

Naslov: Visoko 41, 44

Področje: E

Vrsta dela: 2, 3

V letu 1992 je bilo izdano soglasje za gradnjo stanovanjske hiše na parc. št. 930/5 in mnenje za kozolec, ki ga je lastnik postavil na parc. št. 1821/1; lastnik je kozolec toplar (s tremi okni, z letnico 1892) prenesel iz vasi Lokev pri Mozirju.

V letu 1993 je bilo izdano soglasje za gradnjo stanovanjskega prizidka na parc. št. 947 in spomeniškovarstveno vrednotenje mlina iz leta 1644 kot možni lokaciji zavetišča za pse na parc. št. 853, 852, 851, 1716 (vse) k.o. Visoko.

Vladimir Knjfic

183

Naselje: Visoko v Poljanski dolini

Občina: Škofja Loka

Ime: Debelakova domačija

Naslov: Visoko 1

Področje: E

Vrsta dela: 2

Lastnik Debelakove domačije na Visokem 1 Matej Demšar je želel prenoviti propadajočo žago v sklopu kmetije, v njej urediti gostinski objekt s pripadajočimi parkirišči ter v bližini urediti kopališče. Na občini je bila zato razpisana ustna obravnava. Sprejeti so bili sklepi, da je zadevo potrebno obravnavati skupaj z bližnjo Tavčarjevo domačijo. Pri obnovi se objekt žage ne sme zvišati, lahko se le podaljša. Glede na odlok o razglasitvi Tavčarjevega dvorca na Visokem za kulturni spomenik, ki zahteva za vse obstoječe objekte ohranjanje v izvirni obliki, bi bilo potrebno odlok spremeniti.

Damjana Pediček

184

Naselje: Vitovlje

Občina: Nova Gorica

Ime: sv. Peter

Področje: A

Obdobje: zg. srednji vek

Vrsta dela: 8

Obveščeni smo bili o izkopih na območju ugotovljenega zgodnesrednjeveškega grobišča pod sv. Petrom (M. Urleb, VS 8, 1962, 218); ugotovili smo svež izkop ok. 4,5 x 1-1,5 m, globok od 0,30 - 0,50 m v neposredni bližini arheološke sonde M. Urlebove. V izkopu in izkopanem materialu ni bilo videti arheoloških sledov, vendar je bil izkop velikosti morda odkrite grobne jame. Primer smo predali policiji, ki pa ni odkrila nič določnejšega, čeprav je storilca našla. Imena nam niso izdali in tudi njihovega poročila nismo prejeli razen kratke ustne informacije. Sklepajo, da gre za "nenevarne alternativce, ki so na grobišču s posebnimi rituali klicali duhove" (konec citata!). Ker gre za tipičen kraški teren s sledovi starih vkopov za pesek, brez sistematične arheološke raziskave terena ne bo mogoče ugotoviti, ali je bila z novim izkopom v resnici povzročena škoda ali ne.

Nada Osmuk

185

Naselje: Vodice

Občina: Nova Gorica

Naslov: spomenik I. svetovne vojne

Področje: Z

Vrsta dela: 4, 5, 7

V nadaljevanju akcije ureditve kompleksa dveh večjih spomenikov na Vodicaх smo letošnjo jesen sklenili pogodbo s Cestnim podjetjem za sanacijo manjšega spomenika. Gre za obelisk z betonsko figuro v obliki orla, ki objektu daje prav specifično podobo. Predvidena dela obsegajo čiščenje, pozidavo manjkajočih elementov v podstavku obeliska, v krošnem robu platoja ter ureditev parterne celote, vključno z obodnim zidcem - kamnitimi stebri. Po predvidevanjih naj bi se dela, če bo vreme dopuščalo, končala do začetka februarja prihodnje leto.

Darij Humar

186

Naselje: **Vogrsko**
Občina: Nova Gorica
Ime: **Bosizijeva vila**
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 7

Vila je bila deloma obnovljena že v sedemdesetih letih. Rekonstruirane so bile strehe in ostrejša, konsolidirani obstoječi in rekonstruirani manjkajoči stavbni elementi. Letos je občina Nova Gorica z javnim razpisom oddala stavbo v najem podjetniku, ki namerava v njej urediti konjeniški center. Predloženi program ne predvideva posegov, ki bi okrnili vrednost spomenika in ga je mogoče uskladiti z zahtevami spomeniške službe. Na Zavodu smo izdelali konservatorski program na podlagi izhodišč, ki jih je postavila ing. arh. Nataša Štupar-Šumi v začetku obnove.

Jasna Svetina

187

Naselje: **Volče**
Občina: Tolmin
Ime: **znamenje**
Področje: R
Vrsta dela: 7

Zaradi velike vlage (nad vodnim izviro) se na kamnu močno razvijajo zelene alge, ki uničujejo kamnito površino. Tokrat smo kamen očistili in popravili vse poškodbe razpoke. Pripravili smo tudi gumijaste kalupe in za odlitek celotnega znamenja in prenos originala v prostore muzeja.

Rudi Pergar, Anton Naglost

188

Naselje: **Vrhnika**
IVrhnika
Ime: **kovačija**
Naslov: Stara cesta 25
Področje: E
Vrsta dela: 1

Izdelan je bil predlog za začasno razglasitev objekta kovačije ob Stari cesti za etnološki kulturni spomenik in na podlagi tega izdana Odločba o začasni razglasitvi, ki velja 12 mesecev.

Damjana Pediček

189

Naselje: **Vrtovin**
Občina: Ajdovščina
Naslov: **Vrtovin 85**
Področje: E
Vrsta dela: 2, 5

Pripravili smo predlog za začasno, nato pa za stalno razglasitev domačije v Vrtovinu št. 85, parc. št. 132/2 k.o. Vrtovin. Domačija sodi v goriško-vipavski stavbni tip. Ima elemente oblikovanja iz preloma 18. in 19. stoletja. Zelo bogata je s kamnoseškimi detajli pa tudi z notranjo opremo (zidana peč, krušna peč). Domačijo smo v novembru tehnično in naddrobno fotografsko dokumentirali.

Andrejka Ščukovt

190

Naselje: **Zapoge pri Vodicach**
Občina: Ljubljana Šiška
Ime: **Jeranova hiša**
Naslov: Zapoge 20
Področje: E
Vrsta dela: 7

V letu 1993 smo nadaljevali obnovitvena dela na kmečki hiši "pri Jermanu" v Zapogah. Zaradi izredno skromnih sredstev smo namesto načrtovanih del, kot so bile sanacija lesenih stropov, izvedba podstrešnih fabionov in finih fasadnih ometov ter sanacija in rekonstrukcija baročnih okenskih okvirjev in portalov, lahko realizirali le manjša dela. Na novo je bil pozidan dimnik in opravljena kleparska dela - montaža odtočnih žlebov. Dela se bodo nadaljevala v letu 1994.

Damjana Pediček

191

Naselje: **Zavodnje**
Občina: Velenje
Ime: **ž.c. sv. Petra in Pavla**
Področje: UA
Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

Po zamenjavi pločevine na strehi zvonika z bakreno in prekritjem ostalih streh z novim opečnim boborovcem, so bili v l. 1993 obnovljeni tudi fasadni ometi z rekonstruirano poslikavo iz l. 1813, ko je cerkev v glavnem dobila svojo sedanjo podobo. Enostavne lize ne v rumeni barvi poudarjajo vogale in delijo

stene med okni, pod kapnim vencem pa jih prekinja pas naslikanih cofov. Fasade zvonika so prav tako členjene z enostavnimi, slikanimi lizenami, ki v nadzidanem delu zvonika preidejo v maltaste pilastre. Zvonik je bil za nadstropje nadzidan leta 1875. Pri izvedbi zidarskih del pa je v nivoju talnega zidca prišlo do odstopanja od zavodovega načrta rekonstrukcije historične fasade. Vsa obnovitvena dela je financiral žup. urad Skorno pri Šoštanju, ki soupravlja tudi tukajšnjo župnijo.

Bogdan Badovinac

192

Naselje: **Zavrh pri Pirničah**

Občina: Ljubljana Šiška

Ime: **rojstna hiša Jakoba Aljaža**

Naslov: Zavrh pri Pirničah 2

Področje: E

Vrsta dela: 1

Na pobudo domačinov in občine Ljubljana Šiška, da pridobi mnenje Zavoda o možni razglasitvi rojstne hiše Jakoba Aljaža za kulturni spomenik, smo objekt evidentirali in dokumentirali ter podali strokovno mnenje. Objekt glede na splošno veljavna strokovna merila za vrednotenje ne izpolnjuje pogojev za razglasitev. Njegova zunanja in notranja podoba ter hišni inventar ne ohranjajo zgodovinske pričevalnosti oziroma avtentičnosti Aljaževega obdobja in takratnih družbenih razmer. Objekt že ima memorialno obeležje - spominsko ploščo in je v planskih aktih varovan kot etnološka dediščina v sklopu naselja Zavrh. Če bi se v njem uredila spominska soba, obenem pa bi odstranili nekatere materialne sestavine novejšega časa, bi bilo objekt mogoče tudi pravno zaščititi.

Damjana Pečiček

193

Naselje: **Zgornja Radovna**

Občina: Jesenice

Ime: **Pocarjeva domačija**

Področje: E

Vrsta dela: 2, 4

V letu 1992 je bilo izdano soglasje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 825, 826, t.j. nadomestni objekt za Pocarjevo domačijo, Zg. Radovna št. 25.

V letu 1993 sta bila opravljena pregled in

popis zatečenega stanja v Pocarjevi hiši, Zg. Radovna št. 25. Predmeti, ki so bili selektivno izbrani kot muzealije iz celotnega gradiva v stavbi, so vpisani v inventarni knjigi. Vpisanih je 1396 inventarnih števil, vzporedno s tem je bil narejen popis (74 strani) o tem, kje so se (v času popisa) posamezni predmeti nahajali v stavbi, popis je trajal od 5. do 21. julija 1993.

Vladimir Knific

194

Naselje: **Zibika**

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: **ž.c. sv. Jerneja**

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 5, 6, 7, 8

Celotna zamenjava stare strešne konstrukcije na ž.c.sv. Jerneja se je v l. 1993 začela brez vedenja in predhodnega soglasja zavoda ter se nadaljevala kljub konservatorskim izhodiščem, v katerih smo zahtevali ohranitev stare konstrukcije nad ladjo in stranskima kapelama. S prihodom novega župnika se je v pozni jeseni istega leta začela obnova fasadnih ometov kljub opozorilom konservatorja, da je to letno obdobje najneprimernejše za zidarska dela. Na osnovi sond starejših ometov na zvoniku in zahodni steni ladje, ki so še edini ostali po obnovah l. 1930 in 1956 ter po potresu l. 1974, smo rekonstruirali sistem in barvno členitev arhitekturne poslikave na osnovi analogij in arhivskih podatkov ter na osnovi stavbno zgodovinske analize objekta. Rekonstrukcijski načrt smo posredovali žup. uradu, ki je v celoti sam zbral potrebna finančna sredstva. Zidarji domačini so s pleskarskimi deli končali konec meseca novembra.

Bogdan Badovinac

195

Naselje: **Žiče**

Občina: Slovenske Konjice

Ime: **ž.c. sv. Petra**

Področje: UA

Vrsta dela: 4, 8

Žup. uradu Žiče smo v l. 1993 dovolili zamenjati strešno kritino - skril na strehah ž.c. sv. Petra z novim opečnim bobrovcem. Pri ogledu lesene strešne konstrukcije smo ugotovili, da je streha na mnogih mestih udrt, saj pre-

tanki špirovci s prevelikim medsebojnim razmakom ne morejo nositi težke kritine. Tukajšnji žup. urad kot investitor v primernem času ni bil sposoben obnoviti celotne strešne konstrukcije in ponovno položiti skril. Pazljivo odstranjeni in prebrani skril je shranjen za prenovo kritine na strehi podružne cerkve v Špitaliču.

Bogdan Badovinac

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

Št.	Naselje	Občina	Strokovno področje
1	Ajdovščina	Ajdovščina	UA
2	Anhovo	Nova Gorica	Z
3	Avče	Nova Gorica	UA
4	Bate	Nova Gorica	Z
5	Betanja	Sežana	U
6	Blejska Dobrava	Jesenice	E
7	Bloška Polica	Cerknica	R, UA
8	Bovec	Tolmin	Z
9	Bovec	Tolmin	Z
10	Brezje	Oplotnica	A
11	Brezje	Radovljica	E
12	Brezovk	Nova Gorica	E
13	Brinje	Postojna	UA
14	Britof	Kranj	A
15	Bukovica	Nova Gorica	Z
16	Celje	Celje	UA
17	Celje	Celje	UA
18	Celje	Celje	UA
19	Cerovo	Grosuplje	UA
20	Cerovo	Nova Gorica	E
21	Čeče	Trbovlje	UA
22	Črnivec (Mošnje)	Radovljica	A
23	Deskle	Nova Gorica	T
24	Dolnja Bitnja	Ilirska Bistrica	T
25	Dolnje Ležeče	Sežana	E
26	Doslovče	Jesenice	E
27	Dramlje	Šentjur	UA
28	Drnovk	Nova Gorica	E
29	Goče	Ajdovščina	E
30	Goče	Ajdovščina	R
31	Godovič	Idrija	A
32	Gorenje	Velenje	UA
33	Gorjuša	Domžale	A
34	Gornji grad	Mozirje	E
35	Gradišče pri Lukovici	Domžale	A
36	Gradišče	Šmarje pri Jelšah	UA
37	Grajana	Ptuj	A
38	Hlevnik	Nova Gorica	T, R
39	Hrenovice	Postojna	R
40	Hrenovice	Postojna	R
41	Hruševica	Sežana	E
42	Hruševica	Sežana	A
43	Hruševica	Sežana	A
44	Hrušica	Ilirska Bistrica	UA
45	Idrija	Cerkno	Z
46	Idrija	Idrija	Z
47	Idrija	Idrija	T
48	Idrija	Idrija	E, UA
49	Idrija	Idrija	U
50	Idrija	Idrija	T
51	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica	U
52	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica	E, U
53	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica	U
54	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica	U
55	Ilirska Bistrica	obrambna linija	Z

Št.	Naselje	Občina	Strokovno področje
56	Izola	Izola	A
57	Jesenice	Jesenice	E
58	Jurišna vas	Slovenska Bistrica	A
59	Kačiče	Sežana	T
60	Kanal	Nova Gorica	U
61	Kanal	Nova Gorica	R
62	Kanal	Nova Gorica	E
63	Kaplja vas	Sevnica	UA
64	Kobarid	Tolmin	A
65	Kobarid	Tolmin	E, U
66	Kobdilj	Sežana	Z
67	Kočevje	Kočevje	A
68	Kojsko	Nova Gorica	UA
69	Koper	Koper	A
70	Koprivnik	Radovljica	E
71	Kosovelje	Sežana	Z
72	Kranj	Kranj	A
73	Krško	Krško	UA
74	Krško	Krško	UA, U
75	Kuretno	Laško	UA
76	Ladra	Tolmin	Z
77	Laško	Laško	UA
78	Laško	Laško	UR.KR.
79	Ledinske Krnice	Idrija	UA
80	Legen	Slovenj Gradec	A
81	Lepa Njiva	Mozirje	UA
82	Lesično	Šmarje pri Jelšah	UA
83	Libušnje	Tolmin	Z
84	Lipa	Nova Gorica	Z
85	Lisjaki	Sežana	R
86	Ljubno	Radovljica	E
87	Logje	Tolmin	T
88	Log pod Mangartom	Tolmin	Z
89	Loke	Krško	UA, R
90	Lozice	Ajdovščina	UA
91	Mala Bukovica	Ilirska Bistrica	E
92	Maribor	Maribor	A
93	Matavun	Sežana	A
94	Mengeš	Domžale	A
95	Mihele	Sežana	E
96	Nadlesk	Cerknica	UA
97	Nemilje	Kranj	E
98	Nemška vas	Krško	A
99	Nova Cerkev	Celje	UA
100		Nova Gorica	UA
101	Nova Gorica	Nova Gorica	A
102	Oberšljan	Sežana	UA
103	Petrinje	Sežana	A
104	Pilštanj	Šmarje pri Jelšah	UA
105	Pivka	Postojna	U, E
106	Plešivec	Velenje	A
107	Podbočje	Krško	A
108	Podsreda	Šmarje pri Jelšah	E
109	Podvin - Mošnje	Radovljica	A
110	Police	Idrija	UA
111	Poljubinj (Žabče)	Tolmin	A
112	Poljubinj	Tolmin	A

Št.	Naselje	Občina	Strokovno področje
113	Ponikve	Sežana	E
114	Potoki	Jesenice	A
115	Predenca	Šmarje pri Jelšah	UA
116	Predjama	Postojna	UA
117	Predjama	Postojna	R
118	Pregarje	Ilirska Bistrica	U
119	Pregarje	Ilirska Bistrica	U
120	Prelože	Ilirska Bistrica	U
121	Prem	Ilirska Bistrica	UA
122	Ptuj	Ptuj	A
123	Ptuj (Breg)	Ptuj	A
124	Ptuj	Ptuj	A
125	Ptuj	Ptuj	A
126	Rašica pri Velikih Laščah	Ljubljana Vič-Rudnik	E
127	Razguri	Sežana	UA
128	Razvanje	Maribor	A, UR.KR.
129	Robič	Tolmin	A
130	Rogaška Slatina	Šmarje pri Jelšah	UA, U
131	Rožna dolina	Nova Gorica	Z
132	Ruše	Ruše	A
133	Sabotin	Nova Gorica	Z
134	Sela pri Višnji gori	Grosuplje	UA
135	Senovo, Brestanica	Krško	T, U
136	Skrilje	Ajdovščina	E
137	Sladka Gora	Šmarje pri Jelšah	UA
138	Slap	Ajdovščina	T
139	Slope	Sežana	A
140	Solkan	Nova Gorica	Z
141	Solkan	Nova Gorica	E
142	Sopote	Šmarje pri Jelšah	R, UA
143	Sopote	Šmarje pri Jelšah	UA
144	Spodnja Hajdina	Ptuj	A
145	Spodnja Hajdina	Ptuj	A
146	Spodnje Radvanje	Maribor	A
147	Stara Fužina	Radovljica	A
148	Stara Loka	Škofja Loka	E
149	Stare Slemene	Slovenske Konjice	UA
150	Steske	Nova Gorica	T
151	Štranje	Krško	UA
152	Šalek	Velenje	A, UA
153	Šentilj	Velenje	A, UA
154	Šentjošt nad Horjulom	Ljubljana Vič-Rudnik	E
155	Škale	Velenje	A
156	Šmarata	Cerknica	UA
157	Šmarje	Ajdovščina	U
158	Šmartno	Nova Gorica	E, U
159	Šmartno	Nova Gorica	UA
160	Štanjel	Sežana	E, U
161	Štanjel	Sežana	UA
162	Štanjel	Sežana	E, U
163	Štanjel	Sežana	A
164	Štanjel	Sežana	U
165	Štanjel	Sežana	E, U
166	Štjak	Sežana	E
167	Tolmin	Tolmin	UA
168	Tolmin	Tolmin	Z
169		Tolmin	Z

Št.	Naselje	Občina	Strokovno področje
170		Tolmin	Z
171	Trbovlje	Trbovlje	UA
172	Trebuša	Tolmin	Z
173	Trnovski gozd	Nova Gorica	Z
174	Ukanje	Nova Gorica	E
175	Uniše	Šentjur	UA
176	Velike Žablje	Ajdovščina	UA
177	Veliki dol	Sežana	Z
178	Verd	Vrhnika	E
179	Vipava	Ajdovščina	R
180	Vipava	Ajdovščina	E
181	Vipava	Ajdovščina	E
182	Visoko	Kranj	E
183	Visoko v Poljanski dolini	Škofja Loka	E
184	Vitovlje	Nova Gorica	A
185	Vodice	Nova Gorica	Z
186	Vogrsko	Nova Gorica	UA
187	Volče	Tolmin	R
188	Vrhnika	kovačija	E
189	Vrtovin	Ajdovščina	E
190	Zapoge pri Vodicach	Ljubljana Šiška	E
191	Zavodnje	Velenje	UA
192	Zavrh pri Piričah	Ljubljana Šiška	E
193	Zgornja Radovna	Jesenice	E
194	Zibika	Šmarje pri Jelšah	UA
195	Žiče	Slovenske Konjice	UA

Kazalo spomenikov po strokovnem področju

Področje	Št.	Obdobje	Naselje	Občina
A	155	prazgodovina, rimsko obdobje	Škale	Velenje
A	80	zgodnji srednji vek, visoki srednji vek, novi vek	Legen	Slovenj Gradec
A	106	neolitik	Plešivec	Velenje
A	37	eneolitik	Grajena	Ptuj
A	67	eneolitik, bronasta doba	Naselje:	Kočevje
A	92	eneolitik, srednja bronasta doba, pozna bronasta doba, starejša železna doba, mlajša železna doba, rimsko obdobje, mlajša obdobja	Maribor	Maribor
A	129	bronasta doba	Robič	Tolmin
A	132	bronasta doba	Ruše	Ruše
A	124	bronasta doba, starejša železna doba, rimsko obdobje, novi vek	Ptuj	Ptuj
A	146	pozna bronasta doba	Spodnje Radvanje	Maribor
A	31	starejša železna doba	Godovič	Idrija
A	35	starejša železna doba	Gradišče pri Lukovici	Domžale
A	147	starejša železna doba	Stara Fužina	Radovljica
A	98	paleolitik	Nemška vas	Krško
A	10	prazgodovina - nedoločljivo, visoki zgodnji vek	Brezje	Oplotnica
A	103	prazgodovina	Petrinje	Sežana
A	112	prazgodovina	Poljubinj	Tolmin
A	163	prazgodovina	Štanjel	Sežana
A	22	prazgodovina	Črnivec (Mošnje)	Radovljica

Področje	Št.	Obdobje	Naselje	Občina
A	42	prazgodovina	Hruševica	Sežana
A	43	prazgodovina	Hruševica	Sežana
A	93	prazgodovina	Matavun	Sežana
A	94	prazgodovina, rimsko obdobje	Mengeš	Domžale
A	123	rimsko obdobje	Ptuj (Breg)	Ptuj
A	144	rimsko obdobje	Spodnja Hajdina	Ptuj
A	56	rimsko obdobje	Izola	Izola
A	64	rimsko obdobje	Kobarid	Tolmin
A	14	pozno rimsko obdobje, zgodnji srednji vek	Britof	Kranj
A	58	pozno rimsko obdobje	Jurišna vas	Slovenska Bistrica
A	122	rimsko obdobje, srednji vek	Ptuj	Ptuj
A	125	rimsko obdobje, srednji vek	Ptuj	Ptuj
A	69	rimsko obdobje, srednji vek, 19 st.	Koper	Koper
A	72	pozno rimsko obdobje	Kranj	Kranj
A	114	pozno rimsko obdobje	Potoki	Jesenice
A	184	zg. srednji vek	Vitovlje	Nova Gorica
A	139	srednji vek ?	Slope	Sežana
A	107	srednji in novi vek, prazgodovina	Podbočje	Krško
A	109	rimsko obdobje	Podvin - Mošnje	Radovljica
A	101	pozno rimsko obdobje	Nova Gorica	Nova Gorica
A	111	romanika, 16. stol.	Poljubinj (Žabče)	Tolmin
A	145	rimsko obdobje	Spodnja Hajdina	Ptuj
A	33		Gorjuša	Domžale
A, UA	152	srednji vek	Šalek	Velenje
A, UA	153	srednji vek	Šentilj	Velenje
A, UR.KR.128		neopredeljeno	Razvanje	Maribor

Področje	Št.	Naselje	Občina
E	108	Podsreda	Šmarje pri Jelšah
E	11	Brezje	Radovljica
E	113	Ponikve	Sežana
E	12	Brezovk	Nova Gorica
E	126	Rašica pri Velikih Laščah	Ljubljana Vič-Rudnik
E	136	Skrilje	Ajdovščina
E	141	Solkan	Nova Gorica
E	148	Stara Loka	Škofja Loka
E	154	Šentjošt nad Horjulom	Ljubljana Vič-Rudnik
E	166	Štjak	Sežana
E	174	Ukanje	Nova Gorica
E	178	Verd	Vrhnika
E	180	Vipava	Ajdovščina
E	181	Vipava	Ajdovščina
E	182	Visoko	Kranj
E	183	Visoko v Poljanski dolini	Škofja Loka
E	188	Vrhnika	kovačija
E	189	Vrtovin	Ajdovščina
E	190	Zapoge pri Vodica	Ljubljana Šiška
E	192	Zavrh pri Pirničah	Ljubljana Šiška
E	193	Zgornja Radovna	Jesenice
E	20	Cerovo	Nova Gorica
E	25	Dolnje Ležeče	Sežana
E	26	Doslovče	Jesenice
E	28	Drnovk	Nova Gorica
E	29	Goče	Ajdovščina
E	34	Gornji grad	Mozirje

Področje	Št.	Naselje	Občina
E	41	Hruševica	Sežana
E	57	Jesenice	Jesenice
E	6	Blejska Dobrava	Jesenice
E	62	Kanal	Nova Gorica
E	70	Koprivnik	Radovljica
E	86	Ljubno	Radovljica
E	91	Mala Bukovica	Ilirska Bistrica
E	95	Mihele	Sežana
E	97	Nemilje	Kranj
E, U	158	Šmartno	Nova Gorica
E, U	160	Štanjel	Sežana
E, U	162	Štanjel	Sežana
E, U	165	Štanjel	Sežana
E, U	52	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica
E, U	65	Kobarid	Tolmin
E, UA	48	Idrija	Idrija
Področje	Št.	Naselje	Občina
R	117	Predjama	Postojna
R	179	Vipava	Ajdovščina
R	187	Volče	Tolmin
R	30	Goče	Ajdovščina
R	39	Hrenovice	Postojna
R	40	Hrenovice	Postojna
R	61	Kanal	Nova Gorica
R	85	Lisjaki	Sežana
R, UA	142	Sopote	Šmarje pri Jelšah
R, UA	7	Bloška Polica	Cerknica
Področje	Št.	Naselje	Občina
T	138	Slap	Ajdovščina
T	150	Steske	Nova Gorica
T	23	Deskle	Nova Gorica
T	24	Dolnja Bitnja	Ilirska Bistrica
T	47	Idrija	Idrija
T	50	Idrija	Idrija
T	59	Kačiče	Sežana
T	87	Logje	Tolmin
T, R	38	Hlevnik	Nova Gorica
T, U	135	Senovo, Brestanica	Krško
Področje	Št.	Naselje	Občina
U	118	Pregarje	Ilirska Bistrica
U	119	Pregarje	Ilirska Bistrica
U	120	Prelože	Ilirska Bistrica
U	157	Šmarje	Ajdovščina
U	164	Štanjel	Sežana
U	5	Betanja	Sežana
U	49	Idrija	Idrija
U	51	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica
U	53	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica
U	54	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica
U	60	Kanal	Nova Gorica
U, E	105	Pivka	Postojna

Področje	Št.	Naselje	Občina
UA	1	Ajdovščina	Ajdovščina
UA	100		Nova Gorica
UA	102	Oberšljan	Sežana
UA	104	Pilštanj	Šmarje pri Jelšah
UA	110	Police	Idrija
UA	115	Predenca	Šmarje pri Jelšah
UA	116	Predjama	Postojna
UA	121	Prem	Ilirska Bistrica
UA	127	Razguri	Sežana
UA	13	Brinje	Postojna
UA	134	Sela pri Višnji gori	Grosuplje
UA	137	Sladka Gora	Šmarje pri Jelšah
UA	143	Sopote	Šmarje pri Jelšah
UA	149	Stare Slemene	Slovenske Konjice
UA	151	Stranje	Krško
UA	156	Šmarata	Cerknica
UA	159	Šmartno	Nova Gorica
UA	16	Celje	Celje
UA	161	Štanjel	Sežana
UA	167	Tolmin	Tolmin
UA	17	Celje	Celje
UA	171	Trbovlje	Trbovlje
UA	175	Uniše	Šentjur
UA	176	Velike Žablje	Ajdovščina
UA	18	Celje	Celje
UA	186	Vogrsko	Nova Gorica
UA	19	Cerovo	Grosuplje
UA	191	Zavodnje	Velenje
UA	194	Zibika	Šmarje pri Jelšah
UA	195	Žiče	Slovenske Konjice
UA	21	Čeče	Trbovlje
UA	27	Dramlje	Šentjur
UA	3	Avče	Nova Gorica
UA	32	Gorenje	Velenje
UA	36	Gradišče	Šmarje pri Jelšah
UA	44	Hrušica	Ilirska Bistrica
UA	63	Kaplja vas	Sevnica
UA	68	Kojsko	Nova Gorica
UA	73	Krško	Krško
UA	75	Kuretno	Laško
UA	77	Laško	Laško
UA	79	Ledinske Krnice	Idrija
UA	81	Lepa Njiva	Mozirje
UA	82	Lesično	Šmarje pri Jelšah
UA	90	Lozice	Ajdovščina
UA	96	Nadlesk	Cerknica
UA	99	Nova Cerkev	Celje
UA, R	89	Loke	Krško
UA, U	130	Rogaška Slatina	Šmarje pri Jelšah
UA, U	74	Krško	Krško

Področje	Št.	Naselje	Občina
UR, KR.	78	Laško	Laško

Področje	Št.	Naselje	Občina
Z	131	Rožna dolina	Nova Gorica
Z	133	Sabotin	Nova Gorica

Področje	Št.	Naselje	Občina
Z	140	Solkan	Nova Gorica
Z	15	Bukovica	Nova Gorica
Z	168	Tolmin	Tolmin
Z	169		Tolmin
Z	170		Tolmin
Z	172	Trebuša	Tolmin
Z	173	Trnovski gozd	Nova Gorica
Z	177	Veliki dol	Sežana
Z	185	Vodice	Nova Gorica
Z	2	Anhovo	Nova Gorica
Z	4	Bate	Nova Gorica
Z	45	Idrija	Cerkno
Z	46	Idrija	Idrija
Z	55	Ilirska Bistrica	obrambna linija
Z	66	Kobdilj	Sežana
Z	71	Kosovelje	Sežana
Z	76	Ladra	Tolmin
Z	8	Bovec	Tolmin
Z	83	Libušnje	Tolmin
Z	84	Lipa	Nova Gorica
Z	88	Log pod Mangartom	Tolmin
Z	9	Bovec	Tolmin

Drago Svoljšak in Polona Bitenc, Janka Istenič,
Timotej Knific, Tomaž Nabergoj, Vida Stare,
Neva Trampuž Orel

Novo gradivo v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani (pridobljeno v letih od 1987 do 1993)

Povod za objavo novega gradiva, ki je obogatilo arheološko zbirko Narodnega muzeja v Ljubljani v obdobju med letoma 1987 in 1993, je – poleg inventure “dohodka” v obdobju po generacijski menjavi vodstva v Arheološkem oddelku leta 1987 – predvsem sporočilne narave: obvestiti strokovno javnost o količini in vrsti na novo pridobljenega gradiva ter o načinih pridobivanja (sl. 1)*. Med temi nekateri odpirajo sicer v stroki močno občutene, pa nekako v podzavest odrivane probleme. Objava je zgrajena deloma na popolni predstavitvi pridobljenih predmetov, posamičnih ali v skupini, deloma le nakazuje vir – najdišče s podatki o notranji (še ne)urejenosti.

V obravnavanem obdobju se je arheološki fond Narodnega muzeja povečal za približno 6700 predmetov. Ti so bili pridobljeni z izkopavanji (3275 inventariziranih in okoli 1100 neinventariziranih), s sistematičnimi potopi (1368 predmetov) ter z odkupi in darili (979 predmetov).

Izkopavanja

Narodni muzej je vključen v projekt “Prazgodovinska poselitev Dolenjske”, ki ga vodi Inštitut za arheologijo ZRC SAZU (dr. Janez Dular). Arheološka ekipa Narodnega muzeja je v okviru tega projekta delovala na Križnem Vrhu nad Belim Gričem, na Žempohu, na Malem Vrhu nad Srednjim Globodolom, na Makovcu in na Velikem Vinjem Vrhu, sicer pa je bilo v obravnavanem obdobju sondiranih 21 najdišč. Vse gradivo s teh izkopavanj (s kopijo dokumentacije) hrani Narodni muzej (prim. J. Dular, B. Križ, D. Svoljšak, S. Tecco-Hvala, Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini, AV 42, 1991, 65–198).

Nekateri posegi, npr. na Hrušici (*Ad Pirum*), Bledu ali Ajdovskem gradcu nad Vranjem pri Sevnici, so bili izvedeni kot posledica utečenega skrbništva Narodnega muzeja nad temi najdišči; to je kot nekakšna nepisana dedna pravica

* Gradivo je narisala Ida Murgelj (t. 1–25, sl. 23, 25, 38, 40), načrte Roman Hribar (sl. 1,7, 9, 12–15, 17, 18, 31, 34). Fotografije: Polona Bitenc (sl. 8), Marko Habič (sl. 35), Jože Hanc (sl. 20, 21), Timotej Knific (sl. 3, 4, 10, 19), Tomaž Lauko (sl. 11, 22, 24, 26–30, 32, 36, 37, 39, 41–43), Jože J. Rant (Inštitut Jožef Stefan; sl. 33) in Drago Svoljšak (sl. 2, 5, 6, 16). Besedilo je pregledala Barbara Jerin, članek sta uredila Polona Bitenc in Timotej Knific. Lektoriranje: Alenka Božič.

zaradi nekoč opravljenih velikih raziskovanj še vedno priznana Narodnemu muzeju. V to skupino lahko sodi še zaščitni poseg v Užičah pri Vitovljah v Vipavski dolini (prim. T. Knific, Užiče pri Vitovljah, VS 32, 1990, 189), pa tudi podvodna akcija v Izoli, Simonovem zalivu (prim. T. Knific, Arheološki pregled morskega dna v Sloveniji, v: *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*, Ljubljana 1993, 13–27) in Ljubljani (P. Bitenc, T. Knific, Ljubljana: tok reke, naplavina zgodovine, v: *27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev*, Ljubljana 1994, 8–11).

Potem so tu še izkopavanja na novih najdiščih, kjer so pred tem nenadzorovani in nestrokovni posegi (detektor, zbirateljska žilica) odkrili donosne arheološke plasti. Sem štejeta npr. železnodobno grobišče na Jelenšku nad Godovičem in rimskodobno jamsko svetišče v Godiču pri Kamniku. Na koncu tega popisa izkopavanja Narodnega muzeja pa velja omeniti še dvojce terenskih dejanj (Iška Loka – Krtine, Moste), ko so se najditelji po pomoč obrnili neposredno na Narodni muzej.

Izkopavanja v Središču ob Dravi (zgodnesrednjeveško grobišče, rimskodobna *villa rustica*) pa so zgled sodelovanja Narodnega muzeja s pokrajinskim muzejem (Ptuj), pri katerem je povabilo Narodnemu muzeju temeljilo prav na želji po formiranju večje in poznavalske izkopavalne (raziskovalne) ekipe. Najdbe teh izkopavanj ostajajo po dogovoru Pokrajinskemu muzeju v Ptuj, z njimi tudi ustrezni del dokumentacije, osteološko gradivo pa je shranjeno v osteološkem depozitu Narodnega muzeja (prim. V. Stare, Osteološki depo Narodnega muzeja, *Argo* 36–37, 1994, 69–74).

Sistematični potopi

V skupino strokovno neoporečno pridobljenega gradiva sodijo tudi tisti predmeti iz Ljubljane, ki so bili pridobljeni z organiziranim potapljanjem v sklopu v Narodnem muzeju zasnovanega, načrtovanega in izvajanega topografskega pregleda te arheološko bogate reke, ki še vedno odteka kot nezavarovan (nerazglašen) kulturni spomenik.

Darila in odkupi

Druga, nič manj obsežna in zelo raznolika skupina gradiva je bila pridobljena z odkupi in darili. Pri teh pa je nujno razdeliti podarjeno in odkupljeno v dve skupini. V prvo sodijo tisti predmeti ali skupine predmetov (zbirke), ki so jih lastniki npr. podedovali, pa do njih nimajo več takšnega, čustvenega ali zbirateljskega odnosa kot prvi lastnik in so se zato odločili za darovanje ali prodajo (npr. zbirka Magajna), pa tudi tisti, ki so resnično naključne najdbe, pravzaprav posledica velike pozornosti najditelja, in smemo najdbo šteti za srečno okoliščino (npr. Možjanca, Ljubljana – Poljanska cesta, Bašelj – pod Gradiščem, Grad Kamen, Pri Tabru (Pristava), Ig – Babna Gorica). Precej obsežnejša pa je skupina arheoloških najdb, ki jih je Narodni muzej dobil v last z darili in odkupi, pridobljene pa so bile s črnim kopanjem (npr. Pusti grad), odkrite z detektorjem kovin in nato izkopane (takih najdišč je tokrat objavljenih kar 15) ali pa so bile pridobljene s "črnimi" potopi. Ti dve vrsti pridobivanja arheoloških najdb sta, sodeč samo po dotoku v

Narodni muzej, med "ljubitelji" tudi najbolj popularni in najbolj donosni.

Dotoku gradiva in njegovim oblikam ustrezno se je povečala tudi arheološka dokumentacija (arhiv) v Narodnem muzeju, pisna in risarska ter fotografska. Pri slednji velja poudariti v Narodnem muzeju začeto in z izkušnjami (motorni zmaj, helikopter) metodološko dograjevano in utečeno sistematično fotografiranje arheoloških najdišč iz zraka (prim. T. Knific, Pogled z višine na arheološko dediščino, *Gea* 1/11, 1991, 4–8).

Iz zgoraj zapisanih oblik dotoka arheološkega gradiva v Narodni muzej štrlita dve zašiljeni bodici, ki nikakor nista le lokalna, samo na Narodni muzej omejena, ampak občeslovenska arheološka in muzejska problema. Bodici se ostrita iz leta v leto, nikakor pa ne zabodeta na pravo mesto, če pa že, potem pač premalo globoko, da bi bila bolečina dovolj ostra, reakcija nanjo pa hitra in ustrezna terapija. O obeh je veliko slišati, več je, žal, nenačelnih govoric in manj (premalo) zaresnih razprav ali pa odločnih ukrepov in sistemskih rešitev.

To sta (prvič) status Narodnega muzeja v slovenski muzejski mreži in njegove pristojnosti ter (drugič) nestrokovno pridobivanje arheoloških najdb z detektorji kovin, s potapljanjem ter kopanjem.

Narodni muzej – prvi med enakimi?

Za Narodni muzej je v slovenskem muzejstvu uveljavljeno prepričanje, da je sicer nedvomno slovenski nacionalni (osrednji) muzej, da pa nima (naj ne bi imel), ko gre za arheologijo, to velja še posebej, "svojega" (?) terena, geografskega območja, na katerem polnopravno deluje: izkopava, raziskuje, pridobiva gradivo... Torej muzej brez "zemljiške" posesti. Ta naj bi (je) bila razdeljena, glede na obstoječo muzejsko mrežo, tudi ne vedno v zadovoljstvo vseh, med pokrajinske in lokalne (npr. mestne) muzeje. Ti smejo delovati na področjih tistih (zdaj že nekdanjih) občin, ki so sklenile z njimi soustanoviteljske pogodbe in so se tako tudi obvezale gmotno vzdrževati "svoj" muzej. Na tak način je bila muzejsko pokrita, kot se je temu reklo v samoupravljalnem žargonu, vsa Slovenija (prim. Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji, Ljubljana 1989, 92–96). Podobno, čeprav teritorialno ne identična z muzejsko, je (bila) zasnovana delitev delovnih območij tudi na področju spomeniškega varstva. Bele lise so (bile) izjema, bolj posledica nedorečenosti v izbiri "matičnega" muzeja, včasih tudi poudarjenih muzejskih lokalizmov. Narodnemu muzeju v tej mreži pravice glede pridobivanja gradiva niso natančneje odmerjene. V desetletjih po vojni si je, resnici na ljubo, zaradi visoke strokovnosti in organizacijskih zmožnosti ustvaril majhne "fevde", v katere ni nihče drezal (Stična, Hrušica, Ajdovski gradec nad Vranjem, Bled) in mu še vedno tudi ostajajo. Zaradi podobnih razlogov deluje (izkopavalno) tudi na novih najdiščih (Godič, Dolenjska, Jelenšek). Zakonsko za takšen položaj, za obravnavanje Narodnega muzeja kot od leta 1945 dalje (ali vsaj od sredine petdesetih let, ko se je napolnila slovenska pokrajinska muzejska mreža) zamrznjene ustanove, ni pravnih razlogov, saj je 91. člen še vedno veljavnega Zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1, 13. 1. 1981), ki govori o teritorialnih in strokovnih pristojnostih muzejev, dovolj nedvoumen: "...nacionalni muzeji zbirajo, hranijo, obdelujejo slovensko premično dediščino posebne vrste in pomena". Nacionalnim muzejem, torej tudi Narodnemu, nikakor ne omejuje

prostora delovanja, povrhu pa jih, ko gre za gradivo, celo privilegira! Pustimo ob strani, da je povednost tega člena skregana z arheologovo ali nasploh muzealčevo miselnostjo, ki ne priznava delitve na prvovrstnost in drugorazrednost kot kriterija za muzejsko pripadnost. Naloga nove zakonodaje bo, da se takšnim strokovnim nesmisлом ogne!

Do odkritih negodovanj pride zares šele takrat, ko "odidejo" v Narodni muzej "s terena" tudi izkopenine in ne samo na novo pridobljena spoznanja ali tudi dokumentacija, kadar so pridobitev izkopavanj, nezadovoljstvo je še očitnejše, ko gre za detektoraško-potapljaške, na črno pridobljene arheološke najdbe. Sporni so torej predvsem predmeti, do katerih naj bi imeli edini (priposestovano!?) pravico ozemeljsko pristojni pokrajinski (lokalni) muzeji. Po taki miselnosti nepooblašчени odtok arheoloških najdb v Narodni muzej se skorajda enači z nekdanjimi razmerami, ko je slovensko gradivo množično romalo v muzeje na Dunaju, v Trstu ali v Gradcu. Takšno stališče je dozdej v uradnem aktu zabeležil le Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta v pismu Upravi R Slovenije za kulturno dediščino: "...ne upošteva (Arheološki inštitut ZRC SAZU, op. D.S.) pa pristojnosti mesta hrambe najdb, saj se najdbe z Dolenjske inventarizirajo v Narodnem muzeju v Ljubljani, in ne v krajevno pristojnem muzeju...". S tem pa je novomeški spomeniškovarstveni zavod na glas povedal to, kar sploh ni osamljeno mnenje v slovenski arheologiji, muzejski še posebej. Podžigajo pa ga dogodki zadnjih let, ko Narodnemu muzeju ponujajo v odkup ali mu prepuščajo z detektorji kovin in s potapljanjem pridobljene arheološke predmete iskalci z detektorji in potapljači z vseh koncev Slovenije.

S tem pa se vprašanju pristojnosti Narodnega muzeja (o njenih razsežnostih ne gre dvomiti!) pridruži drugo, najbrž še precej bolj zamotano in, dokler je pod rušo še kaj zvonkega, tudi v marsičem usodno vprašanje o detektorstvu, črnih kopačih in potapljačih ter z njimi tesno povezanih perspektivah slovenskih arheoloških najdišč.

Detektoraštvo

Na slovenskem trgu s starinami – in na stojnicah v tujini – z detektorji pridobljeno arheološko gradivo vrednostno in količinsko najbrž še ni prevladujoče, ga je pa, sodeč po ponudbah Narodnemu muzeju, toliko, da o detektorstvu ne moremo več razmišljati le kot o obrobem pojavu, ampak kot o resni nevarnosti za slovensko premično in nepremično arheološko dediščino (kot muzealce in kulturne delavce pa nas mora seveda enako skrbeti tudi vsa druga kovinska, v zemlji ohranjena dediščina, npr. iz 1. svetovne vojne v Posočju!). Ogrožene so vse slovenske pokrajine, čeprav se iz objavljenega gradiva (in tudi dotoka po letu 1993) lahko zdi, da sta najbolj ogroženi Notranjska in Dolenjska. Med vodami pa Ljubljana, če detektorašem pridružimo povsem enakovredno še potapljače. Vsakič sproti se ob novem gradivu, suhozemnem ali podvodnem, spoprijemamo z enakimi vprašanji in skoraj vedno končamo z dogovorom o odkupu! Temeljna dilema je, ali morda z odkupovanjem, čeprav le izjemoma po tržnih cenah, ne spodbujamo tovrstnega početja (kraje), zavedajoč se hkrati dejstva, da imamo opravka največkrat s strastjo in slo, ki ji niti resno prigovarjanje in poizkusi odvrčanja ne morejo do živega. Zdi se, da je ekonomska plat še vedno rahlo v

ozadju, čeprav ni zanemarljiva, da torej še prednjači "raziskovalna" žilica. Vsaj pri tistih, ki jih kolikor toliko poznamo. Samo na načelni ravni se ukvarjamo tudi z možnostjo zavrnitve gradiva, pridobljenega z detektorji, iz etičnih razlogov (odkupovanje ilegalno pridobljene t. i. družbene lastnine, torej državnega z državnim denarjem!), zavedajoč se, da je prvenstvena naloga muzeja zbirati premično kulturno dediščino, v našem primeru reševati (!) arheološko. Svoj moralni dolg do stroke poravnavamo s pogovori, prepričevanji, z nekakšnimi poizkusi prevzgoje. Pri prevzemanju gradiva pa vztrajamo na najdiščnih podatkih, v posebej zanimivih primerih zahtevamo natančne lokacije. Prepričljivost naših argumentov močno zmanjšuje "detektoraški slog" nekaterih arheologov, kar je pomemben adut ilegalcev pri zagovarjanju njihovega početja. Oznak zanj je več: od najbolj radikalnih (ropanje, kuga) mimo spravljivejših (siromašenje) do odobravajoče prizanesljivih (vreden dotok novih najdb, odkritja). Vsekakor gre za metodološko sporen poseg v arheološko najdišče, ki ruši njegov notranji ustroj, spremeni pa tudi spomeniškovarstvena razmerja.

Do trenutka, ko detektoraš iztrga arheološki predmet iz njegovega avtohtonega okolja, je le-ta bil sestavni del nepremičnega arheološkega spomenika.

Do tega (teh) pa imamo muzeji in seveda tudi druge arheološke ustanove (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Oddelek za arheologijo na Filozofski fakulteti) seveda svoj delež odgovornosti, ki jo morda lahko opredelimo kot splošno varovanje. In seveda tudi svoj, odgovornosti sorazmeren delež krivde. Dejstvo je, da je pravno varovanje nepremične dediščine in skrb za izvajanje tega varovanja neizpodbitno naloga spomeniškega varstva. Varovanje premične dediščine pa je naloga muzejev. Razmere so torej še najbolj neurejene v tem delu slovenske arheologije, nekaj je očitno narobe tudi s slovensko spomeniškovarstveno doktrino.

Z detektorjem odkrit in po metodi pasjih lukenj na črno izkopan arheološki predmet je bistveno okrnjen v svoji povednosti. O tem pač ne more biti dvoma! Primeri, ko najditelj na najdišču prepozna in ohrani vsa z njim povezana razmerja, so nadvse redki. Zato je nemetodološko delo z detektorjem za najdišče škodljivo v vsakem primeru: takrat, ko je ta elektronska naprava v rokah nearheologa in seveda (ali še bolj) takrat, ko je v rokah arheologa. Arheologu naj bi služil le kot (dokazano) odličen pripomoček pri:

1. izkopavanjih, saj omogoča že v pripravi izkopavanj ali posameznih stopenj v izkopavalnem postopku natančno lociranje kovinskih najdb v plasteh, s tem pa varnejše kopanje, skupaj še z drugimi opravili, npr. spiranjem, sejanjem, pa zmanjšuje morebitno spregledanje arheoloških najdb na najmanjšo možno mero, in

2. topografiji arheoloških belih lis, kjer lahko bistveno pripomore k njihovem zmanjševanju. Vendar samo do prve najdbe. Z njo je namreč dotedanja bela lisa postala arheološko najdišče z vsemi spomeniškovarstvenimi pravicami.

Šele takrat, ko bodo izpolnjeni tudi vsi drugi pogoji (npr. vseslovenska možnost – prvi pogoj so izmere najdišč – in brezizjemna obveznost natančnega kartiranja, označevanje globin), naj bi postala detekcija tudi obče sprejeta arheološka raziskovalna metoda. Uporaba detektorja v arheologiji je torej stvar resnega dogovora in predpisa v stroki, raziskovanje z njim pa naj ne bi bilo obravnavano drugače kot vsak drug, tradicionalen arheologov poseg v tkivo arheološkega najdišča:

odobritev tačas bolj ali manj nedejavne komisije pri nekdanjem Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine s predpisano oskrbo najdb, objava v Varstvu spomenikov. Arheolog naj bi torej nikoli ne bil (ne bi smel biti) klasični "detektoraš", saj ga k temu zavezujejo (še nenapisana) etična načela stroke. Če etika v stroki še kaj velja! Sicer pa je morda napočil čas, da ob vse večjem številu aktivnih arheologov in pisanosti interesov ter ob pojavu arheološkega zasebnitva (npr. samostojni kustos) tudi slovenska arheologija poskrbi za pisna pravila – nekakšno prisego – arheologovega obnašanja (prim. npr. priporočilo švicarske akademije in švicarsko–lichtensteinske fundacije za arheološka raziskovanja na mednarodnem simpoziju "Arheologija – glas v medkulturnem dialogu Severa in Juga, 1994, v: Obavijesti HAD 25/1, 1993, 73 ss).

Kaj pa s siceršnjimi detektoraši? Kako urejati razmerja z njimi? Nekaj poskusov v obliki srečanj (Narodni muzej, 1993), časopisnih polemik (primer Potočnik), tožb brez jasnih izhodišč (Kranj, Novo mesto) in javnih pozivov (npr. D. Svolfšak, Od Argonavtov do zmikavtov, Slovenskega muzealca tožba; T. Kristan, Lovci na arheološke zaklade) je dokaz zavedanja. Detektorašev je vse več. Televizijski oglas Mehana iz Izole (november 1995), s katerim ponuja otroške detektorčke pod (približnim) geslom "Vsak naj si poišče svoj zaklad!" pa obeta pravo eksplozijo!

Tačas v Narodnem muzeju "sodelujemo" zagotovo le z manjšo skupino delujočih "detektorašev", poznamo torej le odkrhek mravljišča, nikakor pa ne njegove celotne populacije, od katere je del usmerjen v druge muzeje in arheološke ustanove, občutno število pa predvsem na prosti trg s starinami, tudi (ali predvsem) v tujini. Opraviti imamo namreč tudi z ljudmi z različnimi vzgibi in iz njih izhajajočimi nameni, od sistematikov, ki si v iskanju zadajo tudi posebej izbran cilj (in se sami prištevajo med sotrudnike arheologije), potem so tu pravi iskalci zakladov, pa tudi zbiralci in izraziti trgovci. Razlika je tudi v izbiri področja delovanja: znano arheološko najdišče ali arheološko sterilni svet. V prvem primeru je naklep očiten in je žrtev (najdišče) premišljeno izbrana, v drugem pa gre vendarle za iskanje novega, neznanega, največkrat so vzgibi iskanja povsem nearheološki. Ne glede na takšno ali podobno razvrščanje, čeprav je od namena odvisna tudi usoda najdenin, je rezultat na arheološkem najdišču enako uničujoč. Navzven je viden kot razdejanje, ki ga še tako imenitna bera ne zmore upravičevati. Pa še ta je strokovno oporečna. Detektor je namreč tudi neizprosen selekcionar, odbira samo kovino in prepušča osamljeno, včasih s kovino odločilno povezano keramiko, kost, kamen, les... ali kakršno koli že arheološko predmetno sporočilo. Zraven sodi še iskalčeva oz. najditeljeva neizogibno subjektivna presoja o vrednosti najdenega, kar še poveča odbranost in s tem povednost tako nabranega arheološkega gradiva. Zato so pomisleki o strokovni vrednosti tako pridobljenih odkrhnjenih spoznanj o arheološkem najdišču, četudi so včasih povsem nova in drugačna od dosedanjih, povsem upravičeni. Iz trte pa je zvito tudi opravičujoče stališče, da nekaterih odkritij brez detektoraške dejavnosti še dolgo ne bi bilo. Nič zato!

Pri odločitvi o prihodnjem ravnanju (sedanje stanje je nedvomno skrajno anarhično) morajo biti predvsem in povsem razvidne njene posledice, predvsem pa mora biti razumno pretehtana ocena možnosti doslednega uresničevanja sprejete-ga. Tu so nam na voljo dobre in slabe izkušnje evropskih držav, od zares strogih predpisov (Italija, Avstrija) do različnih oblik sodelovanja, ki pa ima tudi pred-

pisana in obvezujoča pravila (Anglija). Vsekakor ne gre prezreti tudi jasnih načel Evropske konvencije o varovanju arheološke dediščine, ki vladam nalaga registracijo detektorjev in njihovo uporabo izključno v raziskovalne namene glede na škodo, ki jo povzroča nenadzorovano delovanje iskalcev z detektorji: najdišče je nasilno prizadeto, njegove nekovinske sestavine in sledi pa uničene!

Ne glede na to, po kakšnih predpisih bodo urejena v bodoče razmerja med stroko in t. i. sivo arheologijo – po drakonsko strogih (registracija detektorjev, prepoved delovanja na arheoloških najdiščih, zaščita arheoloških najdb kot državnega in posestnega premoženja, organizirana inšpekcija, stroga kaznovalna in davčna politika) ali mehkejših (npr. obvezno obveščanje o vsakršnih najdbah in nahajališčih, predkupna pravica muzejev in netržno poslovanje, organizirana servisna služba za opredeljevanje najdenega, prepoved delovanja na znanih najdiščih) – morajo ne le vzpostaviti nekakšno ravnotežje v dozdejneen odnos med najditeljem (detektoraš, potapljač) in muzejem, ki mu je tako pridobljeno arheološko gradivo ponujeno. Na slabšem je zdaj slednji, saj je v prevzem v primeru prodaje ali prepustitve brez denarnega nadomestila skorajda prisiljen. To pa ustvarja pri prinašalcih povsem napačen občutek posebne koristnosti. Detektorašem morajo zakoni (!) ustrezno omejiti možnosti. Uzakoniti in uveljaviti morajo natančna pravila obnašanja in jim vcepiti v zavest, da v svojem početju nikakor niso povsem prostih rok. Pri sestavljanju teh zakonov in urejanju tovrstnih razmerij v nobenem primeru ne sme biti izhodišče zelo priljubljena vzporednica z lovom in ribolovom in z njima povezanim krivolovom. Dediščina, arheološka še posebej, namreč nima možnosti biološke obnove, kakršno ima živalstvo, tudi zanjo ni moč organizirati, po vzoru fazanjih, npr. situlskih farm, in s produkcijo situl na posebej določenih in urejenih poligonih tešiti strasti te posebne zvrsti lovcev. Vzori so morda lahko le organizacijski!

Ostaja še tretja možnost, najslabša. Dopuščanje (še naprej) stihije, do izpraznjenja najdišč. Posebej z zemljo skopih kraških, kjer je mnogokrat vse arheološko dogajanje spravljeno v tenki plasti zemlje in v ruši, včasih še s kakšnim "odtisom" v skali; ali pa grobišč, kjer je zgoščenost kovinskih najdb največja in bodo (so že) po naselbinah prva na muhi in so posledice še hujše (npr. razbite in nepopolne grobne celote, zabrisane sledi pogrebnihih običajev, zapravljenaa interdisciplinarnost). Ne gre prezreti še najboljšega možnega procesa: samoosveščanja sedanjega detektoraškega rodu in razvijanje v varovanje dediščine kot bistvene narodove dobrine usmerjene vzgoje novih rodov, da bi se iz njih nekoč pozneje ne rekrutirali novi iskalci zakladov. Tranzicijska doba slovenske družbe, politike, ekonomije in z njo povezana nova slojitev ter dolgotrajni procesi, v katerih se morajo povsem na novo izoblikovati nekatera moralna in etična načela in se prevetriti narodova zavest, to zadnjo možnost uvršča med utopične.

Dokler bodo torej okoliščine takšne, kot so tačas, bodo muzeji, tudi Narodni, prisiljeni ravnati še naprej po že bolj ali manj utečenih tirnicah. Skladno z dejstvom, da je njihova temeljna naloga skrb za premično dediščino in v pričakovanju spomeniškovarstvene rešitve. V prid izboljšanju razmer zagotovo ni bila ukinitev Zavoda R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine in vključitev njegovega ostanka neposredno v državno upravo. V izgubi samostojnosti je nevarna čer zlitja stroke z vsakodnevnimi interesi politike in v njej delujočih lobijev,

česar ravnanje z dediščino ne prenese. Tako z naravno kot s kulturno in v tej slednji z arheološko. Odvisnost vrha se navzdol le še stopnjuje. Načini (ne)reševanja problematike arheološkega divjega lova na suhem in v vodi so značilna slika razmer v spomeniškem varstvu v Sloveniji. Izvirni greh za stanje v varovanju arheološke dediščine je, poleg organizacijskih slabosti iskati še v priljubljenem spomeniškovarstvenem načelu, da je izkopan spomenik tudi rešen spomenik. Tu se začne verižna reakcija. V desetletjih takšnega ravnanja (ko dostikrat ni šlo drugače, še večkrat pa bi se ob dosledni politiki dalo zavarovalnemu izkopavanju ogniti in najdišče – spomenik zares zavarovati) se je že temeljito zabrisala meja med arheologom v muzeju (kustos) in arheologom na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine (konservator).

Zavodi za spomeniško varstvo so postali, ko gre za arheologijo, močne, vendar nelegalne in predvsem muzeološko neustrezne (klima, varnost, dostopnost, konservacija, dokumentacija in načini hranjenja) arheološke zbirke.

Te in s takimi slabostmi niso le značilnost Zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, ampak tudi drugih nemuzejskih arheoloških ustanov v Sloveniji. Ustvarjalci teh zunajmuzejskih arheoloških "zbirk" postajajo vse bolj njihovi vsestranski čuvarji. Dostikrat tudi po sili razmer, zaradi povsem neizdelane metodologije prenašanja gradiva v muzeje, vključno z zavarovanjem avtorskih pravic. Red na tem področju ravnanja z materialno arheološko dediščino bi pometel tudi s pojavom zasebnih nagnjenj v ravnanju z nesporno družbeno lastnino. Nekatere prav travmatične prigode v preteklosti žal niso bile v prid pospešitvi tega procesa. Seveda v prizadevanjih za ustrezno in sprotno muzealizacijo vseh arheoloških najdb ni mogoče zanemariti stanja v slovenskih muzejih in si prizadevati za hitre in najboljše rešitve v varovanju (delavnice, depoji z vso ustrezno infrastrukturo!) in dokumentaciji (računalniška obdelava, mrežna povezava). Znane slabosti v muzejih teh ne odvezujejo, ne morejo biti izgovor za arheološke zbirke zunaj njih!

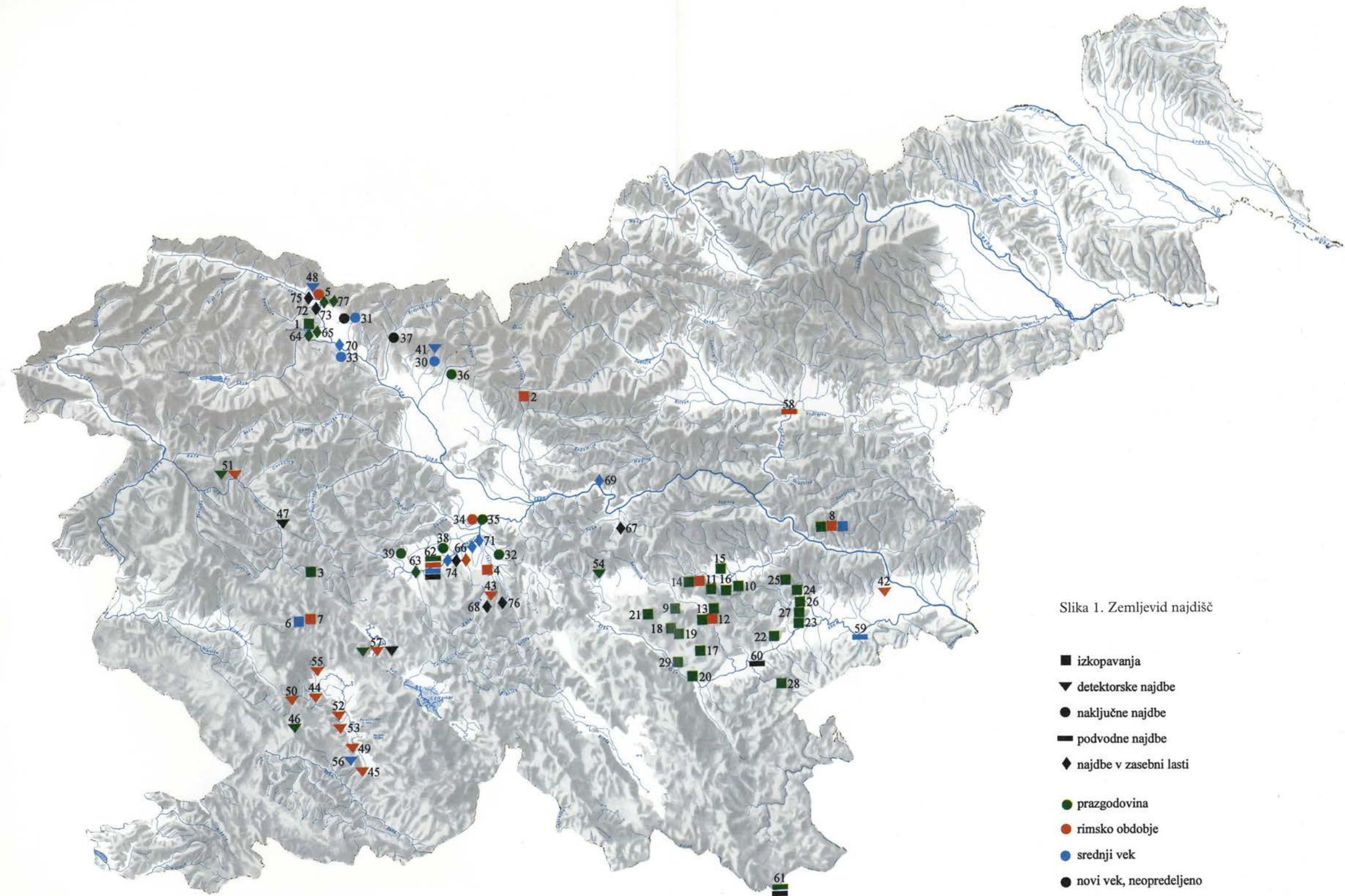
Najdbe v zasebni lasti

Pogosto se zgodi, da najditelji želijo hraniti najdeni arheološki predmet (predmete) doma iz različnih razlogov, kot svojevrstno vrednoto. Pravih sredstev in možnosti, da bi se takšni želji mogli zoperstaviti, pravzaprav ni. Po dosedanji zakonodaji je za vrednejše najdbe možna razglasitev za kulturni spomenik, kar imetnika zavezuje v njegovem ravnanju z njim: skrbno hranjenje, predkupna pravica muzeja. Tak postopek terja tudi ustrezno dokumentiranje, kar je ob morebitni izgubi ali odtujitvi za kulturni spomenik razglašene predmeta (predmetov) edini dokument o njegovem obstoju in njegovem nahajališču. Med evidentiranjem arheoloških najdb v zasebni lasti v Narodnem muzeju opravimo vse strokovne postopke (fotografija, risba, opis, konservacija, odlitek po potrebi), ne pa tudi upravnega. Zanj namreč ni ustreznih napotil, tudi ne opisov do sedaj izpeljanih postopkov (morebitna centralna evidenca, objave v Varstvu spomenikov), v novi komunalni ureditvi pa najbrž (še) ni povsem razrešena pristojnost razglašanja (do sedaj skupščine občin). Edina opora je zato medsebojno zaupanje (imetnik – muzej). Nanj v primerih, ko so razmerja strogo tržna in do odkupa ne pride, ni moč računati. V Narodnem muzeju je bilo v obravnavanem obdobju na tak način registriranih 7 imetnikov in 82 najdb.

Tokratna objava arheološke akcesije v Narodnem muzeju v letih od 1987 do 1993 (in načrtovanje podobnih objav v prihodnje) je v prvi vrsti napotek in obvestilo strokovnjakom (arheologom), hkrati pa je tudi nov resen poziv k urejanju razmer v zvezi z varovanjem nepremične in premične arheološke dediščine v Sloveniji. Do sedaj namreč sprejeti sklepi in dogovori niso bili udejanjeni. Na srečanju Varstvo premične arheološke dediščine zunaj muzejev (Narodni muzej, 1993) so bile dogovorjene: priprava etičnega kodeksa (Arheološko društvo), vpeljava evidence arheološke dediščine zunaj muzejev (Narodni muzej), pospešitev priprave nove zakonodaje o dediščini, vpeljava evidence detektorjev, vpeljava neposrednega varovanja arheoloških spomenikov, vpeljava strokovne inšpekcije, uvedba sankcij (zaplemba opreme), izdelava pravilnika o načinu prevzemanja gradiva v muzeje, pregled stanja v arheoloških zbirkah po Zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine, izdelava pravil za delovanje z detektorjem (Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine). Posebna komisija pri Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine je tudi leta 1993 izoblikovala podobna in še bolj podrobna stališča in sklepe: detektor naj bo obvezen del arheologove izkopavalne opreme, uporaba detektorja je upravičena in zanjo ni potrebno posebno dovoljenje na območjih, ki so arheološko sterilna, vendar samo do prve najdbe, vpeljava pravil za delo z detektorjem (dnevnik, meritve, dokumentiranje položaja, evidenca in ravnanje z najdbami), obogatitev zaupništva, dosledno sporočanje terenskih del komisiji za izdajo dovoljenj, izboljšanje informiranja, zakonska določitev načinov in možnosti pregona, vpogleda v zasebne zbirke, kazenskih sankcij. Že površna analiza izpeljanega bi pokazala, da smo še daleč od uresničitve zadanega.

M. Župančič je svoj prispevek Zbiralništvu in detektorašem ob rob (Narodni muzej, 1993, neobjavljen) duhovito podnaslovil s "Hop, Cefizelj, pa te imam". Zaenkrat Cefizljem z detektorjem ali v potapljaški opremi ali divjim kopačem ne grozi še nič hujšega!

Drago Svolfšak

Slika 1. Zemljevid najdišč

Fig. 1. Detail of the wall surface showing the texture and the location of the sample.

Fig. 2. Detail of the wall surface showing the texture and the location of the sample.

The results of the tests performed on the samples are presented in Table 1. It can be seen that the samples made of the same material but with different surface treatments show different results. The samples with the same surface treatment but made of different materials also show different results. This indicates that the surface treatment and the material used are both important factors in determining the results of the tests.

The results of the tests performed on the samples are presented in Table 1. It can be seen that the samples made of the same material but with different surface treatments show different results.

The results of the tests performed on the samples are presented in Table 1. It can be seen that the samples made of the same material but with different surface treatments show different results.

The results of the tests performed on the samples are presented in Table 1. It can be seen that the samples made of the same material but with different surface treatments show different results. This indicates that the surface treatment and the material used are both important factors in determining the results of the tests.

Fig. 3. Detail of the wall surface showing the texture and the location of the sample.

The results of the tests performed on the samples are presented in Table 1. It can be seen that the samples made of the same material but with different surface treatments show different results. This indicates that the surface treatment and the material used are both important factors in determining the results of the tests.

The results of the tests performed on the samples are presented in Table 1. It can be seen that the samples made of the same material but with different surface treatments show different results.

Izkopavanja

1

Naselje: Bled

Občina: Radovljica

Ime: pod Blejskim gradom

Obdobje: prazgodovina

Leta 1987 in 1989 je ekipa Narodnega muzeja pod vodstvom Draga Svoljšaka nadaljevala leta 1986 začeta izkopavanja (prim. D. Svoljšak, Bled – pod gradom, VS 29, 1987, 239–240) prazgodovinskega naselja na terasah pod Blejskim gradom (sl. 2). Na raziskani površini 60 m² smo odkrili stavbne ostaline in oporne zidove. Ugotovljeni sta bili dve naselitveni stopnji iz časa kulture žarnih grobišč, ki sta deloma sočasni z grobiščem na Pristavi. Nad temi naselbinskimi ostanki smo odkrili še mlajše železnodobne stavbne objekte, postavljene na rob terase. Dokumentacijo in najdbe hrani Narodni muzej, neinventarizirano.

Drago Svoljšak

Sl. 2. Bled, Pod gradom. Izkopavanje leta 1987, stavbne ostaline na robu terase; v ozadju Pristava.

2

Naselje: Godič

Občina: Kamnik

Ime: Pod gričo

Obdobje: rimska doba

Junija in oktobra 1992 ter avgusta 1993 je Narodni muzej iz Ljubljane raziskoval spodmol Pod gričo v Godiču pri Kamniku (sl. 3). Spodmol je skrit v gozdu za vasjo v močvirnati globeli, po kateri teče potok Ribnik, ki

izvira v spodmolu (k. o. Godič, parc. št. 94 in 95). Jama spodmola je 8 m dolga in pri vходу prav toliko široka, v notranjost se koničasto zožuje. Na koncu jame je leta 1991

Sl. 3. Godič, spodmol Pod gričo, pogled od juga.

Sl. 4. Godič, spodmol Pod gričo. Izkopavanje rimskega svetišča, pogled od vzhoda.

domačin* izkopal več rimskih novcev, oljenko in odlomke lončenine. O najdbi je obvestil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Kranj, ki je nato jeseni 1991 pod vodstvom Draška Josipoviča in Tomislava Kajfeža opravil manjše zaščitno izkopavanje. Naleтели so na bogato kulturno plast in ugotovili, da je zaradi izpostavljenosti najdb potreben večji arheološki poseg (D. Josipović, T. Kajfež, VS 34, Ljubljana 1992, 214–215). Delo je prevzela ekipa Narodnega muzeja pod

* Podatke o najditeljih, zbiralcih, darovalcih in prodajalcih, ki v članku niso navedeni, hrani Arheološki oddelek Narodnega muzeja.

vodstvom Timoteja Knifca. Izkopavali smo po sistemu mikrokvadrantov (vel. 0,50 x 0,50 m), površino smo pregledovali z iskalcem kovin, zemljo iz kulturnih plasti pa spirali. Pod debelim ilovnatim nanosom smo odkrili žganinsko plast in z malto vezan zid. V žganini so ležali številni rimski novci, več odlomkov fine lončenine, delci oljenk in veliko živalskih kosti (akc. št. Godič 92/1 – 92/503 in Godič 93/1 – 93/144). Analizo novcev, datiranih od 1. do začetka 5. stoletja, sta opravila Peter Kos in Andrej Šemrov (Numizmatični kabinet Narodnega muzeja), živalske kosti je preučeval László Bartosiewicz iz Budimpešte (Institut of Archaeology, Hungarian Academy of Sciences). Izkopali smo ostanke 1,20 m širokega hodnika, ki je vodil, utrjen z manjšimi kamni in omejen z dvema zidovoma, v notranjost jame (sl. 4). Našli smo tudi več delcev srebrnih votivnih ploščic, podobnih tistim iz jame nad Mostami (gl. poročilo v nadaljevanju članka) in z najdišča Mauer an der Url v Avstriji (R. Noll, Das Inventar des Dolichenusheiligtums von der Mauer an der Url, Noricum, Der Römische Limes in Österreich 30, 1980). Najdišče Pod gričo opredeljujemo kot jamsko svetišče iz rimske dobe.

Timotej Knific

3

Naselje: **Godovič**

Občina: Idrija

Ime: **Jelenšek**

Obdobje: prazgodovina

Aprila leta 1993 sta iskalca z detektorjem naletela na železnodobno plano žarno grobišče na Jelenšku nad Godovičem. O najdbi sta obvestila Arheološki oddelek Narodnega muzeja in izročila izkopane predmete. Od 14. junija do

Sl. 5. Jelenšek nad Godovičem. Izkopavanje grobišča, pogled od juga.

15. avgusta 1993 je ekipa Narodnega muzeja in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica pod vodstvom Draga Svoljšaka in Patricije Bratina sistematično raziskovala grobišče (P. Bratina, Jelenšek nad Godovičem, Varstvo naravne in kulturne dediščine v Sloveniji v letu 1993, Ljubljana 1994, 45–46). Na okoli 160 m² površine (strnjeni izkop 24 x 6 m, pet dislociranih izkopov v območju intenzivnega odziva detektorja kovin) je bilo odkritih 37 žganih grobov (sl. 5); od teh so bili štirje deloma izpraznjeni ob "odkrivanju" aprila 1993, nekateri pa (v nedoločljivem obdobju) že pred tem. V grobove so bili priloženi železno orodje in orožje, kamniti kalupi za ulivanje, bronast nakit, steklene jagode za ogrlice in lončenina (sl. 6). Grobišče spada v svetolucijski kulturni krog, v stopnjo IIc. Dokumentacijo in najdbe hrani Narodni muzej; neinventarizirano.

Drago Svoljšak

Sl. 6. Jelenšek nad Godovičem. Grob 11 s pridatki.

4

Naselje: **Iška Loka**

Občina: Ljubljana-Vič-Rudnik

Ime: **Krtine**

Obdobje: rimska doba

Anton Uršič iz Iške Loke je 14. 4. 1992 pri oranju na ledini Krtine zadel na deblak. O najdbi je obvestil Arheološki oddelek Narodnega muzeja, ki je nato 15. in 23. aprila 1992 pod vodstvom Draga Svoljšaka opravil zaščitni poseg (izkop 7,0 x 2,5 m, globina 1,0 m). Deblak je ležal na meji parcel 477 in 478, k. o. Iška Loka, deloma na območju njive,

Sl. 7. Iška Loka. Položaj deblaka (označen s polnim kvadratom; TTN 5, Ljubljana J-24).

Sl. 8. Iška Loka. Odkopani deblak.

deloma v nezorani travnati meji (sl. 7). Na severni strani so ga poškodovali pri izkopu izsuševalnega kanala, tako da je bil presek čolna viden v steni jarka. Na območju njive je bil deblak zelo načet zaradi oranja, precejšen del ga je manjkal; v najboljšem stanju je bil del čolna, ki je ležal pod travnato mejo, saj se je tu še ohranil njegov originalni rob (sl. 8). Ležal je v plasti šote, ki je bila v čolnu in še 0,30 m globoko pod njim nad polžarico. V deblaku je bilo leseno veslo (dol. ohr. dela 0,4 m, šir. lopate 0,15 m) in dve deščici (dol. 0,28 in 0,18 m). Dolžina ohranjenega dela čolna je bila 5,42 m, največja širina 0,72 m, največja globina 0,12 m (sl. 9). Večji del deblaka smo zakopali globje v polžarico, bolj ohranjeni del pa odžagali in prenesli v Narodni muzej. Analiza je pokazala, da je bil deblak narejen iz smrekovega debla; po vzorcu je starost čolna ocenjena na 1800 ± 35 let (M. Erič, Nova datiranja deblakov in čolnov, Arheo 16, Ljubljana 1994, 75).

Drago Svoljšak

5

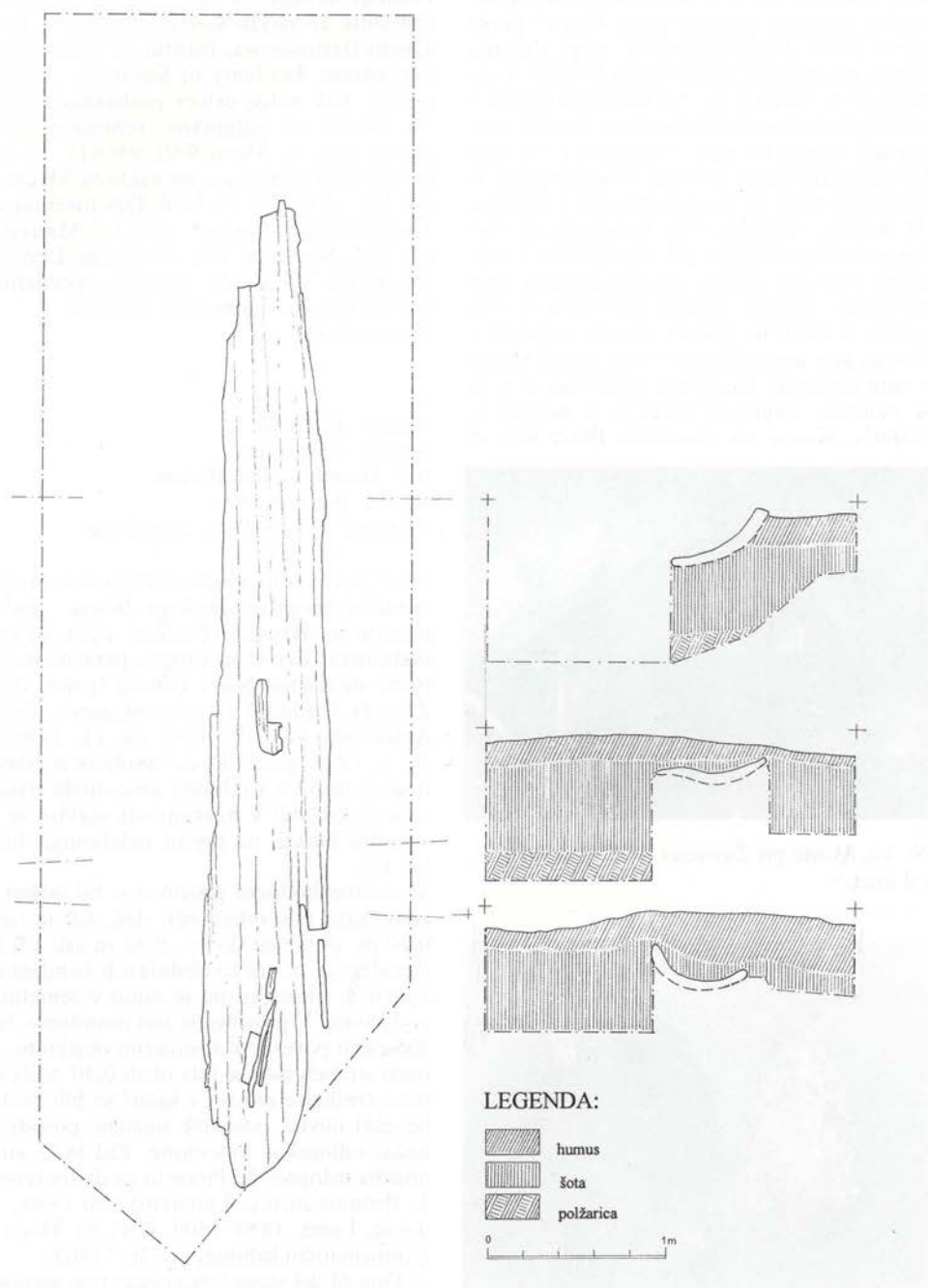
Naselje: **Moste**

Občina: **Jesenice**

Ime: **jama pod hribom Žičica**

Obdobje: **rimski doba**

Ekipo Narodnega muzeja so leta 1993 med izkopavanjem v Godiču (glej poročilo pod št. 2) obvestili, da so bili najdeni v jami nad Mostami pri Žirovnici na Gorenjskem predmeti, po opisu sodeči sorodni godiškim. Zaradi nevarnosti, da se bo kopanje na črno nadaljevalo, smo takoj odšli v Moste, kjer

Sl. 9. Iška Loka. Tloris in prečni profili deblaka.

smo v dveh dneh (29. in 30. julija) dokumentirali najdišče (sl. 10). Brezimni jamski spodmol se odpira na pobočju hriba Žičica v predgorju Stola. Polkrožni vhod, ki ga deloma zapira podolgovat stožec meli, je širok 5 m, jama pa je dolga 7 m. Na skrajnem koncu v notranjosti smo naleteli na skoraj v celoti prekopano žganinsko plast. Prekopan je bil tudi kulturni sloj v obeh votlinah vodnega jaška. V žganinski plasti so pred nami našli 4 oljenke, 11 novcev, odlomke fine keramike, in srebrno votivno ploščico; del tega gradiva je pridobil Narodni muzej. Dokumentirali smo najdišče, očistili hodno površino in vso zemljo iz kulturne plasti v vrečah prepeljali v Godič, kjer smo jo sprali. Vsega skupaj je bilo v jami najdenih 32 novcev, predvsem iz 3. in 4. stoletja; najmlajši novcec je iz začetka 5. stoletja. Novce sta opredelila Peter Kos in

Sl. 10. Moste pri Žirovnici. Pogled na jamo od juga.

Sl. 11. Moste pri Žirovnici. Kosi poslikanega ometa, najdeni v jami.

Andrej Šemrov (Numizmatični kabinet Narodnega muzeja). V žganini smo našli poleg množine živalskih koščic (analiziral jih je László Bartosiewicz, Institut of Archaeology, Hungarian Academy of Sciences, Budimpešta) tudi nekaj delcev poslikanega ometa (sl. 11) in več odlomkov srebrnih votivnih ploščic (akc. št. Moste 93/1–93/ 81). Te imajo najboljše primerjave na najdišču Mauer an der Url v Avstriji (R. Noll, Das Inventar des Dolichenusheiligtums von der Mauer an der Url, Noricum, Der Römische Limes in Österreich 30, 1980). Najdišče opredeljujejo kot svetišče iz rimskega obdobja.

Timotej Knific

6

Naselje: **Podkraj**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Hrušica – Ad Pirum**

Naslov: Podkraj 100

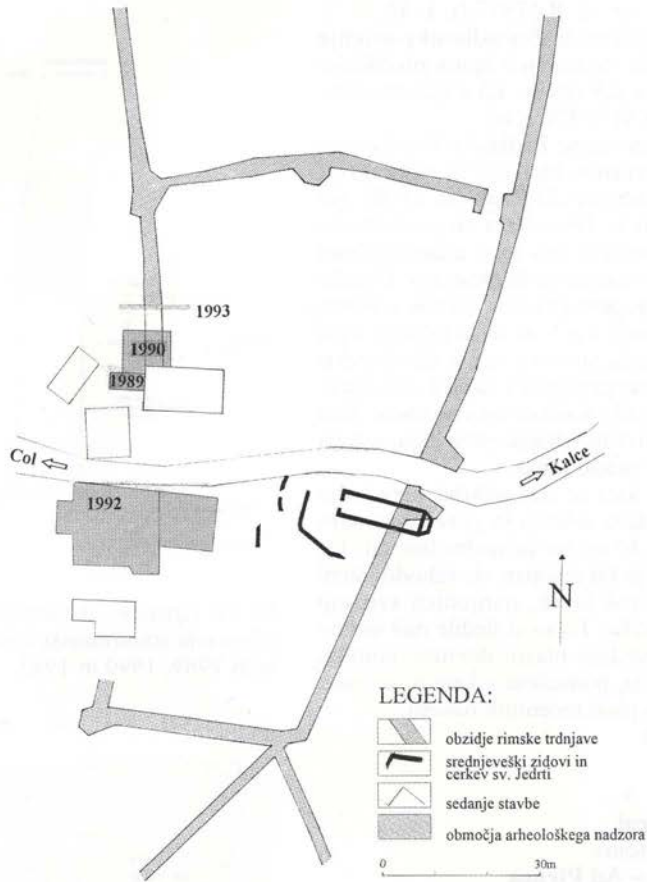
Obdobje: rimska doba, srednji vek

Med obnovo in preureditvijo nekdanjega Lanthierijevega gozdarskega dvorca – poštne postaje na Hrušici (Podkraj 100), ki jo je nadzoroval Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica (prim. dopis Zavoda Oddelku za gospodarstvo občine Ajdovščina, št. 1357–1/90, 26. 11. 1990), je 27. 6. 1992 opravil Drago Svoljšak iz Narodnega muzeja v Ljubljani arheološki nadzor zemeljskih del v notranjosti stavbe in ob vzhodni fasadi, na mestu nekdanjega hleva (sl. 12).

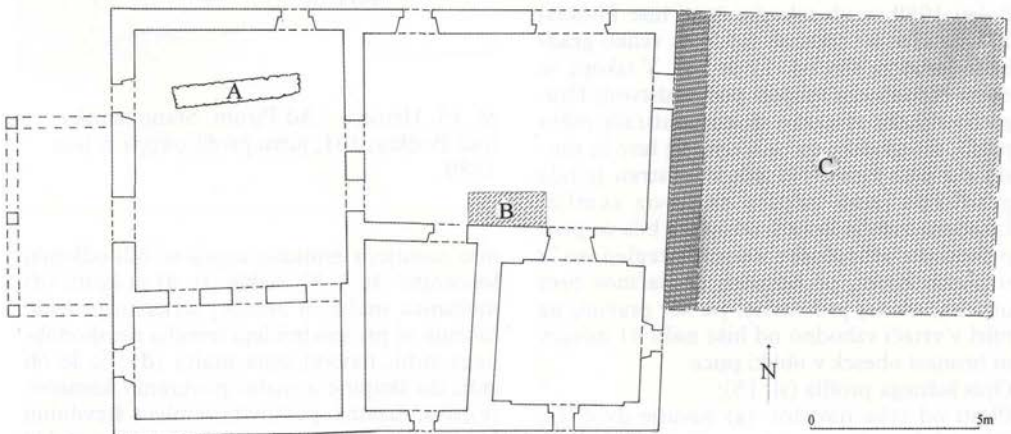
V severozahodnem prostoru je bil odkrit na živo skalo postavljen zid, dol. 4,0 m, deb. 0,70 m, ohranjen do viš. 0,40 m (sl. 13: A). Zgrajen je bil iz neobdelanih lomljencev apnenca, ohranjen pa je samo v temeljnem podstavku. V prostoru je stal osamljeno, brez smiselnih povezav z obstoječim objektom. Na obeh straneh zidu je bila okoli 0,40 m debela plast črnkaste zemlje, v kateri so bili najdeni beneški novce, odlomek steklene posode ter nekaj odlomkov lončenine. Zid je že zunaj obzidja trdnjave *Ad Pirum* in ga datira novce.

1. Bronast novce. Leonhard von Görz, 1/4 denar, Lienz, 1454–1500. CNI 32. Hrani ga Numizmatični kabinet, inv. št. 17062.

2. Dno in del stene lončenega vrča, svetlorjava žgana prečiščena glina; zunanja površina je nekaj nad dnom okrašena z nizom kratkih pokončnih vtisov. Datacija: verjetno rimsko. Pr. dna 4,3 cm, viš. ohr. dela 3,3 cm, deb.

Sl. 12. Hrušica – Ad Pirum. Načrt rimske trdnjave z vrisanimi sedanjimi stavbami.

Sl. 13. Hrušica – Ad Pirum. Posegi pri preureditvi Lanthierijevega dvorca, Podkraj 100.

stene 0,4 cm; inv. št. R 17377 (t. 1: 1).

Najdena sta bila tudi dva odlomka ostenja lončene posode, svetlorjavo žgana prečiščena glina (vel. 7,3 x 2,9 cm in 4,3 x 2,2 cm, deb. 0,8 cm; inv. št. R 17376 a, b).

V srednjem delu stavbe Podkraj 100 je bil pregledan tudi prostor, kjer naj bi nekdaj stal obrambni zid trdnjave *Ad Pirum* (sl. 13: B). Na tem zemljišču je živa skala že povsem na površju, večinoma je bila med adaptacijskimi deli prilagojena tlakom novih prostorov. Obzidje pa je bilo že v času gradnje stavbe povsem iztrgano. Na okoli 2 x 1 m veliki površini med vhodoma v manjša prostora, kjer je bilo še nekaj ohranjenega ilnatega polnila v zajedah žive skale, je bilo opaziti veliko koščkov apnene malte. Živa skala se je od tu strmo dvigala proti jugu, sedanji pod je globoko vsekan vanjo.

Na prostoru, kjer je stal nekdaj hlev, smo nadzorovali odvoz ruševin in poravnavo terena (okoli 10 x 10 m) ter južne brežine (sl. 13: C). Istočasno je bil izkopen ob vzhodni steni stavbe 1 m širok jarek, namenjen sanaciji stavbnega temelja. Tu so si sledile nad skalno osnovo še naslednje plasti: ilovnato polnilo, črnkasta zemlja, pomešana s kamni, in okoli 0,90 m debela plast recentnih nasutij.

Drago Svolfšak

7

Naselje: Podkraj

Občina: Ajdovščina

Ime: Hrušica – Ad Pirum

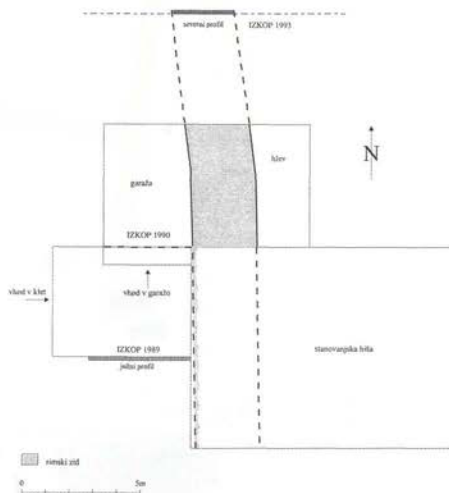
Naslov: Podkraj 101

Obdobje: rimska doba

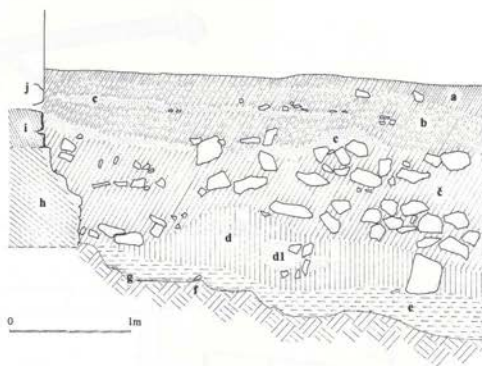
Poleti 1989 so ob zahodni steni hiše Podkraj 101 na Hrušici izkopali 6 x 4 m veliko gradbeno jamo za klet (sl. 12 in 14). V izkopu je ekipa Narodnega muzeja pod vodstvom Draga Svolfšaka risarsko dokumentirala južni profil, fotografsko pa tudi temelje hiše in rimski zid pod njimi. Na zahodno stran je bila gradbena jama odprta za izvoz zemlje. Izkopana zemlja in tudi izkop sta bila že pred prihodom arheološke ekipe "pregledana" z iskalcem kovin, po besedah domačinov brez uspeha, ob tej priložnosti pa so, pravijo, na njivi v vrtači vzhodno od hiše našli 31 novcev in bronast obesek v obliki ptice.

Opis južnega profila (sl. 15):

Plasti od vrha navzdol: (a) nasutje dvorišča, (b) sodobna nasutja, povezana z obnavljanjem hiše Podkraj 101, (c) malta, ki je ostalina gradnje hiše Podkraj 101, (č) zemljeno-kam-

Sl. 14. Hrušica – Ad Pirum. Posegi ob adaptaciji stanovanjske hiše Podkraj 101 v letih 1989, 1990 in 1993.

Sl. 15. Hrušica – Ad Pirum. Stanovanjska hiša Podkraj 101, južni profil izkopa iz leta 1989.

nito nasutje, v črnkasti zemlji so bili odlomki lončenine (št. 1–8), stekla (št. 9) in kosti, (d) mešanica malte in zemlje, sivkastorumena, začena se pri spodnji legi temelja rimskodobnega zidu, najbolj čista malta (d1) je le ob zidu do skupine z malto povezanih kamnov, (e) siva, mastna, peskovita zemlja s številnimi kostmi in odlomkom rimskodobnega stekla na skalnati osnovi (f) in deloma na rjavi ilovici (g), ki zapolnjuje razpoke v skali. Hiša

Sl. 16. Hrušica – Ad Pirum. Ostanki rimskega obzidja severno od stanovanjske hiše Podkraj 101. Izkop leta 1990, pogled od severa.

Podkraj 101 stoji na poravnanim rimskem obzidju (i), njena zahodna fasada (j) in zahodno lice obzidja trdnjave sta poravnani. Od rimskega zidu sta na temelju ohranjeni še dve legi kamnov do višine 0,30 m, stik s sedanjo stavbo je dobro viden. Temelj rimskega obzidja (h) je masiven blok iz zmesi malte in kamenja; malti je primešana zdrobljena opeka. Temelj je postavljen na neporavnano skalnato podlago in ohranjen do višine 0,82 m. Datacija: plasti (a) in (b) recentni, plast (c) iz časa gradnje hiše Podkraj 101, plast (č) novoveška, plast (d) iz časa gradnje obzidja trdnjave Ad Pirum, plast (e) rimskodobna hodna površina.

1. Odlomek ustja z delom ostenja lončene

posode, temnosiva, trdo žgana glina, mešana s peskom; širok rob ustja je okrašen z valovnico. Vel. 5,2 x 4 cm, deb. stene 0,4 cm; inv. št. G 11207 (t. 1: 2).

2. Odlomek stene lončene posode, temno sivo, trdo žgana glina, mešana s peskom; na zunanji površini je z odtisi razčlenjeno vzdolžno rebro. Vel. 5,5 x 3,7 cm, deb. 0,4 cm; inv. št. G 11209 (t. 1: 3).

3. Odlomek ustja z delom ostenja lončene posode, temnosivo, trdo žgana glina, mešana s peskom. Vel. 4,7 x 4,1 cm, deb. stene 0,5 cm; inv. št. G 11206 (t. 1: 4).

4. Odlomek ostenja in vratu lončene posode, temnosiva, trdo žgana glina, mešana s peskom; na ramenu je okrašena z valovnico. Vel. 5,9 x 5 cm, deb. 0,6 cm; inv. št. G 11208 (t. 1: 5).

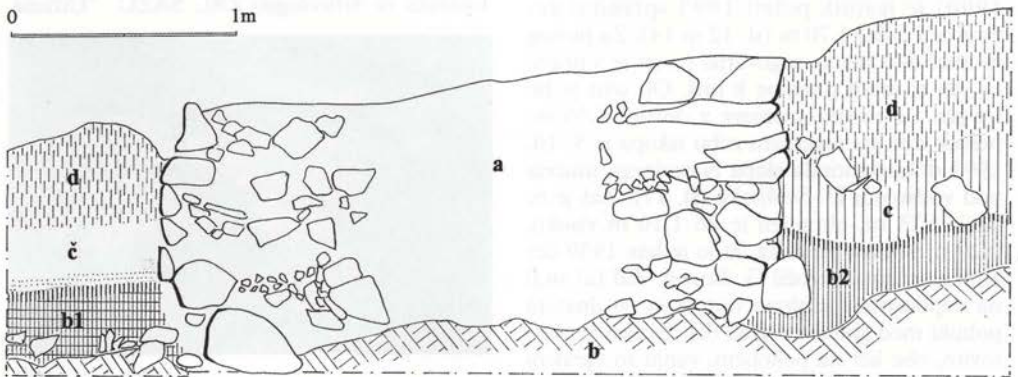
5. Odlomek ustja lončene posode, temnosiva, trdo žgana glina, mešana s peskom. Vel. 3,2 x 2,8 cm, deb. stene 0,5 cm; inv. št. G 11205 (t. 1: 6).

6. Odlomek dna steklene posode. Vel. 5,1 x 3,1 cm, deb. do 0,6 cm; inv. št. G 11213 (t. 1: 7).

7. Odlomek stene lončene posode, svetlosivo žgana glina, mešana s peskom; na zunanji površini je razčlenjeno vzdolžno rebro. Vel. 4,6 x 3,6 cm, deb. 0,4 cm; inv. št. G 11210 (t. 1: 8).

8. Del dna s prehodom v ostenje lončene posode; svetlosivo žgana glina, mešana s peskom. Vel. 5,4 x 4,3 cm, deb. dna 0,6 cm, pr. dna 10,5 cm; inv. št. G 11211 (t. 1: 9).

9. Ostenje in del dna lončene posode, temnosiva, trdo žgana glina, mešana s peskom. Vel. 4,2 x 4,7 cm, deb. stene 0,3 cm, deb. dna 0,3 cm; inv. št. G 11212 (t. 1: 10).

Sl. 17. Hrušica – Ad Pirum. Stanovanjska hiša Podkraj 101, severni profil iz leta 1993.

Leta 1990 so izkopali gradbeno jamo za severni prizidek k hiši Podkraj 101, ki je nadomestil dotedanjo šupo in je namenjen deloma za garažo, deloma za hlev. Za nekaj metrov je razširjen proti severu in podaljšan proti zahodu. V 6,70 x 8,70 m velikem izkopu je bil odkrit del obzidja rimskodobne trdnjave. Zaščitni izkop je 22. 6. 1990 opravila ekipa Arheološkega oddelka Narodnega muzeja po vodstvom D. Svoljšaka (sl. 12 in 14).

Zid je bil odkrit v dolžini 4,40 m, ob hiši Podkraj 101 je bil širok 2,96 m, na severnem koncu odkritega dela pa 2,70 m (sl. 16). Ohranjen je bil 0,52 m visoko. Postavljen je na ilovnato mrtvico, ali rahlo vglobljen vanjo, med grebene skalnate osnove, ki štrlijo iz ilovice tudi do 0,60 m in so vključeni v zid. Vzhodno lice obzidja je bilo na več mestih iztrgano in poškodovano z recentnimi vkopi in gradnjami. Dobro ohranjeno zahodno lice je zgrajeno iz manjših lomljencev, gladko, fuge so zaglaene. Vezivo je rumenosiva, trdna apnena malta, ki so ji primešani redki drobcji zdrobljene opeke. Zid izginja brez zamikov pod zahodno steno hiše Podkraj 101 in je uporabljen za njen temelj (to smo ugotovili že leta 1989; sl. 15). V poteku zidu je 2,35 m severno od severozahodnega vogala hiše Podkraj 101 zaznaven zasuk proti zahodu. Zid je ohranjen, takšen je bil dogovor z lastnikom, pod tlakom prizidka.

V notranjosti, 0,60 m od zidu, je bila v rjavi ilovnati mrtvici med vrhovi žive skale vidna okoli 0,60 x 0,40 m velika siva lisa s koščki lesnega oglja in sledovi prežganosti. V razmerju z zidom je starejša.

Severno od garaže in hleva (prizidek iz leta 1990) je lastnik poleti 1993 splaniral zemljišče v širini 4,70 m (sl. 12 in 14). Za poseg ni imel dovoljenja, zagovarjal pa ga je s pravico, da si uredi pristope k hiši. Ob tem je bil iztrgan zid rimske trdnjave v dolžini 4,50 m, presek zidu na severnem robu izkopa je 5. 10. 1993 dokumentirala ekipa Narodnega muzeja pod vodstvom D. Svoljšaka (sl. 17). Zid je tu širok 2,75 m, ohranjen je do 1,10 m visoko, 0,20 m obsega prevleka, ki jo je leta 1939 čez antični original položil G. Brusin. Zid (a) stoji na nepravilni skalnati osnovi in na ilnatem polnilu med grebeni v skali (b). Grajen je plastovito, obe lici sta pokončni, vanju so vgrajeni večji lomljenci. Fuge so zaglaene. V sredico so vgrajeni večji kamni in kamnit drobir. Na zunanji (zahodni) strani zidu je nad živo skalo

in ilovnato mrtvico (b) s kamenjem pomešana sivorjava zemlja, ki jo na vrhu zaključuje tenka plast humusne zemlje (b1), nad njo pa ostali na recentne apnenice (č) in humus (d). Na notranji strani obzidja pa sta ob zidu nad skalo (b) in rjavo ilovnato zemljo (b2), v katero je zid plitvo ugreznjen in predstavlja rimskodobno hodno površino (v njej je bil odlomek tegule!), še plast razsute malte in kamenja (c, ruševina zidu) ter humus (d).

Drago Svoljšak

8

Naselje: Vranje

Občina: Sevnica

Ime: Ajdovski gradec

Obdobje: prazgodovina, rimska doba, zgodnji srednji vek

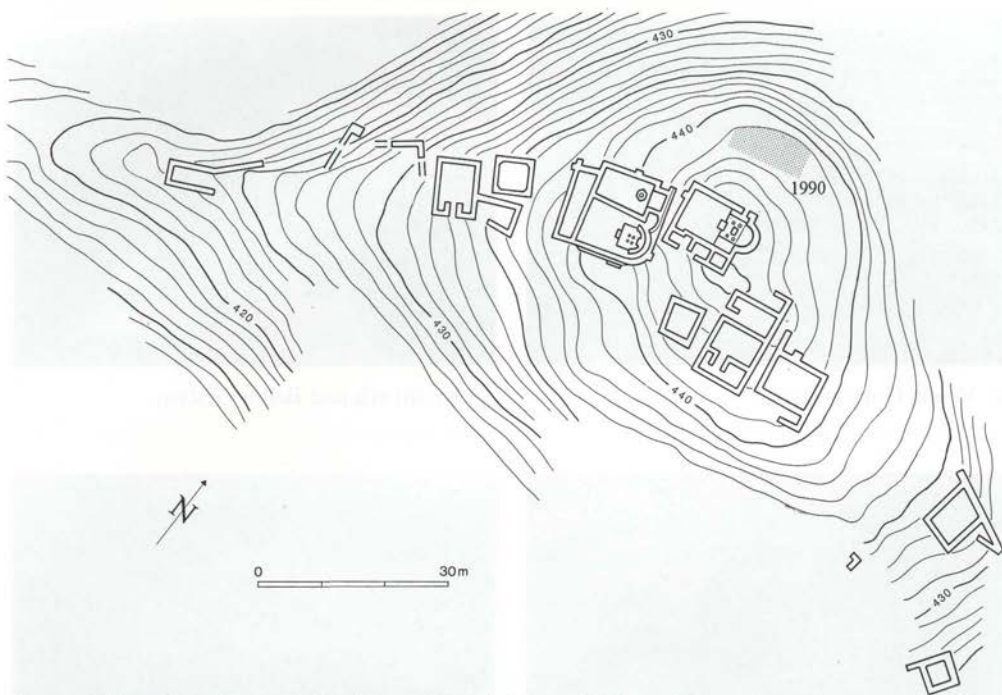
V zvezi z urejanjem arheološkega parka na Ajdovskem gradu je potekalo od 23. maja do 30. junija 1990 severno od zgornje cerkve arheološko izkopavanje, pri katerem smo raziskali del terase v velikosti 12 x 6 m (sl. 18). Zaradi vinogradniške rabe je bilo zemljišče na začetku tega stoletja prekopano z jarki, ki so zelo poškodovali kulturne plasti (sl. 19). V izkopu so bile poleg pričakovanih drobnih najdb iz časa preseljevanja ljudstev odkrite tudi rimske in prazgodovinske najdbe (akc. št. Vranje 90/1 – 90/204). Delo, ki ga je financirala Zveza kulturnih organizacij iz Sevnice, je opravila ekipa Narodnega muzeja.

Timotej Knific

Od leta 1988 Narodni muzej sodeluje v projektu Inštituta za Arheologijo ZRC SAZU "Utrjena

Sl. 19. Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici. Izkopavanje leta 1990, vinogradniški jarki.

Sl. 18. Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici. Leta 1990 raziskano območje.

prazgodovinska naselja na Dolenjskem". Do leta 1993 so raziskovanja potekala na 21 najdiščih (št. 9 do 29). Rezultati raziskav v letih 1988 in 1989 so bili že objavljeni (J. Dular, B. Križ, D. Svoljšak, S. Tecco-Hvala, Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini, AV 42, 1991, 65–198).

9

Naselje: **Vrhtrebne**

Občina: Trebnje

Ime: **Kunkel pod Vrhtrebjem**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je Borut Križ, ZVNKD Novo mesto, leta 1988; železnodobno naselje (Podzemelj 2 – certoški horizont). Gradivo: inv. št. P 16523 – 16757; P 16762 – 16773. Objava: o. c. 69–76 in 110–112, t. 1–6.

10

Naselje: **Beli Grič**

Občina: Trebnje

Ime: **Križni vrh nad Belim Gričem** (sl. 20 č)

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je Drago Svoljšak, Narodni muzej, leta 1988; prazgodovinsko utrjeno naselje (Ljubljana II, Podzemelj 2, Mokronog III). Gradivo: inv. št. P 15696 – 15867, P 16758, P 16759. Objava: o. c. 98–105 in 131–134, t. 45–50.

11

Naselje: **Mirna**

Občina: Trebnje

Ime: **Gradec pri Mirni** (sl. 20 e)

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je Janez Dular, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, leta 1988; bakrenodobno utrjeno naselje (Ljubljansko barje I–III). Gradivo: inv. št. P 15868 – 16522, P 16760, P 16761, P 18364, P 18365. Objava: o. c. 84–90 in 119–127, t. 22–36.

12

Naselje: **Vrhpeč**

Občina: Novo mesto

Ime: **Sv. Ana nad Vrhpečjo** (sl. 20 c)

Obdobje: prazgodovina, rimska doba

a) Vesela Gora v Brinju

č) Križni vrh nad Belim Gričem

b) Cvinger in Makovec nad Koriti pri Dobrniču

d) Kincelj nad Trbincem

c) Sv. Ana nad Vrhpečjo

e) Gradec pri Mirni

Izkopaval je J. Dular leta 1989; utrjeno prazgodovinsko naselje (od eneolitika do železne dobe in v pozni antiki). Gradivo: inv. št. P 16965 – 17087, P 17090, P 17091. Objava: o. c. 76–81 in 112–114, t. 7–10.

13

Naselje: **Gradišče pri Trebnjem**

Občina: Trebnje

Ime: **Gradišče nad Gradiščem pri Trebnjem**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1989; prazgodovinsko utrjeno naselje (horizont Ljubljana II). Gradivo: inv. št. P 17088, P 17089, P 17092 – 17581. Objava: o. c. 81–84 in 114–119, t. 11–21.

14

Naselje: **Trbinc**

Občina: Trebnje

Ime: **Kincelj nad Trbincem** (sl. 20 d)

Obdobje: prazgodovina, rimska doba

Izkopaval je J. Dular leta 1989; železnodobno utrjeno naselje (certoško–negovska stopnja), poselitev v pozni antiki. Gradivo: inv. št. P 16857 – 16964, P 18545, P 18546. Objava: o. c. 90–94 in 127–129, t. 37–40.

15

Naselje: **Brinje**

Občina: Trebnje

Ime: **Vesela Gora** (sl. 20 a)

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je B. Križ leta 1989; železnodobno utrjeno naselje. Gradivo: inv. št. P 17582 – 17616; Objava: o. c. 94–96 in 129, t. 41.

16

Naselje: **Ostrožnik**

Občina: Trebnje

Ime: **Žempoh**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je D. Svolfšak leta 1989; pozno-bronastodobno naselje (Ljubljana Ib–II). Gradivo: inv. št. P 16784 – 16856. Objava: o. c. 96–98 in 129–131, t. 43–44.

17

Naselje: **Srednji Globodol**

Občina: Novo mesto

Ime: **Mali Vrh**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je D. Svolfšak leta 1990; prazgodovinsko utrjeno naselje. Gradivo: inv. št. P 18175 – 18203.

18

Naselje: **Zagorica pri Dobrničju**

Občina: Trebnje

Ime: **Makovec** (sl. 20 b)

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je D. Svolfšak leta 1990; pozno-bronastodobno utrjeno naselje. Gradivo: inv. št. P 18221 – 18363, P 19163.

19

Naselje: **Korita**

Občina: Trebnje

Ime: **Cvinger** (sl. 20 b)

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1990 (S. Tecco-Hvala, VS 34, Ljubljana 1992, 237); železnodobno utrjeno višinsko naselje (Ha, Lt). Gradivo: inv. št. P 17627 – 18138.

20

Naselje: **Drenje**

Občina: Novo mesto

Ime: **Plešivica**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je B. Križ leta 1990; prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo: inv. št. P 18204 – 18220.

21

Naselje: **Sela pri Šumberku**

Občina: Trebnje

Ime: **Stari grad**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1990 (S. Tecco-Hvala, VS 34, Ljubljana 1992, 296); prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo: inv. št. P 18139 – 18174, P19066.

22

Naselje: **Zagrad pri Otočcu**

Občina: Novo mesto

Ime: **Stari grad**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1991 (S. Tecco-Hvala, VS 34, Ljubljana 1992, 318); prazgodovinsko utrjeno naselje. Gradivo: inv. št. P 18411 – 18427.

23

Naselje: **Draga**

Občina: Novo mesto

Ime: **Vihra**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je B. Križ leta 1991 (B. Križ, VS 34, Ljubljana 1992, 209–210); prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo: inv. št. P 18428 – 18544.

24

Naselje: **Segonje**

Občina: Novo mesto

Ime: **Kočnik**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1992; prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo ni inventarizirano.

25

Naselje: **Otavnik**

Občina: Sevnica

Ime: **Gradec**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1992; prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo ni inventarizirano.

26

Naselje: **Škocjan**

Občina: Novo mesto

Ime: **Mastni hrib**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je Primož Pavlin, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU v letih 1991 in 1992; prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo: inv. št. P 19067-19160.

27

Naselje: **Vinji Vrh**

Občina: Novo mesto

Ime: **Veliki Vinji Vrh**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je D. Svoljšak leta 1992; utrjeno višinsko železnodobno naselje (Ha, Lt). Gradivo ni inventarizirano.

28

Naselje: **Sela pri Zajčjem Vrhu**

Občina: Novo mesto

Ime: **Grac**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je P. Pavlin leta 1993; prazgodovinsko višinsko naselje. Gradivo ni inventarizirano.

29

Naselje: **Vinkov Vrh**

Občina: Novo mesto

Ime: **Gradec**

Obdobje: prazgodovina

Izkopaval je J. Dular leta 1993; železnodobno utrjeno višinsko naselje (Ha, Lt). Gradivo: inv. št. P 18586 – 18978.
Drago Svoljšak

Naključne najdbe

30

Naselje: **Bašelj**

Občina: Preddvor

Ime: **pod Gradiščem**

Obdobje: zgodnji srednji vek

Pri gradnji vodnih zbiralnikov pod Gradiščem nad Bašljem so našli leta 1988 železno streme. Ležalo je v peščenem nanosu ob potoku Belici. Streme je shranil Jože Golmajer iz Hotemaž pri Preddvoru in ga oktobra istega leta podaril Narodnemu muzeju.

1. Železno streme s pravokotnim ušesom, razčlenjenima krakoma in ploščato stopalko, ki je ob straneh in po sredini okrepljena z rebrom. Viš. 21,6 cm, šir. 11,9 cm; inv. št. S 2368 (t. 3: 1).

Datacija: 9. stoletje (primerjava: A. Pleterski, Sebenjski zaklad, AV 38, Ljubljana 1987, 248–253, sl. 12).

Timotej Knjfic

31

Naselje: **Begunje na Gorenjskem**

Občina: Radovljica

Ime: **grad Kamen**

Obdobje: srednji ali novi vek

Maja leta 1993 je Jernej Kralj iz Ljubljane našel na površju severnega pobočja ob kvadratnem stolpu grada Kamen v Begunjah odlomek glavnika. Septembra istega leta ga je podaril Narodnemu muzeju.

1. Odlomek dvovrstnega glavnika iz goveje kosti, okrašenega z vrezanimi koncentričnimi krožci. Dol. ohr. dela 3,0 cm, šir. 5,4 cm; inv. št. G 11057 (t. 2: 2).

Glavnik je verjetno iz časa obstoja gradu (13. – 17. stoletje).

Vida Stare

Sl. 21. Pusti grad (Waldenberg) nad Lipnico pri Radovljici, pogled od severa.

32

Naselje: **Ig**

Občina: Ljubljana-Vič-Rudnik

Ime: **med Babno Gorico in Igom**

Obdobje: prazgodovina

Leta 1988 je Tone Glavan z Iga podaril Narodnemu muzeju bronasto tulasto sekiro (inv. št. P 16782). Našli so jo pri oranju, približno 0,6 m globoko. Objavljena bo v Katalogih in monografijah 29, 1995 (v pripravi za tisk).

Datacija: pozna bronasta doba – mlajša stopnja kulture žarnih grobišč (HaB).

Neva Trampuž Orel

33

Naselje: **Lipnica**

Občina: Radovljica

Ime: **Pusti grad**

Obdobje: srednji vek

Na Pustem gradu (Waldenberg) nad Lipnico pri Radovljici (sl. 21) so v letih 1992 in 1993 na črno izkopali številne predmete. Nedovoljeno kopanje je obravnaval ZVNKD Kranj, zasegli so večji del najdb, ki jih zdaj hrani Gorenjski muzej v Kranju, pod vodstvom Barbare Ravnik-Toman pa je Zavod opravil tudi manjše kontrolno izkopavanje. Na črno so kopali tik ob palaciju, na jugozahodni strani; novci so v glavnem prišli v Numizmatični kabinet Narodnega muzeja, nekaj kovancev in predmetov hranijo zasebniki. Arheološki oddelek Narodnega muzeja je pridobil 34 predmetov, ki so inventarizirani pod

Sl. 22. Pusti grad (Waldenberg) nad Lipnico pri Radovljici.

Kipec sv. Katarine Aleksandrijske, apnenec, viš. 6,5 cm; pozno 15. ali zgodnje 16. stoletje.

št. G 11025–11051, G 11058–11063 in G 11093, med njimi tudi kipec sv. Katarine Aleksandrijske (sl. 22).

Posamezni predmeti so bili že objavljeni (T. Knific, Cerkev sv. Štefana v Fijerogi pri Pomjanu v slovenski Istri, Annales 5, Koper 1994, 60, sl. 28: 5; Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 317–321). V pripravi je celovita objava.

Datacija: od 12. do 16. stoletja.

Vida Stare

34

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Bavarski dvor

Obdobje: rimska doba

Narodni muzej je leta 1991 odkupil štiri steklene posode, ki izvirajo verjetno iz enega samega groba, izkopanega na mestu sedanjega cestnega podvoza.

1. štirioglat vrč iz zelenega prozornega pihanega stekla. Viš. 18,5 cm; inv. št. R 17106 (t. 1: 12).

2. Dišavnica (balzamarij) iz zelenomodrega pihanega stekla. Viš. 5,7 cm; inv. št. R 17107 (t. 1: 13).

3. Skodelica iz zelenega prozornega pihanega stekla. Pr. ustja 9,2 cm, viš. 5,2 cm; inv. št. R 17105 (t. 1: 14).

4. Skodelica iz zelenega prozornega pihanega stekla. Pr. ustja 8,1 cm, viš. 4,7 cm; inv. št. R 17104 (t. 1: 15).

Datacija: sredina – konec 1. stoletja

Janka Istenič

35

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Naslov: Poljanska cesta

Obdobje: prazgodovina

V nasadu "88 dreves" v nekdanji vojašnici Maršala Tita na Poljanski cesti je našel Sašo Javornik iz Ljubljane leta 1991 bronasto čolničasto fibulo in jo podaril Narodnemu muzeju. Po ogledu najdišča se zdi, da je bila fibula v zemlji, ki je bila za nasad sem navožena. OE Rast (Komunalno podjetje Ljubljana), ki je tu izvajalo dela maja in junija 1983, je zemljo vozilo z različnih delovišč po mestu, največ s starega letališča v Mostah (sporočilo direktorja Zorana Tomšiča, 24. 1. 1995).

1. Bronasta čolničasta fibula, ohranjen je votel lok, na katerem so večje poškodbe, in del noge; lok je okrašen z vrezanimi triračnimi cikcakastimi motivi v štirih poljih, ki jih ograjuje pet pasov z dvotračno obrobo; prehod loka v nogo in peresovino je razgiban s po tremi širokimi žlebovi. Dol. ohr. dela 11,2 cm, deb. loka do 4,3 cm; inv. št. P 16783 (t. 2: 1). Datacija: HaC2/HaD1.

Drago Svolfšak

36

Naselje: Možjanca

Občina: Kranj

Ime: pri cerkvi sv. Miklavža

Obdobje: prazgodovina

Januarja 1991 je Andrej Knific iz Ljubljane na njivi pri cerkvi sv. Miklavža našel bronasti igli. V brazdi sveže preorane njive sta ležali tesno skupaj. O najdbi je obvestil Narodni muzej, ki je igli odkupil (inv. št. P 18409 in P 18410). Objavljeni bosta na drugem mestu.

Datacija: srednja bronasta doba.

Drago Svolfšak

37

Naselje: Pristava

Občina: Tržič

Ime: Pri Tabru

Naslov: Pristavska ulica 13

Obdobje: novi vek

Leta 1992 je lastnik našel v zasipu pod podom hiše več kosov keramičnih posod in raznih pečnic. Najdbe je Narodni muzej odkupil; inv. št. G 11000 – 11024. Objava: V. Stare, VS 35, Ljubljana 1995, 132.

Datacija: 16. stoletje.

Vida Stare

38

Naselje: Vnanje Gorice (?)

Občina: Vrhnika

Obdobje: prazgodovina

Leta 1988 je Narodni muzej odkupil kamnito kladivo. Okoliščine najdbe niso znane, najdišče ni zanesljivo.

1. Kamnito kladivo bikonične oblike, na sredi prevrtano za nasaditev ročaja. Dol. 17,7 cm, šir. 5,2 cm; inv. št. P 16781 (t. 1: 11).

Datacija: bakrena doba – HaC.

Neva Trampuš Orel

39

Naselje: **Vrhnika**

Občina: Vrhnika

Ime: **Frtica**

Obdobje: prazgodovina

Med letoma 1983 in 1985 je bil najden na zorani njivi med zaselkoma Frtica in Sap zahodno od ceste Ljubljana – Vrhnika bronast jezičastoročajni meč. Leta 1988 ga je Narodni muzej odkupil (inv. št. P 17780). Objavljen bo v Katalogih in monografijah 29, 1995 (v pripravi za tisk).

Datacija: srednja bronasta doba (BrC–BrD).

Neva Trampuž Orel

40

Najdišče: **med Črnomljem in Metliko**

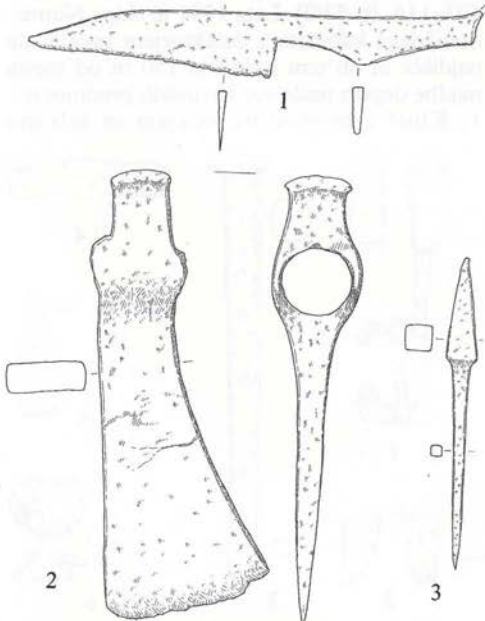
Obdobje: rimska doba

Leta 1993 je Narodni muzej odkupil tri železne predmete; najditelj ni znan.

1. Krak železnih škarij. Dol. ohr. dela 18,1 cm, šir. rezila do 2,6 cm; inv. št. R 17403 (sl. 23: 1).

2. Železna uhata sekira s kladivastim temenom. Dol. 17,8 cm; inv. št. R 17402 (sl. 23: 2).

3. Železna puščična ost s piramidasto konico in dolgim nasadnim trnom kvadratnega preseka.

Sl. 23. Železni predmeti, najdeni med Črnomljem in Metliko. Merilo 1:3.

Dol. 12,4 cm; inv. št. R 17404 (sl. 23: 3).

Janka Istenič

Detektorske najdbe

41

Naselje: **Bašelj**

Občina: Preddvor

Ime: **Gradišče nad Bašljem**

Obdobje: zgodnji srednji vek

Na Gradišču nad Bašljem (ANSI 1975, 172) sta iskalca z detektorjem nabrala več predmetov. Izročila sta jih Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, ta pa jih je leta 1993 predal Arheološkemu oddelku Narodnega muzeja (akc. št. 1993/2 in 1993/23). Ker so v strokovne kroge prihajali tudi drugi podatki o podobnih najdbah z Bašlja, je Inštitut za arheologijo ocenil, da je najdišče zelo ogroženo. Območje Gradišča so na podlagi geodetskega posnetka razdelili na sektorje, ki so jih 21. 11. 1992 pregledali z detektorji. Našli so 42 predmetov (sl. 24) in jih leta 1993 z ustrezno dokumentacijo izročili Narodnemu muzeju (akc. št. 1993/22).

Datacija: 9. stoletje.

Timotej Knific

42

Naselje: **Drnovo**

Občina: Krško

Ime: **Neviodonum**

Obdobje: rimska doba

Sredi območja rimskega mesta (ANSI 1975, 253–254) je iskalec z detektorjem v letih 1990–1991 nabral več predmetov. Leta 1993 jih je izročil Narodnemu muzeju.

1. Staljena steklenica s širokim narebrenim ročajem iz zelenkastega prozornega stekla. Vel. 9,7 x 5,2 cm; inv. št. R 17284 (t. 6: 1).

2. Prevrtna školjka. Vel. 5,2 x 5,1 cm; inv. št. R 17285 (t. 6: 2).

3. Bronasta fibula. Dol. 5,0 cm, viš. 2,0 cm; inv. št. R 17283 (t. 6: 3).

4. Bronasta fibula. Dol. 4,4 cm, viš. 1,8 cm; inv. št. R 17287 (t. 6: 4).

5. Del bronastega obroča (zapestnica?). Dol. 6,3 cm; inv. št. R 17286 (t. 6: 5).

Datacija: rimsko (1), verjetno rimsko (2), morda rimsko (5), zgodnjerimsko (3, 4).

Janka Istenič

Sl. 24. Gradišče nad Bašljem, izbor železnih predmetov.

43

Naselje: **Golo**

Občina: Ljubljana-Vič-Rudnik

Ime: **Golec**

Obdobje: rimska doba

Leta 1993 je Narodni muzej odkupil štiri predmete, ki jih je iskalec z detektorjem našel na hribu Golec nad Golim (767 m).

1. Bronasta obročasta fibula z narezanim zunanji robom; igla manjka. Pr. 14,6 cm; inv. št. R 17265 (t. 2: 16).

2. Železen žebliček s ploščato skovano glavico. Dol. 1,7 cm; inv. št. R 17266 (t. 2: 3).

3. Svinčena kroglica. Pr. 1,24 cm; inv. št. R 17268 (t. 2: 4).

4. Železna kljukica. Dol. 2,9 cm; inv. št. R 17267 (t. 2: 5).

Datacija: druga pol. 3. stoletja – sredina 4. stoletja (1), rimsko obdobje (2–4).

Janka Istenič

44

Naselje: **Hruševje**

Občina: Postojna

Ime: **Stari grad** ali **Molinišče**

Obdobje: rimska doba

Leta 1990 ali 1991 je bila najdena z iskalcem kovin na območju Starega gradu (ANSI 1975, 150, pod Sajeve; Krajevni leksikon Slovenije 1, Ljubljana 1968, 253, pod Hruševje) bronasta fibula omega oblike. Dol. 5,5 cm, šir. 4,4 cm; inv. št. R 17282 (t. 7: 3).

1. Bronasta fibula omega oblike. Dol. 5,5 cm, šir. 4,4 cm; inv. št. R 17282 (t. 7: 3).

Datacija: poznorimsko obdobje.

Janka Istenič

45

Naselje: **Knežak**

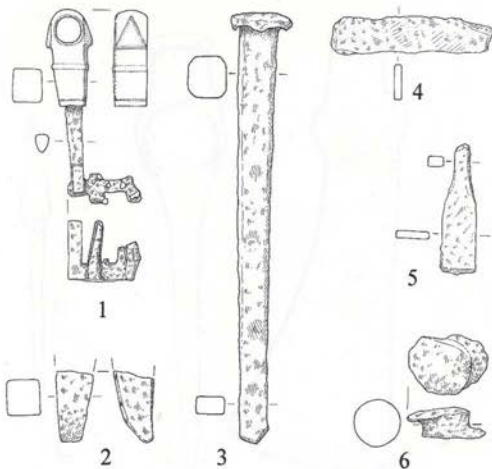
Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **Gradišče nad Knežakom**

Obdobje: rimska doba

Leta 1986 je iskalec z detektorjem na Gradišču našel depo republikanskih novcev iz sredine 2. stoletja pr. n. š. in ga izročil Numizmatičnemu kabinetu Narodnega muzeja (P. Kos, A. Šemrov, Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Slowenien 3, Berlin 1995, 103–116, št. 53/2). Leta 1991 je ekipa Numizmatičnega kabineta z detektorjem pregledala najdišče in ob tem približno 150 m od mesta najdbe depoja našla več kovinskih predmetov.

1. Ključ z bronastim ročajem in železno

Sl. 25. Gradišče nad Knežakom, kovinske najdbe. Merilo 1:2.

- brado. Dol. 7,7 cm; inv. R 17269 (sl. 25: 1).
 2. Del železnega predmeta piramidalne oblike. Dol. ohr. dela 2,8 cm; inv. št. R 17272 (sl. 25: 2).
 3. Velik železen žebelj. Dol. 17,1 cm; inv. št. R 17270 (sl. 25: 3).
 4. Ploščat kos železa. Vel. 6,4 x 1,5 cm; inv. št. R 17274 (sl. 25: 4).
 5. Ploščat kos železa. Vel. 5,2 x 1,6 cm; inv. št. R 17275 (sl. 25: 5).
 6. Del železnega predmeta. Pr. do 2,7 cm, viš. 1,3 cm; inv. št. R 17273 (sl. 25: 6).
 Poleg teh predmetov je bil najden še kos železne žindre (inv. št. R 17271).

Janka Istenič

46

Naselje: Laže

Občina: Sežana

Ime: Žužkovka

Obdobje: prazgodovina (?)

Iskalec z detektorjem je Narodnemu muzeju leta 1993 izročil bronast trak in brezoblični košček kovine (akc. št. 93/18-2), ki ju je našel na hribu Žužkovka (806 m) jugovzhodno od vasi Laže.

1. Odloemek deformiranega bronastega traku, okrašena s plitvim vrezom. Dol. ohr. dela 8,9 cm, šir. do 3,4 cm; akc. št. 93/18-1 (t. 7: 2).

Neva Trampuž Orel

47

Naselje: Ledine

Občina: Idrija

Ime: Gradišče

Obdobje: novi vek

Na pobočju Gradišča (998 m) je leta 1988 iskalec z detektorjem našel dva predmeta in ju istega leta izročil Narodnemu muzeju.

1. Železen srp, nasaditveni trn je na koncu zakrivljen. Dol. 37,0 cm, šir. rezila do 2,3 cm; inv. št. R 17399 (t. 3: 2).

2. Železen nož, na trnu so ohranjene tri zakovice za pritrditev platnic. Dol. 18,7 cm; inv. št. R 17400 (t. 3: 3).

Drago Svoljšak

48

Naselje: Potoki

Občina: Jesenice

Ime: Ajdna

Obdobje: zgodnji srednji vek

Leta 1988 je iskalec z detektorjem na območju poznoantične naselbine (ANSI 1975, 166) nabral več predmetov. Po njegovih besedah so ležali v prekopani zemlji, ki so jo bili navozili pri arheoloških izkopavanjih. Najdbe je oktobra 1988 izročil Numizmatičnemu kabinetu Narodnega muzeja. Tu so obdržali srebrnik vzhodnogotskega vladarja Theodata, ostalo gradivo je dobil Arheološki oddelek.

1. Železen ključ s sidrasto brado in zanko, v katero je vdet obroček. Dol. 23,9 cm, šir. brade 4,0 cm, pr. obročka 4,1 cm; inv. št. S 2474 (t. 5: 1).

2. Železen prebijač okroglega preseka. Dol. 23,8 cm, pr. do 1,0 cm; inv. št. S 2476 (t. 5: 2).

3. Železen ključ z ušescem in zobčasto brado. Dol. 14,55 cm, šir. brade 3,8 cm; inv. št. S 2475 (t. 5: 3).

4. Železna člena verige z vdetim nasadilom. Dol. 14,4 cm, dol. člena 5,4 cm, dol. nasadila 4,5 cm; inv. št. S 2478 (t. 5: 4).

5. Železna skoba, ena konica manjka. Dol. 7,85 cm, šir. prečke 1,2 cm; inv. št. S 2479 (t. 5: 5).

6. Železen nož z žlebičem na obeh straneh rezila; ko-nica rezila je odlomljena. Dol. ohr. dela 14,4 cm, šir. do 31,5 cm; inv. št. S 2477 (t. 5: 6).

7. Železen kembelj zvonca. Dol. 7,35 cm, pr. odebelitve 1,55 cm; inv. št. 2482 (t. 5: 7).

8. Železen trakast okov, ob robovih okrašen z nizom iztolčenih bunčic. Dol. ohr. dela 8,7 cm, šir. 1,2 cm; inv. št. S 2481 (t. 5: 8).

9. Železen trakast obroček s presegajočima zakovanima koncema; na obročku so tri luknjice za pritrditev. Pr. 3,0 cm, šir. traku 1,6 cm; inv. št. S 2483 (t. 5: 9).

10. Železen obroč. Pr. 6,55 cm; inv. št. S 2480 (t. 5: 10).

Datacija: 5. in 6. stoletje.

Timotej Knific

49

Naselje: Radohova vas

Občina: Postojna

Ime: Sv. Primož

Obdobje: rimska doba

Iskalec z detektorjem je v letih 1990-91 nabral na vzpetini Sv. Primož (prim. ANSI, 156) nekaj predmetov, ki jih je leta 1993 izročil Narodnemu muzeju.

1. Podolgovat bronast pasni okov, okrašen z

globokim vrezom. Dol. 7,5 cm; inv. št. R 17277 (t. 2: 8).

2. Bronast propelerski pasni okov. Viš. 4,5 cm, deb. 0,3 cm; inv. št. R 17278 (t. 2: 7).

3. Zgornji del bronastega zvonca. Viš. ohr. dela 3,9 cm, šir. ročaja 3,9 cm; inv. št. R 17276 (t. 2: 9).

4. Del bronaste ploščice, okrašene s koncentričnimi krožci, ob spodnjem robu sta okrogli luknjici. Dol. ohr. dela 1,7 cm, šir. 1,7 cm; inv. št. R 17279 (t. 2: 10).

Datacija: poznorimsko.

Janka Istenič

50

Naselje: **Razdrto**

Občina: Postojna

Ime: **za kamnolomom**

Obdobje: rimska doba

V letih 1990–91 je iskalec z detektorjem našel na hribu za kamnolomom fibulo in razdelilec ter ju leta 1993 izročil Narodnemu muzeju.

1. Bronasta fibula na šarnir z ostanki rdečega emajla. Dol. 4,0 cm, šir. 2,4 cm; inv. št. R 17288 (t. 2: 11).

2. Bronast razdelilec (?). Pr. 3,3 cm; inv. št. R 17289 (t. 2: 12).

Datacija: zgodnjerimsko obdobje (1), rimsko obdobje (2).

Janka Istenič

51

Naselje: **Reka**

Občina: Idrija

Ime: **Grad na Lipi**

Obdobje: prazgodovina, rimska doba

Na grebenu med potokoma Poličnica (Poličanka) in Kozarska (prim. N. Osmuk, Reka, VS 24, 1982, 163–164) z ledinskim imenom Grad (Grad na Lipi) je leta 1982 iskalec z detektorjem "preiskal" jezičast in terasasto razčlenjen južni zaključek ter del pobočja proti potoku Poličnica. Na več mestih je tudi kopal, posebej na poravnanih delih grebena, na umetnih terasah in vdolbinah. Posebej natančno je pregledal in prekopal osrednji, okoli 10 x 10 m velik plato. Kopač, ki mu je pri tem pomagal, je vzel zase trizobo železno ost in železno sulično konico (identifikacija imetnika obeh predmetov do zdaj še ni bila uspešna). Druge najdbe je vzel iskalec z detektorjem in jih leta 1988 izročil Arheološkemu oddelku, srebrnik pa prodal Numizmatičnemu

kabinetu Narodnega muzeja.

1. Železna ost kopja z enostransko konico; v razširjenem platišču sta dve luknjici za pritrdjevanje, v eni je ohranjena konica železnega žeblja. Dol. 20,1 cm, šir. platišča do 2,4 cm; inv. št. R 17378 (t. 4: 1).

2. Železna ost kopja. Dol. 11,4 cm, šir. do 1,2 cm; inv. št. R 17379 (t. 4: 2).

3. Železna ost kopja. Dol. ohr. dela 6,9 cm, šir. do 1,0 cm; inv. št. R 17380 (t. 4: 3).

4. Železna konica. Dol. 9,3 cm, deb. do 0,5 x 0,6 cm; inv. št. R 17381 (t. 4: 4).

5. Del oglato skovanega in na enem koncu stanjšanega železnega predmeta. Dol. 6,8 cm, deb. 0,7 x 0,9 cm; inv. št. R 17391 (t. 4: 5).

6. Bronast okov. Dol. 1,6 cm, viš. 1,2 cm; inv. št. R 17398 (t. 4: 6).

7. Železna triroba puščična ost. Dol. 2,9 cm, razpon krilc 1,0 cm; inv. št. R 17387 (t. 4: 7).

8. Železna triroba puščična ost, nasadni trn je odlomljen. Dol. 2,0 cm, razpon krilc 1,1 cm; inv. št. R 17388 (t. 4: 8).

9. Železen obroč. Pr. 4,85 cm; inv. št. R 17383 (t. 4: 9).

10. Železen nož. Dol. 18,7 cm; inv. št. R 17386 (t. 4: 10).

11. Železen okovni žeblič. Dol. 2,0 cm, pr. glavice 1,9 cm; inv. št. R 17389 a (t. 4: 11).

12. Železen okovni žeblič. Dol. 1,0 cm, pr. glavice 1,9–1,6 cm; inv. št. R 17389 b (t. 4: 12).

13. Železen okovni žeblič. Dol. 1,4 cm, pr. glavice 1,6 cm; inv. št. R 17389 c (t. 4: 13).

14. Trikoten zaključek bronastega predmeta s trikotno poglobitvijo za okrasni vložek. Dol. 3,0 cm, šir. 1,7 cm; inv. št. R 17390 (t. 4: 14).

15. V gubo zvit del bronastega traku z narezano okrašenim robom, na eni strani zožen. Šir. 0,4 cm do 1,2 cm; inv. št. R 17397 (t. 4: 15).

16. Trije deli železne obrobe (posode ali čelade?). Šir. do 2,4 cm, rekonstr. pr. okoli 25,5 cm; dol. odlomkov 14,4 cm, 11,2 cm in 9,4 cm; inv. št. R 17394 a–c (t. 4: 16–18).

17. Bronast obroček. Pr. 3,3 cm; inv. št. R 17385 (t. 4: 19).

18. Bronast obroček. Pr. 2,7 cm; inv. št. R 17384 (t. 4: 20).

19. Odebeljeni del kemblja. Dol. 3,2 cm, deb. 0,7 x 0,8 cm; inv. št. R 17382 (t. 4: 21).

20. Del trakastega predmeta (okov?) iz bronaste pločevine. Dol. 4,6 cm, šir. 1,5 cm; inv. št. R 17395 (t. 4: 22).

21. Del bronastega predmeta z vtolčenim okrasom in luknjicama za pritrditev (okov?). Dol. 3,0 cm; inv. št. R 17398 (t. 4: 23).

22. Koničast zaključek bronastega predmeta, okrašenega z vrezanim motivom (ptičja glava – zaključek ročaja bronaste posode?). Dol. 3,2 cm; inv. št. R 17392 (t. 4: 24).

23. Lok z ležiščem osi peresovine bronaste fibule. Dol. 4,6 cm, šir. do 1,7 cm; inv. št. R 17393 (t. 4: 25).

24. Srebrnik. D. Rom. RRC 425/1. republika, 56. pr. Kr., av.: Vtiski. FMRSI III 4–1. T.: 3,61 g. Zelo lepo ohranjen. Hrani Numizmatični kabinet, inv. št. LJ 489 (P. Kos, A. Šemrov, Rimski republikanski novci, Situla 28, 1990, 36, št. 282, t. 27: 282).

25. Bronast novc. As. Rom. RRC?, 2. stol. pr. Kr., T.: 19,65 g. Pr. 31 mm. Izrabljen. Hrani Numizmatični kabinet, inv. št. LJ 12348.

26. Bronast novc. As. Hadrianus (117–138). Rom. RIC? T.: 6,90 g. Pr. 22 mm. Izrabljen. Hrani Numizmatični kabinet, inv. št. LJ 12347.

Najden je bil tudi bronast gumb (pr. glavice 1,3 cm, viš. 0,5 cm); zgubljen.

Datacija: 1. stoletje pr. n. š. – 2. stoletje n. š.
Drago Svolfšak

52

Naselje: **Slavina**

Občina: Postojna

Ime: **Baba**

Obdobje: rimska doba

Leta 1993 je najditelj izročil Narodnemu muzeju tri svinčene želode za pračo. Z iskalcem kovin jih je v letih 1990–91 našel zunaj naselbine (ANSI 1975, 157). Po njegovih besedah naj bi tu nabrali veliko svinčenih želodov, rimskih novcev (do 70 srebrnikov), znotraj gradišča pa keltski srebrnik.

1. Svinčen želod (glans) vretenaste oblike. Dol. 5,2 cm; inv. št. R 17280 c (t. 2: 13).

2. Svinčen želod (glans) vretenaste oblike. Dol. 4,5 cm; inv. št. R 17280 b (t. 2: 14).

3. Svinčen želod (glans) vretenaste oblike. Dol. 4,04 cm; inv. št. R 17280 a (t. 2: 15).

Datacija: zgodnjерimsko obdobje.

Žanka Istenič

53

Naselje: **Slavina**

Občina: Postojna

Ime: **Gradišče**

Obdobje: rimska doba

Leta 1990 ali 1991 je iskalec z detektorjem našel na Gradišču (ANSI 1975, 157) po-

škodovano fibulo in jo 1993 izročil Narodnemu muzeju.

1. Glava in del peresovine bronaste fibule (A 65). Dol. ohr. dela 1,7 cm; inv. št. R 17290 (t. 25: 2).

Datacija: zgodnjерimsko obdobje.

Žanka Istenič

54

Naselje: **Stična**

Občina: Grosuplje

Ime: **Cvinger**

Obdobje: prazgodovina

Iskalec z detektorjem je v letih 1988 in 1989 na območju Cvingerja (ANSI 1975, 197–198) našel več odlomkov predmetov in jih leta 1993 izročil Narodnemu muzeju (akc. št. 1993/36). Med njimi so fragment majhne bronaste sekire, dva koščka svinca, dva delca majhnih bronastih ingotov, delček okrogle bronaste ploščice (morda zrcalca) in ostanki od ulivanja bronastih predmetov (sl. 26, levo; vel. 3,3 x 3,0 cm in manj). Obenem je prinesel v Narodni muzej še nekaj predmetov (akc. št. 1993/35) iz Stične (brez natančnejših najdiščnih podatkov): delce bronastih predmetov, fragmente bronastih ploščic in zaključek majhnega bronastega ingota (sl. 26, desno; vel. 3,6 x 3,0 cm in manj). Predmete je mogoče interpretirati kot sledove metalurško-trgovske dejavnosti, delček sekire, ki pripada italskim tipom uhatih sekir, datiranim v 9. oz. 8. stol. pr. n. š. (G. L. Caracini, *Le asce nell'Italia continentale II*, PBF IX, 12, München 1984, t. 181 B), pa nakučuje tudi možni čas (HaB2/HaB3).

Neva Trampuž Orel

Sl. 26. Stična. Odlomki kovinskih predmetov s Cvingerja (levo) in neznanega najdišča iz okolice (desno).

55

Naselje: Šmihel pod Nanosom

Občina: Postojna

Ime: Grad

Obdobje: rimska doba

Leta 1993 je najditelj izročil Narodnemu muzeju dva svinčena želoda za pračo. Z iskalcem kovin ju je v obdobju 1990–91 našel na območju prazgodovinskega gradišča (ANSI 1975, 150).

1. Dva svinčena želoda (glandes) vretenaste oblike. Dol. 3,6 cm in 2,7 cm; inv. št. R 17291 a, b (t. 2: 16, 17).

Datacija: zgodnjerrimsko obdobje.

Janka Istenič

56

Naselje: Tabor

Občina: Postojna

Ime: Šilen–Tabor

Obdobje: zgodnji srednji vek

Leta 1991 je iskalec z detektorjem na gradišču (ANSI 1975, 157) severozahodno od vasi našel okrasno zaponko in jo pozneje izročil Arheološkemu oddelku.

1. Okrogla bronasta pozlačena okrasna zaponka z upodobljeno lilijo; vidni so ostanki zelenega emajla. Iгла manjka, ohranjeni so sledovi spajke. Pr. 2,1 cm, deb. 0,35 cm; inv. št. S 2489 (t. 25: 1).

Datacija: 10. stoletje

Timotej Knific

57

Naselje: Unec

Občina: Cerknica

Ime: Stari grad (Hasberg)

Obdobje: prazgodovina, rimska doba, novi vek

V letih 1991–92 je iskalec z detektorjem našel na območju Starega gradu (ANSI 1975, 157) nekaj prazgodovinskih in zgodnjerrimskih predmetov. Leta 1993 jih je izročil Narodnemu muzeju. Po njegovih besedah je bilo na pobočju pod gradom najdenih tudi nekaj republikanskih srebrnih novcev (najmlajši iz l. 70 pr. n. š.) in dva keltska srebrnika.

1. Odloemek kovinskega predmeta. Dol. ohr. dela 5,9 cm; akc. št. 1993/20–7 (t. 6: 6).

2. Ploščata svinčena jagoda. Pr. 2,75 cm; akc. št. 1993/20–8 (t. 25: 5).

3. Poškodovana valjasta modra steklena jago-

da. Viš. 1,6 cm; akc. št. 1993/20–9 (t. 25: 3).

4. Okrogla bronasta ploščica (gumb ?); prednja stran je oblikovana reliefno v koncentričnih krogih, med njimi so ostanki rdečega emajla. Pr. 2,2 cm, deb. 0,4 cm; inv. št. G 11117 (t. 25: 4).

5. Noga bronaste certoške fibule. Dol. ohr. dela 3,4 cm; akc. št. 93/20–2 (t. 6: 9).

6. Noga bronaste certoške fibule. Dol. ohr. dela 3,6 cm; akc. št. 93/20–3 (t. 6: 10).

7. Bronasta fibula s šarnirjem. Dol. 5,2 cm, viš. 2,2 cm; inv. št. R 17281 (t. 6: 17).

8. Ustje in del vratu steklenice iz bledorumenkastega prosojnega stekla. Viš. odlomka 2,3 cm, pr. ustja 2,3 cm; inv. št. G 11118 (t. 6: 18).

9. Železno teslo z luknjicama za pritrditev na toporišče. Dol. 11,5 cm, šir. rezila do 2,2 cm; inv. št. R 17406 (t. 6: 11).

10. Železno teslo. Dol. 19,0 cm, šir. rezila do 6,9 cm; inv. št. R 17405 (t. 6: 12).

11. Poškodovan bronast zvonec z železnim kembljem. Viš. 15,5 cm; inv. št. R 17407 (t. 7: 1).

Datacija: starejša železna doba HaD (1–3), Ha D2–3 (5, 6), zgodnjerrimsko (7), rimsko obdobje (9–11), novi vek (4), verjetno 17. stoletje (8).

Janka Istenič, Neva Trampuž Orel, Vida Stare

Podvodne najdbe

58

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: struga Savinje

Obdobje: rimska doba

Leta 1992 je Narodni muzej odkupil srebrno ploščico iz Savinje.

1. Okrogla srebrna ploščica z doprsko upodobitvijo dveh bradatih moških v profilu (v negativu), desni z vencem na glavi; spodaj in ob desnem robu ploščice vidne črke, čitljiv le M. Pr. 1,0 cm, deb. 0,25 cm; inv. št. R 17109 (sl. 27).

Iz Savinje v Celju izvirajo tudi predmeti, ki jih je Narodni muzej kupil leta 1992.

2. Bronast zvonček. Viš. 5,2 cm; inv. št. R 17119 (t. 7: 4).

3. Bronast zvonček. Viš. 4,0 cm; inv. št. R 17118 (t. 7: 5).

4. Zapestnica iz črnega motnega stekla. Pr. 7,4 cm; inv. št. R 17115 (t. 7: 6).

5. Bronasta kolenčasta fibula. Dol. 4,0 cm; inv. št. R 17123 (t. 7: 7).

Sl. 27. Celje, struga Savinje. Srebrna ploščica (povečano).

6. Bronasta fibula s konjsko glavo. Dol. 4,0 cm; inv. št. R 17124 (t. 7: 8).
 7. Bronasta fibula. Dol. 4,6 cm; inv. št. R 17125 (t. 7: 9).
 8. Bronast ključ. Dol. 7,1 cm; inv. št. R 17126 (t. 8: 1).
 9. Bronast ključ. Dol. 5,3 cm; inv. št. R 17127 (t. 8: 2).
 10. Bronast prstan s ključem. Dol. 3,1 cm; inv. št. R 17128 (t. 8: 3).
 11. Bronast obesek – del konjske opreme (?) – z relief-nim okrasom. Pr. 5,4 cm; inv. št. R 17116 (t. 8: 4).
 12. Bronast pečatni prstan. Viš. 2,3 cm; inv. št. R 17122 (t. 25: 10).
 13. Bronast pečatni prstan. Viš. 2,55 cm; inv. št. R 17121 (t. 25: 12).
 14. Bronast pečatni prstan. Viš. 2,24 cm; inv. št. R 17120 (t. 25: 11).
 15. Bronast obročast predmet, ki se na enem koncu zaključuje v obliki živalske glave. Pr. 5,5 cm; inv. št. R 17114 (t. 8: 5).
 16. Bronast obesek v obliki falusa. Dol. 4,5 cm; inv. št. R 17117 (t. 8: 6).
 17. Oljenka z upodobitvijo konja na disku iz rdeče gline (posnetek afriške oljenke). Dol. 10,9 cm, viš. 4,4 cm; inv. št. R 17112 (t. 8: 7).
- Poleg teh predmetov naj bi iz Savinje izvirala tudi nizka svinčena posodica z vrezani okrasom, verjetno iz novejšega obdobja (inv. št. R 17113).
Datacija: rimsko obdobje (2, 3, 5–16),

poznorimsko obdobje (4, 17), verjetno sredina 4. stoletja (1).

Janka Istenič

59

Naselje: **Kostanjevica na Krki**

Občina: Krško

Ime: **struga Krke**

Obdobje: srednji vek

Leta 1989 je bil pri topografskem pregledu struge Krke najden lonček; hrani ga Narodni muzej, inv. št. S 2369. Objava: T. Knific, VS 32, Ljubljana 1990, 193–194.

Datacija: 11. ali 12. stoletje.

Timotej Knific

60

Naselje: **Novo mesto**

Občina: Novo mesto

Ime: **struga Krke**

Obdobje: novi vek

Sl. 29. Krka pri Novem mestu. Ročaj pruskega častniškega bodala.

Sl. 28. Krka pri Novem mestu. Prusko častniško bodalo.

Sl. 30 a, b. Krka pri Novem mestu. Okras na obeh straneh rezila železnega noža.

Marca 1993 je potapljač v Krki našel meč in nož. Predmeta je prodal Narodnemu muzeju. 1. Železno dvorezno prusko častniško bodalo tipa M 1732 z medeninastim glavičem kroglaste oblike, ki ima gumbasto zakovično glavico, in z medeninasto košaro za zaščito pesti. Košara je okrašena z reliefno upodobitvijo orla, ki čepi na žezlu, in krone. Na orlovih prsih je monogram FWR (Friedrich Wilhelm I., 1713–1740). Datacija: leta 1732–1740 (prim. H. Müller, *Das Heerwesen in Brandenburg und Preußen von 1640 bis 1806. Die Bewaffnung*, Berlin 1991, 164–165). Dol. 108,5 cm, dol. rezila 93,0 cm, šir. rezila do 3,6 cm; inv. št. V 559 (sl. 28, 29).

2. Železen nož balkanskega izvora; rezilo je okrašeno s srebrnimi vtolčenimi znaki in skrivljeno; ročaj z luknjicami za pritrditev lesene ročajne obloge, ki je delno ohranjena, je okovan z medenino. Dol. 54,0 cm; inv. št. V 416 (sl. 30; t. 9: 1)

Datacija: 18. stoletje.

Tomaž Nabergoj

61

Naselje: Vukovci

Občina: Črnomelj

Ime: struga Kolpe

Obdobje: prazgodovina/rimska doba, neopredeljeno

V Kolpi pri Vukovcih je bila leta 1989 najdena železna sulična ost, inv. št. P 17617. Objava: T. Knific, VS 32, Ljubljana 1990, 160–161. Datirana je od 1. stol. pr. n. š. do 1. stol. n. š. Pri potapljanju, približno 200 m pod jezom, je Jože Hanc iz Ljubljane leta 1993 našel kamnito utež za mrežo. Podaril jo je Narodnemu muzeju.

1. Ploščata kamnita utež za mrežo z dvema plitvima zajedama ob straneh. Vel. 10,6 x 10,6 cm, deb. do 1,8 cm; inv. št. V 566 (t. 13: 5).

Datacija: neopredeljeno.

Timotej Knific

62

Občini: Vrhnika in Ljubljana

Ime: **Ljubljana**

Obdobje: prazgodovina, rimska doba, srednji vek, novi vek

I. Narodni muzej je leta 1990 začel s topografskimi pregledi struge Ljubljanice. Večino od 122 potopov, s katerimi smo do konca leta 1993 pridobili 1368 predmetov, je opravil Andrej Šemrov (Numizmatični kabinet Narodnega muzeja), 40 predmetov je bilo

najdenih pri potopu v Ižici. Gradivo bo objavljeno v Katalogih in monografijah skupaj z vsemi najdbami iz Ljubljanice, ki jih hrani Narodni muzej. V tem prispevku objavljamo samo izbrane kose. Pregledana območja od Vrhnike do Ljubljane so označena na karti (sl. 31).

1. Vrhnika: 2 potopa, pridobljenih 8 predmetov.

2. Verd: 33 potopov, pridobljenih 347 predmetov, med njimi

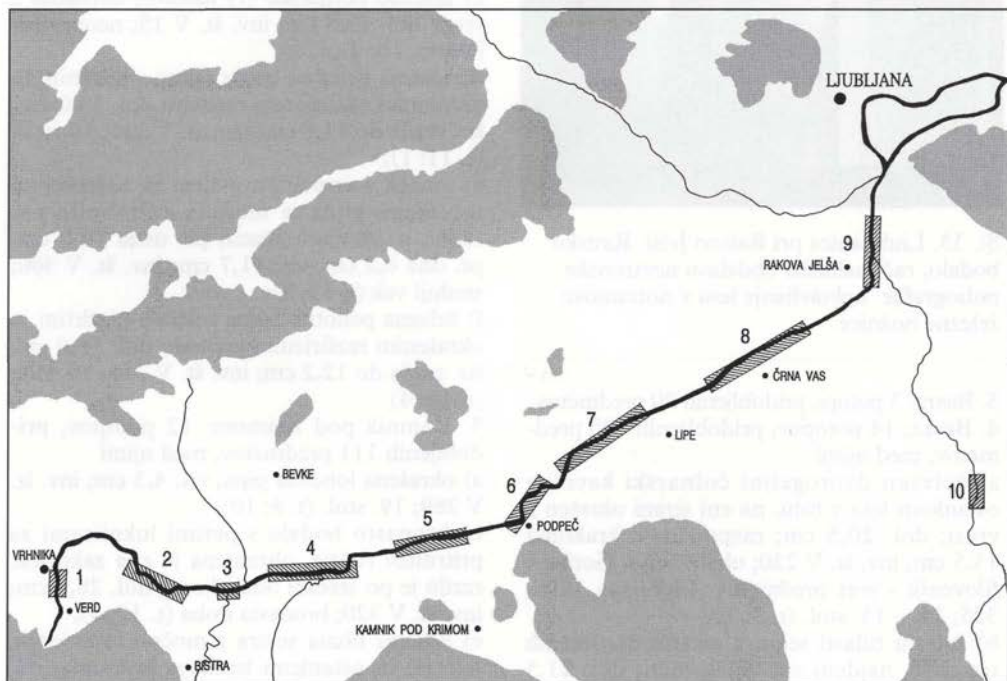
a) koščno, na vrhu preluknjano šilo, konica je nekoliko poškodovana; dol. 14,0 cm; inv. št. V 287; prazgodovina (t. 9: 2);

b) koščno šilo; dol. 10,8 cm; inv. št. V 314; prazgodovina (t. 9: 3);

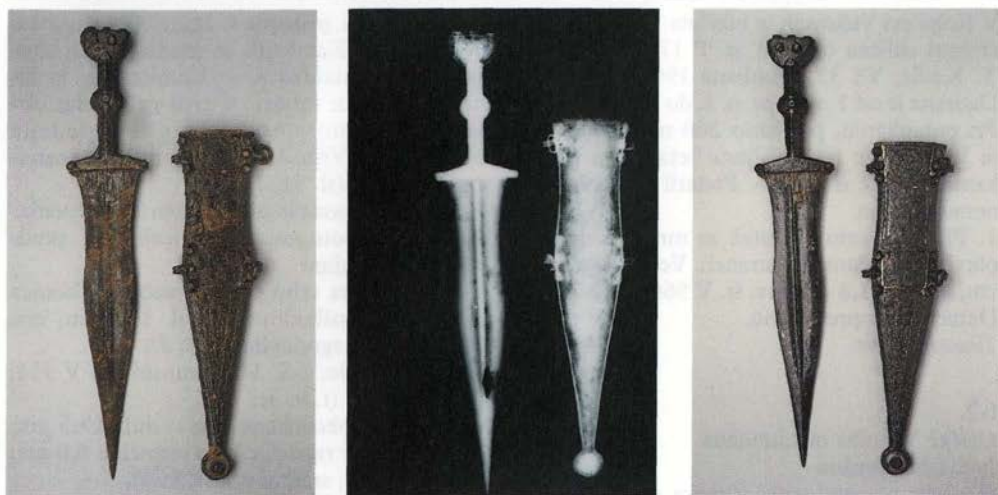
c) železne pokositrene žvale; dol. 19,5 cm; šir. prečke na razdelilcih za jermenje 9,0 cm; inv. št. V 373; srednji vek (t. 9: 4).

č) železna puščična ost romboidnega preseka z nasadnim tulcem, v katerem je ohranjen les; dol. 8,7 cm; inv. št. V 323; verjetno pozni srednji vek (t. 9: 5);

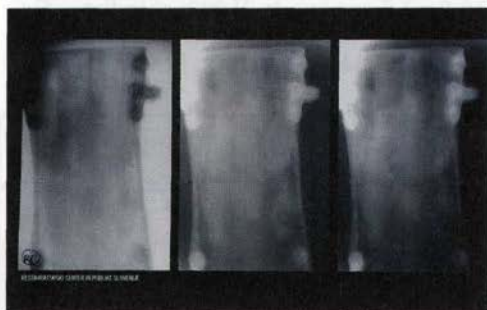
d) lončen svečnik, ročaj je odbit; vel. 11,0 x 10,5 x 3,7 cm; inv. št. V 292; objavljeno: Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 323; 14. – 15. stol. (t. 9: 6).

Sl. 31. Ljubljana. S potopi pregledana območja.

Sl. 32. Ljubljana pri Rakovi Jelši. Rimsko bodalo: a) ob najdbi, b) rentgenski posnetek, c) po konzervaciji v delavnici Narodnega muzeja.

Sl. 33. Ljubljana pri Rakovi Jelši. Rimsko bodalo, računalniška obdelava nevtronske radiografije: ugotavljanje lesa v notranjosti železne nožnice.

3. Bistra: 3 potopi, pridobljenih 20 predmetov.
4. Bevke: 14 potopov, pridobljenih 170 predmetov, med njimi

a) železen dvorogeljni čolnarski kavelj z ostankom lesa v tulu, na eni strani okrašen z vrezi; dol. 20,5 cm; razpon med krakoma 15,5 cm; inv. št. V 220; objavljeno: Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 325; 14. – 15. stol. (t. 9: 7);

b) železni tulasti sekiri z ostankoma lesenih toporišč, najdeni sta bili sprijeti; dol. 21,5 cm, šir. rezila do 5,0 cm in dol. 19,5 cm, šir. rezila do 5,6 cm; inv. št. V 40 in V 41; starejša železna doba (t. 10: 1, 2);

c) železna tulasta sekira z ostankom lesenega toporišča; dol. 17,1 cm, šir. rezila do 7,5 cm; inv. št. V 213; starejša železna doba (t. 10: 3);

č) železno čevljarско (?) kladivo, okrašeno z vrezi; dol. 12,5 cm; inv. št. V 15; neopredeljeno (t. 10: 4);

d) železna pehotna bojna sekira s predrtim in okrašenim razširjenim rezilom; dol. 18,0 cm, šir. rezila do 11,6 cm; inv. št. V 215; 15. stol. (t. 11: 1);

e) lonček z izvihanim ustjem in narebrenim ostenjem; glina je mešana z drobnim peskom, svetlorjavo žgana; pr. ustja 10,0 cm, pr. dna 6,2 cm, viš. 11,7 cm; inv. št. V 300; srednji vek (t. 11: 3);

f) železna pehotna bojna sekira s predrtim in okrašenim razširjenim rezilom; dol. 16,0 cm, šir. rezila do 12,2 cm; inv. št. V 214; 15. stol. (t. 11: 4).

5. Kamnik pod Krimom: 12 potopov, pridobljenih 111 predmetov, med njimi

a) okrašena lončena pipa; viš. 4,3 cm; inv. št. V 289; 19. stol. (t. 8: 10);

b) bronasto bodalo s petimi luknjicami za pritrditev ročaja, ohranjena je ena zakovica; rezilo je po sredini odebeljeno; dol. 28,5 cm; inv. št. V 320; bronasta doba (t. 10: 5);

c) železna uhata sekira z močno razširjenim rezilom in ostankom lesenega toporišča; viš. 12,0 cm, šir. rezila do 18,4 cm; inv. št. V 336; zgodnji srednji vek (t. 11: 2).

6. Podpeč: 12 potopov, pridobljena 102

predmeta, med njimi

a) lonček z izvihanim ustjem, izdelan na ročnem vretenu; na dnu je lončarski znak (križ); glina je mešana s precej grobim peskom; pr. ustja 10,0 cm, pr. dna 8,0 cm, viš. 13,6 cm; inv. št. V 226; staroslovansko obdobje (t. 10: 7);

b) železna (križna?) sekira; dol. 13,0 cm, šir. rezila do 5,1 cm; inv. št. V 174; rimsko obdobje (t. 12: 1).

7. Lipe: 13 potopov, pridobljenih 109 predmetov, med njimi

a) železen nož z rahlo usločenim hrbtom; trn je zaključen s prečko; dol. 22,9 cm, šir. rezila do 2,6 cm; inv. št. V 335; rimsko obdobje (t. 12: 2);

b) železna uhata sekira s širokim temenom in ozkim rezilom; viš. 17,5 cm; inv. št. V 321; rimsko obdobje (t. 12: 3);

c) glinen lonec z izvihanim ustjem; na ramenu je okrašen z vtisnjeno dvojno cikcakasto linijo in vodoravnimi žlebiči; pr. ustja 12,8 cm, pr. dna 7,6 cm, viš. 15,0 cm; inv. št. V 288; srednji vek ? (t. 12: 4);

č) lončena odprta oljenka, notranja površina je glazirana; dol. 12,0 cm, viš. 3,6 cm; inv. št.

V 283; srednji vek ? (t. 12: 5).

8. Črna vas: 5 potopov, pridobljenih 34 predmetov, med njimi

a) trikotna železna, z bakrom okovana ključavnica obešanka; viš. 10,3 cm, šir. 7,1 cm; inv. št. V 201; 16. stol. (t. 10: 6).

9. Rakova Jelša: 28 potopov, pridobljenih 467 predmetov, med njimi

a) pravokotna železna, z bakrom okovana ključavnica obešanka; vel. 5,4 x 8,4 cm; inv. št. V 170; 16. stol. (t. 12: 6);

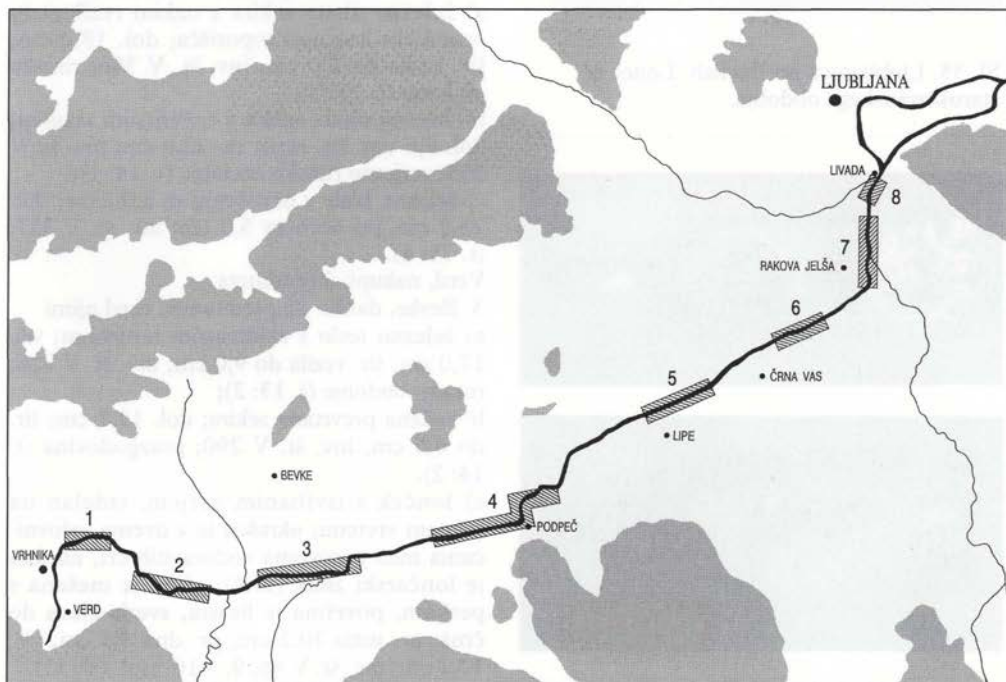
b) železna sulična ost s fasetiranim nasadnim tulom, v katerem je ohranjen les; dol. 22,0 cm; inv. št. V 280; 9. stol. (t. 12: 7);

c) železen čolnarski enorogeljni kavelj; dol. 17,0 cm; inv. št. V 221; neopredeljeno (t. 12: 8);

č) železen vejnik z gumbastim zaključkom; v nasadnem tulu je ostanek lesa; dol. 32,0 cm; inv. št. V 173; rimsko obdobje (t. 13: 1);

d) železna sulična ost s krilci in fasetiranim nasadnim tulom, v katerem je ohranjen les; ohr. dol. sulice 61,5 cm, dol. železnega dela 54,5 cm, šir. lista do 5,5 cm; inv. št. V 327; 9. stol. (t. 18: 3);

e) železno bodalo (pugio) z okrašenim držajem in nožnico (sl. 32 a - c, 33); dol.

Sl. 34. Ljubljana. Območja, s katerih izvirajo podarjeni in odkupljeni predmeti.

Sl. 35. Ljublanica pri Bevkah. Lonec iz staroslovanskega obdobja.

Sl. 36. Ljublanica pri Podpeči. Pasni jeziček, prednja (a) in hrbtna stran (b).

bodala 34,3 cm, dol. z nožnico 37,0 cm; inv. št. V 417; objavljeno: J. J. Rant et al., Neutron and x-ray radiography in the conservation of the roman dagger and sheath, v: 4. Internationale Konferenz Zerstörungsfreie Untersuchungen an Kunst- und Kulturgütern, Berlin 1994, 31–40.

10. Ižica: 1 potop, pridobljenih 40 predmetov.

II. Narodni muzej je od leta 1987 do 1993 pridobil 742 predmetov, ki so jih potapljači nabrali v Ljublanici. Večji del najdb (685 predmetov) so predvsem po posredovanju Andreja Šemrova podarili muzeju, nekaj pa jih je muzej odkupil (57 predmetov). Območja, od koder predmeti izvirajo, so označena na karti (sl. 34). Po posameznih območjih nismo razvrstili 42 skupaj objavljenih prazgodovinskih predmetov, ki jih je Narodni muzej odkupil leta 1989 (inv. št. P 18366 – P 18408; objava: M. Potočnik, Bakreno- in bronastodobne podvodne najdbe iz Bistre in Ljublanice na Ljubljanskem barju, AV 39–40, 1989, 387–400).

1. Vrhnika, darilo: 5 predmetov.

2. Verd, darila: 35 predmetov, med njimi

a) železna uhata sekira z ozkim rezilom in ostankom lesenega toporišča; dol. 18,0 cm, šir. rezila do 5,0 cm; inv. št. V 356; rimsko obdobje (t. 13: 3);

b) železna uhata sekira z razširjenim rezilom; dol. 9,5 cm, šir. rezila do 22,0 cm; inv. št. V 355; verjetno rimsko obdobje (t. 14: 1);

c) železne žvale z obročema za jermenje; dol. 23,0 cm, pr. obročev 5,2 cm; inv. št. V 357; (t. 15: 4).

Verd, nakupi: 2 predmeta.

3. Bevke, darila: 22 predmetov, med njimi

a) železno teslo s kladivastim temenom; viš. 17,0 cm, šir. rezila do 9,0 cm; inv. št. V 316; rimsko obdobje (t. 13: 2);

b) rožena prevrtana sekira; dol. 12,7 cm; šir. do 6,5 cm; inv. št. V 290; prazgodovina (t. 14: 2);

c) lonček z izvihanim ustjem, izdelan na ročnem vretenju; okrašen je z dvema valovnicama med pasovoma vodoravnih črt, na dnu je lončarski znak (križ); glina je mešana s peskom, površina je lisasta, svetlo-rjava do črna; pr. ustja 10,2 cm, pr. dna 8,3 cm, viš. 13,1 cm; inv. št. V 86; 9. – 10. stol. (sl. 35).

Bevke, nakupi: 5 predmetov, med njimi

a) bronasta zajemalka z navpičnim ročajem, na zajemalu dve ptičji glavicici, na zavitem

Sl. 37. Ljubljana pri Podpeči. Ročaja nožev (levo: inv. št. V 367, desno: inv. št. V 366).

koncu ročaja lisičja glava; viš. 19,8 cm; inv. št. R 17111; 1. stol. pr. n. š. (t. 17: 2).

4. Podpeč, darila: 425 predmetov, med njimi

a) železen pokositren pasni jeziček v podobi roke, predrt s trolistom in rozeto; vel. 7,7 x 2,0 cm, deb. 0,5 cm; inv. št. V 347; objava: Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 324; konec 15. – 16. stol. (sl. 36; t. 8: 8);

b) železna uhata sekira s kladivastim, rahlo razširjenim temenom, v ušesu je ostanek lesenega toporišča; dol. 19,7 cm, šir. rezila do 8,0 cm; inv. št. V 364; rimsko obdobje (t. 14: 3);

c) železna uhata sekira s širokim temenom; dol. 17,0 cm, šir. rezila do 7,0 cm, šir. temena 7,5 cm; inv. št. V 365; zgodnji srednji vek (t. 14: 4);

č) železen jedilni nož z roženo (?) oblogo na ročaju; obloga je pritrjena z medeninastimi (?) zakovicami in na zaključku okrašena z vrezi in pikami; dol. 19,8 cm, dol. rezila 11,0 cm, šir. rezila do 1,2 cm; inv. št. V 367; 18. stol. (sl. 37; t. 14: 5);

d) železno dleto; dol. 19,3 cm, šir. do 5,5 cm; inv. št. V 375; objava: Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 326; 15. stol. (t. 14: 7);

e) železen jedilni nož, držaj je okrašen in okovan z medenino; dol. 21,0 cm, dol. rezila 11,6 cm, šir. rezila do 1,6 cm; inv. št. V 366; 18. stol. (sl. 37; t. 14: 8);

f) ozek železen srp z nazobčanim rezilom, konica je odlomljena; dol. 31,5 cm, šir. rezila do 1,8 cm; inv. št. V 331; objava: Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 325; 15. stol. (t. 15: 1);

g) železen nož s širokim rezilom in kratkim nasadnim trnom, hrbet je pri konici zalomljen; dol. 25,8 cm, šir. rezila do 3,5 cm; inv. št. V 374; rimsko/zgodnjersrednjeveško (t. 15: 2);

h) železne klešče z nazobčanimi čeljustmi; dol. 19,5 cm; inv. št. V 333; srednji vek ? (t. 15: 3);

i) železen nož, trn se zaključuje z bronastim gumbom, prehod iz rezila v trn je profiliran in okrašen z bronastim obročkom; ohranjen je tudi bronast okov nožnice, na rezilu je še ostanek organske snovi; dol. 28,9 cm, šir. rezila do 2,3 cm; inv. št. V 346; rimsko obdobje (t. 16: 1);

j) železna uhata sekira z razširjenim rezilom; dol. 12,9 cm, šir. rezila do 19,3 cm; inv. št. V 345; rimsko obdobje? (t. 16: 4).

5. Lipe, darilo: 30 predmetov, med njimi

a) železna sekira (ascia); dol. 36,4 cm, šir. do 10,0 cm; inv. št. V 338; rimsko obdobje (t. 16: 2).

Lipe, nakupi: 3 predmeti.

6. Črna vas, darila: 65 predmetov, med njimi

a) železen nož s koščenimi platnicami, rezilo se zaključuje s kavljem, držaj pa z zanko; obloga je pritrjena z železnima zakovicama; dol. 23,5 cm, šir. rezila do 2,8 cm; inv. št. V 369; prazgodovina (t. 15: 8);

b) železna uhata sekira z razširjenim temenom, v ušesu je ostanek lesenega toporišča; dol. 18,0 cm, šir. rezila do 6,0 cm; inv. št. V 351; rimsko obdobje (t. 14: 6);

c) železna uhata sekira s širokim rezilom; v simetričnem ušesu je ostanek lesenega toporišča; viš. 13,1 cm, šir. rezila do 24,0 cm; inv. št. V 368; zgodnji srednji vek (t. 15: 7);

č) železno lečasto kresilo; vel. 12,1 x 2,6 cm; inv. št. V 353; objava: T. Knific, Cerkev sv. Štefana v Fijerogi pri Pomjanu v slovenski Istri, *Annales* 5, Koper 1994, 62, sl. 28: 2; 12. – 15. stol. (t. 15: 6);

d) okrogla železna pokositrena pasna spona, trn in obroč sta okrašena s poševnimi vrezji; pr. 4,2 cm; deb. do 0,4 cm; inv. št. V 370; objava: Gotika v Sloveniji - svet predmetov, Ljubljana 1995, 326; druga pol. 15. stol. (t. 8: 9);

e) železna uhata sekira s kladivastim temenom, v ušesu je ostanek lesenega toporišča; dol. 14,5 cm, šir. rezila do 5,3 cm; inv. št. V 352; srednji vek ? (t. 15: 5).

Črna vas, nakupi: 4 predmeti.

7. Rakova Jelša, darila: 89 predmetov, med njimi

a) železna uhata sekira z ostankom lesenega toporišča; na rezilu sta vtisnjeni črki MK; dol. železnega dela 15,0 cm, dol. ohranjenega toporišča 12,0 cm; inv. št. V 318; novi vek (t. 13: 4);

b) železna sulična ost s krilci in fasetiranim nasadnim tulom; dol. 43,6 cm; šir. lista do 5,3 cm; inv. št. V 329; 9. stol. (t. 16: 3).

8. Livada, darilo: 13 predmetov.

III. Ljubljaniča, brez natančnejših podatkov, nakup:

a) pločevinasto bronasto vedro s cilindričnim vratom, bronastimi atašami in železnim ročajem; dno je bilo v času uporabe popravljen; viš. 19,0 cm, pr. ustja 15,3 cm, pr. dna 12,5 cm; inv. št. R 12661; 1. stol. pr. n. š. – 2. stol. n. š. (t. 17: 1).

Polona Bitenc, Timotej Knific

Najdbe v zasebni lasti

Od leta 1992 v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja sistematično registriramo arheološke najdbe v zasebni lasti. Predmete, ki jih najditelji in zbiralci posodijo za dokumentiranje, v nekaterih primerih konserviramo v delavnici Narodnega muzeja. Gradivo iz Ljubljaniče in najdiščne podatke je posredoval Andrej Šemrov, Narodni muzej.

63

Naselje: **Bevke**

Občina: Vrhnika

Ime: **struga Ljubljanice pri Kaminu**

Obdobje: prazgodovina

Okoli leta 1989 je potapljač našel železno sekuro. Hrani jo najditelj.

1. Železna tulasta sekira z ušescem ob strani, v tulu je ostanek lesenega toporišča. Dol. 20,3 cm, šir. rezila do 5,8 cm. V Narodnem muzeju je bila konservirana, registrirana je pod št. ZN 28 (t. 20: 7).

Datacija: Ha C/D

Polona Bitenc

64

Naselje: **Bled**

Občina: Radovljica

Ime: **od grajskega kopališča proti vili Zlatorog**

Obdobje: prazgodovina

Pri napeljevanju vodovoda na blejski grad so med letoma 1960 in 1962 naleteli na večje glinene posode, ki pa so jih ob delu razbili. Ohranil se je le lonček, ki je zdaj v zasebni lasti.

1. Črn glinen lonček s cilindričnim vratom in trakastim ročajem, ki povezuje ustje z rame-nom posode. Viš. 10,6 cm, pr. dna 6,1 cm, pr. ustja 9,0 cm. Lonček je registriran pod št. ZN 9 (t. 22: 1).

Datacija: začetek železne dobe (Ljubljana IIb – IIIa).

Polona Bitenc

65

Naselje: **Bled**

Občina: Radovljica

Ime: **Dobe**

Obdobje: prazgodovina

Leta 1971 so pri kopanju jame za gašenje apna na parceli 296/8, k. o. Želeče, našli bronasto plavutasto sekuro (BdD – HaA), leta 1981 pa v zemlji iz gradbene jame za hišo na tej parceli (čas gradnje 1973) še bronasto sulično ost (KŽG). Predmeta hrani najditelj, v Narodnem muzeju sta odlitka (inv. št. 14 K in 15 K). Objava: J. Meterc, Bled, Dobe, VS 34, 1992, 195; B. Teržan et al., Katalogi in monografije 29, 1995, t. 9: 52; 25: 165 (v tisku).

Drago Svoljšak

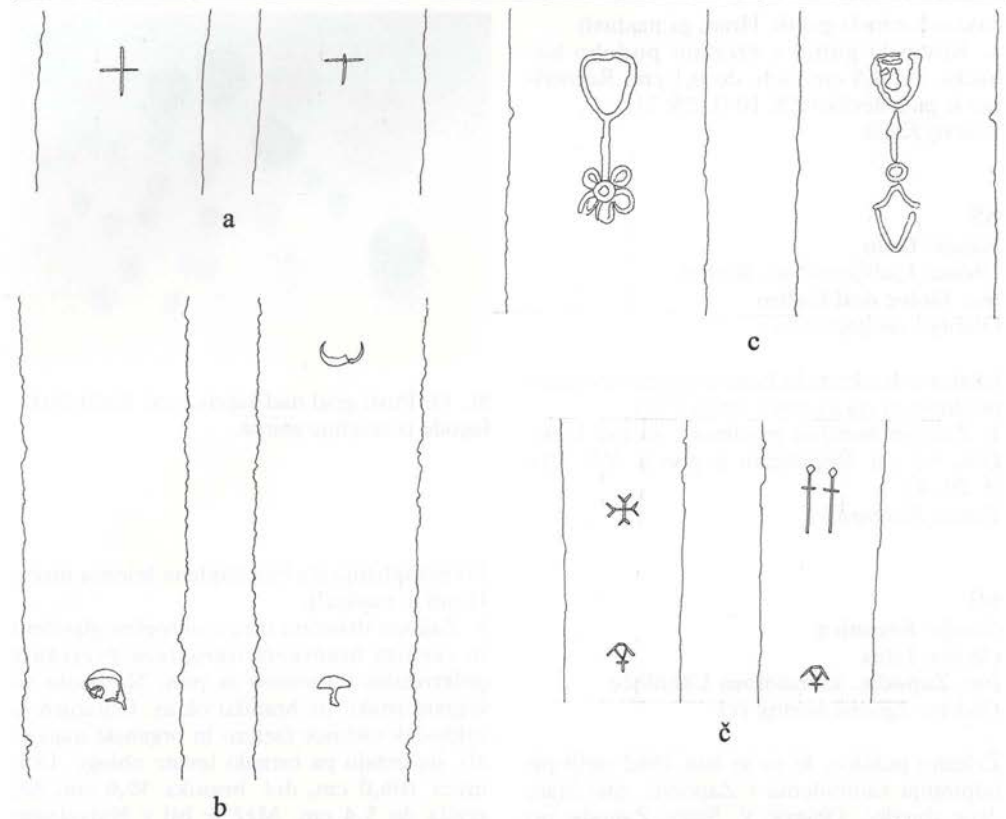
66

Naselje: **Črna vas**

Občina: Ljubljana

Ime: **struga Ljubljanice**

Obdobje: srednji vek

Sl. 38. Znaki na rezilih srednjeveških mečev (v zasebni hrambi): a–c) Ljubljana pri Črni vasi (št. ZN 1/4, št. ZN 70, št. ZN 2) č) Ljubljana pri Rakovi Jelši (št. ZN 68).

Pri potapljanju v Ljubljani sta bila najdena železna meča; hrani ju najditelj.

1. Ročaj in del rezila železnega dvoreznega meča z lečastim glavičem in branikom okroglega preseka. Na rezilu je na obeh straneh vrezan znak, križ, z ostanki vložene bakra. Dol. ohr. dela 46,5 cm, dol. branika 25,9 cm, šir. rezila do 5,0 cm. Predmet je bil konserviran v Narodnem muzeju, registriran je pod št. ZN 1/4 (sl. 38a; t. 18: 2).

2. Železen dvorezni meč s kolutastim glavičem, ki ima izboklino na obeh straneh, in z ravnim branikom pravokotnega preseka. Na rezilu so na obeh straneh vrezani znaki z ostanki vložene medenine. Dol. 113,8 cm, dol. rezila 89,6 cm, dol. branika 16,5 cm, šir. rezila do 4,7 cm. Meč je bil konserviran v Narodnem muzeju, registriran je pod št. ZN 70 (sl. 38b; t. 19: 3).

V strugi Ljubljanice je potapljač našel železen meč. Predmet hrani najditelj.

3. Delno ohranjen železen dvorezni meč z lečastim glavičem in ravnim branikom približno kvadratnega preseka; konica manjka. Na držaju so ostanki lesene obloge, na rezilu je na obeh straneh vrezan znak, ribja kost oz. podoben motiv, z ostanki vložene kovine, verjetno medenine. Dol. ohr. dela 100,0 cm, dol. branika 20,3 cm, šir. rezila do 5,3 cm. Meč je bil konzerviran v Narodnem muzeju, registriran je pod št. ZN 2 (sl. 38c; t. 18: 5).
Datacija: 12. stoletje (1, 3), 14. stoletje (2).

Tomaž Nabergoj

67

Naselje: Dvor pri Bogenšperku

Občina: Litija

Ime: Bogenšperk

Obdobje: novi vek

Na njivi v okolici gradu Bogenšperk je bil

najden kovinski gumb. Hrani ga najditelj.
1. Kovinski gumb z vrezano podobo konjička. Pr. 2,5 cm, deb. do 0,1 cm. Registriran je pod številko ZN 10 (t. 25: 7).
Timotej Knific

68

Naselje: **Golo**
Občina: Ljubljana-Vič–Rudnik
Ime: **Golec nad Golim**
Obdobje: neopredeljeno

Iskalca z detektorjem hranita železen zvezdast predmet, ki sta ga našla junija 1993.

1. Železen zvezdast predmet s štirimi kraki. Dol. 8,5 cm. Registriran je pod št. ZN 7/11 (t. 20: 4).
Tomaž Nabergoj

69

Naselje: **Kresnice**
Občina: Litija
Ime: **Zapodje, kamnolom Ušenišče**
Obdobje: zgodnji srednji vek

Železno puščico, ki so jo leta 1962 našli pri odpiranju kamnoloma v Zapodju, zdaj hrani drug zbiralec. Objava: V. Stare, Zapodje pri Kresnicah, VS 11, 1967, 132, t. 2: 10. Registrirana je pod št. ZN 8.

Datacija: 6. ali 7. stoletje
Timotej Knific

70

Naselje: **Lipnica**
Občina: Radovljica
Ime: **Pusti grad**
Obdobje: srednji vek

Pri črnem izkopu na območju gradu so v letih 1992 in 1993 našli več jagod, ki jih zdaj hrani zasebnik.

1. 25 steklenih, 2 jantarni in 1 glinena jagoda. Registrirane so pod številko ZN 11/1 (sl. 39).
Tomaž Nabergoj

71

Naselje: **Ljubljana**
Občina: Ljubljana
Ime: **struga Ljubljanice pri Rakovi Jelši**
Obdobje: srednji vek

Sl. 39. Pusti grad nad Lipnico pri Radovljici. Jagode iz zasebne zbirke.

Pri potapljanju sta bila najdena železna meča. Hrani ju najditelj.

1. Železen dvorezni meč z okroglim glavičem in ravnim branikom okroglega preseka s polkrožnim ščitnikom za prst. Na rezilu so vrezani znaki, na braniku okras. Ohranjen je zaključek nožnice (železo in organski material), na držaju pa ostanki lesene obloge. Dol. meča 106,0 cm, dol. branika 30,6 cm, šir. rezila do 5,4 cm. Meč je bil v Narodnem muzeju konserviran in registriran pod št. ZN 1/1 (t. 19: 1).

2. Železen dvorezni meč z osemstranskim glavičem in rahlo usločnim branikom. Na rezilu so na obeh straneh vrezani znaki z ostanki vložene bronca (pecljat križ, dva meča ali bodali, znak v obliki glave), en znak, križ, je vrezan tudi na držaju. Zakovična glavica na glaviču je obrobljena z vložnim trakom z zarezicami. Dol. 110,4 cm, dol. rezila 86,0 cm, dol. branika 22,0 cm, šir. rezila do 3,8 cm. Meč je bil v Narodnem muzeju konserviran in registriran pod št. ZN 68 (sl. 38č; t. 19: 2).

Pri potapljanju v Ljubljani pod mostom avtoceste je potapljač konec osemdesetih let našel železno ostrogo. Predmet hrani najditelj.

3. Železna ostroga, na površini so vidni ostanki kositrenja. En krak je poškodovan. Ploščica za pritrjevanje na jermen in trn sta rebrasto razčlenjena. Ostroga je bila na jermen pritrjena s po eno zakovico. Dol. 12,7 cm, šir. do 5,7 cm, dol. trna 1,3 cm. Ostroga je bila v Narodnem muzeju konservirana in registrirana je pod št. ZN 15 (t. 20: 2).

Datacija: 9. stoletje (3), druga polovica 14. stoletja (2), druga pol. 15. ali 16. stoletja (1).
Timotej Knjfic, Tomaž Nabergoj

72

Naselje: Moste

Občina: Jesenice

Ime: Moste

Obdobje: srednji ali novi vek

Zbiralec hrani koščeno jagodo, najdeno nekje v Mostah. Podrobnejše okoliščine najdbe niso znane.

1. Koščena brušena jagoda. Registrirana je pod št. ZN 11/2 (t. 25: 8).

Tomaž Nabergoj

73

Naselje: Moste

Občina: Jesenice

Naslov: Moste 48a

Obdobje: prazgodovina

Pri urejanju vrta marca 1993 je lastnik našel stekleno jagodo. Zdaj je v zasebni lasti.

1. Zelena steklena jagoda, okrašena z belo cikcakasto linijo. Pr. 1,4 cm, viš. 0,9 cm. Registrirana je pod št. ZN 4 (t. 25: 9).

Datacija: starejša železna doba

Polona Bitenc

74

Naselje: Podpeč

Občina: Ljubljana-Vič-Rudnik

Ime: struga Ljubljanice pri Podpeči

Obdobje: rimska doba, srednji vek, novi vek

Pri potapljanju so bili najdeni dve železni osti in bajonet. Predmete hrani najditelj.

1. Železna ost z dolgo konico kvadratnega preseka in nasadnim tulcem okroglega preseka; prehod iz tulca v konico je okrašen z vrezanimi polkrogi; v tulcu sta ohranjena žebliček za pritrditev in del lesene palice. Dol. 70,2 cm. Ost je služila kot orožje, pritrjeno na leseno palico. Primerjava: H. Müller, H. Kölling, Europäische Hieb- und Stichwaffen aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte, Berlin 1984, 180, št. 71. Ost je bila leta 1993 v Narodnem muzeju konservirana in registrirana pod št. ZN 1/2 (t. 18: 4).

2. Železna ost z dolgo konico kvadratnega preseka in nasadnim tulcem okroglega prese-

ka; v tulcu sta ohranjena žebliček za pritrditev in del lesene palice. Dol. 62,5 cm. Ost je bila leta 1993 v Narodnem muzeju konservirana in registrirana pod št. ZN 1/3 (t. 18: 6).

3. Ukrivljen železen bajonet. Dol. 33,1 cm. Predmet je v konservaciji, registriran je pod št. ZN 1/5.

Konec osemdesetih let je potapljač našel v strugi Ljubljanice med železniškim in cestnim mostom železno ostrogo. Hrani jo najditelj.

4. Kratka in široka železna ostroga, na površini so vidni ostanki kositrenja. Na jermen je bila pritrjena z zakovico na razširjenem zaključku obeh krakov (obe zakovici manjkata, vidni sta le luknjici). Trn je okrašen z bakrenim narebrenim obročkom. Dol. 9,2 cm; šir. 8,5 cm; dol. trna 1,5 cm. Ostroga je bila konservirana v Narodnem muzeju; registrirana je pod št. ZN 14 (t. 20: 1).

Pri potapljanju je bil najden železen trizob. Hrani ga najditelj.

5. Železen trizob, en kavelj na trnu manjka. V nasadnem tulcu je ostanek lesenega držaja. Dol. 30,0 cm. Trizob je bil konserviran v Narodnem muzeju in registriran pod št. ZN 69 (t. 18: 1).

Datacija: rimsko obdobje (5), 9. stoletje (4), 15. stoletje (1, 2), novejšo obdobje (3).

Timotej Knjfic, Tomaž Nabergoj

75

Naselje: Potoki

Občina: Jesenice

Ime: Gradišče nad Sotesko

Obdobje: srednji ali novi vek

Leta 1991 sta bila na Gradišču nad Sotesko (zahodno od vasi Potoki) naključno najdena železen štrigelj in kavelj. Zdaj sta v zasebni lasti.

1. Železen kavelj z zanko. Dol. 7,4 cm. Registriran je pod št. ZN 6/2 (t. 20: 5).

2. Železen štrigelj; na pločevinast del je z zakovicama pritrjen ročaj z dvema krakoma. Dol. 13,3 cm, viš. 10,0 cm. Primerjava: R. Müller, A mezögazdasági vasaszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a törökök végéig (Zusammenfassung: Die Entwicklung der eisernen Agrargeräte in Ungarn von der Späteisenzeit bis zum Ende der Türkenherrschaft), Zalaegerszeg 1982, 928, št. 2032, 2033. Predmet je registriran je pod št. ZN 6/1 (t. 20: 6).

Datacija: neopredeljeno (1), 14. – 17. stoletje (2).

Tomaž Nabergoj

76

Naselje: Rogatec nad Želimljami

Občina: Ljubljana-Vič-Rudnik

Ime: Stari grad

Obdobje: srednji ali novi vek

Junija 1993 sta iskalca z detektorjem našla več kovinskih predmetov. Istega leta sta jih posodila Narodnemu muzeju za dokumentiranje. Predmete hranita najditelja.

1. Železna puščična ost s trnom, konica je rombičnega preseka. Dol. 10,7 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/7 (t. 21: 1).
2. Železna puščična ost s trnom, konica je rombičnega preseka. Dol. 10,9 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/4 (t. 21: 2).
3. Železna puščična ost s trnom, konica je rombičnega preseka. Dol. 11,1 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/5 (t. 21: 3).
4. Železna puščična ost s trnom, konica je rombičnega preseka. Dol. 9,3 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/6 (t. 21: 4).
5. Železna puščična ost s trnom, konica je rombičnega preseka. Dol. 9,8 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/3 (t. 21: 5).
6. Železna puščična ost s trnom, konica je rombičnega preseka. Dol. 10,0 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/2 (t. 21: 6).
7. Železna puščična ost s konico rombičnega in tulom okroglega preseka. Dol. 7,8 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/8 (t. 21: 7).
8. Železna puščična ost s ploščato rombično konico in tulom okroglega preseka. Dol. 6,0 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/9 (t. 21: 8).
9. Železno šilo, zaključek je skovan v zanko. Dol. 10,4 cm. Registrirano je pod št. ZN 7/13 (t. 21: 9).
10. Del železne podkve. Dol. ohr. dela 10,5 cm. Registrirana je pod št. ZN 7/10 (t. 21: 10).
11. Železen žebelj. Dol. 6,0 cm. Registriran je pod št. ZN 7/15 (t. 21: 11).
12. Del železnega žeblja. Dol. 5,0 cm. Registriran je pod št. ZN 7/22 (t. 21: 12).
13. Železno ščipalo na pero. Dol. 8,9 cm. Registrirano je pod št. ZN 7/14 (t. 21: 13).
14. Del rezila železnega noža. Dol. ohr. dela 11,8 cm. Registriran je pod št. ZN 7/12 (t. 21: 14).
15. Del bronastega sklepanca. Dol. ohr. dela 60,0 cm. Registriran je pod št. ZN 7/1 (t. 21: 15; narisani le del sklepanca).
16. Šest železnih kovanih žebeljev. Dol. 2,0 do 3,5 cm. Registrirani so pod št. ZN 7/16 do 21 (t. 21: 16–21).

Najditelja hranita s tega najdišča še železen ključ in železno puščično ost.

Datacija: pozni srednji ali zgodnji novi vek.

Tomaž Nabergoj

77

Naselje: Žirovnica

Občina: Jesenice

Naslov: Žirovnica 3

Obdobje: prazgodovina

Leta 1983 je Albin Mrak na vrtu našel bronasto sulično ost. Ležala je v zemlji, ki je bila narinjena leta 1973 pri kopanju temeljev za stanovanjsko hišo (Žirovnica 3). Predmet hrani zasebnik.

1. Nekoliko poškodovana bronasta sulična ost. Dol. ohr. dela 7,3 cm, šir. do 3,1 cm. Objava: J. Meterc, VS 34, 1992, str. 322. Konservirana je bila v Narodnem muzeju, registrirana je pod št. ZN 5 (t. 20: 3).

Datacija: bronasta doba.

Polona Bitenc

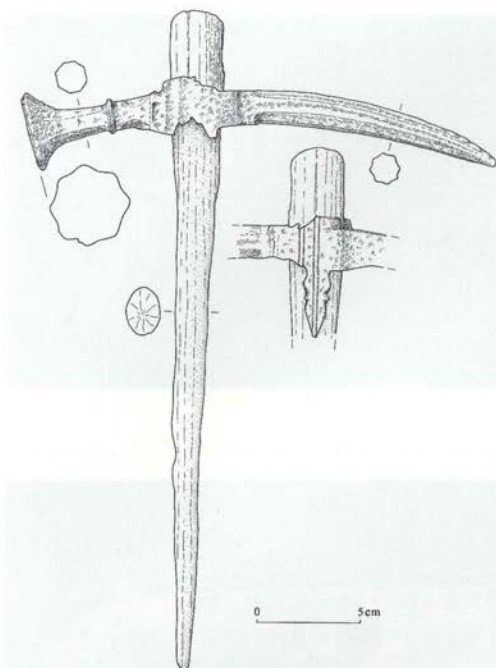
78

Ljubljana, lokacije neznane

Obdobje: novi vek

V Ljubljani je potapljač nabral več predmetov. Hrani jih najditelj.

1. Železen del predmeta z daljšim koničastim in krajšim kladivastim delom. Dol. 20,5 cm. Predmet je v konservaciji; registriran je pod št. ZN 1/6.
2. Železen predmet z daljšim koničastim in krajšim kladivastim delom ter z ostankom lesenega toporišča. Dol. železnega dela 22,5 cm, dol. ohr. dela toporišča 31,5 cm. Predmet je bil konserviran v Narodnem muzeju, registriran je pod št. ZN 1/7 (sl. 40).
3. Železna sulična ost. Dol. 48,5 cm. V konservaciji; registrirana je pod št. ZN 1/8.
4. Železna sulična ost. Dol. 20,0 cm. V konservaciji; registrirana je pod št. ZN 1/9.
5. Železna puščična konica. Dol. 7,5 cm. V konservaciji; registrirana je pod št. ZN 1/10.
6. Mehanizem strelnega orožja. V konservaciji; registriran je pod št. ZN 3/1.
7. Železna pasna spona s trnom. V konservaciji; registrirana je pod št. ZN 3/2.
8. Železna ostroga s trnom. V konservaciji; registrirana je pod št. ZN 3/3.
9. Cev strelnega orožja. V konservaciji; regi-

Sl. 40. Ljubljana. Železen predmet z delom toporišča.

strirana je pod št. ZN 3/4.

Datacija: verjetno zgodnji novi vek (2), drugo še neopredeljeno.

Polona Bitenc, Tomaž Nabergoj

79

Naselje: Kamnik

Občina: Kamnik

Obdobje: novi vek

Zbiralec hrani kovinsko ploščico iz okolice Kamnika, podrobnejše okoliščine najdbe niso znane.

1. Okrogla okrašena kovinska ploščica s poškodovanim okrasnim kamnom na sredi. Pr. 2,5 cm. Registrirana je pod št. ZN 12 (t. 25: 6).

Tomaž Nabergoj

Zbirka

80

Slovenija, najdišča neznana

Obdobje: prazgodovina, rimska doba, srednji vek, novi vek

Sl. 41. Zbirka Magajna, železna tulasta sekira, z obeh strani.

Sl. 42. Zbirka Magajna, ročaj železnega noža.

Sl. 43. Zbirka Magajna, okrašen držaj noža

Leta 1992 je Narodni muzej od Mateja Magajne iz Ljubljane odkupil zbirko predmetov; lastnik jo je podedoval od sorodstva, ki izhaja iz Šmihela pod Nanosom.

1. Železna sulična ost. Dol. 29,3 cm; inv. št. P 18574 (t. 23: 5).
2. Železna sulična ost. Dol. 31,5 cm; inv. št. P 18575 (t. 23: 2).
3. Železna sulična ost. Dol. 19,2 cm; inv. št. P 18576 (t. 23: 6).
4. Železna sulična ost. Dol. 39,2 cm; inv. št. P 18577 (t. 23: 1).
5. Železna sulična ost. Dol. 40,9 cm; inv. št. P 18578 (t. 24: 1).
6. Železna sulična ost. Dol. 19,5 cm; inv. št. P 18579 (t. 23: 8).
7. Železna sulična ost. Dol. 20,9 cm; inv. št. P 18580 (t. 23: 7).
8. Železno sulično kopito. Dol. 13,5 cm; inv. št. P 18581 (t. 23: 4).

9. Železna tulasta sekira z usločenim temenom in ušescem ter z oblogo iz bronaste (?) pločevine v obliki trakov in dveh živalskih figur. Viš. 24,4 cm, šir. rezila do 7,1 cm; inv. št. P 18582 (sl. 41; t. 23: 3).

10. Glinast lonček. Viš. 9,4 cm, pr. ustja 5,9 cm, pr. dna 5,5 cm; inv. št. P 18584 (t. 22: 5).

11. Glinena ročka. Viš. 11,2 cm, največji pr. 7,7 cm; inv. št. P 18583 (t. 22: 6).

12. Železna zajemalka s tordiranim ročajem, zaključek ročaja manjka. Dol. ohr. dela 25,5 cm, pr. zajemala 8,5 cm; inv. št. R 17411 (t. 22: 4).

13. Železna zajemalka, ročaj se zaključuje s ploščato skovano zanko. Dol. 33,9 cm, pr. zajemala 7,3 cm; inv. št. R 17410 (t. 22: 3).

14. Lončena skleda z odebeljenim ustjem in prstanasto nogo, sivo žgana prečiščena glina. Viš. 8,5 cm, pr. ustja 19,8 cm, pr. noge 6,6 cm; inv. št. R 17408 (t. 22: 2).

15. Delno ohranjena lončena trinožna posodica v obliki ptice (?), opečnato rdeče žgana prečiščena glina. Dol. 13,1 cm, viš. 9,1 cm; inv. št. R 17409 (t. 22: 7).

16. Glinena utež za mrežo. Pr. 4,0 cm; inv. št. R 17414 (t. 24: 6).

17. Glinena utež za mrežo. Pr. 3,6 cm; inv. št. R 17415 (t. 24: 7).

18. Glinena utež za mrežo. Pr. 4,1 cm; inv. št. R 17413 (t. 24: 8).

19. Glinena utež za mrežo. Pr. 4,1 cm; inv. št. R 17412 (t. 24: 9).

20. Železna sulična ost s krilci in fasetiranim nasadnim tulom; krilci manjkata. Dol. 39,5 cm, šir. lista do 5,2 cm; inv. št. S 2490 (t. 24: 2).

21. Železen nož, na ostanku lesene platnice je vrezan geometrijski okras. Dol. 15,9 cm, šir. rezila do 1,6 cm; inv. št. G 11053 (sl. 42; t. 24: 3).

22. Železna uhata sekira. Dol. 16,9 cm, šir. rezila do 3,8 cm; inv. št. G 11056 (t. 24: 11).

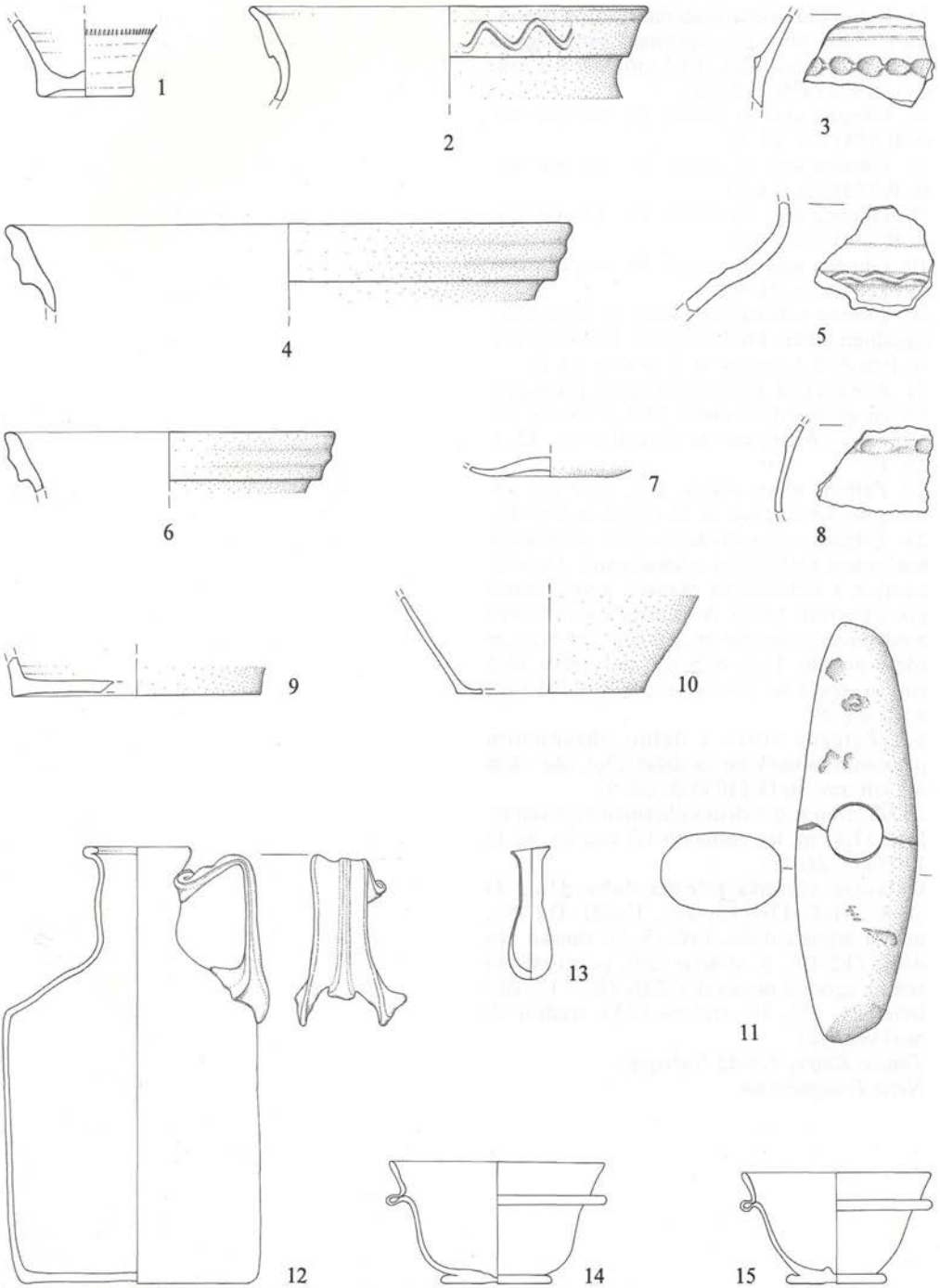
23. Železen nož z medeninastim okovom in koščenima platnicama z intarzijami. Okov je pritrjen z žeblički in okrašen z vtolčenimi cikcakastimi vrezi. V platnici so vloženi medeninasti obročki in žeblički ter črno in rdeče polnilo. Dol. 30,5 cm, dol. rezila 19,3 cm, šir. rezila do 1,9 cm; inv. št. G 11052 (sl. 43; t. 24: 4).

24. Železne vilice z delno ohranjenim ploščatim nastavkom za držaj. Dol. ohr. dela 8,8 cm; inv. št. G 11055 (t. 24: 5).

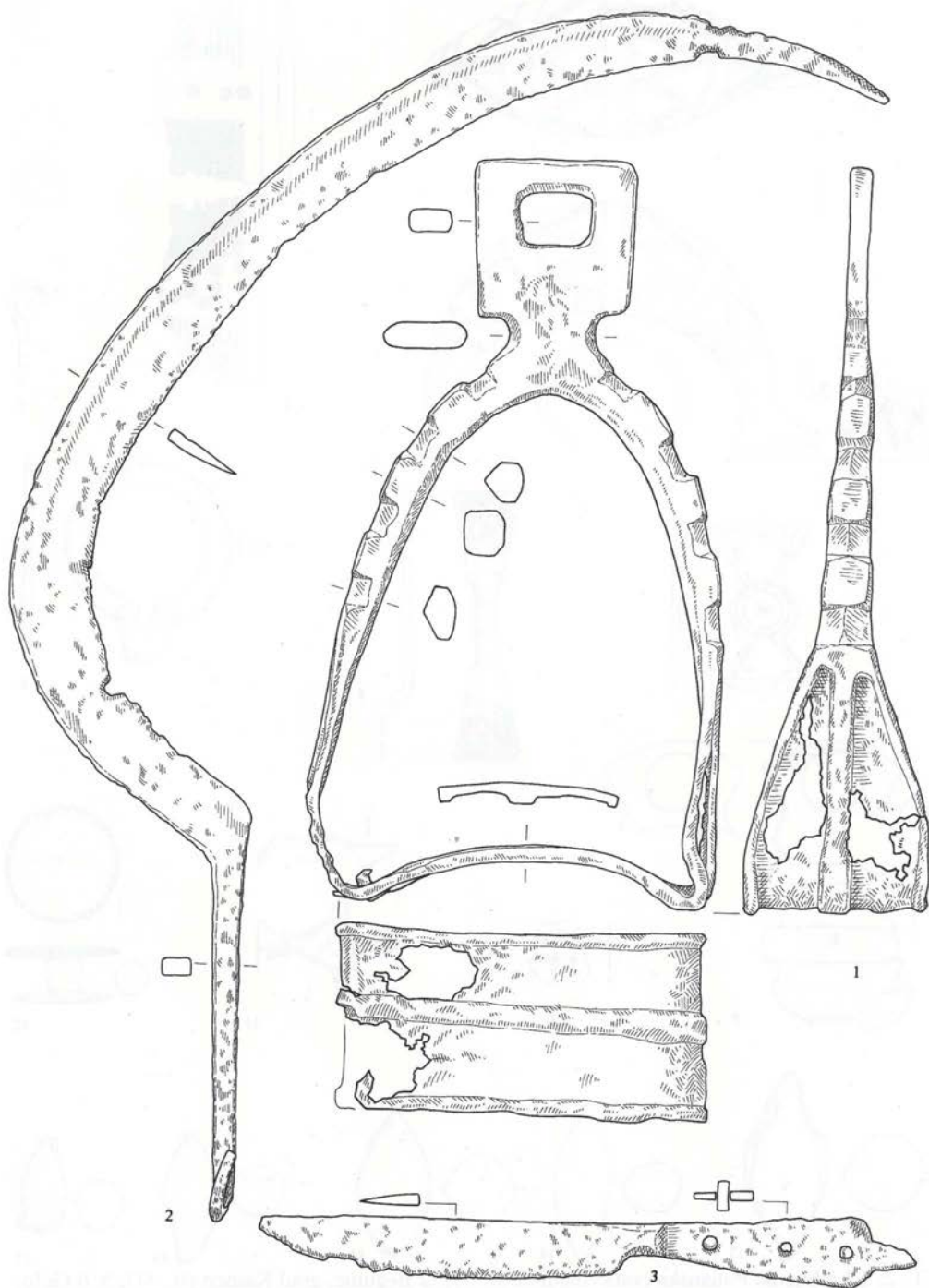
25. Železen nož z delno ohranjenim ročajem. Dol. 17,5 cm, šir. rezila do 1,7 cm; inv. št. G 11054 (t. 24: 10).

Datacija: starejša železna doba, HaC–D (1–4), HaC–D? (10, 11), HaD1–D2 (9), mlajša železna doba, LtC (5–8), rimsko obdobje (12–19), 9. stoletje (20), pozni srednji vek ali zgodnji novi vek (24), 16. – 17. stoletje (21, 25), 19. stoletje (23), srednji ali novi vek (22).

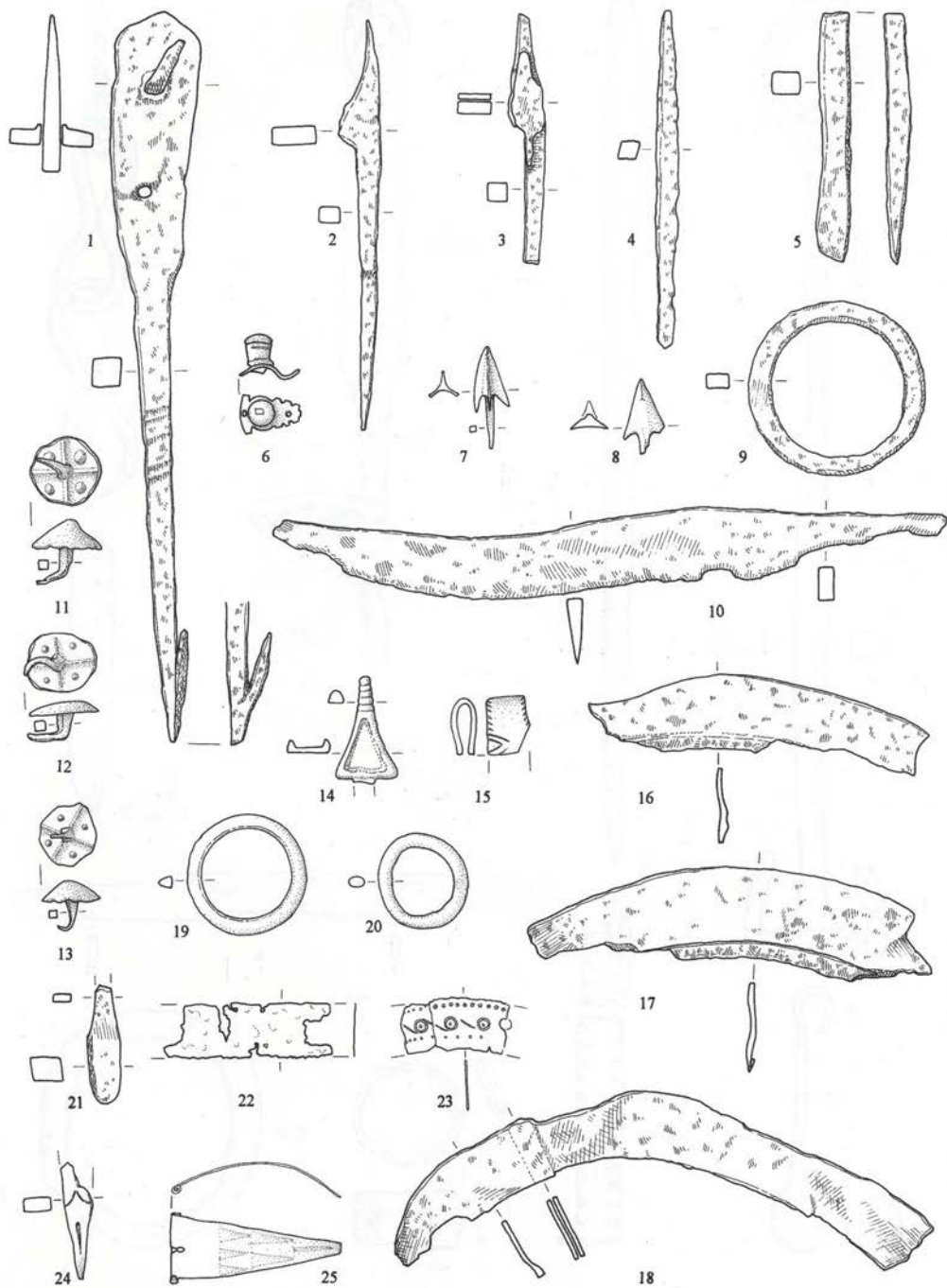
*Timotej Knific, Tomaž Nabergoj,
Neva Trampuž Orel*

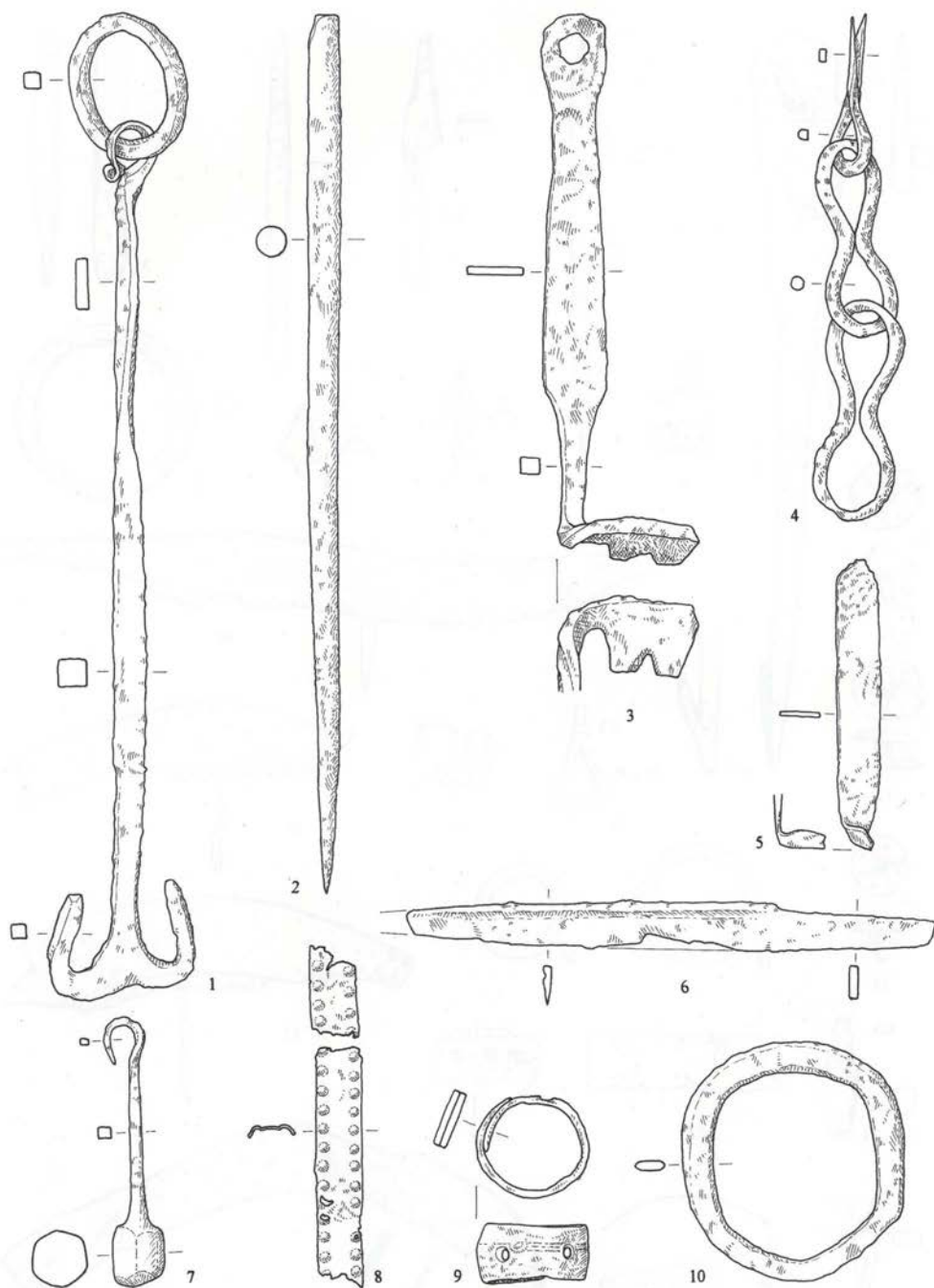
T. 1: 1 Podkraj, Hrušica (najdišče št. 6); 2–10 Podkraj, Hrušica (št. 7); 11 Vnanje Gorice (št. 38); 12–15 Ljubljana, Bavarski dvor (št. 34). M = 1 : 3.

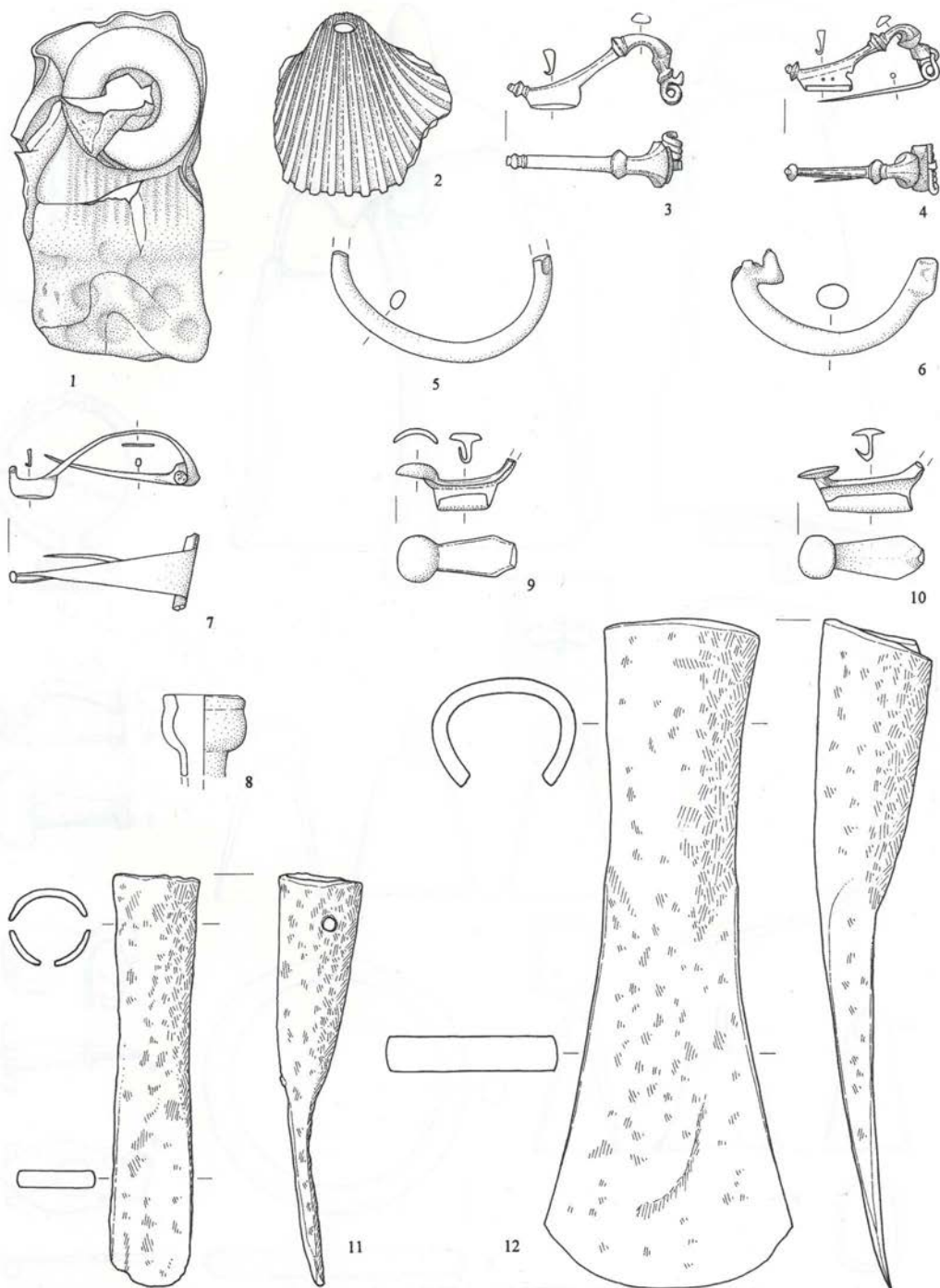
T. 3: 1 Bašelj, pod Gradiščem (najdišče št. 30); 2, 3 Ledine, Gradišče (št. 47). M = 1 : 2.

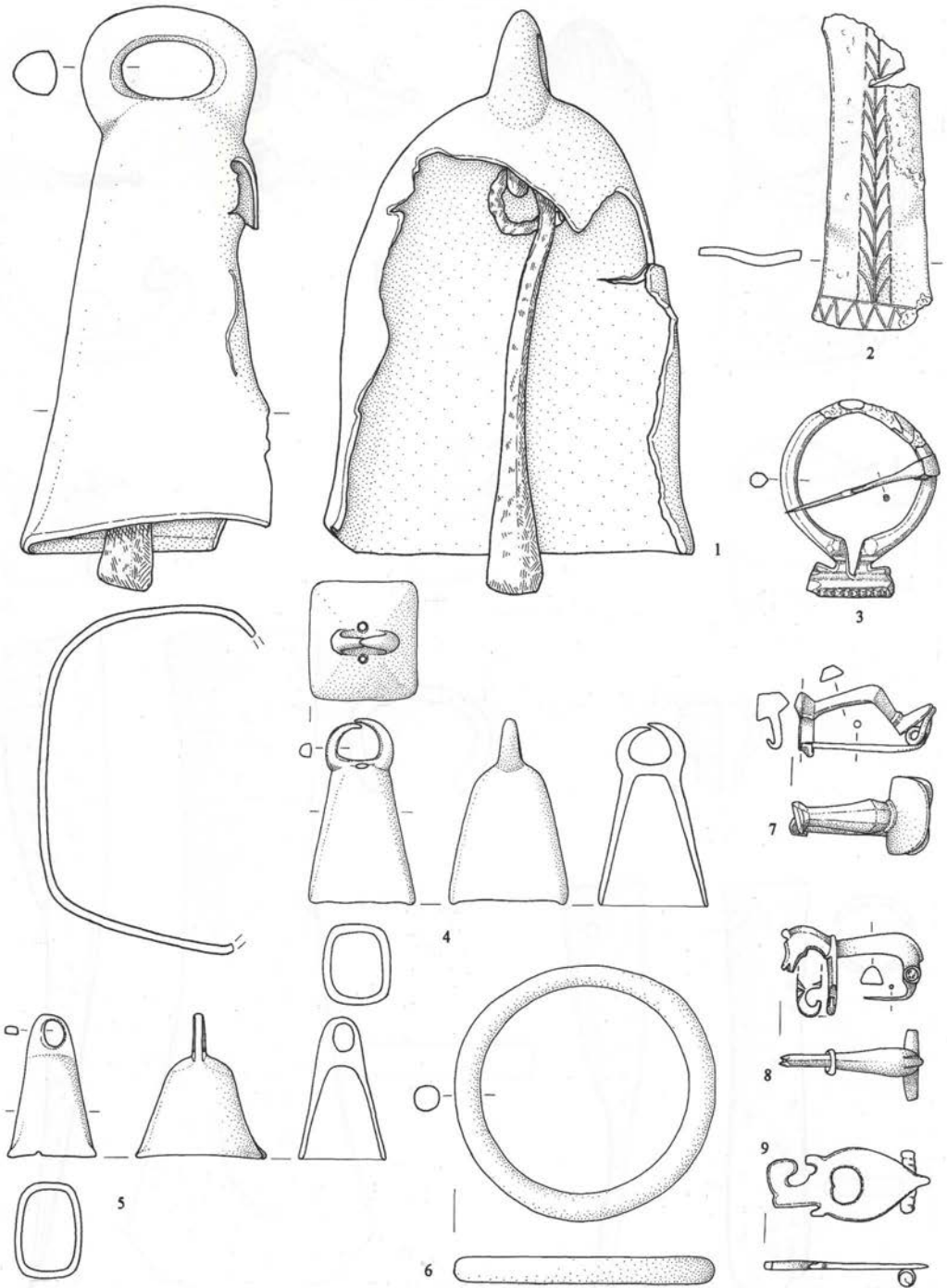
T. 4: 1-25 Reka, Grad na Lipi (najdišče št. 51). M = 1 : 2.

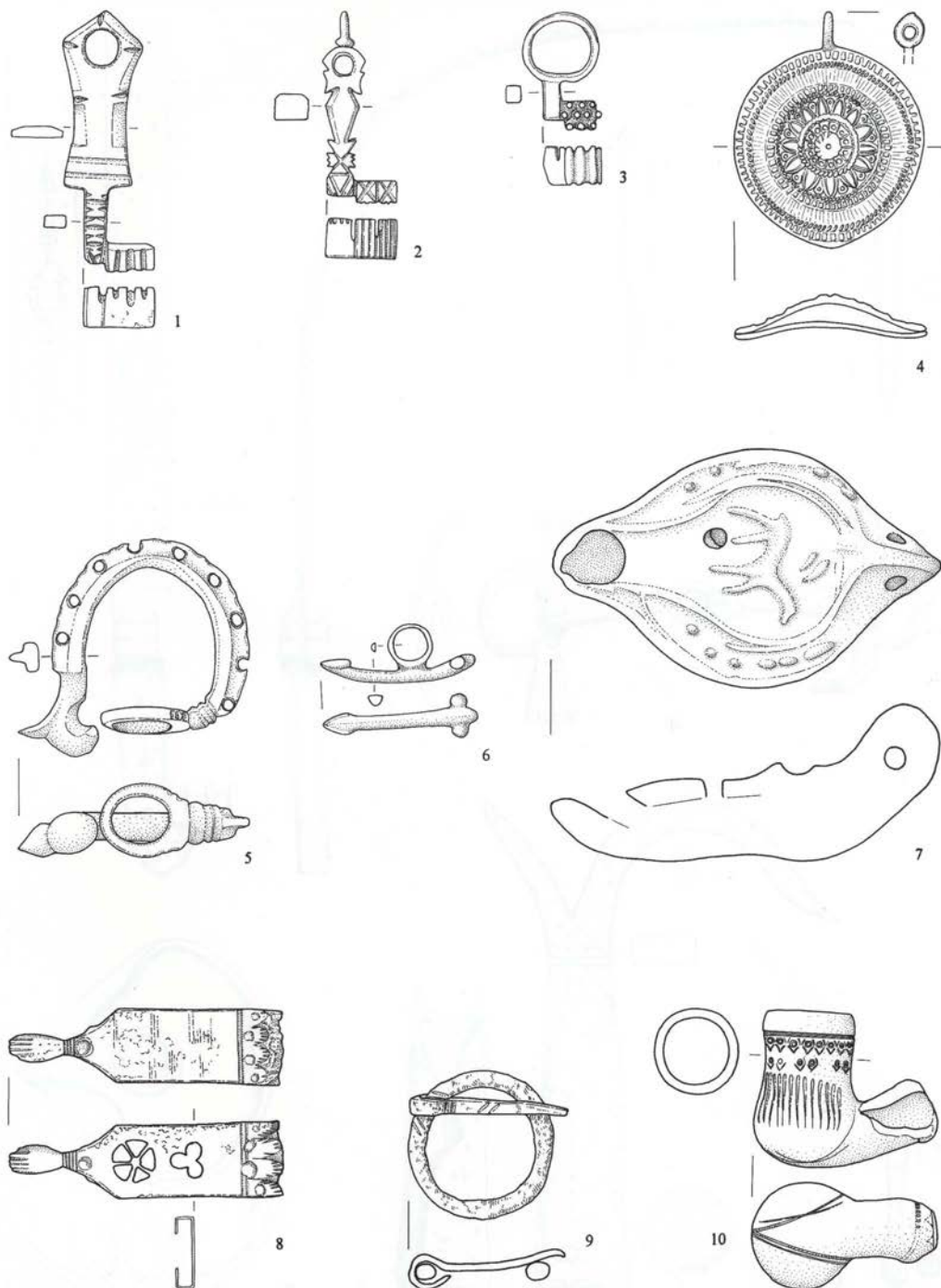
T. 5: 1-10 Potoki, Ajdna (najdišče št. 48). M = 1 : 2.

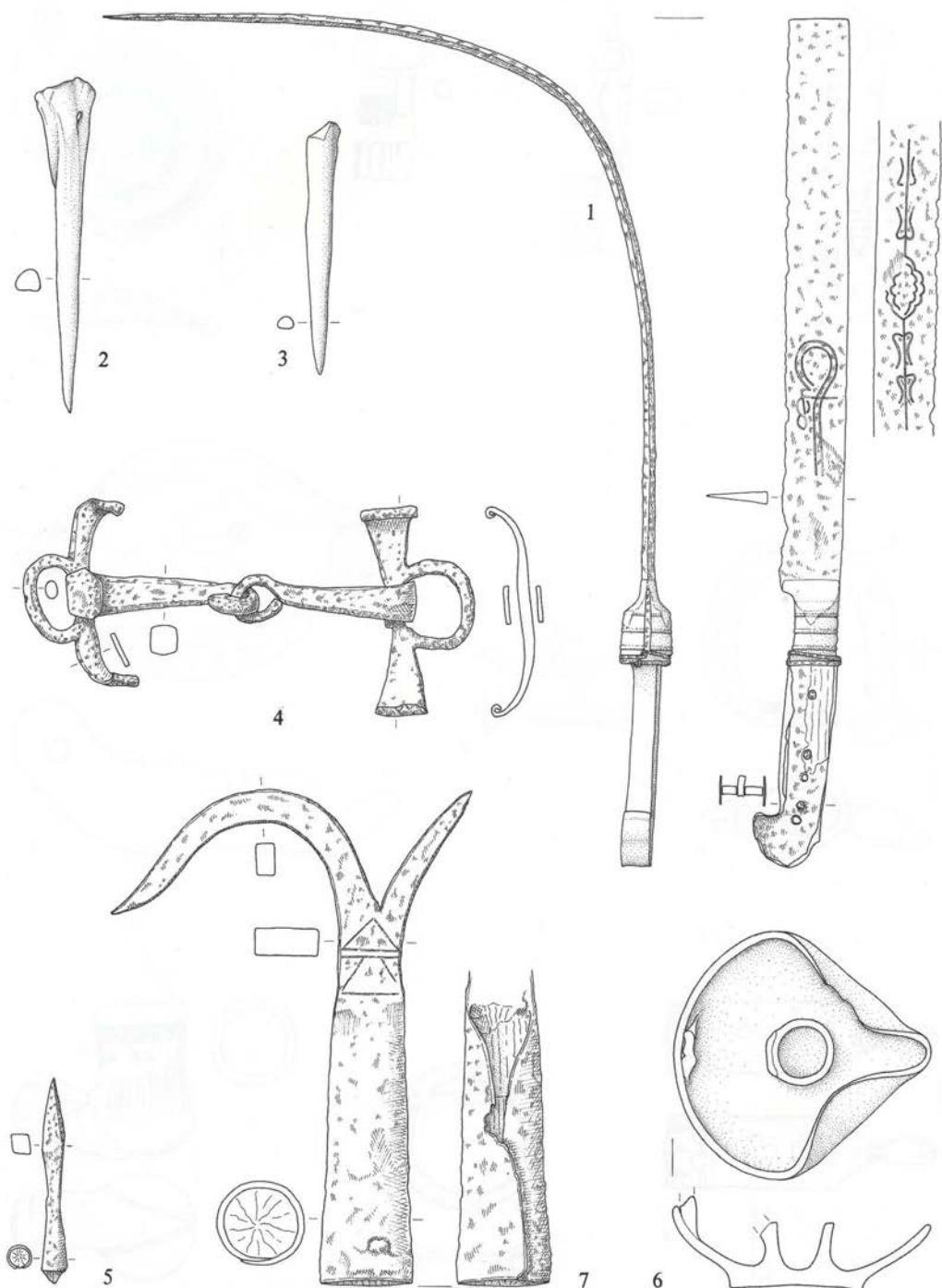
T. 6: 1-5 Drnovo (najdišče št. 42); 6-12 Unec, Stari grad (št. 57). M = 1 : 2.

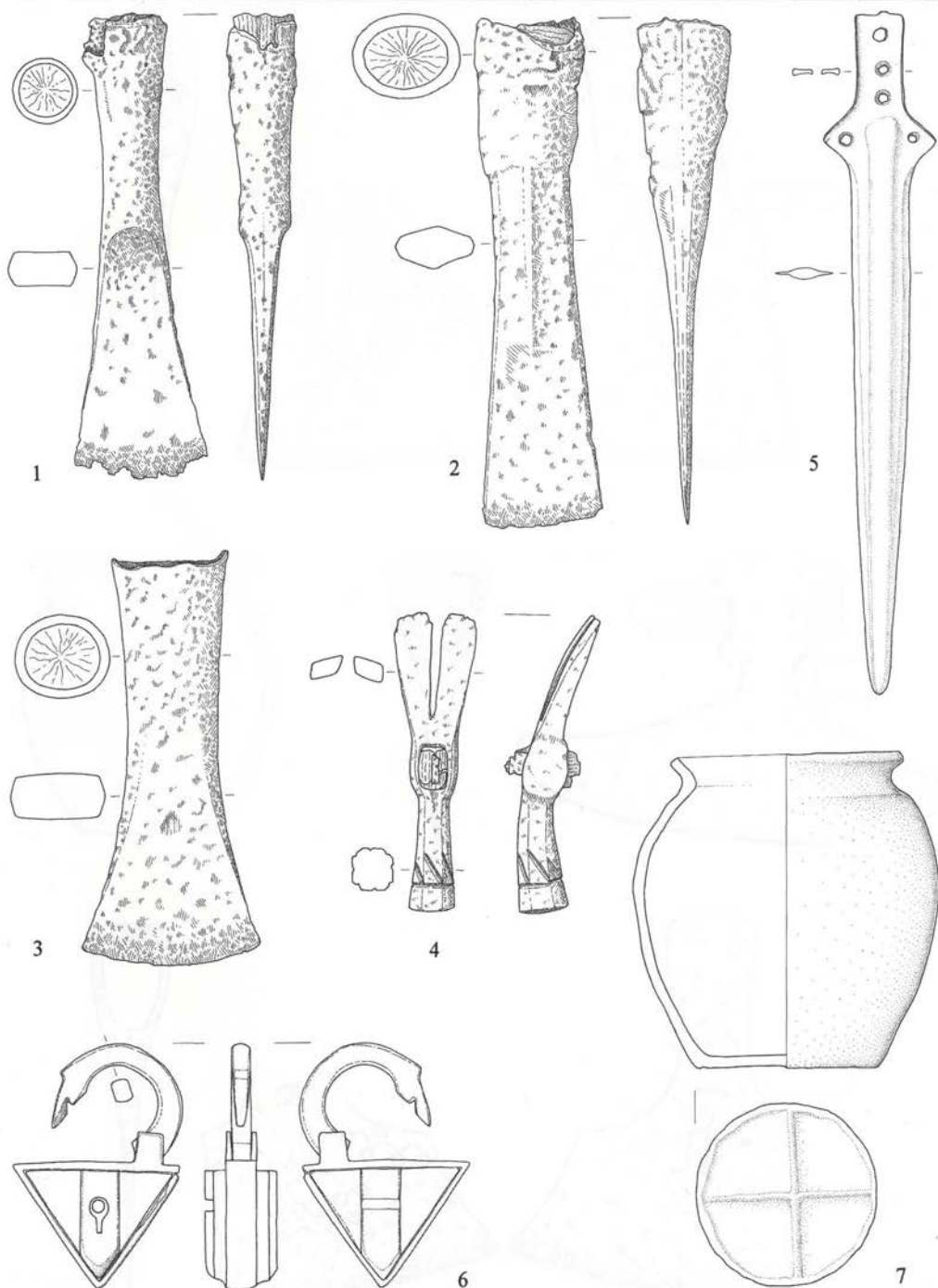
T. 7: 1 Unec, Stari grad (najdišče št. 57); 2 Laže, Žužkovka (št. 46); 3 Hruševje, Stari grad (št. 44); 4-9 Celje, struga Savinje (št. 58). M = 1 : 2.

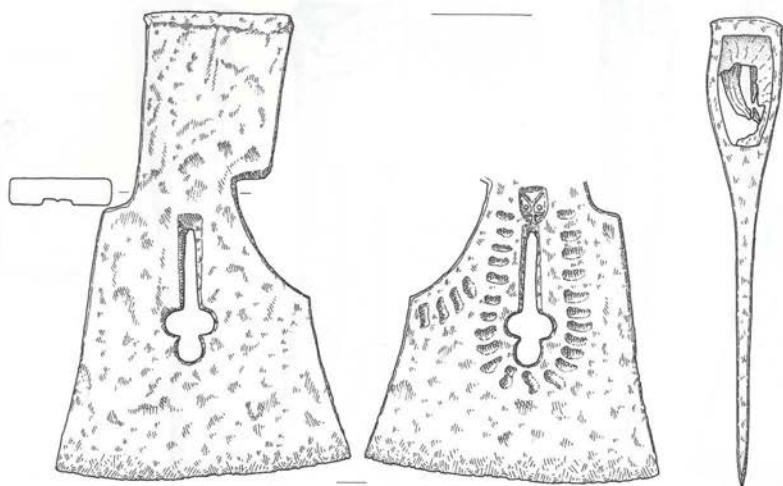
T. 8: 1-7 Celje, struga Savinje (najdišče št. 58); 8 Ljubljana pri Podpeči (št. 62/II-4); 9 Ljubljana pri Črni vasi (št. 62/II-6); 10 Ljubljana pri Kamniku pod Krimom (št. 62/I-5).
M = 1 : 2.

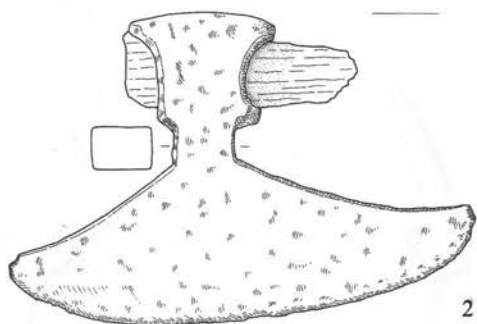
T. 9: 1 Novo mesto, struga Krke (najdišče št. 60); 2-6 Ljubljana pri Verdu (št. 62/I-2); 7 Ljubljana pri Bevkah (št. 62/I-4). M = 1 : 3.

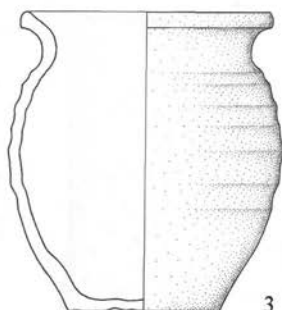
T. 10: 1, 3, 4 Ljublanica pri Bevkah (najdišče št. 62/I-4); 5 Ljublanica pri Kamniku pod Krimom (št. 62/I-5); 6 Ljublanica pri Črni vasi (št. 62/I-8); 7 Ljublanica pri Podpeči (št. 62/I-6). M = 1 : 3.

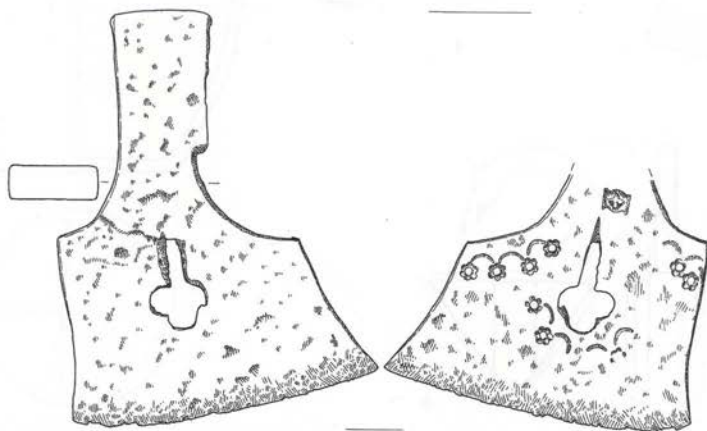
1

2

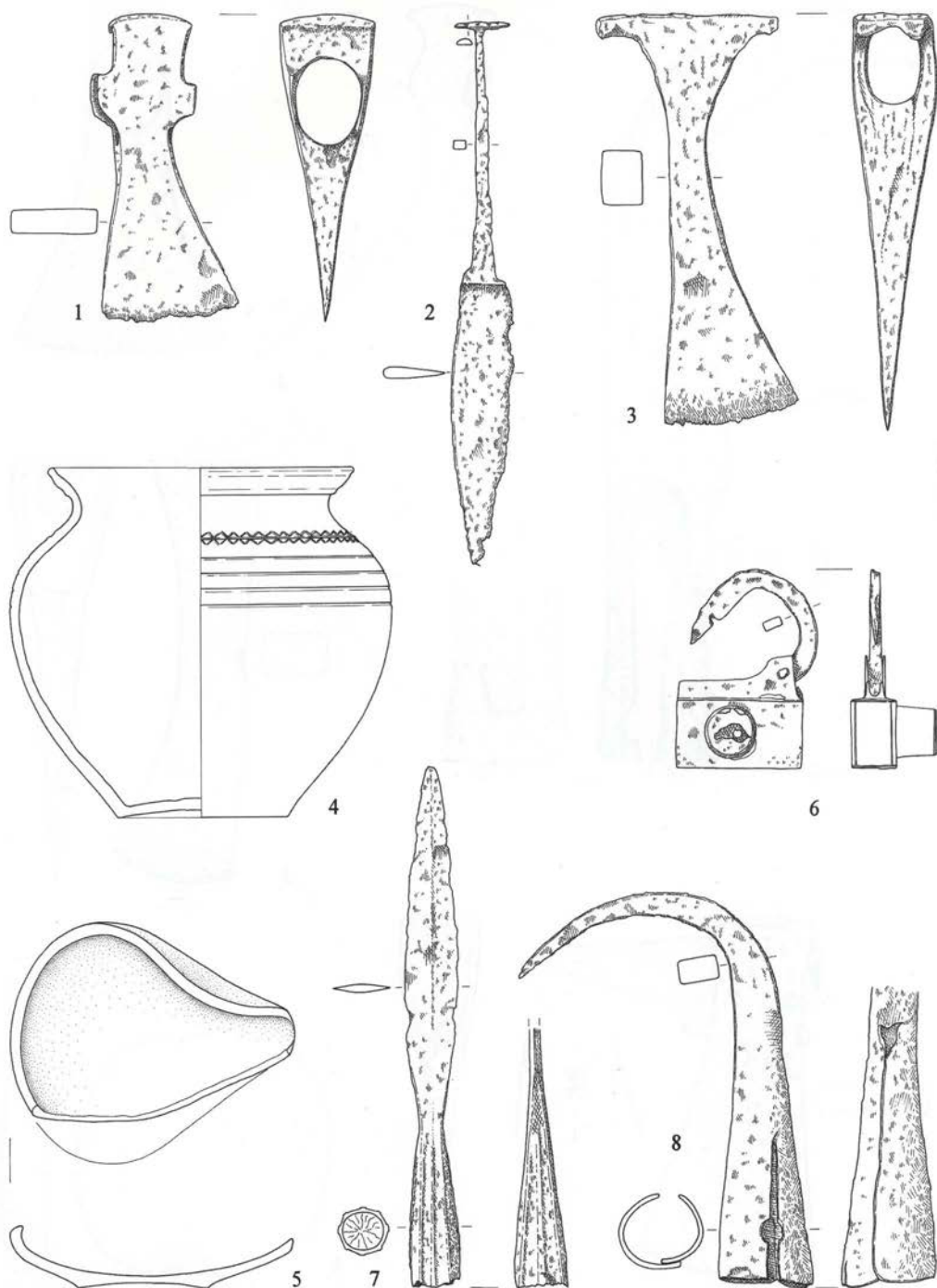

3

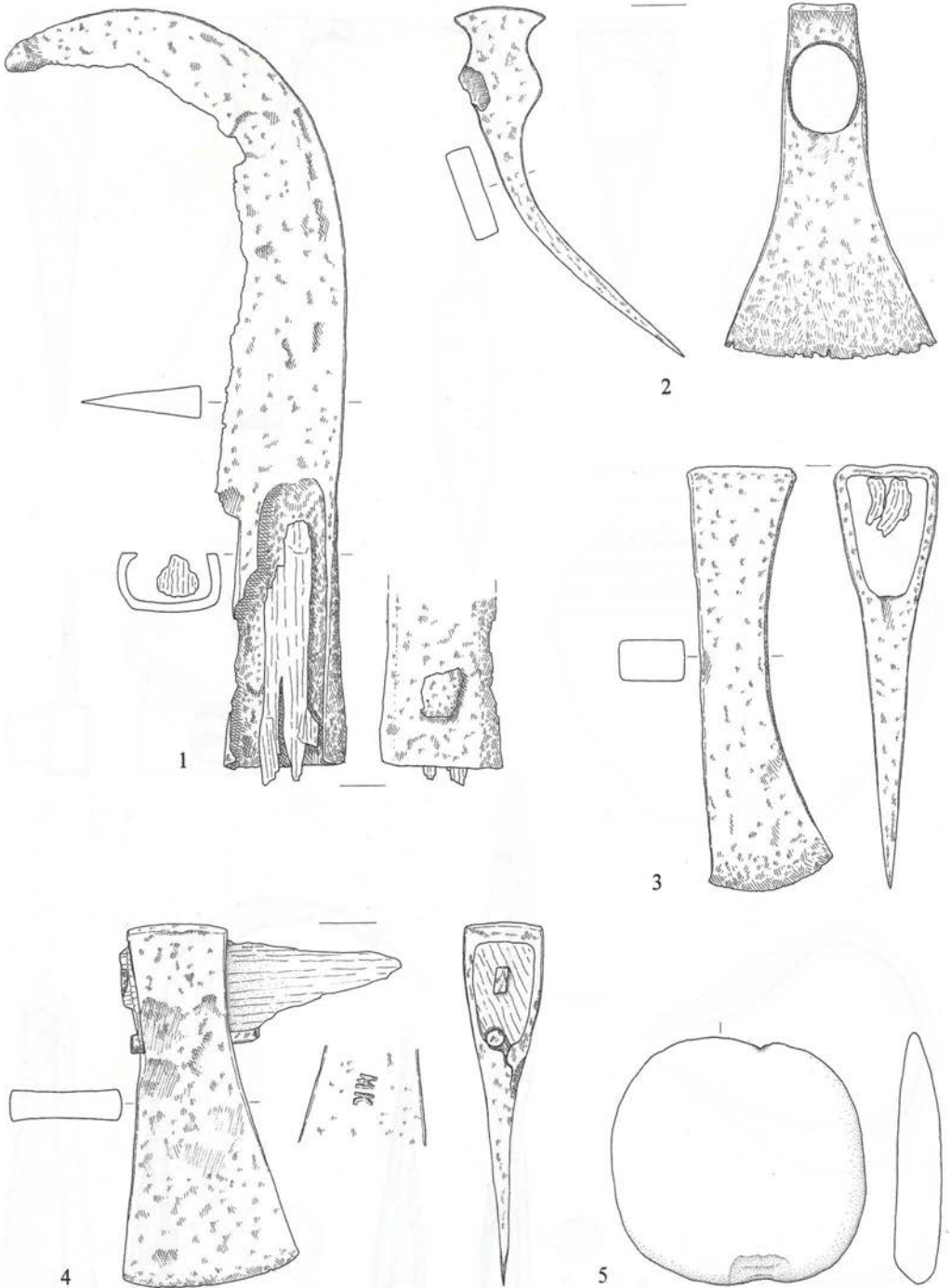

4

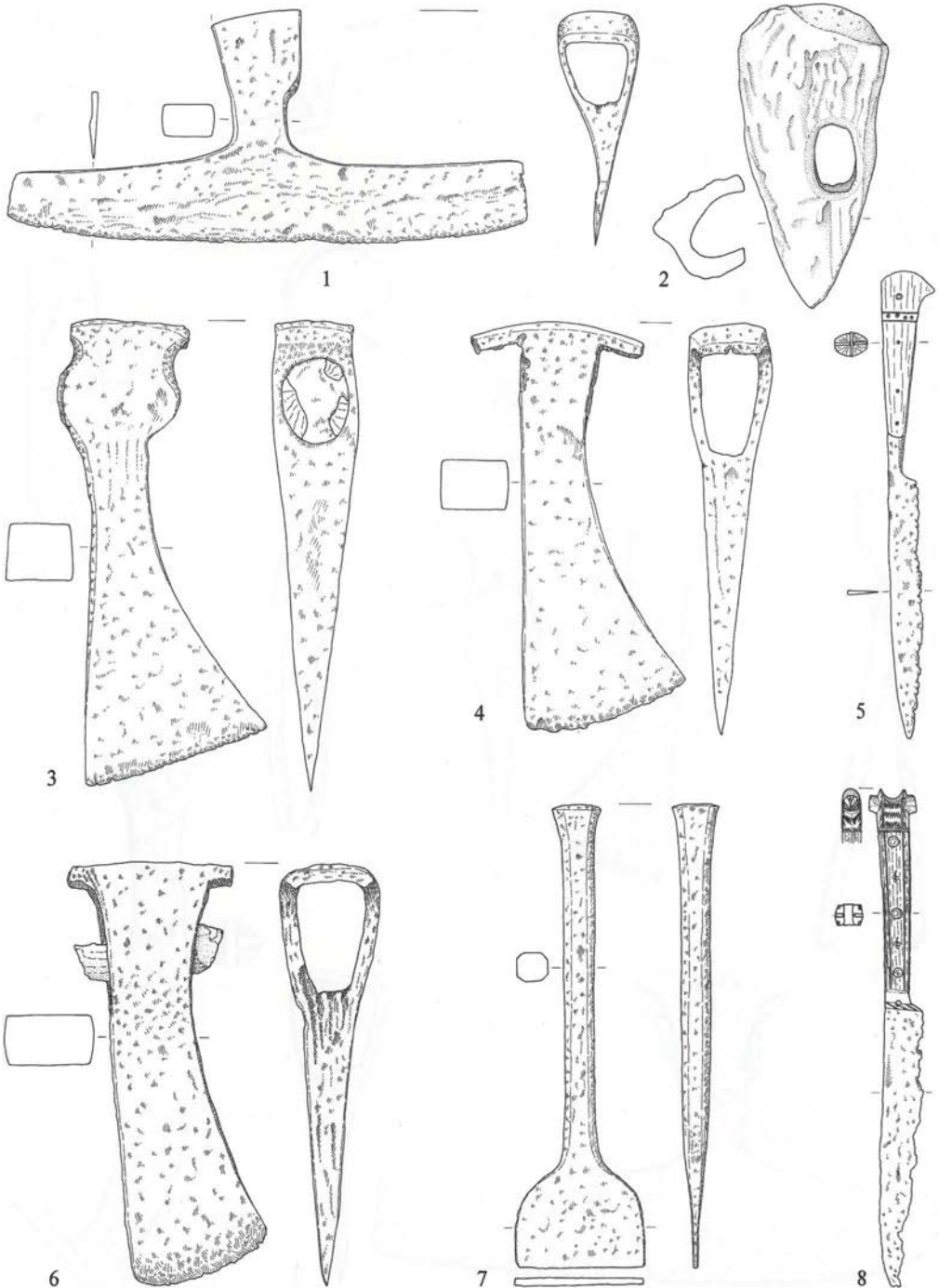
T. 11: 1, 3, 4 Ljubljana pri Bevkah (najdišče št. 62/I-4); 2 Ljubljana pri Kamniku pod Krimom (št. 62/I-5). M = 1 : 3.

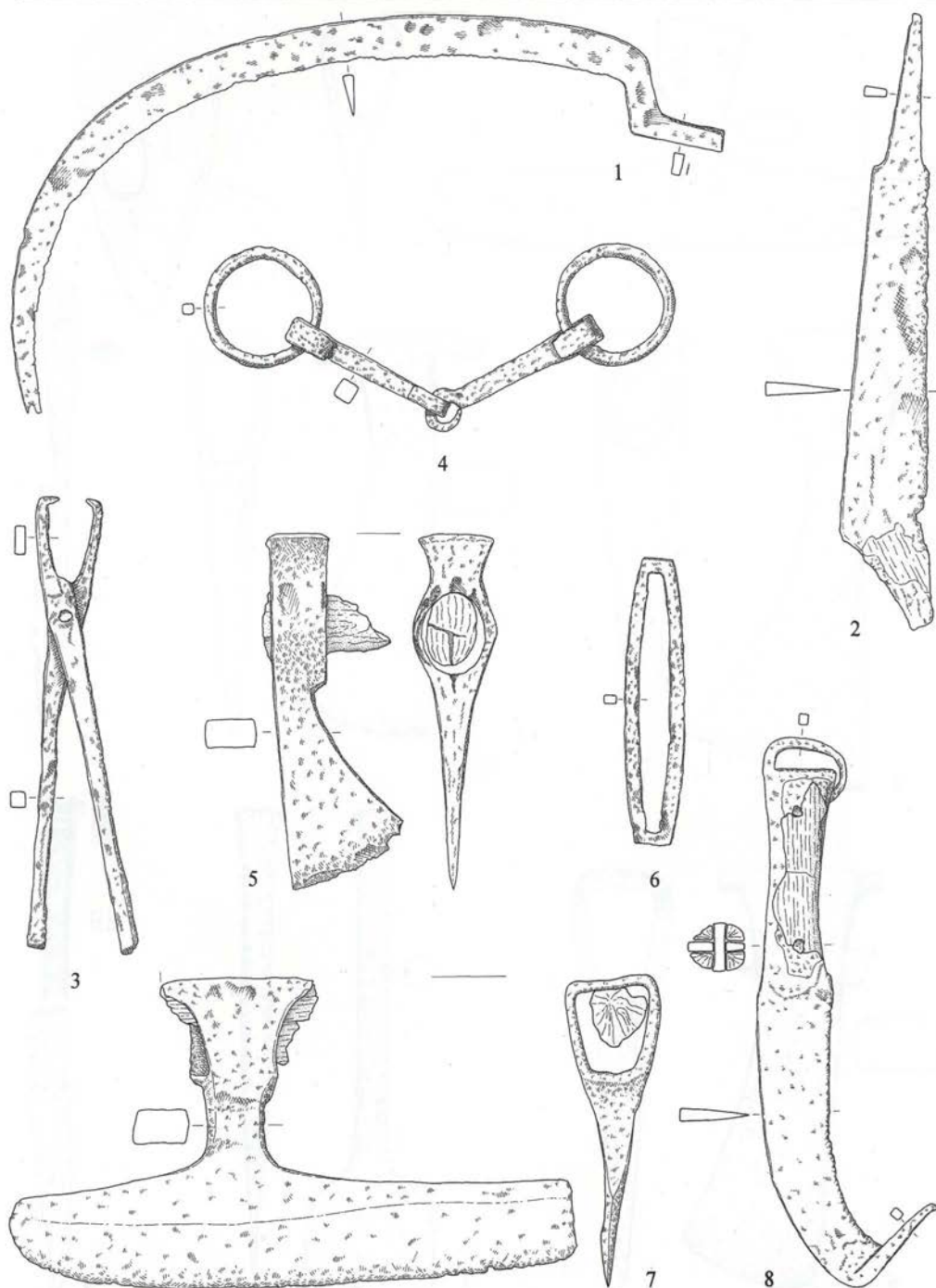
T. 12: 1 Ljubljana pri Podpeči (najdišče št. 62/I-6); 2-5 Ljubljana pri Lipah (št. 62/I-7); 6-8 Ljubljana pri Rakovi Jelši (št. 62/I-9). M = 1 : 3.

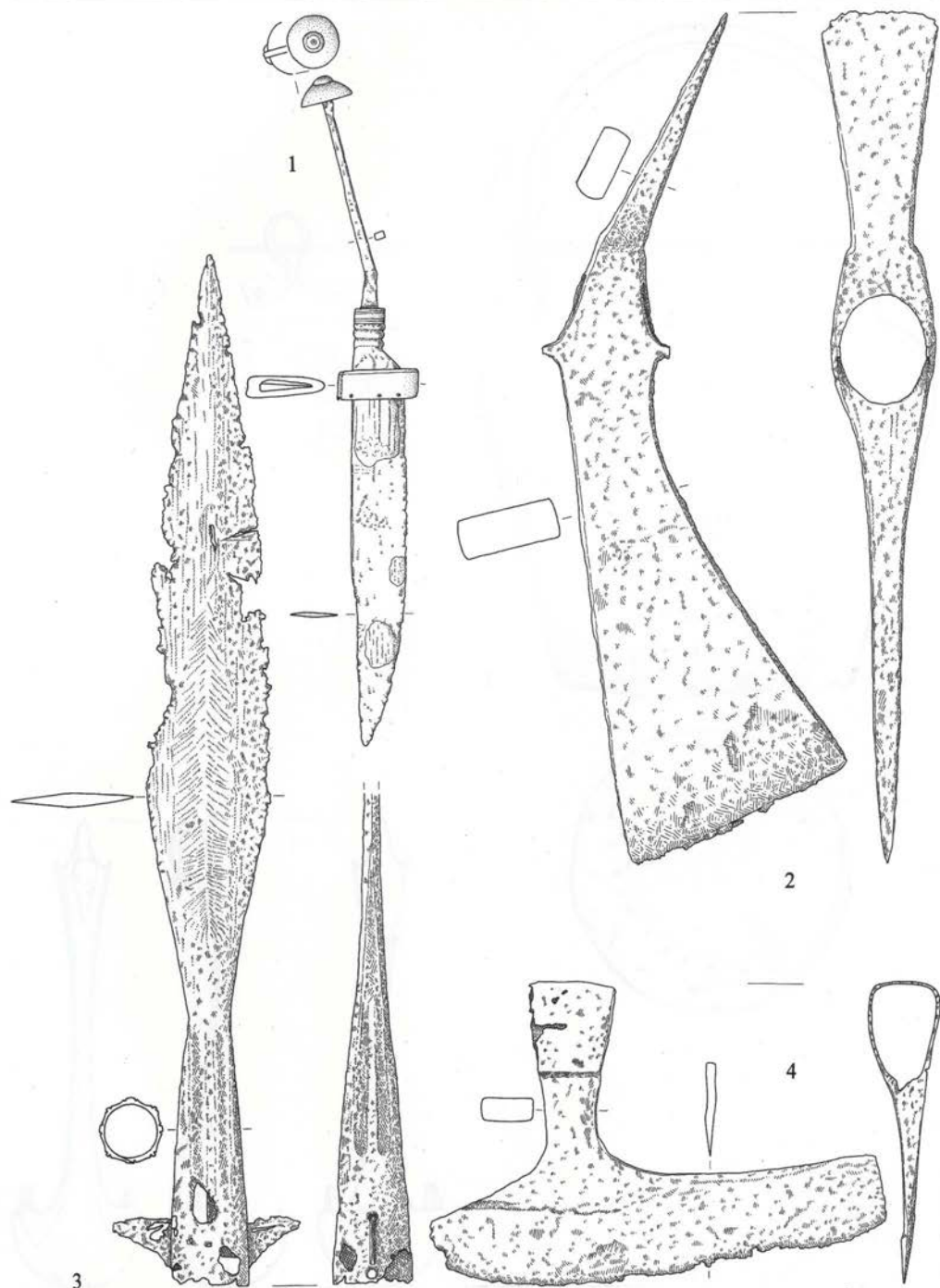
T. 13: 1 Ljubljanica pri Rakovi Jelši (najdišče št. 62/I-9); 2 Ljubljanica pri Bevkah (št. 62/II-3); 3 Ljubljanica pri Verdu (št. 62/II-2); 4 Ljubljanica pri Rakovi Jelši (št. 62/II-7); 5 Kukovci, struga Kolpe (št. 61). M = 1 : 3.

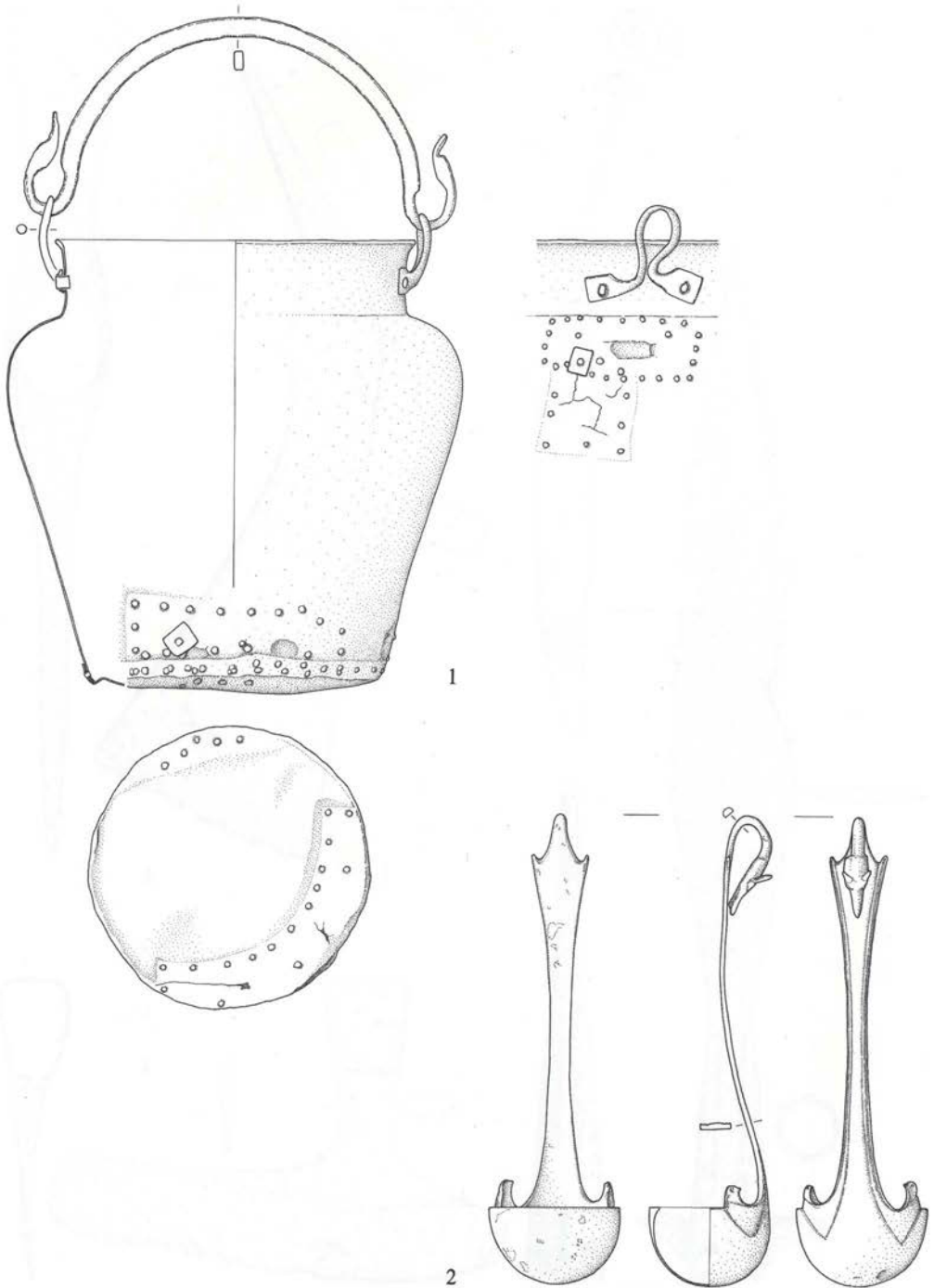
T. 14: 1 Ljubljanica pri Verdu (najdišče št. 62/II-2); 2 Ljubljanica pri Bevkah (št. 62/II-3); 3-5, 7, 8 Ljubljanica pri Podpeči (št. 62/II-4); 6 Ljubljanica pri Črni vasi (št. 62/II-6). M = 1:3.

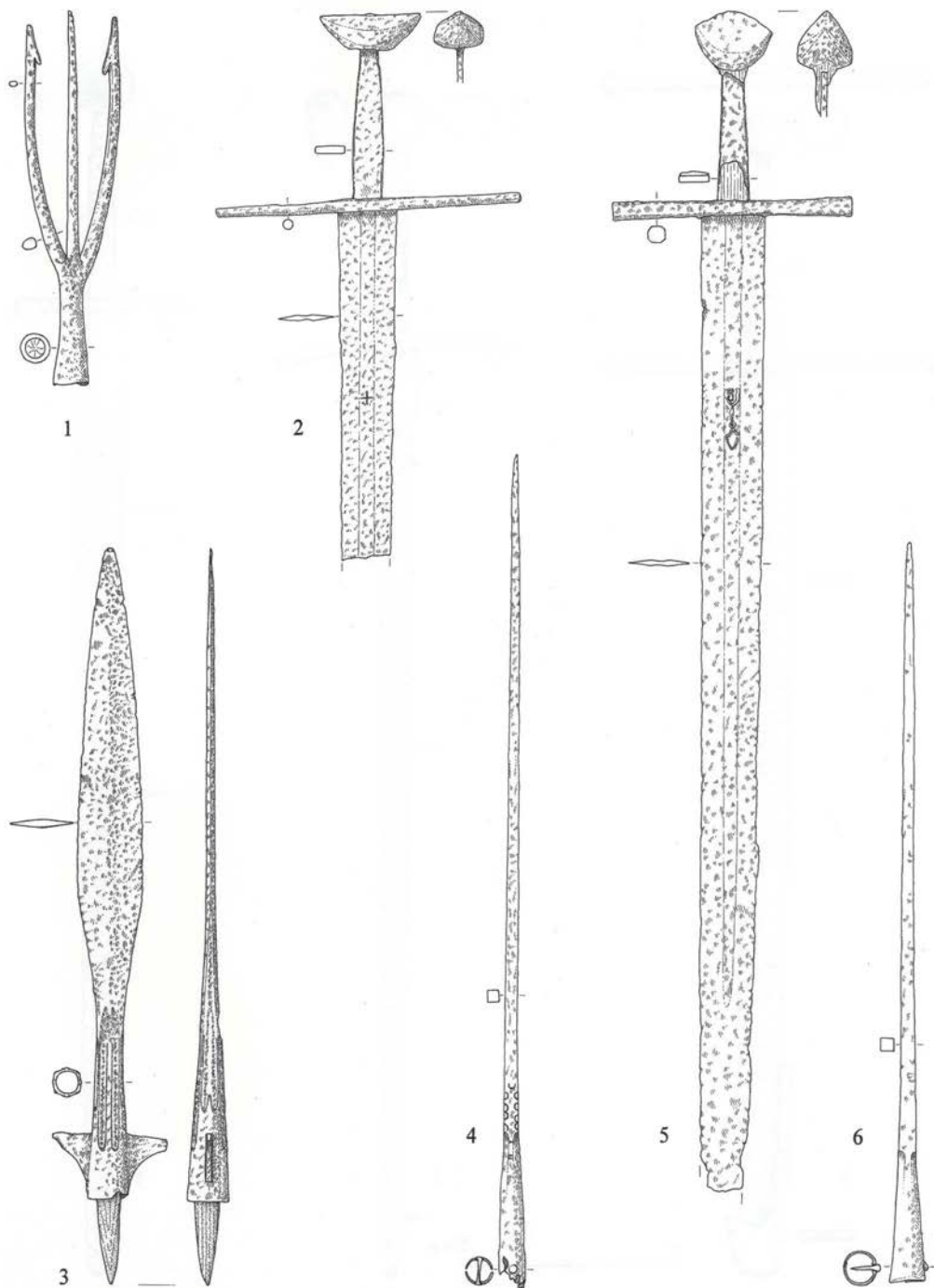
T. 15: 1-3 Ljubljana pri Podpeči (najdišče št. 62/II-4); 4 Ljubljana pri Verdu (št. 62/II-2); 5-8 Ljubljana pri Črni vasi (št. 62/II-6). M = 1 : 3.

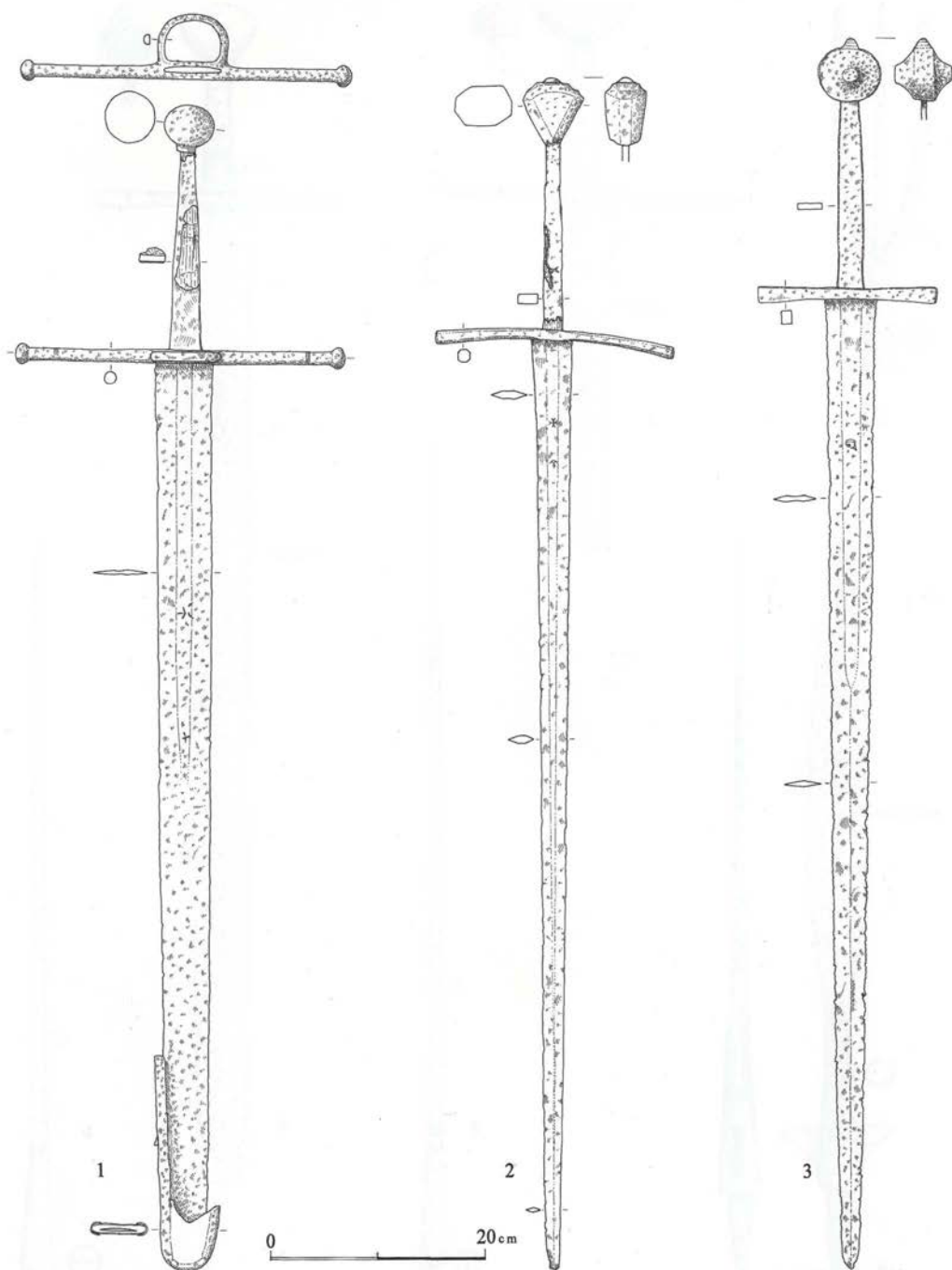
T. 16: 1, 4 Ljubljanica pri Podpeči (najdišče št. 62/II-4); 2 Ljubljanica pri Ĺipah (št. 62/II-5); 3 Ljubljanica pri Rakovi Jelši (št. 62/II-7). M = 1 : 3.

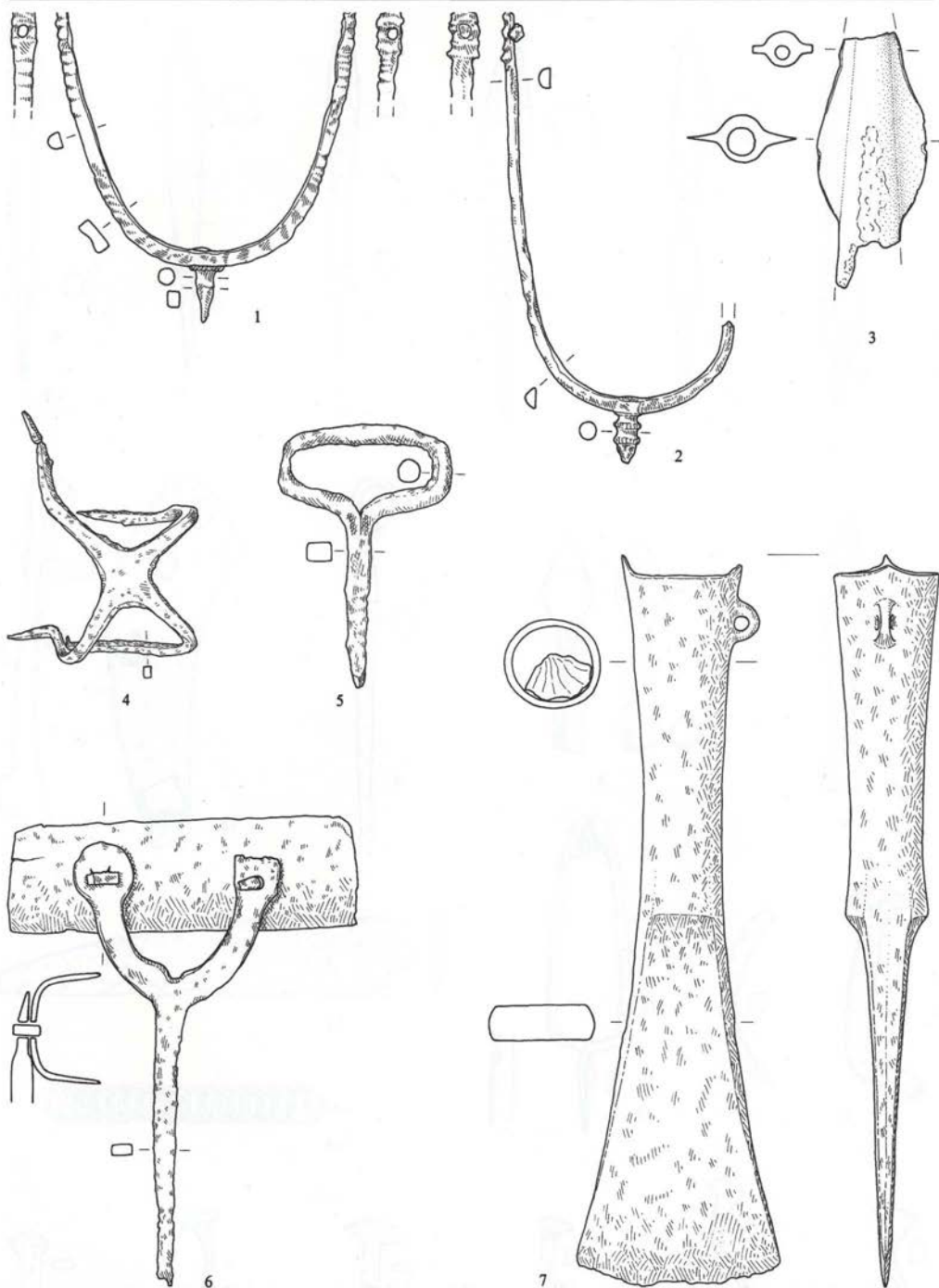
T. 17: 1 Ljubljanica (najdišče št. 62/III); 2 Ljubljanica pri Bevkah (št. 62/II-3). M = 1 : 3.

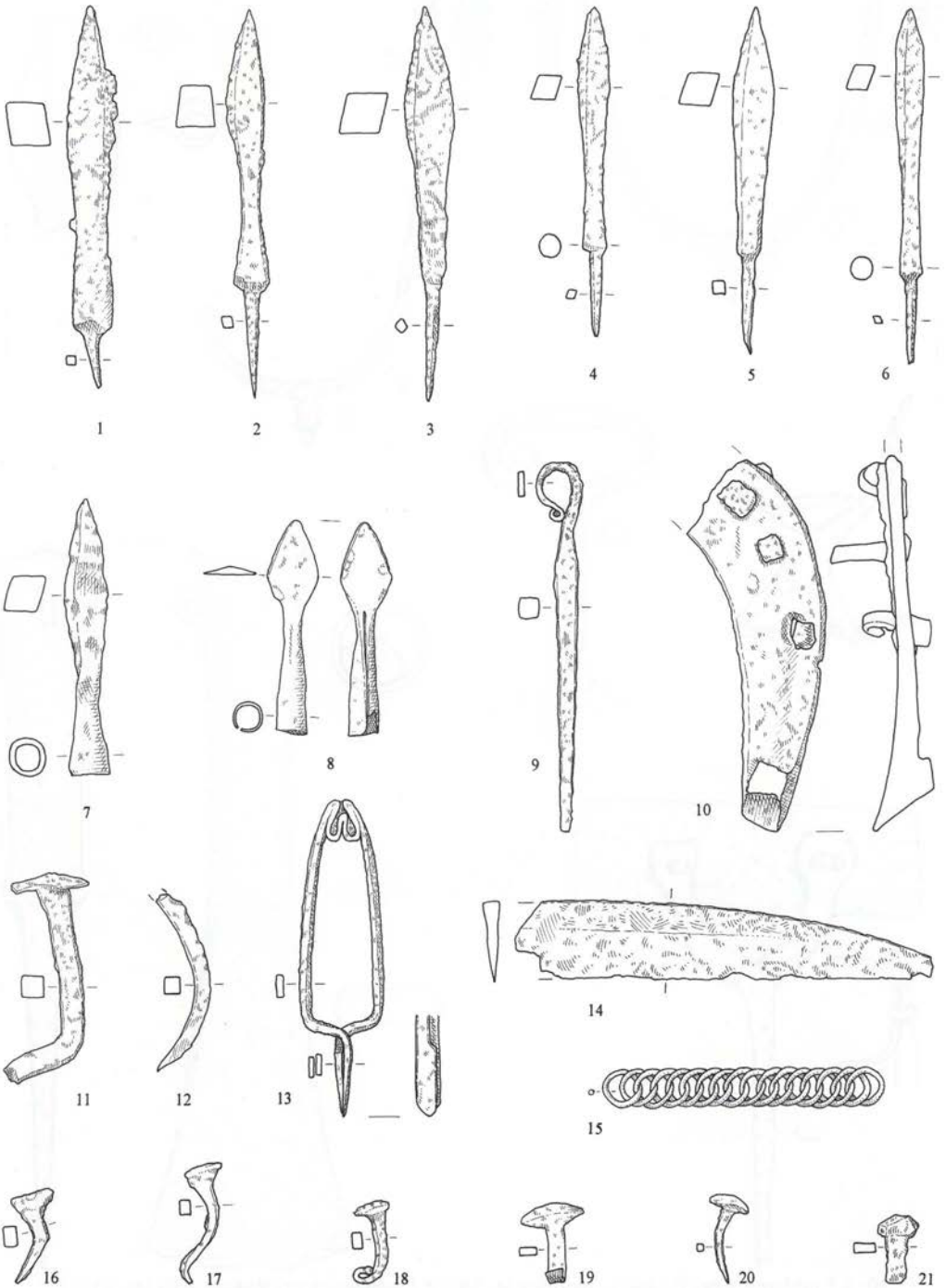
T. 18: 1, 4, 6 Ljubljanica pri Podpeči (najdišče št. 74); 2, 5 Ljubljanica pri Črni vasi (št. 66); 3 Ljubljanica pri Rakovi Jelši (št. 62/I-9). M = 1 : 4.

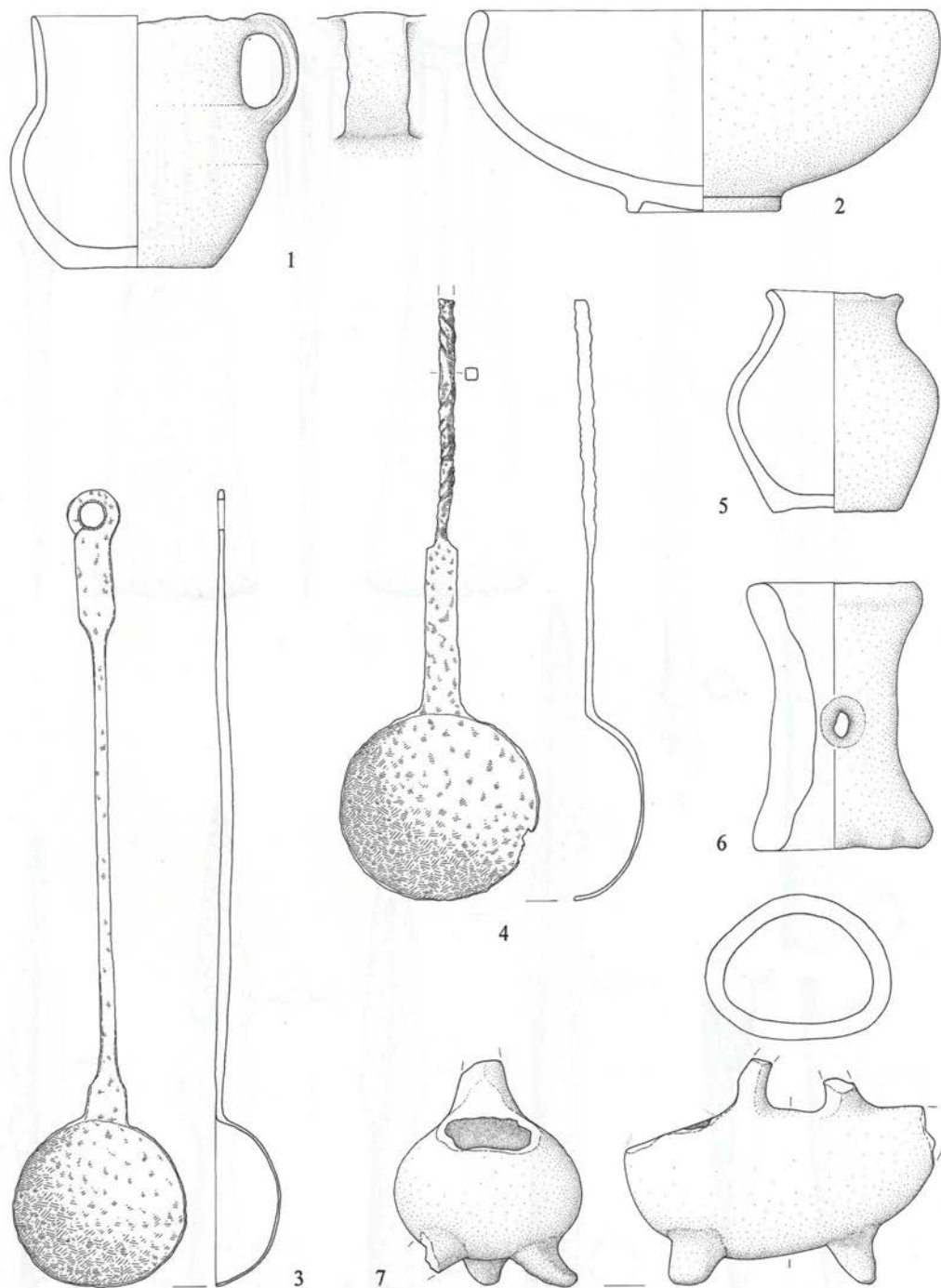
T. 19: 1, 2 Ljubljana pri Rakovi Jelši (najdišče št. 71); 3 Ljubljana pri Črni vasi (št. 66).
M = 1 : 4.

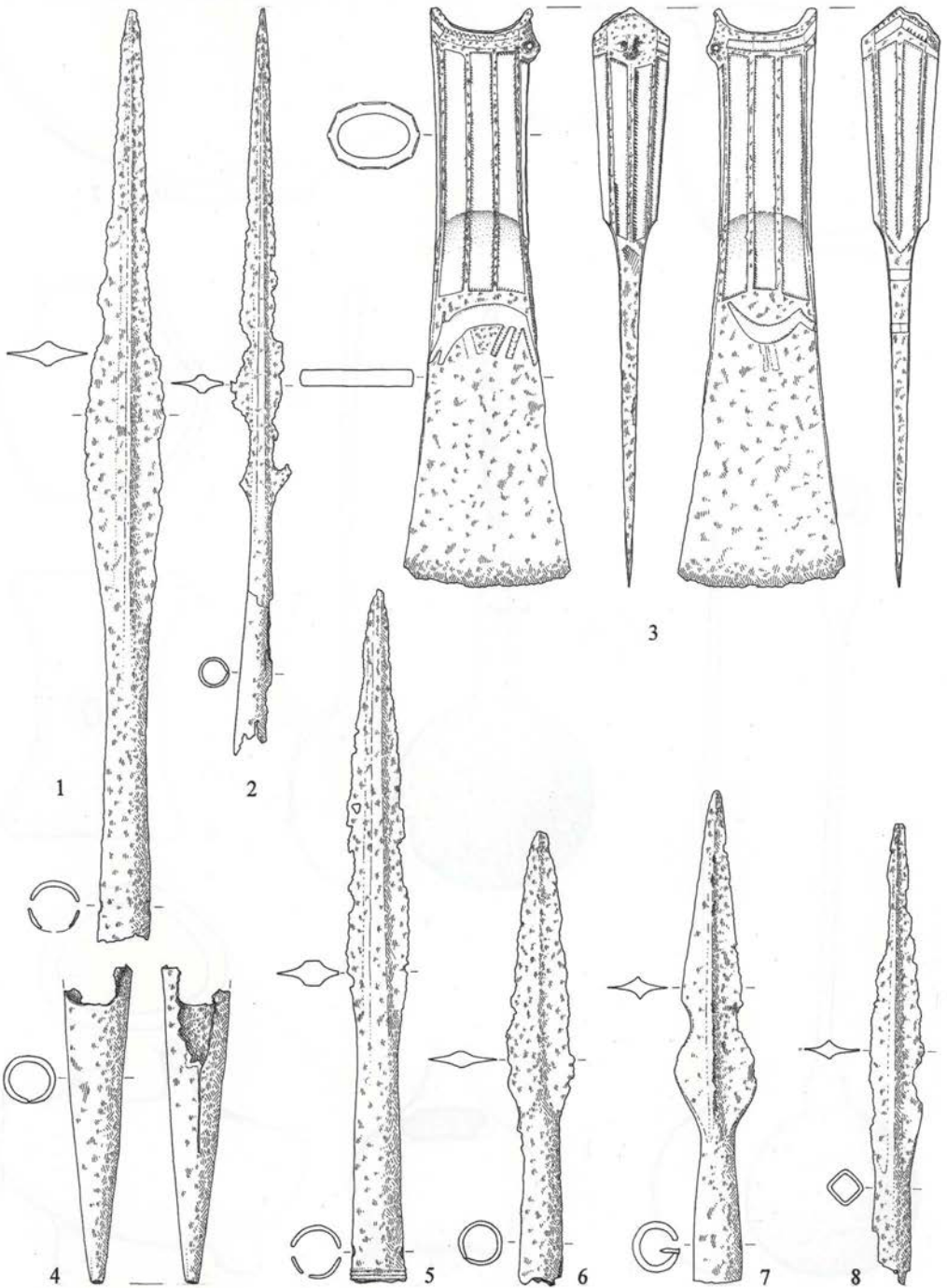
T. 20: 1 Ljubljana pri Podpeči (najdišče št. 74); 2 Ljubljana pri Rakovi Jelši (št. 71); 3 Žirovnica (št. 77); 4 Golo, Golec (št. 68); 5, 6 Potoki, Gradišče nad Sotesko (št. 75); 7 Ljubljana pri Bevkah (št. 63). M = 1 : 2.

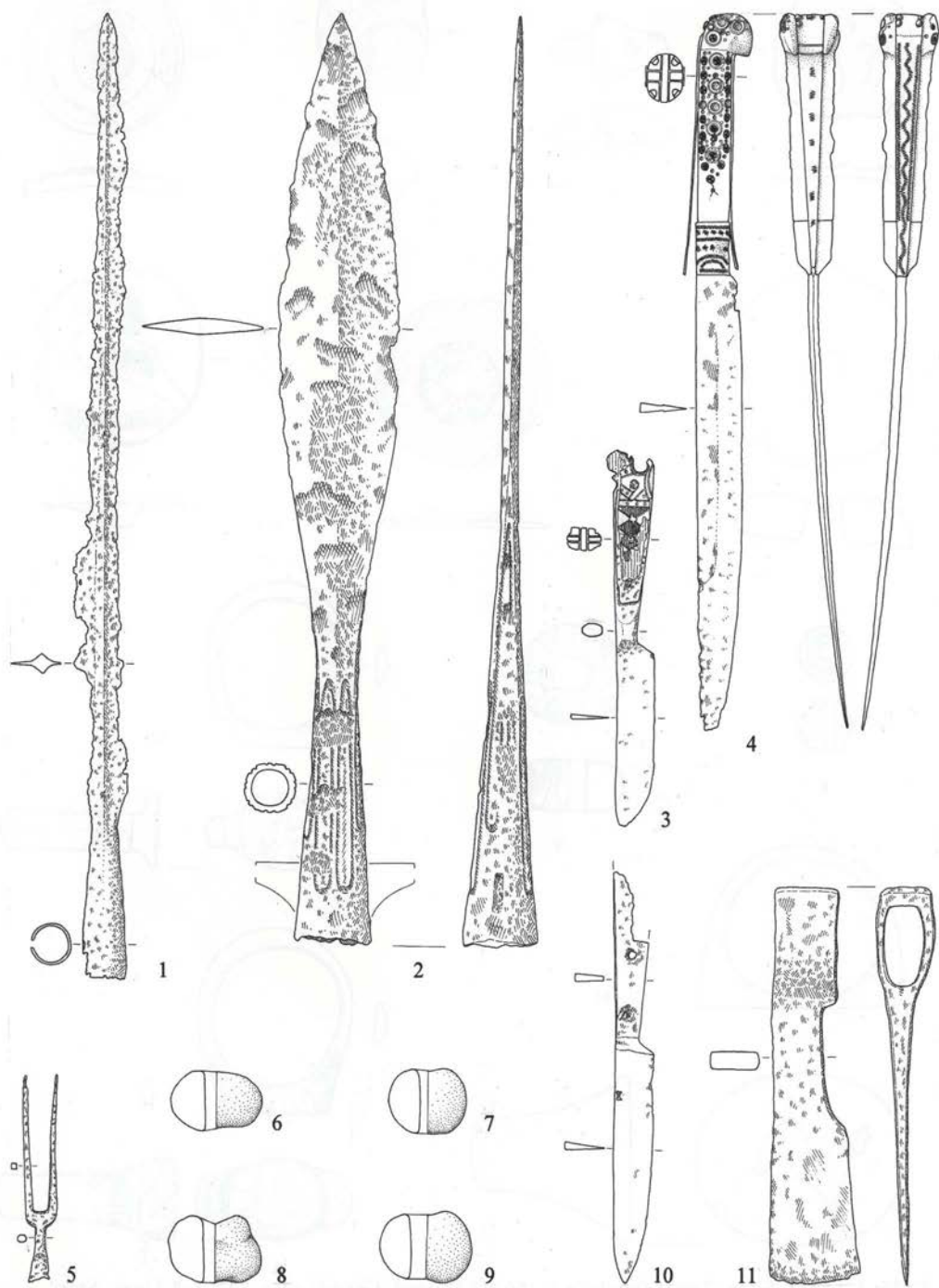
T. 21: 1-21 Rogatec nad Želimljami, Stari grad (najdišče št. 76). M = 1 : 2.

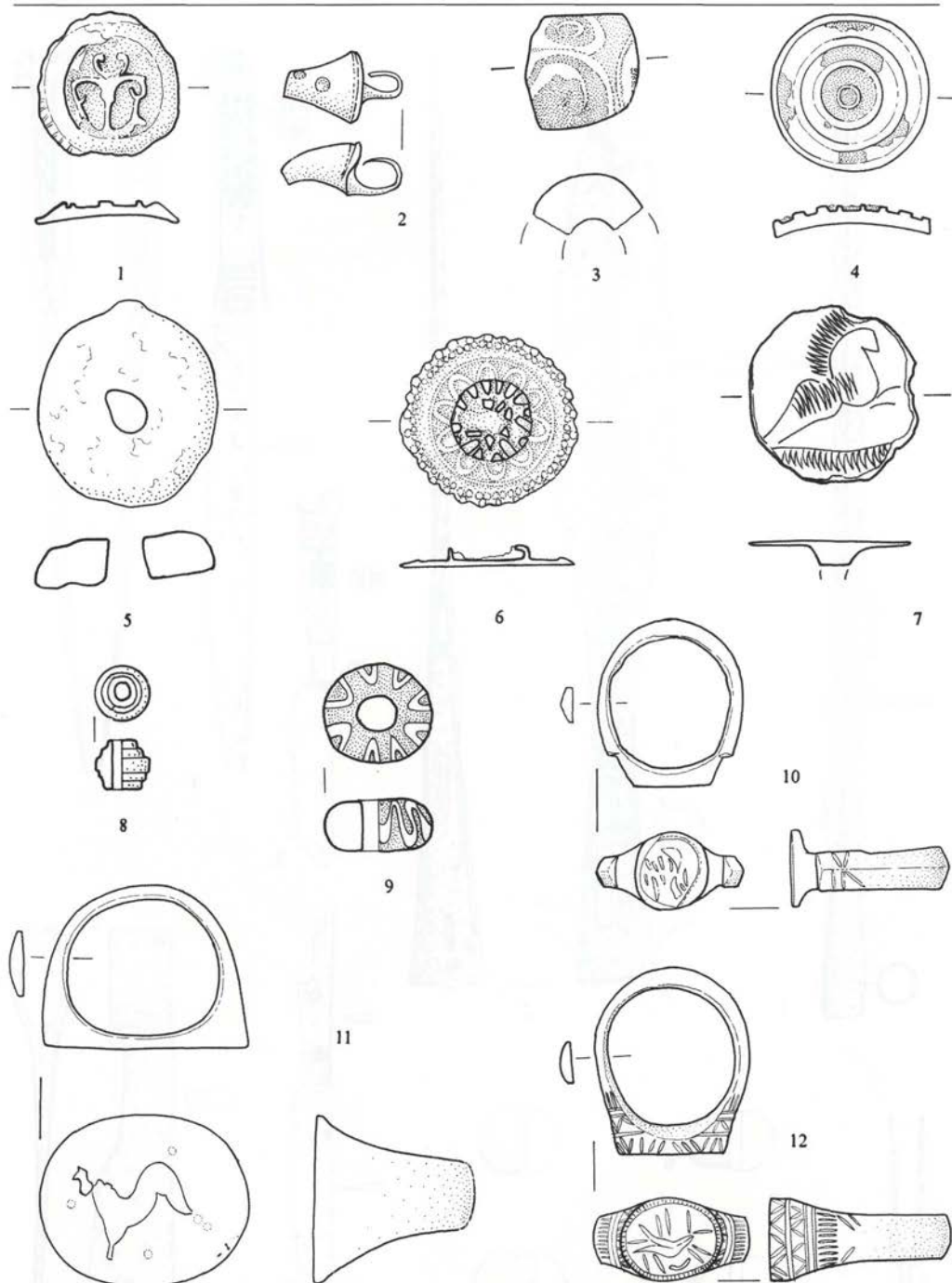
T. 22: 1 Bled (najdišče št. 64); 2–7 neznana najdišča, zbirka Magajna (št. 80). M = 1 : 3.

T. 23: 1-8 neznana najdišča, zbirka Magajna (najdišče št. 80). M = 1 : 3.

T. 24: 1–11 neznana najdišča, zbirka Magajna (najdišče št. 80). M = 1 : 3.

T. 25: 1 Tabor, Šilen-Tabor (najdišče št. 56); 2 Slavina, Gradišče (št. 53); 3-5 Unec, Stari grad (št. 57); 6 okolica Kamnika (št. 79); 7 Dvor pri Bogenšperku, okolica gradu (št. 67); 8 Moste (št. 72); 9 Moste (št. 73); 10-12 Celje, struga Savinje (št. 58). M = 1 : 1.

Kazalo najdišč po naseljih

Št. Naselje	Občina	Ime	Obdobje
40		med Črnomljem in Metliko	rimska doba
30 Bašelj	Preddvor	pod Gradiščem	zgodnji srednji vek
41 Bašelj	Preddvor	Gradišče nad Bašljem	zgodnji srednji vek
31 Begunje na Gorenjskem	Radovljica	grad Kamen	srednji ali novi vek
10 Beli Grič	Trebnje	Križni vrh	prazgodovina
		nad Belim Gričem	
63 Bevke	Vrhnika	struga Ljubljanice pri Kaminu	prazgodovina
1 Bled	Radovljica	pod Blejskim gradom	prazgodovina
64 Bled	Radovljica	od grajskega kopališča	prazgodovina
		proti vili Zlatorog	
65 Bled	Radovljica	Dobe	prazgodovina
15 Brinje	Trebnje	Vesela Gora	prazgodovina
58 Čelje	Celje	struga Savinje	rimska doba
66 Črna vas	Ljubljana	struga Ljubljanice	srednji vek
23 Draga	Novo mesto	Vihra	prazgodovina
20 Drenje	Novo mesto	Plešivica	prazgodovina
42 Drnovo	Krško	Nevioudunum	rimska doba
67 Dvor pri Bogenšperku	Litija	Bogenšperk	novi vek
2 Godič	Kamnik	Pod gričo	rimska doba
3 Godovič	Idrija	Jelenšek	prazgodovina
43 Golo	Ljubljana-Vič-Rudnik	Golec	rimska doba
68 Golo	Ljubljana-Vič-Rudnik	Golec nad Golim	neopredeljeno
13 Gradišče pri Trebnjem	Trebnje	Gradišče nad Gradiščem	prazgodovina
		pri Trebnjem	
44 Hruševje	Postojna	Stari grad ali Molinišče	rimska doba
4 Iška Loka	Ljubljana-Vič-Rudnik	Krtine	rimska doba
32 Ig	Ljubljana-Vič-Rudnik	med Babno Gorico in Igom	prazgodovina
79 Kamnik	Kamnik		novi vek
45 Knežak	Ilirska Bistrica	Gradišče nad Knežakom	rimska doba
19 Korita	Trebnje	Cvinger	prazgodovina
59 Kostanjevica na Krki	Krško	struga Krke	srednji vek
69 Kresnice	Litija	Zapodje, kamnolom Ušenišče	zgodnji srednji vek
46 Laže	Sežana	Žužkovka	prazgodovina (?)
47 Ledine	Idrija	Gradišče	novi vek
33 Lipnica	Radovljica	Pusti grad	srednji vek
70 Lipnica	Radovljica	Pusti grad	srednji vek
34 Ljubljana	Ljubljana	Bavarski dvor	rimska doba
35 Ljubljana	Ljubljana		prazgodovina
71 Ljubljana	Ljubljana	struga Ljubljanice	srednji vek
		pri Rakovi Jelši	
78 Ljubljana, lokacije neznane			novi vek
11 Mirna	Trebnje	Gradec pri Mirni	prazgodovina
36 Možjanca	Kranj	pri cerkvi sv. Miklavža	prazgodovina
5 Moste	Jesenice	jama pod hribom Žičica	rimska doba
72 Moste	Jesenice	Moste	srednji ali novi vek
73 Moste	Jesenice	Naslov: Moste 48a	prazgodovina
60 Novo mesto	Novo mesto	struga Krke	novi vek
16 Ostrožnik	Trebnje	Žempoh	prazgodovina
25 Otavnik	Sevnica	Gradec	prazgodovina
6 Podkraj	Ajdovščina	Hrušica – Ad Pirum	rimska doba,
			srednji vek
7 Podkraj	Ajdovščina	Hrušica – Ad Pirum	rimska doba
74 Podpeč	Ljubljana-Vič-Rudnik	struga Ljubljanice pri Podpeči	rimska doba,
			srednji vek,
			novi vek

Varstvo spomenikov, 36

Št. Naselje	Občina	Ime	Obdobje
48 Potoki	Jesenice	Ajdna	zgodnji srednji vek
75 Potoki	Jesenice	Gradišče nad Sotesko	srednji ali novi vek
37 Pristava	Tržič	Pri Tabru	novi vek
49 Radohova vas	Postojna	Sv. Primož	rimska doba
50 Razdrto	Postojna	za kamnolomom	rimska doba
51 Reka	Idrija	Grad na Lipi	prazgodovina, rimska doba
76 Rogatec nad Želimljami	Ljubljana-Vič-Rudnik	Stari grad	srednji ali novi vek
24 Segonje	Novo mesto	Kočnik	prazgodovina
21 Sela pri Šumberku	Trebnje	Stari grad	prazgodovina
28 Sela pri Zajčjem Vrh	Novo mesto	Grac	prazgodovina
52 Slavina	Postojna	Baba	rimska doba
53 Slavina	Postojna	Gradišče	rimska doba
80 Slovenija, najdišča neznana			prazgodovina, rimska doba, srednji vek, novi vek
17 Srednji Globodol	Novo mesto	Mali Vrh	prazgodovina
54 Štična	Grosuplje	Cvinger	prazgodovina
26 Škocjan	Novo mesto	Mastni hrib	prazgodovina
55 Šmihel pod Nanosom	Postojna	Grad	rimska doba
56 Tabor	Postojna	Šilen-Tabor	zgodnji srednji vek
14 Trbinc	Trebnje	Kincelj nad Trbincem	prazgodovina, rimska doba
57 Unec	Cerknica	Stari grad (Hasberg)	prazgodovina, rimska doba, novi vek
27 Vinji Vrh	Novo mesto	Veliki Vinji Vrh	prazgodovina
29 Vinkov Vrh	Novo mesto	Gradec	prazgodovina
38 Vnanje Gorice (?)	Vrhnika		prazgodovina
8 Vranje	Sevnica	Ajdovski gradec	prazgodovina, rimska doba, zgodnji srednji vek
62 Vrhnika in Ljubljana	Ljubljana		prazgodovina, rimska doba, srednji vek, novi vek
39 Vrhnika	Vrhnika	Frtica	prazgodovina
12 Vrhpeč	Novo mesto	Sv. Ana nad Vrhpečjo	prazgodovina, rimska doba
9 Vrhtrebnje	Trebnje	Kunkel pod Vrhtrebnjem	prazgodovina
61 Vukovci	Črnomelj	struga Kolpe	prazgodovina /rimska doba, neopredeljeno
18 Zagorica pri Dobrniču	Trebnje	Makovec	prazgodovina
22 Zagrad pri Otočcu	Novo mesto	Stari grad	prazgodovina
77 Žirovnica	Jesenice	Naslov: Žirovnica 3	prazgodovina

Kazalo kratic

A	– arheologija
E	– etnologija
R	– restavracija
U	– urbanizem
UA	– umetnostna zgodovina
UR, KR	– urejanje krajine
T	– tehnika
Z	– zgodovina

Vrsta dela

- 1 – topografija
- 2 – upravni postopek
 - strokovne osnove za razglasitev
 - strokovne osnove za planski akt
 - strokovne osnove za prostorsko izvedbeni akt
 - strokovna mnenja v lokacijskem postopku
- 3 – presoja vplivov
- 4 – konservatorske smernice, program, projekt
- 5 – tehnični posnetki stanja
- 6 – raziskave na objektu, območju
- 7 – nadzor nad izvajanjem posegov
- 8 – spremljanje stanja

VS 35, 1993 (1995) Errata corrigé

str. 115

Tabela je zrcalno obrnjena.

str. 118

Pri tlorisu je izpadel zahodni presek.

str. 142

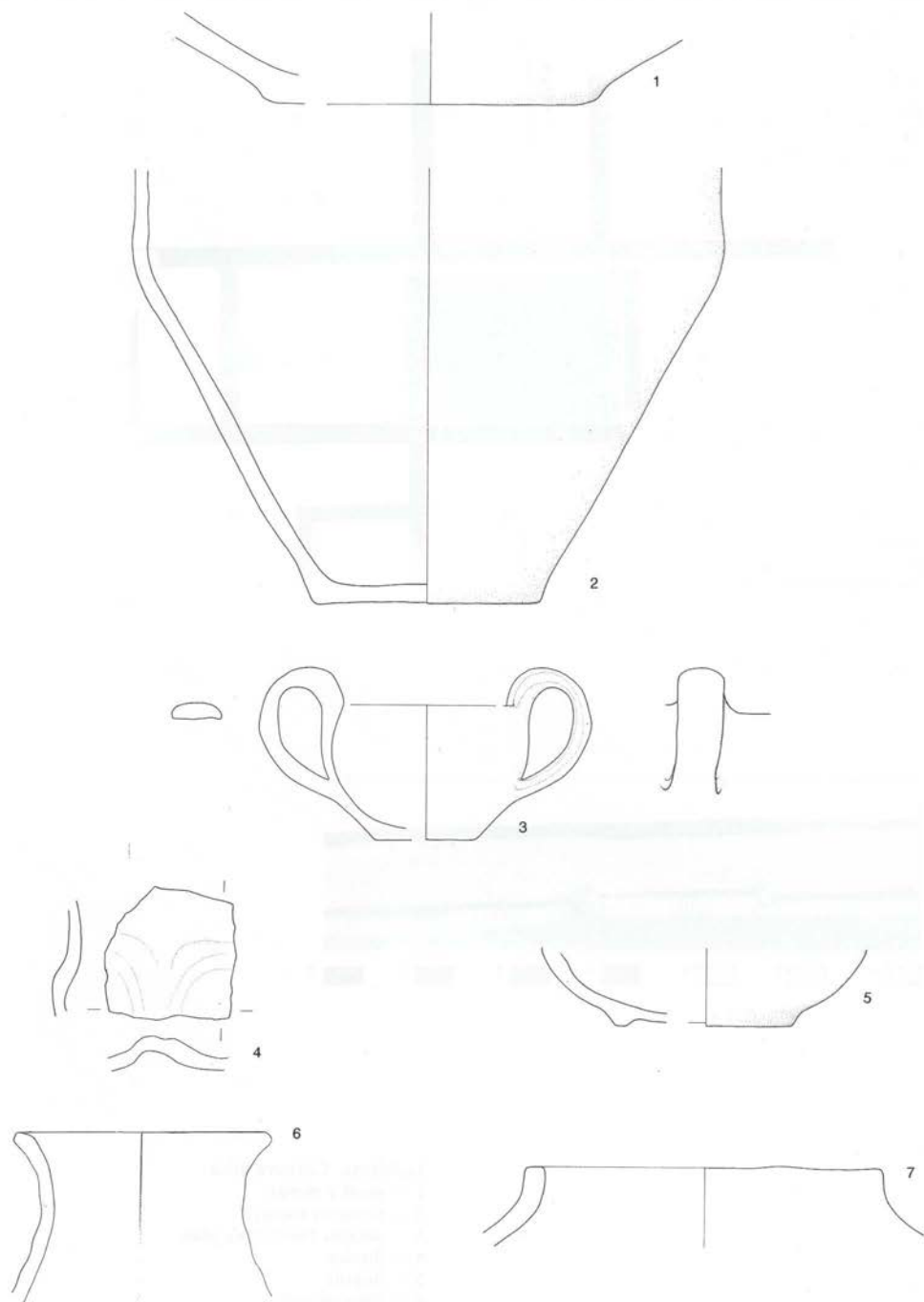
Na tabeli objavljeno gradivo sodi k prispevku B. Žbona Trkman in S. Simiča, Renče - opekarna, v VS 34, 1992, 291-292.

str. 159-160

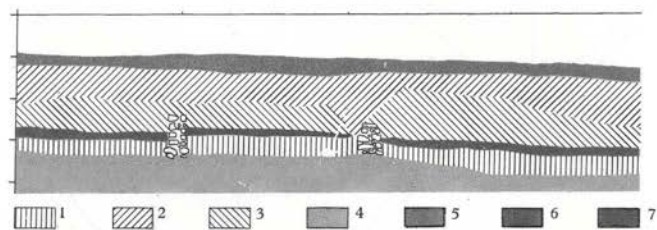
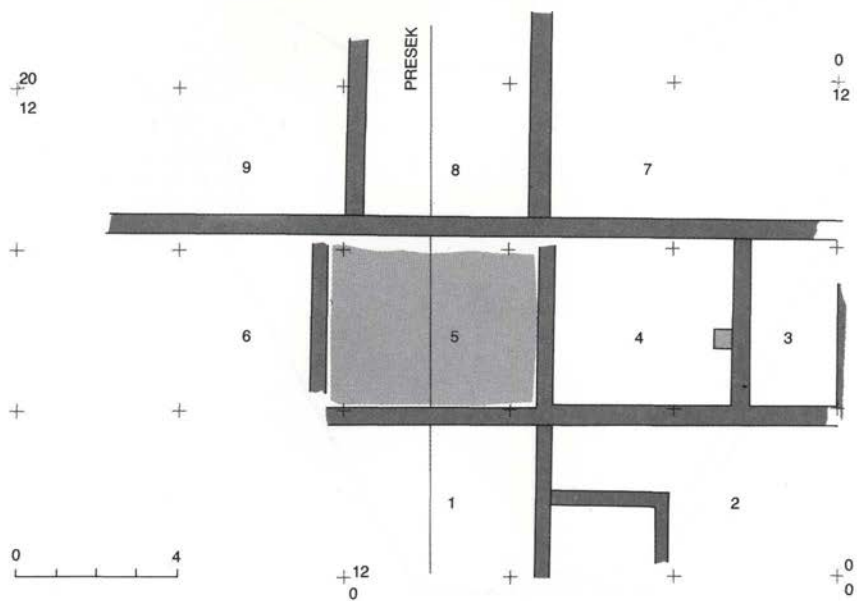
Besedilo P. Bratina se od vključno 11. vrstice naprej glasi:

... Podobne so znane s Spodnje Saške, v grobovih luneburškega območja (G. Jacob-Friesen, *Bronzezeitliche Lanzenspitzen Norddeutschlands und Skandinaviens*, 1967, T. 93/3, 94/5, 12 itn.) in v reki Vah pri Horna Stredi na Slovaškem (Arch. rozhledy 44/3, 1992, slika 2/1). Datirane so v Monteliusovo III. periodo.

Gradišče nad vasjo Sveto in prazgodovinsko grobišče Martinišče sta že dolgo znana (ANSI, 137s). ...

Ljubljana, Salandrova ulica, pridatki v grobu 324 (1) in 325 (2-6), velikost 1 : 4

- Ljubljana, Cojzova ulica
- 1 - prod z mivko
 - 2 - recentna nasutja
 - 3 - antična ruševinska plast
 - 4 - ilovica
 - 5 - humus
 - 6 - ilovnati tlak
 - 7 - estrih

ISSN 0350-9494